STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00911

A HOYZ OYF GZSHIBOV

David Flinker

Permanent preservation of this book was made possible by
Lieutenant Colonels Sidney & Elizabeth Paul
in memory of
Sophie Paul

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דוד פלינקער

א הויז אויף גזשיבאָוו

די הכנסה פון דעם בוך איז באשטימט
פארן הילפס־פאָנד פון פוילישע יידן.

דאָס פּוילישע ייִדנטום

ביכער־סעריע פון דעם צענטראַל־פאַרבאַנד פון פּוילישע ייִדן
אין אַרגענטינע

רעדאַקטאָר: מאַרק טורקאָוו

ביז איצט דערשינען:

1) מאַרק טורקאָוו: מלכה אָוושיאַני דערציילט... (אויספאַרקויפט)
2) ה. ד. נאָמבערג: י. ל. פּרץ (אויספאַרקויפט)
3) וו. גראָסמאַן - י. וויערניק: טרעבלינקע (אויספאַרקויפט)
4) פּרץ גראַנאַטשטיין: מײַן חרוב שטעטל סאָקאָלאָוו (אויספאַרקויפט)
5) ישראל טאַבאַקסבלאַט: חורבן לאָדזש
6) זרובבל: באַרג חורבן (קאַפּיטלען פּוילן) (אויספאַרקויפט)
7) אלחנן צײַטלין: אין אַ ליטעראַרישער שטוב
8) ד״ר ה. שאָשקעס: פּוילן — 1946 (אײַנדרוקן פון אַ רייזע)
9) ז. סעגאַלאָוויטש: טלאָמאַצקע 13
10) מ. נודעלמאַן: געלעכטער דורך טרערן
11) ד״ר מאיר באַלאַבאַן: די ייִדן־שטאָט לובלין
12) ישראל אפרת: הײמלאָזע ייִדן
13) ד״ר יעקב שאַצקי: אין שאָטן פון עבר

עס דרוקט זיך און דערשײַנט בקרוב:

ד״ר הלל זײַדמאַן: טאָג־בוך פון וואַרשעווער געטאָ.
נח גריס: קינדער־מאַרטיראָלאָגיע
חיים גראַדע: „פּליטים" (פּאָעמעס און לידער)
פריידע זרובבל: נע־ונד (פאַרצייכנונגען פון אַ פּליטה)
ש. קאַטשערגינסקי: פּאַרטיזאַנער גייען!... (זכרונות פון ווילנער געטאָ)
מרדכי שטריגלער: אויסגעלאָשענע ליכט (מאַידאַנעק)
יעקב לעשטשינסקי: אויפן ראַנד פון אָפּגרונט
ר. שושנה־קאַהאַן: אין פײַער און פלאַמען (טאָג־בוך)
ז. סעגאַלאָוויטש: געברענטע טריט

עס גרייט זיך צום דרוק:

נחום סאָקאָלאָוו: פּויליש־ייִדישע פּערזענלעכקייטן
טאַניאַ פוקס: אַ וואַנדערונג דורך אָקופּירטע לענדער
ד״ר עמנואל רינגעלבלום: צו דער געשיכטע פון ייִדן אין וואַרשע
ד״ר יצחק שיפּער: ייִדן אין אַלטן פּוילן
צפּורה קאַצענעלסאָן־נאַכומאָוו: יצחק קאַצענעלסאָן
זלמן וואַסערצוג: יאַנוש קאָרטשאַק
א. ל. שוסהיים: סילועטן און עפּיזאָדן פון גאַליציע
שמואל צעסלער: זאַבלודאָווע — די לעגענדע פון אַ ייִדיש שטעטל

דוד פלינקער

אַ הויז אויף גזשיבאָוו

ראָמאַן

איינלייטונג פון
ז. סעגאַלאָוויטש

אַרויסגעגעבן דורכן
צענטראַל-פאַרבאַנד פון פוילישע יידן אין אַרגענטינע
פאַרלאַגס-לייטונג: אַברהם מיטלבערג
בוענאָס איירעס, 1947

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINE
COPYRIGHT BY
D. FLINKER, TEL AVIV

David Flinker

A HOIS OIF GRZYBOW

(Una casa en la calle Grzybow)

Buenos Aires, 1947

Hecho el depósito que marca la Ley 11.723
INDUSTRIA ARGENTINA

* * *

דוד פלינקער פארדעקט אויף א רגע מיט זיינע בוך-זייטן דעם גרויסן בארג אש, וואס איז פארבליבן פון די לעבנס, וועלכע ער באַשרייבט אין „דאס הויז אויפן גזשיבאוו". ער עפנט די טירן פון א לעבעדיק הויז, ער פירט אונז אין די חדרים אריין, ער ווייזט אונז די געשטאלטן, מיר הערן זייער שפראך. דוד פלינקער קען די שפראך פון זיינע העלדן, ער ווייסט זייער נשמה און יעדעם ווינקעלע פון זייער סביבה. ער ווייסט זייערע מענטשלעכע שוואכקייטן און ער ווייסט אויך זייערע גייסטיקע נסיונות. ער איז א נאענטער פון זיי און אן אייגענער. ער איז דער יורש פון זיי, דער יורש פון זכרונות...

די אלע יענע יידישע שרייבערס פון פוילן, וועלכע האבן זיך געראטעוועט פון פייער, זיי אלע האבן די זעלבע ירושה און מען מוז גלייבן, אז קיין איינער פון זיי וועט די ירושה נישט פארשווענדן און נישט פארנאכלעסיקן. דאס איז דאך דאס איינציקע וואס עס איז אונז פארבליבן: דערציילן און דערמאנען. אויף דורות איז פאראן צו דערציילן... אין פלינקערס בוך געפינט זיך א שטארקער הויפט-שטריך, וועלכן מען דארף גוט אנזען און אונטערשטרייכן. דאס איז דער מאמענט, ווי אזוי די אלע יידן, וועלכע יאגן זיך אזוי ביטער נאך פרנסה און אויך די וועלכע ווערן רייך און גאר רייך, ווי אזוי די זעלבע יידן ווילן אוועקגיין פון דער וואכעדיקייט, ווי זיי זוכן שטענדיק דאס ביסל גייסטיקייט אלס דעם בעסטן שותף...

ווען נישט די גייסטיקייט וואלט דאך נישט געווען וועמען צו דערמאנען.

די אלע געראטעוועטע יידישע שרייבער, וועלכע זענען געבוי-

רן געוואָרן אין די פאַרברענטע שטעט און שטעטלעך און זיך אויס־געהאַדעוועט אויף יענע גאַסן און געסלעך; די אַלע, וואָס האָבן זיך אָנגעהערט אין זייער יוגנט מיט אונזערע זיפצן און מיט אונזערע זמירות, זיי די יורשים פון דער פאַרפייניקטער צום טויט יידישער נשמה, זיי באַדאַרפן איצט אָפּגעבן אַ דין וחשבון פון דורות פאַר דורות...

דוד פלינקער איז איינער פון די גערעטעוועטע יידישע שרייבער. ווען זיין הויפּט־העלד פון „דאָס הויז אויף גזשיבאָוו" ר' לייזער ווערט אַלץ רייכער און אַלץ מער פאַרפלאָנטערט אין זיינע געשעפטן, דערפילט ער, אַז די רייכקייט דערדריקט אים, לויפט ער צום רבין:

— רבי! איך קאָן נישט דאַווענען, איך קאָן נישט לערנען, איך ווער פאַרשוואַרצט פון מיינע געשעפטן.

אויף דעם פרעגט דער רבי:

— וויפיל נפשות לעבן אַרום דיינע געשעפטן?

— ביי אַ צוויי הונדערט...

— טאָ פאַר, לייזער, אהיים און פיר וויטער דיינע געשעפטן, צו־ליב צוויי הונדערט נפשות לוינט פאַרשוואַרצט צו ווערן...

און צוליב זעקס מיליאָן קדושים לוינט אַריינצוקריכן מיט לייב און לעבן אין דעם אַש פון די פאַרברענטע און זוכן די געלייטערטע פונקן פון דער יידישער נשמה...

ז. סעגאַלאָוויטש

תל־אביב, נאָוועמבער 1946

ערשטער טייל

א הויז אויפֿן גזשיבאָוו

קאפיטל 1

אַ זכיה

אַ פאַררוויטלטער פון לייכטן פרעסטל, וואָס האָט זיך הייַנט געשטעלט, אָנגעטון אין אַ שווערן ווינטער־פאַלטן, מיט אַן אַרויפגעשטעלטן סאַמעטענעם קאָלנער, דעם האַלדז אַרומגעוויקלט מיט אַ גראָב וואָלן טוך, עפנט נאָטע שרה־לאה קאצקערינס די טיר פון חסידים־שטיבל אויף פראַנציישקאַנער.

אַ גוטע וואַרעמקייט גייט אים אַנטקעגן און נאָטע שרה־לאה קאצקערינס טוט זיך אַ רייב אַ צופרידענער דאָס קליינע שוואַרצע בערדל און זאָגט ווי צו זיך אַליין און גלייכצייטיק צו דער גאַנצער וועלט:

— א מחיה, ממש א מחיה...

נאָטע איז פון זיך צופרידן. ער קומט היינט צוריק פון רבין. איי, איי, ווי דערוואַרעמט זיך דאָרט אַ ייד די ביינער ביים רבינס טיש. איצט מעג ער שוין פאָרן אַהיים קיין קאָליביעל. די וואַרעמקייט פון רבינס טיש וועט סטאַיען אויף לאַנגע וואָכן.

— נאָטע —פלעגט מען צו אים אין קאָליביעלער בית־המדרש זאָגן— פון רבינס שטעטל פאָרסטו דאָך דורך וואַרשע, איז ווי פאַלט א ייד נישט איין כאָטש אַ קוק צו טון אויף ר׳ לייזערס געשעפט?

איצט וועט ער זיי זאָגן:

כ׳האָב געזען. בנאמנות, ווי געזען...

אוודאי איז עס אים נישט לייכט אָנגעקומען. אך, די וואַרשעווער גאַסן!... אַזאַ טומל און אַזאַ גערויש שטענדיק אויף זיי, אַז זיי פּלאָנטער זיך פאַר נאָטעס אויגן יעדעס מאָל, ווען ער קומט קיין וואַרשע, מיש

זיך אוים און פאַרדרייען זיך איינע אין די אַנדערע, אַז אַ מענטש ווייסט ממש נישט, ווו זיך צו קערן און ווו צו ווענדן.

האָט נאָטע אָנגעכאַפּט עפּעס אַ יידישן יונגנמאַן אין דער גאַס און צו אים געזאָגט:

— זייט אַזוי גוט, ר׳ ייד, אפשר קאָנט איר מיר ווייזן, ווו עס איז ר׳ לייזערס געשעפט.

— קומט מיט מיר —האָט יענער געענטפערט— איך גיי דאָרט.

נאָטע שרה־לאה קאצקע״ינס האָט גענומען שטעלן אײלעװדיקע טריט, כדי נישט צו פאַרלירן זיין וועג־ווייזער און דערוויל געפונען פאַר נויטיק זיך פאַרצושטעלן:

— איך בין פון קאַליביעל... נאָטע שרה־לאה קאצקערינס פון קאַ־ליביעל רופט מען מיך, שוין אפילו נישט ס׳ערשטע מאָל אין וואַרשע... נאָר די שטאָט איז אַזוי גרוים אָן עין הרע, אַזוי פיל גאַסן און אַזאַ געפּאָר, אַז ס׳הייבט אָן מישן אין קאָפּ און שווינדלען פאַר די אויגן... איז אַ יישר־כח אייך, וואָס איר פירט מיך צו...

גייט מען אַ שפּאָר שטיקל וועג און דאָ זאָגט דער יונגערמאַן:

— אָט דאָ איז עס, ר׳ ייד...

— שוין! —חידושט זיך נאָטע שרה־לאה קאצקערינס פון קאַ־ליביעל און קוקט מיט פאַרוואונדערטע אויגן אַרום זיך— אָט דאָ טאַקע?...

— נו, יאָ —ווערט שוין דער פרעמדער אומגעדולדיק— איר זעט דאָך די שילד — גייט אַריין...

נאָטע האַלט פעסט דעם פרעמדן יונגנמאַן ביים אַרבל, ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אַז זיין וועגווייזער וועט אים פּלוצים אַנטרונען ווערן, ער לייענט לאַנגזאַם די שילד און זאָגט ווי צו זיך אַליין:

— טאַקע דאָ איז עס...

ווערט דער פרעמדער שוין גאָר אומגעדולדיק. ער פּרוּווט באַפרייען זיין אַרבל פון דעם יידס האַנט און רעדט שוין פאַרדראָסיק:

— נו, איך האָב דאָך שוין איינמאָל געזאָגט, אַז דאָ. איר דאַרפט דאָך צו ר׳ לייזערן, טאָ גייט אַריין.

— איך? צו ר׳ לייזערן?! —קוקט נאָטע מיט דערשטוינטע אויגן אויף זיין וועגווייזער— סאַרע עסקים האָב איך, נאָטע שרה־לאה קאצקע־

רינם פון קאַליביעל, מיט ר׳ לייזערן?!... אפשר קאָנט איר מיר זאָגן, ר׳ ייד?

— איך ווייס נישט, סאַרע עסקים איר האָט — קוקט דער פרעמדער מיט אומגעדולד אויפן זייגער — אָבער איר האָט דאָך געזאָגט, אַז איר דאַרפט...

— אַ שיינע מעשה, בנאמנות אַ שיינע מעשה! — לאָזט אָפּ דער ייד דעם יונגנמאַנס אַרבל און נעמט אין האַנט זיין קלאַפּע און גייט מיט אַמאָל איבער צו אַן אַנדער טעמע — איר זענט אַ וואַרשעווער?

— זאָל זיין אַ וואַרשעווער — ברומט דער פרעמדער שוין בייז אַרויס.

— באַלד פאַרשטאַנען — זאָגט נאָטע ווי צו זיך אַליין — שטענדיק איילן זיי זיך די וואַרשעווער, האָבן נישט קיין צייט מיט אַ ייד אַ וואָרט אַרויסצורעדן... בלאָזן זיך... מיוחסים!...

— אָבער כ׳האָב באמת קיין צייט נישט, ר׳ ייד...

— וואַרט זשע אַ מינוט... איז וועגן וואָס האָבן מיר גערעדט? אַהאַ! וועגן מיינע עסקים מיט ר׳ לייזערן!... כאַ־כאַ.. אַז כ׳וועל אַהיימקומען קיין קאַליביעל און וועל זיי דערציילן, אַז אַ וואַרשעווער ייד האָט מיך, נאָטע שרה־לאה קאַצקערינס פון קאַליביעל, געפרעגט וועגן מיינע עסקים מיט ר׳ לייזערן, וועט דאָך די שטאָט גיין אויף רעדער!... ווי איר זעט מיך אַ ייד, — אויף רעדער!...

ווערט שוין דער פרעמדער יונגערמאַן אַליין נייגעריק און פרעגט:

— אָבער איר האָט דאָך מיך אַליין געבעטן אייך צו ווייזן דעם וועג...

— נו, וואָס פאַרשטייט איר נישט — לאָזט אָפּ דער ייד דעם פרעמדנס קלאַפּע און נעמט מיטביידע הענט אָן זיין שוואַרץ בערדל און רעדט מיט אַ גמרא־ניגון — אַז כ׳בין שוין דאָ אין וואַרשע, און עס איז נאָך געבליבן אַ פּאָר שעה צו דער פור, פאַרוואָס־זשע זאָל איך נישט גיין אָנקוקן מיט מיינע אייגענע אויגן ר׳ לייזערס געשעפט?!

דער פרעמדער יונגערמאַן פרווט מיט דער האַנט עפענען די שווערע דעמבענע טיר פון ר׳ לייזערס געשעפט.

— איין מינוט נאָך! — כאַפּט אים נאָטע ווידער אָן ביים אַרבל — אַך, יידן, יידן האָבן קיינמאָל קיין צייט נישט... זייט זשע מוחל — אויב

ס׳איז נישט קיין סוד — און איר האט טאקע יא געשעפטן מיט ר׳ לייזערן?!...

— איך ארבעט דארט — זאגט דער יונגערמאן.

— וואס? איר? ביי ר׳ לייזערן?!

— נו, יא...

— נע, נע, וואס אין דעם ווארשע פאסירט אלצדינגג! זיי וועלן דאך מיר נישט גלויבן אין קאליביעל... אזא מעשה! ארבעט איר אליין טאקע ביי ר׳ לייזערן?!

נאטע וואקלט זיך א ווײלע און דאן פרעגט ער:

— כ׳מיין, אויב ס׳איז נישט קיין סוד, וואס טוט איר דארט ביי ר׳ לייזערן, כ׳מיין, ס׳זאל אייך, חלילה, נישט פארדריסן...

— ס׳איז נישט קיין סוד — שמייכלט דער פרעמדער יונגערמאן — כ׳ארבעט ביי די ביכער...

— ביי די ביכער? —גלויבט נישט נאטע קאליביעלער זיינע אייגענע אויערן— ביי ר׳ לייזערס ביכער?! אוווא! וואס אין אזא ווארשע הערט מען זיך אלץ אן!...

נאטע קוקט מיט לאנגע פארשנדיקע בליקן אויף דעם נידעריקן דארן יונגנמאנטשיק אין די ברילן. עפעס קאן דאס אלץ זיין מוח נישט תופס זיין. עפעס איז דא אים קשה. אין קאפ שווינדלט אים, ווי ער וואלט אריינגעפאלן אין סאמע מיט פון עפעס א גרוים געפאר. ער קאן נישט אפרייסן זיינע אויגן פון דעם יונגנמאנטשיק, וואס שטייט פאר אים. ער צעעפנט נאך ברייטער זיינע אויגן און פרעגט:

—און איר זעט אים, ר׳ לייזערן?

— געוויס.

— יעדן טאג ?

— יעדן טאג.

— און ער רעדט צו אייך?...

— ווי דען, געוויס רעדט ער...

נאטע שרה־לאה קאצקערינס ווערט פארשטומט. ער קאן שוין מער נישט פרעגן. ער האט שוין מער נישט וואס צו פרעגן. אין מוח איז עפעס א פוסטקייט. אלע שאלות זענען מיטאמאל אין קאפ, ווי צעשראקענע פייגל אנטרונען.

ער קוקט נאָכאַמאָל אָן דעם וואַרשעווער יונגגמאַנטשיק אָן אַ חתימת זקן, ווי ער וואָלט זיך וועלן איבערצייגן, אַז דאָס אַלץ, וואָס ער האָט געזען און געהערט, איז נישט געווען עפּעס אַ חלום, אַז דאָס אַלץ האָט טאַקע פּאַסירט מיט אים, נאָטען פון קאָליביעל, אויף דער וואָר.

ערשט נאָך אַ לאַנגער ווײַלע קומט ער צו זיך און זאָגט צו זיך אַליין:

— אַזאַ זכיה, אַזאַ זכיה פון אַ ייִד — צו אַרבעטן בײַ ר׳ לייזערן...

דער פּרעמדער יונגערמאַן הערט שוין נישט נאָטעס לעצטע ווערטער. ער פאַרשווינדט הינטער דער שווערער דעמבענער טיר פון ר׳ לייזערס געשעפט. נאָטע באַמערקט עס צומאָל נישט. ער איז צופיל פאַרנומען מיט דעם, וואָס ער האָט נאָר וואָס געזען און געהערט. לאַנג דרייט ער זיך אַרויף און אַראָפּ אויפן שמאָלן גזשיבאָווער טראָטואַר. ער קאָן נישט אָפּרייסן די אויגן פון דער גרויסער מעשענער שילד, אויף וועלכער עס איז מיט גויאישע אותיות אויסגעקריצט ר׳ לייזערס נאָמען.

ער קאָן נישט אָוועקרוקן זיך פון אָרט און פאַרגעסט, אַז די פור קיין קאָליביעל וועט אויף אים נישט וואַרטן און ער וועט נאָך מוזן באַצאָלן 20 קאָפּיקעס העקסעלמאַנען אויף דער נאַוואַליפּיע פאַר איבערנעבטיקן.

די פור האָט אויף נאָטען טאַקע נישט געוואַרט. ער האָט געמוזט העקסעלמאַנען באַצאָלן גאַנצע 20 קאָפּיקעס, אַ פּרוטה נישט ווייניקער, אָבער עס האָט אים נישט געאַרט.

איז ער אין אָוונט אַוועק אין שטיבל. די קעסט־אײדעמס, וואָס זענען צוזאַמען מיט אים געווען שבת בײַם רבין, האָבן אים פאַרוווּנדערט געגעבן שלום־עליכם און געפרעגט:

— הא, נאָטע... ביסט נישט געפאָרן קיין קאָליביעל?...

— ס׳האָט זיך אַזוי געמאַכט — האָט נאָטע געגעבן אַן אויסמײַדנדיקע תשובה. ער האָט זיי נישט דערציילט וועגן זײַן גיין צו ר׳ לייזערן. ער האָט נישט קיין צוטרוי געהאַט צו זיי, די וואַרשעווער קעסט־אײדעמס. זיי זענען אָפּלאַכער און האַלטן זיך פאַר מי יודע וואָס!...

אינגאַנצן אָבער נישט רעדן וועגן ר׳ לייזערן האָט ער אויך נישט געקאָנט. האָט ער גענומען זיי אויספרעגן וועגן די וואַרשעווער חסידישע

גבירים, און די יונגעלייט האָבן גלייך אָנגעהויבן דערציילן אויסטערלישע מעשיות וועגן ר׳ לייזערס עשירות און וועגן זיין חכמה און חסידות.

נאָטע איז געזעסן מיט אַ האַלב־אָפן מויל און געשלונגען די רייד. ער האָט פאַר זיך געזען שטיין דעם פרעמדן דאַרן יונגנמאַנטשיק מיט די גרויסע ברילן, אָן אַ חתימת־זקן, וואָס אַרבעט ביי ר׳ לייזערס ביכער און ער האָט צו זיך געמורמלט:

— אַזאַ זכיה, אַזאַ זכיה...

קאַפּיטל 2

מיט 40 יאָר צוריק

נאָטע שרה־לאה קאַצקערינס איז אַריינגעפאַלן אין שטיבל אין אַ פּראָסטן מיטוואָך. האָט ער בלויז געהערט רעדן די „שנעקעס", די יונגעלייט. ער וואָלט אָבער שוין גאָר צערודערט געוואָרן, ווען ער הערט רעדן די „אַלטע קאָצקער" וועגן ר׳ לייזערס עסקים.

שבת צו נאַכטס נאָך דער מלוה־מלכה איז אין חסידים־שטיבל די שטימונג גאָר אַ געהויבענע. אַ מחיהדיקע וואַרעמקייט נעמט אַרום נישט בלויז דאָס לייב, נאָר אויך דאָס נפש. דער טעם פון דער קאָכעדיקער זופּ ליגט נאָך אין מויל. די קאַלטע געפילטע פיש האָבן געשמעקט ווי פון לויתן, און דער מעד האָט געהאַט אַ טעם פון יין המשומר. אַ צעוואַרעמטער זינגט דער עולם די זמירות, ווי דוד המלך וואָלט מיט זיין פידעלע צוגעשפּילט. די אַטלאַסענע קאַפּאָטעס און די הויכע שטריימלעך גיבן פון זיך אַרויס נשמה־יתרהדיקע ריחות. ר׳ שמחהלע חסיד פאַררויכערט דעמאָלט זיין גרויסע שוואַרצע לולקע־ציבעק, וואָס ער האָט באַקומען אַ מתנה פון ר׳ לייזערן. ער הייבט אָן צו גיין אַ „פּאַרקאַכטער" אַרויף און אַראָפּ איבערן שטיבל. דאָס פּנים פלאַמט, די באָרד און פּיאות זענען צעפּלאָשעט. מען זעט בחוש, אַז ער איז איצט גאָר אין אַנדערע עולמות.

ווערט אַנטשוויגן דאָס געזאַנג. די פּנימער פון די יונגעלייט זענען קאָנצענטרירט. זייערע אויגן קאָנען זיך נישט אָפּרייסן פון ר׳ שמחהלעס צעפלאַמט פּנים.

ר׳ שמחהלע זעט נישט זייערע בעטנדיקע אויגן. ער איז נאָך אַליין פאַרטון מיט זיך. פון דער לולקע־ציבעק רייסן זיך אַרויס וואָלקנס רויך, וואָס הילן איין דעם איינגעבויגענעם ר׳ שמחהלע, ווי אין אַן עמוד העשן. מיטאַמאָל שטעלט ער זיך אָפּ ביי די יונגעלייט, קוקט אויף זיי, אָבער זיינע אויגן זעען איצט אַנדערע מענטשן, אַנדערע געשטאַלטן. די זכרונות פון אַמאָל צענעמען אים אינגאַנצן. פילן אַן אַלע זיינע אברים און חושים. ער קאָן זיי מער נישט איינהאַלטן אין זיך. די ווערטער רייסן זיך אַליין אַרויס פון זיין מויל.

— אַך, וואָס ווייסט איר, שניעקעס, וואָס ווייסט איר... אַ יום־טוב־דיקע וועלט געווען!... נישט געווען קיין וואָכעדיקייט, נישט געווען... אין קאָצק איז אַ פּראָסטער מיטוואָך געווען הייליק. קאָצק!...

דער קלאַנג פון די ווערטער „קאָצק״ מאַכט אויפציטערן די הער־צער פון די חסידישע יונגעלייט. זייערע שוואַרצע אויגן צעברענען זיך, ווי דאָס פייער פון קאָצק וואָלט זיך אין זיי אָנגעצונדן.

טיילמאָל קומט ר׳ לייזער אַליין אַראָפּ נאָך דער מלוה־מלכה אין שטיבל. דאַמאָלס האָט ר׳ שמחהלע חסיד זיך ליב מיט אים אויסצו־שמועסן.

— געדענקסט נאָך לייזער יענע צייטן? געדענקסט?...

ר׳ לייזערס פּנים גלייכט זיך אויס פון די טיפע קנייטשן, עפּעס אַ קינדישער שמייכל צעלייגט זיך אין זיינע גראָע אויגן. ער זאָגט שטיל ווי ער וואָלט זיך פאַרענטפערט:

— מען מיט זיך נישט צו פאַרגעסן, שמחהלע, מען מיט זיך...

— האַ, צייטן געווען!... —קלאַפּט שמחהלע חסיד מיטן לולקע ציבעק איבערן טיש— אַזוינע צייטן!... לייזער וואַרשעווער האָט מען דיך נאָך דאַמאָלס גערופן, געדענקסט?... געמיינט נאָך דאַמאָלס, אַז עס וועט פון דיר זיין אַ לייט... און ווי לאַנג איז עס?... ערשט מיט פערציק יאָר אינגאַנצן צוריק... געדענקסט, לייזער?...

צי ער געדענקט? אוודאי געדענקט ער, לייזער. ווי קאָן מען אַזעלכע זאַכן נישט געדענקען. דער רבי פון גער, זכרונו לברכה, איז נאָך גאָר אַ יונגערמאַן געווען. ר׳ איטשע מאיר וואַרשעווער האָט מען אים נאָך דאַ־

מאָלס געראָפן. ר׳ משה חלפנס איידעם... און זיין בר פלוגתא ר׳ יעקל איז נישט עלטער געווען פון אים. אוי, אוי, וואָסערע צייטן זענען עס דאמאָלס געווען. דאָס ליכט פון תורה האָט אין ווארשע געשיינט. ר׳ איטשע מאיר און ר׳ יעקל. ביידע זענען געזעסן יום ולילה על התורה ועל העבודה. ארום ביידע האָבן זיך געזאַמלט יונגעלייט — שאַרפע קעפּ, לומדים און עילויים. ביידע האָבן געלעבט אין גבירישע יידישע שטיבער.

אויף „אייביקע קעסט״ איז ר׳ איטשע מאיר געזעסן אין זיין שווער ר׳ משה־חלפנס שטוב. ר׳ משה חלפן האָט געמאַכט גרויסע עסקים מיט די פּוילישע פּריצים, האָט ביי זיי געקויפט וואַלד און געבאָרגט געלט.

ר׳ שמעון, ר׳ יעקעלס שווער ווידער האָט געהאַט צו טון מיט די צאַרישע שררות, מיט די קאַצאַפּישע פּולקאָווניקעס און גענערעלער. זיי האָבן זיך נאָך נישט געפילט גוט און זיכער אויף דער פּוילישער ערד. זיי האָבן געמוזט אַנקומען צו אַן אָרטיקן, וואָס זאָל זיי העלפן. זיי האָבן געזען, אַז יעדער פּוילישער פּריץ האָט „זיין ייד״, וואָס פירט אים די עסקים. האָבן זיי אויך אַזוי געטון און זיך אויסגעזוכט יידן, וואָס האָבן זייערע געשעפטן באַזאָרגט. איינער פון די דאָזיקע יידן איז געווען ר׳ שמעון. ער האָט צוגעשטעלט די צאַרישע שררות כל־ערליי „פּאַדריאַדן״ און אפילו קאַזאַרמעס געבויט פאַר זייערע זעלנער.

פאַרנומען שטענדיק מיט זייערע געשעפטן, איז אָבער נישט ר׳ משה חלפן און נישט ר׳ שמעון געקומען אויפן געדאַנק, חלילה, מבטל צו מאַכן זייערע איידעמס פון לערנען און אַריינצוציען זיי אין זייערע עסקים.

גאָר אין די מינוטן, ווען עס איז נישט טאָג און נישט נאַכט, פלעגט ר׳ משה חלפן אַריינקומען אין תורה־חדר פון זיין איידעם און אים כלאחר יד דערציילן פון זיינע עסקים. אין די דאָזיקע געציילטע מינוטן איז אפילו ר׳ משה חלפנס ווייב, די פּקחית שרהלע, אַריינגעקומען און שטייענדיק ביי דער טיר זיך צוגעהערט צו די שמועסן. נאָך איר איז אַריינגעקומען די שטילע פייגעלע, ר׳ איטשע־מאירס ווייב, האָט זיך אוועקגעזעצט אין אַ ווינקל, און טיילמאָל אפילו צוגעוואָרפן אַ וואָרט.

אַזוי אַרום האָט ר׳ איטשע־מאיר זיך דערוווּסט, וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט, האָט געקאָנט יעדן פּריץ און זיין טועביז, האָט זיך דער־וווּסט זייערע שוואַכקייטן און זייערע מעלות.

ר' משה חלפן האָט אַמאָל לאַנג גערוואַרט אויף די טוחרישע שמועסן מיט זיין איידעם. טיילמאָל זענען די עסקים געווען זייער פאַרוויקלט און פאַרפּלאָנטערט. ר' משה חלפן האָט זיך קיין עצה נישט געקאָנט געבן. זיין איידעם איז געגנוג געווען צו הערן נאָר אַ ווינק און ער האָט מיט אַ וואָרט צוויי אויפגעקלערט דעם פאַרפּלאָנטערטן עסק. דאַמאָלס האָט זיך ר' משה חלפן געדאַכט, אַז עס איז אים מיטאַמאָל ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. ער האָט שוין געוווּסט, וואָס ער האָט צו טון, ער האָט אויפגעהערט צו בלאָנדזשען אין דער פינסטער. זיין איידעם האָט אים אַרויסגעפירט אויפן גלייכן וועג.

די קלוגע שרהלע האָט זיך גאָר שטאַרק געמישט אין איר מאַנס געשעפטן. נישט שטענדיק האָט זי מסכים געווען מיט איר מאַן. אָבער ווען איר ר' איטשע מאיר האָט געזאָגט זיין וואָרט, האָט זי געוווּסט, אַז אַזוי דאַרף עס זיין.

ר' שמעון האָט זיך נישט אַנדערש געפירט מיט זיין איידעם. ער האָט אים דערציילט וועגן זיינע שמועסן און עסקים מיט די צאַרישע גענערעלער. ר' יעקל האָט געהאַט אַ שאַרפן קאָפּ. אויך פאַר אים איז געגנוג געווען בלויז אַ ווינק און ער האָט שוין ס'איבעריקע אַליין פאַרשטאַנען. ער האָט פאַרשטאַנען די דרכים פון די צאַרישע שררות, ער האָט זיך פונאַנדערגעקליבן אין דער קאַץ־און־מויז־שפּיל, וואָס זיי פירן מיט די פּוילישע פּריצים און ער האָט זיין שווער אין קלאָרע ווערטער געזאָגט, ווי ער האָט זיך מיט זיי צו פירן.

מיט ביידע „קעסט־איידעמס" האָט זיך דאָס יידישע וואַרשע געגרויסט, האָט באַוווּנדערט זייערע לומדות און דערציילט נסים ונפלאות פון זייער חכמה.

אָפּט פלעגן זיי איינער קומען צום אַנדערן. האָט ר' יעקל מחדש געווען עפּעס אין לערנען, פלעגט ער עס קודם כל ברענגען צו ר' איטשע מאירן, און האָט ר' איטשע מאיר פאַרענטפערט אַ הארבן רמב"ם, איז ר' יעקל געווען דער ערשטער, וואָס האָט עס געהערט. שעהן לאַנג האָבן זיי זיך מפלפל געווען, האָבן זיך גענומען צו הילף די ראשונים ואחרונים און זייערע תלמידים זענען געשטאַנען און געשעפּט כוח פון דעם ליכט פון תורה, וואָס האָט אויף ביידעס פּנימער געלויכטן.

ווען דער לומדישער שמועס איז געוואָרן פאַרענדיקט, איז מען אריבערגעגאַנגען צו „וועלט־זאַכן". ר׳ יעקל האָט דערציילט וועגן די צאַרישע שררות און זייערע פּלענער און ר׳ איטשע מאיר — וועגן די פּוילישע פּריצים און זייערע דאגות.

קאַפּיטל 3

צוויי מתנות

ר׳ איטשע מאיר און ר׳ יעקל האָבן אַזוי פיל פאַרברענגט צוזאַמען, אַז ס׳האָט זיך געדאַכט, אַז זיי קאָנען איינער אָן דעם אַנדערן נישט אויסקומען, נישט לעבן. האָט מען זיי אין שטאָט געהאַלטן פאַר ידידים נאמנים, פאַר פריינד, וואָס האָבן איינער פאַרן אַנדערן קיין שום סודות נישט. דאָס איז אָבער נאָר געווען אויבנאויפיק. זייערע תלמידים האָבן געוווסט, אַז ר׳ איטשע מאיר און ר׳ יעקל זענען אין דער אמתן שאַרפע בר פלוגתאס, אַנטשידענע קעגנער, וואָס וועלן אַמאָל נאָך פירן צווישן זיך אַ פאַרביטערטן קאַמף.

דאָס, וואָס האָט זיי אָפּגעטיילט איינעם פון אַנדערן, איז נישט געווען זייער שטענדיקער וויכוח אין לערנען. עס איז געווען אַן אַנדערע זאַך, וואָס איז געשטאַנען צווישן זיי. אַ מחיצה, וואָס האָט זיי אָפּגעטיילט איינעם פון דעם אַנדערן. אַ וואַנט, וואָס האָט נישט דערלאָזט צו אמתדיקער נאָענטקייט און גוטפריינדשאַפט.

ר׳ יעקל האָט געוווסט, אַז תורה איז דער עיקר, איז אַלצדינג; און מיט תורה מיינט מען די גמרא, דעם רמב"ם, דעם שלחן ערוך.

ר׳ איטשע מאיר האָט אויך געוווסט, אַז תורה איז דער עיקר, איז אַלצדינג, ער האָט אָבער אויך געוווסט, אַז דער וועג צו תורה פירט דורך פּשיסכע.

פּשיסכער חסידות איז געווען די מחיצה, די וואַנט, וואָס איז געשטאַנען צווישן ר׳ איטשע מאירן און ר׳ יעקלען, וואָס האָט זיי אַנשטאָט פאַר פריינד געמאַכט פאַר אַנטשידענע קעגנער.

טײלמאָל פלעגן זיי זיך אפילו מתווכח זיין.

...63 ... ST. B'KLYN 19, N. Y.
ULster 4-3595

א הויז אויף גזשיבאָוו

— איך פאַרשטיי אייך נישט, ר' איטשע מאיר —האָט ר' יעקל זיך אָנגערופן צו אים נאָכדעם, ווי ער האָט אויסגעהערט ר' איטשע מאירס אַ חידוש, וואָס האָט פאַרענטפערט עפּעס אַ גאָר „הארבן" רמב"ם— איך פאַרשטיי אייך באמת נישט... ווי נעמט איר אויף זיך אַזאַ אחריות פון אייער ביטול תורה?...

— מיינע נסיעות קיין פשיסכע זאָלן זיין ביטול תורה? — האָט ר' איטשע־מאיר געקוקט מיט גוטע מילדע אויגן אויף זיין קעגנער.

— יאָ, כ'מיין טאַקע די נסיעות קיין פשיסכע. עס נעמט צו צייט, גאַנצע טעג, דער טלטול־הדרך און בכלל דער גאַנצער אופן... וואָס זוכט איר דאָרט? וואָס דאַרפט איר בכלל זוכן? אַז אַ ייד האָט זוכה געווען, אַז די גמרא שטייט פאַר אים אָפן — וואָס דאַרף ער נאָך מער?...

— זי שטייט נאָך נישט אָפן פאַר מיר, די גמרא —האָט ר' איטשע־מאיר געזאָגט— זי שטייט גאָר נישט אָפן...

— איז מען זיך מיגע —האָט ר' יעקל זיך געהאַלטן ביי ס'זייניקע— גיט מען זיך די מי, פאַרטיפט מען זיך נאָך מער אין לערנען, אָבער וואָס האָט עס צו טון מיטן פראַוועון חסידות, מיטן פאַרברענגען גאַנצע וואָכן אין פשיסכע, מיט די סעודהלעך, מיטן דערציילן זיך עפּעס מעשיות און בכלל מיט דעם גאַנצן אופן...

— איך וועל אייך זאָגן, ר' יעקל —האָבן ר' איטשע מאירס אויגן אויפגעלויכטן— אַז עס איז פינסטער אַרום, העלפט נישט דאָס עפענען די גמרא. מען מוז געפינען אַ ליכט. און דאָס ליכט האָט זיך געפונען ביים בעש"ט זכרונו לברכה און ביי ר' בער פון מעזריטש און שפּעטער ביי זיינע תלמידים, און איצט לייכט דאָס ליכט אין פשיסכע... מעג מען פאָרן וואָכן לאַנג אויף וועגן און אומוועגן אהין, אבי דאָס ליכט צו געפינען...

די תלמידים פון ר' איטשע מאיר און ר' יעקל האָבן זיך איינגע־טיילט אין צוויי מחנות.

ר' יעקלס תלמידים האָבן זיך געהאַלטן שטרענג ביים דרך פון זייער רבין. ביימאָג און ביינאַכט זענען זיי געזעסן איבער דער גמרא און רמב"ם. זיי האָבן געוווסט, אַז די תורה איז אַלצדינג, אַז אַ חוץ דער תורה איז אַלץ

הבל הבלים. טאָר מען נישט באַלמוטשען. זיי זענען געווען שטרענג צו זיך און צו אַנדערע. אַפילו אין די שבתים און ימים־טובים האָבן זיי נישט מפסיק געווען פון לערנען, און זיי האָבן געקוקט קרום אויף די תלמידים פון ר׳ איטשע־מאירן.

די תלמידים פון ר׳ איטשע־מאירן זענען געווען גאָר אַנדערע. אַפילו מיטן לערנען געווען אַנדערש. עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי קענען זיך גאָר־נישט מיען אַפילו ביי דער גמרא, אַז זיי טוען זיך צומאָל נישט ווי ביים תורה־לערנען. זיי האָבן געלערנט מיט שמחה, ווי דאָס לערנען וואָלט אַ שפּיל צי גאָר אַ פאַרגעניגן געווען.

זיי האָבן נישט מורא געהאַט מפסיק צו זיין ביים נעמען אַ גלעזל בראָנפן... ביים גלעזל בראָנפן האָט מען דערציילט מעשיות פון בעש״ט און פון רבי ר׳ בער און פון חוזה און פון „ייד הקדוש״...

אויף גאַנצע וואָכן זענען זיי געפאָרן קיין פּשיסכע. טיילמאָל מיט ר׳ איטשע מאירן און טיילמאָל אָן אים; זיי האָבן דאָרט פאַרברענגט אויף די אכסניות מיט די יונגעלייט פון די אַנדערע שטעט, האָבן דערציילט וועגן דער גדלות פון ר׳ איטשע־מאירן, האָבן זיך שעהן־לאַנג געדרייט צו הערן איין וואָרט פון ר׳ מרדכי יוספן, זענען נאָכגעגאַנגען טריט ביי טריט ר׳ יצחקל וואָרקער, האָבן זיך צוגעהערט צו ר׳ יחיאל מאירס תהילים־זאָגן און די פּנימער האָבן ביי זיי געפלאַמט, ווען דער רבי ר׳ בונם האָט תורה געזאָגט...

זיי זענען צוריקגעקומען צעזונגענע, מיט עפּעס אַ נײַ חיות, אַלע אברים האָבן עפּעס אַרויסגעגעבן פון זיך פלואידן פון שמחה און פון לע־בנס־פרייד.

די שמחה איז געווען אַן אָנשטעקנדיקע, אַ מיטרײַסנדיקע. זיי האָבן אַפילו אָנגעשטעקט אַ טייל פון די שטרענגע תלמידים פון ר׳ יעקלען. איי־נער און נאָך איינער האָבן זיך יונגעלייט פון ר׳ יעקלס תורה־שטיבל אי־בערגעטראָגן צו ר׳ איטשע מאירן, זיי האָבן נישט געוווּסט וואָס, נאָר עפּעס האָט דאָרט אַהין געצויגן. פון ר׳ איטשע מאירס בית המדרש האָט געשלאָגן עפּעס אַ מין וואַרעמקייט, עפּעס אַזאַ יום טובדיקייט, פאַר וועלכער עס זענען קיין ווערטער נישטאָ.

ר׳ יעקל האָט נישט גערעדט, אָבער זיין פּנים איז געוואָרן פאַר־כמורעט, ווען ער האָט געזען, ווי מיט יעדן טאָג טראָגט זיך נאָך עמיצער פון זיינע תלמידים איבער צו ר׳ איטשע מאירן.

איז ער שולדיק? גיט ער ווייניק צייט אָפּ זיינע תלמידים? זענען זיינע חידושים שוואַכער געוואָרן? ניין, ער קאָן זיך אַזאַ פאַרוואורף נישט מאַכן. ווי נאָך קיינמאָל קומען ארוים זיינע פירושים קלאָר און שאַרף, ר׳ איטשע מאיר האָט עס אים אַנומלט אַליין געזאָגט... ער זאָרגט פאַר זיינע תלמי־דים. זיין שווער האָט ערשט באַשטימט אַ שיינע סומע אויסצוהאַלטן די אָרימע לערנער מיט זייערע בני־בית... פאַרוואָס־זשע פאַרלאָזן זיי אים? אָט איז היינט אַוועק דער קליינער שמחהלע און מיטגעשלעפּט מיט זיך ליזערן און יצחק־בערן... אַזעלכע דריי פייערדיקע קעפּ. אַ שאָד בנאמנות. וואָס וועט פון זיי איצט ווערן?... זיי וועלן אויפהערן לערנען און עוסק־זיין אין סעודהלעך, וועלן מיינען, אַז מיטן פאָרן קיין פשיסכע איז מען יוצא...

ער האָט געהאַט תרעומות אויף ר׳ יצחק מאירן.

— וואָס מיינט ער מיט זיך? וואָס וויל ער פון מיינע יונגעלייט? וויל ער גאַנץ ווארשע פירן קיין פשיסכע?...

ער האָט געשיקט רופן צו זיך זיין געוועזענעם תלמיד ליזער:

— וואָס האָט מיט דיר געלערנט ר׳ איטשע מאיר?

— דעם דרך קיין פשיסכע, רבי...

— ביסטו שוין געווען אויך אין פשיסכע ?

— יאָ, רבי.

— און וואָס האָסטו דאָרט געפונען?

— ז י ך, רבי...

— און דיינע חברים האָסטו פאַרגעסן? און מיין לערנען פאַרגעסן?...

— חלילה, רבי. מיטן אויבערשטנס הילף וועט מען זיך אַלע טרעפן אין — פשיסכע.

מער האָט ר׳ יעקל נישט געפרעגט. ער האָט געעפנט די גמרא און זיך באַמיט מער נישט צו טראַכטן פון פשיסכע.

קאפיטל 4

עס ברענט אַ פייער...

דאָס ליכט פון פשיסכע איז פּלוצים פאַרלאָשן געוואָרן. האָט זיך אַ טרויער אויסגעשפּרייט איבער די יידישע ישובים. אַ חשכות איז געווען אין די הערצער. ווער וועט וואָגן נאָך פשיסכע דאָס פאַרלאָשענע ליכט ווידער אָנצוצינדן?

ר׳ איטשע מאירס תּלמידים האָבן שווייגנדיקע און דערוואַרטנדיקע געקוקט אויף זייער רבי. און נישט בלויז זיי האָבן געוואַרט. עס זענען גע־קומען קיין וואַרשע אַלטע פשיסכער. זיי זענען געקומען אין בית־המדרש פון יונגן ר׳ איטשע מאיר, האָבן זיך צוגעהערט צו זיינע שיעורים, האָבן אויס־געהערט זיינע חידושים און האָבן געוואַרט אויף ז י י ן וואָרט. עס קאָן נישט זיין, אַז דאָס יידישע ליכט איז, חלילה, אויסגעגאַנגען. עס לייכט מסתּמא שוין ערגעץ־ווו. נאָר ווו? ווער אויב נישט ער, ר׳ איטשע מאיר, קאָן עס וויסען?... און אפשר דאַרף מען גאָרנישט זוכן? אפשר גייט אויף דאָס גרויסע ליכט טאָקע דאָ אין ד ע ם בית־המדרש?...

און ר׳ איטשע מאיר שווייגט. ער לערנט ווי געוועהנלעך מיט זיינע תּלמידים די שיעורים, ער קומט יעדן פרייטיק ווי געוועהנלעך נאָך דער מקווה צו יואלקע שענקער אויפן שילעץ, זופּט לאַנגזאַם פון גלאָז מעד און דערציילט וועגן פשיסכע. אָבער פשיסכע איז ג ע ו ו ע ן . וואָס איז א י צ ט ? ווי לאַנג קאָן מען זיך וואַרעמען ביי דעם ליכט, וואָס איז געווען ?

דער טאָג איז אַ פראָסטיקער. יואלקע שענקער לייגט צו גרויסע שטשאַפּעס האָלץ אין ברענענדיקן אויוון. אַן ערב־שבתדיקע וואַרעמ־קייט נעמט אַלע אַרום. דער אַלטער מעד צעפלאַמט די פּנימער. ר׳ איטשע־מאיר דערציילט פון פשיסכע. עולם קוקט זיך אַרום. האַ!... ווער וועט זיך אָננעמען מיט קוראַזש און אַ פרעג טון:

— ר׳ איטשע מאיר, אפשר איז שוין געקומען די צייט, אַז איר זאָלט אונדז עפּעס זאָגן פון נ אָ ך פשיסכע ?...

מיטאמאָל פּראַלט זיך אויף די טיר. אַ פּאָרע פון דרויסנדיקן פראָסט יאָגט אריין אין דער אויסגעווארעמטער שטוב. יאָסעלע מלמד בלייבט שטיין אין מיטן דער שטוב. ער שפּרייט אויס די הענט, פון צווישן זיין צעוואָקסענער שווארצער באָרד און פּיאות קוקט ארויס אַ קליין פון פראָסט־צעדויטלט פּנימל. ער שרייט נישט מיט זיין קול, נאָר, חלילה, ווי אַ באַנומענער:

— אין טאַמאַשאָוו ברענט אַ פייער, און דו זיצסט נאָך אַלץ דאָ, איטשע מאיר!...

עולם בלייבט זיצן ווי געליימט. יואָלקע שענקער שטייט אין מיטן שטוב מיט אַ שטשאָפּע האָלץ אין האַנט און ווייסט נישט, וואָס ער האָט דערמיט צו טון. וואָס איז געשען מיט דעם שטענדיק שטילן יאָסעלע? אַ ייד אַ מטופּל מיט קינדער, אַ כבד פּה דערצו, האָט מען אין שטיבל קוים פאַר אים צונויפגעשאַפּט עפּעס אַ מלמדות. מען זעט אים קיינמאָל נישט ארויס צווישן עולם. זעלטן ווען עס האָט אים עמיצער געהערט עפּענען דאָס מויל. און ווי קומט צו אים אזא לשון? און צו וועמען? צו וועמען רעדט ער אזעלכע דבורים? צו ר׳ איטשע מאירן, אויף וועמען דער רבי ר׳ בונם זכרונו לברכה האָט געזאָגט, אַז ער האַלט אין האַנט דאָס ליכט פון תורה? יאָ, אין פּשיסכע איז מען היימיש, מ׳טאַנצט צוזאַמען, און מען עסט צוזאַמען פון איין שיסל. פונדעסטוועגן אָבער ווייסט יעדער זיין אָרט, שטופּט זיך נישט צווישן די גרויסע; יעדער ווייסט, ווער ר׳ איטשע מאיר איז... וואָס־זשע איז געשען מיט דעם קליינעם יאָסעלע? איז ער נאָך חלילה ביים גלייכן געדאַנק?

נאָר ר׳ איטשע מאיר אַליין וואונדערט זיך נישט. ער גיסט אָן פאַר יאָסעלע מלמד אַ גלאָז מעד.

— טרינק, יאָסעלע —זאָגט ער— טרינק...

יאָסעלע נעמט דאָס גלאָז אין זיין האַנט. די האַנט ציטערט ביי אים. ער דערמאָנט זיך מיטאמאָל, ווער ער איז. ער איז איצט צוריק דער שטילער אָרימער מלמד, דער כבד פּה.

— וואָס האָב איך געזאָגט? וואָס האָט זיך מיט מיר געטון?

זיינע צעשראָקענע אויגן זוכן ר׳ איטשע מאירן. נאָר ר׳ איטשע מאיר שמייכלט צו אים מיט גוטע, אַלץ־פאַרשטייענדיקע אויגן.

— גרויס מוז זיין שוין דאָס פייער אין טאָמאַשאָוו, אַז אפילו דעם שמילן יאָסעלע האָט עס אַ בריגעטון. צייט אַליין צו פאָרן קיין טאָמאַשאָוו און אַליין צו זען — אַזוי באַשליסט ביי זיך ר׳ איטשע מאיר.

זונטיק באַגינען איז שוין ר׳ איטשע מאיר מיט זיינע מקורבים געזעסן אין אַ גרויסער בויד, וואָס האָט זיך געלאָזט אויפן וועג קיין טאָמאַשאָוו.

אין דער בויד איז געווען ענג און וואַרעם. צופרידענע זענען געזעסן די אַלטע „פשיסכער״. זייערע לאַנגע ווייסע בערד האָבן זיך געטרייסלט ביי דעם שאָקלען זיך פון דער בויד. אין גרויסע גלעזער האָבן זיי געטרונקען דעם ברענענדיקען אקאַוויט. דער בראָנפן האָט איצטער באַקומען דעם זעלבן טעם ווי אין פשיסכע.

— געלויבט דער אויבערשטער! — האָבן זיי איינער דעם אַנדערן צוגעשאָקלט — אבי ס׳איז קלאָר...

די נישט־זיכערקייט פון די לעצטע וואָכן האָט זיי געשראָקן. די סטאַדע האָט ווידער איר פאַסטוך באַקומען. ר׳ איטשע־מאיר האָט ענדלעך געזאָגט זיין וואָרט. איצט ווייסט מען, ווו מען איז אין דער וועלט. מ׳דאַרף מער נישט בלאָנדזשען. אויפגעהערט צו טאַפּן אין דער פינסטער. טאָמאַשאָוו. דאָרט וועט מען קאָנען דערוואַרעמען די געפרוירענע אַלטע ביינער. עס דאַכט זיך זיי, אַז שוין אויפן וועג קיין טאָמאַשאָוו פילן זיי דעם ריח פון די פשיסכער סעדער. נע, נע, עס פאָרט זיך גאָר אַנדערש, ווען מ׳ווייסט, אַז דער רבי איז דאָ...

דער יונגער עולם האָט זיך נישט געדאַרפט דערוואַרעמען פונעם אקאַוויט. זייערע יונגע אויגן האָבן געברענט פון דערוואַרטונג. דער קליינער שמחהלע האָט אַריינגעשטופּט זיין האַנט אין לייזער־וואַרשעווערס גאַרטל און יצחק־בער האָט אָנגעשפּאַרט זיין קאָפּ אויף לייזערס אָרעם. און אַלע דריי האָבן אַ ציגעגעבן אַ ניגון. די טענער פון ניגון זענען געווען טרויעריק־פאַרטראַכטע און צוגלייך פריילעך־זאָרגלאָזע. אַזוי האָט מען געזונגען אין פשיסכע, אַזוי האָט מען געזונגען ביים „הייליקן ייד״, אַזוי האָט מען געזונגען ביים זעער (חוזה) אין לובלין. אַזוי וועט מען ווייטער זינגען אין טאָמאַשאָוו. אין במלכנו, אין במושיענו. די אַלטע פשיסכער כאַפּן אונטער דעם ניגון מורמלענדיק צו זיך:

— זע נאָר זע, די שניעקעס... פונוואַנען ווייסן זיי, ווי מען האָט געזונגען אין פּשיסכע — און זיי האָבן מיט הייזעריקע שטימען אונטער־געהאַלטן: — אין כמלכנו, אין כמושיענו...

נאָר ר׳ איטשע־מאיר האָט אַ פאַרטראַכטער אין זיך געשוויגן און עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער הערט אפילו נישט דאָס טרויעריק־פריילעכע געזאַנג.

קאַפּיטל 5

אין טאָמאַשאָוו

דער קליינער יאָסעלע מלמד האָט נישט געהאַט קיין טעות. אין פּשיסכע איז אויסגעגאַנגען דאָס גרויסע ליכט פון רבי ר׳ בונם, האָט דערפאַר רבי מענדעלע אָנגעצונדן אין טאָמאַשאָוו אַ העליש פייער.

האָבן יידן פון נאָענט און ווייט געצויגן צו דעם פייער. פאַרשי־דנפאַרביק איז געווען דער עולם, וואָס איז געקומען קיין טאָמאַשאָוו. אפילו אין פּשיסכע האָט מען אַזאַ עולם נישט געזען. עס זענען געקומען נישט בלויז די אַלטע פּשיסכער, די לומדים און בעלי־מדרגות, מיט ווייסע אָדער גראָלעכע בערד. אַ יונגער עולם האָט זיך אַ שאָט־געטון קיין טאָמאַשאָוו. דער בית־המדרש, דער גרויסער הויף, די גאַנצע שטאָט איז מיטאַמאָל פול געוואָרן מיט יונגעלייטלעך, ביי וועלכע די בערדלעך האָבן נאָר וואָס גע־נומען שפּראָצן.

מיט ברייטע רחבותדיקע טריט חברותאווייז האָבן זיי געשפּרייזט אי־בער די גאַסן, פאַרטיפטע אין לעבהאַפטע שמועסן, וואָס האָבן זיך קיינמאָל נישט געענדיקט. זייערע אויגן האָבן געברענט מיט יוגנט־פייער, זייערע באַוועגונגען און זשעסטן זענען געווען האַסטיקע, ווי די ענערגיע, באַ־האַלטן לאַנגע יאָרן, האָט מיטאַמאָל אויפגעריסן אַלע טאַמעס און זוכט זיך אַן אָרט ווו אויסצולאַדעווען. אַלץ, וואָס זיי האָבן געטון, איז געמאַכט געוואָרן מיט ברען. אַזוי איז געווען ביים דאַווענען, ווען זיי זענען געלאָפן האַסטיק אַרויף און אַראָפּ איבערן בית־המדרש. אַזוי איז געווען ביים לערנען, ווען זייערע יונגע קולות האָבן זיך געריסן עפּעס אין נישט־

דערגרייכבאַרע וויטקייטן. אַזוי איז געווען ביי די סעודהלעך, אויף וועלכע מ׳האָט מער געטומלט און געזונגען, ווי געגעסן און געטרונקען.

נאָר ווען די טיר פון רבינס חדר האָט זיך געעפנט און עס האָט זיך דערהערט דאָס ריטשן פון ז י י נ ע שטעק־לאַטשן, איז מיטאַמאָל איינגעשטילט געוואָרן דער טומל און די יונגעלייטלעך האָבן צעשראָקענע און בלייבע זיך גענומען רוקן צו דער טיר און זיי האָבן אַליין נישט געוווּסט, וואָס זיי ווילן מער: א י ם ז ע ן אָדער פאַר א י ם אַ נ ט ־ ל ו י פ ן .

עס זענען אָבער קיין טאָמאַשאָוו געקומען אויך יידן פון אַ גאַנץ אַנדער סאָרט. פּראָסטע יידן. אויסגעהאָרעוועטע יידן. אָרעמדאָרן, וואָס האָבן געהאַט אויסצושטיין צרות פון די פּריצים, און נאָר דער רבי קאָן זיי העלפן. און עס זענען געקומען יידן, וואָס זענען געווען מטופּל מיט דערוואַקסענע טעכטער, וועלכע מ׳קאָן נישט אויסגעבן, ווייל עס איז קיין נדן נישטאָ. אפשר וועט אין זכות פון גוטן ייד קומען אַ ישועה. און עס זענען געקומען אפילו צעוויינטע יידענעס מיט פאַרוויקלטע קראַנקע קינדער און אונטער דעם רבינס פאַרשלאָסענער טיר געוואַרט אויף אַ הילף.

אַזאַ גרויסער עולם, אַן עין הרע, האָט געדאַרפט עסן און טרינקען, אַ וואַרעמע פאַטשיילע, אַמאָל אויך אַ בגד און אַ פּאָר שטיוול, און סידורים און גלאַט אַזוי אַ יידיש ספר, און רפואות און אָפּשפּרעכענישן.

זענען דעריבער געקומען קיין טאָמאַשאָוו יידן־סוחרים מיט זייערע קרעמלעך איינגעפּאַקט אין אַ זאַק. זיי האָבן פאַרקויפט אויפן רבינס הויף קיכלעך און אַזאַ מין חלה, צו וועלכער „מ׳דאַרף זיך נישט וואַשן” און אַלטע בגדים און אָפּגעטראָגענע שטיוול און סידורים און מחזורים, און חסידישע מעשיות־ביכלעך און גמראָס און רפואות אויף כל־עלליי קרענק און קמיעס, וואָס „העלפן מער ווי אַלע פּראָפעסאָרן”.

זיי אַלע האָבן זיך מיט זייערע קרעמלעך געשטופּט און געשטויסן אויפן רבינס הויף און נאָך גרעסער געמאַכט דעם טומל.

ווען ר׳ איטשע מאירס בויד האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַרן רבינס הויף, האָט אַ גאַנצע מחנה מיט אַ געשריי זיך אַ וואָרף־געטון צו דער אָנגעקומענער פור.

לײזער, יצחק בער און שמחהלע האָבן קױם געמאַכט אַ װעג פֿאַר ר׳ איטשע מאירן, װעלכער איז געגאַנגען אַ פֿאַרטראַכטער, װי ער װאָלט נישט געזען דעם אַרומיקן טומל.

באַלד זענען געקומען אָנצולױפֿן די אַלטע פּשיסכער מיט אױפֿגע־לױכטענע פּנימער:

— שלום עליכם, ר׳ איטשע מאיר — האָבן זיך פֿון אַלע זײַטן צו אים אױסגעשטרעקט הענט — שלום עליכם. מיר האָבן אַזױ לאַנג געװאַרט...

די שמחה איז געװען נישט בלױז מיט ר׳ איטשע מאירן. עפּעס אַ געפֿיל פֿון נישט זיכערקײט איז נאָך פֿאַרבליבן בײַ די פּשיסכער. טאָקע גרױס איז דער עולם אין טאָמאַשאָװ. אפֿשר נאָך גרעסער װי אין פּשיסכע. און דאָך איז עס נישט דאָס זעלבע. אין פּשיסכע האָט מען זיך געפֿילט, אַז ד אָ איז ד אָ ס אָ ר ט, דאָ איז עס שטענדיק געװען, אַז ער־געץ־אַנדערש קאָן עס גאָרנישט געמאָלט זײַן. אין טאָמאַשאָװ האָט מען געהאַט דאָס געפֿיל, אַז מען איז נ אָ ך ד אָ אױף דערװײַל; דער גרױסער הױף האָט גיכער אױסגעזען װי אַ לאַגער, װאָס מען האָט הײַנט דאָ צעלײגט און מאָרגן װעט מען אים אַריבערטראָגן ערגעץ אַנדערש.

ערשט, אַז מען האָט דערזען ר׳ איטשע־מאירן, האָט זיך געדאַכט, אַז ער װעט אָפּשאַפֿן דעם לאַגער, װעט אַ סוף מאַכן צו דעם „דערװײַל״ און עס װעלן זיך טאָקע צוריק אָנהײבן די גוטע פּשיסכער צײַטן.

ר׳ איטשע מאיר האָט זיך אױף גוט באַזעצט אין טאָמאַשאָװ. אַ װאָך נאָך אַ װאָך איז דורך און ער האָט גאָרנישט געטראַכט װעגן אַהײמ־פֿאָרן. האָבן אױך זײַנע תּלמידים װעגן דעם נישט געקלערט און פֿאַרגלײַ־סערט די מחנה פֿון די טאָמאַשאָװער יונגעלײַט, װאָס האָבן אװעקגעװאָרפֿן אַלע װאָכעדיקע דאגות און עסקים און האָבן בכלל נישט געקאָנט פֿאַר־שטײן, װי עס געפֿינען זיך נאָך מענטשן, װאָס פֿאַרברענגען טעג און נעכט מיט גאָרנישט שבגאָרנישט, פּטרן זײערע יאָרן מיט האַנדל־װאַנדל, איז דער צײַט, װען עס איז דאָ אױף דער װעלט — טאָמאַשאָװ...

ר׳ איטשע מאיר האָט אין טאָמאַשאָװ שױן אָנגעטראָפֿן זײַן אַלטן פֿרײַנט און אײַנצײַטיק קעגנער פֿון פּשיסכע — ר׳ מרדכי יוספֿן. דאָס מאָל זענען זיך זײערע װעגן נאָך מער פֿונאַנדערגעגאַנגען.

רבי מרדכי יוסף האט געזאגט:

— אין פשיסכע האט געלויכטן א גרויס ליכט, וואס האט געוויזן דעם וועג. אצינד ווייסט מען שוין דעם וועג. דארף מען איצט האבן א פייער, הערסט, איטשע מאיר? — א פייער! ר׳ מרדכי יוסף האט זיך א הייב־געטון ביי די ווערטער פון ארט. זיין פנים איז געווען בלייך און אויסגעדארט, און זיינע גרויסע שווארצע אויגן האבן געברענט פון באגער.

— און וואס וועסטו טון מיטן פייער, מרדכי יוסף — האט ר׳ איטשע מאיר געפרעגט.

— וואס איך וועל טון?! —האט ר׳ מרדכי יוסף אנגעשטעלט זיינע ברענענדיקע אויגן אויף זיין פריינט פון פשיסכע— אין דעם פייער וועלן די הערצער אויסברענען דאס גשמיות, אין די פלאמען וועט די נשמה זיך לייטערן...

— א שווערן וועג האסטו זיך אויסגעקליבן, א שווערן וועג, מרדכי יוסף... — האט ר׳ איטשע מאיר ווי אויסגעקרעכצט.

— שווער פאר וועמען? — האבן זיך ר׳ מרדכי יוספס אויגן אנגעצונדן.

— פאר יידן —האט ר׳ איטשע מאיר געזאגט—, וואס ווילן, אבער וועלן נישט קאנען דעם ברי פון פייער איבערטראגן.

— אזעלכע דארף מען נישט דא אין טאמאשאוו. זאלן זיי גיין! ווער האט נאך זיי געשיקט?! זאל מען אפשר דאס פייער צוליב זיי פארלעשן ?!

— חלילה! —האט ר׳ איטשע מאיר געענטפערט— נאר מען דארף זען, אז די פלאמען זאלן נישט פארלענדן און נישט פארברענען, אז דאס פייער זאל ווארעמען און נישט בריען...

— פאר דיינע ווארשעווער קרעמערלעך זארגסטו, איטשע־מאיר ? פאר זיי ?...

— פאר זיי און פאר אלע יידן, מרדכי יוסף...

אויסגעזעזן האט עס, אז דער רבי פון טאמאשאוו איז גענייגט צו מרדכי יוספן.

איינמאל ביינאכט, שוין א שטיק נאך חצות געווען, האט ער געשיקט הירש טאמאשאווער זיי ביידע רופן.

אין דעם קליינעם חדר האָבן געברענט צוויי גרויסע וואַקסענע ליכט. דער רבי פון טאָמאַשאָוו איז געגאַנגען אָנגעטון אין דער ווייסער זשי־פּיצע און אין שטריימל.

שווייגנדיקע זענען זיי געשטאַנען פאַר אים. פון רעכטס ר׳ איטשע־מאיר און פון לינקס — ר׳ מרדכי־יוסף.

ביי דער טיר איז געבליבן שטיין, ווי א טרייער שומר, הירש טאָ־מאַשאָווער.

— צען יידן, נישט מער! —האָבן דעם רבינס אויגן דורכגענומען ווי מיט שפּיזן זיינע צוויי תלמידים און איבערגעחזרט— צען יידן, נישט מער!... איך וועל מיט זיי אַרויסגיין אויף די דעכער און שרייען: „השם הוא אלקים!”, (גאָט איז גאָט!) שרייען אזוי לאַנג, ביז די וועלט וועט אויפציטערן, ביז הערצער וועלן אויפצאַפּלען, ביז די נשמות וועלן זיך היי־ליקן... ביז משיח וועט דערהערן!...

אין חדר איז געווען אזא שטילקייט, אז עס האָט זיך געדאַכט, אז מ׳הערט דאָס צאַפּלען פון די צוויי וואַקסענע ליכט.

דער רבי האָט זיך אויסגעדרייט צו ר׳ איטשע מאירן:

— איך וויל נישט מער... נאָר צען יידן... וו געפינט מען זיי, איטשע מאיר?!

— ביי י ע ד ן ייד אין הארץ — האָט שטיל געזאָגט ר׳ איטשע מאיר.

— און דו, מרדכי יוסף, וו ווילסטו זיי געפינען? — האָט דער רבי זיך אומגעקערט צו זיין צווייטן תלמיד און חבר.

— איך ז ו ך ז י י! — האָט ר׳ מרדכי יוסף געענטפערט מיט א פעסטער שטים.

ר׳ מרדכי יוספס פּנים האָט געשיינט מיט א נישט ערדיש ליכט. אַט דאָס וויל ער דאָך: צ ע ן י י ד ן, ו ו א ס ט ר אָ ג ן ד ע ם פּ ל א ק ע ר.

אַרויסגייענדיק פון רבינס חדר, האָט ר׳ מרדכי יוסף זיך צוגעבויגן צו ר׳ איטשע מאירן און געפרעגט:

— האָסט געהערט?

מיטן אויבערשטנס הילף וועלן עס אַ ל ע יידן ד ע ר ה ע ר ן — האָט ר׳ איטשע מאיר אויך אַזוי שטיל אָפּגעענטפערט.

ר׳ הירש טאָמאַשאָווער פאַרמאַכט הינטער זיך שאַרכלאַז די טיר.

אַ פאַרטראַכטער און טרויעריקער קנעט ר׳ הירש מיט זיין האַריקער האַנט דעם געדיכטן וואַלד פון זיין שוואַרצער באָרד. ער, הירש, איז נישט קיין בעל־מדרגות. ווי קומט ער זיך צו פאַרגלייכן צו ר׳ איטשע מאירן, וואָס די תורה שיינט אַראָפּ פון זיין פּנים, אָדער צו ר׳ מרדכי יוספן, וואָס איז איינגאַנצן אַ שטיק פייער. צי גאָר צו ר׳ יצחקל, וואָס די גוטסקייט לייכט פון זיין יעדן אבר, צי גאָר צו ר׳ יחיאל מאירן, וואָס די תמימות אין זיינע אויגן צעברעכט אפילו אַ האַרץ פון שטיין. און פונדעסטוועגן דאַכט זיך אים, אַז ער, הירש, ווייסט מער אפילו פאַר זיי. ער רעדט נישט, הירש. ער ווייסט, אַז ער דאַרף שווייגן. אַז זיין זאַך איז צו שווייגן. צו שטיין אויף דער וואַך ה י נ ט ע ר דער טיר און צו שווייגן. אָבער ער ווייסט אַלץ. אַ, ווי ער ווייסט!...

פון דער גאַנצער וועלט לויפט מען קיין טאָמאַשאָוו. פון אַלע ישובים קומען צעפרוירענע יידן אַהער, כדי אָנצוּוואַרעמען זייערע ביינער ביי דעם גרויסן פייער, וואָס פלאַקערט. און זייערע הערצער ווערן אָנגעפילט מיט שמחה פון דער יום־טובדיקער וואַרעמקייט, וואָס נעמט זיי אַרום, זייערע אויגן שיינען פון גליק און די פיס זייערע הייבן זיך אַליין צום טאַנץ, וואָס מען האָט זוכה געווען צו זיין אַ ייד.

נאָר ער, הירש, ווייסט מער פון זיי. אָט הערט ער איצט די טריט א י נ ע ו ו י י נ י ק אין חדר. טעג און נעכט גאַנצע הערט ער ד י טריט. אַמאָל זענען זיי לאַנגזאַמע, שלעפּנדיקע, מידע, צעבראָכענע, ווי זיי וואָלטן שוין מער קיין כוח נישט געהאַט, ווי דאָס חיות וואָלט פון זיי אויסגע־גאַנגען, ווי אָט־אָט און זיי וועלן אַוועקפאַלן...

ר׳ הירשס האַרץ קורטשעט זיך דאַמאָלס פון ווייטיק. ער וואָלט וועלן העלפן. ער וואָלט וועלן אַריינלויפן אינעווייניק און אונטערשפּאַרן, דעם כוח פון זיין אייגענעם שטאַרקן גוף אַוועקגעבן, דאָס בלוט פון זיינע אָדערן אַריינגיסן אין יענע אָפּגעשוואַכטע פיס.

ער רירט זיך אָבער נישט פון אָרט, הירש. איין מאָל איז ער אַריין. דער רבי האָט גאָרנישט געזאָגט. נאָר זיינע געדיכטע הויכע ברעמען האָבן

זיך בלויז אַ פֿאַלדעווע־געטון. און דאַמאָלס איז הירשן באַפֿאַלן אַזאַ אימה, אַז ער איז אַ צעטראָגענער, אָן אַ וואָרט אַרויסצורעדן, אַרויס.

בייגט ער צו דעם קאָפּ צו דער פֿאַרמאַכטער טיר און הערט זיך צו מיט האַלב־פֿאַרשלאָסענע אויגן צו די פֿאַרהלשטע טריט. באַלד ציטערט ער אויף. עפּעס אַ נײַע חיות איז פּלוצים אין זיי אַרײַנגעטרעטן. די טריט הייבן אָן ווערן האַסטיקער און שנעלער. איצט זענען עס לויפֿנדיקע, רעש־דיקע טריט. זיי לויפֿן וואָס אַמאָל שנעלער, טראָגן זיך ווי אַ שטורעם. אָט וועלן זיי טירן אויפֿברעכן, מויערן דורכרײַסן, וועלן צעטרעטן און פֿונ־אַנדערטראָגן אַלץ, וואָס שטייט זיי אין וועג.

ר׳ הירשן באַפֿאַלט נאָך אַ גרעסערער פּחד, און אַ רחמנות נעמט אים אַרום, אַ רחמנות אויף א י ם א י נ ע ו ו י י נ י ק. ער, הירש, ווייסט. ער ווייסט מער פֿאַר אַלע. ער, הירש, ווייסט ווי ע ר לײַדט א י נ ע ו ו י י נ י ק. און ער קאָן נישט העלפֿן. און ער ווייסט נישט ווי אַזוי צו העלפֿן, און ער טאָר נישט רעדן. עס האָט אים קיינער נישט אָנגעזאָגט נישט צו רעדן. נאָר ער, הירש, ווייסט עס אַליין. ער ווייסט, אַז מ׳טאָר נישט רעדן. אָבער עס אַרט אים אויף ר׳ איטשע מאירן און אויף מרדכי יוספֿן און אויף ר׳ יצחקלען און אויף ר׳ יחיאל מאירן. פֿאַרוואָס זעען זיי נישט דאָס, וואָס ער, הירש, זעט? פֿאַרוואָס שווײַגן זיי? פֿאַרוואָס העלפֿן זיי נישט? און וואָס וויל ער אײַנגאַנצן? צען ייִדן וויל ער. נישט מער, ווי צען ייִדן. צען ייִדן אַרויפֿצוגיין מיט זיי אויף די דעכער און רופֿן „השם הוא אלקים!". רופֿן אַזוי לאַנג, ביז די וועלט וועט אויפֿציטערן. ביז די הערצער וועלן אויפֿצאַפּלען, ביז משיח וועט דערהערן...

ר׳ הירש רײַסט אין אוממעכטיקן כעס שטיקער פֿון זײַן באָרד. ווו זענען זיי די צען ייִדן? קאָן דאָס פּשיסכער חדר קיין צען ייִדן נישט געבן? ווו זענען די למד־וואָוו־צדיקים? פֿאַרוואָס קומען זיי נישט צולויפֿן אַהער קיין טאָמאַשאָוו? אויף וואָס וואַרטן זיי נאָך! צי ווייסן זיי נישט, אַז איצט איז דער שעת־הרצון?!...

פֿונדעסטוועגן דערטראָגן זיך פֿרעמדע טריט. ר׳ הירש גלייכט זיך אויס. האַ? ווער זאָל דאָס איצט קומען? אינדרויסן קרייען שוין די העגער. דער באַגינען איז שוין פֿאַר דער טיר. וואָס־זשע זענען דאָס פֿאַר אַ אורחים?...

די טיר פון קליינעם בית המדרשל עפנט זיך. עס קומען אריין ר׳ איטשע מאיר און ר׳ יחיאל מאיר און ר׳ מרדכי יוסף. נאך זיי גייט איינ־געהילט אין א ווינטערדיקן פעלץ און אין א פוטער־היטל אויפן קאפ ר׳ משה חלפן.

— שלום עליכם, משה —זאגט ר׳ הירש— א פריער גאסט...

ר׳ משה חלפן גיט א וויז אויף דער טיר און פרעגט שטיל:

— מ׳קען ?...

— וואס איז ס׳געאייל? — פרעגט הירש.

— ס׳איז אן ענין חשוב — ענטפערט ר׳ משה חלפן.

קאפיטל 6

ביי די פריצים

דער ענין, צוליב וועלכן ר׳ משה חלפן איז אין מיטן דער נאכט געקומען קיין טאמאשאוו, איז טאקע געווען גאר א חשובער.

ר׳ משה חלפן, וועלכער האט געפירט גרויסע עסקים מיט די פוי־לישע פריצים, האט זינט א צייט דערפילט, אז עפעס וואס גרייט זיך. ער האט נישט געוווסט, וואס עס טוט זיך.

פון דעם פארהאלטן זיך פון זיינע גויאישע קליענטן האט ער אבער דערקענט, אז עס איז עפעס נישט גלאטיק. די פריצים זענען עפעס נער־וועז געווארן, זיי שמייכלען טיילמאל אזוי געהיימניספול און אין זייערע אויגן בליצן אויף מאדנע פייערלעך.

— עפעס זענען זיי אומרואיק געווארן, אונדזערע פריצים — האט ר׳ משה חלפן פאר זיך געטראכט — וואס זאל דאס באדייטן?

ער האט שטארק חשק געהאט א פרעג צו טון דעם אלטן גראף זא־מאיסקי. דער גראף האלט ר׳ משה חלפן פאר א בן־בית, איז זיך מיט אים מיישב אפילו וועגן ענינים, וואס האבן נישט צו טון מיט געשעפטן; ר׳ משה חלפן האט זיך אפילו טיילמאל געדאכט, אז דער גראף וועט מיט אים פארפירן א שמועס וועגן אן ענין, אז ער ווארט נאר אויף זיי־נער, משהס פראגע.

ר׳ משה חלפן האָט זיך צוריקגעהאַלטן פון פרעגן. דער יידישער־זעלבסטדערהאַלטונגס־אינסטינקט האָט אים אונטערגעזאָגט:

— בעסער זיך נישט צופיל צו מישן אין די גוישע עסקים — האָט ר׳ משה חלפן געטראַכט — שלמה, דער יידישער מלך, האָט דאָך אונדז געוואָרנט: מער וויסן — מער ווייטיק״...

און זיין ווייב, די קלוגע שרהלע, האָט צו אים געזאָגט:

— זיי פּאָרזיכטיק, משה, היינט מיט די עסקים, עפּעס געפעלן מיר נישט לעצטנס אונדזערע פּריצים.

ר׳ משה חלפן און זיין ווייב האָבן קיין טעות נישט געהאַט. זייער פּאָרגעפיל האָט זיי נישט פאַרפירט.

העלע גרויסע בליץ־לאָמפּן האָבן געברענט ביז באַגינען אין די פּריצישע פּאַלאַצן. מ׳האָט ווי געוועגלעך געשפּילט אין קאָרטן, מ׳האָט געטאַנצט ביז שפּעט אין דער נאַכט און מ׳האָט אויך פאַרטאָג זיך געגרייט צו דער יאַגד.

די משרתים האָבן פון קעלער געשלעפּט פעסער וויין און מעד. די פּריצים האָבן געסמאַקעוועט דעם אַלטן שווערן וויין, וואָס זייערע פריינט פון שכנותדיקן אונגאַרן האָבן זיי צוגעשטעלט; האָבן זיך באַרוישט מיט די לייכטע שוימעוודיקע וויינען פון דער זוניקער שאַמפּאַניע; האָבן אויך נישט פאַרשעמט דעם היימישן אַלטן מעד, וואָס האָט אַ ברוינער געפינקלט אין די גרויסע גלעזער.

די לאַקייען האָבן מיט רויטע, פון שלאָפלאָזיקייט מידע אויגן זיך געדרייט איבער די זאַלן און כסדר אָנגעפולט די אויסגעליידיקטע גרויסע זילבערנע בעכערס.

פון דעם אויסגעטרונקענעם וויין און מעד האָבן די פּנימער פון די אַלטע פּריצים געפלאַמט, זייערע אויגן האָבן צוריק באַקומען זייער אַמאָליקן יוגנט־ברען און וואָס אַמאָל העכער און העכער האָבן געקלונגען די שטימען:

— נישט דערלעבן וועלן זיי, די מאַסקאַלעס!...

— אונדזער הייליקע ערד וועלן מיר זיי נישט אוועקגעבן. די פּאַגאַנעס!... (געצענדינער).

די יונגעלייט זענען שוין געווען גרייט צו נעמען די שווערד אין האנט און ארויסרייטן אויף די פערד.

אָבער די אַלטע לייט האָבן זיי צוריקגעהאַלטן:

— יונג בלוט איז היים און קאָכעדיק, אָבער שכל האָבן די זקנים... נישטאָ היינט די אַמאָליקע צייטן, ווען ערלעכע ריטער האָבן צווישן זיך געקעמפט אָפן און פריי, אויפן פרייען פעלד. היינט איז דער שונא כיטרע, ער מיינט נישט ערלעך צו קעמפן, נאָר אָפּצונאַרן, באַשווינדלען, פון הינ־טערווייַלעכטס, ווי אַ רויבער, צו דערלאַנגען מיט אַ מעסער אין רוקן... מוז מען דעריבער זיין טאָפּלט פאָרזיכטיק, דאַרף מען יעדן שריט באַ־טראַכטן, אָפּוועגן, פון אַלע זייטן זיך גוט ארומקוקן...

— און דערצו נאָך, ווען אייגענע העלפן צו דעם שונא... — שרייט אוים אַ הייזעריקע שטימע.

— אַ חרפּה און בושה!...

— נידער מיט דעם פאַררעטער ווייַלאָפּאָלסקי! — שרייט אוים אַ גרופּע יונגע פּריצים— נידער!

דער אַלטער גראף זאמאיסקי שטעלט זיך שווער אויף פון אָרט, ער רעדט רואיק, אָבער אַנטשלאָסן:

— נישט וואגן זאָל עמיצער אַזוי רעדן אויף מיין פריינט ווייַלאָ־פּאָלסקי!... נישט וואגן, זאָג איך, נישט וואָגן!...

אַ יונגער פּוילישער פּריץ, אָנגעשפּאַרט מיט איין האַנט אויף זיין שווערד, דערנענטערט זיך צום אַלטן גראף. ער שרייט אוים:

— ווייַלאָפּאָלסקי האָט פאַרראַטן!... אַלע ווייסן...

— אַלע ווייסן —צינדן זיך אָן דעם אַלטן זאַמאַיסקים אויגן— אַז ווייַלאָפּאָלסקי האָט אין איין פינגער מער שכל ווי דו אין קאָפּ —און ער גיט צו— איך וועל מאַרגן ביי אים זיין און מיט אים רעדן!...

די צעהיצטע געמיטער שטילן זיך איין. פאַר דעם אַלטן זאַמאַיסקין בייגן אַלע מיט דרך־ארץ דעם קאָפּ. ער איז איינער פון די אַלטע ריטער, וואָס שעצט נישט הויך דעם שכל און דער עיקר איז ביי אים דער האָנאָר...

צומאָרגנס זיצט דער אַלטער זאַמאַיסקי אין קאַבינעט פון זיין פריינט דעם מאַרגראַביע ווייַלאָפּאָלסקי.

וויעלאָפּאָלסקי ווייסט, אַז איצט ווערט אַנטשידן זיין גורל, אַז איצט וועט ווערן קלאָר, צי אַלע זיינע ברייטע שטאַטסמענערישע פּלענער וועלן אָננעמען בלוט און פלייש, אָדער זיי וועלן צעפּאַלן ווי שטויב.

פון אים, פון דעם אַלטן זאַמאָיסקי, איז עס אָפּהענגיק. זיין וואָרט, זיין יאָ אָדער „ניין” וועט אַנטשיידן. ער, וויעלאָפּאָלסקי, וויל נישט זיין קיין נאַרישער עניו. ער, וויעלאָפּאָלסקי, ווייסט, אַז נאָר ער אַליין איז ראוי צו זיין דער פירער פון דעם פּוילישן קעניגרייך, נאָר ער קאָן עס נאָך ראַטעווען, נאָר ער זעט, וואָס עס איז דאָ צו טון. נאָר ער ווייסט די שוואַכ־קייטן פון צאַר, נאָר ער קאָן פאַרהאַנדלען מיט די שררות פון פּעטערבורג, נאָר ער, אָבער וואָס קומט אַרויס, אַז זיינע ברידער, די פּריצים, גלויבן אים נישט. זיי גלויבן נישט דעם שכל. זיי גלויבן נישט זיין שטאַטסמע־נערישע חכמה. פאַר זיי איז וויכטיקער דער האָנאָר פון זיין פריינט זאַ־מאָיסקי, וואָס זיצט דאָ נעבן אים און קאָן שווערלעך באַגרייפן זיינע רייד און זיינע פּלענער...

וויעלאָפּאָלסקיס גראָע דורכדרינגענדיקע אויגן קוקן אויף דעם שווער־לייביקן זאַמאָיסקי, ער ווייסט, אַז ס'האָט נישט קיין צוועק צו וועלן קעמפן מיטן גראַף. עס פאַרדריסט אים און גלייכצייטיק טוט אים אויך הנאה. טיף אין זיין בלוט איז ער דאָך דער זעלבער פּריץ, ווי זיי; טיף אין האַרץ איז דאָך אויך ביי אים דער „האָנאָר” מער ווערט ווי דער פאַרשטאַנד. ער מוז געווינען זאַמאָיסקין.

וויעלאָפּאָלסקי איז אַ רעאַלער פּאָליטיקער. עס איז זיין איינציקער שאַנס אַריבערצוציען זאַמאָיסקין אויף זיין זייט. אַלע זיינע טאַלענטן און פעאיקייטן שטרענגט ער אָן אַריינצוזאָמערן אין זאַמאָיסקיס שווערן קאָפּ זיינע פּלענער און אידעען.

— מאָסקווע —רעדט וויעלאָפּאָלסקי— געפינט זיך איצט אין אויפ־ברויז פון אַלע אירע כוחות. זי שפּרייזט איבער טויטע און לעבעדיקע. זי ווייסט נישט פון קיין אָפּהאַלט און קיין שטערונג. זי האַלט אויסגעשפּרייט איין אָרעם אויפן מזרח און דער ענגלענדער ציטערט שוין אין שרעק פאַר אינדיע, און דער צווייטער אָרעם דערנענטערט זיך וואָס אַמאָל מער צו קאָנסטאַנטינאָפּאָל און דעם סולטאַנס מאַכט קראַכט... און כדי דעם סול־

טאַנס כוח צו נישט־צו־מאַכען, איז איצט דער צאַר אַזוי גוט און זאָרגט אַזוי שטאַרק פאַר זיינע „געליבטע ברידער", די סלאַווען אויפן באַלקאַן...

— יאָ, יאָ — שאָקלט דער אַלטער זאַמאַיסקי צו מיטן קאָפּ און פאַרשטייט נישט, וואָס מ'דרייט אים אַ קאָפּ מיט די בולגאַרן אין דער צייט, ווען ער איז אַהערגעקומען זיך דורכרעדן וועגן היימישע ענינים.

— און דעריבער — זעצט פאָר וויעלאָפּאָלסקי — האָבן מיר איצט אַ גליקלעכן שאַנס. און טאָמער נוצן מיר אים נישט אויס, ווער ווייסט, צי וועט זיך נאָכאַמאָל מאַכן אַזאַ געלעגנהייט...

— וואָס איז דער שאַנס? — פרעגט זאַמאַיסקי.

— אָט וואָס — זאָגט וויעלאָפּאָלסקי —. אין פּעטערבורג בלאָזן איצט ליבעראַלע ווינטן. אין קייזערלעכן הויף רעדט מען איצטער נישט וועגן עפּעס אַנדערש, ווי וועגן דער פרייהייט פון די ברידער־בולגאַרן. אָבער זיי ווייסן דאָרט אין פּעטערבורג, אַז מ'וועט זיי נישט גלויבן, כל־זמן זיי וועלן אין דער זעלבער צייט אונטערדריקן זייערע נאָענטסטע סלאַווישע ברידער — די פּאָליאַקן.

— איז וואָס־זשע ווילן זיי? — פרעגט ווידער זאַמאַיסקי.

— דעריבער — רעדט היים וויעלאָפּאָלסקי — איז איצט דער צאַר גענייגט צו דערהאַלטן ביים לעבן דאָס קעניגרייך פון פּוילן, דעריבער וועט דער מעכטיקער אָרעם פון מאָסקווע גרייט זיין אונדז צו שיצן און פאַר־טיידיקן...

— און דער ליטווישער שטיין וועט נישט אַרויסגענומען ווערן פון דער פּוילישער קרוין? — קוקט זאַמאַיסקי שאַרף אָן זיין יונגנט־פריינט — און מיר וועלן זיין די באַלעבאַטים אויף אונדזער ערד אין דער רום...

— אין דער פּאָליטיק — קאָן דער קלוגער מאַרגראַביע נישט אויס־האַלטן דעם שווערן בליק פון זאַמאַיסקין — מוז מען זיך רעכענען מיט דעם, וואָס עס איז מעגלעך צו דערגרייכן.

זאַמאַיסקי רייסט אים שאַרף איבער:

— אַ שלאַכטשיץ מאַכט נישט קיין פּאָליטיק. אַ שלאַכטשיץ שטאַרבט פאַר דער ערד פון זיינע אָבות...

וויעלאָפּאָלסקי פּילט זיך מיטאָמאָל אָנמעכטיק. ער ווייסט שוין, אַז אומזיסט איז זיין רעדן. אומזיסט זיינע אַרגומענטן און זיינע שטאַטס־מענערישע פעאיקייטן. פונדעסטוועגן פּרוווט ער נאָך ראַטעווען:

— דער גרויס־פירשט קאָנסטאַנטין וויל זיך מיט דיר זען.

— גוט — איז מסכים זאַמאָיסקי.

דאָס באַגעגעניש מיטן גרויס־פירשט ענדיקט זיך שנעל. דער גרויס־פירשט פאַרזיכערט דעם אַלטן פּוילישן גראַף, אַז ער און זיין ברודער דער צאַר זענען אויפריכטיקע פריינט פון פּוילישן פאָלק, אַז אויב נאָר די פּראַגע פון ליטע און רוס וועט נישט שטיין אין וועג, וועט דאָס קעניגרייך פון פּוילן ווידער אויפבליען...

זאַמאָיסקים ענטפער איז דער זעלבער וואָס פריער:

— אַ שלאַכטשיץ האַנדלט נישט מיט דער ירושה פון זיינע אָבות!...

אין די פּריצישע פּאַלאַצן טרינקט מען פאַרן געזונט פון דעם אומ־באַפלעקטן ריטער זאַמאָיסקי, און מען גרייט זיך...

יעדע נאַכט קומען פּאָר אסיפות. די אַנטיילנעמער זענען נישט בלויז פּריצים. נייע צייטן זענען געקומען. און נייע זאָרגן. דאָס פּויערים־פאָלק האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ. עס האָט מער נישט קיין דרך־ארץ פאַרן האַר אין הימל און פאַרן האַר אויף דער ערד. דערווייל שווייגט נאָך דאָס פּויערים־פאָלק. דערווייל קושט עס נאָך געהאָרכזאַם די האַנט פון פּריץ, אָבער דער בליק אין די אויגן איז אַ ווידערשפּעניקער. און די פאַרשאָלטענע מאַסקאַלעס ווייסן עס. אוודאי וועלן שטאָלצע שלאַכטשיצעס נישט פאַלן; אַזוי נידעריק און פּרוּוון רופן צו זייערע אסיפות זייערע פערד־פּאַראַבקעס. אָבער די „קופּצעס" פון וואַרשע מוז מען רופן. מען מוז זיך זעצן מיט זיי אפילו ביי איין טיש. מען מוז זיין איידל און פיין צו זיי און אפילו זיי דערלויבן צו זאָגן זייער מיינונג. פאַרפאַלן. וואָס זאָל מען טון. צייטן אַזעלכע. פון צייט צו צייט האָט זיך אויף די אסיפות אויך באַוויזן אַ ייד אין אַ לאַנגער זיידענער זשופּיצע און אַ קאַלפּאַק אויפן קאָפּ.

די יונגע פּריצים האָבן געמורמלט:

— וואָס? מיט זשידעס גיין!...

אָבער די אַלטע לייט האָבן זיי שטיל־געמאַכט און געזאָגט:

— דער ראבין מייזעלש איז א גאטספארכטיקער און קלוגער מאן און זיין עצה מעג מען הערן.

דער רב פון ווארשע ר' בעריש מייזעלש איז מיטן גאנצן הארצן געווען אויף דער זייט פון די, וואס האבן צוגעגרייט דעם אויפשטאנד.

ער איז געקומען קיין ווארשע פון קראקע. דארט האט מען קיין מאסקאלעס נישט געזען, נאר פיינט האט מען זיי נאכמער געהאט, ווי אין ווארשע. זיי, די מאסקאלעס, זענען נישט בלויז רשעים, נאר אויך טמאים. עס איז א מצוה זיי צו פארטרייבן.

אויף די אסיפות האט מען פיל גערעדט וועגן דעם, צי די קופצעס און די יידן וועלן צושטיין. און צי זיי וועלן בארגן געלט, אן וועלכן מ'קאן זיך גארנישט באגיין. דערווייל האבן סיי די ערשטע און סיי די אנדערע זיך נישט געאיילט מיטן געבן געלט.

— משה —האט שרהלע איינגעטענהט מיט איר מאן ר' משה חלפן— דער עסק געפעלט מיר נישט. איך וועל נישט לאזן געבן די „רענדלעך".

ר' בעריש מייזעלש האט געשיקט רופן צו זיך משה חלפן, האט זיך מיט אים איינגעשלאסן אין חדר מיוחד און אים געגעבן צו פאר־שטיין, אז פאר דער טובה פון די יידן און פאר דער טובה פון דער מדינה טאר מען נישט שטיין פונדערווייטנס.

ר' משה חלפן האט אבער געשוויגן.

— נו, וואס איז? — האט ר' בעריש מייזעלש געפרעגט.

— איר פארשטייט, רבי —האט ר' משה חלפן זיך באמיט נישט פוגע בכבוד צו זיין דעם ווארשעווער רב— די אשה האט זיך איינגע־שפארט און איך מוז פריער רעדן מיט מיין איידעם.

— איך האב אים שוין לאנג נישט געזען, ר' איטשע מאירן —האט זיך ר' בעריש אנגערופן— איך האב זיך שוין געקליבן אריבערצוגיין צו אים...

— מיין איידעם איז אין טאמאשאוו —האט ר' משה חלפן זיך דערפרייט, וואס ער קאן איצט מיטאמאל אראפווארפן פון זיך די אחריות — און בכלל ווענדט זיך אלץ אן דעם, וואס עס וועט זאגן דער רבי פון טאמאשאוו...

רבי בעריש מייזעלש איז אַליין קיין חסיד נישט געווען. אָבער ער האָט געקאָנט ר׳ איטשע־מאירן און געזאָגט צו זיינע נאָענטע, אַז אויף דעם יונגנמאַן מוז מען זיך פאַרלאָזן.

— איך וועל שרייבן אַ בריוו צום רבין פון טאָמאַשאָוו — האָט ר׳ בעריש מייזעלש געזאָגט — און איך וויל, אַז איר, ר׳ משה, זאָלט אַליין זיין דער שליח.

— גוט רבי — האָט ר׳ משה חלפן געענטפערט — איך וועל גלייך פאָרן.

* *
*

אין דעם קליינעם חדרל פון רבין פון טאָמאַשאָוו שטייט אַ שוויי־גנדיקע די גאַנצע חבריא. דער רבי שטייט אַן איבערגעבויגענער איבע־דעם בריוו, וואָס ר׳ משה חלפן האָט געברענגט. ער בייגט צו די אויגן צו די צוויי גרויסע וואַקסענע ליכט און לייענט לאַנג דעם בריוו, לייענט שטיל, קוקט זיך איין אין יעדן אות און קרעכצט שווער.

ער לייגט איין שפּעטער דעם בריוו, שטופּט אים אַריין אין דע־טאַש פון דער זשופּיצע און זאָגט:

— דער רב פון וואַרשע האָט געפּסקנט. זאָלסט שרייבן צום עולם, איטשע מאיר, און אויך — בשמי (אין מיין נאָמען).

די חבריא וואַרט. אפשר וועט ער נאָך עפּעס זאָגן. יאָ, ער זאָגט נאָך:

— פאָר לחיים ולשלום, איטשע מאיר, און דו, משה...

שווייגנדיקע גייען אַלע אַרויס. נאָר ר׳ הערש טאָמאַשאָווער בלייבט ווי שטענדיק שטיין הינטער דער טיר.

* *
*

אין דעם גרויסן עס־צימער פון ר׳ משה חלפן זיצן די פּריצים. מען האָט שוין וועגן אַלעם דורכגערעדט און אָפּגעשמועסט. דער רעיענט (נאָ־טאַר) האָט שוין אָנגעשריבן אַלע פּאַפּירן, און וועלכע עס ווערט קלאָר געזאָגט, אַז די הייזער אויף דער סענאַטאָרן־גאַס, וווּ עס געפינט זיך דאָס ראַטהויז, ווערן איינגעהאַלטן אַלס משכון ביי ר׳ משה חלפן פאַר דעם

געלט, וואָס ער האָט געבאָרגט. ביידע צדדים לייגן די חתימות. איצט דאַרף מען נאָר געבן ס'געלט. אין אַ ווינקל שטייט אַ פּעסל מיט גאָלד. נאָר שרהלע האָט זיך אויף דעם פּעסל אוועקגעזעצט און זאָגט:

— איך וויל נישט!... איך וועל נישט לאָזן...

דאַמאָלס קומט אַריין איטשע מאיר אין די שטעק־לאַטשן און ווייסע זאָקן. זיין פּנים שיינט עפּעס מיט אַזאַ ליכטיקייט, אַז די פּריצים שטעלן זיך דערשראָקענע אויף פון זייערע ערטער.

ר' איטשע מאיר גייט צו צו זיין שווינער און זאָגט צו איר גאַנץ שטיל:

— אויב דער רבי פון טאָמאַשאָוו איז מסכים...

דאַמאָלס שטעלט זיך שרהלע אויף אָן אַ וואָרט און קוקט נאָר אַ טרויעריקע אויף איר איידעם.

קאַפּיטל 7

קאָצק

שרהלע האָט נישט געהאַט קיין צייט צו באַדויערן דאָס פּעסל מיט די גאָלדענע רענדלעך, וואָס מ'האָט ביי איר אַוועקגענומען. זי האָט נישט געהאַט קיין צייט צו מאַכן פאַרוואורפן איר מאַן ר' משה חלפן, וואָס איז געוואָרן בדיל־הדל. זי האָט געהאַט שווערערע און ביטערערע דאגות. ר' איטשע מאיר האָט זיך געמוזט אויסבאַהאַלטן. און דער רבי פון טאָמאַ־שאָוו האָט זיך געמוזט אויסבאַהאַלטן. קאָזאַקן האָבן זיי געזוכט. אין תפיסה, חלילה, האָט מען זיי געוואָלט נעמען פאַר דעם בריוו, וואָס איר איידעם האָט געשריבן.

נעכט גאַנצע איז זי געזעסן מיט איר טאָכטער פייגעלע, ר' איטשע מאירס ווייב, איבערן תהילים און טרערן פאַרגאָסן.

— זאָל דאָס פאַרלוירענע געלט — האָט זי שטיל תפלה־געטון — זיין אַ כפרה פאַר ר' איטשע מאירן און פאַר דעם רבין פון טאָמאַשאָוו און פאַר אַלע יידן.

און איינמאָל אין מיטן דער נאַכט — דער פראָסט האָט געבריט — האָט זיך אַ שטילער קלאַפּ דערהערט ביי דער טיר.

פייגעלע האָט אויפגעהויבן אירע פאַרוויינטע אויגן פון תהילים און שרהלע האָט געזאָגט צו איר מאַן:

— משה, דו הערסט?... מ'קלאַפּט...

ר' משה חלפן האָט אַוועקגעלייגט אַ רויטע גרויסע פאַטשיילע אויפן אָפענעם זוהר, האָט גענומען אַ ליכט אין האַנט און איז צוגעגאַנגען צו דער טיר.

— ווער איז?

— עפן, משה, עפן...

ר' משה חלפן דערקענט די שטים. ער נעמט אייליק אַראָפּ די ריגלען און די שלעסער.

ר' הירש טאָמאַשאָווער בלייבט שטיין אין מיטן שטוב אין אַ שווע־רער בורקע, פון וועלכער עס פאַלן אַראָפּ אויף דער ערד פאַרפרוירענע שטיקער שניי.

שרהלע ברענגט אַריין אַ זודיקן סאַמאָוואַר און גיסט אָן פאַר ר' הערשן אַ גלאָז קאָכעדיקע טיי.

— נו, געלויבט השם יתברך — זאָגט ר' הירש טאָמאַשאָווער — זיי זענען שוין בשלום אָנגעקומען קיין בראָד.

— אַזוי זאָל דער אויבערשטער אונדז ווייטער העלפן — גלייכט זיך אויס ר' משה חלפנס פּנים — נו, שרהלע, וואָס איז דאָס עפּעס פאַר אַ כיבוד טיי?... אַ קוואָרט בראָנפן גיב אַריין און קיכלעך... ווי דען, צוליב אַזאַ בשורה, אַזאַ בשורה...

— און קיין בראָד וועלן זיי נישט קומען די קאָזאַקן? — ציטערט לייכט פייגעלעס קול.

— ר' איטשע מאירס אשה מעג זיין רואיק — גיסט זיך אָן ר' הירש אַ שפּאָר גלעזל אָקאָוויט — קיין בראָד וועלן זיי נישט קומען. דאָרט האָבן זיי קיין שליטה נישט. דאָרט אין בראָד איז קירהם מלכות (עסטרייך)... נו, לחיים, משה, לחיים...

— לחיים, הירש, לחיים טובים — טרינקט אויך ר' משה — און וואָס מאַכט דער רבי פון טאָמאַשאָוו?

— ווי זיין שטייגער —ענטפערט קורץ ר׳ הירש— דו ווייסט דאָך, משה, — זיין דרך... בערג אַזעלכע...

— און ר׳ איטשע מאיר? — פרעגט שרהלע.

ער האָט די גמרא —גיסט זיך ר׳ הירש אָן א צוויט גלעזל— וואָס גייט אים אָן די וועלט, אַז די גמרא שטייט פאַר אים אָפן... אזוי האָט ער געזאָגט, דער רבי פון טאָמאַשאָוו... באַר מיין איטשע מאירן שטייט די גמרא אָפן...

— און ער האָט עפּעס באַפוילן, ר׳ איטשע מאיר?... רעדט שרהלע פאַר דער לייכט־פאַררויטלטער פּייגעלע.

— אוודאי האָט ער באַפוילן —נעמט ר׳ הירש אָן אייקיכל אין האַנט — „זאָלסט זאָגן, הירש, אין שטוב, אַז מען זאָל נישט זאָרגן... נאָר נישט זאָרגן... מיטן אויבערשטנס הילף וועט אַלץ גוט ווערן...

— אָבער וואָס וועט זיין דער תכלית —פאַרמאַכט ר׳ משה חלפן דעם זוהר— פון דעם זיצן אין אויסלאַנד? ווי לאַנג קאָן דער עולם וואַרטן?...

— ווענן דעם בין איך דאָך אַהערגעקומען, משה —זאָגט ר׳ הירש טאָמאַשאָווער— אוודאי איז עס קיין תכלית נישט. זאָלן די וואַרשעווער גבירים גיין צו די פּאָניעס... ר׳ יצחקל וועט זיי שוין זאָגן, וואָס עס איז דאָ צו טון...

— נו, יאָ, הירש, מ׳וועט מוזן מאָרגן עפּעס טון —איז מסכים ר׳ משה חלפן— און איצט מוזטו דאָך שוין מיד זיין, הירש... נאָך אַזאַ וועג... האָסט געמאַכט א געלעגער, שרהלע?...

— ווי דען —זאָגט שרהלע— זייט מוחל, אין דער אַלקאָוו, ר׳ הירש...

די וואַרשעווער גבירים האָבן געטון וואָס מ׳דאַרף. זיי האָבן געטראָפן צו די הויכע צאַרישע שררות, וואָס זענען געזעסן אין וואַרשע נאָכדעם ווי זיי האָבן אונטערדריקט דעם „מיאַטיעזש״.

דער רבי פון טאָמאַשאָוו און ר׳ איטשע מאיר האָבן באַקומען אַנדערע נעמען (פאַמיליע־נעמען). זיי זענען אַזוי אַרום געוואָרן ניי־געבוירענע מענטשן און געקאָנט צוריקקומען אין צאַרס מדינה.

ר׳ איטשע מאיר איז צוריקגעקומען קיין וואַרשע, נאָר קיין טאָ־

מאַשאָוו איז אַ סכנה געווען צוריקצוקערן. די שטאָט איז צו קליין, קאָן מען נישט זיין שטענדיק אָנגעוויזן אויפן חסד פון „פּאוויאַטאָווי נאַטשאַלניק".

ר' מרדכי יוסף האָט געוואָלט, אַז מ'זאָל אוועק ווייט. ווייט פון די גרויסע שטעט און זייערע הבלים. ווייט פון דעם טומל און פון יאַריד. איי, ס'וועט זיין שווער פאַר אַ פּשוטן ייד אהינצוקומען, נו, ווער דאַרף דען זיי?...

— ווער דאַרף די קרעמערלעך און זייער געפּילדער — האָט ר' מרדכי יוסף געטענהט — ווער דאַרף די גבירים און זייער געלט?... זאָלן זיי פאָרן קיין קוזמיר. דאָרט וועלן זיי באַקומען סגולות און ברכות. מיר האָבן דאָ עפּעס אַנדערש צו טון...

ר' איטשע מאיר האָט אָבער אַנדערש געהאַלטן:

— אויב שוין משנה מקום זיין, זאָל עס זיין אין דער נאָענט פון די יידישע ישובים, בשכנות טאַקע פון וואַרשע... שוואַכע דורות היינט און די צייטן זענען אומרואיקע און מיט פּרנסה ווערט וואָס אַמאָל שווערער. קאָן מען נישט פאַרלאַנגען פון יידן אַזאַ לאַנגן טלטול הדרך...

— זאָלן זיי נישט קומען, דיינע וואַרשעווער קרעמערלעך — האָבן ר' מרדכי יוספס אויגן אויפגעבליצט — ווער דאַרף זיי דען?...

— ווער ווייסט — האָט ר' איטשע מאיר געזאָגט — ו ע מ ע ן מ'דאַרף? ווער קאָן עס וויסן? און ווער קאָן דאָס זיין אַ פּוסק איבער אַ יידישער נשמה? און ווער קאָן זיין אַ שופט איבער אַ צעבראָכן יידיש האַרץ?...

— איז ווו זאָגסטו, איטשע מאיר? — האָט דער רבי פון טאָמאַשאָוו צונויפגעדריקט זיינע הויכע ברעמען.

— יאָסל קאַצקער איז היינט געקומען — רופט זיך אָן הירש טאָמאַשאָווער — ער זאָגט, אַז ס'איז אַ יידישע שטאָט...

— הירש! היים שפּאַנען פערד און וואָגן קיין קאָצק!...

אַזוי האָט דאָס פייער, וואָס איז אָנגעצונדן געוואָרן אין טאָמאַשאָוו, אויפגעפלאַקערט אין קאָצק.

האָבן לאַנגע שרענגעס פון פרייערישע פורלעך געצויגן קיין קאָצק. פון אַלע שטעטלעך אַרום זענען יידן געקומען. און אויך פון דערווייטן

האָבן געצויגן גרויסע בוידן, אָנגעפולטע מיט יונגעלייט און אַלטע פּשוט־
בער. טאָג און נאַכט האָט דער טראַקט, וואָס פירט קיין קאָצק, נישט גערוט.
דאָס שטעטל איז געוואָרן נישט צו דערקאָנען. אַלע שטיבער זענען
פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אכסניות. פון אַלע פענסטער האָבן זיך געטראָגן
פריילעכע געזאַנגען.

— וואָס פרייען זיך אַזוי די זשידקעס? —האָבן געפרעגט די פּויערים, וואָס זענען געקומען אין שטאָט מיט קאָרן און ווייץ, מיט היגער און אייער— וואָס איז ביי זיי פאַר אַ שמחה?

— אַ נייער ראַבין איז צו זיי געקומען —האָבן די שטאָטישע גויים זיי אויפגעקלערט— אַ הייליקער מאַן זאָגט מען...

יונגעלייט האָבן פאַרלאָזן זייערע ווייבער און קינדער, זענען וואָכן נאָכאַנאַנד געזעסן אין קאָצק און נישט געענטפערט אויף די שטרענגע בריוו פון די שווער און שוויגער.

זענען בייזע שווערס מיט אָנגעכמורעטע פּנימער געקומען צופאָרן קיין קאָצק מיט דער כוונה „ביי די אויערן" אוועקצושלעפּן זייערע איידעמס, וואָס האָבן פאַרגעסן אָן זייערע שטיבער. האָט אָבער קאָצק אויך זיי פאַרכאַפּט. עפּעס האָט מען דאָרט אָן אַלע זאָרג און דאגות פאַרגעסן. עס איז געוואָרן אַזוי לייכט אויפן האַרץ און אַזוי וואַרעם אין אַלע אברים, אַז מ'האָט פשוט נישט געקאָנט זיך פון אָרט רירן. אויף אַ טאָג זענען זיי געקומען, אויף איין שבת, די יוסטע תבואה־סוחרים און די אייביק פאַרפאָרעטע וואַלד־קופּצעס — בלויז דעם יונגאַטש, דעם איידעם אַהיימ־שלעפּן. אָבער ווי קאָן מען אוועקפאָרן פון אַזאַ מחיהדיקער יידישקייט? ווי קאָן מען זיך אַרויסרייסן פון אַזאַ וואַרעמקייט, וואָס צענעמט אַלע אברים? אָט זיצט ביים גרויסן טיש ר' איטשע מאיר מיט זיינע וואַרשעווער יונגעלייט. דער גמרא־ניגון דערוועקט בענקשאַפטן פון דער יוגנט. די פיס אַליין שלעפּן זיך צו צו ר' איטשע מאירס טיש. מ'עפנט אויף אַ גמרא, דער קאָפּ איז מיד, די אויגן קלעפּן זיך. וואָס דען, אַז מ'איז יומם ולילה איינגעטון אין האַנדל־וואַנדל, ווערט פאַרגרעבט דאָס האַרץ און פאַרשטאָפּט דער מוח. עס ווערט אַ רחמנות אויף זיך, אויף אַ לעבן, וואָס מ'האָט פאַרטאַכלעוועט. און ר' איטשע־מאירס ניגון דערגרייכט אַלץ טיפער און טיפער, דאָס האַרץ ווערט פון דעם ניגון צעבראָכן. און אַז אַ

יידם האַרץ ווערט צעבראָכן, פאַלן אַוועק אַלע גראָבקייטן, שיילן זיך אָפּ די שאָלעכץ און דאַמאָלס הייבט אָן דער מוח ווערן לייכט און קלאָר און עס ווערט ליכטיק אין די אויגן און פון מויל רייסט זיך אַרויס דער אַלטער האַלב־פאַרגעסענער גמרא־ניגון.

ביי דער טיר שטייט ר׳ מרדכי יוסף. ער שטייט אַרומגערינגלט פון זיינע מענטשן. ער רעדט, ווי שטענדיק מיט די הענט און פיס. מ׳זעט, אַז עס ברענט אַ שטיק פייער. לייגט מען צו אַן אויער און עס טוט אַ ברי... פאַר אַ פאַרפרוירן האַרץ איז גוט אַזאַ ברי...

ביים אויוון זיצט ר׳ יחיאל מאיר גאָסטינינער. ער זאָגט תהילים. וואָרט ביי וואָרט זאָגט ער און יעדעס וואָרט איז אַ געוויין, און אַ געבעט, און אַ לויב און אַ געזאַנג. שוין צוליב אַזאַ תהילים־זאָגן מעג מען קומען קיין קאָצק, איז ווערט צו זיין אַ ייד.

איז דען אַ וווּנדער, וואָס נאָך חצות נעמט אַרום אַזאַ שמחה דעם עולם? נעמט מען צוביסלעך אָקאָוויט און די פיס הייבן זיך אַליין צום טאַנץ. דער סטאַטעטשנער וואַלד־סוחר וואָלט אַליין זיך אַריינגעריסן אין טאַנצנדיקן ראָד. נאָר דער יונגאַטש, דער איידעם, וועט דאָך אים שפּעטער זאָגן:

— און איר, שווער, ווילט אַוועק פון קאָצק?...

באַלד אָבער פאַרגעסט ער אָן דעם איידעם, ער פאַרגעסט אָן דעם אַלעם, צוליב וואָס ער איז געקומען, ער פאַרגעסט אָן דעם וואַלד, וואָס ער דאַרף מאָרגן קויפן ביים פּריץ, ער פאַרגעסט, אַז אינדערהיים וואַרטן אויף אים די שרייבערס מיט זייערע פנימער און פאַרשמאָלצענע חשבונות, ער איז אין סאַמע מיט פון ראָד, די אויגן האַלב־פאַרשלאָסן און פילט אפילו נישט, ווי די פיס הייבן זיך אַליין...

העכער פון אַלע טאַנצט „שאול מתנגד”. ערשט מיט עטלעכע וואָכן צוריק איז ער געקומען קיין קאָצק, געקומען אַהיימנעמען זיין איידעם, דעם קליינעם לייבל.

אַ קאַלטער מתנגד געווען ר׳ שאול. אפילו קאָצק האָט אים נישט צעוואַרעמט.

— שוין זאָלסטו מיט מיר פאָרן, לייבל, שוין — האָט ער געשריען צו זיין איידעם.

— פון מיינטוועגן קאַנט איר אויך דאָ בלייבן! — האָט דער קליירנער לייבל זיך איינגעשפּאַרט.

— איך?! —האָט ר׳ שאול אַ לאַך־געטון—. איך? באַלד וועסטו זען, ווי איך וועל אַ רעד טון מיט דיין רבין!...

און ער האָט געהאַלטן וואָרט, ר׳ שאול מתנגד. ער האָט הירש טאָמאַשאָווער אַ שאַר אָוועקגעטון אַן אַ זייט און איז אַריין אינעוויניק.

— פאַרוואָס לאָזט איר נישט מיין לייבל פאָרן אַהיים?! — איז ער אַרויס מיט אַ מתנגדיש געבייזער.

— אַהיים? —האָט דער קאָצקער איבערגעפרעגט—. אַהיים? ווי נעמט זיך צו אַ ייד צו וויסן — ווו ס׳איז ז י י ן היים?...

פון די רייד איז שאול מתנגד אַ שרעק באַפאַלן.

— זייט מיר מוחל, רבי — האָט ער געשטאַלט.

— גיי אַריין צו מיין איטשע מאירן און צו ברוך יוספן און צו יחיאל מאירן, אפשר וועסטו ביי זיי זיך דערוויסן, ווו ד י י ן היים איז...

איצט דרייט ער זיך אין ראָד, שאול מתנגד און לייבעלע זיין איידעם פרעגט אים פון צייט צו צייט:

— שווער, אפשר שוין צייט אַהיימצופאָרן?

— שווייג, עזות־פנים — זאָגט האַלב אין געבייזער, האַלב מיט אַ שמייכל שאול מתנגד—, איי, איי, קאָצק!...

ק אַ פּ י ט ל 8

אַ בריוול פון אַ שווער

איבערן שמאָלן הויף פאַרן רבינס בית־המדרש דרייט זיך אַרויף און אַראָפּ לייזער וואַרשעווער. איין האַנט איז אים פאַרשטעקט אין גאַרטל און מיט דער אַנדערער רייסט ער זיין קורץ צעשויבערט בלאָנד בערדל, ווי ער וואָלט צווישן אירע האָר עפּעס געזוכט און בשום אופן נישט געקאָנט געפינען. אַ לייכט ווינטל שפּילט זיך מיט זיינע פּאות, לויפט אים נאָך, צעשפּרייט די פּאָלעס פון זיין לאַנגער שוואַרצער אַלפּאַגענער זשיפּיצע, ווי צוויי פליגלען. דאָס ווינטל איז ווילעריש איינגעשפּאַרט, דרייט

זיך אוים צו אים אמאָל פון פאָרנט און אמאָל פון הינטן. ווער ווייסט, וואָס א ווינטל וויל האָבן אין הויף פון קאָצקער בית־המדרש פון א יונ־גנמאַן. אפשר וויל עס זיך מיט אים רייצן און אפשר וויל עס זיך מיט אים א שפּיל טון. און אפשר גאָר מיינט עס די דאגות פון א ייִנגליש בנים צו פאַריאָגן. ווער ווייסט... נאָר לייזער פילט עס צומאָל נישט. זיינע בלאָע אויגן, וואָס קענען אזוי קינדיש און זאָרגלאָז שמייכלען, זענען איצט ערנסט, פאַרטראַכט, קאָנצענטרירט אין זיך, ווי אויגן פון א זקן.

— לייזער, לייזער! — האָט אים זיין חבר שמחהלע שוין עטלעכע מאָל גערופן— ווי לאַנג וועסטו זיך ארומטראָגן מיט דיינע נארישע טראַכטעניש?!... קום צום שיעור!

— איך וועל קומען! —ענטפערט אים אָפּ קורץ לייזער— און שפּאַנט ווייטער אהין און צוריק איבערן הויף.

— לייזער! —גייט צו אים צו זיין צווייטער חבר יצחק בער און גיט אים א קלאַפּ איבער דער פּלייצע— וואָס חשבונסטו היינט אזוי לאַנג מיט זיך?!.. וואָס ווילסטו, אז ר' איטשע מאיר זאָל אויף דיר וואַרטן?...

— וואַרט נישט אויף מיר —קוקן לייזערס בלאָע אויגן אָן א זייט— איך וועל אליין טרעפן — און זיינע טריט ווערן וואָס אמאָל איילעוודי־קער, ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אז מען זאָל אים נישט פאַרהאַלטן.

איינמאָל און נאָכאמאָל נעמט ער ארויס פון טאַש דאָס בריוול, וואָס לייבעלע „פּאָטשטער" האָט אים היינט געבראַכט פון וואַרשע און ער פילט, ווי די משא אויף זיינע פּלייצעס ווערט וואָס אמאָל שווערער און שווערער. א לאַנגן בריוו האָט צו אים געשריבן זיין שווער ר' גרשון, דער תבואה־סוחר פון דער גנאַינע־גאַס.

„...דו ווייסט, לייזער —און דערויף וועט מעיד זיין גאַנץ וואַרשע— אזוי הייבט אָן ר' גרשון זיין בריוו נאָך דעם געציקלטן טיטל צו זיין איידעם— אז איך האָב געטון אַלץ, וואָס א טאַטע דאַרף טון פאַר זיין קינד. איך האָב דיך און דיין הויז־געזינד אויסגעהאַלטן מיט כבוד. אין די תנאים האָב איך בפירוש געשריבן, אז איך בין זיך מתחייב אויסצו־האַלטן דיך און דיין הויז־געזינד במשך דריי יאָר. קום איך דיר, לייזער, דערמאָנען, אז דער טערמין איז שוין לאַנג פאַריבער, אז שוין זעקס יאָר

זינט דו און דיין הויזגעזינד געפינען זיך אין מיין שטוב און עסן מיין ברויט"...

לייזער דערפילט עפעס א ברי ביים האַרץ. דריי יאָר, הייסט עס, עסט ער און זיין אשה און זיינע קינדער לחם חסד. וואָס האָט זיך מיט אים געטון? פאַרוואָס האָט ער אָן דעם נישט געדענקט? ווי אַזוי האָט ער געקאָנט אָן דעם פאַרגעסן?

לייזער שטעלט זיך אָפּ און לייענט ווייטער:

... דו וועסט מודה זיין, לייזער, אַז איך האָב דיר ערשט היינט וועגן דעם דערמאָנט, הגם מיט פּרנסה ווערט בעוונותינו הרבים וואָס אַמאָל שווערער. איך האָב געמיינט, אַז דו ווילסט לערנען און איך האָב זיך געפרייט, וואָס דו ביסט אַ תלמיד פון ר׳ איטשע מאירן. אָבער דיין אויפפירן זיך אין דער לעצטער צייט געפעלט מיר כלל נישט. דאָס האַרץ זאָגט מיר, אַז נישט צו תורה גלוסט דיין האַרץ, נאָר צו הפקרות רחמנא ליצלן. וואָרום ווו איז דאָס געהערט געוואָרן, אַז אַ יידישער יונגערמאַן זאָל שוין קרוב אַ האַלב יאָר זיך נישט האָבן באַוויזן פאַר זיין הויזגעזינד. פאַר פסח ביסטו אַוועקגעפאָרן קיין קאָצק און איצט איז שוין באַלד ראש־השנה. האָסטו דורך דער צייט אַמאָל געשריבן לזוגתך? האָסטו זיך כאָטש געפרעגט, וואָס דיין זון לוי מאַכט?... און בכלל וואָס איז דאָס פאַר אַ דרך פאַר אַ ייד צו זיין חדשים גאַנצע אָן זיינע בני־בית — ווי פּאַרט זיך דאָס מיט יידישקייט?...

אַ רויטקייט שלאָגט אַרויס אויף לייזערס פּנים. ער דערמאָנט זיך אָן די הייסע פאַרעדיקע נעכט אויף יאַסלס אכסניא. נעכט, אין וועלכע עס איז אוממעגלעך איינצושלאָפן. נעכט, אין וועלכע דאָס בלוט קאָכט און זידט. אין קאָפּ קומען מוראַדיקע רעיונות. פאַר די אויגן טאַנצן אַזעלכע אויסטערלישע געשטאַלטן, מיט משונהדיקע גופים. ער פאַרמאַכט די אויגן, לייזער. ער וויל נישט קוקן אויף די אַנטבלויזטע גופים. אָבער זיי רייסן אים אויף די אויגן מיט געלעכטער, די גופים, לויפן אים נאָך, רינגלען אים אַרום, שטופּן זיך אויף אים, באַרירן אים מיט נאַקעטע הענט און פיס און טייטמאָל ווערט לייזערס שרעק נאָך גרעסער, ווען ער דערקענט צווישן די אויסטערלישע געשטאַלטן זיין האָדעסל...

ער לויפט דאַמאָלס, לייזער, אין בית המדרש, וויינט זיך אויס

דאָס האַרץ ביים חובת הלבבות, און טיילמאָל העלפט נישט דאָס לויפן, די זינדיקע מחשבות דערגרייכן אויך אין בית המדרש.

לייזער פילט, אַז עס ווערט אים שווער צו אָטעמען. ער דערלייענט קוים די לעצטע שורות:

... על כן בין איך דיר מודיע, אַז באַלד נאָך סוכות האָסטו דו און זוגתך און דיינע קינדער, זאָלן געזונט זיין, מער קיין אָרט נישט אין מיין הויז. דו ביסט אַ מאַן און אַ טאַטע — ביסטו מחויב פאַר זיי צו זאָרגן. דיין נדן מיט די פּראָצענטער טרעפן אָן פופצן הונדערט און 73 רובל מיט 45 קאָפּיקעס. דאָס געלט ליגט גרייט פאַר דיר. אפשר ווען דו וועסט זיך נעמען צום מסחר און וועסט דערפילן דעם עול פון פרנסה, וועסטו אָנהויבן פאַרשטיין, וואָס עס פּאַסט פאַר אַ ייד און וואָס נישט..."

לייזערן ווערט ענג. עס דאַכט זיך אים, אַז ער האָט פאַרבלאָנדזשעט עפּעס אין אַ פינסטערן וואַלד. ער ווייסט נישט ווו אויס און ווו איין. וואָס וויל מען פון אים האָבן? וואָס וועט ער טון? ווי אַזוי וועט ער מפרנס זיין אַ ווייב און קינדער?

עס ווערט אים אַ רחמנות אויף זיך אַליין. ווי גליקלעך איז ער געווען, ווען ער איז געווען אין ר' איטשע מאירס בית־המדרש. ווי ליב זענען אים איצט זיינע חברים שמחהלע און יצחק בער. ווי טייער איז אים איצט יעדער טאָג און יעדע מינוט, וואָס ער האָט פאַרברענגט אין קאָצק!... איצט איז אַ סוף צו דעם אַלעם. איצט שטופּט מען אים אין האַנט עפּעס פופצן הונדערט און 73 קערבלעך מיט 45 קאָפּיקעס. וואָס וועט ער טון דערמיט? ווי אַזוי גייט מען עפּעס האַנדלען? קויפן און פאַר־קויפן? וואָס? ווען?

ער לויפט נאָך שנעלער איבערן הויף. ער וויל אַנטלויפן, ער וויל זיך אויסבאַהאַלטן. ער וויל... ער ווייסט אַליין נישט וואָס ער וויל.

— וואָס לויפט עפּעס אַזוי אַ יונגערמאַן — שטעלט אים אָפּ דער אַלטער ר' חיים מלמד, — האַ? וואָס איז דאָס געאייל?

ר' חיים מלמד איז שוין אַ ייד פון קרוב שמונים אָן עין הרע, אָבער ער גייט נאָך גלייך ווי אַ יונגערמאַן און קאָן זיך נאָך פאַרמעסטן מיט אַ קווערטל אָקאָוויט מיט די שניעקעס. מיט אַ יאָר דרייסיק, ווען זיין ווייב צירל איז אים אָוועקגעשטאָרבן, האָט ער חתונה־געמאַכט זיינע צוויי

בוגרותן אין אוועקגעוואָרפן דאָס מלמדות. זיינע תלמידים האָט ער איינ־געטיילט חלק כחלק צווישן זיינע צוויי איידעמס. דאָס איז געווען דער נדן, וואָס ער האָט זיי געגעבן.

די פאָטערס פון די תלמידים האָבן זיך אפילו געפּרוווט אנטקעגנשטעלן.

— וואָס הייסט — האָבן זיי געטענהט — איר טיילט אייך, ר׳ חיים, מיט אונדזערע קינדער? מיר האָבן דאָך אויך עפּעס צו זאָגן...

— איר האָט גאָרנישט וואָס צו זאָגן — האָט ר׳ חיים זיך אויף זיי אָנגעבייזערט — די חז״ל זאָגן בפירוש, אז מען לערנט מיט א ייד תורה, איז אזוי גוט, ווי מען האָט אים געבוירן... די תלמידים באַלאַנגען הייסט עס צו מיר, איז עס מיין זאַך און עס איז מיין נדן פאַר מיינע טעכטער זאָלן געזונט זיין. האַ? אפשר וועט איר מיר גאָר פאַרווערן נדן צו געבן?!

קעגן אזא ארגומענט איז שווער געווען זיך אנטקעגנצושטעלן. ר׳ חיים האָט איינגעטיילט זיין מלמדות. און פון דאַמאָלס אָן זיצט ער אין פשיסכע, שפּעטער אין טאָמאַשאָוו און נאָכדעם אין קאָצק. אָבער ביים נאָמען מלמד איז ער געבליבן און פאַר די יונגעלייט האָט ער ליב צו דערציילן וועגן זיינע אמאָליקע תלמידים.

ר׳ חיים מלמד נעמט ארויס דאָס טאַבאַק־פּושקעלע, נעמט אָן א גארשט טאַבאַק, צעהוסט זיך און זיינע אויגן באַטאַפּן פאַרשנדיק דעם צעטומלטן לייזער.

— האַ? — פרעגט ער — וואָס איז דאָס פאַר א מחשבות? דאָס חקרנען מיט זיך אליין איז קיין תכלית נישט, יונגערמאַן...

לייזער ווייסט נישט, וואָס צו ענטפערן. וואָס קאָן ער זאָגן חיים מלמד? קאָן ער אים דערציילן וועגן די רעיונות, וואָס פּייניקן אים?

ר׳ חיים מלמד שאָקלט מיטן קאָפּ און זאָגט:

— דו געפעלסט מיר נישט, לייזער. אָבער טאַקע ממש נישט... אזא ארומדרייען זיך פוסט און פּאַסט איז קיין דרך נישט...

פאַלט לייזערן איין: אפשר זיך שואל עצה זיין מיט ר׳ חיימען, נאָך פון די אלטע פשיסכער, ר׳ חיים, אין פשיסכע איז דאָך געווען דער מקור פון חכמה. שטאַמלענדיק רעדט לייזער ארויס האַלב־פאַרשעמט:

— כ׳מיין, ר׳ חיים... ווי אזוי איז מען דאָס מפרנס ס׳בני־בית?...

— הע־הע־הע! —לאַכט אויפֿן קול ר׳ חיים מלמד און נעמט אַ צווייטן שמעק־טאַבאַק— זע נאַר, זע װעגן װאָס היינטיקע יונגעלייט זאָרגן !...

לייזער שטייט אַ צעטומלטער. װאָס האָט ער דאָס געזאָגט פאַר אַ נאַרישקייט, װאָס ר׳ חיים מלמד חוזקט אַזוי אָפּ פון אים?

ר׳ חיים קוקט אויף אים לאַנג, באַטאַפּט אים מיט זיינע בליקן פון אַלע זייטן און זאָגט מיט ביטול:

— מ׳שטיינס געזאָגט... און ד אָ ס פאָרט קיין קאַצק!...

װערט לייזער נאָך מער געפאַלן ביי זיך. ער ציפּט נערװעז מיט די פינגער דאָס בלאָנדע בערדל און אין די אויגן שטייען אים טרערן.

ר׳ חיים לייגט אַרויף זיין פון טאַבאַק געלבלעכע האַנט אויף לייזערס פּלייצע און זאָגט האַלב מיט ביטול האַלב מיט רחמנות:

— פּרנסה!... — אויך מיר אַ דאגה!... מ׳שאַפט זיך אַ מלמדות און — פּטור!...

לייזערן װערט מיטאַמאָל ליכטיק אין די אויגן. ער פילט, װי אַ שװערע משא װאָלט אים אַראָפּגעפאַלן פון די פּלייצעס.

— אַ מלמדות און — פּטור!... חזרט ער איבער צו זיך אַליין.

װאָס איז זיך דאָ באמת װאָס צו דאגהן... אויף סוכות פאָרט ער בלי נדר אַהיים. אין שטיבל װעט מען אים צוהעלפן. מ׳װעט אים שאַפן אַ מלמדות און עס װעט נעמען אַ סוף צו אַלע זאָרגן.

— אָבער װאָס װעט זאָגן דער שװער, ר׳ גרשון דער תבואה־סוחר? עס װעט דאָך אים נישט פּאַסן?

מילא, זאָל אים נישט פּאַסן! זאָל ער קרימען מיט דער נאָז!... װאָס גייט עס אים, לייזערן, אָן... נאָר װאָס דען האָט ער געװאָלט, דער שװער? מאַכן זיך אַ קרעמל? האָבן צו טון טאָג און נאַכט מיט קונים, מיט מעסטן און װעגן, מיט ציילן געלט? אַ מלמדות איז גאָר עפּעס אַנדערש. קודם כל זיצט מען װייטער ביי דער גמרא. און דער קאָפּ איז נישט פאַרדרייט מיט כלערליי נאַרישקייטן. און ביינאַכט קאָן מען גיין אין שטיבל און פירן זיך אַזוי װי געװוען!...

לייזער װיל זאָגן אַ יישר־כוח ר׳ חיימען. באמת אַ טייערע עצה.

נאָר ר׳ חיים מלמד שטייט שוין אין צווייטן ווינקל פון שמאָלן הויף און טענהט עפּעס מיט א צווייטן יונגנמאַן.

לייזער דערמאָנט זיך איצט, אַז ער קאָן פאַרשפּעטיקן צו ר׳ איטשע מאירס שיעור. ער הייבט אָן גיין שנעלער און רעדט צו זיך:

— ווי דען, אַ מלמדות און — פּטור!...

קאַפּיטל 9

„ביים געזעגענען"

שוין עטלעכע טעג, ווי לייזער דרייט זיך אַרום אַן אומרואיקער אין בית־המדרש. עס איז שוין נאָך יום כיפּור. וועט ער נאָך באַוויזן אַהיימ־צוקומען אויף סוכות? איצט, ווען ער איז שוין פאַרטיק מיט זיך, ווען ער ווייסט שוין, וואָס ער האָט צו טון, ווען ער פרייט זיך מיטן געדאַנק פון אַ מלמדות, שרעקט אים שוין נישט דאָס פאָרן אהיים. פאַרקערט, איצט וויל ער וואָס שנעלער אהיימקומען צו דער פרוי און קינדער. ער וויל שוין וואָס פריער האָבן דערציילט האָדעסלען, אַז ער ווערט אם ירצה השם אַ מלמד. ער וויל שוין האָבן מודיע געווען דאָס נייעס זיין שווער, ר׳ גרשון דעם תבואה־סוחר. ער ווייסט, אַז עס וועט אינדערהיים נישט גלאַט אָפּגיין. ר׳ גרשון וועט קלאַפּן אין טיש און שרייען, האָדעסל וועט אַרומגיין מיט פאַרוויינטע אויגן. פאַרפאַלן. מען מוז עס וואָס שנעלער דורכקומען.

דאָס פאָרן אהיים איז אָבער אין קאָצק נישט פון די פּשוטע זאַכן. זיין שווער, ר׳ גרשון דער תבואה־סוחר אויף גנאָינע גאַס, וועט עס נישט קאָנען פאַרשטיין. ער פאָרט „נעבעך" קיין קוזמיר און דאָרט „נעמט מען שלום" און מען „געזעגנט" זיך, ווען נאָר מען וויל. אין קאָצק אָבער איז עפּעס אַנדעריש. טעג גאַנצע און אמאָל וואָכן לאַנגע איז „אינעווייניק" פאַרשלאָסן. ר׳ הירש טאָמאַשאָווער שטייט ביי דער פאַרשלאָסענער טיר. דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט אָן דער טיר שטייט ער אזוי טאָג און נאַכט, ר׳ הירש, דער געטרייער שומר. ר׳ הירש טאָמאַשאָווער שטייט ביי דער פאַרמאַכטער טיר און היט. הירשס היטן די טיר איז אייגנטלעך איבע־

ריק. ווער וועט וואַגן אַליין אַריינצוגיין. אפילו ווען די טיר איז אָפן, אפילו ווען דער רבי געזעגנט, ציטערט הענט און פיס ביים איבערטרעטן די שוועל פון רבינס חדר. היינט־זשע ווער וועט זיך איינשטעלן, חלילה, אַליין די טיר צו עפענען? ר׳ הירש ווייסט דאָס זייער גוט, פונדעסטוועגן ווייסט ער אויך, אַז זיין זאַך איז צו שטיין ביי דער טיר און היטן.

ר׳ איטשע בלאָס, דער גרויסער וואַלד־סוחר פון גער און דעם רבינס מחותן, גייט אַלע מאָל צו צו הירשן און פרעגט אים שטיל:

— וואָס וועט זיין, הירש?

ר׳ הירש ציט מיט די אַקסלען און זאָגט:

— ווער ווייסט, איטשע...

אין אַ ווינקל ליגן שוין ר׳ איטשעס חפצים איינגעפּאַקט, פאַרדעקט מיט אַ שווערער שובע. ער האָט נאָך אַ לאַנגן וועג דורכצומאַכן אהיים. אין דער יום־טוב רוקט אָן. און אַ חוץ דעם דאַרף ער נאָך זיין ביים כראָביע באַטאַצקי אונטערצושרייבן דעם קאָנטראַקט וועגן דעם גרויסן גריצער וואַלד, און דאָ קאָן מען שוין זינט עטלעכע טעג נישט אָנקומען...

ער האָט זיך שוין געזעגנט מיט אַלע. מיט ר׳ איטשע מאירן און מיט ר׳ מרדכי יוספן און מיט ר׳ יחיאל מאירן און מיט דער רביצין אויך, אָבער צי ער וועט פאָרן, ווייסט ער כלל נישט.

— אפשר וועל איך, מחותן, אַריינגיין און פרעגן — זאָגט צו אים די רביצין. זי ווייסט, אַז איר מחותן איילט זיך, אַז ער האָט צו דער־לײדיקן וויכטיקע עסקים, און אַז דער וועג קיין גער איז אַ ווייטער, און זי וויל אים העלפן.

— חס־וחלילה! — דערשרעקט זיך ר׳ איטשע גערער פאַרן בלויזן געדאַנק.

ער געדענקט גאַנץ גוט דעם פּסק, וואָס ער האָט באַקומען אויף דער חתונה פון זיין טאָכטער. ער האָט זיך דאַמאָלס געפילט גאָר גע־הויבן, דער רייכער וואַלד־סוחר. אַ קלייניקייט עפּעס: ווערן מחותן מיטן רבי פון קאָצק. טײלמאָל האָט זיך אים געדאַכט, אַז די דאָזיקע מחותנים־שאַפט איז נישט מער ווי אַ חלום, אַז באַלד וועט ער זיך איבערוועקן און פון דער מחותנימשאַפט וועט נישט זיין קיין זכר. ביז צו דער חתונה האָט ער אויף יעדן שבת געשיקט מתנות קיין קאָצק. אוודאי האָט ער גע־

מיינט דערמיט מהנה צו זיין זיין חתן. ער האָט אָבער געהאַט דערביי נאָך א מיין. א באַהאַלטענעם מיין. ער האָט געוואָלט זיך אַליין איבערצייגן, אַז דער שידוך מיטן רבין פון קאָצק איז טאַקע אויף דער וואָר. אַז ער, איטשע גערער, א סוחר מיט וואַלד, וואָס האָט גאַנצע יאָרן צו טון מיט צעלאָזענע פּריצים און זייערע עסקים, האָט פונדעסטוועגן זוכה געווען צו ווערן דער מחותן פון קאָצק. און אין האַרץ האָט נאָך געטליעט עפּעס א נישט דרייסטע האָפענונג. אפשר וועט דער רבי אמאָל אָפּענטפערן אויף די אַלע מתנות. אָפּענטפערן ווי א מחותן. געענטפערט אָבער האָט שטענדיק די רביצין. זי האָט געלאָזט גריסן ר׳ איטשען זייער פריינטלעך.

נישט יעדעס מאָל האָט זי געקאָנט צוריקשיקן דער כלה א מתנה; נאָר אויף פּסח און אויף סוכות און אויף פּורים האָט זי געשיקט דער כלה א גאָלדענעם רינג, צי א גאָלדענעם בראַנסאַלעט און אמאָל אויך א טייערן שטיין. אָבער דערפאַר האָט זי נישט פאַרגעסן יעדעס מאָל מיטצושיקן מיטן שליח אַן אָנגעהויבענע פלאַש וויין און אַן אָנגעהויבענע גרויסע חלה און צוגעגעבן:

— און למען השם פאַרגעסט נישט צו אָנזאָגן אונדזער מחותן ר׳ איטשען, אַז פון דער פלאַש האָט דער רבי שבת קידוש געמאַכט און איבער דער חלה האָט ער ביים טיש געמאַכט א ברכה...

ר׳ איטשע האָט מיטן רבינס וויין און חלה זיך שטאַרק געפרייט, האָט עס געהאַלטן אויף פּריוויטיק־צו־נאַכטס צו דער סעודה, נאָר טיף אין האַרין האָט ער זיך געפילט אַנטטוישט. ער האָט אומזיסט דערוואַרט א גרוס פון א י ם אַליין.

מיט גרוים שמחה און האַרץ־קלאַפעניש איז ער געקומען קיין קאָצק צו דער חתונה. ער איז געקומען מיט זיין גרויסער באַרצווייגטער משפּחה און מיט אַלע „מענטשן" פון זיינע וועלדער. הויכע צעוואַקסענע יידן מיט לאַנגע שוואַרצע בערד זענען זיי אַלע געווען. די זיידענע זשופּיצעס זענען אויף זייערע פונאַנדערגעוואַקסענע גופים ענג געווען, די הויכע שטריימלען אויף די קעפּ האָבן זיי געמאַכט נאָך העכער. אָבער ווען זיי זענען אריינגעקומען אין שלום־שטיבל, אין דעם חדר, וווּ דער עולם וואַרט אויפן רבין, האָבן זיי זיך ווי צוזאַמענגעקאָרטשעט; זיי האָבן זיך גלייך געמאַכט די בערד און פּיאות, האָבן ענגער איינגעצויגן די זיידענע גאַרטלען און זיי־

ערע אויגן זענען מיט שרעק און ציטערניש געהאַנגען אויף דער תּאַר־מאַכטער טיר.

שעהנלאַנג האָבן זיי געוואַרט און די טיר האָט זיך נישט געעפנט.

ר׳ איטשעס אויגן האָבן אומרואיק געפינטלט. וואָס איז געשען? האָט ער זיך נישט חלילה מיט עפּעס פאַרזינדיקט? צי האָט מען נישט אַמאָל געטריבן פון אים אַ חוזק? צי איז ער טאַקע אויף דער וואָר דער מחותן פון קאַצק?

די רביצן קומט אַריין אַ צעשמייכלטע אין אַ זילבער־בלאָ קלייד און אַ זילבער־בלאָע קופּקע. זי אַליין איז מכבד אירע טייערע מחותנים מיט לעקעך און ווײַן.

זי גייט צו צו ר׳ איטשען. זי ווייסט, וואָס עס טוט אים וויי. און זי זאָגט צו אים שטיל:

— זייט נישט באַזאָרגט, ר׳ איטשע... מיר זענען דאָך שוין משפּחה, מעג מען דאָך רעדן אָפן... יאָ, עס איז נישט לײַכט צו זײַן אַ מהותן פון קאַצק — און זי גיט צו מיט אַ האַלב־גליקלעכן און האַלב־טרויעריקן שמייכל — און אויך רביצן פון קאַצק איז נישט לײַכט צו זײַן...

ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט מען אַזוי געוואַרט און די טיר איז געוועזן פאַרשלאָסן. די כלה איז געווען אײַנגעהילט אין ווײַסן און זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס. ר׳ איטשע האָט זיך אָנגעשפּאַרט בײַם פענ־סטער און נישט געהערט, וואָס מ׳רעדט צו אים. די רביצן האָט עטלעכע מאָל אָנגעקלאַפּט און קיין תשובה נישט באַקומען. בילקע קלעזמער האָט שוין נישט געהאַט קיין כוח צו האַלטן די פידל גרייט בײַ דער גאָמבע. ערשט דאַמאָלס האָט זיך די טיר געעפנט. דער צעזויפגעפּרעסטער עולם האָט זיך צעפּאַליעט. בילקע קלעזמער האָט אויפגעשפּילט אַ פריילעכס.

— וואָס באַלמוטשעט מען? — דעם רבינס אויגן האָבן געקוקט אַרום זיך פאַרחידושט, ווי זיי וואָלטן נישט געוווסט, וואָס דאָ קומט פאָר.

ר׳ איטשע האָט אויפגעלעבט. זײַנע אויגן האָבן אויפגעשײַנט און פון זײַן מויל האָבן זיך, ווי נישט ווילנדיק, אַרויסגעריסן ווערטער, וואָס האָבן לאַנג אין אים געיערט:

— „שוין, מחותן, מ׳גייט גלײַך צו דער חופּה״.

האָט דער רבי זיך אויסגעדרייט צו ר' איטשע מאירן און מיט אַ פאַרחידושט קול געזאָגט:

— סארא מחותן בין איך צו אים?!... און נאָך העכער צוגעגעבן צו זיין תלמיד ר' איטשע מאיר ווארשעווער:

— א שיין לייט איז פון מיר געוואָרן, יאָ, איטשע־מאיר, אַז זיי זענען שוין מ י י נ ע מחותנים...

ר' איטשען האָט ביים הארץ א ברי געטון. און פון דאמאָלס אָן היט ער זיך צו געבן עפעס אָנצוהערן זיין מחותנימשאפט. דעריבער האָט ער זיך אַזוי דערשראָקן, ווען די רביצן האָט אים פאָרגעשלאָגן אים צו־צוהעלפן, אז דער רבי זאָל אים געזעגענען.

די רביצן האָט אים פארשטאַנען און טרויעריק צו אים געשמייכלט:

— וואָס זאָל מען טון... ס'לעבן אין קאָצק איז נישט לייכט...

— ס'מאַכט נישט, רביצן —האָט ר' איטשע געזאָגט— ווער ווייסט, אפשר איז גלייכער צו בלייבן יום־טוב דאָ —און ער האָט צוזאמענגענו־מען זיינע חפצים און די ברוינע שובע און מיט דער רביצן ארוים אין אירע חדרים.

לייזער איז צוגעגאַנגען צו ר' הירש טאָמאַשאָווער. ער האָט אפילו געזען, ווי הירש האָט געצויגן מיט די אַקסלען אויף ר' איטשעס שאלה. פונדעסטוועגן האָט ער זיך נישט געקאָנט צוריקהאַלטן פון אַ פרעג טון:

— ווי מיינט איר, ר' הירש?...

— וואָס איז אויף דיר אַזאַ געאייל, לייזער? די גרויסע עסקים?

— דער שווער... — האָט לייזער פארלעגן געשמייכלט.

— העיהע —האָט הירש טאָמאַשאָווער געקוקט מיט ביטול אויף לייזערן— פאַר גרשון דעם תבואה־סוחר האָסטו זיך אזוי דערשראָקן?...

—ר'האָט מיר אָפּגעזאָגט די קעסט —האָט לייזער געפילט ווי אַ רויטקייט שלאָגט אים ארוים אויפן פנים און דערפון געהאַט נאָך מער פאַרדרוס— אַ בריוו פון אים דערהאַלטן...

— אַהאַ! —האָט הירש טאָמאַשאָווער ווי צו זיך ארויסגערעדט און זיין שטים האָט שוין געקלונגען מיט מיטגעפיל— איז וואָס מיינסטו?...

— כ'קלער אפשר אַ מלמדות — זאָגט לייזער און וואַרט אויף הירשס הסכמה.

נאָר הירש ענטפערט נישט און זאָגט קורץ:

— ווארט אין בית־המדרש. אפשר...

קאַפּיטל 10

אַ קאַצקער סוחר

עס גייט אַריבער אַ שעה און נאָך אַ שעה. דער בית־המדרש איז האַלב ליידיק. נאָר אין אַ ווינקל שטייען עטלעכע יונגע חסידים און שמועסן: ביים גרויסן לענגלעכן טיש זיצן צוויי־דריי עלטערע יידן איבער ספרים.

מיטאַמאָל דערהערט זיך עפּעס אַ ריטשן פון לאַטשן אויף דעם דיל. די יונגע לייט רייסן אין שרעק איבער דעם שמועס. די יידן ביים טיש שטעלן זיך אויף.

אַ פליסטערן לויפט דורך דעם בית־המדרש:

— דער רבי. — און אין דעם פליסטערן איז פאַראַן ליבע און שרעק צוזאַמענגעפּאַרט.

מיט אימפּעט פּראַלט זיך אויף די טיר. ווי אַ שטורעם־ווינט וואַלט זיך אַריינגעריסן. דער עולם רוקט זיך הינטערוויילעכטס צו דער אַרויס־גאַנג־טיר. אויך לייזער וויל אַרויס צוזאַמען מיט אַלע, נאָר די פיס זענען אים געלעמט. ער קאָן זיך נישט רירן פון אָרט.

דער רבי בלייבט שטיין אין מיטן בית־המדרש. ער איז דאָס מאָל אָנגעטאָן אין אַ נייער אַטלאַסענער זשיפּיצע. דאָס גרויסע שטריימל פאַר־דעקט אים אַ האַלב פּנים, נאָר די אויגן, גרויסע אויפגעריסענע, זענען ווי צוויי טיפע אָפּגרינטן.

הינטער אים שטייט דער געטרייער שומר ר׳ הירש טאָמאַשאָווער.

— דו זעסט, הירש, ווי זיי אַנטלויפן פון מיר — ווייזט ער אָן אויפן אויסגעליידיקטן בית־המדרש.

— כ׳זע, רבי, כ׳זע...

— און וויסטו, פאַרוואָס זיי אַנטלויפן? ווייסטו כאָטש?

— כ׳ווייס נישט, רבי, כ׳ווייס נישט...

— א רבי, וואָס זאָל זיי גלעטן, דאַרפן זיי, גלעטן... און איך קאָן נישט גלעטן!... איך וויל נישט גלעטן!... ווייסטו, וואָס איך וויל, הירש?

— כ׳וויים נישט, רבי, כ׳וויים נישט...

— מיט שפּיזן ביז צום האַרץ דערגרייכן!... אַז עס זאָל אויפצאַפּלען דאָס האַרץ, אויפציטערן!... הערסט, הירש?

— כ׳הער, רבי, כ׳הער...

— און זיי דאַרפן אַ רבי צו זייערע עסקים!... איטשע גערער איילט זיך צו זיין פּריץ!... נו, בין איך מחויב אויך דאָס צו וויסן, הירש?...

— כ׳וויים נישט, רבי, כ׳וויים נישט...

— וואָס־זשע ווייסטו, הירש?

— כ׳וויים גאָרנישט, גאָרנישט...

— דו מיינסט, אַז אַ רבי דאַרף דערגרייכן אין די הימלען? האַ? אַזוי מיינסטו?...

— וואָס קאָן איך מיינען, רבי...

— און מיר אין קאָצק מיינען אַנדערש. מיר זענען קליין און נידעריק. ווי קומט מען אין הימל? כ׳וויים נישט דעם וועג. זאָלן די הימלען זיך אַראָפּנידערן צו אונדז צו דער ערד!... דאָס וויל מען אין קאָצק, דאָס!... הערסט, הירש?...

— כ׳הער, רבי, כ׳הער.

לייזער שטייט אַנטקעגנאיבער דעם רבין. אַן אימה קלעמט אים ביים האַרץ. עס דאַכט זיך אים, אַז ס׳בית־המדרש איז פול מיט מלאכים ושרפים און אַז נישט צו הירש טאָמאַשאָווער, נאָר צו זיי רעדט דער רבי, מיט זיי ראַנגלט ער זיך, זיי וויל ער צווינגען, אַז די הימלען זאָלן אַראָפּנידערן אויף דער ערד. פאַר שרעק קאָן ער נישט אָטעמען. ער וויל אַנטלויפן. ער וויל זיך באַהאַלטן. ער קאָן נישט קוקן אין די צוויי אָפּגרינטן, וואָס קוקן אַרויס פון רבינס אויגן. אוועק, אוועק פונדאַנען. ווי קומט ער, לייזער, מיט זיינע נאַרישע דאגות צום רבין?... אוועק, אוועק...

אָבער די פיס זענען צוגעשמידט צו דער ערד. ער קאָן נישט רירן מיט קיין אבר. און ער קאָן די אויגן נישט אָפּרייסן פון רבינס בליק.

דער רבי מאַכט צוויי טריט צום בעלעמער. ער שפּאַרט זיך אָן מיט

ביידע הענט אויפן בעלעמער. דער קאָפּ פאַלט אַראָפּ נידעריקער, און לעגט זיך אָן אויף די צוויי ווייסע הענט.

מיט אַ געענדערטער, מיד־צעבראָכענער שטים רעדט ער צו הירשן:

— עס טוט וויי, הירש, עס טוט וויי. עס טוט וויי אין האַרץ. און עס טוט וויי אומעטום. נישטאָ קיין אָרט, וואָס זאָל נישט וויי טון, נישטאָ קיין אָרט, הירש...

לייזער פילט ווי עפּעס אַ גרויס רחמנות נעמט אים אַרום. עס דאַכט זיך אים, ווי אַלע לאַסטן פון דער וועלט ליגן אויף די פּלייצעס פון דעם ייד, וואָס שטייט אָנגעשפּאַרט אויף דעם בעלעמער. און עס איז נישטאָ קיינער, וואָס זאָל די משא אַראָפּנעמען, נישטאָ קיינער. איינער אַליין מוז ער עס אויסטראָגן, איינער אַליין.

פון לייזערס אויגן גיסן זיך טרערן. גיסן זיך אויף זיין פּנים און אויף זיין באָרד. ער וויל די טרערן אָפּווישן, אָבער די הענט זענען געלעמט. ער וויל כאָטש דעם קאָפּ אָפּווענדן, אָבער ער קאָן אויך מיטן קאָפּ נישט רירן.

מיטאַמאָל גלייכט זיך די געשטאַלט ביים בעלעמער אויס. ער זעט איצט לייזערן, זעט זיינע טרערן. דעם רבינס אויגן זענען איצט איין שטיק פייער. אַזוי דאַכט זיך לייזערן. זיי בריען אים אינגאַנצן דורך. זיי דער־גרונטעווען ביז זיינע טיפעניש. לייזערן דאַכט זיך, ווי פאַרן רבינס אויגן איז נישטאָ קיין שום באַהעלטעניש, ווי זיי קוקן גלייך אין זיין האַרץ, קוקן און זעען אַלץ...

און דאַמאָלס נעמט לייזערן אַרום אויך אַ רחמנות אויף זיך. און ער ווייסט שוין אַליין נישט, פאַרוואָס ער וויינט. צוליבן רבינס צער אָדער צוליב זיין אייגענער נישטיקייט.

— ווער איז דער? — ווייזט אָן דער רבי אויף לייזערן.

— לייזער וואַרשעווער — זאָגט אים הירש טאָמאַשאָווער.

— וואָס ווילסטו? — פרעגט אים דער רבי.

לייזער מאַכט עפּעס מיטן מויל, אָבער קיין קול קומט פון זיינע ליפּן נישט אַרויס.

— גרשון דער תבואה־סוחר האָט אים אָפּגעזאָגט די קעסט —קומט הירש טאָמאַשאָווער צו הילף—, ער קלערט וועגן אַ מלמדות...

— וואָס וויל ער, הירש?

— א מלמדות — חזרט איבער הירש.

— א מלמד ווילסטו ווערן —לייזער פילט ווי דעם רבינס אויגן וואָלטן אים איצטער אויסגעטון מוטער־נאַקעט— אנדערע לערנען וויל־סטו, און אַליין קענסטו שוין?!...

— ער... פּרוווט הירש טאָמאַשאָווער אויפקלערן.

— וואָס? ער? אנדערע לערנען מיינסטו וויל ער? גאָר זיך אַליין מיינט ער דאָך! א מלמד זיין און — פּטור, האַ? אזוי מיינסטו? מורא ארויסצוגיין אין שטאָט, מורא צו זען, וואָס עס טוט זיך ארום? מורא די אייגענע פּאָלע זיך איינצוריכטן, האַ?...

לייזער שווייגט. וואָס קאָן ער זאָגן, וואָס ווייסט ער צו זאָגן. עס שווייגט אויך הירש טאָמאַשאָווער. ער זעט שוין, אז פון מלמדות וועט גאָרנישט זיין.

— אין קאָצק —נעמט אָן דעם רבינס שטים עפּעס א מעטאַלענעם קלאַנג— האָט מען נישט קיין מורא זיך די פּאָלע איינצוריכטן— אין קאָצק טאָר מען נישט האָבן קיין מורא צו פאַרלירן דעם ספּאָדעק. מלמדים וועלן זיי ביי מיר זיין? ניין! מ'דאַרף נישט קיין מלמדים! און א סוחר שטייט דיר נישט אָן צו זיין, לייזער וואַרשעווער!...

לייזער פילט, ווי די ערד וואָלט זיך פאַר אים געעפנט. ער פילט זיין גאַנצע פאַרלוירנקייט. ער וואָלט געוואָלט עפּעס זאָגן, עפּעס בעטן, אָבער אין האַלדז שטיקט אים.

הירש טאָמאַשאָווער האָט אויף אים רחמנות, ער שטעלט זיך פאַר אים איין און זאָגט:

— ער ווייסט נישט ווו און ווען...

— וואָס זאָל ער ווּיסן? —פרעגט אים דער רבי א פאַרחידושטער— מ'גייט אַרום אויבן פּלאַץ דאָרט ביי דער תיפלה...

— גזשיבאָוו — וואַרפט צו הירש טאָמאַשאָווער.

— און מ'קויפט אביסל אייזן און מ'ווערט א סוחר.

— נו, גיי שוין גיי —ש ט ו פּ ט   ה י ר ש   ט אָ מ אַ ש אָ ו ו ע ר לייזערן אוועק— האָסט דאָך געהערט...

אַ צעבראָכענער, אַ צעריבענער קומט ליוזער אַרויס אויפן הויף; זיינע חברים דערשרעקן זיך פאַר זיין אויסזען.

יצחק בער און שמחהלע לאָזן זייער חבר אויף אַ שעה נישט אַליין.

— ליוזער — קלאַפּט אים יצחק בער אויף דער פּלייצע — שטעל אַ קוואָרט מער, אָבער טאַקע טוב ומיטיב, ווערסט דאָך עפּעס אַ סוחר!...

— מילא מער מוז מען אוודאי טרינקען — איז מסכים דער קליינער שמחהלע — נאָר דער עיקר, ליוזער, זאָלסט צוליב דיינע געשעפטן נישט פאַרגעסן אָן קאָצק!...

— מיינע געשעפטן — שאָקלט ליוזער אַ פאַרלוירענער מיטן קאָפּ.

— פּע! — שרייט אויף אים אָן יצחק בער — עצבות גאָר!...

— גלויב מיר, ליוזער — טרייסט אים דער גוטער שמחהלע — אַז אפילו אין קראָם קאָן מען זיין אַ ייד...

זיי טרייסטן אים, די צוויי חברים. אין האַרצן אָבער באַדויערן זיי אים. אַ רחמנות, נעבעך, אויף דעם ליוזערן. אַזאַ שווערע משא האָט מען אים אויף די פּלייצעס אַרויפגעלייגט, אַ משא כבדה. אַרומשלעפּן זיך וועט ער נעבעך מוזן איבערן גזשיבאָוו, אַרום עפּעס אייזנס וועט ער זיך מוזן פאַרען, פאַרהאָרעווען זיין אַ גאַנצן טאָג מיט חשבונות און נאָך אַזעלכע עסקים, וועט זיך מוזן פּאַטשקען מיט געלט... סאַראַ טעם האָט אַזאַ לעבן... נישט מ׳קאָן זיצן אַ ווינטער אין קאָצק, נישט מ׳קאָן האָבן אַ ריינעם קאָפּ ביי ר׳ איטשע מאירס שיעור, נישט מ׳קאָן האָבן אַ פרייע מינוט אַ טראַכט צו טון וועגן דעם אמתן תכלית פון אַ ייד.

— נאָך גוט — טראַכט מיט שרעק דער קליינער שמחהלע — וואָס איך בין דאַמאָלס אין בית־המדרש נישט געווען. ווער ווייסט, צי מ׳וואָלט מיר דאָס „פּעקל" נישט צוגעוואָרפן...

באַלד אָבער כאַפּט ער זיך, אַז אַזוי טאָר אַ ייד נישט טראַכטן. וואָס הייסט? צופרידן זיין דערפון, וואָס זיין חבר און ידיד האָט באַקומען צו־געוואָרפן דאָס „פּעקל" — שעם זיך, שמחהלע! פּע!... — דאָס האָסטו געלערנט אין קאָצק?...

שמחהלע קרעכצט שווער אָפּ. ער איז נאָך גאָר קיין ליט נישט. לגמרי נישט. היינט ביינאַכט וועט ער זיך אַראָפּכאַפּן אין בית־המדרש און זיך אוועקזעצן ביים חובת־הלבבות...

שמחהלע שמייכלט צו לייזערן, ער וויל אים פאַרגיטיקן פאַר די מחשבות זרות און זאָגט צו אים:

— נישט געזאָרגט, לייזער, נאָר נישט געזאָרגט.

אנדערע מחשבות באפאלן יצחק בערן. ער פרעגט זיך אליין:

— וואָס וואָלסטו געטון, יצחק בער, ווען דו ביסט אויף לייזערס אָרט? ווען מ'וואַרפט דיר צו דאָס „פעקל"? ווען מ'הייסט דיך גיין אויף גזשיבאָוו און האנדלען מיט אייזן?... האָ, יצחק בער? וואָלסט געהאַט כוח זיך אַנטקעגנצושטעלן?... אפשר האָט מען נאָר געוואַרט אויף דעם, וואָס ו ו א ג ט זיך אַנטקעגנצושטעלן? אפשר וויל מען מיט דעם, וואָס ו ו אָ ג ט ארויף אויף די דעכער, אפשר? אָבער דו וואָלסט מודה געווען, יצחק בער, דו ביסט א פחדן, יצחק בער, א פחדן... פאַר דיין אַרעמער הויט ציטערסטו און דו וואָלסט קיין פיפס נישט געטון... הירש טאָמאשאָווער וואָלט אויך פאַר דיר געמוזט רעדן...

יצחק בער ווערט טרויעריק. ער ווייסט אליין נישט, אויף וועמען ער האָט רחמנות. אויף לייזערן, נעבעך, צי אויף זיך אליין דעם פחדן?...

— אָבער מיט עצבות, יצחק בער — זאָגט ער צו זיך אליין — ועסט גאָרנישט מאַכן — און ער ווענדט זיך צו לייזערן:

— נו, וואָס באַלמוטשעסטו, לייזער!... דאַרפסט דאָך עפּעס „שטעלן" מעד!...

— לייכט־פאַרדויטלטע פון דעם אלטן מעד, וואָס זיסל דער קאַצקער ווײַן־סוחר האָט זיי געגעבן, גייען זיי אַלע דריי אַוועק צו דער אכסניא פון ר' איטשע מאיר.

לייזער דערציילט מיט א ציטערדיקער שטימע, וואָס זיינע אויגן האָבן זוכה געהאַט צו זען אין בית־המדרש. ער טרייסלט זיך פאַר שרעק איבערחזרנדיק דעם רבינס רייד און הייבט אָן שטאַמלען איבערגעבנדיק, ווי דער רבי האָט אים, לייזערן, געהייסן זיך נעמען צום מסחר.

ר' איטשע מאיר הערט שווייגנדיק. נאָר דער בליק פון זיינע אויגן ווערט וואָס אַמאָל טיפער. באַלד אָבער צעשמייכלט ער זיך ווידער מיט זיין גוטן שמייכל הערנדיק וועגן דעם „פעקל", וואָס מ'האָט לייזערן צוגעוואָרפן אויפן גזשיבאָוו.

— האָסט שוין פאַרפאַקט דאָס פעקל? — פרעגט ער לייזערן.

— ניין...

— ביסט דאָך גאָר קיין זריז נישט —ליגט ר׳ איטשע מאיר אַרויף זיין האַנט אויף ליזערס אָרעם— גיי־זשע גליך אויף דער אכסניא או נעם זיך אין וועג. געדענק, אַז פון היינט אָן ביסטו דער קאַצקער סוחר!...

קאַפּיטל 11

ר׳ גרשון דער תבואה־סוחר

די ווענט פון דער סוכה אין דעם גרויסן הויף אויף גנאינע גאַס זענען שוין צוזאַמענגעשטעלט און צונויפגעקלאַפּט. משהלע און ישראליק, די צוויי משרתים פון דעם תבואה־סוחר ר׳ גרשון, ווישן זיך צופרידן מיט די הענט דעם שווייס פון זייערע מגושמדיק רויטע פּנימער פון דאָרפס־שקצים.

משהלע שפּאַרט אָן זיינע געזונטע אויסגעפּראַצעוועטע פון שלעפּן די תבואה־זעק פּלייצעס אָן דער וואַנט פון דער סוכה און זאָגט מיט הנאה צו זיין חבר:

—הא!... אַ פיין סוכהלע!...

ישראליק מעסט אָפּ מיט אַ געניט אויג די אויפגעשטעלטע ווענט און גיט אויך זיין הסכמה:

— אַ קאַמיעניצע, נישט אַ סוכה!... ווי כ׳בין אַ ייד!...

ר׳ גרשון דער תבואה־סוחר שטייט נעבען זיין סוכה. די פּאָלעס פון זיין ברוינעם פּלושענעם שלאָפּראָק האָבן זיך פונאַנדערגעשפּרייט. דאָס הויכע סאַמעטענע קאַפּל איז פאַררוקט אָן אַ זייט. ר׳ גרשון קוקט נישט אויף די ווענט פון דער סוכה. וואָס זענען דען די ווענט פון אַ סוכה? אַ פּאָר נאַקעטע ברעטער, וואָס קוקן נאַריש אין דער הויך... דער עיקר איז דער גרינער קאָפּ פון דער סוכה. ערשט ווען מען גיט די נאַקעטע ברעטער אַ קאָפּ, באַקומט די סוכה חיות, טרעט אַריין אין איר אַ נשמה, ווערט אַ סוכה — אַ סוכה...

אָן אַ זייט ליגט אָנגעלייגט אַ קופּע גרינע יונגע צווייגן, וואָס וואַרטן אויף זייער תיקון צו באַשיינען די יידישע סוכה.

— ישראליק! משהלע! — גיט ר׳ גרשון ענדלעך אַ קאָמאַנדעווע — דעם סכך!...

ר׳ גרשונםביידע משרתים טוען זיך מיט אימפעט א ווארף צו דעם בערגל יונגע גרינע צווייגן און מיטאמאל ווערט דאס בערגל גרינם אנגע־טון אויף די שפיצן פון די נאקעטע ברעטער. די סוכה באקומט א באַ־וואקסענעם גרינעם קאפ. און פון די זייטן הענגען אראפ צווייגן, ווי גרינע לאנגע לאקן.

— נישט מיט אזא אימפעט! בייזערט זיך ר׳ גרשון — וויפיל מאל האב איך אייך געלערנט די דינים פון א סוכה!...

משהלע און ישראליק בלייבן הענגען אויף די ווענט פון דער סוכה מיט פארשעמטע, אראפגעלאזטע קעפ. וואס וויל ער פון זיי האבן, דער אלטער? פון דערפרי ביז אויף דער נאכט שלעפן זיי אויף די פלייצעם זיינע שווערע זעק מיט תבואה. זאלן זיי נאך אפשר געדענקען די דינים זיינע!...

— כ׳וויים נישט, וואס ער וויל —טוט פאר זיך א בורטשע ישראליק

— דא איז אים צו פינסטער און דא צו ליכטיק...

— כאפט זיי דער רוח, די לאמדזשוכעס! — גיט משהלע האלב־ברוגז און האלב מיט באוואונדערונג א ברום.

א קיל ווינטל גלעט די פארשוויצטע פנימער פון ר׳ גרשונם משרתים, ווי עם וואלט זיי איבערגעבעטן פאר זייער „אלטנם" בייזערן זיך:

— פארפאלן... מען מוז ליידן... עס איז נישט לייכט צו זיין א ייד...

א צעווארעמטע שיקט די זון אראפ קושן אויף זייערע מגושמדיקע פנימער, אויף וועלכע שטיקלעך גרינם האבן זיך צוגעקלעפט.

ר׳ גרשון איז שטארק פארטון מיטן סכך לייגן, פונדעסטוועגן דרייט ער זיך פון מאל צו מאל אוים צום טויער און מורמלט שטיל פאר זיך:

— ער איז נישט געקומען, דער יונגאטש!... שוין ערב סוכות נאך מיטאג און דאס איידעמל מיינם איז נאך אלץ נישטא...

פאר כעס אויף לייזערן שרייט ער אן אויף זיינע מענטשן:

— רעד צו סטעפאנם!... א קעלער וועט עס זיין נישט א סוכה!...

משהלע ווינקט זיך איבער מיט ישראליקן:

— וואס נעמט אים היינט אזוי די כאלעריע, דעם אלטן תרח?

— ווייסט נישט —רוימט אים ישראליק איין מיט א צופרידענעם שמייכל—, לייזער האט אים אנגעפייפט. ער קלערט גארנישט אהיימקומען.

עס טוט זיי הנאה, וואָס ר׳ גרשונען „נעמט די באַלעריע״, וואָס זיין איידעם לייזער פירט אים ביי דער נאָז.

זיי האָבן אייגנטלעך גאָרנישט צו זייער באַלעבאָס. זיי ווייסן און האַלטן עס פאַר ריכטיק, אַז ער, ר׳ גרשון, זאָל אויף זיי שרייען און מיט זיי קאָמאַנדעווען. ר׳ גרשון איז אַ נגיד, איז אַ גרויסער תבואה־סוחר, האָט צו טון מיט פּריצים און מיט נאַטשאַלסטווא, פאָרט צום רבין, זיצט שבת אַ גאַנצן טאָג און יעדן אָוונט אין מיטן דער וואָך איבער אַזעלכע גרויסע ספרים מיט אַזעלכע קליינע פּיטשינקע אותיותלעך, אַז מ׳קוקט אין זיי אַריין, הייבט אָן שווינדלען פאַר די אויגן. און זיי וואָס זענען? דאָרפס־יונגען. קענען קוים דאַווענען. שמחת־תורה, אַז מען רופט זיי אויף צו דער עליה, קלאַפּט ביי יעדן פון זיי דאָס האַרץ, ווי ביי אַ גזלן. אונטער דער נאָז שטאַמלען זיי קוים אַרויס די ברכה איבערן ספר און אָטעמען פרייער אָפּ, ווען זיי טוען אויס דעם טלית.

ביינאַכט, ווען זיי ליגן שוין אין די בעטן נאָך אַ גאַנצן טאָג אַר־בעט אין דער פינסטערער אַלקאָווע נעבען גרויסן שפּייכלער, האָבן זיי ליב פאַרן איינשלאָפן זיך דורכשמועסן וועגן ר׳ גרשונס מסחרים, און שטענדיק קומען זיי צו דעם זעלבן אויספיר:

— נאָר ווי דען — קרעכצט־אָפּ משהלע — וו תורה איז חכמה... וואָס וואָלטן מיר ביידע געטון, ווען ר׳ גרשון נעמט אונדז נישט צו זיך?

— געשטאָרבן פאַר הונגער — ענטפערט אָפּ ישראליק — אָדער ווייטער געלעגן אין צרות ביי יאָסעלע אַרענדאַר...

ניין, זיי האָבן גאָרנישט צו ר׳ גרשונען. זיי זענען אַפילו מיט אים שטאָלץ. הגם משרתים, פילן זיי זיך פאָרט ווי בני־בית און עס דאַכט זיך זיי, אַז זיי האָבן אויך עפּעס אַ חלק אין די גרויסע מסחרים. פונ־דעסטוועגן האָבן זיי ליב געהאַט צו הערן, ווען ר׳ גרשונען האָט זיך עפּעס נישט איינגעגעבן, ווען עמיצער האָט זיך אים אַנטקעגנגעשטעלט און זיך אויסגעלאַכט פון זיינע געשרייען. מיט יאָרן שפּעטער וואָלטן געשליפענע צינגלעך פון יידישע סטודענטן זיי אויפגעקלערט קלאָר און דייטלעך, אַז ר׳ גרשון איז זייער קלאַסן־שונא, אַז דאָס, וואָס זיי האָבן אים פיינט און פרייען זיך מיט זיינע דורכפאַלן, איז אַ גוטע און געזונטע דערשיינונג ביי יעדן האָרעפּאַשניק און נאָך אַזעלכע קלוגע זאַכן. אָבער דאַמאָלס, אין

דער צייט פון קאָצק, האָט מען אויף דער גנאינע גאָס פון וואַרשע נישט געוווסט פון אַזעלכע זאַכן. עס איז דאַמאָלס קיינעם נישט געקומען אויפן געדאַנק, אַז ר׳ גרשון איז אַ „קלאַסן־שונא", און אַז מען איז אים מחויב פיינט צו האָבן. זיינע משרתים האָבן אים, חלילה, נישט פיינט געהאַט. וואָס איז ער, ר׳ גרשון, חלילה, נישט קיין ייד? הלוואי אויף אונדז גע־זאָגט!... נאָר וואָס דען? הנאה האָבן זיי פאַרט געהאַט, ווען עמיצער האָט אים „אָנגעפייפט". זיי האָבן נישט געוווסט פאַרוואָס און זיי האָבן נישט געמאַטערט זייערע קעפּ צו וועלן וויסן פאַרוואָס, נאָר די אויגן האָבן ביי זיי אויפגעשיינט, ווען ר׳ גרשון האָט זיך יעדעס מאָל אַ דריי־אויס־געטון צום טויער און געזען, אַז לייזער איז אַלץ נישטאָ...

אין ר׳ גרשונען איז געוואַקסן דער כעס. די סוכה איז שוין פאַר־טיק. דער סכך איז שוין ברוך השם געדעקט. פון זיין קיך און פון אַלע אַנדערע יידישע קיכן אין גרויסן הויף טראָגן זיך די געשמאַקע ריחות פון די געפילטע פיש און גענזנס. חדר־ייִנגלעך לויפן אַרום איבערן הויף מיט אויסגעצוואָגענע קעפּלעך און שפּילן זיך אין באַהעלטעניש אין די סוכות. יונגע יידישע ווייבלעך גייען דורך דעם הויף מיט פאַרפאָרעטע פּנימער, האַלב־יום־טובדיק, האַלב־וואָכעדיק אָנגעטון, לייגן אויס ווייסע טישטעכער איבער די סוכות, שטעלן אויס די זילבערנע לייכטערס, פאַר־הענגען די נאַקעטע סוכה־ווענט מיט קאָלירטע פּלושענע טישטעכער. נאָר זיין הדסל זעט מען נישט צווישן זיי. אַ פאַרשעמטע זיצט זי אין שטוב מיט די צוויי קליינע קינדערלעך. פאַר חרפה קאָן זי דעם קאָפּ פאַר מענטשן נישט ווייזן. שוין באַלד אַ האַלב יאָר ווי איר מאַן איז נישטאָ, האָט צו־מאָל אַ בריוו נישט געשריבן. איז ער אַנטלאָפן פון זיין ווייב? אַנטלאָפן פון זיין הדסל?

ר׳ גרשון פילט, ווי עס ווערט אים ענג ביים האַרץ, ווי דאָס בלוט קומט אין פּנים.

— און ער איז גאָר אַ חסיד! אַ חסיד צו מיינע צרות... קוזמיר פּאַסט אים נישט, נאָר קאָצק וויל ער, קאָצק!...

— באַלד נאָך דער חתונה —רעדט צו זיך ר׳ גרשון— האָב איך אים ביים קאַרק באַדאַרפט אָננעמען. געוואָלט אים מיטנעמען קיין קוזמיר, האָט ער זיך אויסגעלאַכט, דער עזות־פּנים!...

— ניין, —האָט ר׳ גרשון ביי זיך באַשלאָסן— באַלד נאָך סוכות

אם ירצה השם, לאָז איך אַלץ איבער און פאַר אראָפּ קיין קאַצק. אַ סוף מוז עס נעמען, אַ סוף!... אַ גט זאָל ער געבן, דער עוכר ישראל, אַ גט!...

ר׳ גרשון איז אזוי איבערגענומען מיט זיין באשלום, אַז ער זעט נישט, ווי נעבען אים שטייט זיין טאָכטער הדסל, אַ צעשמייכלטע, אַ שע־מעוודיק־גליקלעך־באַררויטלטע און רעדט צו אים:

— טאַטע... טאַטע... לייזער איז אין שטוב...

— האַ? וואָס? — קאָן ר׳ גרשון נישט קומען צו זיך פון איבער־ראשונג, באלד אָבער באהערשט ער זיך און זאָגט מיט אַ כלומרשט גלייכ־גילטיק־שטרענגער שטימע:

— אַז מען דאַרף אַ סוכה, האָט דער „קאַצקער" נישט געזאָרגט. מוז יאך צוהיטן...

שטרענג איז געווען ר׳ גרשונס קול, אָבער זיינע אויגן האָבן וואַרעם און צאַרט ארומגענומען זיין טאָכטערס שיינענדיק געזיכט.

הדסל האָט זיך נאָך שטאַרקער פאַררויטלט און מיט אַ פאַרנומען פּנים גענומען אויסלייגן דאָס ווייסע טישטעך איבערן לאַנגן שמאָלן סוכה־טיש.

קאַפּיטל 11

מופתים

ליכטיק ברענען די ליכט אין די צוועלף זילבערנע לייכטער, ווי די צאָל פון די שבטים, אין דער גרויסער סוכה. אַ גרויסער בליי־לאָמפּ, וואָס הענגט איבערן טיש, גיט צו עפּעס אַ מהיהדיקע ווארעמקייט. אויף די ווענט, אַרומגעהאָנגענע מיט קאָלירטע פּלושענע טישטעכער, קאָלערן זיך שאטנס. אויף דעם ווייסן טישטעך שטייען גרויסע און קליינע זילבערנע בע־כער. אַ קאראפקע פון געבלימלטן גלאָז, אָנגעפילט מיט זיסן בראָנפן, שפּי־גלט זיך וווילעריש אין דער ווארעמער ליכטיקייט. ווי אַ קאַפּריזנע בת־יחידה זעט זי אויס, די קאראפקע, ארומגערינגלט פון פאַרכמורעטע גראָע וויין־פלעשער. דער גאַנצער טיש איז באַדעקט פון בלערליי טעלער, קלי־נע און גרויסע און גאָר פּיטשינקע. אַ זיידן קאָלירט געוועב באַדעקט די גרויסע חלות.

אויבן־אָן ביים טיש זיצט ר׳ גרשון. אין אַ ברייטער אַטלאַסענער־

קאפאטע מיט א ברוינעם סויבל שטריימל אויפן קאפ, זיצט ער א רואיק־צעשמייכלטער. שווער אין אים צו דערקאנען דעם פארכמורעטן תבואה־סוחר, וואס האלט אין איין שרייען אויף די משרתים. עפעס א נישט־ערדיקע רואיקייט ליגט איצט אויף זיין פנים, אלע פאלדן פון זיין שטערן האבן זיך אויסגעגלייכט, די אויגן קוקן איצט ארום זיך, יונגע, ווארעמע, צוגעלאזטע.

פון ביידע זייטן טיש זיצן אויסגעזעצט אורחים. אויך זיי טראגן זיידענע זשיפיצעס, אפגעטראגענע, דא און דארט פארלאטעטע, די האר פון זייערע שטריימלעך זענען פון אלטקייט צוזאמענגעפאלן, אבער אויף די פנימער זייערע ליגט אויסגעלייגט אזא אויסגערוטקייט און מנוחה, ווי זיי וואלטן באמת געווען אורחים, איינגעלאדענע צו א טיש פון א פריינד, און נישט קבצנים אן א היים און אן א שטוב, וואס גייען איבער דער מדינה און וואס האבן ביים מערב־דאווענען אין שטיבל נאך נישט גע־ווּסט, ביי וועמענס טיש זיי וועלן זיצן. ווייטער, צו דער טיר־צו, זיצן ביידע משרתים, משהלע און ישראליק. זייערע פנימער זענען נאך רויטער, ווי בייטאג. לאנג האבן זיי זיך מיט זייף געריבן די פנימער לכבוד יום־טוב. שווערע טוכענע קאפאטעס טראגן זיי און טוכענע טונקעלע קאש־קעטן. זיי זענען טויט־הונגעריק און קוקן מיט גרויס דרך־ארץ צו ר׳ גרשונען, וואס זיצט הארט נעבן די גרויסע שמעקנדיקע חלות און טוט פונדעסטוועגן צומאל א בליק נישט אויף זיי.

אין דער אפענער טיר פון דער סוכה שטייען, אין יום־טובדיק ווייסע זיידענע קליידער אנגעטון, ר׳ גרשונס ווייב און איר טאכטער האדעסל, צוזאמען מיט די צוויי דינסטן. זיי ווארטן, אז ר׳ גרשון זאל מאכן קידוש.

נאר ר׳ גרשון מאכט נישט קידוש. נעבען אים שטייט איין נישט־פארנומענע שטול. די שטול ווארט אויף ר׳ גרשונס איידעם. נאר לייזערן זעט מען אלץ נישט. ר׳ גרשון האט שוין אפנעזאגט די אושפיזין, ער האט שוין אויסגעפרעגט די אורחים, פון וואנען זיי קומען און וואס עס מאכן דארט די יידן און לייזערן זעט מען אלץ נישט.

ר׳ גרשון עפנט אויף א מדרש, אבער ער פארשטייט נישט, וואס ער לערנט. דער איינגעשטילטער פארדרוס אויף לייזערן דערוועקט זיך ווידער.

— וואס מיינט ער מיט זיך, דער שניעק?! פון קוזמירער שטיבל

איז מען שוין לאַנג אהיימגעקומען, נאָר זיי, די „קאַצקער", זענען נאָך אַלץ נישט פאַרטיק. און עס אַרט אים נישט, אַז דאָ זיצן ביים טיש אורחים, וואָס זענען מסתמא הונגעריק...

ער וויל זיך אויפשטעלן און מאַכן קידוש. אָבער ער טוט אַ קוק אויף זיין טאָכטער און בלייבט זיצן.

— אַ רחמנות, נעבעך, אויף האָדעסלען... זי האָט זיך שוין געגוגאַנגעלינקט, אַז זי זאָל נאָך האָבן אַ פאַרשטערטן יום־טוב.

איבריגנס, די ליכט זענען גרויסע. אין דער סוכה איז וואַרעם. דער הימל איז אָן אויסגעשטערנטער, נישטאָ וואָס מורא צו האָבן פאַר אַ רעגן. איז וואָס־זשע זאָל מען זיך איילן.

פאַרטיפט זיך ר' גרשון נאָך מער אין מדרש און זינגט זיך שטיל אונטער.

כאַפּן די אורחים אונטער דאָס געזאַנג און ברומען צו שטיל אין אַ טרויעריק־יום־טובדיקער ניגון טראָגט זיך אַרום איבערן גרויסן הויף, אָנגעפולט מיט תבואה־שפּייכלערס און אַנדערע סחורות. דער ניגון זאָגט אָן דעם וואָכעדיקן אַרום, אַז די צייט פון מנוחה האָט אַראָפּגענידערט אויף דער וועלט.

— גוט יום־טוב, יידן, גוט יום־טוב — אַ צעשמייכלטער קומט ליי־זער ענדלעך אַריין אין סוכה און פאַרנעמט די שטול, וואָס האָט אויף אים לאַנג געוואַרט.

ר' גרשון מאַכט קידוש. מיט אַ צעצוויגענעם ניגון זינגט ער אויס די פּסוקים און עס דאַכט זיך, אַז אין דער מינוט ווערט אַלץ געהייליקט, עס ווערט געהייליקט דער טיש און די כלים און אפילו די גשמיותדיקע אכילה.

דאָס וואַשן גייט צו שנעל. די דינסטן ברענגען אויף גרויסע פּאַל־מיסקעס די יום־טובדיקע פיש. עולם דערפילט ערשט, אַז מען איז אויס־געהונגערט. שטיל איז ביים טיש, נאָך אַ גאַנצן טאָג פאַרען זיך ביי דער סוכה און ביים אתרוג און לולב, נאָך די אושפּיזין און נאָכן קידוש, קומט איצט דאָס גשמיות צום וואָרט און פאָדערט זיינע רעכט.

אַ קורץ זמרל איז מפסיק צווישן די פיש און הייסער יויך און דערנאָך פאַרן פליייש...

נאכן צימעס הייסט ר׳ גרשון דערלאנגען מעד. א ווארעמע מידקייט צעלייגט זיך איבערן גוף. ביי משהלען און ישראליקן קלעפן זיך די אויגן.

ר׳ גרשון פארדרייבערט זיין יום־טובדיקע לולקע־ציבעק. געדיכטע קנוילן רויך שוועבן איבער דער סוכה. ערשט דאמאלס צעשמועסט זיך ר׳ גרשון מיט זיין איידעם.

— וואס האט מען עס געשמועסט אין דיין קאצק וועגן דער לעצטער גזירה?

דער טאן, מיט וועלכן די ווערטער ווערן ארויסגעזאגט, קלינגען מיט ביטול און מיט נייגער.

לייזער ווייסט נישט, וועגן וואס עס גייט. אך, די קוזמירער חסידים, זיי מיינען, אז אין קאצק האט מען ניט עפעס אנדערש וואס צו טון, ווי צו זארגן וועגן די גויאישע שטותים און הבלים.

— אז דער רבי — ציט לייזער מיט די אקסלען — איז דא מיט אונדז, וואס קאנען משטיינס־געזאגט אויפטון די גזירות פון די רשעים...

— נע, נע — גלעט זיך בנעימותדיק די בארד ר׳ גרשון און קוקט מיט א גרינגשעצנדיקן שמייכל אויף זיין „קאצקער" איידעם — פונדעסטוועגן, אז עס ווערט „עפעס וואס" קומען אלע צולויפן קיין קוזמיר...

— אלע... — טוט א קנייטש מיטן שטערן ר׳ לייזער — אלע ארעגדארן און גנאינער סוחרים... אויך מיר א זאך!...

— פאר אזעלכע רייד דארף מען אזא עזות־פנים מקיים פסק זיין — טראכט ר׳ גרשון — קאצקער מחוצפים!...

נאר ר׳ גרשון טראכט וועגן דעם אן כעס. די יום־טובדיקע סעודה האט אים עפעס אזוי זיס מיד געמאכט. די ווארעמקייט ארום יאגט ארויס פון זיין הארץ יעדן שפור פון בייזקייט. אבער דאס איז נישט אלץ. ר׳ גרשון ווייסט, אז דאס מאל מעג ער אויסהערן די עזותדיקע רייד פון די קאצקער. דאס מאל פילט ער זיך שטארקער פאר זיי. ער האט אין דער האנט עפעס אזוינס, וואס וועט שוין זיין איידעמל שטיל מאכן. און ער זאגט מיט א גוטמוטיקן שמייכל:

— פון ווען אן איז ר׳ איטשע מאיר ווארשעווער ביי דיר געווארן א גנאינער סוחר?... הע?...

— וואָס הייסט? — פרעגט ליזער, פילנדיק אז זיין שוועער שפּילט זיך מיט אים.

— און אפשר איז ר׳ יצחקל ווארקער גאָר געוואָרן אַן ארענדאָר?— מאַכט זיך ר׳ גרשון ווי ער וואָלט נישט געהערט זיין איידעמס שאלה.

— אָבער ווי קומט דאָס... — פּרוּווט ליזער זיך ווערן.

—עס קומט, עס קומט —לאָזט אים ר׳ גרשון נישט קומען צום וואָרט— אָבער אַז איר דאַרט אין קאָצק זענט גאַנצע טעג פאַרנומען מיט בראָנפן טרינקען און גלאָט מיט דברים בטלים...

— נו, לאָז געמאַך, גרשון —מישט זיך אריין זיין ווייב, וואָס איז נאָך דער סעודה אראָפּגעקומען צוזאַמען מיט דער טאָכטער אין סוכה, כדי שטייענדיק פון דערוויטנס איינצוטעמען אין זיך דעם ריח פון יום־טוב— האָסט שוין היינט נישט וועגן וואָס אַנדערש צו רעדן...

— איז פונוואַנען זאָלט איר וויסן —מאַכט זיך גרשון נישט הערן זיין אשהס באַמערקונג און ציט ברייט פון דער פּיפּקע— וואָס עס טוט זיך ביי יידן? און פון דעם גענעראַל פאסקעוויטש ימח שמו האָסטו דאָרט אין קאָצק נישט געהערט?

— נישט געהערט — איז זיך ליזער מודה.

— און אַז ער, דער גענעראַל פאסקעוויטש ימח שמו —רעדט ווייטער רואיק און געלאַסן ר׳ גרשון— האָט גוזר געווען, אַז אַלע יידן זאָלן זיך מוזן אָנטון „דייטש” און אָפּשערן באָרד און פיאות, האָסטו אויך נישט געהערט? האָ?

— נישט געהערט — לאָזט ליזער נידעריק אראָפּ דעם קאָפּ.

— און אַז די גזירה איז שוין געלעגן אונטערגעשריבן ביי דעם גענעראַל ימח שמו וזכרו אין שופלאָד, האָסט דאָך אוודאי נישט געהערט? האָ?

דאָס מאָל האָט ר׳ גרשון שוין נישט געוואַרט אויף זיין איידעמס תשובה. ליזער איז שוין געזעסן אַ דערשלאָגענער. נאָר די אורחים האָבן זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן און אויסגערופן:

— וואָס רעדט איר, ר׳ גרשון! אַזאַ מעשה נורא! און אין שטאָט האָט מען גאָרנישט געוווּסט.

— ס׳איז גוט! —האָט ר׳ גרשון גאָר ברייטלעך געזופּט פון גלאָז

מעד—. וואָס האָט איר געמיינט, אַזעלכע זאַכן פּויקט מען אויס איבער־
די גאַסן!... — און ווענדנדיק זיך צו לייזערן, האָט ער צוגעגעבן:

— נאָר אַז מען זיצט חדשים גאַנצע אין קאַצק און מען איז אַזוי פאַרנומען, אַז עס איז אַפילו נישט דאָ צייט אַ בריוול אהיימצושרייבן און אַז דער גאַנצער כלל ישראל, וואָס פאָרט נישט קיין קאַצק, איז ביי דיר אַרענדאַרן און גנאַינער סוחרים, מוז מען על כל פנים וועגן דעם ווייסן...

לייזער האָט נישט געענטפערט. וואָס זאָל ער ענטפערן? אַז דער קוזמירער האָט אים פאָרט „געפּאַקט".

די אורחים ביים טיש האָבן לכבוד אַזאַ וואַזשנע נייעס זיך אָנגע־גאָסן פרישע גלעזער מעד און אַפילו משהלע און ישראליק האָבן פון גרויס נייגער אויפגעריסן די אויגן און מיט די פויסטן פאַרטריבן די שלעפער־דיקייט.

— איז וואָס־זשע איז געשען, ר' גרשון? דערציילט!...

— אצינד מוז מען שוין דערציילן —האָט ר' גרשון מיט אַ חוזק־שמייכל אָפּגעמאָסטן זיין שווייגנדיקן איידעם— איצט, אַז דער רבי פון קוזמיר, ר' כאַסקעלע זאָל לעבן, האָט זיך אַריינגעמישט, מעג מען שוין אַלץ דערציילן.

הכלל, וואָס איז דאָ אַ סך צו רעדן. יואַלקע פּאַדריאַטשיק האָט דער ערשטער געבראַנגט די נייעס. ר' כאַסקעלע קוזמירער, אונדזער רבי זאָל לעבן, האָט באַלד געזאָגט:

— מען דאַרף זיך נעמען צום תהילים...

נאָר ר' איטשע מאיר און ר' יצחקל האָבן געזאָגט:

— אַז עס וועט נישט זיין קיין עצה, וועלן מיר קומען צו אייך, אַז איר זאָלט עפענען אייער תהילים... נאָר פריער וועט מען פּרוּוון מיט די „דייטשן" און מיט די פּריצים און דער עיקר מיט געלט.

מילא, זאָלן זיי פּרוּוון. מ'קאָן נישט זאָגן: ר' איטשע מאיר און ר' יצחקל האָבן געטון אַלץ, וואָס מען דאַרף ביי אַזאַ ענין טון. זיי זענען גע־לאָפן צו די דייטשן און די דייטשן זענען געלאָפן צו די פּריצים און געלט האָט מען געגעבן פון אַלע זייטן און די פּריצים זענען געלאָפן צום סאַמע גענעראַל אין שלאָס. דער רשע, ימח־שמו, האָט אָבער פון גאָרנישט גע־

וואָלט הערן. ער האָט אפילו קיין געלט נישט געוואָלט נעמען און אויף די שליחים האָט ער זיך אָנגעבייזערט און געשריען:

— ביט פּא סיעמו! (אַזוי מוז עס זיין).

דאַמאָלס האָבן ר' איטשע מאיר און ר' יצחקל איינגעזען, אַז עס איז שלעכט, אַז דער שטן האָט זיך רחמנא ליצלן „פאַרליינגט” און אַז מען מוז האָבן גרויס רחמים. האָבן זיי געשיקט אַ שליח מיוחד קיין קוזמיר און באַפוילן אים זאָל לעבן אַזוי צו זאָגן:

— דער רבי פון קוזמיר מוז עפענען זיין תהילים.

האָט דער רבי פון קוזמיר אויסגעהערט די רייד פון שליח און גע־לאָזט ענטפערן:

אם ירצה השם איבעראַכטאָג שבת־צו־נאַכטס שרייב איך תנאים מיט מיין יינגסטער טאָכטער זאָל געזונט זיין, וועל איך קומען קיין וואַר־שע און דאַמאָלס וועט מען זען.

וכך הוה. דאָנערשטיק פאַרנאַכט איז דער רבי זאָל לעבן מיט דער גאַנצער משפחה אָראָפּגעקומען קיין וואַרשע. ער איז פאַרפאָרן צו שלמה־בערן אין דער אַלט־שטאָט. מען האָט זיך געגרייט צו די תנאים. די רביצין זאָל לעבן איז, ווי איר ווייסט, אַ גרויסע בריה אין באַקן און די קוזמיר־קיכלעך זענען אַ שם־דבר. איז זי אַ גאַנצע נאַכט געשטאַנען און געבאַקן די קיכלעך און לעקעכס פאַר די תנאים, ווי עס דאַרף צו זיין.

און דער רבי האָט זיך געפירט אויף זיין דרך. ערשט צומאָרגנס, פרייטיק אינדערפרי, האָט ער זיך גענומען צו דער עבודה. ביי אַ קליין טישל איז ער געזעסן, וואָרט נאָך וואָרט האָט ער הויך אויפן קול געזאָגט תהילים און טרערן האָבן זיך געגאָסן פון די הייליקע אויגן. עס זענען געקומען חסידים. אויך איך בין געווען. דער רבי האָט צו קיינעם נישט גערעדט, ער האָט בלויז דערלאַנגט די האַנט צום שלום. ער האָט נישט מפסיק געווען פון תהילים, און די טרערן זענען כסדר געפלאָסן. און מיר אַלע האָבן מיטגעוויינט.

ערשט עס קומט אַריין נאָטע פון קאַנסקע וואָליע. איר קאָנט דאָך נאָטען... אַ ייד, וואָס קאָן קוים קוים אַ שטיקל עין־יעקב דורכהאַרעווען, אָבער צום רבין צוגעבונדן בלב ונפש.

— גוט, וואָס דו ביסט געקומען, נאָטע — זאָגט צו אים דער רבי.

שטייען מיר אַלע אַרום און ווייסן שוין, אַז „עס איז נישט גלאַט".

און דער רבי חזרט איבער:

— גוט, וואָס דו ביסט געקומען. כ'האָב אויף דיר געוואַרט.

געהערט דבורים? דער רבי פון קוזמיר האָט געוואַרט אויף נאַטע פון קאַנסקע וואָליע, נו, פאַרשטייט מען דאָך, אַז די זאַך איז נישט פשוט.

און דער רבי זאָגט:

— נאַטע, קענסט גויאיש?

— כ'קאָן רבי — ענטפערט נאַטע.

— וועסט גיין מיט מיין שליחות?

— כ'וועל גיין, רבי.

— אין שלאָס דאָ נעבען דער ווייסל —זאָגט דער רבי— וווינט אַ גענעראַל. צו אים זאָלסטו גיין, נאַטע.

— מ'וועט דאָך מיך, אַ ייִד, צו אים נישט אַריינלאָזן, רבי.

— וועסט דאָרט שטיין אַזוי לאַנג, ביז מ'וועט דיך רופן.

— און אַז מ'וועט מיך רופן, וואָס זאָל איך טון.

— אַז מ'וועט דיך רופן, נאַטע, זאָלסט אים אַזוי זאָגן: דער רבי פון קוזמיר האָט מיך געשיקט צו דיר זאָגן, אַז אויב דו וועסט נישט אָפּ־זיצן פון די ייִדן און דו וועסט נישט צערייסן די גזירה, וועסט דו און דיין הויזגעזינד האָבן אַ שוואַרצן סוף.

— ער וועט דאָך מיך הרגענען, דער גענעראַל — האָט ביי נאַטען געקלאַפּט איין צאָן אָן אַנדערן פאַר שרעק.

— נעם מיין שטעקן, נאַטע, און דו וועסט נישט מורא האָבן.

האָט נאַטע גענומען דעם שטעקן און געוואָלט גיין. נאָר דער רבי האָט אים אָפּגעהאַלטן.

— וואַרט, גאַטע. האָסט שוין געדאַוונט, נאַטע?

— יאָ, רבי.

— גיי־זשע אַריין צו דער רביצן און הייס דיר געבן קיכלעך. אַ סך קיכלעך. טאָמער וועסטו לאַנג וואַרטן, וועט דאָך דיר ס'האַרץ אָנטגיין.

איז נאַטע אַריין צו דער רביצן און געזאָגט:

— דער רבי האָט געהייסן, אַז איר זאָלט מיר געבן אַ סך קיכלעך.

האָט די רביצן אָנגעשטאָפּט נאָטעס קעשענעס מיט קיכלעך און ער איז אַוועק טון זיין שליחות.

לאַנג האָט ער זיך געדרייט אַהין און צוריק פאַרן שלאָס. הויבע שררות זענען אַריין און אַרויס מיט שווערדן און עפּאָלעטן. נאָטע האָט געציטערט פאַר שרעק, האָט ער זיך אָנגעלענט אויפן רבינס שטעקן און די מורא איז אַוועק פון זיין האַרץ.

ער האָט נישט געהאַט וואָס צו טון, נאָטע. האָט ער פון אויסנווייניק געזאָגט תהילים. מיט גרויס כוונה האָט ער געזאָגט תהילים און ווען ער האָט זיך דערמאָנט אָן רבינס טרערן, האָט ער אויך גענומען וויינען.

האָבן די ערלים בייז געקוקט אויף דעם וויינענדיקן ייד, אָבער זיי האָבן קיין בייז אים נישט געטון. קיין שליטה, קענטיק נישט געהאַט. או, די שעהן זענען געלאָפן. נאָטע האַלט זיך קוים פון מידקייט אויף די פיס און דאָס האַרץ איז אים אַנטרונען, האָט ער זיך דערמאָנט אָן דער רביצנס קיכלעך און איין קיכל נאָכן אַנדערן געצויגן פון די טאַשן.

איז פון שלאָס אַרויס עפּעס אַן ערלטע און ביי דער האַנט געפירט זייערס אַ ילד. האָט די ערלית און דאָס קינד, זעט אויס, צום ערשטן מאָל געזען אַ ייד מיט פּיאות, האָבן זיי זיך נעבן אים אָפּגעשטעלט און נישט אַראָפּגענומען די אויגן פון נאָטען, וואָס האָט געגעסן קיכלעך און דערביי געוויינט.

מיטאַמאָל האָט אויך דאָס קינד זיך שטאַרק צעוויינט. האָט די ערלית עס גענומען באַרואיקן. אָבער עס האָט נישט געהאָלפן. דאָס קינד האָט זיך נאָך העכער צעוויינט. איז די ערלית מיטן קינד צוריק אַריין אין שלאָס. דאָס קינד האָט נישט אויפגעהערט צו וויינען און דאָס ילד איז געווען אַ בת־יחידה פון גענעראַל. זענען אַלע שרים צוזאַמענגעקומען און געפּרוווט דאָס קינד באַרואיקן און נישט געקאָנט. האָט מען געשיקט נאָך בלערליי רופאים און זיי האָבן נישט געוווסט, וואָס צו טון. ביז איינער פון זיי האָט געזאָגט:

— דעם קינד האָט פאַרשמעקט עפּעס אַ מאכל און מען דאַרף דערגיין וואָס פאַר אַ מאכל.

וואָט מען גענומען די ערלית אויף אַ פאַרהער און זי האָט דער־

ציילט, אז פארן טויער פון שלאָס שטייט עפּעס א זשיד מיט א באָרד און פּיאות, עסט און וויינט...

זענען צוויי חיילים מיט שווערדן אראָפּ צום טויער און גענומען נאָטען צום גענעראַל.

— וואָס האָסטו געטון פארן שלאָס? —האָט אים דער גענעראַל געפרעגט— און סארא כישוף האָסטו געטון מיין טאָכטער מיט דיין עסן?!

האָט נאָטע זיך אָנגעלענט אויפן רבינס שטעקן, האָט ארויסגענומען א קיכל פון טאָש און געזאָגט:

— אָט דאָס האָב איך געגעסן, אדוני גענעראַל.

האָבן די רופאים געהייסן דאָס קיכל געבן צו עסן דעם גענעראַלס טאָכטער און זי האָט זיך גלייך בארואיקט.

האָט דער גענעראַל פארשטאַנען, אז די זאַך איז נישט פּשוט און ארייגענומען נאָטען אין א חדר מיוחד און אים געפרעגט:

— ווער ביסטו און וואָס ווילסטו דאָ פארן שלאָס?

האָט נאָטע גאָר שטארק זיך אָנגעשפּארט אויפן רבינס שטעקן און לגמרי אָן פחד געענטפערט:

— איך בין נאָטע פון קאָנסקע וואָליע, דער רבי פון קוזמיר האָט מיך צו דיר געשיקט און אזוי האָט ער מיר געהייסן צו דיר זאָגן: אויב דו וועסט, אדוני גענעראַל, פון די יידן נישט אָפּזיצן און די גזירה נישט צערייסן, וועסט דו און דיין הויז־געזינד האָבן א שווארצן סוף.

דאַמאָלס האָט דער גענעראַל געעפנט זיין שופלאָד און האָט פאר די אויגן פון נאָטען פון קאָנסקע וואָליע צעריסן די גזירה.

הארט פאַר ליכט־צינדן איז נאָטע צוריקגעקומען צום רבין.

דעם רבינס טרערן האָבן זיך אָפּגעשטעלט. ער האָט א שמייכל געטון און געזאָגט:

— נאָך גוט, נאָטע, וואָס דו האָסט מיטגענומען די רביצנס קיכלעך.

— מער האָט ער נישט געפרעגט און נישט געזאָגט —האָט ר׳ גרשון פארענדיקט— זעסטו, לייזער, אויך קוזמיר קאָן עפּעס אויפטון...

קאַפּיטל 12

יצחק בער קומט צו הילף לייזערן

— גוט יום־טוב, ר׳ גרשון!... גוט יום־טוב, לייזער!... גוט יום־טוב ייִדן!...

— דו, יצחק בער? — האָט לייזער זיך דערפרייט מיט זיין חבר פון קאָצק.

— קום צום טיש — האָט אָן חשק ר׳ גרשון איינגעלאַדן זיין איידעמס חבר.

— אַ פיינע מעשה, זייער אַ פיינע מעשה —האָט יצחק בער צוזעצנדיק זיך צום טיש, ווי נישט ווילנדיק אַ זאָג־געטון —. נאָר...

— נאָר וואָס? — האָט ר׳ גרשון בייז איבערגעפרעגט.

— נאָר עס איז נישט אונדזער נוסח —האָט יצחק בער זיך געמאַכט נישט באַמערקן ר׳ גרשונס כעס—. נישט אונדזער נוסח...

— און וואָס איז קאָצקער נוסח? —האָט פון זיך אַ וואָרף־געטון ר׳ גרשון— קאָצקער נוסח איז צוצוואַרפן יעדע צרה קוזמיר?! האַ?!

— נישט שטענדיק, נישט שטענדיק —האָט געלאַסן גערעדט יצחק בער— אַמאָל הייסט מען אין קאָצק: קוזמיר. איז דאַמאָלס קוזמיר... און אַמאָל האָט קאָצק אַנדערע דרכים. מיט שׂכל... נישט דווקא מופתים... בע־בע...

— אוודאי איצט, ווען דער אויבערשטער האָט געהאָלפן. זענען זיי בריות, די קאָצקער —האָט ר׳ גרשון זיך אָנגעצונדן— אַצינד קאָנען זיי דרייען מיט דער נאָז: מופתים... אָבער אַז עס קומט צו עפּעס, וואָס זאָגט איר?!...

— אַז עס קומט צו עפּעס —טוט יצחק בער אַ שמייכל צו לייזערן— קאָן אונדזער ר׳ איטשע מאיר זיך אַליין אויך אָן עצה געבן, אוי קאָן ער!...

לייזער קוקט מיט צעשמייכלטע אויגן איבערן טיש, אָ, ווי גוט איז צו האָבן יצחק בערן ביי דער זייט. זיין שווער האָט מיט זיין קוזמיר

אים, לייזערן, געוואָלט מאַכן צו אַש און צו שטויב. איצט וועט אים שוין יצחק בער וויזן...

פון פעטן מעד און פון יצחק בערס רייד ווערט דאָס פּנים פון ר׳ גרשון גאָר רויט. ער נעמט אין האַנט זיין צוואוקסענע גראָלעכע באָרד און פּרעגט האַלב־שפּאַטיש האַלב־ערנסט:

— אַ הארבן רמב״ם פּאַרענטפערן? דאָס ווייסט מען...

— אַ הארבער רמב״ם איז אויך אַן ענין — ענטפערט יצחק בער — נאָר צי געדענקט איר, נישט, יידן, ווי די פושעים, דער עפּשטיין און מיט דעם גלוח ראָזען האָבן איינגעלייגט וועלטן, אַז אין די חדרים זאָל מען לערנען גויאיש.

— אוודאי געדענקט מען — האָבן די אורחים ביים טיש געזאָגט — וואָס הייסט, אַזאַ גזירה רחמנא ליצלן...

— יאָ, יאָ — האָט צוגעשאָקלט ר׳ גרשון — די גרעסטע צרות האָט מען פון די אייגענע פושעים... דעם גרויספירשט אַליין שוין געהאַט אויף זייער זייט...

— אוואַ! אוואַ! — האָבן די אורחים ביים טיש מיט ד הענט גע־קנאַקט זייערע בערד — דעם קניאַז!...

— ישראליק — האָט משהלע, ר׳ גרשונס משרת, אונטערן טיש אַ שטאַרק געטון זיין חבר — דאָ רעדט מען וועגן אַ קניאַז און ער פּאַפּט!...

— ווער פּאַפּט, וואָס פּאַפּט! — רייסט ישראליק נאָך ברייטער אויף די אויגן — כ׳האָב געהערט פּונקט ווי דו — דער קניאַז!...

— איז דאַמאָלס קיין פּיטערבורג געפאָרן — האָט יצחק בער דער־ציילט — דער גרויסער יידישער שר ר׳ משה מאָנטיפיאָרי...

— איך האָב אים געזען — האָט ר׳ גרשון זיך אָפּגערופן — אויף דער גאַס געזען פאָרן... אין אַ קאַטש אַ גילדענער און פיר ווייסע פערד ווי די לייבן...

— מ׳זאָגט — רופט זיך אָן איין אורח — אַז ר׳איז ממש אַ קניאַז...

— וואָס הייסט גלאַט אַ קניאַז — זאָגט אַ צווייטער אורח — ר׳איז דאָרט אין זיין מלוכה איבער אַלע קניאַזן...

— און מ׳זאָגט — גיט צו ר׳ גרשון — אַז דער מלך אין ענגעל־לאַנד זעצט זיך נישט צום טיש אָן אים...

— נו, און טריפות? — פרעגט עמיצער.

— וואָס הייסט? —גלעט ר׳ גרשון זיין באָרד— ר׳האָט זיין שוחט און זיינע כשרע גילדענע כלים און דאָס אַלץ ווערט געברענגט בחצר המלכות, ווען ער גייט צום מלך אויף מיטאָג...

— טאַקע, אַן אָפּגעהיטענער ייד? — קאָן זיך איין אורח נישט צו גלויבן.

— אַ צדיק תמים — פּסקנט אָפּ קורץ ר׳ גרשון— און דערצו אַ קנאַז!...

— אַ כאָלעריע אויף די גויים! —שרייט אוים משהלע משרת פון עק טיש— מיר האָבן אויך אַ קנאַז — און פון גרויס איבערגענומענ־שאַפט טוט ער ישראליקן אַ זעץ איבער דער פּלייצע, אַז עס הילכט אָפּ אין דער סוכה.

— איז ר׳ משה מאָנטיפיאָרי —קומט ענדלעך יצחק בער צום וואָרט— געבליבן עטלעכע טעג אין וואַרשע. אָפּרוען זיך. און צוזאַמען מיט אים איז אויך געווען זיין רבי און זיין שוחט, דאָקטאָר לעווי...

— וואָס הייסט אַ רבי און אַ שוחט און אַ דאָקטאָר —וווּנדערט זיך אַן אורח— ווי פּאָרט זיך עפּעס...

— אויף אַ קנאַז פרעגט מען נישט קיין קשיות —מאַכט אים שטיל זיין שכן— נישט קשה מעגסט זיך פאַרלאָזן...

— האָבן זיי, די וואַרשעווער גבירים און פּושעים, זיך שטאַרק דער־פרייט מיט אַזאַ חשובן גאַסט. געמאַכט פאַר אים סעודות און בעלער און יומם ולילה פון אים נישט אָפּגעטרעטן... און אים איינגערעדט, אַז די גזירה איז הלילה אַ ישועה פאַר יידן...

— פּושעים! עוכרים! — האָט דער עולם ביים טיש זיך צעקאָכט.

— שוועך געווען פאַר ר׳ איטשע מאירן און פאַר יצחקלען זיך צו דערשלאָגן צום שר... דער עפּשטיין און ראָזען האָבן מורא געהאַט צוצו־לאָזן. ערשט, אַז זיי האָבן געמיינט, אַז דער שר און דער דאָקטאָר האַלטן שוין מיט זיי, זענען ר׳ איטשע מאיר און ר׳ יצחקל אָנגעקומען צום שר.

— האָט ר׳ משה מאָנטיפיאָרי אויסגעהערט ר׳ יצחקלס רייד און געזאָגט:

— איך בין נישט קיין למדן... איך ווייס נישט ווי דער דין איז... נאָר מיט מיר פאַרט מיט מיין רב לעווי, זאָל ער פּסקענען.

— און דער דאָקטאָר לעווי האָט שוין געהאַלטן מיט די פּושעים און געזאָגט:

— יידן דאַרפן קענען פּרעמדע לשונות... אָט האָט מרדכי געקאָנט די גוייִשע לשונות און אַזוי אַרום דערציילט אסתרן די רייד פון בגתן ותרש...

האָט ר׳ איטשע מאיר אויסגעהערט די ווערטער פון שרם דאָקטאָר און זיך צעשמייכלט.

— וואָס שמייכלט איר, רבי — האָט דער דאָקטאָר לעווי געפרעגט — צי איז נישט ריכטיק, וואָס איך זאָג?

— זייער ריכטיק — האָט ר׳ איטשע מאיר געענטפערט — נאָר פון אייערע ווערטער דרינגט אַרויס פּונקט קאַפּויער...

— וואָס הייסט? — האָט נישט פאַרשטאַנען דער דאָקטאָר.

און ר׳ איטשע מאיר האָט געזאָגט:

— ווען די גויים וואָלטן געוווּסט, אַז יידן לערנען זייערע לשונות, וואָלטן בגתן און תרש זיך געהיטן פאַר מרדכין און נישט גערעדט, וואָס מ׳דאַרף נישט...

— איר האָט רעכט, רבי — האָט דעם שרם דאָקטאָר געזאָגט — אָבער ווער וועט פאַרט גיין צו די מלכים ושרים, אויב יידן וועלן נישט קאָנען די גוייִשע לשונות...

— דערויף איז דאָ אונדזער שר ר׳ משה און איר זיין יועץ — האָט געענטפערט ר׳ איטשע מאיר — און יידן אין בתי־מדרשים וועלן מתפּלל זיין, אַז איר זאָלט לעבן הונדערט און צוואַנציק יאָר און פאַר אונדז זיך משתדל זיין...

— און אַזוי — האָט יצחק בער פאַרענדיקט — האָט ר׳ איטשע מאיר אָן מופתים מבטל געמאַכט די גזירה...

ביים טיש איז געוואָרן שטיל. ר׳ גרשון דער תבואה־סוחר האָט נישט געוווּסט, וואָס ער זאָל מאַכן מיט דעם קאַצקער עזות־פּנים יצחק בער. די מעשה איז געווען אַ שיינע. און ר׳ איטשע מאיר האָט גערעדט שיינע און קלוגע רייד. און דער שר מאָנטיפּיאָרי האָט טאַקע מבטל גע־

מאַכט די ביטערע גזירה. נאָר פון דער אַנדערער זייט — צי האָט דער שניעק יצחק בער מיט זיין מעשה נישט געמיינט צו מינערן דאָס גדלות פון קוזמיר? אויב אַזוי קומט דאָך אים דעם יונגאַטש די אויערן אויס־צורייסן. די יום טובדיקע סעודה האָט אָבער ר׳ גרשונען געמאַכט מיד און פרידלעך געשטימט.

— וואָס איז צו רעדן — האָט ער געטראַכט — קאָצק און קוזמיר... יעדער האָט זיך זיין דרך... ווי קומען מיר פּראָסטע מענטשן זיך צו זיי צו מישן — און ער האָט ווידער אָנגעפולט די גלעזער מיט שווערן פעטן מעד.

פון די שכנותדיקע סוכות האָט זיך דערטראָגן אַ פרייליך געזאַנג. האָט איינער פון די אורחים אונטערגעכאַפּט דעם ניגון און באַלד האָט דער גאַנצער טיש מיטגעזונגען. עס איז געווען גוט אויפן האַרץ. עס איז גוט צו זיין אַ ייד. עס איז גוט, וואָס ס׳איז פאַראַן קוזמיר, און עס איז גוט, וואָס ר׳ כאַסקעלע האָט זיין תהילימל. און עס איז גוט, וואָס דערנעבן האָט צעלייגט זיין געצעלט רבי מענדעלע קאָצקער. און עס איז גוט, וואָס רבי איטשע מאיר קאָן רעדן אַזעלכע קלוגע רייד. און עס איז גוט, וואָס עס איז דאָ אַ יידישער קניאַז, וואָס איז אַן אָפּגעהיטענער ייד, וואָס פּאָרט איבער דער וועלט מיט אַ רב און אַ שוחט און דערלאָזט נישט יידן אַן עוולה צו טון.

אַלע שטעלן זיך אויף פון טיש. הענט פלעכטן זיך אין הענט. אַקסל ביי אַקסל טאַנצן יידן. אין דער סוכה איז ענג, טאַנצט מען אַרויס אין ברייטן הויף אויף דער גנאַינע גאַס. פון אַלע סוכות טאַנצן אַריין אין ראָד יידן. נישטאָ מער „קאָצקער" און נישטאָ מער „קוזמירער", נישטאָ מער „ווארקער" און נישטאָ מער „מאַגילניצע". אין איין ראָד געפלאָכטן, אין אַן אויסגעשטערנטער סוכה־נאַכט טראָגט זיך וואָס אַמאָל העכער אַ פרייליכער געזאַנג —

וואָס מיר זענען,
זענען מיר,
אָבער יידן
זענען מיר...

ד ו ד   פ ל י נ ק ע ר

קאפיטל 13

דער פשיסכער שיכור

יום־טוב און חול־המועד און די „אנדערע טעג" האט לייזער זיך געפירט אזוי ווי א קאצקער דארף זיך פירן. גאנצע טעג און האלבע נעכט פארברענגט אין שטיבל. צו טון איז געווען א׳ סך. קודם כל דאס דאווענען. די מתנגדים האבן אפילו געשריען, אז די קאצקער דאווענען כמעט נישט און צווישן א יא און ניין טוען זיי „א כאפ־אריין" דאס דאווענען. פונ־דעסטוועגן האט דאס „אריינכאפן" אויך פארנומען צייט. דאס „קידוש־מאכן" האט, פארשטייט זיך, לענגער געדויערט. „קעסט־קינדער" האבן ברוך השם, נישט געפעלט און יעדעס קעסט־קינד האט א שווער און ביי יעדן שווער איז א מצווה „ארויסצורייסן", איז מען געגאנגען פון איין קעסט־איידעם צום אנדערן, מען איז אליין אריין אין קיך — די באלע־באסטע און דינסטן האבן אביסל אין שרעק און אביסל מיט דרך־ארץ און אביסל מיט נייגער זיך אוועקגערוקט אן א זייט — און — מען האט זיך געלאזט וווילגיין. מען האט ארויסגענומען די פיש און די יוך און דאס פלייש און דאס צימעס; מען האט אפילו דאס איינגעמאכטס, אויף וועלכן די באלעבאסטע מיט אירע שניר און טעכטער האבן א גאנצן זו־מער געהארעוועט, נישט פארשווינט און מיט דעם גאנצן „רויב" איז מען אוועק צו א צווייטן.

און ביים צווייטן האט זיך דאס זעלבע איבערגעחזרט. געווען אפילו באלעבאסטעס, וואס האבן זיך געפלייסט און באצייטנס ארויסגעטראגן א טייל פון די יום־טובדיקע מאכלים אויפן בוידעם, אז עס זאל כאטש עפעס בלייבן צו דער סעודה. מילא, ווען דעם האבן זיך די קאצקער יונ־געלייט נישט געאמפערט. ערשט, אז מען האט שוין געהאט אנגעזאמלט א „שלל" פון אלע שטיבער אויף דער גאס, איז עולם מיטן כל טוב אוועק צו יאסעלע מלמד און אוועקגעגעבן דאס אלץ זיין אשה מיט די ווערטער:

— נו, מען דארף זיך גרייטן צו דער סעודה.

יאסעלע מלמד האט שוין געהאט דערויף א חזקה און זיינע תלמי־דים האבן ערב יום־טוב זיך געפארעט צו מאכן וואס גרעסער די סוכה.

אַ הויז אויף גזשיבאָוו

די מלמדיכע האָט נאָר אַ טייל פון „רויב” דערלאַנגט צו דער סעודה און דאָס איבעריקע געהאַלטן אויף נאָך יום־טוב.

דער עולם איז אָבער געווען צופרידן.

— יאָסל — האָבן די יונגעלייט צו אים ביים עסן געזאָגט — דו האָסט דאָך באמת אָנגעגרייט אַ סעודה כיד המלך...

— מעדני מלכים — האָבן אַלע מסכים געווען.

אין דער טיר פון סוכה איז געשטאַנען פּעסיע די מלמדיכע, די גרויסע קופּקע פּאַררוקט אויפן שטערן און אָנגעקוואָלן פון נחת. אין דער מינוט האָט זיך איר באמת געדאַכט, אַז דאָס האָט זי זוכה געווען אָנצוגרייטן אַ סעודה פאַר די חסידים, אַז זי האָט די פיש געפילט און די יויך געקאָכט און דאָס גענזנס געבראָטן און דאָס צימעס געפּרעגלט, זי מיט אירע אייגענע הענט. און זי האָט זיך פרום צעשאָקלט און מיט פאַרטרערטע פון גליק אויגן געזאָגט:

— עסט געזונט, יידן...

די קאָצקער האָבן זיך שנעל אָפּגעפּאַרטיקט מיט דער סעודה. סוף כל סוף איז דאָך דאָס גאַנצע מין אכילה אַ גראָבע זאַך. פאַר גוים איז אַ תכלית אָפּצוגעבן זיך מיטן חומר, אָנצושטאָפּן זיך די בייכער און פראָלן פאַר זאַטקייט. אַ ייד האָט עפּעס אַנדערש צו טון. אַ ייד עסט נישט, נאָר „עסט אָפּ”. פאַרטיקט זיך אָפּ איינס צוויי מיט דער אכילה, גיט אָפּ דעם חומר דאָס, וואָס עס קומט אים און גיט זיך אָפּ מיטן אמתן תכלית.

פאַרשטייט זיך, אַז די עובדה איז שוין נישט קיין לייכטע. אויך דעם יידס גוף ציט צו גשמיות. האָבן יידן געפונען אַן עצה. מיט תעניתים און סיגופים געווינט מען אָפּ דעם גוף פון אַלע הבלים. דאָס איז אַ לייכטער וועג. אין קאָצק אָבער האָט מען געהאַלטן פון אַ שווערערן וועג. דער וועג פון תעניתים פירט צו עצבות און אָנגעברוגזטע און פאַרכמאַרעטע יידן ברענגען צום רבונו של עולם שיקט זיך עפּעס נישט. מיט שמחה דינען גאָט איז פיל שווערער. זאָגן זיך די קאָצקער נישט אָפּ פון אַ סעודה און פון בראָנפן און פון אַלע אַנדערע זאַכן, וואָס האָבן צו טון מיטן חומר, אָבער זיי מאַכן דערפון אַ סעודת־מצווה, פון יוצא־וועגן „כאַפּט מען אַריין” דאָס עסן, אָבער דער עיקר איז מען עוסק מיט די ענינים, וואָס האָבן צו טון מיט אַ ייד, מען זאָגט נאָך די תורה, וואָס מ'האָט געהערט

אין קאָצק, און מען חזרט איבער די רייד פון פשיסכער זכרונו לברכה. פון אַזעלכע רייד ווערט דאָס האַרץ פון אַ ייד אָנגעפּילט מיט שמחה. אוודאי איז עס אַ גרויסע פרייד צו זיין אַ ייד, אָבער גלייכצייטיק איז עס אַ גרויס אחריות און אַ שווערע משא. איז דעריבער די שמחה אויסגעמישט מיט טרויער, מיט צעבראָכנקייט, וואָס מען איז אַזוי ווייט פון שלימות. רייסט זיך פון די הערצער אַרויס אַ טרויעריק־פרייילעכער ניגון. נעמען זיך די קאָצקער אַרום, האַנט ביי האַנט און אַקסל ביי אַקסל. אַז יידן האַלטן זיך צוזאַמען, פילן זיי זיך פעסטער, זיכערער, פריילעכער. און דאַמאָלס הייבן זיך די פיס אַליין און מען טאַנצט וואָס אַמאָל שטאַרקער און מיט מער דביקות. קומען אָן חסידים פון אַנדערע שטיבלעך. ווערט שוין גאָר ענג אין דער סוכה. טאַנצט מען אַרויס פון דער סוכה אין הויף אַריין. און דאַמאָלס הייבט אָן „ווייוועון" דער „פשיסכער שיכור", ר' הערשעלע.

ר' הערשעלע איז שוין ווייט נישט קיין יונגערמאַן. די ברוין־רויט־לעכע באָרד איז שוין זינט יאָרן גראָ, אָבער מיט די יונגעלייט האַלט ער זיך, ווי ער וואָלט נאָך געווען איינער פון זיי. ער איז דער פשיסכער שיכור, אַזוי האָט מען אים „געהייסן" און אַזוי איז ער. און געהייסן האָט מען אים צוליב אַ מעשה שהיה. אַלטע פשיסכער האָבן וועגן דעם נישט גערן גערעדט, נאָר זיך דורכגעוואונקען מיט אָנצוהערענישן און רמזים — אָנדייטונגען. דער רבי ר' בונם איז געפאָרן קיין וואַרקע. אויף אַ שמחה געפאָרן. זענען מיט אים מיטגעפאָרן אַלע זיינע תלמידים און אַ גרויסער עולם חסידים. בעת דער סעודה האָט ער געזאָגט תורה. געזאָגט אַזוי הויך און אַזוי טיף, אַז נאָר איין ר' מענדעלע האָט עס געקאָנט פאַרשטיין. און אַז עס איז געקומען צום ווייַן, האָט דער רבי יעדן פון זיינע תלמידים דערלאַנגט ווייַן. נאָר אָן זיין גרעסטן תלמיד ווי פאַרגעסן. ר' מענדעלע פון טאָמאַשאָוו האָט קיין ווייַן פון רבין נ י ש ט באַקומען. האָט דער עולם זיך אַרומגעקוקט און פאַרשטאַנען, אַז עס איז נישט פשוט.

דער טאָג איז געווען אַ הייסער. איז נאָכן בענטשן דער רבי פון פשיסכע אַריין מיט ר' מענדעלע אין אַ שייער, וואָס איז געווען אויסגע־לייגט מיט פרישן שמעקעדיקן היי. זיי האָבן זיך פאַרשלאָסן אין שייער און אַלע האָבן געמיינט, אַז זיי זענען דאָרט אַליין. אָבער זיי זענען דאָרט אַליין נ י ש ט געווען. הערשעלע איז נאָך דאַמאָלס אַ גאָר יונגע קאַזע

געוועזן. האָט ער זיך באַהאַלטן אונטערן היי און געוואָלט הערן און גע־וואָלט זען און געוואָלט וויסן.

און ער האָט געהערט ווי דער גרויסער פּשיסכער תּלמיד האָט געזאָגט:

— איך איינער אַליין האָב פאַרשטאַנען אייער תּורה.

— איך וויים — האָט דער רבי געענטפערט.

— און אַז מיר האָט איר ביים טיש פאַרגעסן — האָט ר׳ מענדעלע זיך געקלאָגט.

— כ׳האָב דיך געזען — האָט דער רבי געענטפערט.

— אָבער ווײַן האָט איר געגעבן זיי — האָט ר׳ מענדעלעס שטים געקלונגען מיט פאַרדראָס.

— מ׳קאָן נישט האָבן אַלץ — האָט הערשעלע דערהערט דעם רבינס ענטפער.

וואָס ווייטער איז געשען, געדענקט נישט הערשעלע. עפּעס האָט זיך אים געדאַכט, אַז ר׳ מענדעלע איז נישט מסכּים מיטן רבין, אַמפּערט זיך, וויל נישט נאָכגעבן.

איז הערשעלע אַריינגעפאַלן אין כּעס. וואָס הייסט עס זיך אַמפּערן מיטן רבין פון פּשיסכע. — איז ער אַרויסגעשפּרונגען פון אונטערן היי און אַ געשריי געטון אויף ר׳ מענדעלע:

— שווייג!

האָט דער רבי אָנגעקוקט דעם אויפגעקאָכטן הערשעלע און צו אים ווי מיט אַ שטילער בעטנדיקער שטימע געזאָגט:

— נישט דיין זאַך, הערשעלע, מיש זיך נישט...

נאָר הערשעלע האָט שוין נישט געוווסט, וואָס מיט אים טוט זיך און ער האָט נאָכאַמאָל אַ געשריי געטון:

— שווייג!...

און דאַמאָלס האָט דער רבי פון פּשיסכע צו אים געזאָגט:

— גיי, הערשעלע, טרינקען...

פון דאַמאָלס אָן איז הערשעלע געוואָרן דער פּשיסכער שיכּור. ער איז שפּעטער געוואָרן אַ הייסער קאָצקער חסיד, אָבער מיטן פלעשל זיך מער נישט געשיידט.

און ווען דער עולם טאנצט נעבן יאָסעלע מלמדס סוכה אויפן הויף, שטעלט זיך הערשעלע שיכור אוועק אין מיט פון ראָד און הייבט אָן זינגען אויף גויאיש:

הולאלישמי וו'ניעדזיעלע,
פילישמי ווודקע יאק נא וועסעלע.

און דער עולם ענטפערט:

מי הולאיעם,
מי הולאיעם,
ואתה תשמע מן השמים!...

(מיר האָבן געהוליעט זונטיק, געטרונקען ווי אויף א חתונה. דער רעפרען: מיר הוליען, מיר הוליען ואתה...).

הערשעלע שיכור צעשטעלט ווילעריש די פיס, נעמט זיך אָן ביי די זייטן און צעזינגט זיך נאָך העכער:

הולאלישמי וו'פאניעדזיאלעק,
פילישמי ווודקע צאלי אנטאלעק.

(מירן געהוליעט מאָנטיק, געטרונקען בראָנפן א פעסל)

באמשן אין די הענטלעך די קינדער אויפן הויף און זינגען צו:

מי הולאיעם,
מי הולאיעם,
ואתה תשמע מן השמים!...

אזוי זינגט ער וועגן יעדן טאָג פון דער וואָך, ער רימט זיך, אז ער האָט שוין ס'גאנצע פארמעגן פארטרונקען, ס'לעצטע העמד שוין אפילו פארטרונקען, ער טרינקט שוין אזוי ווי „בארטעק און וויטעק"... אָבער ניין!... א ייד מוז אפילו ביים טרינקען געדענקען —

בא טשעבא, טשעבא זנאטש
אי באגא שיען באטש.

(ווייל מ'דארף, מ'דארף ויסן און פאר גאָט מורא האָבן).

דאמאָלס כאפט א שמחה ארום אלע. א ייד, אפילו א שיכור, אפילו ווען ער האָט שוין ס'לעצטע העמד פארטרונקען, געדענקט פאָרט, אז עס איז דאָ א גאָט אויף דער וועלט און דער גאנצער הויף ברעכט אויס אין א מעכטיק געזאנג:

מי הולאיעם,
מי הולאיעם,
ואתה תשמע מן השמים!

און אזוי גייט אוועק אַ שעה נאָך אַ שעה. דער גאַנצער הויף יידע־נעם פּלעסקעט שוין מיט די הענט. אפילו דער אַלטער סטרוזש וואַלענטי טאַנצט אין ראָד מיטן בעזעם אין דער האַנט. ערשט זעט מען זיך אַרום, אַז עס איז שוין מנחה־צייט. רייסט מען איבער דעם טאַנץ און מ'גייט אין שטיבל. מען איילט זיך שטאַרק ביי דער מנחה און מ'איילט זיך נישט וויניקער ביים מעריב. גייט מען ווידער קידוש מאַכן צו אַ צווייטן ייד און ערשט אַ שטיק נאָך חצות. דערמאָנט מען זיך, אַז מ'דאַרף אַהיימגיין.

אזוי האָט לייזער פאַרבראַכט דעם יום־טוב און דעם חול־המועד און שמחת־תורה. ר' גרשון דער תבואה־סוחר האָט אַ חוץ אין דער ערשטער נאַכט יום־טוב וויניק וועז געזען זיין איידעם. אויך האָדעסל, לייזער'ס ווייב, האָט אין די טעג געהאַט וויניק מהזקות מיט איר מאַן. אָבער עס האָט איר נישט געאַרט. אזוי איז עס דאָס לעבן. אזוי פירן זיך יידן. עס איז איר נישט איינגעפאַלן, אַז עס קאָן אַנדערש זיין, אַז עס איז געמאָלט אַן אַנדער לעבן און זי האָט, חלילה, נישט מהרהר געווען.

קאַפּיטל 14

אינדערוואָכן

ערשט אסרו חג נאָך מעריב האָט ר' גרשון געהאַט אַ געלעגנהייט צו רעדן מיט זיין איידעם.

אין דער גרויסער עס־שטוב האָט ליכטיק געברענט דער בליץ־לאָמפּ. אויבנאָן ביים ברייטן דעמבענעם טיש, באַדעקט מיט אַ טונקל גע־בלימלט טישטעך, איז געזעסן ר' גרשון, פאַרלייגט אַ פּאָר ברילן איבער די אויערן און איז געווען פאַרטיפט אין זיינע סוחרישע חשבונות.

פון ביידע זייטן טיש אין דער מיט זענען געזעסן ר' גרשונס ווייב און זיין טאָכטער און אויף לאַנגע שפּיזלען געשטריקט זאָקן. ביים צווייטן

עק טיש, פארדעקט מיט א קליין ווייס טישטעך, האָט לייזער פארענדיקט זיין אָוונט־ברויט.

אין שטוב איז געווען שטיל. אַלע האָבן געוווּסט, אַז איצט רוקט אָן דער אַנטשיידנדיקער מאָמענט, אַז באַלד וועט קומען צו אַן ערנסטן שמועס צווישן שווער און איידעם. האָדעסלם האָרץ האָט האַסטיק געקלאַפּט. זי האָט מורא געהאַט פאַר דעם שמועס און זי האָט שוין געוואָלט, אַז אַלץ זאָל זיין אַריבער.

לייזער האָט הויך געבענטשט און ר׳ גרשון מיט זיין הויזגעזינד האָבן הויך נאָכגעזאָגט אמן.

ערשט ווען לייזער האָט געענדיקט דאָס בענטשן, האָט ר׳ גרשון אויסגעטון די ברילן, האָט זיי אַוועקגעלייגט אויף די חשבונות, וואָס זענען פאַר אים געלעגן און געזאָגט:

— איך האָב דיר שוין אפילו געשריבן, נאָר כ׳האָב נאָכאַמאָל נאָכגעקוקט די חשבונות. עס קומט דיר פופצנהונדערט און 73 רובל און 45 קאָפּיקעס... דאָס איז דער נדן און דער פּראָצענט, לייזער...

אַלע ביים טיש האָבן געשוויגן. ביים פייער פון דעם בלייךלאָמפּ האָט געזשימעט דאָס נאַכט־פייגעלע.

ר׳ גרשון האָט גענומען די ברילן אין דער האַנט און ווייטער גערעדט:

— מסתמא געדענקסטו דאָך, לייזער, וואָס איך האָב דיר געשריבן... דיינע קעסט האָבן זיך נאָך מיט 3 יאָר צוריק געענדיקט. מיין איך, אַז שוין צייט צו טראַכטן פון עפּעס אַ תכלית...

ר׳ גרשון האָט געוואַרט אויף זיין איידעמס תשובה. אַזוי ווי אָבער לייזער האָט ווייטער געשוויגן, האָט ער קורץ געפרעגט:

— איז וואָס קלערסטו, לייזער, צו טון?

— כ׳וויל זיך נעמען צו מסחר — האָט לייזער גלייך און אָן שום וואַקלענישן געענטפערט.

די דאָזיקע קלאָרע תשובה איז פאַר אַלעמען אָנגעקומען אומדערוואַרט. פאַר איבערראַשונג האָבן די ווייבער אויפגעהערט צו שטריקן. ר׳ גרשון האָט זיך געפילט אַביסל אַנטוישט. ער האָט זיך געגרייט צו אַ שווערן קאַמף. ער איז געווען זיכער, אַז דער איידעם וועט אַזוי לייכט

נישט וועלן אויפגעבן דאָס קאָצקער חסידות. ער האָט שוין אפילו זיך גע־האַט צוגעגרייט צו מוסר־רייד, וואָס ער וועט לייזערן זאָגן. ער האָט גע־וואָלט צו אים רעדן זייער שאַרף און געוואָלט אים ברענגען ראיות פון דער גמרא און מדרש, אַז אַ ייד דאַרף קודם כל זאָרגן מפרנס צו זיין זיין הויז־געזינד. איצט זענען די אַלע רייד איבעריק. אומזיסט האָט ער זיך צוגעגרייט צו די קלוגע רייד פון די הייליקע תנאים ואמוראים. אומזיסט האָט ער אויסגעטון די ברילן. לייזער אַליין האָט חשק צו ווערן אַ סוחר.

ר׳ גרשונס שטים האָט געקלונגען קיל און אַנטטוישט, ווען ער האָט געפרעגט:

— מיט וואָס מיינסטו צו האַנדלען, לייזער?

די שאַלה איז געווען אַ ריין רעטאָרישע. ר׳ גרשון האָט אַליין גע־ווּסט די תשובה. וואָס ווייסט אַ יונגערמאַן פון שטיבל און בית־המדרש וועגן מסחר? וואָס קאָן ער, נעבעך, וויסן? עס איז דער חוב פון שווער אים צו ווייזן אַ וועג. אים צו לערנען. אים צו זאָגן וואָס יאָ און וואָס נישט. ר׳ גרשון האָט זיך, חלילה, פון דעם חוב נישט אָפּגעזאָגט. אוודאי וועט ער לייזערן העלפן מיט וואָס נאָר ער קאָן. עס איז דאָך זיין קינד. ער האָט שוין אפילו גרייט אַ פּלאַן פאַר לייזערן. אויב ער האָט געפרעגט, וואָס לייזער טראַכט צו טון, איז עס נאָר געווען, כדי צו הערן, אַז זיין איידעם ווייסט נישט און וואַרט אויף זיינע, גרשונס, עצות און אָנווייזונגען.

ר׳ גרשונען איז אָבער אין דעם אָוונט באַשערט געווען איבערצו־לעבן כסדרדיקע איבעראַשונגען און אַנטטוישונגען, וואָרום לייזער האָט איין מינוט נישט געקלערט און גלייך אָן שום שהיות געענטפערט:

— מיט אייזן. כ׳וועל האַנדלען מיט אייזן אויפן גזשיבאָוו.

די ווייבער ביים טיש האָבן אײנגאַנצן פאַרגעסן אָן זייער מלאכה. נאָך איבעראַשטער איז געבליבן זיצן ר׳ גרשון.

— קוק זיי נאָר אָן, די קאָצקער! —האָט ער ביי זיך געטראַכט— זיי ווייסן שוין גאָר נישט אויף וואָס זיי גייען!... אויף מסחר ווילן זיי שוין אויך זיין מבינים!... נו!...

ער האָט אָבער נישט אַרויסגעוויזן זיין אומצופרידנהייט און אַנט־טוישונג. ער האָט צוריק אָנגעטון די ברילן, כדי צייט צו האָבן צו קומען

צו זיך פון דער איבערראשונג. ער האָט איינגעאָרירט זיין איידעמס באשלוס, ווי ער וואָלט אים אינגאנצן נישט געהערט און געלאָזן באזאכט גע־זאָגט:

— זעסטו, לייזער, אז א יונגערמאן נעמט זיך צו מסחר, איז אמ־גלייכסטן זיך אָרומצוקוקן אין דער בראַנזשע פון טאַטן אָדער פון שווער. דאָ קאָן מען צוהעלפן מיט אַן עצה און מיט א גוט וואָרט ביי סוחרים. איז דעריבער מיין איך, אז דאָס גלייכסטע וועט זיין פאַר דיר, לייזער, צו האנדלען מיט תבואה. דו פאַרשטייסט...

— עס קאָן אַנדערש נישט זיין —האָט לייזער איבערגעריסן זיין שווער— אייזן און אויפן גזשיבאָוו...

— נע, נע — האָט ר׳ גרשון א צעטומלטער צוריק אויסגעטון די ברילן — כ׳האָב גאָר נישט געוווּסט, אז דו ביסט אזא בקי אין הלכות מסחר, לייזער, נישט געוווּסט... נע, נע...

דאָ האָט זיך האָדעסל געפּרוּווט אריינמישן:

— כ׳מיין, לייזער —האָט זי געזאָגט— אז אין די ענינים מעגסטו זיך פאַרלאָזן אויפן טאַטן...

— מען האָט אזוי געהייסן! —האָט לייזער געזאָגט אומגעדולדיק— איז דאָך נישט שייך קיין מיישב זיין...

— געהייסן? —האָט ר׳ גרשון איבערגעפרעגט— ווער האָט גע־הייסן?

— אין קאָצק! — האָט לייזער קורץ געענטפערט.

— אין קאָצק? — האָט ר׳ גרשון איבערגעפרעגט.

אין דער פראַגע איז געלעגן אי חוזק, אי פאַרדראָס, אי שטוינונג. דער קוזמירער חסיד אין אים האָט געלאַכט אין זיך צופרידן. בע־בע־בע... אבי זיי מאכן דעם אָנשטעל, די קאָצקער, אז ביי זיי שוועבט מען נאָר אין די הימלען. אז מען האָט גאָרנישט אין זינען דעם חומר און די גשמיות... נע, נע... עס הייבט זיך גאָרנישט אָן. מ׳גייט, זעט זיך, אויך אין קוזמירס דרכים... עמך ישראל צריכים פרנסה... גיט מען שוין, הייסט עס, עצות יונגעלייט, הייסט מען זיי שוין האנדלען... קריכט מען נישט שטענדיק אין הימל... בע־בע־בע...

דער קוזמירער חסיד איז צופרידן געווען, האָט אַ הנאה געהאַט פון דעם עסק, האָט געפילט אַ מין שאָדן־פרייד, וואָס אויך קאָצק לאָזט זיך ענדלעך אַראָפּ צום עולם התחתון. ר׳ גרשון איז אָבער נישט בלויז געווען אַ קוזמירער חסיד. ער איז אויך געווען אַ געטרייער טאַטע צו זיינע קינדער. און ער האָט זיך געפילט שווער געטראָפן:

— וואָס הייסט? ווי שיקט זיך דאָס? און מיך פרעגט מען שוין גאָרנישט? מיט אייזן זאָל ער האַנדלען און נישט פירן מיין מסחר?!

און אויף דער צונג זענען אים שוין געלעגן האַרבע ווערטער:

— אַ גראָשן וועל איך דיר נישט געבן, אַ גראָשן נישט! אַז דו וועסט פאַרטאַכלעווען דעם נדן, צו וועמען וועסטו גיין? צו וועמען? קיין קאָצק? צי צו מיר?...

ער האָט מיט געוואַלד איין זיך געשטיקט די דאָזיקע ווערטער פון כעס. די באַהאַלטענע מורא פאַר קאָצק האָט אים פאַרמאַכט דאָס מויל. גלייכער נישט אָנצוהייבן מיט קאָצק... ווער ווייסט, וואָס עפּעס אַן איבעריק וואָרט קאָן טון... דער קוזמירער, זאָל לעבן, וואָרנט דאָך אויך זיינע חסידים, „נישט אָנצוהייבן״ מיט א י ם , נישט דערצערענען א י ם . . .

צו הילף איז ר׳ גרשונען געקומען דער סוחרישער אינסטינקט, וואָס האָט אים אונטערגעזאָגט:

— וועסט גאָרנישט מאַכן, גרשון. איז גלייכער צו מאַכן דעם אָנ־שטעל, אַז דו ביסט צופרידן...

נאָר געשטוינט האָט ער. וואָס איז דאָס מיט דעם קאָצק? וואָס וויל ער? וואָס מיינט ער מיט זיינע אויסטערלישע דרכים? און ער האָט גע־לאָזן און כמעט גלייכגילטיק גערעדט:

— מילא — האָט ער געזאָגט — אויב מ׳האָט דיך אַזוי געהייסן, וויל איך אַנדערש נישט זאָגן... אמונת חכמים איז דער עיקר... נאָר כ׳מיין, ווי קומט עס עפּעס? כ׳האָב געמיינט, אַז אין קאָצק מישט מען זיך נישט אין מסחר...

האָט לייזער גענומען דערציילן. ער האָט דערציילט, אַז ער, לייזער, האָט געהאַט ביי זיך אָפּגעמאַכט צו ווערן אַ מלמד.

— אַ מלמד! — האָט ר׳ גרשון אַ קלאַפּ געטון אין טיש פאַר כעס — איך וואָלט דיר געוויזן אַ מלמד!...

ליזער האָט געשמייכלט און געזאָגט:

— כ'ווייס נישט, וואָס דער שווער שרייט. עס ציט מיך נאָך איצט צו מלמדות, נאָר אַז עס איז נישט באַשערט...

און ער האָט דערציילט ווי דער קאַצקער איז אַריין אין בית־המדרש, ווי דער עולם איז זיך אין שרעק צעלאָפן, נאָר ער, ליזער, האָט זיך דער־פילט אַזוי שוואַך, אַז ער האָט זיך פון אָרט נישט געקאָנט רירן. דער רבי איז געבליבן שטיין בײַם בעלעמער און גערעדט אַזעלכע פחדימדיקע ווער־טער, אַז די ציין האָבן בײַ אים, ליזערן, געקלאַפּט פאַר שרעק. און דאַ־מאָלס האָט דער רבי אים דערזען און געפרעגט וואָס ער וויל.

ער, ליזער, האָט פאַר שרעק נישט געקאָנט אַ וואָרט אַרויסרעדן, נאָר ר' הירש טאָמאַשאָווער האָט אים אַרויסגעהאָלפן און געזאָגט וועגן מלמדות...

— משוגע מײַנע שונאים!... — האָט ר' גרשון זיך אַ ריס געטון פון אָרט.

ליזער האָט ווײַטער גערעדט. ער האָט דערציילט ווי דער רבי האָט אים געהייסן זיך נעמען צום מסחר מיט אײַזן אויף דעם פּלאַץ נעבן דער תיפלה...

די ווײַבער בײַם טיש האָבן די שפּײַז מיט די נישט פאַרענדיקטע זאַכן אַרויסגעלאָזט פון די הענט. זיי האָבן געקוקט מיט שרעק און גע־רירטקייט אויף ליזערן. אויך ר' גרשון האָט פון די אויסטערלישע רייד געפילט עפּעס אַ ציטער דורכלויפן איבער די ביינער און געזאָגט:

— נו, ליזער, זאָל זײַן מיט מזל. מאָרגן מערצשעם, נאָכן דאַווענען, וועל איך מיט דיר אַריבערגיין צו ר' שכנא אויף דער באַגנע. מיר זענען אַלטע ידידים און ער וועט פאַר מײַן איידעם עפּעס טון...

קאַפּיטל 15

ר' שכנא

מיט אַ שניי־ווײַסער ברייט־צעקעמטער באָרד, מיט אַ פּאָר גאָלדענע שפּאָקולן אויף דער לאַנגער אָדלער־נאָז, אין הויכן טוכענעם קאַשקעט מיט

א גלאַנציקן לעדערנעם דאַשעק, אַרומגענומען מיט אַ לאַנגן מאַט־זיידע־נעם כאַלאַט, אָנגעשפּאַרט אויף אַ זילבערנעם שטעקל פלעגט ר׳ שכנא יעדן פאַרנאַכט אַרויספאָרן הינטער דער שטאָט שעפּן „פרישע לופט".

יעדן טאָג פלעגט ר׳ שכנא פאָרן איבער די יידישע גאַסן אין וואַרשע אין זיין קאַטש, געשפּאַנט אין דריי פערד און יעדעס מאָל פלעגן די וויי־בער אויף גנאַינע און גזשיבאָוו און טוואַרדע און טשעפּלע אַוועקשטעלן זיך ביי די פענסטער און קוקן אויף דעם קאַטש, ווי זיי וואָלטן אים צום ערשטן מאָל אין לעבן געזען.

און יעדעס מאָל פלעגן זיי רעדן איינע צו דער אַנדערער די זעלבע ווערטער:

— ר׳ שכנאס קאַטש...

און נישט בלויז ווייבער, אויך יידן, טאַטעס פון קינדער מיט דאגות און צרות, האָבן נאָכגעקוקט דעם קאַטש און אין די וואָנצעס צו זיך גע־שמייכלט:

— ר׳ שכנא...

און די גויאישע סטרוזשעס האָבן געצויגן די היטלען פון די קעפּ און זיך טיף געבויגן, און אַפילו די סטראַזשניקעס און קאָמיסאַרן האָבן ר׳ שכנאַן סאַלוטירט.

— זשידאָווסקי קשיאָנזשע (יידישער פירשט) — האָבן די גויים מיט דרך ארץ גערעדט צווישן זיך.

אויף דער באַנגע גאָס איז געווען די רעזידענץ פון דעם דאָזיקן „יידישן פירשט". דאָ האָט ער געהאַט זיינע הייזער, און זיינע עסקים און זיין גרויסן הויף, ווו עס האָבן געלעבט זיינע זין און טעכטער און שנורן, און אייניקלעך און אוראייניקלעך און קרובים און מקורבים און שריי־בער און גלאַט אַזוי שמשים. דאָ אין דעם הויף האָבן זיך בייטאָג און ביי־נאַכט געדרייט שליחים פון קוזמיר, און חסידים און רבנים און דיינים. איבער זיי אַלע האָט ר׳ שכנא געהערשט, טאַקע ווי אין אַ הויף פון אַ קשיאָנזשע. פונדעסטוועגן איז געווען איין אָרט, ווו ר׳ שכנא איז געשטאַ־נען צוגלייך מיט אַלע יידן אַ הכנעהדיקער און געהאָרכזאַמער. דאָס איז געווען די טיר, וואָס האָט געפירט צום רבינס חדר.

דער רבי פון ר׳ שכנא איז געווען ר׳ באסקעלע פון קוזמיר. פאר אים האט ר׳ שכנא געבויגן זיין קאפ. אין זיין חדר איז ר׳ שכנא געווארן אוים יידישער פירשט און איז געווען א פשוטער ייד, ווי די מלמדים און סוחרימלעך, ווי די דארפס־גייער און ארענדארן. צוזאמען מיט זיי איז ער געשטאנען און געווארט, אז די טיר זאל זיך עפענען און דער רבי זאל אנהייבן „שלום צו נעמען!״

דאס האט אויף דער באנגע גאס ארויסגערופן נאך א גרעסערן דרך ארץ צו ר׳ שכנא.

ר׳ שכנא איז שוין געווען אן אלטער ייד. ער האט שוין זינט יארן זיך אויפגעהערט צו מישן אין זיינע גרויסע עסקים. זעלטן פלעגט ער זיך באווייזן אין זיינע סקלאדעס. ס׳רוב טאג האט ער פארברענגט אין זיינע חדרים. אנגעטון אין א געבלימלטן זיידענעם שלאפראק מיט א הויכן סאמעטענעם קאפל אויפן קאפ, האט ער אויפגענומען זיינע געסט, רבנים פון דער פראווינץ, ידידים פון ווארשע, אלטע חסידים.

דער רויך פון די לולקע־ציבעכס און דער געשמאק פון טייערע ציגארן האבן אנגעפולט אלע חדרים און די שמועסן זענען געווען גאר הויכע וועגן חסידות און גוטע יידן, מכוח תורה און אירע חידושים.

און אלטע חסידים האבן צווישן זיך געשמועסט:

— ס׳געלט האט אים נישט מגושם געמאכט... אזא ידיעה אין חסידות... נע, נע...

און לומדים האבן צו זיך גערעדט:

— ווער וואלט זיך געגלויבט, אז ר׳ שכנא קאן זאגן גאר א פשטל, געהערט א מעשה...

דאס פירן זיך אבער מעשה פריץ האט ארויסגערופן א ברומען צווישן עולם קאצקער.

האבן די קוזמירער חסידים זיי געענטפערט:

— א חוצפה דאס איז צו רעדן אויף ר׳ שכנאן... ווען ער פארט קיין קאצק, וואלט שוין ביי אייך אלץ רעכט געווען? האס?

— מוחל, מוחל... —האבן די קאצקער געצויגן מיט די אקסלען— אין קאצק דארף מען נישט קיין קאטשן. אין קאצק זוכט מען א צעבראכן יידיש הארץ...

— געפעלט אייך נישט ר׳ שכנא — האָבן זיך זיינע אָנהענגער צע־קאָכט — מילא איז נישט, אָבער אונדז געפעלט ער שוין גאָר. און טאַקע אַלע יידן אויך. ווער וואָלט חתונה געמאַכט די אָרימע יידישע כלות? און ווער וואָלט געזאָרגט פאַר די יתומים נעבעך? און ווער טראַכט וועגן דער תלמוד־תורה און וועגן דער מקווה און וועגן וואָס נישט, אויב נישט ר׳ שכנא.

— יאָ, דאָס נעמט אים קיינער נישט צו — האָבן די קאָצקער גע־מוזט מודה זיין — אָבער נאָך וואָס דאַרף ער דעם קאָטש און ווי קומט אַ ייד וואָס זאָל זיך פאַרדרייען אַ קאָפּ מיט פערד?

— ס׳איז טאַקע אַ האַרבע קשיא — האָבן די קוזמירער חסידים כלומרשט מסכים געווען — איז אפשר וואָלט איר אַרויסגעגאַנגען צו ר׳ שכנאן און אים אַליין אַ פרעג געטון?...

זיי האָבן געוווסט גוט די קוזמירער, וואָס זיי מיינען דערמיט. זיי האָבן געוווסט, אַז אין קאָצק האָט מען אָנגעזאָגט: „השמר והזהר״ — נישט „צו טשעפּען״ דעם „יידישן פריץ״.

— וויכטיקערע דאגות „אַזש צו גיין צו אים״ — האָבן די קאָצקער זיך געפּרוווט צוריקציען בכבוד.

די קוזמירער האָבן אָבער נישט אָפּגעלאָזט און זייערע קעגנער צו־געדריקט צום וואַנט.

— וואָס, עס שטייט אייך נישט אָן? — האָבן זיי געזאָגט — אָבער זעט איר, אייער קאָצק שטייט שוין יאָ אָן צו שיקן עקסטראַ שליחים צו ר׳ שכנאן מכוח אַ שידוך...

אויף דעם אַרגומענט איז באמת שוין קיין תשובה נישט געווען צו געפינען און די קוזמירער זענען טאַקע אַרויס אַלס זיגער.

שווער געווען באמת צו האָבן טענות צו ר׳ שכנאן. אַ מלכותדיק הויז, האָט זיך משדך געווען מיט אַלע גוטע יידן פון לאַנד, די זין, איי־דעמס זיצן איבער דער גמרא און פאָרן צום רבין. ווילן נישט וויסן פון די אַלע עסקים און מסחרים. און ר׳ שכנא שטערט זיי נישט, חלילה. ער אַליין ווייזט זיך אויך שוין זעלטן אין געשעפט. פאַרמעגנס גאַנצע גיט ער אַוועק אויף הכנסת כלה און אויף יתומים און אויף אַלע אַנדערע יידישע זאַכן. הלוואי אויף אַלע יידן געזאָגט אַזאַ הויז.

מילא, מעג מען אים מוחל זיין, וואָס ער רירט זיך נישט ארוים פון שטוב אָן דעם קאַטש מיט דריי פערד אין דער שפּיץ.

דערשראָקן און נייגעריק צוגלייך האָט לייזער זיך געלאָזט פון זיין שווער פירן איבער די גרויסע חדרים פון ר׳ שכנאס דירה.

— עס איז דיין איידעם? —האָט ר׳ שכנא לאַנג און אויפמערקזאַם באַטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס לייזערן— פון די קאַצקער, דאכט זיך, העז?

— יאָ —האָט ר׳ גרשון געענטפערט— ער וויל זיך איצט נעמען צום מסחר...

— נעמט אים צו זיך אין געשעפט —האָט ר׳ שכנא געזאָגט— נו, יאָ, עס איז אַ גלייכע זאַך.

— ניין —האָט ר׳ גרשון זיך געפילט נישט באַקוועם— איך האָב אזוי געקלערט, נאָר אין קאָצק האָט מען אים געהייסן האנדלען מיט אייזן...

— אזוי גאָר? מיט אייזן? —האָט זיך ר׳ שכנא געחידושט— האָט מען שוין אין קאָצק אויך צו טון מיט עסקים?

לייזערן האָט זיך געדאכט, אז אין ר׳ שכנאס שטים קלינגט עפּעס אַ נאָטע פון גרינגשעצונג. האָט ער צום ערשטן מאָל געעפנט דאָס מויל און געזאָגט:

— נישט איך און נישט מיינסגלייכן ווייסט, מיט וואָס מ׳האָט אין קאָצק צו טון, נאָר אזוי האָט מען מיך געהייסן.

— אָ, היים, היים —האָט ר׳ שכנא געשמייכלט— אזוי דאַרף עס זיין, יונגעלייט...

ר׳ גרשון האָט לייכטער אָפּגעעטעמט. ר׳ שכנא האָט זיך נישט באַ־ליידיקט. געלויבט צו גאָט. מיט די קאַצקער איז שווער דורכצוקומען.

ר׳ שכנא האָט נאָכאמאָל מיט דורכדרינגענדיקע אויגן ארומגענו־מען לייזערן און נאָך אַ ווײַלע שווייגן געפרעגט:

— ווי הייסטו?

— לייזער.

— הער זשע, לייזער. איך וויל דיר געבן אַ עצה. ניין, ניין, שרעק זיך נישט —האָט ר׳ שכנא זיך ווידער צעשמייכלט— נישט אין חסידות. אין חסידות ווייסט עטץ יונגעלייט מער פאַר די אַלטע יידן... נאָר אין מסחר...

ר׳ שכנא האָט פאַררויכערט אַ ציגאַר, האָט אַרויסגעלאָזן אַ געדיכטן שמעקעדיקן קנויל רויך און געזאָגט:

— אין מסחר, לייזער, טאָר מען נישט זיין צו היים... וואָס קעלטער עס איז דער קאָפּ, איז אַלץ בעסער, און איידער מ׳טוט עפּעס, איז גלייכער צוויי מאָל זיך מיישב זיין.

— נו צוליב דעם בין איך דאָך געקומען מיט אים צו אייך, ר׳ שכנא — האָט ר׳ גרשון צוגעוואָרפן.

האָט ר׳ שכנא זיך לאַנג פאַרטראַכט און דערנאָך געזאָגט:

— אַז דו וואָלסט מיך געפרעגט, גרשון, וואָלט איך געזאָגט: תבואה. דיין מסחר. מ׳פילט זיך באַלד ווי אין דער היים. נאָר אַז מען האָט אין קאָצק געזאָגט אייזן, גייט דאָך נישט צו מאַכן. נו, גוט, וועל איך אים שוין זען צוהיטן... — און ער האָט זיך געווענדט צו לייזערן:

— גיי אַראָפּ אין געשעפט צו שמעלקען. איך וועל אים שוין זאָגן, אַז ער זאָל דיר קיין עוולה נישט טון און זאָל אונדז ביידע זיין צו מזל, וואָרום איך קריג דאָך אויך צו אַ פרישן קונה.

אַזוי אַרום איז לייזער געוואָרן ר׳ שכנאס סוחר.

קאַפּיטל 16

שמעלקע שמדניק

— דו ביסט עס מיין נייער סוחר? — האָט שמעלקע מיט אַ שפּאָטישן בליק אָפּגעמאָסטן לייזערן, וואָס איז געשטאַנען פאַר אים אין ר׳ שכנאס גרויסן סקלאַד מיט צעשראָקענע אויגן און פון גרויס צעטומלטקייט זיך געציפּט דאָס שיטערע בלאָנדע בערדל.

— יאָ! — האָט לייזער אַראָפּגעלאָזט די אויגן, זעענדיק ווי שמעלקע קוקט אויף אים מיט ביטול.

— איז סאַרע סחורה ווילסטו קויפן? — האָט שמעלקע געפרעגט, וויסנדיק זייער גוט, אַז לייזער ווייסט צומאָל נישט וואָס צו וועלן.

— איך ווייס נישט — האָט לייזער געפילט, אַז אַ רויטקייט שלאָגט אַרויס אויף זיין פּנים — ר׳ שכנא האָט געזאָגט...

— נו, גוט, גוט! —האָט שמעלקע אים שאַרף איבערגעריסן— אַ יאָר אויף מיינע שונאים, סאַרע סוחרים ר׳ שכנא שיקט מיר צו!...

— כ׳מיין... — האָט לייזער עפּעס געשטאַמלט.

— מיין אהין, מיין אהער —האָט אים שמעלקע נישט געלאָזט קו־מען צום וואָרט— אין „שטיבל” וועסטו מיינען!... דאָ זאָלסטו הערן, וואָס מ׳רעדט צו דיר!... וואַרט!...

אַ הויכער ברייטפּלייציקער מיט אַ געדיכטער רויטער באָרד, וואָס האָט אויסגעזען, ווי אַ ברענענדיקער וואַלד, איז שמעלקע געשטאַנען אי־בערן צעטומלטן לייזערן און מיט אים קאָמאַנדעוועט:

— גיב אַוועק דאָס געלט ר׳ כילקע קאַסיר און וואַרט!...

לייזער האָט געפאָלגט, וואָס מ׳האָט אים געהייסן. ער איז אַוועק צו ר׳ כילקע קאַסיר און האָט מיט ציטערנדיקע הענט אים אויסגעציילט די 1573 רובל, וואָס ער האָט באַקומען פון זיין שווער ר׳ גרשון נדן מיט פּראָצענט.

דער אַלטער ר׳ כילקע האָט רחמנות באַקומען אויף לייזערן און אים געטרייסט:

— וועסט זיך צוגעוווינען, לייזער, צו אַלעם מוז מען זיך געוווינען... און ווו האָסטו דאָס געשעפט?

— אויפן גזשיבאָוו —איז לייזער געווען דאַנקבאַר ר׳ כילקען, וואָס ער רעדט צו אים, ווי צו זיינס גלייכן— נעבען דער תיפלע...

— אַ נישט קשהדיקער פּלאַץ! —האָט ר׳ כילקע געשאָקלט מעשה מבין מיט זיין ווייסער באָרד— נו, זאָל זיין מיט הצלחה, לייזער...

— און וואָס זאָל איך איצט טון? — האָט לייזער אָנגעשטעלט אַ פּאָר פאַרלוירענע בעטנדיקע אויגן אויפן אַלטן כילקע.

— **זעץ זיך צו, לייזער** —האָט אים כילקע געזאָגט— און וואַרט. שמעלקע וועט דיך שוין רופן...

האָט לייזער אויסגעזוכט זיך אין גרויסן סקלאַד עפּעס אַ פאַרוואָרפן שטיל ווינקל און זיך צוגעזעצט.

לאַנג איז אויסגעקומען לייזערן צו וואַרטן. ער האָט געהאַט צייט זיך אַרומצוקוקן. ער האָט ערשט איצט געזען, וואָסערע גרויסע מסחרים

דאָ ווערן געפירט. וויפל סוחרים, וויפל „מענטשן"!... און אומעטום איז דאָ שמעלקע. פון אומעטום שטאַרט אַרויס זיין רויטע ברענענדיקע באָרד.

פון אַלע זייטן הערט מען נאָר רופן:

—ר' שמעלקע, זייט אַזוי גוט...

— כ'האָב געהייסן וואַרטן! — קוקט זיך שמעלקע צומאָל נישט אום אויף דעם אַלטן סוחר.

— אפשר וועט איר מוחל זיין, ר' שמעלקע — קומט צו אַ צוויי־טער ייד און רעדט מיט הכנעה.

— וואָס ווילט איר? —בייזערט זיך שמעלקע— כ'האָב דאָך שוין געזאָגט דעם פּרייז!

— כ'וועל נישט קאָנען לייזען —בעט זיך דער ייד— די „קאָנ־קורענטן"...

— וואָס מיינט איר, ס'איז ביי אייך אויפן יאַריד אין סאָבין! — שאָקלט זיך שמעלקע אָפּ און גייט ווייטער.

— ר' שמעלקע —וויל אים פאַרהאַלטן ביים אַרבל גיטעלע די אייזן־סוחרטע פון גאַרוואָלין— כ'וועל דאָך פאַרשפּעטיקן די פּאָטשט...

— באַלד, באַלד! —רייסט זיך שמעלקע אַרויס פון אירע הענט— כ'קאָן דאָך מיך נישט צערייסן.

גרויס איז דער טומל אַרום. לייזער פילט זיך פאַרלוירן אין דעם טומל. אַ שווייס באַדעקט זיין שטערן. ווי וועט ער זיך קאָנען אין דעם טומל אַן עצה געבן? יאָ, אַ שווערע לאַסט האָט מען אויף אים אין קאָצק אַרויפגעלייגט. ער איז, חלילה, נישט מהרהר. מסתמא דאַרף אַזוי זיין. און ער חזרט איבער די ווערטער, מיט וועלכע די קאָצקער האַלטן זיך אונטער אין שווערע מינוטן:

— פאַרפאַלן. מען דאַרף זיך אונטערגאַרטלען!

ער פאַרמאַכט פרום די אויגן. ער וויל זיך דערמאָנען דעם לעצטן תורה־שמועס פון ר' איטשע מאירן. אָבער ער קאָן נישט. דער מוח איז ביי אים אויסגעליידיקט. פון אַלע זייטן דערטראָגן זיך צו זיינע אויערן קולות:

— ר' שמעלקע!... ר' שמעלקע!...

— א וועלט אזא —טראכט זיך לייזער— דאכט זיך אָרנטלעכע יידן, אָפּגעהיטענע יידן... קאָנען זיך פונדעסטוועגן נישט אָפּהיטן פון חניפה... ר׳ שמעלקע, ר׳ שמעלקע... און הינטער די אויגן האָט ער ביי זיי אַן אנדער נאָמען... מעג מען אזוי צוליב פרנסה וועגן?...

פלוצים ברעכט אוים א געשריי, א געוואלד, א שיכור גראָב קול שרייט:

— שמעלקע שמדניק! איך וועל דיר אַלע ציין אויסהאַקן, שמדניק איינער!... א רוח אין ד...

לייזער רייסט זיך אויף פון אָרט. אַלע סוחרים און מענטשן רוקן זיך אוועק צעשראָקענע אָן א זייט. אין מיטן סקלאד שטייט דער שיכורער פיניע מיט ווילד פאַרלאָפענע אויגן און שרייט:

— שמעלקע שמדניק!...

שמעלקעס רויטע באָרד טוט זיך א צעוויג, זיינע לאַנגע האָריקע הענט גיבן א כאַפּ אין דער הויך דעם שיכורן פיניע.

פיניע צאַפּלט א הענגענדיקער אין דער לופטן, באלד זעט מען, ווי ער פאַלט אַרוים פון דער טיר און ער כאָרכלט שווער:

— שמד... שמדניק!...

עס איז שטיל אין סקלאַד. יעדער באמיט זיך נישט צו קוקן אויף שמעלקעס זייט, אָבער לייזערן דאכט זיך, אז אין יעדנס אויגן פינקלט עפּעס א פייערל פון צופרידנקייט:

— זאָל ער וויסן, דער שמדניק..

שמעלקע נעמט זיך נישט איבער מיט פיניעס געשרייען. זאָל ער שרייען דער שיכור. עס וועט אים גאָרנישט העלפן. ער, שמעלקע, איז היינט שוין אן אָנגעזעענער ווארשעווער באלעבאָס. ער איז דער כל ולך אין ר׳ שכנאס עסקים. ער וווינט אויף טווארדע גאס אין פיר שטובן מיט א קיך, ווי עס פּאַסט פאַר א ייד א נגיד. בלומע־קיילע, זיין ווייב, פירט א שיינע יידישע שטוב, גיט שיינע נדבות די גבאיטעס און האַלט מלמדים צו אירע זעקס בנים. שמעלקע אליין פירט זיך אויך לייטיש. קומט ביי־נאכט אין קוזמיר„שטיבל" און צאָלט חודש־געלט ר׳ נאטקען, אז ער זאָל לערנען מיט אים עין־יעקב; גייט שבת אין א זיידענער זשופּיצע און האָט לעצטנס זיך אפילו געקויפט א שטריימל; פאָרט אויף ראש־השנה און

יום־כיפּור צום רבין און לאָזט אַ שיין „לעצט־געלט” פאַר די גבאים און שמשים.

ניין! מ׳קאָן נישט האָבן קיין טענות צו שמעלקען. אַ לייט געוואָרן, גאָר נישט צו דערקענען. פונדעסטוועגן, ווען ער איז נישטאָ און ווען עס זענען נישטאָ זיינע טעלער־לעקער און שמשים, רופט מען אים אויפן גזשיבאָוו און אויף טוואַרדע און אויף טשעפּלע נישט אַנדערש ווי שמעלקע שמדניק.

און אַפילו זיין אייגן ווייב, בלומע קיילע, צעהאַקט נישט איין מאָל אַ טעלער אויף זיין קאָפּ און צעשרייט זיך היסטעריש:

— שמדניק איינער!...

און דאַמאָלס פאַרגעסט שמעלקע, אַז ער איז דער פירער פון ר׳ שכנאס עסקים, און ער ווינט אין פיר שטיבער מיט אַ קיך, ווי עס פּאַסט פאַר אַ ייד אַ נגיד, אַז ער האַלט פיינע מלמדים צו זיינע בנים און אַז שדכנים דרייען זיך שוין ביי אים, אַז ער גייט אין אַ זיידענער זשיפּיצע און האָט זיך געקויפט שוין אַפילו אַ שטריימל. ער פאַרגעסט אָן דעם אַלעם. בלומע קיילעס געשריי דערמאָנט אים אָן די אַלטע גוטע צייטן, ווען ער איז נאָך געווען אַ פריייער פויגל, ווען ער איז נאָך געווען אַ שמייסער־יונג ביי ר׳ שכנאן און איז ביינאַכט געלאָפן צו די שיקסעס און יידישע דינסט־מוידן אין ר׳ שכנאס גרויסן הויף.

— פאַרמאַך דעם קל וחומר! —לאָזט ער אַפּ אַ פּלאַסק איבער בלומע קיילעס פּנים— דו פּליאַק איינע!

— אַ בראָך איז צו מיר! —צעשרייט זיך נאָך העכער בלומע קיילע— ער וועט דאָך מיך ממיתן, דער שמדניק! איך וועל לויפן צו ר׳ שכנאן!...

— לויף, לויף —דערלאַנגט איר שמעלקע מיט דער פויסט איבער דער פּלייצע— היינט קאָנסטו לויפן!... עס איז שוין נישט די אַמאָליקע צייט!...

קאפיטל 17

בלומע קיילעס חופה...

בלומע קיילע דערמאָנט זיך אָן יענער נאכט, ווען אירע געשרייען האָבן אויפגעוועקט ר׳ שכנאן און דער גאנצער כעס אירער פארשווינדט. א שמייכל צעלייגט זיך אויף איר פנים און זי זאָגט כמעט צארט:

— געדענקסטו, שמעלקע שמדניק, געדענקסטו...

— אוי געדענק איך! —הייבט אויך שמעלקע אָן צו שמייכלען— דו מכשפה!...

א פייערדיקע מויד איז זי דאמאָלס געווען, בלומע קיילע. אָבער ער, שמעלקע, איז אויך נישט געווען אבי ווער!... הע־הע!.. וואָס מ׳האָט אין אמאָליקע צייטן אָפגעטון!... ווי זיי זענען צו אים געלאָפן, די שיקסעס און דינסט־מוידן פון ר׳ שכנאס גרויסן הויף. נו, האָט אים אויך בלומע קיילע ארייגעלאָזט צו זיך אין אַלקאָוו. נאָר זי האָט זיך איינגעשפארט:

—א חופה, שמעלקע, מוז מען שטעלן!...

— דאָס איז נישט מיין בראנזשע! — האָט שמעלקע זיך ווילעריש צעלאכט און האָט זי נאָך פעסטער ארומגענומען. געמיינט שוין פטור פון דער חופה־אָנשיקעניש, נאָר איינמאָל ביינאכט, נעמט זי כליפען די מכשפה.

— שטיל זיי! —גיט איר שמעלקע בייז א שטורך— מ׳שלאָפט דאָך שוין...

הייבט זי אָן וויינען שוין גאָר אויפן קול:

— וויי און ווינד איז צו מיינע יונגע יאָרן... —כליפעט זי, בלומע קיילע.

— שוויג זאָג איך דיר! —דערשרעקט זיך שמעלקע— ר׳ שכנא וועט זיך דאָך איבערוועקן.

דאמאָלס צעשרייט זי זיך שוין גאָר אויפן הויכן שטייגער:

— וויי, וויי איז צו מיר און מיינע יאָרן!...

— שריי אויף די ציין —ברומט בייז שמעלקע— ס׳גאנצע הויז וועט דאָך אויפשטיין — און ער וויל זיך אָפטראָגן.

נאָר בלומע קיילע האַלט אים פעסט, קלאַמערט זיך אָן אים, וויקלט זיך איין אַרום אים.

— ניין, שמדניק איינער! —שרייט זי— דו וועסט נישט גיין!...

דערלאַנגט איר שמעלקע איין „פּלאַסק" און נאָך איינעם.

— לאָז מיך! —פּרוווט ער זיך פון אירע הענט אַרויסרייסן— משוגע מיינע שונאים.

— ער וועט מיך דערהרגענען, דער שמדניק! —שרייט בלומע קיילע— געוואַלד, יידן!

אין קאָרידאָר הערט זיך אַ שאָרך פון לאַטשן. שמעלקע דערהערט ר' שכנאס טריט, אַנגסטן באַדעקן אים. אַ קאַלטער שווייס מאַכט אים ציטערן.

— דערבאַרים זיך —בעט ער זיך— ר' שכנא...

נאָר בלומע קיילע קלאַמערט זיך נאָך פעסטער אָן אים און כליפּעט:

— וויי, וויי...

אין אַ ברייטן זיידענעם שלאָפראָק, אין שטעק־לאַטשן מיט אַ ווייס קאַפּל אויפן קאָפּ און אין דער האַנט אַ זילבערנער לייכטער מיט אַ ברע־נענדיק ליכט קומט אַריין אין דער פינסטערער אַלקאָווער ר' שכנא.

ערשט דאַמאָלס לאָזט בלומע קיילע אָפּ שמעלקען און פאַרדעקט זיך כליפּנדיק מיט ביידע הענט דאָס פּנים.

דער הויכער ברייטפּלייציקער מיט דעם רויטן קאָפּ האָר שמעלקע שטייט פאַר ר' שכנאן אַ פאַרלוירענער און צעטרייסלטער.

— עוכר ישראל! — הערט זיך אָן אָפּקלאַנג פון אַ פּאַטש.

ר' שכנא ווייסט נישט וואָס צו טון מיטן לייכטער, וואָס ער האַלט אין איין האַנט. בלומע קיילע שטרעקט אויס איר נאַקעטע האַנט און נעמט צו פון איר באַלעבאָס דעם לייכטער. זי גראָבט איין איר פּנים אין קישן און כליפּעט און ר' שכנא גיט איין פּאַטש און נאָך איינעם שמעלקען.

—עוכר ישראל —רעדט ער שווער— אַ יידישע טאָכטער!...

פון צעטומלעניש פאַרלירט ר' שכנא פון פוס אַ שטעק־לאַטש, בייגט ער זיך אַראָפּ, נעמט דעם לאַטש אין האַנט און אַזוי קלאַפּט ער אַריין אין שמעלקעס צעפלאַמט פּנים.

— אַזאַ עוכר ישראל, אַזאַ!...

שמעלקע קאָן מיט איין האַנט צעטראָגן צען ר׳ שכנא׳ס. אזא גע־דאַנק קומט אים אָבער צומאָל נישט אין קאָפּ. שווייגנדיק פאַרנעמט ער ר׳ שכנאס פּעטש און קאָן פון שרעק א וואָרט נישט אַרויסרעדן.

סוף כל סוף ווערט ר׳ שכנא מיד, דאַמאָלס זאָגט ער צו שמעלקען:

— קום!

שמעלקע גייט אים געהאָרכזאַם נאָך אין א שטוב פול מיט ספרים:

— דאָ וועסטו זיין —פאַרשליסט אים ר׳ שכנא— מאָרגן אם ירצה השם וועט מען שטעלן די חופה.

קאַפּיטל 18

פּיניע שמייסער

נישט איין חופה האָט מען צומאָרגנס געשטעלט, נאָר צוויי.

ר׳ שכנאס צווייטע דינסט־מויד, פּעסיע ביילע, האָט געזאָגט צו ר׳ שכנאס צווייטן שמיים־יונג, פּיניע:

— בלומע קיילע וועט שטעלן א חופּה, און יאָך? נישט דערלעבן זאָלן עס מיינע שונאים! כ׳גיי גלייך דערציילן ר׳ שכנאן...

פּיניע האָט זי צו ר׳ שכנאן נישט געלאָזט גיין. ער אַליין איז אוועק צו אים מיט דער בייטש אין דער האַנט.

—וואָס ווילסטו, פּיניע?

— כ׳מיין —שטאַמלט פּיניע— אַז שמעלקע שטעלט א חופּה, וואָלט איך אויך געוואָלט...

— מיט וועמען? — שמייכלט ר׳ שכנא.

— מיט פּעסיע ביילע — לאָזט פּיניע אַראָפּ די אויגן.

— און זי — פרעגט ר׳ שכנא.

— זי האָט מיך געשיקט —רעדט שוין נאָר שטיל פּיניע— איינגע־שפּאַרט זיך... דווקא צוזאַמען מיט בלומע קיילע...

— נו, זאָל דיר זיין צו מזל, פּיניע —איז ר׳ שכנא מסכים— וועט מען אם ירצה השם שטעלן טאַקע צוויי חופּות.

ר׳ שכנא האָט בײדע כלות געגעבן גלײכע נדנים. מ׳האָט געשטעלט צווײ חופות. ר׳ שכנא האָט זיך זײער משמח געווען, האָט געהײסן ברענגען צו דער סעודת־מצוה דעם גאָר אַלטן װײַן פון קעלער און אױבן־אָן זענען געזעסן בײדע חתנים אין שטײפע טוכענע קאַפּאָטעס און געקוקט צעטומלטע אױף דעם גרױסן חסידישן עולם, װאָס ר׳ שכנא האָט פאַרבעטן. די פּנימער פון בײדע חתנים האָבן געפלאַמט פון רײבן זיך מיט זײף, פון די קעלישקעס אַלטן װײַן און מעד. נאָר דאָס פּנים פון שמעלקען איז געװען פאַרלאָפן, װי אַנגעשװאָלן פּון די פּעטש, װאָס ר׳ שכנא האָט אים דערלאַנגט.

אין אײן נאַכט האָבן בלומע קײלע און פּעסיע בײלע געשטעלט זײער חופּה. נאָר דאָס מזל זײערס איז געװען פאַרשידן.

שמעלקע האָט זיך שנעל גענומען „אױסמענטשלען". ער איז געװאָרן אױס שמײסער, ער איז אַרײַן אין געשעפט און געהאַט צו טון מיט סוחרים און עסקים. פּיניע אָבער איז װײַטער געבליבן זיצן אױף דער קעלניע.

— פּיניע־אָקס! —האָט צו אים פּעסיע בײלע געטענהט— זער נאָר װי שמעלקעלע שמדניק װערט לײט און דו? אַ בראָך איז צו מײַנע יאָרן!...

— איז װאָס װילסטו? —האָט פּיניע געפרעגט— מסתמא איז זײַן מזל...

— מזל שמזל —האָט פּעסיע בײלע געזאָגט— גײ צו ר׳ שכנאן, גײ, אָקס אײנער!...

איז פּיניע אַװעק צו ר׳ שכנאן.

— װאָס האָסטו געװאָלט, פּיניע?

— כ׳מײן, פּעסיע בײלע... זי דערגײט די יאָרן. הלמאי שמעלקע איז געװאָרן לײט און איך...

— ברענג זי אהער, פּיניע —האָט ר׳ שכנא געזאָגט— װעל איך איר זאָגן הלמאי.

איז פּיניע מיט פּעסיע בײלען געקומען צו ר׳ שכנאן און מיט דרך ארץ געװאַרט.

— פּיניע —האָט ר׳ שכנא געזאָגט— גײ צום „סטאַטעק" און װער געװױר, צי עס איז אָנגעקומען סחורה.

— שוין! —איז פיניע געלאָפן.

— עס איז אָנגעקומען! — איז פיניע צוריקגעקומען א פאַר־שוויצטער.

— סאָרע סחורה? — האָט ר׳ שכנא געפרעגט.

— כ׳ווייס נישט —האָט פיניע געזאָגט— איך לויף שוין!...

אין א שעה אַרום איז ער צוריקגעקומען.

— אייזן! —האָט ער א צופרידענער זיך געווישט דעם שוויים פון פנים— אייזן, ר׳ שכנא, איז געקומען.

— אָבער וואָסער אייזן? שטאַבעס? טשוועקעס? — האָט ר׳ שכנא געוואָלט וויסן.

— כ׳ווייס נישט, ר׳ שכנא —האָט פיניע געעפנט צעחידושט די אויגן— איך וועל טון א לויף צו...

— מען דאַרף נישט —האָט אים ר׳ שכנא צוריקגעהאַלטן— דו ביסט זיך שוין געננוג אָנגעלאָפן, וואַרט, זאָל איצט גיין שמעלקע.

און שמעלקע איז צוריקגעקומען און דערציילט, וויפל שטאַבעס עס זענען אָנגעקומען און וויפל טשוועקעס און אז די רייפן זענען גע־פאַלן שלעכט, און אַז אויף די האַמערס וואַרטן שוין די קונים...

— איצט פאַרשטייסטו שוין, פעסיע ביילע, פאַרוואָס שמעלקע איז אין געשעפט —זאָגט צו איר ר׳ שכנא— און דיין פיניע ביי די פערד וועט אויך ברוך השם האָבן פּרנסה.

פעסיע ביילע האָט אָבער נישט געוואָלט שלום מאַכן מיט איר ביטער מזל, האָט זי פיניען געיאָדעט אַזוי לאַנג, ביז ער איז אַוועק אין שענק און שפּעטער א שיכורער זיך געוואָרפן אויף שמעלקען און גע־שריען: „שמעלקע שמדניק".

שמעלקע האָט זיך נישט איבערגענומען מיט די רייד פון פיניע שיכור. ער האָט אים גענומען ביים קאָלנער און אַרויסגעוואָרפן. שמעלקע האָט געהאַט וויכטיקערע עסקים. ביסלעכווייז איז ער געוואָרן ר׳ שכנאס רעכטע האַנט. איז געוואָרן דער גאַנצער כל ולך אין ר׳ שכנאס אייזן־סקלאַדעס. און בלומע קיילע האָט געטון אַלץ, כדי צו מאַכן אים פאַר לייט. אין ר׳ שכנאס הויז האָט זי זיך צוגעזען, ווי אַזוי מען דאַרף זיך

פירן, ווי אַזוי מען דאַרף גרייטן צום טיש און איינשטעלן דאָס מעבל און מאַכן לייט פון די קינדער.

— שמעלקע, געדענק, ווער דו ביסט — האָט זי צו אים גערעדט — גיי אין „שטיבל", קוק אַריין אין אַ יידיש ספר, פאָר מיט ר' שבנאַן צום רבין...

שמעלקע האָט געפאָלגט און מ'האָט אים שוין אויף דער גאַס געזאָגט:

— גוט מאָרגן, ר' שמעלקע...

נאָר פון צייט צו צייט האָט שמעלקע נישט אויסגעהאַלטן. דער שמדניק האָט זיך דערוועקט. ער איז אין אָוונט אַוועק אין דער אַלט־שטאָט נעבן דער ווייסל. שפּעט בייַנאַכט איז ער צוריקגעקומען. ס'האָט פון אים געשמעקט פון בראָנפן און געטראָגן האָבן זיך פון אים פאַר־דעכטיקע ריחות פון ביליקן שמעק־זייף...

האָט בלומע קיילע זיך געריסן די האָר פון קאָפּ, צעבראָכן טעלערס אויף זיין קאָפּ און געוואַלדעוועט:

— שמעלקע שמדניק — האָט זי געשריען — די גאַנצע שטאָט איז מיך מקנא! נאָר איך אַליין ווייס מיין בראָך!... שוין ווידער אין די שענ־קען און ביי די שיקסעס!...

— שווייג! — האָט שמעלקע מיט נישט זיכערע הענט אַראָפּגעצויגן פון זיך די שטיוול — וואָס ווייסטו?...

— הלואי וואָלט איך נישט געוווּסט — האָט בלומע קיילע געיאָ־מערט — אוי, הלואי וואָלט איך נישט געוווּסט!...

קאַפּיטל 19

צירעלע

אַ מידער, האַלב־שיכורער האָט שמעלקע זיך געוואָרפן אויפן בעט. ער האָט מיט די קישנס זיך צוגעדעקט דעם קאָפּ, כדי נישט צו הערן דעם ווייבס געשרייען. ער האָט זיך געפילט שולדיק. נישט קענען בלומע קיילען.

— גיי צו אלדי רוחות! —האָט ער געטראַכט— שרייט ווי אַ געשאָכטן קאַלב. ער האָט זיך געפילט שולדיק קעגן עמיצען אַנדערש.

פאַר זיינע אויגן איז געשטאַנען צירעלע, ר׳ שכנאַס יינגסטע טאָכטער.

אַ קעלט לויפט דורך שמעלקעס ביינער. ער דערמאָנט זיך יענעם אויפדערנאַכט, ווען דאָס „משוגעת״ איז אים באַפאַלן. ער איז פאַרביי־געגאַנגען ר׳ שכנאַס גרויסע דירה. די טיר פון צירעלעס שטוב איז געווען עטוואָס געעפנט. אַ שוואַכע שיין פון אַ בלאָען לאָמפּ האָט געוואָרפן אַ מאַטן שיין אויף דער שטוב.

ער האָט דערזען צירעלעס בעט. צירעלע איז איינגעשלאָפן. די קאָלדרע האָט זיך אַראָפּגעגליטשט פון בעט. אַ בליאַסק פון ווייס מיידליש לייב האָט שמעלקען אַ בלענד געטון אין די אויגן. זיין האַרץ האָט גע־נומען האַסטיק קלאַפּן. אין קאָפּ האָט אים גענומען רוישן. אַזאַ נאָגנ־דיקער באַגער האָט אים אַרומגעכאַפּט. ער האָט מיטאַמאָל דערפילט, אַז זי, צירעלען, האָט ער שטענדיק געזוכט ביי די אַלע שיקסעס און מוידן. געזוכט און נישט געפונען. ער איז שוין דאַמאָלס געווען אַ טאַטע פון דערוואַקסענע קינדער. מ׳האָט אים שוין אין שטאָט גערופן ר׳ שמעלקע, נאָר דאַמאָלס איז אים אַלץ איינס געווען. זאָל מען אים אין גיהנום בראָטן אויף פייער. נאָר איצט מ ו ז ער. וואָס מוז ער, האָט ער נישט גע־ווּסט. עפּעס אַ הייסער שטראָם איז אים דורכגעלאָפן פון קאָפּ ביז די פיס. שטיל ווי אַ קאַץ האָט ער זיך אַריינגעשאַרט אין דער שטילער האַלב־טונקעלער שטוב. ער האָט זיך אַזוי שטיל צוגעשאַרט צום בעט. און אי־בערגעבויגענער איז ער געבליבן שטיין איבער דעם נאַקעטן מיידלישן לייב. עס האָט אים פאַרפעלט אָטעם. די אויגן זענען אים ווי אַרויס פון די לעכער און זיינע הענט האָבן זיך געריסן צו דעם נאַקעטן לייב און זיין מויל האָט איינגעזופּט אין זיך אַזעלכע שיכורע ריחות. אָט, אָט וועט ער אַ ווילדער זיך וואַרפן אויף דעם פאַרשלאָפענעם לייב.

צירעלע האָט לאַנגזאַם געעפנט די לאַנגע ברעמען. אין אירע גרויסע בלאָע אויגן זענען נאָך געלעגן אַלע צאַרטע מיידלישע חלומות. פּלוצים האָט זי אָנגעטראָפן אויף שמעלקעס בלוט־פאַרלאָפענע אויגן. אויגן פול־

מיט משוגעת און רציחה. זי האָט אַ הויכן קינדישן קוויטש געטון. באַלד נאָך איינעם.

שמעלקע איז אין שרעק צוריקגעשפּרונגען. צירעלע האָט געשריען און זיך געוואָרפן ווילד אויפן בעט. די שטוב־מענטשן זענען אָנגעלאָפן. אַלע זענען געווען אַזוי צעטומלט דערשראָקן, אַז עס איז קיינעם נישט איינגעפאַלן צו וועלן וויסן, וואָס שמעלקע טוט דאָ. מ׳האָט געמיינט, אַז אויף צירעלעס געשריי איז אויך ער, שמעלקע, געקומען צו לויפן צוזאַמען מיט אַלע.

צירעלע איז „געווען פאַרביי". זי איז געווען ווילד און דערשראָקן. אַ פאַרמעגן האָט עס ר׳ שכנאן אָפּגעקאָסט. פּראָפעסאָרן פון ווין אַזש האָט מען אַראָפּגעבראַכט. ערשט וויפל צדקה האָט ר׳ שכנא צעטיילט. נאָך רבי כאַסקעלע קוזמירער האָט ר׳ שכנאן צוגעזאָגט:

— וועסט מיט מזל פירן דיין טאָכטער צו דער חופּה.

און אַזוי איז געשען. אַ האַלב יאָר שפּעטער האָט מען צירעלען אַ געזונטע, אַ שיינענדיקע געפירט צו דער חופּה מיטן ראַספּשעם זון, יאָסעלע.

צי האָט צירעלע געוווּסט, וואָס עס איז מיט איר געשען און פאַר־וואָס זי איז קראַנק געווען? ער, שמעלקע, ווייסט עס נישט. ער מיידט זי אויס אויף ווי ווייט ער קאָן. נאָר דאַכטן דאַכט זיך אים, אַז יעדעס מאָל, ווען זי דערזעט אים, שלאָגט עפּעס ווי אַ רויטקייט אַרום אויף איר פּנים.

פיל יאָרן זענען שוין פון דאַמאָלס אַוועק. צירעלע איז שוין לאַנג נאָך חתונה און ביז היינט נעבעך קיין קינד נישט.

— וואָס דען, אַזאַ נפש ווי דער אויסגעוויקטער יאָסעלע... — גיט אַזש שמעלקע אַ קריץ מיט די ציין — וואָס מ׳האָט איר אָנגעהאָנגען!...

טייל מאָל דאַכט זיך שמעלקען, אַז אין צירעלעס אויגן זעט ער עפּעס אַ בענקשאַפט. אַ בענקשאַפט נאָך וואָס? נאָך אַ קינד מסתמא. און אפשר נאָך עפּעס? נאָך זיין רויטער ברענענדיקער באָרד?... אָ, ביי אים וואָלט זי אַנדערש אויסגעזען, ביי אים וואָלט די מאַטקייט פאַרשוווּנדן פון אירע באַקן...

פון דעם געדאַנק קאָכט אויף ביי שמעלקען דאָס טריפענע בלוט. און ער לויפט אַוועק אין שענק. שיכורט מיט די טריפענע שיקסעס און

קומט אהיים אזא ברודיקער און טמאדיקער, אז עס ווילט זיך אים שלאָגן קאָפּ אָן וואַנט.

בלומע קיילע הערט נישט אויף צו שעלטן. נאָר ער, שמעלקע, הערט זי נישט. די אויגן קלעפּן זיך אים פון בראָנפן און „ארומטליקען" זיך מיט די שיקסעס. פּלוצלינג דערמאָנט ער זיך אָן לייזערן. עס נעמט אים ארום א שנאה צו די אַלע אויסגעווייקטע יאָסעלעך, צו די אַלע שלימזלדיקע יונגעלייטלעך, וואָס האַלטן אין איין אראָפּלאָזן די אויגן און טויגן צו גאָרנישט.

— כאַפּט זיי דער רוח! —סיקעט ער דורך די ציין— אַלע די אטלאַ־סענע יידעלעך. קאָן קיין צוויי נישט ציילן — אויך מיר א סוחר... לייזער...

— און אפשר זענען זיי גאָרנישט אַזעלכע כשרע נשמות —פאַלט שמעלקען איין— אזא לייזער... ווער ווייסט, וואָס שטעקט אין אים!... וואָס אזא לאמדזשוך קאָן אַליין אויסשאַקלען!... ווייסט זיי דער רוח... און א טריפענע מטבע וואָלט אים פארשמעקט? האַ?...

שמעלקע שנאָרכט און פייפט מיט דער נאָז און מויל, נאָר בלומע קיילע ווערט נישט מיד פון שעלטן...

קאפּיטל 19

דער נסיון

די ערשטע צייטן נאָר האָט דער מסחר לייזערן געשראָקן. נאָר שנעל האָט ער נישט בלויז זיך אויפגעהערט צו שרעקן, נאָר די זאַך האָט אים אָנגעהויבן געפעלן. אָפּט האָט זיך לייזער געכאַפּט זיצנדיק אין שטיבל, אַז זיינע מחשבות וואַנדערן גאָר צווישן אייזנס כלערליי. טיילמאָל זענען נעשען מיט אים נאָך ערגערע זאכן. טיילמאָל האָט ער אפילו אין מיטן דאַווענען נישט געהאַט גאָר ריינע מחשבות. מעשה שטן איז אים גאָר דאַמאָלס אין מיטן „שמונה־עשרה" איינגעפאַלן עפּעס א גוט עסק.

לייזער האָט זיך דערפון געפילט זייער נידערגעשלאָגן. ער האָט זיך געשעמט צו קוקן אין די אויגן פון זיינע חברים. עס האָט זיך אים אויך

געדאַכט, אַז יצחק בער און שמחהלע ווייסן דאָס אַלץ און אַז זיי דער־ווייטערן זיך דעריבער פון אים.

לייזער האָט דאַמאָלס מיט גרויס כוונה מתפּלל געווען און אַהיימ־קומענדיק אין אָוונט, הגם ער איז זייער מיד געווען, האָט ער זיך גע־שטאַרקט און געזעסן ביז שפּעט בייַנאַכט איבער דער גמרא. דאָס לערנען האָט אָבער שוין נישט געהאַט דעם טעם פון אַמאָל. יעדעס מאָל האָט ער געמוזט פון זיך אָפּיאָגן צו טראַכטן וועגן די אַלע עסקים, מיט וועלכע ער האָט געהאַט אַ גאַנצן טאָג צו טון.

לייזער איז אַוועק צו ר׳ איטשע מאירן און זיך פאַר אים שטאַרק באַקלאָגט.

—עס איז נישט גוט מיט מיר —האָט ער געזאָגט— איך ווער וואָס אַמאָל שוואַכער אין יידישקייט... איך קאָן שוין רעכט נישט דאַווענען און לערנען.

ר׳ איטשע מאיר האָט מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל באַטראַכט לייזערן:

— זיי נישט באַזאָרגט, לייזער —האָט ער אַרויפגעלייגט זיין ווייכע האַנט אויף לייזערס פּלייצע— עס איז נאָר אַזוי אין אָנהייב. שפּעטער וועסטו זיך צוגעוווינען צו ביידע זאַכן: צו מסחר און יידישקייט.

— זאָל איך ווייטער...

— אוודאי —האָט ר׳ איטשע מאיר מילד צו אים גערעדט— מ׳האָט דאָך דיר אין קאָצק אַזוי געהייסן. זאָג מיר בעסער, ווי גייען דייַנע עסקים?

— ברוך השם —האָט לייזער געענטפערט— עס איז דאָ פיל צו טון און מיט יעדן טאָג ווערט אָן עין הרע מער...

— איז אפשר זאָלסטו עמיצן נעמען צו הילף? בונם פון טוואַרדע און העניך פון אייזערן־טויער מוזן שוין אַראָפּ פון די קעסט...

— גוט —האָט לייזער מסכים געווען— איך וועל מיט זיי אי־בעררעדן.

און אַזוי איז העניך געוואָרן קאַסיר און בונם שרייבער ביי לייזערן.

צווישן די אייזן־סוחרים אין וואַרשע האָט מען אָנגעהויבן דערמאָ־נען לייזערס נאָמען.

— גרשונס איידעם ווערט לייט —האָט מען געשמועסט אויפן גזשי־באָוו— זעסטו, דאָס קאָצק־פאָרן האָט אים גאָרנישט פאַרשאַט.

אויך שמעלקען האט לייזער אנגעהויבן וואס אמאל מער געפעלן.
— א „לאמדזשוק" —האט ער צו זיך געזאגט— און פארט א מענטש!... אפשר האט זי רעכט, בלומע קיילע, וואס זי טרייבט די בנים אין חדר.

און איינמאל האט ער לייזערן פארהאלטן און צו אים געזאגט:
— לייזער, איך האב מיט דיר עפעס וויכטיקס צו רעדן.
— גוט — האט לייזער געענטפערט.
— נאר דא אין געשעפט איז נישט באקוועם —האט שמעלקע א מאך געטון מיט דער האנט— אזא טומל ארום. קום ארויף צו מיר אין אוונט. ביי א גלעזל טיי שמועסט זיך גאר אנדערש.
— איך וועל ארויפקומען — האט לייזער גלייך מסכים געווען.

שמעלקע האט לייזערן אויפגענומען גאר פריינטלעך אין זיין גרויסער עס־שטוב מיטן ווענעציקע פענסטער.

בלומע קיילע האט דערלאנגט טיי מיט איינגעמאכטס.
— נו, ווי גייט עס דיר, לייזער? — האט שמעלקע געזופט געלאסן די טיי מעשה באלעבאס און מיט א שארפן פארשנדיקן בליק באטראכט לייזערן.
— ברוך השם! — האט לייזער געענטפערט אזוי ווי אלע יידן ענטפערן אויף אזעלכע שטייגער שאלות.
— כ'ווייס, כ'ווייס —האט שמעלקע זיך צעשמייכלט— כ'האב גארנישט געוווסט, אז דו טויגסט אזוי צום עסק...
— אז דער אויבערשטער העלפט — האט לייזער נישט געוואלט פארגרעסערן זיין פארדינסט, הגם שמעלקעס ווערטער האבן אים א שטארקע הנאה געטון.
— דער אויבערשטער איז א באזונדער ענין —האט שמעלקע געזאגט— נאר מ'מוז אליין אויך עפעס צו טון... נישט ווער?
— אוודאי — האט לייזער צוגעשאקלט מיטן קאפ.
— איז מיר טאקע איינגעפאלן —האט שמעלקע לאנגזאם געצויגן די ווערטער, ווי ער האט עס געזען ביי ר' שכנאן, ווען ער האט גערעדט וועגן מסחר— מיט דיר א רעד צו טון. פארשטייסטו מיך, אז דו וועסט האבן שכל, קאן מען מאכן גאר גרויסע עסקים!...

— איך וועל זיך באַמיען — האָט ליזער נישט געוווּסט, צו וואָס שמעלקע צילט.

— אַזוי האָב יאָך ליב! —האָט שמעלקע אַ קלאַפּ געטון ליזערן איבער דער פּלייצע— יאָך האָב שטענדיק געזאָגט, אַז אַ גמרא־קעפּל איז נישט קיין „באָוול״!...

— נע, נע —האָט ליזער זיך עטוואָס צוריקגערוקט נישט צו באַקומען אַ צווייטן זעץ אין פּלייצע— איז וואָס איז דער עסק?

שמעלקע אָבער האָט, קענטיק, גאָר נישט געהאַלטן פאַר פּאַסיק גלייך צוצוטרעטן צו דעם מסחר, און ער האָט אָנגעהויבן ווי פון אַ זייט.

— פאַרשטייסטו ליזער— האָט ער גערעדט שטיל, ווי ער וואָלט ליזערן אָנפאַרטרויט עפּעס אַ סוד— ר׳ שכנא זאָל געזונט זיין איז שוין אַלט, זיצט ער אין שטוב און ווייסט צומאָל נישט, וואָס אין געשעפט טוט זיך. און די קינדער, נו, דו זעסט דאָך אַליין... קנייטשן זיך, איינער האָט גרעסערע פּיאות פאַרן צווייטן, רבי אַהין, רבי אַהער... ס׳געשעפט ליגט זיי אין דער לינקער פּיאה, נאָר נאָך געלט זענען זיי דאָ!... אוודאי!...

שמעלקע האָט פון סאַמאָוואַר, וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש, אָנגעגאָסן ליזערן און זיך אַ צווייט גלאָז טיי.

— פאַרזוך דאָס איינגעמאַכטס, ליזער, בלומע קיילע איז אַ מזיק אויף איינגעמאַכטס —באַלד האָט ער אָנגעהויבן נאָך שטילער רעדן— און ס׳געשעפט איז גאָר נישט איי איי... הערסט, ליזער, יאָך ווייס, וואָס יאָך רעד... גאָר נישט איי איי...

— וואָס רעדט איר, ר׳ שמעלקע — האָט ליזער זיך דערשראָקן.

— שאַ שטיל, ליזער —האָט שמעלקע צוגעלייגט צוויי פינגער צום מויל— דאָס זאָג יאָך נאָר דיר... אַלע מיינען, אַז ר׳ שכנא איז נאָך אַלץ אַ מיליאָנשטשיק... אַ קלייניקייט עפּעס, פאָרט אין קאָטש מיט דריי קאַשטאַנעס „נאַ שפּיץ״, נאָר יאָך אַליין ווייס דעם בראָך!... יאָך אַליין...

ליזער איז געזעסן אַ צעטומלטער און דערשראָקענער.

— ר׳ שכנא... ר׳ שכנא... —האָט אים גערוישט אין קאָפּ— ווי קאָן דאָס זיין... אַזאַ עשירות... און נאָך וואָס דערציילט ער מיר? וואָס וויל ער פון מיר!...

— און איך האָרעווע, און האָרעווע! —האָט שמעלקע זיך אָראָפּ־געדעדט פון האַרץ— וויים נישט פון קיין טאָג און קיין נאַכט... די גאַנצע יאָרן אַזוי... מען מוז זיין אומעטום. אַליין אַליין... פאַרלאַטן, פאַרגלעטן, צוזאַמענקלעפּן!... ווי דען? אפשר לאָזן, חלילה, ר׳ שכנאן פאַלן? מילא, וואָס עס וועט זיין נאָך הונדערט און צוואַנציק יאָר — זאָל זיין... אָבער אַזוי לאַנג ווי ר׳ שכנא זאָל געזונט זיין איז דאָ, וועל איך מיין קאָפּ געבן, אַז אַלץ מוז בלייבן אַזוי ווי געוועזן — מיט דעם קאָטש און מיט דריי קאַשטאַנעס!...

שמעלקע האָט זיך מיט אַ גרוים רויט טוך אָפּגעווישט דעם שווייס פון שטערן און צובייגנדיק זיך צו לייזערן, גענומען רעדן האַסטיקער:

— און מ׳ווערט עלטער, נישטאָ שוין, לייזער, די אַמאָליקע כוחות, נישטאָ... און די קינדער וואַקסן אונטער... די בנים טרייב יאָך מיט שטע־קנס אין חדר... און די מיידן דאַרף מען באַלד מאַכן פאַר כלות... מ׳מוז דאָך זיך אויך אין זין האָבן!.. וואָס וועט זיין פון מיין גאַנצער האָרע־וואניע? בלומע קיילע איז דאָך כשר געדעכט. „שמעלקע שמייסער — זאָגט זי— וועסטו בלייבן, האַ־!...״

— הע, הע... —ברומט עפּעס לייזער אונטער דער נאָז פון גרוים צעטומלעניש.

— איז פאַרשטייסטו מיך די זאַך אַזוי —האָט שמעלקע שוין גאָר שטיל געדעדט— קלערט מען דאָך וועגן אַ תכלית... האַנדלט מען צו פון דער זייט... מיט צוויי־דריי מענטשן, וואָס קאָנען האַלטן ס׳מויל... און, ברוך השם, מען דערלייגט נישט...

— וואָס... — האָט לייזער געוואָלט עפּעס זאָגן.

— הכלל, איז מיר איינגעפאַלן —האָט אים שמעלקע נישט געלאָזט רעדן— אַז מיט דיר, לייזער, קאָן מען אויך מאַכן אַן עסק... אויף מיינע קינדער געזאָגט אַזאַ קאָפּ!... פאַרשטייסטו מיך, לייזער, איך וועל דיר רעכענען בזיל־הזול... דו וועסט מאַכן זשמעניעס מיט גאָלד!...

— אַ שותף צו די גניבות —איז מיטאַמאָל לייזערן קלאָר געוואָרן אין קאָפּ— כ׳זאָל זיין שותף... אַזוי...

לייזער האָט אָפּגעהוסט, שווער איז אים אָנגעקומען יעדעס וואָרט אַרויסצורעדן:

— ניין — האָט ער געזאָגט — נישט פאַר מיר...

— נישט פאַר דיר? — האָט שמעלקע נאָך נישט רעכט פאַרשטאַנען — פאַר אַ גביר וויל איך דיך מאַכן, לייזער — פאַר אַן אדיר!...

— ניין... נישט פאַר מיר...

— ווילסטו, הייסט עס, נישט — האָט שמעלקעס רויטע באָרד זיך צעברענט — ווילסט נישט? לאַמדזשוך בלייבט לאַמדזשוך — האָט ער מיט פאַראַכטונג אויסגעשפּיגן — אַן עבירה מיט די פּאַרכעס צו רעדן!...

לייזער האָט זיך אויפגעשטעלט:

— נו, צייט אויף מיר — האָט ער געזאָגט.

— וואַרט, לייזער! — האָט אים שמעלקע פאַרהאַלטן — מילא אַ קאַפּ אויף דיר אַרויפצוזעצן בין איך נישט משה־מחויב. ווילסט נישט, איז נישט... נאָר איין זאַך וויל איך דיר זאָגן, ס׳מויל זאָלסטו האַלטן, ס׳מויל!...

לייזער האָט געשוויגן.

— זאָל דיך גאָט באַשירמען! — האָבן שמעלקעס אויגן געשפּריצט מיט פייער — אפשר ווילסטו גיין מסרן!... די קישקעס וועל איך דיר אַרויסזעצן, די קישקעס!... דו ווייסט ווי איך הייס? שמעלקע שמדניק הייס איך! זאָלסט געדענקען!...

אַהיימקומענדיק האָט לייזער אין זיין אייגענער שטוב זיך קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. ער האָט זיך נישט צוגערירט צום עסן און שפּעטער געעפנט די גמרא און די אותיות זענען אים פאַר די אויגן געשפּרונגען.

— וואָס איז דיר, לייזער? — האָט איהם האָדעסל געפרעגט — נישט געזונט?

— גאָרנישט, גאָרנישט — האָט לייזער אַ צעטראָגענער געענטפערט — גיי שלאָפן.

ער האָט זיך אויך געלייגט אין בעט, אָבער ער איז געלעגן וואַך. וואָס טוט מען? ווי אַזוי גייט מען אַרויס פון דער קלעם? וועגן דעם שותפות, וואָס שמעלקע האָט אים אָנגעשלאָגן, האָט ער נישט געטראַכט. אַזוי טיף איז ער נאָך נישט געפאַלן, צו ווערן אַ גנב. דער נסיון איז באַשטאַנען אין עפּעס אַנדערש. וואָס טוט מען מיט ר׳ שכנאַן? דאַרף ער גיין אַרויף צו אים דערציילן? שמעלקע וועט האַלטן וואָרט. ער וועט טון אַזוי ווי ער האָט געזאָגט. ער וועט אים דערלאַנגען מיט אַ מעסער. נו, און דעריבער?

זאָל ער שווייגן? זאָל ער וויסן פון דער גנבה און שווייגן? ס'איז דאָס זעלבע ווי זיין שמעלקעס שותף... שמעלקע וויל געלט און ער, לייזער, שווייגט אוים מורא...

— גוט —האָט לייזער מיט זיך אליין איינגעטענהט— בין איך דען מחויב אלץ צו וויסן? לאָמיר דאכטן, אז שמעלקע וואָלט מיט מיר נישט גערעדט... וואָס בין איך, ר' שכנאם שומר? זאָל ער אליין היטן זיינע עסקים!...

באַלד אָבער האָט עפּעס אַ צווייטע שטים גענומען אין אים רעדן:

— לייזער, לייזער!... וואָס איז פון דיר געוואָרן? אַזוי מורא האָבן פאַר דעם אייגענעם ביסל ביינער? פאַר שמעלקען האָסטו מורא און פאַרן לא תגנוב שרעקסטו זיך שוין נישט, האַ?...

אַ גאַנצע נאַכט האָט לייזער זיך געדרייט פון איין זייט אויף דער אַנדערער. מאָדנע חלומות האָבן זיך אים געחלומט. עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז דער רבי פון קאָצק שטייט איבער אים, שאָקלט טרויעריק מיטן קאָפּ און זאָגט:

— לייזער וואַרשעווער!... אַ קאָצקער סוחר ווילסטו זיין און פאַר אַ נסיון האָסטו מורא?...

באַגינען האָט לייזער גענומען טלית און תפילין און איז אַוועק אין שטיבל.

ער האָט געדאַוונט לענגער ווי שטענדיק און יצחק בערן האָט זיך געדאַכט, אַז ער זעט טרערן אין לייזערס אויגן.

— וואָס איז, לייזער? — האָט ער אים געפרעגט.

— זיי מתפּלל פאַר מיר, יצחק בער — האָט לייזער טרויעריק גע־זאָגט.

— וואָס איז? — האָט יצחק בער איבערגעפרעגט.

— כ'דאַרף רחמים, אַז כ'זאָל האָבן כוח... —האָט לייזער געענט־פערט— און אַז איך וועל האָבן כוח, דאַרף איך ערשט רחמים...

— האַלט מען זיך אָן קאָצקער גאַרטל און מ'גייט — האָט יצחק בער שאַרף געזאָגט.

לייזער איז אַוועק צו ר' שכנאַן.

אַרומגערינגלט פון אַלטע חסידים, איז ר' שכנא געזעסן ביי זיין טיש, געררויכערט די גרויסע פון שוואַרצן העלפאַנט־ביין לולקע־ציבעק און געווען פאַרטון אין אַ שאַרפן חסידישן שמועס.

— דאַכט זיך, גרשונס איידעם? —האָט ר' שכנא לייזערן דערקענט— האָסט עפּעס געוואָלט?

— מיט אייך רעדן, ר' שכנא.

— נו — איז ר' שכנא געבליבן זיצן, ווי ער וואָלט דערמיט געזאָגט, אַז לייזער קאָן רעדן דאָ אויפן אָרט.

— געוואָלט רעדן מיט אייך אַליין — האָט לייזער געזאָגט.

— ר' שכנא איז אַריין מיט לייזערן אין אַן אַנדער חדר.

— וואָס האָסטו געוואָלט, יונגערמאַן? —און נישט וואַרטנדיק אויף לייזערס תשובה צוגעגעבן— קאָנסטו נישט צאָלן צום טערמין? מילא, כ'וועל זאָגן שמעלקען, אַז ער זאָל צווואַרטן...

— ניין, נישט דאָס... — האָט לייזער נישט געוווסט ווי אַזוי אָנצוהייבן.

— געהאַט היזקות? קאָנסטו בכלל נישט צאָלן? —האָט ר' שכנא געוואָלט לייזערן אַרויסהעלפן— ס'מאַכט נישט... ביסט נאָך יונג... ביי אונז וועט מען נישט דריקן...

— ביי מיר איז גאָט צו דאַנקען אַלץ כשורה —האָט לייזער האַסטיק געזאָגט— נאָר איך בין געקומען אייך, ר' שכנא, וואָרענען...

— מיך? וואָרענען? — האָט ר' שכנא אויפגעהויבן זיינע געדיכטע ברעמען.

— אַז שמעלקע פירט עפּעס געשעפטן אָן אַ זייט —האָט לייזער נאָך האַסטיקער פון זיך אַרויסגעוואָרפן— אַז איר, ר' שכנא, מוזט אַראָפּ אין געשעפט, כדי...

— גענוג, גענוג, יונגערמאַן —האָט ר' שכנא שאַרף געזאָגט— מיך לערנען ביסטו געקומען? מיר זאָגן, וואָס כ'האָב צו טון?! האַ?!...

— כ'האָב געהאַלטן זיך פאַר מחויב... —האָט לייזער אַ פאַרלוירענער געשטאַמלט— שמעלקע...

— שמעלקע איז שוין ביי מיר א יאָר דרייסיק, יונגערמאַן, און וואָס שמעלקע איז און ווער שמעלקע איז, קומסטו מיר זאָגן? קענסט גיין, יונ־גערמאַן, קענסט גיין...

לייזער איז ארוים א צעטראָגענער פון ר׳ שכנאן. ער האָט נישט געוווסט, וואָס ר׳ שכנא מיינט. צי גלויבט ער אזוי אין זיין שמעלקע? וויל ער נישט פאַרנעמען לשון הרע אויף א ייד? אָדער איז ער שוין אזוי אין שמעלקעס הענט, אז ער האָט מורא פאַר אים?

און אפשר האָט ר׳ שכנא נאָר אזוי גערעדט, און ער וועט איצט אראָפּזעצן שמעלקען?

לייזער האָט אויף די אַלע שאלות זיך קיין ענטפער נישט געקאָנט געבן.

— כ׳האָב ס׳מייניקע געטון —האָט ער צו זיך געזאָגט— און וואָס ר׳ שכנא וועט טון, איז שוין זיין זאַך.

— ר׳ שכנא האָט, זעט אוים, גאָרנישט געטון. שמעלקע איז געווען דער זעלבער, וואָס פריער און האָט, קענטיק, אפילו נישט געוווסט פון לייזערס וויזיט ביי ר׳ שכנאן.

לייזער האָט אויפגעהערט צו זיין ר׳ שכנאס קונה. צו די עסקים האָט עס אים נישט געשאַט. פאַרקערט. אויפן גזשיבאָוו האָט מען גענומען רעדן פון לייזערן ווי פון א גרויסן סוחר.

— וואָס איז, לייזער, וואָס דו האָסט אויפגעהערט צו האנדלען ביי ר׳ שכנאן —האָט אים געפרעגט זיין שווער ר׳ גרשון— כ׳האָב גערעדט מיט שמעלקען, האָט ער מיר רעכט נישט געענטפערט.

— עס איז גלייכער אזוי— האָט לייזער נישט געהאַט קיין חשק מער צו רעדן— שולדיק בין איך ר׳ שכנאן גאָרנישט געבליבן.

— ס׳האָט געהאָלפן דער קאָצקער גאַרטל? — האָט לייזערן געפרעגט יצחק בער.

— געהאָלפן —האָט לייזער געענטפערט— כ׳האָב ס׳מייניקע געטון, נאָר דעם יעניקן, וואָס כ׳האָב געוואָלט העלפן, האָט עס נישט געהאָלפן...

קאַפּיטל 20

די „קאַליע"

— וואָס הערט זיך אויף דער וועלט, הירש?

— דער רבי איז געזעסן ביי זיין קליין טישל און מיט ביידע הענט זיך אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ.

ר׳ הירש טאָמאַשאָווער איז געשטאַנען ביים טישל און אים געענט־פערט:

— אין ווארשע בויט מען א קאַליע (באַן).

— א קאַליע? —האָט דער רבי פון קאָצק איבערגעפרעגט— וואָס ווילן זיי מאַכן מיט דער קאַליע, הירש?

— זיי ווילן זיך מאַכן קירצער דעם וועג — זאָגט הירש טאָמאַ־שאָווער.

— קירצער דעם וועג ווילן זיי מאַכן? —חזרט איבער דער רבי הירשס ווערטער מיט א פאַרחידושט קול— דעם וועג — וווהין?

— כ׳ווייס נישט, רבי — ציטערט הירשס שטים.

— דו ווייסט נישט, הירש — ווערט דעם רבינס קול אָנגעפילט מיט טרויער— און ווער ווייסט? ווער?

הירש טאָמאַשאָווער שווייגט. אַז דער רבי פרעגט זיך אליין, וואָס קאָן ער, הירש, ענטפערן.

— קירצער דעם וועג —חזרט איבער ווי פאַר זיך דער רבי— אזוי האָסטו געזאָגט, הירש? קירצער דעם וועג?...

— יאָ, רבי.

— אָבער וואָס איז דאָס געאייל?! —שטורעמט אויף דעם רבינס קול— זאָג, הירש, צו וואָס איילן זיי זיך, הירש?

— כ׳ווייס נישט, רבי, כ׳ווייס נישט...

— דו ווייסט נישט, יעך ווייס נישט, קיינער ווייסט נישט —פאַלט עפּעס ווי אראָפּ דעם רבינס קול— ווער זענען זיי, די בויער פון דיין קאַ־ליע, הירש?...

— מ׳זאָגט גאָר הויכע שררות, כראַביעס און אינזשעניערן אזש פון קיר"ה מדינה... גאָר איינער...

— ווער איז דער איינער, הירש?

— כ׳ווייס —רעדט שטיל הירש טאָמאַשאָווער— מ׳זאָגט, אַ משומד רחמנא ליצלן... בלאָך רופט ער זיך, פון די וואַרשעווער בלאָכס... אַ מלומד אין די ספרים היצוניים, שמועסט מען, האָט אים די סטרא אחרא אָנגע־קריגן...

— וויל ער דאָס פון יידישקייט אזוי אנטלויפן? —רעדט שאַרף דער רבי— אַזש מיט דער קאַליע מיינט ער צו אַנטלויפן?...

— כ׳ווייס נישט, רבי, כ׳ווייס נישט — שאָקלט מיטן קאָפּ הירש טאָמאַשאָווער.

די טיר בייגט זיך אויף האַלב.

— ווער איז, הירש?

— ר׳ יחיאל מאיר איז עס — זאָגט הירש טאָמאַשאָווער.

— קום אַריין, יחיאל מאיר מיינער, קום —קלינגט מיטאַמאָל פריי־לעכער דעם רבינס שטים— האָסט געהערט, וואָס הירש דערציילט? דער בלאָך וויל מיט דער קאַליע פון יידן אַנטלויפן. ר׳מיינט, אַז מ׳קאָן אַנט־לויפן, דער טיפּש.

דער גוטער ר׳ יחיאל מאיר וויל אויף יעדן נפש מישראל געפינען אַ זכות, זאָגט ער:

— געהערט, אַז ר׳גיט יידן צו פאַרדינען אין זיינע עסקים... יידן מיט בערד און פיאות... שעמט זיך נישט מיט זיי פאַר די פּריצים... רעדט צו זיי אויף יידיש לשון...

— ביסט אים דן לכף זכות, יחיאל מאיר מיינער? —שטעלט זיך אויף דער רבי פון זיין אָרט— און אפשר וויל ער זיי מיט יידיש לשון אין דער גוישער גאַס פאַרנאַרן?...

נאָר דער גוטער ר׳ יחיאל מאיר, וואָס איז אזוי שטרענג און האַרט צו זיך אליין, וויל פאָרט ראַטעווען פון שאול תחתיות אַ זינדיק יידיש נפש און ער זאָגט:

— געהערט, אַז אַ יידיש האַרץ איז ביי אים... אַ קרוב זיינער — אויך פון די וואַרשעווער בלאָכס— האָט ביי אים געאַרבעט און כדי אים צו געפעלן, אים איינמאָל מודיע געווען, אַז ער קומט נאָר וואָס, השם ישמרנו, פון גלח... האָט דער בלאָך זיך אויפגעשטעלט און זיך צעשריגן:

„ארוים פון מיין שטוב, משומד!”... „היינט שאַץ אָפּ א יידיש נפש! גע־הערט...

— וואָס נאָך האָסטו געהערט, יחיאל מאיר מיינער? — ווערט מילד דעם רבינס בליק.

— געהערט —רעדט ווייטער יחיאל גאסטינינער— אז יום־כפור צו כל נדרי קומען זיי זיך צונויף, די משומדים, צו אים, בלאכן, אין שטוב...

— און וואָס ווילן זיי דאָרט?

— כ'וויים נישט... טוען גאָרנישט... זיצן און שווייגן... כ'וויים נישט, קיינער ווייסט נישט... זיצן און שוויגען...

— און מיטן שוויגן מיינען זיי תשובה?! —שרייט אוים דער רבי— קאליעס וועלן זיי מאכן פאַר די גויים און צו כל נדרי, ווען א וועלט א גאַנצע שרייט פאַר פּחד געוואלד, וועלן זיי גאָר שווייגן?!

ר' יחיאל מאיר ציטערט אינגאַנצן און ער זאָגט שטיל:

— כ'וויים נישט, רבי, כ'וויים נישט...

אין חדר ווערט שטיל. ר' הירשן דאכט זיך, אז זיין הארץ קלאַפּט מיט אזא רעש, ווי מ'וואָלט מיט האמערם געקלאַפּט.

פּלוצלינג זאָגט צו אים דער רבי:

— און וואָס נאָך הערט זיך אויף דער וועלט?

— ר' שכנא פון דער באגנע גאס אין וואַרשע איז אזוי אומגעריכט אוועק... א רחמנות, נעבעך, אויף די קינדער... ס'הויז צעפאַלט... און מיט דעם שמעלקע...

באַלד אָבער כאַפּט ער זיך, אז אפשר וועט עס זיין לשון־הרע, וואָס ער וויל זאָגן, און גייט איבער צו אַן אַנדער ענין:

— אונזער לייזער איז אויפגעריכט געוואָרן... א חשוב געוואָרן ביי דעם בלאכן... רירט זיך נישט אָן אים... מאַכט גאָר גרויסע עסקים ביי דער קאליע, לייזער...

—לייזער? — פרעגט אים דער רבי.

— יאָ, לייזער וואַרשעווער —רעדט ווייטער הירש טאָמאַשאָווער— גרשון דעם תבואה־סוחרם איידעם... געוואָרן גאָר א לייט, לייזער...

— א סך געלט? — פרעגט דער רבי.

— יאָ, א סך — זאָגט הירש טאָמאַשאָווער — וואַקסט אָן עין הרע פון טאָג צו טאָג, זאָגט מען...

— גװאַלד, געװאַלד!... — שרייט אויס דער רבי — ווי קאָנען זיי דאָס!... ווי מיאוסן זיי זיך נישט!... מוקצה מחמת מיאוס!...

— יידן דאַרפן פּרנסה... — קרעכצט שווער ר׳ יחיאל מאיר.

— דו קרעכצסט, יחיאל מאיר מיינער! — לייגט אַרויף דער רבי זיינעביידע אויסגעדאַרטע הענט אויף יחיאל מאירס אָרעמס — און איך זאָג דיר, אַז די גאַנצע וועלט זייערע איז נישט ווערט, אַז מ׳זאָל אויף איר א קרעכץ טון!...

קאַפּיטל 21

דאָס אומגליק

אין זיין ברייטער פּאָטער־שטול, ביי דער אָפענער גמרא, מיט דער לולקע־ציבעק אין דער האַנט איז ר׳ שכנא איינגעשלאָפן. איינגעשלאָפן אויף אייביק.

די אַלטע משרתת מירעלע, וואָס האָט יעדן פּאַרטאָג אַריינגעבראַכט איר באַלעבאָס א גלאָז טיי מיט מילך, האָט די ערשטע דערזען דאָס אומגליק.

ווי שטענדיק האָט זי, אַוועקשטעלנדיק דאָס גלאָז טיי ביי ר׳ שכנאס קליין טישל, געזאָגט:

— גוט מאָרגן, באַלעבאָס.

נאָר ר׳ שכנא האָט נישט געענטפערט. שוין פערציק יאָר, ווי מירעלע איז געוווינט צו הערן יעדן פּאַרטאָג ר׳ שכנאס ענטפער: „גוט מאָרגן, גוט יאָר, וואָס מאַכסטו, מירעלע?" איז זי געבליבן שטיין און נישט געוווּסט, וואָס מיט זיך צו טון. זי האָט נישט געוווּסט, ווי אַזוי אָנצוהייבן דעם טאָג אָן ר׳ שכנאס „גוט מאָרגן". איז זי געשטאַנען פאַר איר באַלעבאָס, וואָס איז האַלב־געלעגן און האַלב־געזעסן אין זיין שטול און איר שטים האָט ווי געמאָנט.

מיטאמאָל האָט מירעלעס האַרץ אָנגעהויבן שטאַרק קלאַפּן. מיט ציטערנדיקע פינגער האָט זי פריער באַרירט די לולקע־ציבעק און דערנאָך האָט זי אַ ריר געטון ר׳ שכנאַס האַנט. די האַנט איז געווען קאַלט.

און דאַמאָלס איז מירעלע ארויסגעלאָפן פון שטוב מיט אַ געשריי:

— יידן, ראַטעוועט!...

זענען אָנגעלאָפן די שטוב־מענטשן, האָט מען געבראַנגט פעלדשערס און דאָקטוירים. עס איז נישט געווען מער וועמען צו ראַטעווען.

לייזער איז געשטאַנען אין זיין געשעפט אויפן גזשיבאָוו, גרייט אוועקצוגיין אין ביורא פון בלאַכן. בונעם קאַסיר איז מיטאַמאָל אַריינגעפאַלן אַ צעשטרייטער.

— ר׳ שכנא איז נישטאָ — האָט ער קוים געקאָנט אויסרעדן.

האָט לייזער אַוועקגעלייגט זיין שטעקן מיטן זילבערנעם הענטל און געשיקט אַ מענטש צו בלאַכן אים זאָגן, אַז ר׳ שכנא איז נישטאָ און עס איז היינט נישט קיין זמן צו האָבן צו טון מיט די עסקים פון דער קאַליע.

לייזער האָט פאַרמאַכט דאָס געשעפט און איז אַוועק צוזאַמען מיט זיינע מענטשן אויף דער באַנגע גאַס און אַזוי האָבן געטון אַלע אַנדערע יידן אין וואַרשע. אויף גזשיבאָוו און אויף טוואַרדע, אויף גראַניטשנע און פאַרן אייזערנעם טויער, אפילו אויף די ווייטע פראַנצישקאַנער און נאַלעווקעס, אויף דזשיקע און אויף מילע, האָבן סוחרים פאַרמאַכט זייערע קראָמען און בעלי־מלאכות האָבן פאַרלאָזט זייערע ווערקשטאַטן און זענען אַוועק מיט די ווייבער און קינדער אויף דער באַנגע גאַס צו ר׳ שכנאַס פאַריתומטן הויז.

פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך זענען געקומען רבנים און רביים, חסידים און לומדים צו באַגלייטן ר׳ שכנאַן אין זיין לעצטן וועג. ר׳ שכנאַס קאַשטאַנעס זענען ביז לעצט געבליבן טריי זייער באַלעבאָס. מיט אַ שוואַרצן טוך באַדעקט, האָבן זיי געפירט די עגלה...

לאַנג, לאַנג וועלן יידן אין וואַרשע גערעדט וועגן ר׳ שכנאַס לוויה, וועגן די רביים, וואָס זענען געקומען מיט זייערע חסידים און וועגן די הספּדים, ביי וועלכע אַלטע יידן האָבן געוויינט און ווייבער זענען געפאַלן אין חלשות. אָבער נאָך פאַר די שלשים איז געשען עפּעס אַזוינס, וואָס האָט

אויפגעציטערט די גאַנצע יידישע עדה אין וואַרשע און וואָס האָט געמאַכט פאַרגעסן אָן ר׳ שכנאַס לוויה.

נאָכן טויט פון ר׳ שכנאַן האָט זיך אין שמעלקע שמדניק דערוועקט זיין טריפה בלוט.

— איצט — האָט ער צו זיך געזאָגט — מוז צירעלע זיין מיין. איצט!... כ׳האָב זיי אַלע אין דער האַנט!... איצט וועט מען זען, ווער שמעלקע איז!...

שמעלקע האָט געפיבערט. נאָכגייענדיק די לוויה, האָט שוין דאָס טריפהנע בלוט אין אים געקאָכט. דאָס נאָקעטע לייב פון ר׳ שכנאַס יינגס־טער טאָכטער, וואָס ער האָט מיט 10 יאָר צוריק געזען, איז איצט גע־שטאַנען פאַר זיינע אויגן. עפּעס אַ הייסער זידיקער שטראָם איז אים דורכ־געלאָפן איבערן גאַנצן לייב און אים געשטאָכן אין די שפּיץ־פינגער פון די פיס.

ווען ער איז אין אָוונט צוריקגעקומען נאָך דער לוויה, האָט בלומע קיילע מיט פאַרוויינטע אויגן געגרייט צום טיש, צוכליפּענדיק:

— אוי ר׳ שכנא... אוי אַ צדיק אַ ייד!...

— אַוועק פון מיינע אויגן! — האָט שמעלקע זיך אויף איר אַ וואָרף געטון — אַוועק!

— משוגע געוואָרן! — האָט בלומע קיילע נישט פאַרשטאַנען, וואָס מיט איר מאַן קומט פאָר — שמעלקע שמדניק!

— אַוועק! — האָט זיך אין שמעלקעס אויגן אָנגעצונדן אַ רוצחיש פייער — אַוועק, זאָג איך דיר! כ׳פּלעט דיר גלייך דעם קאָפּ!...

בלומע קיילע האָט אפילו געוואָלט דערלאַנגען איר מאַן מיט אַ טע־לער אין קאָפּ, ווי זי פּלעגט עס טון, ווען ער איז אהיימגעקומען פון די שיקסעס זיינע אויף דער אַלטשטאָט. נאָר שמעלקעס רוצחישע אויגן האָבן געהאַט אַזאַ גלאַנץ, אַז זי האָט זיך אויף אַן אמת דערשראָקן און פאַרהאַקט הינטער זיך די טיר.

שמעלקע איז געוועזן הונגעריק. ער האָט די לאַכמעס ברויט און פּע־נעצעס פלייש זיך געשטופּט אין מויל און פאַרטרונקען מיט אָקאָוויט.

— אין דער ערד אַריין מיט דער מכשפה! — האָט ער צו זיך גע־רעדט — זי וועט שוין ביי מיר נעמען אַ גט, בלומע קיילע. אוי וועט זי ביי־

מיר געמען!... די קודלעס פון קאָפּ וועל איך איר אַרויסרייסן!... זאָל זי נאָר פּרווון!... זאָל זי אַוועק פון מיינע אויגן מיט די ממזרים אירע!...

שמעלקע האָט זיך דערמאָנט אָן יענער נאַכט, ווען בלומע קיילע האָט אים צוגעהאַלטן ביי דער פּאָלע און ר׳ שכנא האָט מיט דער פּאָדעשווע פון זיין שטעק־לאַטש אים געפּאַטשט איבערן פּנים.

— אַ כאַלעריע אויף דיר, בלומע קיילע — האָט ער אין זיך אַריינגעגאָסן איין גלאָז בראָנפן נאָכן אַנדערן — איצט קאָנסטו נאָר לויפן אויפן גוטן אָרט צו ר׳ שכנאן!... לויף, מכשפה!... פאַר טויטע האָט שמעלקע נישט קיין מורא!...

יאָ, פאַר בלומע קיילען האָט שמעלקע קיין מורא נישט. מיט איר וועט ער זיך שוין אָן עצה געבן. און מיט די יורשים ר׳ שכנאס וועט ער אויך דורכקומען. וואָס פרעגט ער נאָך זיי? כניאָקעס, מקווה־גייערס, שלימזלניקעס!... מילא, וועלן זיי זיין שטיל, וועט ער זיי עפּעס צוּוואַרפן!... זאָלן זיי זיך ווייטער דרייען די פּיאות!... און טאָמער נישט, נו, נו, וועט ער, שמעלקע, זיי שוין איינמאָל אויפשפּילן!... מיט די טאָרבעס וועלן זיי ביי אים אַוועק, מיט די טאָרבעס!... איבער דער מדינה וועלן זיי ביי אים גיין, איבער דער מדינה!... ער וועט זיי שוין איינמאָל געבן אַ ירושה... יאָ, ער, שמעלקע, וועט נאָך ווייזן וואָס ער קאָן!...

אָבער וואָס טוט מען מיט צירעלען? דאָ פילט זיך שמעלקע הילפלאָז און אומבאַהאָלפן. פאַר דעם קוק פון אירע בלאָע אויגן פילט שמעלקע עפּעס אַ שוואַכקייט אין אַלע אברים. עס דאַכט זיך אים, אַז זי, צירעלע, האָט פון ר׳ שכנאן איבערגענומען די שליטה איבער אים, שמעלקען. זי האָט נאָך אפשר מער שליטה ווי דער טאַטע. ר׳ שכנא האָט אים געפּאַטשט מיט דער פּאָדעשווע פון שטעק־לאַטשן, און זי פּאַטשט אים בלויז מיטן בליק פון אירע אויגן.

אויף קוראַזש גיסט זיך אָן שמעלקע נאָך אַ גלאָז אָקאַוויט.

— דו וועסט זיין מיין קייסערינע! אַזוי וועט ער איר זאָגן. מ׳שטיינס געזאָגט, וואָס דו האָסט געהאַט פון דעם כניאָק יאָסעלע!... איך, שמעלקע, וועל דיר ווייזן אַ לעבן!... אויף די הענט וועל איך דיך טראָגן!.. מיינע אָרעמס זענען שטאַרק און היים און אין זיי וועל איך דיך דערוואַרעמען!... דאָס גאַנצע פאַרמעגן פון דיין טאַטן וועט זיין דיינס, נאָר דיינס!... איך

וועל זיין דיין משרת... די דריי קאשטאנעס מיט דעם קאטש וועלן דיך פירן שפאצירן... ניין, א נייעם קאטש וועל איך קויפן, נאך א שענערן ווי ביי דעם פריץ פון סקאלימאוו...

און אז צירעלעס אויגן וועלן זאגן „ניין" — שמעלקע פילט ווי א קעלט נעמט ארום אלע זיינע גלידער פון דעם בלויזן געדאנק.

ער טרייבט אוועק די בייזע מחשבות. ניין, ניין, ניין. זי וועט נישט זאגן ניין. קיין קינד נעבעך נישט געהאט מיטן שלימזל, קיין קינד. זי גייט דאך נעבעך אוים נאך א קינד. ער, שמעלקע, איז נישט בלינד. האט ער נישט געזען, ווי צירעלע ווערט רויט, ווען זי דערזעט אים, שמעלקען!... אפשר האט זי זיך דערמאנט, דערמאנט אן יענער מינוט...

פונדעסטוועגן איז שמעלקע נישט זיכער. פארפאלן. ווען עס וועט נישט זיין קיין עצה, וועט ער מיט צירעלען מוזן רעדן הארטע רייד. ער וועט איר דערציילן, אז ער האלט זיי אלע, ר' שכנאס קינדער, אין זיין פויסט. אז ער וויל, צעקוועטשט ער זיי, אז ער וויל, לאזט ער זיי צורו. זאל זי אויסקלויבן!... יאסעלע וועט זיך געפינען אן אנדער ווייב. און בכלל וואס דארף ער א ווייב, דער מקווה־קוועטשער!... ער וועט שוין געבן א גט, נאר זי, צירעלע, זאל נאר באשטיין...

שמעלקע האט זיין שמועס מיט צירעלען געוואלט אפלייגן נאך די „שלושים". עס פאסט נישט פריער. סיי ווי וועלן מענטשן רעדן. דערווייל דארף מען נאך פעסטער ארייננעמען ס'געשעפט אין האנט. ער האט זיך אין ר' שכנאס סקלאדעס געפילט מעשה באלעבאס. די יורשים, וואס פלעגן קומען נאך ר' שכנאס טויט „אויף א שעה א קוק טון", האט ער משלח געווען.

— עטץ פלאנטערט זיך מיר אונטער די פיס —האט ער צו זיי גראב גערעדט— וואס האט עטץ מורא? עטץ וועט האבן נאך די שלושים דעם חשבון...

די יורשים, וואס האבן געהאט צו טון מיט דער גמרא און רביישע טישן, האבן פארלוירענע געקוקט אויף שמעלקעס ברענענדיקער רויטער בארד און זענען ארויף אין שטוב.

— בע־בע —האט שמעלקע צו זיך גערעדט— מיט די כניאקלעך וועט עס גיין נאך לייכטער, ווי כ'האב געמיינט...

פונדעסטוועגן איז געווען עמיצער, וואָס איז ווי אַ שאָטן נאָכגע־גאַנגען שמעלקען. פּיניע שיכור, וואָס איז אין דער יוגנט געווען צוזאַמען מיט שמעלקען ר׳ שכנאַס שמייס־יונג, האָט אָן אויג נישט אַראָפּגעלאָזט פון זיין שונא. ער האָט זיך מער מיט אים נישט געקריגט. ער האָט זיך נישט געוואָרפן אויף אים שלאָגן. ער האָט אפילו מיט דרך־ארץ אויסגע־פירט אַלע באַפעלן, וואָס שמעלקע האָט אים געגעבן. נאָר נאָכגעגאַנגען איז ער אים טריט ביי טריט. אפילו זיין ווייב האָט ער זיין סוד נישט אנט־דעקט, נאָר ביי זיך האָט ער געטראַכט:

— שמעלקע שמדניק! יאָך, פּיניע שיכור, לעב נאָך!... ר׳ שכנאַ איז טאַקע אויפן גוטן אָרט, נאָר יאָך, פּיניע שמייסער, וועל דיר ווייזן, שמדניק איינער!...

אַן אַנדערש מאָל וואָלט אפשר פּיניעס אויפפירן דערוועקט אַ חשד ביי שמעלקען. נאָר איצט זענען שמעלקעס אַלע חושים געווען פאַר־נומען מיט עפּעס אַנדערש, דאָס טריפהנע בלוט האָט אים נישט געלאָזט צו רו. דרייסיק טעג וואַרטן? ניין, ער קאָן נישט. ער ווערט פאַרברענט. ער קאָן שוין מער נישט זען בלומע קיילעס פּרצוף. זאָל זי גיין, שוין, מיט די בנים אירע אַ רוח אין זיי!...

— און וואָס וועט זיין פון דעם וואַרטן? —האָט ער מיט זיך איינ־געטענהט— וואַרטן וועט דאָך סיי ווי אויסקומען... די ספּאָדיקעס האָבן זיך נישט ליב צו איילן...

ער, שמעלקע, וויל כאָטש וויסן. בלויז וויסן, צי זי, צירעלע, איז מסכים. אויב יאָ, וועט ער וואַרטן. וואַרטן אַזוי לאַנג ווי זי וועט וועלן. צען יאָר האָט ער געוואַרט, וועט ער נאָך וואַרטן. נאָר וויסן מוז ער. שוין. נאָך היינט. ער קאָן שוין מער נישט. די אויגן ברענען, דער גאַנצער גוף איז איין העליש פייער...

שמעלקע לאָזט איבער אַלץ אין געשעפט. ער גייט מיט שווערע טריט איבער דער גאַס צו ר׳ שכנאַס הויז. דער קאָפּ איז ביי אים אַראָפּגעלאָזט ווי ביי אַ ביק, וואָס גרייט זיך צום לעצטן שפּרונג.

הינטער אים שלייכט זיך שטיל פּיניע שיכור. ער זעט, פּיניע, ווי שמעלקע דערנענטערט זיך צו ר׳ שכנאַס הויז. ער ווייסט נישט, וואָס

שמעלקע וויל, נאָר ער פילט, אַז עפּעס וועט דאָ געשען, עפּעס אומגלקלעכס, וואָס וועט אויסגלייכן די חשבונות צווישן די צוויי שמייסער־יונגען.

— איצט וועסטו, שמעלקע שמדניק — אָטעמט שווער פּיניע שיכור — באַצאָלן פאַר אַלעם, פאַר אַלעם...

פאַר אַלעם הייסט ביי פּיניען באַצאָלן פאַר זיין, שמעלקעס, שטייגן. פאַר זיין דראַפּען זיך אויפן לייטער און פאַר לאָזן אים, פּיניען, אין דער שטאָל. פאַר די אַלע יאָרן, ווען קנאה האָט געיערט און שנאה האָט זיך אין פייער פון הילפלאָזיקייט געבראָטן, פאַר די יאָרן פון בזיונות און חרפּה, פאַר די אַלע קללות און זידלערייען, וואָס פּעסיע ביילע האָט בייטאָג און ביינאַכט געשיט אויף זיין קאָפּ. פאַר אַלעם וועסטו איצט באַצאָלן, שמדניק איינער, פאַר אַלעם.

שמעלקע דרייט זיך נישט אום. מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ טרעט ער איבער די שוועל פון ר׳ שכנאָס הויז.

שטיל ווי אַ קאַץ גנבעט זיך פּיניע נאָך אים. ער זעט, ווי שמעלקע עפנט די טיר פון צירעלעס שטוב.

— אהאַ! — בליצט עפּעס אויף אין פּיניעס שיכורן מוח — צו צירעלען גייסטו, שמדניק!...

ער בלייבט שטיין הינטער דער טיר מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם. ער וואַרט און ווייסט נישט, אויף וואָס ער וואַרט. ער ווייסט נישט ווי לאַנג ער שטייט, אַ מינוט, צי אַ שעה. עס דאַכט זיך, ווי עס דערגייט צו אים שמעלקעס קול.

פּלוצלינג דערהערט ער צירעלעס שוואַכע שטים:

— ר׳ שמעלקע, וואָס טוט איר?!... אוי!...

מיט אַ זעץ אין קאָפּ פּראַלט אויף פּיניע שיכור די טיר. פון דער באַלעוועצ׳ט ער אַרויס אַ לאַנג מעסער.

— שמדניק! — שרייט ער — צירעלע!...

אויפן געשריי קומען אַן צולויפן די דינסטן מיט האַנטעכער און טעפּ אין די הענט.

שמעלקע רוקט זיך צו צו דער טיר. נאָר פּיניע גייט אים נאָך.

— ניין, שמדניק — שרייט ער — פון מיינע הענט וועסטו נישט אַרויס!...

שמעלקע דערשרעקט זיך נישט פאַרן מעסער, נאָר פאַר פיניעס ווילדע אויגן.

שמעלקע לויפט שנעל איבער די שטיבער און פיניע לויפט אים נאָך און כאָרכלט:

— שמדניק! שמד!...

אויפן הויף וואַרפט פיניע אַוועק דאָס מעסער. ער כאַפּט איןביידע הענט אַ קלאַניצע און טוט זי אַ וויג אין דער לופטן.

מענטשן כאַפּן אָן פיניען ביי די הענט. מ׳רייסט אים אַרויס די קלאַניצע פון האַנט, עס פאַלן אויף אים קלעפּ פון אַלע זייטן. פיניע לאָזט מיט זיך טון אַליז. ער קוקט זיך נאָר אַרום. ער זעט ווי שמעלקע ליגט אויסגעצויגן אויף דער ערד. די רויטע באָרד טאַרעט זיך אין בלוט. ער הערט ווי מ׳שרייט צו אים: „מערדער! קאַטאַרזשניק!״, און ער ברומט צווישן די ציין:

— ישמדניק...

סטראַזשניקעס באַפרייען אים פון די קלעפּ פון המון, טוען אים אָן קייטלעך אויף די הענט, פירן אים ערגעץ. ער דרייט נאָכאַמאָל אום דעם קאָפּ. יאָ, ער ליגט אויף דער ערד, שמעלקע שמדניק. דער חשבון איז אויסגעגליכן. איצט קאָן ער גיין...

צוזאַמענגנם האָט ר׳ איטשע מאיר געשיקט רופן צו זיך לייזערן.

— לייזער — האָט ער צו אים געזאָגט — מ׳קאָן נישט איבערלאָזן ר׳ שכנאס פאַרמעגן אויף הפקר. כ׳וויל, אַז דו זאָלסט זיין דער אַפּיטרופּס פון די יורשים.

— כ׳ווייס נישט — האָט לייזער זיך געקווענקלט — ר׳ שכנא עליו השלום האָט מיך נישט געהייסן מישן אין זיינע עסקים...

— ווי פאַלט עס אוים? — האָט ר׳ איטשע מאיר געפרעגט.

— כ׳האָב אים געהאַט געוואָרנט וועגן שמעלקען — האָט לייזער געזאָגט.

— נו, אויב אַזוי היים איך דיך — האָט ר׳ איטשע מאיר געענט־פערט.

נאָר לייזער האָט זיך אַליין געקווענקלט:

— איך האנדל אויך מיט אייזן... כ׳וועל אפשר האבן א נגיעה... כ׳זע נישט, ווער פון די יורשים זאל פירן ס׳געשעפט...

— עס איז נישטא, ווער ס׳זאל פירן — האט ר׳ איטשע מאיר אויפגעקלערט — דעריבער דארף מען אלץ אויספארקויפן... אפשר קויפן פאר זיי א נחלה און וואס שייך דיין נגיעה, וועל איך צוזעצן עטלעכע באלעבאטים, וואס וועלן צוקומען מיט דיר עוסק זיין.

— גוט — האט מסכים געווען לייזער.

לייזער ווארשעווער איז געווארן דער אפיטרופס פון ר׳ שכנאס פארמעגן. אין די בתי־מדרשים און שטיבלעך האט מען שוין גענומען רעדן מיט גרויס דרך־ארץ וועגן ר׳ גרשון דעם תבואה־סוחרס איידעם, וואס דער משומד בלאך טוט נישט א זאך אן אים און, להבדיל אלף אלפי הבדלות, ר׳ איטשע מאיר טרויט אים אן דאס פארמעגן פון ר׳ שכנאן.

קאפיטל 22

נישט צו דערקענען לייזערן

שטיל און רואיק איז געפלאסן די צייט אויפן גזשיבאוו, אזוי שטיל און רואיק ווי עס פליסן די וואסערן אין דער ווייסל. לייזערס אמאליק קליין בלאנד בערדל האט זיך פארוואנדלט אין א ברייט צעוואקסענער גבירישער באָרד, אין וועלכער עס האבן זיך באוויזן דא און דארט קוים באמערקבארע גראע אינדזועלעך.

די עסקים אויפן גזשיבאוו האבן זיך וואס אמאל מער צעוואקסן. די עסקים האבן שוין דערגרייכט פעטערבורג, האבן זיך אפילו פארקליבן קיין מאסקווע און אזש אנגעשפארט אין אוראל.

שוין נישט געווען אזוי לייכט אנצוקומען צו ר׳ לייזערן. שוין נישט געוועון אזוי פשוט צו פארפירן א שמועס מיט ר׳ גרשון דעם תבואה־סוחרס איידעם.

שווער געווען צו זאגן ווי און ווי אזוי די ענדערונג איז פארגעקומען... אז מען וויל, איז קיין שום ענדערונג נישט געווען. לייזער איז בשוט עלטער געווארן. די פינף זין און צוויי טעכטער זענען שוין גע־

שטאַנען אין שידוכים. און די עסקים האָבן ברוך השם זיך צעוואַקסן. מילא, איז וואָס? אזוי פירט זיך ביי יידן. אָבער אין שטיבל איז לייזער געקומען ווי פריער, און יצחק בער און שמחהלע חסיד האָבן צו אים גע־רעדט אזוי ווי אין די גוטע קאַצקער יאָרן.

און דאָך האָבן אַלע געוווּסט, אַז ר' לייזער פון גזשיבאָוו איז שוין נישט לייזער וואַרשעווער. צווישן אים און די אַנדערע יידן פון שטיבל איז געשטאַנען אַ וואַנט, עפּעס אַ מחיצה. געלט איז געווען די מחיצה. אין שטיבל האָט מען אפילו נישט קיין דרך ארץ פאַר געלט. דאָס איז אָבער נאָר אזוי אויבנאויפיק. ווען אויף איין אָרט הויבט זיך אָן צונויפזאַמ־לען אַ סך געלט, קומט עפּעס אַרויף אויף דער אויבערפלאַך אַ געהיימע מיסטישע קראַפט, וואָס טיילט אָפּ און שאַפט מחשבות. אזוי איז געווען מיט לייזערן.

איינמאָל שבת איז דער עולם געזעסן ביי לייזערן. מ'האָט געטרונ־קען מעד און געשמועסט וועגן די פּשיסכער צייטן.

מיטאַמאָל קומט אַריין האַדעסל און זאָגט:

— לייזער, אַ שררה פון די קאַצאַפּעס, דוכט זיך גאָר אַ גענעראַל איז געקומען... ר'זאָגט, אַז ער דאַרף דיך גאָר נויטיק...

— שבת —ענטפערט לייזער— זאָל ער קומען מאָרגן...

באַלד קומט האָדעסל צוריק און זאָגט:

— ער בייזערט זיך גאָר שטאַרק, דער גענעראַל... ער וויל בלויז רעדן...

— שבת —מאַכט לייזער זיך גלייך דאָס שטריימל— האָב איך נישט מיט אים וואָס צו רעדן...

צום דריטן מאָל קומט האָדעסל צוריק און זאָגט:

— לייזער, דער ערל איז שטאַרק אין כעס, ער וועט דיך אָנלערנען, זאָגט ער...

— פאַר שבת וועגן, האָדעסל, —ענטפערט לייזער— מעג מען באַ־קומען אָנגעלערנט.

ביי שלש סעודות אין שטיבל האָט מען נישט אויפגעהערט וועגן דעם צו רעדן. אַ כוח פון ר' לייזערן!... נישט דערשראָקן זיך פאַר אַ גע־

נעראל, נישט אפערגעגאנגען פון טיש!... א קליינינקייט עפּעס, א גענעראל קומט!...

שמחהלע חסיד האָט אין א ווינקל זיך אָנגעבויגן צו יצחק בערן און צו אים שטיל געזאָגט:

— א רחמנות, נעבעך, אויף לייזערן...

— יאָ —האָט יצחק בער צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ און האָט פאַר־שטאַנען זיין חברס רייד — א רחמנות... וועגן אונזערם איינעם נאָכצו־זאָגן א שבח, אז ער וויל נישט האָבן קיין עסקים אום שבת!...

— ווייסט, יצחק בער, וואָס כ׳וועל דיר זאָגן —האָט שמחהלע גע־רעדט גאָר טרויעריק— טיילמאָל דערקען איך נישט אונדזער לייזער...

— ער איז אונדזער און נישט אונדזער —האָט יצחק בער אויף זיין שטייגער שאַרף א זאָג געטון— דאָס געלט שטייט אין מיטן...

לייזער אליין האָט אויך געפילט, אז אָפּט שטייט דאָס געלט אין מיטן צווישן אים און קאָצק. אָט קאָכט דער עולם מיט ר׳ מרדכי יוספן. אלטע קאָצקער גייען ארום צעטומלטע. קענען זיך קיין אָרט נישט געפינען. יצחק בער קלאַפּט אין טיש. שמחהלע דער גוטער קען שוין א שמייכל נישט טון. א רחמנות אים אָנצוקוקן. און אים, לייזערן, גייט עס אין דער אמתן ווי נישט אָן. אוודאי האַלט ער זיך ווייטער ביי קאָצק, ווי דען... אָבער ער טראַכט נישט וועגן דעם. מצוות אנשים מלומדה. אזוי איז עס ביי אים. אין קאָפּ שטייען אים די עסקים, די געשעפטן מיט בלאָכן, די חשבונות מיט די קאַצאַפּישע קופּצעס. און דאָס ערגסטע איז, וואָס ער האָט אפילו דערפון נישט קיין צער. ער וויל שוין אפילו נישט עפּעס אַנ־דערש. ווי האָט געזאָגט רבי הענעך פון אלעקסאַנדער? — „גוף״ איז דער טייטש: גוף וויל פרעסן, גוף וויל פאָפן אָבער אויך — גוף וויל פאָרט... ווילסטו נאָך פאָרט, לייזער?...

לייזער ווייסט עס נישט. ער קאָן זיך קיין תשובה נישט געבן. ער ווייסט שוין נישט, צי ער „וויל נאָך פאָרט״... די חשבונות פון די סוחרים פלאָנטערן זיך אים צופיל אין קאָפּ, אז ער זאָל קאָנען וועגן די ענינים טראַכטן.

ערשט ווען עס איז געשען דאָס גרויסע אומגליק און די שטול פון קאַצק איז פאַריתומט געוואָרן, האָט זיך אין דעם גזשיבאָווער סוחר דער־וועקט דער אַמאָליקער לייזער.

צוזאַמען מיט יצחק בערן און שמחהלען איז ער אַוועק קיין קאַצק, האָט אויפגעהערט זיך צו פאַראינטערעסירן מיט די גרויסע עסקים, האָט איינגאַנצן אָן זיי פאַרגעסן.

טעג און וואָכן איז ער געזעסן אין קאַצק און נישט געעפנט די בריוו, וואָס די „מענטשן" האָבן צו אים געשיקט און געפאָדערט צו קו־מען צוריק צו די עסקים.

— ווען פאָרסטו אַהיים? — האָט אים ר' איטשע מאיר געפרעגט.

— מיט אייך, רבי — האָט לייזער געענטפערט.

צוריקקומענדיק קיין וואַרשע, האָט אָבער לייזער שוין נישט גע־קאָנט טראַכטן, ווי אַמאָל, וועגן זיינע עסקים. עפּעס אַ נייע מחשבה האָט אים פאַרפאָלגט. און ער איז אַוועק צום רבין פון גער און זיך פאַר אים פאַרקלאָגט:

— איך ווער „פאַרשוואַרצט" ביי אַלע מיינע עסקים... כ'האָב נישט קיין צייט צו דאַווענען און צו לערנען... די „מענטשן" מיינע האָבן פיל בעסער: זיי טוען ס'זייעריקע און האָבן מנוחה. און מיך לאָזן נישט צו רו די עסקים...

— איז וואָס ווילסטו, לייזער? — האָט דער רבי געפרעגט.

— איך וויל אַלץ פאַרקויפן... כ'האָב באַרעכנט, כ'קאָן, ברוך השם, לעבן פון גרייטן... איז ווי לאַנג איז דער שיעור „פאַרשוואַרצט" צו ווערן?... מיט וואָס בין איך ערגער פאַר די „מענטשן" מיינע?

— און וויפל מענטשן האָבן פּרנסה פון דיינע עסקים? — האָט דער רבי געפרעגט.

האָט לייזער געמאַכט אַ גענויען חשבון און געזאָגט:

— אַן ערך צוויי הונדערט יידן, רבי...

— צוויי הונדערט יידן —האָט דער רבי ווי צו זיך אַליין גערעדט— אוואַ!... צוויי הונדערט יידן מיט זייערע ווייבער און קינדער האָבן ביי דיר פּרנסה... פאַר צוויי הונדערט יידן, לייזער, איז כדאי „פאַרשוואַרצט" צו ווערן...

דאמאָלס איז לייזער צוריק אוועק צו זיך אויפן גזשיבאָוו. ער האָט זיך צוריק גענומען צו זיינע עסקים מיט בלאַכן און מיט די קופּצעס פון מאָסקווע.

נאָר אַמאָל אין די אָוונטן, ווען ער האָט געעפנט אַ ספר און צווישן די שורות האָבן גענומען פאַר אים ארויפשפּרינגען חשבונות פון זיינע געשעפטן, האָט ער שטיל אַ זיפץ געטון און צו זיך געזאָגט:

— פאַר צוויי הונדערט יידן איז כדאי „פאַרשוואַרצט" צו ווערן...

צווייטער טייל

ר׳ לייזערס ירושה

קאַפּיטל 1

די פאַריתומטע שטוב

דניאל עפּשטיינס גליק איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט געהאַט דאָס מזל אָנצורירן די קלאַמקע פון ר׳ ליזערס הויז. אַזוי האָבן געגלויבט אַלע. די איינוווינער פון גזשיבאָוו, טוואַרדע און גראַניטשנע האָבן זעלטן ווען געהאַט איין דעה וועגן זייערע היימישע ענינים. בנוגע איין פּונקט זענען אָבער צווישן זיי קיין חילוקי־דעות נישט געווען, בנוגע דער מזל־ברכה פון גזשיבאָווער הויז, וואָס האָט זיך, מיט יאָרן שפּעטער, איבער־געטראָגן צו דניאל עפּשטיינען. א סברא, אַז אפילו דניאל עפּשטיין אַליין איז אויך געווען איבערגענומען מיט דער דאָזיקער אמונה, הגם ער האָט דערפון נישט גערעדט און הגם ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ שטיק כופר.

ווי אַזוי עס זאָל נישט זיין, דאָס הויז אויף גזשיבאָוו האָט זיך טיף איינגעקריצט אין עפּשטיינס זכרון, איז אַריינגעדרונגען אין זיין בלוט און גענומען אויף אייביק אין געפאַנגענשאַפט זיין האַרץ. פאַר זיינע אויגן איז אַ לעבן לאַנג געשטאַנען דאָס בילד פון ר׳ ליזערס הויז; ער האָט געדענקט מיט אַלע פּרטים ר׳ ליזערס גרויסע דירה; אָפט האָט זיך אים געדאַכט, ווי ער וואָלט נאָר וואָס דורכשפּאַצירט איבער ר׳ ליזערס סקלאַדעס. ער האָט נישט בלויז געדענקט די מעבל, נאָר אפילו דאָס אָרט, וווּ יעדע זאַך האָט זיך געפונען. ער האָט געדענקט די מענטשן און זייער אויפפירונג, פּונקט ווי דאָס אַלץ וואָלט ערשט נעכטן פּאַסירט.

אַ שמאָל איינשטאָקיק הויז, מיטן פּנים געווענדט צו דער פּריצי־שער קרולעווסקע, אָבער מיט ביידע אָרעמס אָנגעשפּאַרט פון איין זייט אויף דער חסידישער טוואַרדע און פון דער אַנדערער זייט אויף דער

באַלעבאַטישער גראַניטשנע און מיט דער גאַנצער מאַסע פון זיין מאַ־סיוון גוף איינגעגראָבן אין די שטיינער פון גזשיבאָוו, איז ר׳ לייזערס הויז געווען אין משך פון אַ גאַנצן דור דער צענטער, דער נערוו און, מ׳קאָן אַפילו זאָגן, די נשמה פון דער יידישער וואַרשע.

די בערגסאָנס און די נאַטאַנזאָנס און די אייגערס און די גאָלדפעדערס און די אַלע אַנדערע גרויסע יידישע מיוחסים און גבירים האָבן שוין דאַמאָלס געהאַט אויפגעשטעלט זייערע פּרעכטיקע פּאַלאַצן, שלע־סער, וועלכע האָבן מיט זייער שרייאיקער עלעגאַנטישקייט פאַררוקט אין שאָטן אַפילו די פּריצישע רעזידענצן פון די לובאָמירסקים און בראַניצ־קים. זיי האָבן אין די גויאישע גאַסן פאַרלייגט לוקסוריעזע באַנק־הייזער, וואָס האָבן געקוקט פון אויבן־אַראָפּ אויף דער אַלטער, געלער געביידע פון דער מלוכה־באַנק.

ווי עדות פון זייער גרויסקייט און חשיבות, האָבן זיי אוועקגע־שטעלט ביי די טירן פון זייערע פּאַלאַצן און בענק גראָבבייכיקע גויאישע „שווייצאַרן" אין בלויע מונדירן מיט גאָלדענע קנעפּ. די גויאישע שומרים האָבן מיט זייערע בייזע פּנימער און גרויסע געדרייטע וואָנצעס, אָנגע־וואָרפן אַ פּחד אויף די יידישע סוחרים פון טוואַרדע און פאַרבייגייענדיק זיי, האָבן יידן זיך גלייכגעמאַכט דאָס היטל און טיפער פאַררוקט די פּאות, פּונקט אַזוי ווי זיי האָבן דאָס געטון ביים אַריבערטרעטן די שוועל פון צירקל (פּאָליציי־קאָמיסאַריאַט).

דאָס שמאָלע איינשטאָקיקע הויז אויפן גזשיבאָוו מיט די קליינע פענסטערלעך, וואָס האָבן אַרויסגעקוקט אויף די צוויי שרענגעסביימער פון דער קרולעוועסקע, האָט אַפילו אין חלום נישט געקאָנט זיך פאַרגלייכן מיט די פּאַלאַצן פון די וואַרשעווער „דייטשן".

פונדעסטוועגן האָבן די יידן פון וואַרשע און פון דער גאַנצער פּראָ־ווינץ געקלעפּט דווקא אָן דעם קליינעם הייזל. פון אייגענעם ווילן האָבן זיי אָוועקגעשטעלט אַ וואַנט צווישן זיך און די נאַטאַנזאָנס און אייגערס. די וואַנט איז אייגנטלעך געווען נישט מער ווי איין וואָרט, אָבער דאָס דאָזיקע איינציקע וואָרט „דייטשן" איז גענוג געווען צו מאַכן די מחיצה צווישן די יידן פון טוואַרדע און גראַניטשנע און די גרויסע מיוחסים.

ר׳ לייזער אָבער איז געווען אַן אייגענער מענטש. אויף אים האָט

מען זיך געקאָנט אָנלענען, אויף זיין הויז האָט מען זיך געקאָנט אָנשפּאַרן אין אַן עת צרה, ארום זיין שטוב האָט מען זיך געפילט זיכער און רואיק.

דעם ערשטן שטאָק האָט פאַרנומען ר' לייזערס דירה. גרויסע האַלב טונקעלע שטיבער מיט ווענעציקע פענסטער אָדער מיט שמאָלע לענגלעכע באַלקאָנען מיט אַן ארויסגערוקטן אין אַ ווינקל בויך, ווי פון אַ מעוברת־דיקער יידענע — די סוכה.

די שטיבער זענען געווען ענלעך איינע צו דער אַנדערער אפילו מיט זייער מעבל. ארום די ווענט זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט ברייט־פּליי־ציקע בופעטן, אָדער ווי מען האָט זיי אין ווארשע גערופן „קרעדענצן", מאַסיווע מאַהאַגענע קליידער־שענק, סאָפעס, אין דער ברייט צעוואַקסע־נע, באַדעקט מיט טונקל ברוינעם לעדער אָדער געבלימלטן פּליוש.

פון אַ ווינקל האָט אַ קליינע שמאָלע „סערוואַנטקע" מיט גלעזערנע טירלעך אַ פאַרשעמטע אַרויסגעקוקט, ווי אַ חדר־יינגל וואָלט פלוצים פאַר־בלאָנדזשעט צווישן אַלטע שוויינגדיקע יידן מיט ברייטע גראָע בערד. און פון די סערוואַנטקעס האָבן איבער די האַלב־טונקעלע חדרים ארויסגע־שיינט, ווי יינגלישע אויגן, טייערע קרישטאָלן, שווערע זילבערנע צוקער־פושקעס און שפּיציקע געשלענגלטע בשמים־ביקסן.

דעם מיט שטוב האָבן פאַרנומען שווערע דעמבענע טישן באַדעקטע מיט פּליושענע טישטעכער פון בלערליי קאָלירן. די טישן זענען פון אַלע זייטן געווען ארומגענומען ווי מיט שומרים, מיט הויכע אויסגעבעטע שטולן, מיט לאַנגע, שמאָלע, אויסגעבעטע אָנלענען. די קליידער־שענק און די בופעטן זענען געווען שטענדיק פאַרשלאָסן.

האָדעסל, ר' לייזערס, האָט דעם בינט שליסלען נישט ארויסגעלאָזט פון האַנט. די שליסלען האָבן איר נאָכגעקלונגען אין טאַש, ווען זי איז פון אינדערפרי ביז ביינאַכט געשטאַנען אויף דער וואַך און אַכטונג געטון אויף דער גרויסער באַלעבאַטישקייט, אויף אירע פינף זין און צוויי טעכ־טער, אויף די קעכינס און משרתים און אויך אויף די מלמדים, וואָס האָבן געלערנט מיט אירע זין.

נאָר אין צוויי שטיבער האָט האָדעסל ר' לייזערס נישט געהאַט קיין שליטה איבער די שליסלען. דאָס זענען געווען ר' לייזערס צוויי לערן־חדרים.

דאָרט זענען אַלע ווענט געווען אַרומגענומען ביז דעם סופיט מיט הויכע שענק, צוגענאָגלטע צו דער מויער, ווי עס וואָלט געווען אַ מורא, אַז זיי וועלן נישט אויסהאַלטן די שווערע משא פון דער יידישער תורה און אָנלען. די טירן פון די ספרים־שענק זענען געשטאַנען ברייט אויפ־געפּראַלטע, ווי זיי וואָלטן יעדן צו זיך געלאַדן. פון זייערע פּאָליצעס האָבן אַראָפּגעקוקט די לעדערנע רוקנס פון אַלטע שס'ן, חושן ומשפטים און רמב"מס און אַלע אנדערע הייליקע ספרים, וועלכע ר' לייזער האָט אָנגע־קויפט פאַר זיך און דער עיקר, פאַר זיינע זין, צו וועלכע ער האָט גע־האַלטן מלמדים, וואָס דער רבי, זאָל לעבן, אַליין האָט צוגעקליבן פאַר אים פון צווישן זיינע „בעסטע יונגעלייט".

ר' לייזער אַליין האָט אַ גאַנצע וואָך ווייניק פאַרבראַכט אין זיין דירה אויפן ערשטן שטאָק. זיין אמתע רעזידענץ איז געווען אונטן, אין געשעפט.

יונגע סוחרימלעך פון גאַרוואָלין אָדער פּשיסכע און נאָך אַזעלכע מקומות, וואָס זענען נאָר וואָס אַראָפּ פון די קעסט און זענען מיט צע־שראָקענע אויגן איבערגעטרעטן צום ערשטן מאָל די שוועל פון גזשיבאָ־ווער הויז, כדי צו ווערן אַ „קונדע", זענען געוואָרן גאָר צעטומלט, נישט פון איבערראַשונג, נאָר פון אַנטוישונג. ר' לייזער האָט אויסגעזען ווי זייערס גלייכן. אַ ייד, ווי אַלע יידן. אַ האָר נישט אַנדערש. אַ ייד אין די מיטעלע יאָרן, פון נישט הויכן וווקס, מיט אַ לאַנגער באָרד, וואָס האָט אַמאָל געמוזט זיין בלאָנד נאָר איצט איז זי שוין גראָלעך. די באָרד נעמט אַרום דאָס גאַנצע פּנים, באַהעפט זיך אָן די פּיאות, נאָר אַ פּאָר קליינע גראָע אויגן קוקן אָפן. אויגן קלאָרע און צעשמייכלטע. און אָנגעטון גייט ער אויך נישט אַנדערש ווי אַנדערע יידן. אין ווינטער־צייט אַ לאַנגע, טונ־קעלע, טוכענע קאַפּאָטע, און אין זומער אויך אַזאַ לאַנגע, שוואַרצע, אַל־פּאַגענע זשיפּיצע. און אויפן קאָפּ — אַ הויך טוכן היטל מיט אַ ברייטן גלאַנציק שוואַרצן לעדערנעם דאַשעק.

— און דאָס איז ר' לייזער? — רייבט זיך די אויגן דער נעכטיקער קעסט־איידעם. פונדעסטוועגן רוקט ער זיך אַוועק אָן אַ זייט און לאָזט נישט אַראָפּ אַן אויג, ווי ר' לייזער שפּאַצירט לאַנגזאַם איבער זיינע סקלאַדעס.

יעדן טאָג באַגינען, אין משך פון גאַנצן יאָר, גייט ר׳ לייזער אַראָפּ מיט לאַנגזאַמע טריט פון די שטיגן פון זיין דירה. מיטן זעלבן געלאַסענעם גאַנג שפּאַצירט ער דורך זיינע אייזן־סקלאַדעס, וואָס ציען זיך איבער דער גאַנצער לענג פון דעם טיפן הויף, וועלכער האָט זיך ברייט איינגעשניטן אין דער שכנותדיקער גזשיבאָווסקע.

אויפן וועג האָט ר׳ לייזער גערעדט מיט זיינע „מענטשן", אויסגעפרעגט זיי גאַנץ פּאדראבנע, געוואָלט וויסן יעדע זאַך, זיך אינטערעסירט מיט יעדער קלייניקייט און דערביי געגלעט מיט דער האנט זיין לאנגע גראָע באָרד און זיינע קליינע גראָע אויגן האָבן דורכדרינגענד געוואַנדערט איבער יעדן ווינקל.

ער האָט גערעדט צו זיינע אָנגעשטעלטע שטיל און געלאַסן. זיין געשריי אָדער געבייזער האָט קיינער פון זיי נישט געהערט. אָבער אַ קנייטש פון זיינע ברעמען איז גענוג געווען, אַז „זיין מענטש" זאָל דערפילן עפּעס אַ מאָדנע שוואכקייט אין די קניען, ווי עמיצער וואָלט אים פּלוצים די פיס אונטערגעהאַקט.

ר׳ לייזער איז אַראָפּגעקומען אין געשעפט יעדן טאָג אין דערזעלבער שעה. זיינע אָנגעשטעלטע האָבן מיט אַ מאַטעמאַטישער גענויאיקייט געקאָנט פעסטשטעלן אפילו די מינוט פון דעם „אלטנס" באוויזן זיך.

פונדעסטוועגן האָבן זיי אַלע, פון די עלטסטע ביז צו די טרעגער, דערזעענדיק אים, געהאַט יעדעס מאָל דאָס געפיל, ווי אָט דאַרף אַראָפּקומען א „רעוויזאָר" פון פּעטערבורג און מאכן אַן „אביסק". און די הערצער האָבן ביי זיי געקלאַפּט, ווען זיי האָבן אים דערבליקט. זיי האָבן אַלע גוט געוווסט, אַז ביי ר׳ לייזערן האָט נאָך נישט געטראָפן, אַז ער זאָל זיינם א „מענטש" הייסן גיין. דאָך האָבן זיי אַלע לייכטער אָפּגעאָטעמט, ווען ער איז ענדלעך פארשוווּנדן הינטער דער קליינער טיר פון דעם „קאנטארל".

פון דאָרט אויס, פון דעם קאנטארל זיינעם, האָט ר׳ לייזער אָנגעפירט מיט זיין מלכות. אין א פּאָטעל־שטול, ביי א קליין שרייב־טישל, איז ער געזעסן און געשאָקלט — ווי גאַנץ וואַרשע האָט געוווּסט — מיט דער מדינה!...

וועמען אַלץ האָבן די ווענט פון דעם קליינעם קאנטארל נישט געזען!...

עס זענען דאָרט געקומען גרויסע אָנגעזעענע רבנים מיט ברייטע גלאַנציקע אַטלאַסענע זשיפּיצעס און סאַמעטענע קלאַפּעס, מיישב זיין זיך וועגן אָפּשאַפן אַ גזירה, וועגן אַ דאַך פאַר דער נייער תּלמוד־תּורה, און וועגן דער אַלטער שול, און וועגן דער מקוה, און וועגן נאָך פיל אַנדערע אַזוינע ענינים.

נאָך זיי האָבן אויף דער שוועל פון דעם קאַנטאָרל זיך באַוויזן אויסגעדאַרטע יונגע רבנימלעך פון קליינע שטעטלעך אין אויסגעריבענע ריפּסענע זשיפּיצעס מיט לאַנגע אויסגעצויגענע, פון מקוה גיין אויסגעוויקטע פּיאות — אַז ר׳ לייזער זאָל זיין דער ערשטער „פּרענומערענט" פון אַ נייעם ספר — ממש אַ „כלי מפואר"!... אדרבה, זאָל ר׳ לייזער זען די הסכמה פון סכאַטשאַווער גאון...

געווען טעג, ווען דאָס קאַנטאָרל אויף גזשיבאָוו האָט ארויסגעגעבן פון זיך אַ ליכטיקן שיין, ביי וועלכן די חסידים־שטיבלעך אויף טוואַרדע און אַנדערע אַרומיקע געסלעך האָבן זיך וואָכן נאָכאַנאַנד געוואַרעמט.

דאָס זענען געווען טעג, ווען אין ר׳ לייזערס קאַנטאָרל האָט זיך באַוויזן אַ „גוטער ייד" פון גרויסן יחוס, באַגלייט פון אַ גאַנצער מחנה גבאים, שמשים און גלאַט מקורבים.

„ער זאָל לעבן" האָט זיך מטריח געווען קיין וואַרשע, כדי שואל עצה צו זיין ביים פּראָפעסאָר באַראַנאָווסקי און פאַר איינוועגס געקומען מיט אַ וויזיט צו ר׳ לייזערן.

אין אַזאַ טאָג האָט דאָס קאַנטאָרל אויף גזשיבאָוו זיך פאַרוואַנדלט כמעט ווי אין אַ רבישן טיש. דאָס קאַנטאָרל איז דאַמאָלס געווען צו קליין פאַר דער גאַנצער רבישער סוויטע. האָט מען ברייט אויפגעפּראַלט זיינע טירן און דאָס גאַנצע געשעפט האָט גענומען אַ חלק אין דער רבישער שמחה.

די אָנגעשטעלטע און די סוחרים פון די קליינע שטעטלעך האָבן זיך צונויפגעמישט מיט דעם רבינס מקורבים און מיט טיפן דרך־ארץ און יראת הכבוד געקוקט אויף די שאַרפע חסידים מיט הויכע געפּאָלדעוועטע שטערנסט, וואָס שאָקלען זיך מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגן, ווי דעם רבינס ווערטער וואָלטן זיי מיט אַמאָל באַפרייט פון אַלע גשמיותן און זיי איבערגעטראָגן אין די גאָר הויכע עולמות.

אַ געשמאַקער ריח פון טייערע ציגאַרן האָט זיך צעגאָסן איבער אַלע

חדרים, און חסידים האָבן איינגעזאַפּט אין זיך די טייערע ריחות און ממש געפילט דעם ריח ניחוח פון קטורת. מיט אייגענע אויגן האָבן זיי באַשיינפּערלעך געזען ווי אַ שטיק חומר — ר׳ לייזערס ציגאַרן— באַקומען זיין תיקון, ווען אַ הייליק מויל רירט עס אָן...

אויפן גאַס האָט דער ריח פון רבינס ציגאַרן נישט דערגרייכט. דאָרט אַרוים האָט אויך נישט דערגרייכט דאָס שוואַכע אײדעלע תורה־קול פון רבין. דאָס האָט אָבער קיינעם נישט געאַרט.

חסידים אַלטע און יונגע זענען שעהן לאַנג געשטאַנען אויף דעם שמאָלן טראָטואַר, ביי ר׳ לייזערס געשעפט און נישט אָראָפּגענומען די אויגן פון די פענסטער, הינטער וועלכע תורה און גדולה פראַווען טיש.

מיט די חסידים זענען געשטאַנען אויסגעמישט די פורמאַנעס און טרעגער פון גזשיבאָוו מיט זייערע מגושמדיקע פּנימער, מיט די בייטשן און שטריק אין די הענט און געוואַרט געדולדיק און גליקלעך אויף דער מינוט, ווען דער רבי וועט זיך באַווייזן אויף דער שוועל פון ר׳ לייזערס געשעפט.

דאָס וואַרטן האָט נישט מיד געמאַכט. דאָס וואַרטן האָט נאָר צוגעגעבן חשיבות דער גרויסער מינוט, ווען דער הייליקער צדיק, אין באַגלייטונג פון ר׳ לייזערן, האָט געשטעלט זיינע פאַרזיכטיקע טריט אויפן שמאָלן טראָטואַר, און עולם האָט געמאַכט אַ „וואַרע״. ווייכע חסידישע הענט האָבן אָנגענומען אויסגעהאַרטעוועטע ידים פון די פורמאַנעס, חסידישע יונגעלייטלעך האָבן זיך אָנגעשפּאַרט אויף די פּלייצעס פון די טרעגער און אין מיטן איז געגאַנגען דער רבי מיט האַלב פאַרשלאָסענע אויגן, ווי ער וואָלט גאָרנישט געזען, וואָס אַרום אים טוט זיך. און ר׳ לייזער האָט אים געפירט צו זיין „קאַטש״, וואָס איז געשטאַנען אַ מיוחסדיקע צווישן די וועגענער מיט אייזן און צינק אויפן גזשיבאָווער פּלאַץ.

אין אַזאַ טאָג האָבן אפילו דער „סטאַיקאָווי״ און „גאַראַדאָוואָי״ (רוסישע פּאָליציילייט) געוווסט, וואָס עס קומט פאַר ביי ר׳ לייזערן און קאָנטאָרל און נישט געטריבן דעם עולם אויף דער גאַס.

אַזאַ יום־טוב אינדערוואָכן אויף גזשיבאָוו האָט זיך לאַנג געצויגן. ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט דער יום־טוב זיך פאַרצויגן. נישט מער,

וואָס ווען דער אָוונט איז צוגעפאַלן, האָט ער זיך איבערגעטראָגן פון קאָנ־טאַרל אין דער נידער אויפן ערשטן שטאָק אין ר' לייזערס דירה.

די העל באַלויכטענע פענסטער, וואָס האָבן אַרויסגעקוקט אויף דער פּריציִשער קרולעווסקע האָבן דאַמאָלס אָנגעזאָגט דער חסידישער וואַרשע, אַז דער יום־טוב דויערט.

אין די שעהן האָט יונה סאַרווער, ווי אַ זעלבסטהערשער, איבער־גענומען די ממשלה איבער ר' לייזערס דירה. קיינער האָט נישט געוואַגט אים צו זאָגן אַ דעה און אוודאי האָט קיינער נישט געפּרוווט עובר צו זיין אויף זיינע באַפעלן.

וואָרום אַלע האָבן זייער גוט געוווּסט, אַז עס קאָן נישט געמאָלט זיין אַ חסידיש גבירישע שמחה אָן יונה סאַרווער. האָט אַ וואַרשעווער גביר אָפּגעשטימט אַ זמן חתונה פון זיין טאָכטער, האָט ער גלייך געמוזט „באַ־שטעלן" ר' יונהן. געווען אפילו פּרוון פון ר' לייזערס שנורן צו באַגרע־ניצן יונהס אַליינהערשאַפט. יונה סאַרווער האָט אָבער אפילו פאַר זיי זיך נישט דערשראָקן. מ'האָט אים נאָך געמוזט איבערבעטן. זינט די דאָזיקע נישט געלונגענע פּרוּוון האָט שוין קיינער מער נישט געפּרוווט באַשטרייטן זיינע סוווערענע רעכט.

מיטן הויכן זיידענעם קאַפּל אויפן קאָפּ, איינגעהילט אין ווייסן פאַרטעך, איז ער געלאָפן אַרויף און אַראָפּ איבער די טרעפּ, האָט זיך גע־בייזערט אויף די פישער־יידענעס, האָט זיך געקריגט מיט די גענזלערס, האָט געקאָמאַנדעוועט מיט די משרתים ווי מיט זיינע לייב־קנעכט און גע־טריבן אָן רחמנות די „קעסט־קינדער".

אַ ביטער רחמנות געווען אויף די דאָזיקע חסידישע יונגעלייט, וואָס האָבן געגעסן קעסט ביים שווער און עוסק געווען אין חסידות. זיי האָבן זיך געוואָלט אַריינקריגן בלויז אין קאָרידאָר, פון דער נאָענט כאָפּן אַ קוק צום „טיש". ווי ביי אַ גזלן האָבן זיי זיך ביי יונהן געבעטן, טרערן זענען זיי געקומען אין די אויגן, זיי האָבן ממש פאַר אים געוויינט: „בלויז אַ קוק טון, ר' יונה, נישט מער ווי אַ קוק! בנאמנות..."

און ווען דאָס געבעט האָט נישט געהאָלפן, האָבן זיי געפּרוווט יונה סאַרווער מוסר זאָגן:

— ווי איז מען אַזאַ רשע — האָבן זיי געטענהט — איר זענט עתיד

ליתן את הדין... אַ ייד אַן אכזר... — און מיט אַ גמרא־ניגון געפּרווּווט יונה סאַרוּוער איבערצייגן: עס איז דאָך ממש זה נהנה וזה לא חסר...

אָבער אויך דאָס מוסר זאָגן האָט נישט געהאָלפן. די חסידישע יונגע לייט האָבן פאַרלוירן זייער לעצטע האָפענונג זיך אַריינצוקריגן און כאַטש פונדערווייטנס כאַפּן אַ קוק צום טיש. דאַמאָלס האָבן זיי נקמה גענומען אַן דעם „רשע מרושע”, דעם סאַרוּוער יונה, דעם „הדיוט קופץ בראש” און דער שאַרפער וועלוועלע האָט אים כלומרשט גלייכגילטיק געפרעגט:

— איז אפשר, ר׳ יונה, זאָלן מיר אייך העלפן אַרויסקריגן פון אונטערן טיש דעם קליינעם זעליקל און דעם הויכן משה?...

ר׳ יונה האָט אויף דער שאלה נישט געענטפערט. ער האָט אין פאַרלעגנהייט זיך גלייכגעמאַכט דאָס הויבע זיידענע קאַפּל און עפּעס אַ מורמל געטון אונטער דער נאָז. דאַמאָלס האָבן די יונגעלייט שוין אָפן צוגעדריקט יונה סאַרוּוער צו דער וואַנט און צו אים געזאָגט:

— היט אייך פונדעסטוועגן, ר׳ יונה, דער קליינער זעליקל קאָן נאָך אַ קאַפּע טון. איז, אויב איר ווילט, וועלן מיר אייך העלפן... ס׳איז דאָך אַ מצווה... עזוב תעזוב...

פון אַזוינע רייד איז ר׳ יונה אַריינגעפאַלן אין כעס. ער האָט זיך דערמאָנט אָן דער חרפּה, וואָס ער האָט אַמאָל איבערגעלעבט, ווען עס האָט זיך אים פאַרגלוסט אַרויסצושלעפּן פון אונטערן טיש דעם קליינעם זעליקל, און ער האָט פאַר דער עזה באַקומען אַזאַ קאַפּע, אַז מען האָט געמוזט רופן צו אים יעקל פעלדשער.

פון דאַמאָלס אָן האָט ר׳ יונה פאַרשטאַנען, אַז מיט „די לייט” טאָר מען נישט אָנהייבן, אַז אויב ער וויל שאַנעווען זיין כבוד און היטן זיין געזונט, מוז ער זיך מאַכן נישט זען די מחוצפים, דעם קליינעם זעליקל און הויכן משה... זייער נאָמען האָט ער נישט געקאָנט הערן, עס האָט אים דערמאָנט זיין מפּלה און חרפּה. ער האָט דעריבער אַ זעץ־צו געטון די טיר מיט אַזאַ גרימצאָרן ווי אַ שיכורער עשו...

געבליבן שטיין הינטער אַ פאַרמאַכטער טיר, האָבן די יונגעלייט פאַרשטאַנען, אַז זיי מוזן שלום מאַכן מיטן גורל... מילא, וואָס זאָל מען טון... כל המיצר לישראל נעשה ראש... ווערט אפילו יונה סאַרוּוער אויך אַ גענעראַל...

קליין איז געווען די צאָל פון די יעניקע, פאַר וועלכע יונה סאַרווער האָט געהייסן עפענען די טיר פון ר׳ לייזערס דירה און וועלכע האָבן זוכה געווען מיט די אייגענע אויגן צו זען דעם טיש... אוודאי האָט מען די גליקלעכע מקנא געווען. אוודאי האָט דערביי אויך נישט געפעלט אַביסעלע רכילות...

צו שטאַרק מצער געווען האָט מען זיך אָבער נישט. אין די „שטיבלעך״ האָט מען סיי ווי געוווּסט און טאַקע מיט די גענויעסטע פּרטים פון אַלעם, וואָס עס איז פאָרגעקומען ביי ר׳ לייזערס טיש. מען האָט געוווּסט און טאַקע צו דער מינוט און רגע, ו ו ע ן מ׳האָט זיך „געזעצט צום טיש״ און ו ו ו יעדער איינער איז געזעסן. מען האָט געוווּסט, מיט ו ו ע מ ע ן דער רבי האָט געשמועסט, ו ו ע ר ס׳האָט זיך ביים טיש „מזכיר״ געווען. מען האָט געוווּסט, וועלכע וויינען ר׳ לייזער האָט צום טיש דערלאַנגט און וועמען מען האָט צום ערשט געגעבן „שיריים״ און דער עיקר: מען האָט נאָכגעזאָגט און טאַקע וואָרט ביי וואָרט דעם „גאַנצן שמועס״. א תיבה האָט מען חלילה נישט פאַרפעלט... ס׳איז נישט געגאַנגען לאיבוד דעם רבינס קרעכץ ביים תורה זאָגן, יעדע תנועה זיינע האָט זיך איינגעקריצט אין האַרץ, פּונקט ווי מ׳וואָלט עס מיט די אייגענע אויגן געזען...

און דאָס אַלץ האָט מען געהאַט צו פאַרדאַנקען דעם קליינעם זעליקל און הויכן משה, וואָס זייערע נעמען האָט יונה סאַרווער נישט געקאָנט הערן. קיינער האָט נישט געוווּסט, ווי אַזוי און ווען, פונדעסטוועגן האָבן אַלע געוווּסט, אַז זיי האָבן פאַרנומען זייער מקום אונטערן טיש...

עס האָט זיי חלילה גאָרנישט געפעלט אונטערן טיש. פון כל טוב האָט מען זיי דערלאַנגט. ר׳ לייזער אַליין האָט זיי גערוקט אונטערן טיש גאַנצע טעלערס, און אויך דער רבי האָט חלילה אָן זיי נישט פאַרגעסן.

און זיי זענען ביי זיינע פיס געלעגן און פון זיין מויל געטרונקען ווי פון ריינסטן קוואַל זיין תורה...

געווען אַמאָל א מעשה מיט ר׳ יצחקל מתנגד באַלד ווי ער איז אַראָפּגעקומען קיין ווארשע און ר׳ לייזער האָט אים געלאַדן צו אַזא סעודת מצוה. דער קליינער זעליקל האָט זיך עפּעס נישט ווילנדיק פאַרטשעפּעט (און אפשר טאַקע ווילנדיק, א קשיה אויף זעליקל קונדס) אָן ר׳ יצחקלס פיס...

— עפּעס דאָרטן אונטערן טיש... — האָט ר׳ יצחקל אַ דערשראָקע־נער אַרויסגעשטאַמלט.

דער עולם ביים טיש האָט זיך צעשמייכלט און ר׳ לייזער האָט זיך אָנגערופן:

זייט רואיק, ר׳ יצחקל, דאָס „וויעוועט" מסתמא אַרום דער קליינער זעליקל און דער הויכער משה...

ר׳ יצחקל מתנגד האָט זיך אָבער נישט באַרואיקט. ר׳ לייזערס רייד האָבן אים ערשט אויף רעכט דערשראָקן.

— ס׳הייסט —האָט ער איינגאַנצן אַ פאַרלוירענער נישט געקאָנט קומען צו זיך און פון גרויס אויפרעגונג נישט געקאָנט געפינען קיין פּאַ־סיקע ווערטער— „סטייטש?... ס׳איז דאָך חלילה... אַ ייד... אונטערן טיש... ווי מעג מען...

דער עולם ביים טיש האָט זיך נאָך מער צעשמייכלט. אפילו דער רבי האָט ווי אַ שמייכל געטון און ער האָט זיך אָנגערופן צו ר׳ יצחקלען כהאי לישנא: ס׳איז נישט ווי איר מיינט... עס איז זייער מקום און זיי וועלן דערפון נישט מוותר זיין.

וואָכן נאָכאַנאַנד האָט מען נאָכדעם אין די „שטיבלעך" געלאַכט. דאַכט זיך, אַזאַ למדן, מ׳זאָגט אַ גאונישער קאָפּ, און פּאָרט אַ מתנגדישע השגה... פאַרשטייט נישט אַזאַ פּשוטע זאַך... אַ רחמנות נעבעך אויף די מתנגדים... טרוקענע נשמות...

דער קליינער זעליקל און הויכער משה האָבן גוט געוווּסט, אַז אין לומדות קאָנען זיי זיך נישט פאַרגלייכן מיט ר׳ יצחקלען. טיף אָבער אין הארצן האָבן זיי רחמנות געהאַט אויף דעם מתנגדישן למדן. און הגם גאווה איז גאָרנישט קיין חסידישע מידה, האָבן זיי זיך אָבער גאָרנישט געקאָנט העלפן, ווען זיי האָבן אָנגעהויבן אַליין קוקן אויף זיך מיט אַנדערע אויגן און האָבן געהאַלטן אין איין איבערחזרן: „עס איז זייער מקום..." געהערט ווערטער?... נו, וואָס דען... זיי וועלן אפשר עמיצן אָפּטרעטן זייער אָרט... פאַר קיין הון דעלמא... אפילו מיט די „טישזיצער" פאַלט זיי נישט איין זיך צו טוישן... „עס איז זייער מקום".

און עס איז זייער זאַך איינצוהערן זיך אין שמועס. אונטערן טיש אין דער פינסטער, קיין שום זאַך נישט זען נאָר בלויז הערן,

מיט אַלע חושים הערן. אַלע רמח איברים זאָלן ווערן   א י י ן   געהער, און שפּעטער איבערגעבן דעם עולם וואָרט ביי וואָרט מיטן ניגון און מיט יעדן קנייטש און יעדן קרעכץ... צי קאָן אונזערס א ייד מוותר זיין אויף אַזאַ זכות... היינט־זשע ווי גרויס דאַרף זיין דער זכות פון אַזאַ ר׳ לייזער... נאָר גיי און גיב דאָס צו פאַרשטיין אַ מתנגד...

נישט שטענדיק האָט פון ר׳ לייזערס קאַנטאָרל אויסגעשטראַלט אַזאַ יום־טוב אויף ווארשע.

געווען טעג, ווען עס זענען דאָרט נישט דרייסט געזעסן אויפן שפּיץ שטול קליינע רביימלעך אויך פון גרויסן יחוס, נאָר אָן מזל נעבעך, ווי אונדזערע חכמים זאָגן, אַז אַפילו אַ ספר־תורה אין היכל דאַרף האָבן מזל. חסידים האָבן פאַר זיי קיין ווארע נישט געמאַכט, די פּורמאַנעס אויפן גזשי־באָוו האָבן זיי קיין כבוד נישט אָפּגעגעבן, דער רעוויראַווי האָט זיך אויף זיי נישט אומגעקוקט. אַליין זענען זיי געקומען, נישט באַגלייט צומאָל פון איין שמש, נעבעך... באַגלייט האָבן זיי בלויז די שאָטנס פון אַמאָליקן גלאַנץ, פון מיוחסדיקע טאַטעס, פון גרויסע זיידעס און הייליקע עלטער־זיידעס...

זיי האָבן שטיל אָפּגעהוסט, דערמאָנענדיק זיך אָן די בוגרותן אין דערהיים, וואָס האַלטן זיך אין איין ארומקריגן מיט דער שטיף־מאַמע. מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן האָבן זיי אַרויסגעקרעכצט זייער בקשה צו ר׳ לייזערן. זיי האָבן לאַנג נישט פאַרברענגט אין קאַנטאָרל, און קיינער האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף זייער פאַרשווינדן, פּונקט ווי קיינער האָט נישט באַמערקט זייער אָנקומען. עס האָט קיינער אַפילו אַ קרעכץ נישט געטון אויף זייער אַמאָליקן גלאַנץ, וואָס איז ווי אַ שוים צעשוווּמען. דער גזשיבאָוו האָט זיך וואָכעדיק געטומלט, די בעלי־עגלות האָבן געשריגן און געשאָלטן זיך, און די טרעגער האָבן גערעדט צו זיך מיאוסע רייד. אַפילו דער ערל, דער סטאַי־קאָווי (פּאָליציסט) האָט געקוקט מיט ביטול אויף דעם צעקנייטשטן רבנישן קאַפּעליושל, וואָס האָט זיך אַרויסגעשאַרט פון ר׳ לייזערס געשעפט.

די דאָזיקע אַלע וויזיטן פון גרויסע גוטע יידן און אָרימע רביימלעך, פון גרויסשטעטישע רבנים און קליינשטעטלדיקע „מחברים" האָבן אָבער נישט באַוויזן צו פאַרוואַנדלען דעם גזשיבאָוו אין עפּעס אַ שול־פּאָליש. זיי האָבן נישט פאַרטריבן די וואָכעדיקייט פון גזשיבאָוו. זיי האָבן נאָר די

וואָכעדיקייט געמאַכט באַטעמטער, ווארעמער, יידישלעכער. אַראָפּגענומען פון איר דעם מגושמדיקן פּרצוף. אויסגעאיידלט דעם אינדערוואָכן, באַשיט אים מיט אַביסל רוחניותדיקן זאַלץ. מסחר איז אָבער געבליבן מסחר, און ר׳ לייזערס קאַנטאָרל איז קודם כל געווען אַן אָרט פאַר האַנדל.

די „מאָסקווער קופּצעס" זענען אין ר׳ לייזערס קאַנטאָרל געווען אָפטע געסט. מען האָט זיי אויפן גזשיבאָוו גערופן מאָסקווער קופּצעס, הגם געקומען זענען זיי נישט בלויז פון מאָסקווע, נאָר אויך פון קיעוו און אָדעס, פון סמאָלענסק און כאַרקאָוו, פון יעקאַטערינאָסלאַוו און באַקו און פון אַלע עקן פון דער גרויסער רוסישער מלוכה.

ר׳ לייזערס מענטשן האָבן אויפגענומען מיט אַ פרייַנטלעכן ברוך הבא די בלאָנד־בערדיקע און ברייט־פּלייציקע „קאַצאַפּעס" און בשעת מעשה געציטערט, צי זייערע הענט וועלן נאָר אַרויס בשלום פון די ידים פון די פּאָנישע עוג מלך הבשנס ביים שלום נעמען.

די מאָסקווער קופּצעס האָבן מיט רעש אָנגעפּילט די חדרים פון ר׳ לייזערס געשעפט. מיט זייערע הויכע שטיוואַליעס האָבן זיי שפּאַצירט אי־בער ר׳ לייזערס סקלאַדעס, האָבן געקלאַפּט איבער די פּלייצעס פון די אָנ־געשטעלטע, וועלכע האָבן שפּעטער דערציילט, אַז מען דאַרף ממש גומל בענטשן, ווען מען קומט אַרויס אַ לעבעדיקער פון אַזאַ פּאָנישער גוטברו־דערישקייט.

זיי זענען געווען גוטע קונים די קאַצאַפּעס. זיי האָבן נישט געפּרעגלט קיין פּרייז און אוודאי זיך נישט געשטעלט דינגען, ווי, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אונזערס אַ יידל, נאָר געהאַלטן אין איין איבערחזרן: „גיב אַהער", ווי זיי וואָלטן טאַקע געהאַט מאָגנס פון אַמתדיקע עוג מלך הבשנס פון חומש, מאָגנס וואָס מ׳קאָן זיי נישט זאַט מאַכן. זיי האָבן ביים מסחר נישט אַ קנייטש געטון מיטן שטערן, ווי, להבדיל, אַ ייד, נאָר געהאַלטן אין איין לאַכן, און דאָס לאַכן זייערס איז געווען ווי אַ הירזשען פון אַ פערד, און דערביי געגעדט נבול פּה.

אָפּגעפּאַרטיקט מיט די סקלאַדעס, זענען זיי ענדלעך אַריין אין ר׳ לייזערס קאַנטאָרל מאַכן חשבון.

ביי די זייטן פון ברוינעם שרייב־טיש זענען געזעסן ר׳ הענעך בוכ־

האלטער און ר׳ בונם קאסירער,ביידע אין הויכע סאמעטענע קאפלעך, בייַדע יידן „קאַצקער״ מיט לאַנגע ווייסע בערד, און פארטיפט געחשבונט.

ר׳ לייזער אַליין האָט געשמועסט מיט זיינע קאַצאַפּישע קונדן. האלב פּויליש, האלב רוסיש האָט ער זיי אויסגעפרעגט וועגן געזונט פון זייערע בני־בית, וועגן דעם, וואָס עס הערט זיך ביי זיי אין שטאָט, וועגן גערעטעניש היי־יאָר און נאָך אַזעלכע באַלעבאַטישע זאַכן.

און טאָמער זענען ר׳ בונם און ר׳ הענעך נאָך נישט פארטיק געווען מיט די חשבונות, האָט ר׳ לייזער פארפירט אַ שמועס מיט זיינע געסט וועגן „וועלט־זאַכן״, וועגן דעם, צי עס וועט חלילה נישט זיין אַ מלחמה, וועגן טערק, און וועגן דעם פראַנצויז. און די קאַצאַפּעס זענען געווען מלא התפעלות פון ר׳ לייזערס פּאָליטיק און געהאַלטן אין איין צוברומען: „וואָט... וואָט...״

די צוויי קאַצקער זענען סוף כל סוף פארטיק געוואָרן מיט די חשבונות און דאַמאָלס האָט זיך אָנגעהויבן די שווערע מלאכה פון ציילן דאָס געלט.

די קאַצאַפּעס האָבן געעפנט זייערע לעדערנע טאָרבעס, שווערע וואַליזעס און אויף ר׳ לייזערס טיש האָבן זיך גענומען שיטן גאַנצע בערג געלט מכל המינים: פּאַפּירענע באַנקנאָטן, גאָלדענע מטבעות און אויך שווערע רוסישע קאַרבאַנצעס. די קופּעס געלט זענען געוואַקסן און עס האָט זיך געדאַכט, אַז ר׳ לייזערס טיש וועט זיך צוזאַמענברעכן אונטער אַזאַ שווערער משא. לאַנג האָט געדויערט דאָס ציילן און די מאָסקווער קופּצעס האָבן זיך געלאָזט מכבד זיין מיט קאָכעדיקער שטאַרקער טיי, ווי אַ רוסישער מענטש האָט עס ליב.

אין די וויטערדיקע הדרים פון ר׳ לייזערס געשעפט איז דער עולם געוואָרן אומגעדולדיק און אויך אומרואיק. די יידישע סוחרימלעך פון דער אַרומיקער פּוילישער פּראָווינץ האָבן נישט געקאָנט קוקן אויף די קאַצאַפּעס. אומעטום איז ער, פּאָניע חזיר... אַלץ איז אים צו ווייניק... זיי וועלן נאָך „צעטראָגן״ די גאַנצע סחורה... און אויף זיי, אויף די יידישע סוחרים, קוקט מען זיך נישט אום...

עס האָט זיי געאַרט אויף ר׳ לייזערן, פאַרוואָס ער איז אַזוי מקרב די קאַצאַפּעס, איז זיי מכבד מיט טיי, שמועסט זיך מיט זיי אַזוי אויס,

און יידן פון גאַרוואָלין און אַסטראָלענקע, פון וואַרקע און גראַדזיסק, וואָס איילן זיך אַהיים — מוזן וואַרטן.

מיט צערויטלטע פּנימער פון דער קאָבעדיקער טיר זענען די קאַצאַפּעס סוף כּל סוף אַרויס פון ר׳ לייזערס קאַנטאָרל און פריי געמאַכט דעם פּלאַץ פאַר די פלינקע יידעלעך פון קאַרטשעוו און ריפּין און נאָך אַזוינע מקומות.

אויך די יידישע קונדן האָבן זיך נישט געוואָלט פאַרלאָזן אויף די „מענטשן" פון גזשיבאָווער הויז. זיי האָבן געמוזט רעדן מיט ר׳ לייזערן אַליין, ווער צוליב אַ הנחה, ווער כּדי אָפּצולייגן אַ „טערמין", ווער גלאַט אַזוי זיך שואל עצה צו זיין און טיילמאָל איז דאָס אַלץ געווען נישט מער ווי אַ תּירוץ. דער עיקר איז געווען צו רעדן מיט ר׳ לייזערן אַליין.

משהלע קאַרטשעווער מיטן שפּיציקן קאָזע־בערדל, דער אייזן־קרע־מער, איז נאָך יעדער נסיעה פון וואַרשע געקומען גלייך אַ פאַרסאַפּעטער אין בית־המדרש און אַזוי זיך ווי דרך אַגב אַ זאָג געטון.

— פאַרשטייט איר מיך, ווען איך האָב אַ רעד געטון מיט ר׳ לייזערן... וואָס מיינט איר, אַז איך האָב ר׳ לייזערן גלייך נישט אַ זאָג געטון, אַז די נייע שטאַבעס געפעלן מיר נישט...

און ווען די צוהערער אין בית־המדרש, מלא התפּעלות, דערלויבן זיך פונדעסטוועגן אויסדריקן זייער פאַרוואונדערונג, ווי אַזוי נעמט זיך עפּעס צו אַ ייד „יאַדעס" צו דולן אַ קאָפּ ר׳ לייזערן מיט אַזעלכע נאַריש־קייטן, צעלאַכט זיך ברייט ר׳ לייזערס קונדע, מאַכט זיך גלייך די באָרד און רעדט געלאַסן:

— וואָס הייסט ווי אַזוי... וואָס מיינט איר, ס׳איז ביי מיר ס׳ערשטע מאָל...

און אַ שטאָט טרייסלט זיך צווישן אומגלויבן און באַוואונדערונג... און די באַוואונדערונג ווערט נאָך גרעסער, אַז משהלע גיט נאָך אַ זאָג:

— איר האָט באַדאַרפט זען די קאַצאַפּעס, ווי זיי ברענגען צו ר׳ לייזערן גאַנצע זעק מיט געלט, אַז ר׳ לייזערס מענטשן האָבן שוין נישט קיין כּוח צו ציילן...

דער איינדרוק פון די ווערטער איז אַזוי גרויס, אַז משהלע אַליין פאַרגעסט, אַז ער האָט צוליב די קאַצאַפּעס געמוזט וואַרטן שעהן, איצט איז ער זיי אַלץ מוחל, איצט פילט ער זיך ווי פאַרבונדן מיט זיי, עס דאַכט

זיך אים ווי אַלע, ר׳ לייזער, זיינע מענטשן, די קאַצאַפּעס און די יידישע סוחרים — וואָלטן זיין מיטגלידער פון איין משפחה, וועלכע זענען מחויב איינער דעם אַנדערן אונטערצוהאַלטן אפילו, ווען דאָס זענען „פּאַניעס״...

טענות צו מאָסקווער קאַצאַפּעס האָבן געהאַט נישט בלויז די יידישע סוחרים. אויך דער חסידישער עולם, וואָס האָט מיט ר׳ לייזערן נישט גע־פירט קיין געשעפטן, איז געווען אויפגעבראַכט אויף די פּאַניעס. צוליב זיי ווערט וואָס אַמאָל שווערער אַנצוקומען צו ר׳ לייזערן. זיי, די חסידים, האָבן זיך אפילו מיט די זעק מיט געלט פון די מאָסקווער קופּצעס נישט איבערגענומען.

ר׳ שמחהלע חסיד האָט אָפן געזאָגט צו ר׳ לייזערן:

— הער, לייזער, זאָלסט וויסן, אז איך האָב גאָרנישט קיין נחת פון דיר...

— וואָס איז געשען, שמחהלע? — האָט ר׳ לייזער מיט אַ שמייכל געקוקט אויף זיין אַלטן פריינט, מיט וועלכן ער האָט נאָך יינגלוויז גע־שטיפט אין קאַצק.

— ער פרעגט נאָך —האָט שמחה חסיד זיך צעקאַכט— לייזער, לייזער, וואָס וועט זיין דיין תכלית... גאַנצע טעג האָסטו צו טון מיט ערלים... טענהסט זיך מיט זיי אוים ווי מיט דיינס גליכן, פאַרפּאַסקודעסט זיך דעם קאָפּ מיט נארישקייטן... און צוליב וואָס?... צוליב געלט?... עס איז מיר אַ רחמנות אויף דיר, לייזער, ממש אַ רחמנות... אַ ייד קאָן דאָך שוין באַלד צו דיר נישט אָנקומען.. כ׳בין דאָך שוין מיד פון וואַרטן אויף דיר... גאַנצע שעהן אָפּצוזיצן מיט ערלים.

— האָסט עפּעס געוואָלט, שמחהלע? — נעמט ר׳ לייזער פאַר ליב זיין פריינטס מוסר.

— האָסט אפנים פאַרגעסן, אז איך דאַרף היינט סילוקן... אם ירצה השם ביינאַכט וועט מען שרייבן תנאים צו מזל... פינף הונדערט רובל... אַזוי האָט מען אָפּגעשמועסט...

— זאָל דיר זיין צו מזל, שמחהלע... איז וויפיל געלט האָסטו?...

—איך פאַרשטיי דיך בנאמנות נישט, לייזער... פונוואַנען זאָל איך דיר גאָר נעמען געלט... גנבענען פאַר דיינעטוועגן זאָל איך גיין!...

— חס וחלילה —צעשמייכלט זיך ר׳ לייזער— נאָר איך מיין, אז

דו דאַרפסט רעדן מיט נאָך היימישע מענטשן און וויפיל עס וועט דיר צופעלן, וועל איך דערלייגן...

— גוט — איז שמחהלע גלייך מסכים — איך גיי שוין אין גאַס.

נישט לאַנג האָט שמחהלע חסיד פאַרברענגט אין גאַס. א פאַרשוויצטער איז ער אריינגעפאלן אין קאַנטאָרל.

— שוין? — חידושט זיך ר' לייזער.

— אוודאי — וואַרפט שמחהלע אוועק אויפן טיש א גאַרשט זילבער געלט — אָט האָסטו צו שטייער...

— אָבער וואָס טוט זיך מיט דיר, שמחהלע? ביסט דאָך על כל פנים מחויב...

— מחויב... סאַרע „משה מחויב" בין איך דיר, לייזער... געהערט א מעשה, איך שטיי אין גאַס, בעט יעדן היימישן, ער זאָל צושטייער געבן פאַר לייזערן, קליינ צונויף א פינף קערבלעך, איז ער גאָר נישט צופרידן... אוי לייזער, לייזער... וואָס וועט זיין מיט דיר דער תכלית...

— דו האָסט רעכט, שמחהלע, מיט א מצווה ט י י ל ט מען זיך נ י ש ט — גייט ר' לייזער צו צו דער קאַסע — באַהאַלט גוט דאָס געלט און זאָל אונדז אַלע זיין צו מזל... און די פינף קערבלעך זאָל זיין אויף בראָנפן אין „שטיבל"...

שמחהלעס צעקנייטשט פנים האָט זיך עפּעס ווי אויסגעגליכן. ער האָט ארויפגעלייגט זיין האנט אויף ר' לייזערס אָרעם און געזאָגט:

— ווייסט, לייזער, ס'וואָלט נאָך געקאָנט זיין פון דיר א „לייט"... נאָר מיט די גויים חבר זיך נישט, גערענק מיינע רייד...

מ'קאָן נישט זאָגן, אַז שמחהלעס טענות צו ר' לייזערן זאָלן האָבן געווען גערעכטע. אויב מ'זאָל אויסרעכענען די אַלע סאָרט מענטשן, וואָס זענען געקומען אין ר' לייזערס קאַנטאָרל, וואָלט מען לייכט געקאָנט פעסטשטעלן, אַז די ערלים זענען דאָרט געווען א פאַרשווינדנדיקע מינדערהייט און אז ר' לייזער האָט נישט בלויז אין זינען געהאט געשעפט, נאָר אויך געזאָרגט פאַר כלל.

גאַנץ אָפט האָט טאַקע דאָס קאַנטאָרל געהאט געסט פון א גאַנץ אַנדערן שניט. די יידישע שררות פון וואַרשעווער דאַזער שטיבל, „דייטש" געקליידט, מיט צילינדערס אויף די קעפּ און געשווירענע בערד, האָבן זייער

אָפּט באַזוכט ר׳ לייזערן אין קאַנטאָרל. זיי זענען געזעסן אויף די זעלבע שטולן, אויף וועלכע עס זענען געזעסן די מאָסקווער קופּצעס, אויף די זעלבע שטולן, וועלכע עס האָבן פאַרנומען די „גוטע יידן" און רבנים. זיי זענען געזעסן אַקעגנאיבער ר׳ לייזערן און אין האַרצן זיך געוואונדערט אויף דעם גזשיבאָווער גביר, וואָס קאָן זיך נישט פאַרגינען איינצואָרדענען אַ שע־נערן קאַבינעט. זיי זענען געזעסן אין די הויכע צילינדערס, ווייל זיי האָבן געוווּסט, אַז ר׳ לייזער איז אַ פרומער מאַן און זיי האָבן גערעדט צו אים אויף אַ לשון, וואָס זיי האָבן געהאַלטן פאַר דייטש, וועגן די „וויבאָרן" און „גלאָסן" און דעם נייעם הער ראַבינער און וועגן דער דערלויבעניש צו בויען די נייע סינאַגאָגע און וועגן נאָך אַזעלכע קהלשע זאַכן. געקומען זענען זיי טאַקע, כדי צו הערן „איר מיינונג ר׳ לאַזאַר"...

אָפּט האָבן די דייטשן פון דאַזער שטיבל ארויסגייענדיק אויף דער שוועל זיך צונויפגעטראָפן מיט די גבאים פון גערער „שטיבל", וועלכע זענען געקומען בעטן ר׳ לייזערן צו דער „יאָרצייט־סעודה". אין זיידענע היטלען, פון אונטער וועלכע עס האָבן אַפּערגעקוקט פאַרשוויצטע סאַמע־טענע קאַפּלען, מיט צעקנעפּלטע ווייסע קעלנער, האָבן זיי זיך ברייט צע־זעצט און דרך אגב דערציילט אַ חסידישע מעשה „ממש פלאי פלאים"...

אויף די זעלבע שטולן זענען שפּעטער געזעסן שתדלנים מיט ברייט־צעקעמטע בערד, וואָס יעדער פון זיי איז אַ „בן בית" ביים גובערנאַטאָר און געקומען זענען זיי אָנזאָגן ר׳ לייזערן, אַז דער רשע איז ווידער מלא חימה אויף יידן, דער אויבערשטער זאָל שומר ומציל זיין, און מ׳דאַרף אים שוין ווידער פאַרשטאָפּן דאָס טריפהנע מויל... און נאָך זיי האָבן זיך נאָכגעשאַרט קליינשטעטלדיקע מאַכערלעך, וועלכע זענען „פאַן בראַט" מיטן פּאָוויאַטאָווי נאַטשאַלניק, אַ „המן, השם ישמרנו", נאָר אַז מען ווייסט ווי מיט אים אומצוגיין...

אַ שווערע לופט, אָנגעזאַפּט מיט שוויים פון מענטשלעכע לייבער און פון שטיקנדיקן ציגאַרן רויך איז געהאַנגען אין דעם קליינעם חדר, און איז מיט אַמאָל פאַרטריבן געוואָרן דורך שמעקעדיקע ריחות פון טייערע פראַנצויזישע פּאַרפיומען. אין דעם קאַנטאָרל האָבן אַ רויש געטון די זיידענע קליידער פון די וואַרשעווער אַריסטאָקראַטישע דאַמען, די הויכ־געבילדעטע טעכטער פון די בערגסאָנס און נאַטאַנזאָנס. די גרויסע מיוחס־

טעם זענען געקומען אָנזאָגן ר׳ לייזערן, אַז מ׳הייבט שוין אָן בויען דאָס גרויסע יידישע שפּיטאָל אויף טשיסטע, און צוליב דער מצוה זיך מתיר נדר געווען פונקט ווי זייערע טאַטעס, די שררות פון דאָזער שטיבל, צו רעדן צו ר׳ לייזערן האַלב יידיש האַלב דייטש...

זייער אָרט האָבן באַלד פאַרנומען די גבאיטעס, אַלטע יידענעס מיט גרויסע שוואַרצע קופּקעס אויף די קעפּ און מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן צו דער ערד. דערציילט ר׳ לייזערן, אַז דער קעסל אין דער מקוה איז ווידער צו גאַרנישט און יידישע טעכטער... נעבעך... ווי און ווינד איז צו אונדז...

אַזוי האָט ר׳ לייזערס הויז אויפן גזשיבאָוו מיטן פּנים געווענדט צו דער פּריצישער קרולעווסקע, מיט איין אָרעם אָנגעשפּאַרט אויף דער חסי־דישער טוואַרדע און מיטן צווייטן אָרעם אָנגעלענט אויף דער באַלעבאַטי־שער גראַניטשנע — צוגעצויגן צו זיך יידן מכל המינים: אָרים און רייך, חסידים און גוטע יידן, באַלעבאַטים און „דייטשן”, כלל־טוער און שתד־לנים. איבער זיי אַלע האָט ר׳ לייזערס ממשלה זיך אויסגעשפּרייט, איז גע־ווען פאַר זיי אַן אָנלען און אַן אָנשפּאַר, אַ באַשיצער און פאַרזאָרגער, אַן אָננעמער און אַרויסהעלפער.

און עס האָט קיינעם נישט געקאָנט איינפאַלן דער געדאַנק, אַז עס קאָן אַנדערש זיין, אַז די דאָזיקע הערשאַפט קאָן זיך צעפאַלן, אַז וואַרשע קאָן נאָך אַמאָל פאַרלירן ר׳ לייזערן און יידן וועלן בלייבן אָן דער שוץ פון דעם הויז אויפן גזשיבאָוו.

אפילו די יונגע שרייבערלעך פון גזשיבאָוועער הויז מיט דניאל עפּ־שטיינען בראש האָט אַזאַ ווילדער רעיון נישט געקאָנט קומען אין קאָפּ. זיי האָבן טאַקע אין די אָוונטן געקנעלט איבער מאַרקסן און דאַרווינען, זיי האָבן זיך טאַקע געהאַלטן פאַר כופרים און סאָציאַליסטן, זיי האָבן אפילו פּייערלעך געשוווירן צו קעמפן מיט דער פינסטערניש פון דער יידי־שער מאַסע, זיי זענען אפילו געקומען אויף אסיפות, וועלכע זענען אָפּגע־האַלטן געוואָרן בחדרי חדרים און זיך דאָרט איינגעהערט אין אַזוינע מוראדיקע רייד, אַז מען דאַרף אַ סוף מאַכן צו דער ממשלה פון קייזער און רבונו של עולם. אַזוי ווייט איז אָבער זייער געוואַגטקייט נישט דער־גאַנגען, צו וועלן רעוואָלטירן קעגן ר׳ לייזערס ממשלה... און עס קאָן גריי־

לעך זיין, אז אזא רעוואלט וואלט אויף זיי אנגעווארפן א נישט קלענערן פחד ווי אויף די פשוטע יידן פון טווארדע און גראניטשנע...

ר׳ לייזער האט געקאנט זיין רואיק. די גיריקע אויגן פון קנאה האבן נישט געוואגט צו שיקן זייערע שטעכיקע נישט פארגינערישע בליקן צו דעם הויף אויף גזשיבאוו. מקנא איז מען זיינם גליכן, אבער נישט ר׳ לייזערן... ר׳ לייזערן באוואונדערט מען, מיט זיין עשירות שטאלצירט מען, ווי מ׳וואלט אליין דערין געהאט א חלק. ניין, ר׳ לייזער האט נישט באדארפט מורא האבן פאר פארשווערונגען און אויפשטאנדן. זיין „ממשלה" איז פון קיי־נעם נישט געווען באדראט.

אפשר הויפטזעכלעך דערפאר, וואס ער אליין האט ווי נישט גע־ווסט פון זיין „ממשלה", האט זיך נישט אפגעגעבן קיין רעכנשאפט פון זיין הערשאפט, האט נישט צוגעשריבן קיין באדייטונג זיין מאכט. ער האט געלעבט רואיק. אין זיין דירה אויפן ערשטן שטאק האט ער געפראוועט די חתונות פון זיינע פינף זין און צוויי טעכטער און שפעטער די בריתן פון זיינע אייניקלעך.

יארן זענען רואיק אוועק, כמעט ווי נישט באמערקט פארשוונדן. ר׳ לייזערס בארד איז פון בלאנד־גראלעך געווארן ווייס. לאנגזאם האט די צייט איבערגעמאלן ר׳ לייזערס בארד, אזוי לאנגזאם, אז מען האט עס אפילו נישט באמערקט. נאר דער רבי, וואס איז געווען כמעט אין די זעלבע יארן ווי ר׳ לייזער, האט אמאל גענומען זיין בארד אין האנט און מיט א טרויעריק רעזיגנירטן שמייכל געזאגט צו ר׳ לייזערן:

זעסט, לייזער, מ׳שיקט אונדז שוין ביידע צו פון אויבן א „פאר־וויעסטקע".

און די מקורבים האבן פה אחד אויסגעטייטשט די רייד אלם בפי־רושער סימן פון אריכת ימים...

אין דער דירה אויפן ערשטן שטאק איז געווארן וואס אמאל שטי־לער. עס זענען פארשוונדן די מלמדים, די „קעסט" פון די זין און די איידעמס האבן זיך געענדיקט, און די קינדער זענען אוועק יעדער אין דעם מאטנס אן אנדער הויז.

— אזוי וועט זיין גלייכער —האט ר׳ לייזער געזאגט— וועט מען זיך ווייניקער ארומקריגן...

אין געשעפט איז אָבער אַלץ געבליבן ווי געווען.

נאָך די קעסט האָבן די זין און איידעמס געפּרוווט אפילו אַראָפּקו־מען אין געשעפט, צוהעלפן דעם טאַטן. נאָר עפּעס האָבן זיי זיך דאָרט נישט גוט געפילט.

ביים רבין און אין שטיבל, אין די בענק און צווישן סוחרים, אין צירקל און אין דאַזאַר־שטיבל ביי די „דייטשן", קורץ — אומעטום, האָט מען ר' לייזערס קינדער אָפּגעגעבן גרויס כבוד. און זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז עס קאָן אַנדערש נישט זיין. ר' לייזער אַליין האָט אָבער קענטיק ווייניק געהאַלטן פון זיינע קינדערס יחוס. ער האָט צו זיי גערעדט, אַזוי ווי זיי וואָלטן געווען עפּעס „משרתים"; ער האָט זיך אויף זיי געבייזערט און בכלל זיי באַהאַנדלט, ווי חדר־ייִנגלעך; אַזוי האָבן זיי זיך געזשאַלעוועט פאַר די אייגענע ווייבער, אַז עס איז זיי פּשוט אַ חרפּה פאַר מענטשן... זיי האָבן דעריבער אויפגעהערט אַראָפּקומען אין געשעפט און געגעבן צו פאַר־שטיין, אַז זיי זענען פאַרנומען מיט די אייגענע עסקים.

אַזוי איז אַפּגעלאָפן איין יאָר נאָכן אַנדערן אָן שנויים. נישט מער וואָס ר' לייזערס באָרד איז געוואָרן וואָס אַמאָל ווייסער און ער האָט זיך געמוזט וואָס אַמאָל אָפטער אָנלענען אויף זיין שטעקן בעת זיין טעגלעכן שפּאַציר איבער די סקלאַדעס.

דערויף האָט אָבער קיינער נישט געלייגט קיין אַכט. עפּעס איז קיי־נעם נישט געקומען אויפן געדאַנק, אַז ר' לייזער איז אַלט, זייער אַלט, און אַז סוף כל סוף וועט קומען דער טאָג, ווען דאָס קאָנטאָרל וועט בלייבן פאַריתומט.

שווער געווען זיך פאַרצושטעלן אַזאַ זאַך, וואָרום, ווי קאָן דאָס אַזאַ שטאָט מיט יידן אָן עין הרע אויסקומען אָן ר' לייזערן?... צו וועמען וועלן קומען די רביים און רבנים? ווהין וועלן פאַרפאָרן די קופּצעס פון מאָס־קווע? מיט וועמען וועלן זיך שואל עצה זיין די „דייטשן" פון דאַזער שטיבל מיט די געשווירענע בערד און צילינדערס אויף די קעפּ? מיט וועמענס געלט וועט מען פאַרשטאָפּן די טריפהנע פּיסקעס פון די גובערנאַטאָרן און די פּאַוויאַטאָווע נאַטשאַלניקעס? צו וועמען וועלן גיין די פאַרפיומירטע טעכ־טער פון די נאַטאַנזאָנס און בערגסאָנס? פאַר וועמען וועלן זיך אַראָפּרעדן זייער ביטער האַרץ די פרומע גבאיטעס אין די הויכע שוואַרצע קופּקעס?

ווער וועט חתונה מאכן ר׳ שמחהלע חסידם טאָכטער? ווער וועט העלפן אַן אָרימען רב, נעבעך, צו דרוקן זיין ספר, אויף וועלכן ער אַרבעט שוין אַ גאַנץ לעבן? און וועגן וועמען וועלן יידן אין די קאַלטע ווינטער־נעכט רעדן אין די שטיבלעך און אין די בתי־מדרשים, וועמענס געשעפטן וועלן זיי באַוואונדערן, וועגן וועמענס פאַרמעגן וועלן זיי זיך קריגן, פאַר וועמענס כבוד וועלן זיי זיך אָננעמען, אויב עס זאָל חלילה אין וואַרשע פאַרפעלן ר׳ לייזער?...

אין אַ וואַרעמען סיון טאָג איז עס געשען. ווער געדענקט נישט דעם טאָג! ווי שאָטנס האָבן יידן זיך געדרייט אַרויף און אַראָפּ איבערן גזשי־באָוו. וווייבער האָבן זיך געריסן די שייטלען פון די קעפּ. קינדער אין די וויגן האָבן געציטערט פאַר שרעק. און דאָס תהילים זאָגן אין די שטיבלעך, אין די בתי־מדרשים! און די קולות פון די שול גבאיטעס פאַר דעם אויפ־געפּראַלטן ארון־הקדוש! וואָס דאַרף מען מער, אפילו די קאַלטע מתנגדים זענען אַ גאַנצע נאַכט נישט אַרוים פון שול...

און אָנגעהויבן האָט עס זיך אָט אַזוי, ווי אַ קלייניקייט, אַ גאָרנישט.

מיט די קלענסטע פּרטים געדענקט נאָך דניאל עפּשטיין ביזן היינ־טיקן טאָג, ווי אַזוי עס האָט זיך אָנגעהויבן. דער דאָזיקער סיון־טאָג האָט זיך אים אַזוי איינגעקריצט אין זכרון, ווי עס וואָלט נעכטן פּאַסירט. ער, דניאל, איז נאָך דאַמאָלס געווען פון די גאָר יונגע „שרייבערלעך” אין ר׳ לייזערס געשעפט. ער האָט קוים פונדערווייטנס געוואגט זיך צוצוהערן צו די שמועסן פון אַלטן קאַסיר מיט דער שניי־ווייסער באָרד און דעם הויפּט־בוכהאַלטער, דעם למדן ר׳ הענעך.

פונדעסטוועגן האָט אפילו ער, דניאל, גלייך דערפילט, אַז עפּעס איז היינט נישט אַזוי, ווי עס באַדאַרף צו זיין. ער האָט דאָס דערפילט גלייך, ווי ער האָט איבערגעטרעטן די שוועל פון געשעפט. עס איז גענוג געווען צו וואַרפן אַ בליק אויף די צוויי „קאַצקער”, דעם הויפּטבוכהאַלטער און קאַסיר, כדי צו פאַרשטיין, אַז עפּעס וואָס האָט היינט פּאַסירט.

ר׳ בונם האָט זיך געדרייט אַרויף און אַראָפּ איבערן געשעפט און זיך געריבן די הענט, ווי עס וואָלט אים קאַלט געווען; און ר׳ הענעך איז נישט געזעסן איבערן גרויסן בוך, נאָר געריבן זיך די ברילן און געקוקט מיט אַ פינסטערן בליק צום סופית.

דניאלס אויגן האָבן זיך פון געוווינהייט קודם כל אַ ווענד געטון צום קאַנטאָרל. די אויגן האָבן, זעט אויס, נישט געפונען דאָרט דאָס, וואָס זיי האָבן געזוכט. זיי זענען געבליבן הענגען נישט דעצידירטע, פאַרחידושטע. באַלד האָבן דניאלס דערשטוינטע בליקן געפּרוּווט זוכן באַשייד ביי ר׳ בונמען, וואָס הערט נישט אויף זיך צו רייבן די הענט, ביי ר׳ העניכן, וועלכער איז אַזוי פאַרמוחט, ווי ער וואָלט נישט געוווּסט, וואָס עס טוט זיך אַרום אים.

דניאל האָט, זעט אויס, פון די צוויי אַלטע פּנימער נישט געקאָנט עפּעס קלאָרס אַראָפּלייענען. איז ער געבליבן שטיין האַלב־דערשראָקן בײַם לאַנגן שמאָלן טיש, וואָס האָט זיך געצויגן איבער דער גאַנצער לענג פון געשעפט און זיינע אויגן האָבן ווידער געוואַנדערט צום קאַנטאָרל צו.

— אַ... וואָס איז דאָס?... פאַרמאַכט די טיר?... נישט צוגעשפּאַרט מיט אַ שמאָלן שפּאַלט, פון וועלכן עס שיינט אַרויס אַ דינער בלייכער פּאַס ליכט, נאָר פאַרמאַכט, פאַרהעמערט, פאַרשלאָסן... ווען אין דעם וואַרעמען סיון טאָג נעמט פּלוצים פּאַלן אַ געדיכטער קאַלטער שניי, וואָלט עס נישט געווען אַזאַ פּלא, ווי די פאַרמאַכטע, פאַרשלאָסענע, שטומע טיר פון קאַנטאָרל.

— און ר׳ לייזער?... — דאָס וואָרט איז געבליבן הענגען אויף דניאלס ליפּן נישט אַרויסגעברענגט.

ר׳ לייזער האָט זיך אין דעם טאָג נישט באַוויזן אין קאַנטאָרל. און אויך נישט צומאָרגנס און נישט איבערמאָרגן. דאָס לייכטע צוקילן זיך האָט זיך גענומען עפּעס מאָדנע לאַנג ציען. אַ חשבון האָט זיך צעלייגט איבערן גזשיבאָוו. אויף די שפּיץ פינגער זענען געגאַנגען די מענטשן אַרי בערן געשעפט. ווי זייער באַלעבאָס וואָלט געשלאָפן אין דער זעלבער שטוב און זיי וואָלטן אים מורא געהאַט איבערצוּוועקן. די קונים האָבן שנעל און שווייגנדיק, ווי שעמעוודיק געמאַכט זייערע קניות און וואַרפנדיק דערשראָקענע בליקן צו דעם פאַרשלאָסענעם קאַנטאָרל, זענען זיי אַרויס פון געשעפט. אפילו די ברייטפּלייציקע און גראָבבייכיקע קאַצאַפּעס האָבן גענומען שטילער רעדן, זענען שטילער געגאַנגען מיט זייערע שווערע שטיוואַליעס און אַן חשק געמאַכט זייערע באַשטעלונגען. די פורמאַנעס און טרע־

נער האָבן אויפגעהערט זיך צו שעלטן און מיט געטרייע צעשראָקענע אויגן געקוקט ארויף צו דעם ערשטן שטאָק פון ר׳ לייזערס דירה.

די פענסטער פון גזשיבאָווער הויז, וואָס האָבן יאָרן לאַנג רואיקע און זיכערע אַרויסגעקוקט אויף דער פּריצישער קרולעווסקע, זענען געוואָרן פאַרהאַנגען מיט לאַנגע טונקעלע ראָלעטן. ווי זיי וואָלטן געוואָלט באַהאַלטן ר׳ לייזערן פון דער גאַס, אָפּגרעניצן אים פון דעם שטאָטישן טומל, אָוועקנעמען אים פון וואַרשעווער יידן.

פונדעסטוועגן האָט די גאַנצע שטאָט, האָבן קינד און קייט גוט געוווּסט, וואָס עס קומט פאָר אין ר׳ לייזערס דירה. מען האָט געזען ד״ר הערצן דריי מאָל אין טאָג אַריינלויפן מיט אימפּעט אין דעם שמאָלן טויער פון גזשיבאָווער הויז און מ׳האָט זיך דערפילט זיכערער און רואיקער. נישט קשה, אויף הערצן קאָן מען זיך פאַרלאָזן.

א הויכער און דיקער מיט א ווייסן קאָפּ האָר און יונגע צעשמייכלטע אויגן האָט ער, הערץ, געקלאַפּט גוט־ברודעריש אַלטע חסידים איבער דער פּלייצע, האָט געזאָגט גראָבע וויצן יידענעס מיט שייטלען, וואָס האָבן פאַרשעמטע אַראָפּגעלאָזט די אויגן צו דער ערד, האָט געקנייפּט יונגע ווייבלעך נישט בלויז אין די באַקן, איז געווען אויסגעקאָכט מיט אַלע רביים און „פאָן־בראַט״ מיט די וואַרשעווער גבירים. מ׳האָט געוווּסט אויפן גזשיבאָוו, אַז ער איז א פּושע ישראל, א האַלבער משומד.

ר׳ שמחהלע חסיד האָט אַמאָל אָפּגעשטעלט ד״ר הערץ, ווען ער איז איילִיק געגאַנגען איבערן גזשיבאָוו, האָט אים אָנגענומען ביי די קלאַפּעס און צו אים געזאָגט:

— וואָס איז ס׳געאייל, הערץ־דאָקטאָר?

— צו א חולה, ר׳ שמחהלע...

— און אז ס׳נפש איז קראַנק, וואָס טוט מען דאַמאָלס, הערץ־דאָקטאָר?...

— גייט מען צו מיין „קאָלעגע פּאַ פּאַכו״, א „גוטן ייד״ — האָט ד״ר הערץ אויף זיין שטייגער געשמייכלט.

— האָסט גוט געזאָגט —האָט ר׳ שמחהלע חסיד פעסטער געבויגן הערצן ביי די קלאַפּעס— איז וואָס־זשע באַלמוטשעסטו, הערץ־דאָקטאָר?...

— כ׳האָב צייט...

— צייט האָסטו, הערץ־דאָקטאָר? — האָט זיך ר׳ שמחהלע חסיד צעקאָכט — דו קוקסט דאָך מסתמא אין די שפּיגלען... זעסט דאָך דיין ווייסן קאָפּ... שוין צייט תשובה צו טון, הערץ־דאָקטאָר!...

— גוט וואָס דו האָסט מיך דערמאָנט, ר׳ שמחהלע — האָט ד״ר הערץ זיך צעלאַכט מיט זיין ברייט געלעכטער. באמת א שאָד יעדע מינוט, ווי לאַנג מ׳קאָן נאָך א זינדיק טון... א יישר כוח, ר׳ שמחהלע, פאַרן דער־מאָנען... כע־כע...

האָט ר׳ שמחהלע א דערשראָקענער אראָפּגעלאָזט הערצס קלאָפּע, האָט אראָפּגעלאָזט די אויגן צו דער ערד, ווייל מען טאָר נישט קוקן אין פּנים פון א רשע און א גאַנצן טאָג געהאַט צו טון מיט זיך, כדי נישט אריינפאַלן אין עצבות צוליב א זינדיקער יידישער נשמה, דעם אמאָליקן תלמיד פון ר׳ יהושועלע קוטנער, זכרונו לברכה...

אַן אַנדערן אויף זיין אָרט וואָלט מען נישט געשוויגן אויפן גזשי־באָוו פאַר אַזעלכע רייד.

אַן אַנדערן וואָלט מען עוקר מן השורש געווען, מען וואָלט נישט געלאָזט איבערטרעטן די שוועל פון אַ יידישער שטוב. הערצן אָבער האָט מען אַלץ מוחל געווען. אָן הערצן האָט מען זיך אויפן גזשיבאָוו נישט גערירט. זיין ברייט געלעכטער האָט געוועקט עפּעס אומבאַגרעניצטן צו־טרוי. און ווען מען האָט געזען הערצן אַרויפגיין צו ר׳ לייזערן, איז גע־וואָרן עפּעס לייכטער אויפן האַרץ. מען האָט געוווסט, אַז ער, הערץ, וועט זיך „נישט לאָזן״, ער וועט זיך שוין אַן עצה געבן מיטן אויבערשטנס הילף אויך מיט ר׳ לייזערס מחלה...

אָבער ווען מען האָט שפּעטער דערזען, אַז ר׳ לייזערס קאָטש הייבט אָן דריי מאָל אין טאָג פאָרפאָרן פאַרן גזשיבאָווער הויז, אַז עס שטייגט פון איר אויס דער אַלטער פּראָפעסאָר בעראַנאָווסקי און ד״ר הערץ האַלט אים צו ביים אָרעם, האָט מען פאַרשטאַנען, אַז מען דאַרף רחמים.

נאָך אומרואיקער איז מען געוואָרן אויפן גזשיבאָוו, ווען מען האָט געזען, ווי איינער נאָכן אַנדערן קומען אָן ר׳ לייזערס זין, ווי עס איילן נאָך זיי זייערע ווייבער אין גרויסע היטן מיט נאָך גרעסערע שטרויס פּע־דערן, מיט וואַלען פאַרשטעלטע פּנימער און האַלטן ביי די הענט די קינ־דער, ר׳ לייזערס אייניקלעך.

און שוין גאר צעטראגן איז מען געווארן, ווען מען האט דערזען, אז אויך די יידישע שררות פון דאזער שטיבל קומען אן מיט פארנומענע פנימער און לאזן זיך שנעל ארויף אויף די שטיגן מבקר חולה זיין ר׳ לייזערן.

און שוין גאר שווער איז אויפן הארץ געווארן, ווען מען האט געזען די רביים אין די שטריימלעך און רבנים אין די קאלפאקעס, ווי זיי גייען שווער איבער דער גאס, אונטערקרעכצנדיק, צו ר׳ לייזערן. דאמאלס האט מען פארשטאנען, אז עס איז שלעכט, אז מען דארף שוין גאר גרויסע רחמים.

אוודאי האט ווארשע נישט געשוויגן. מ׳האט ממש איינגעלייגט וועלטן.

פייוויש פעלדשער, מיטן הויכן זיידענעם קאפל און דער בלאנד-גראלעכער צעקעמטער בארד האט, ווי יונה סארווער אויף שמחות, אי-בערגענומען די הערשאפט איבער ר׳ לייזערס דירה.

ער האט אויפגענומען די דאקטוירים, האט געבעטן זיצן די שררות פון דאזער-שטיבל, האט די רביים און רבנים פארטייטשט אויף יידיש די רייד פון פראפעסאר, האט געטריבן פון קארידאר די חסידים און גבאי-טעם. און טיילמאל, ווען ער איז געווען אין גוטער שטימונג, האט ער באַ-וויליקט ארויסצוגעבן פאר דעם פראסטן עולם קורצע לאקאנישע „ביולע-טינען" וועגן דעם מצב פון חולה, ביולעטינען, וואס אויסגעהערט האט מען זיי מיט גרוים כוונה, ווי, להבדיל, א רבישע תורה, הגם עס איז שווער געווען אווארט צו פארשטיין...

די פלעשלעך מיט רפואות האבן אנגעפילט מיט שארפע ריחות ר׳ לייזערס דירה. פארשטייט זיך, אז מען האט זיך נישט פארלאזט בלויז אויף רעצעפטן פון די פראפעסארן. מען האט געטון אלץ, וואס יידן דארפן אין אזא צייט טון. מ׳האט „צוגעזעצט נעמען", מען „האט געריסן קברים". ר׳ לייזערס זין און איידעמס האבן מנדר געווען אויף תלמוד-תורהס און קימפעטארינס, ביי די רביישע טישן האט מען געשטעלט וויין און מזכיר געווען דעם חולה, מען האט געברענגט קמיעס און אפילו ווייבערישע סגו-לות, און דער עיקר, מען האט געזאגט תהילים. בייטאג און ביינאכט האט מען נישט אויפגעהערט תהילים זאגן. עס האבן געזאגט תהילים חסידים

אנשי מעשה, און פּראָסטע יידן און אפילו די טרעגער און בעלי־עגלות האָבן זיך אריינגעכאַפּט אין בית־המדרש און מיטגעבעטן. און טאָמער זע־נען די אַלטע זינדיק און זייערע תפילות ווערן נישט אָנגענומען, האָבן די יונגע שטימעלעך פון די תלמוד־תורה־קינדער געשיקט זייער אומשולדיק געבעט צום כסא הכבוד.

ווען עס קומט אָבער ד י   צ י י ט, העלפט נישט דאָס טועכץ פון מענטשן און ווען דער עולם איז אינדערפרי פון אַ וואַרעמען סיון־טאָג ארוים פון מאַרדינערס שול, נאָך אַ גאַנצע נאַכט תהילים זאָגן — איז ער פּלוצים געבליבן שטיין ווי פאַרשטיינערט: די לאָדנס פון דעם געשעפט אין גזשיבאָווער הויז זענען געווען פאַרהאַמערט און ר׳ לייזערס מענטשן מיט ר׳ הענעך בוכהאַלטער און ר׳ בונם קאַסירער בראש האָבן זיך גע־דרייט ארויף און אַראָפּ איבער דעם שמאָלן גזשיבאָווער טראָטואַר, ווי פאַרלוירענע קינדער, וואָס ווייסן נישט דעם וועג אַהיים...

די לוויה איז פאָרגעקומען אין דעם זעלבן טאָג. אזוי האָט אַ בית־דין פון רביים און רבנים געפּסקנט. חס ושלום, צוליב נארישן כבוד אויפצו־האַלטן אַ יידישע נשמה אין מיטן וועג...

דער גרויסער גזשיבאָווער פּלאַץ איז געווען שוואַרץ פון די יידישע טוכענע און אַלפּאַגענע קאַפּאָטעס. נאָר דאָ און דאָרט האָט פון דער שוואַרצער מאַסע אַרויסגעלויכטן אַ רבנישער קאַלפּאַק.

שווער געווען אָנצוקומען צום גזשיבאָוו, האָבן יידן אָנגעפילט די חסידישע טוואַרדע און באַלעבאַטישע גראַניטשנע, און אויך די פּריצישע קרולעווסקע האָט אריינגענומען צווישן אירע אַלטע ליפּע־ביימער די טרויערנדיקע יידישע מאַסע.

אָבער נישט בלויז יידן זענען געקומען. אויך די גוים פון מאַרשאַל־קאָווסקע און נייע־וועלט זענען געקומען אָפּגעבן כבוד ר׳ לייזערן. אפילו דער פּאָליציי־מייסטער מייער איז געקומען. די יידן, וואָס ווינען נעבן דער „פּאַלאַטע״, האָבן אים מיט די אייגענע אויגן געזען אַרויסרייטן אויף אַ ווייס פערד אין באַגלייטונג פון צוויי אדיוטאַנטן. אפילו די פּריסטאַוועס (פּאָליציי־קאָמיסאַרן) זענען געריטן אויף אויסגעפּוצטע פערד, געהאַלטן אין די הענט ווייסע הענטשקעס, אָן געשריי געמאַכט אָרדענונג און צוגעשטעלט צוויי פינגער צום דאַשעק, ווען מ׳האָט ר׳ לייזערס אָרון געטראָגן...

ערשט צו אָוונט־צו איז מען אהיימגעקומען. ר׳ ליזערס זין, און טעכטער און איידעמס און שנורן און אייניקלעך זענען צוריק ארויף אין דער דירה אויפן גזשיבאָוו. עס זענען אויך ארויף ר׳ ליזערס „מענ־טשן", ווי זיי וואָלטן אויך זיך געפילט ווי אבלים.

די שטובן פון ר׳ ליזערס דירה זענען אָנגעפילט געוואָרן פון פרעמ־דע מענטשן, וואָס האָבן זיך געדרייט אריין און ארויס און קיינער האָט זיי נישט געפרעגט, ווער זיי זענען און וואָס זיי ווילן, צו וועמען זיי באַ־דאַרפן און וואָס זיי פאַרלאַנגען...

ר׳ ליזערס זין האָבן זיך אויסגעזעצט אין דער גרויסער עס־שטוב לענג אויס דער וואַנט, אויף קליינע בענקעלעך. און די שנורן האָבן דער־לאַנגט בייגל און האַרט אויסגעקאָכטע אייער, ווי עס פירט זיך אין אַ יידי־שער שטוב.

אקעגנאיבער די זין האָבן אויף די הויכע אויסגעבעטע שטולן אוועקגעזעצט זיך די רבנים פון וואַרשע און פון דער פּראָווינץ און זיי־ערע שוואַרצע זיידענע כאַלאַטן האָבן זיך אומהיימלעך געשאָטנט אויף די ווענט...

צום לעצטן מאָל זענען זיי אויף די שטולן געזעסן. צום לעצטן מאָל איז אויף דער ברייטער פאָטער־שטול געזעסן דער אַלטער רבי מיט די קינ־דיש־בלויע אויגן און מיט די הענט זיך גלייך געמאַכט די באָרד. און צום לעצטן מאָל האָבן די ווענט פון ר׳ ליזערס דירה געהערט אַ „רבישן שמועס".

אומגעריכט פאַר אַלעמען איז עס געקומען צו דעם שמועס. אזוי אומגעריכט, אַז אפילו דער קליינער זעליקל און דער הויכער משה האָבן זיך דאָרט בעת מעשה נישט געפונען. וואָרום וועמען האָט דאָס געקאָנט איינפאַלן, אַז ביים מנחם אבל זיין — גאָר אַ שמועס?!... ניין, קיינעם האָט אַזאַ זאַך נישט געקאָנט קומען אויפן רעיון. אַ שווער שווייגן האָט אַלע ארומגענומען, און דער טיק־טאַק פון גרויסן וואַנט־זייגער האָט יעדן געגרילצט אין די אויערן, ווי אַ גאַסן־געפּילדער.

און פּלוצים האָט זיך דערהערט דעם רבינס קול. דאָס באַקאַנטע קול, וואָס קלינגט אָפּ ווי אַ טיפער קרעכץ. דעם רבינס אויגן זענען געוועזן פאַר־שלאָסן, זיין האַנט, וואָס האָט געגלעט די באָרד, איז אין אָנמאַכט אראָפּ־

געפאַלן אויף דעם אַנלען פון דער שטול, און פון זיין האַלב אָפן מויל האָבן זיך ווי ארויסגעריסן אָפּגעהאַקטע ווערטער. מאָדנע ווערטער. ווער־טער, וואָס האָבן אָנגעוואָרפן פּחד און האָפענונג צוגלייך. ווערטער פון בטחון און פון באהאַלטענעם ווייטיק.

און דער קלאַנג פון די ווערטער איז געווען אַזעלכער, אַז די מענ־טשן אין שטוב האָבן ווי אויפגעהערט אָטעמען. אפילו ר' יצחקל מתנגד האָט אויפגעהערט זיך צו רייבן מיט דער האַנט זיין הויכן לומדישן שטערן. אפילו ר' לייזערס יונגע „שרייבערלעך", אויף וועלכע מ'האָט שוין אין שטאָט שטאַרק געמורמלט, האָבן פאַרגעסן אין זיך אַ לאַך צו טון. אויך דניאל עפּשטיין, וואָס האָט באַזונדערס ליב געהאַט זיך פריילעך צו מאַכן מיט רבישע תורהס, האָט ברייט צעעפנט די אויגן, ווי ער וואָלט אין די געהערטע רייד עפּעס אַ נייע וועלט אַנטפּלעקט. און נאָך שפּעטער, ווען ער איז אַהיימגעגאַנגען, האָבן אים די מאָדנע ווערטער נישט אָפּגעלאָזט, האָבן אים באַגלייט און געקלונגען עקשנותדיק אין די אויערן.

„... אָפּגעפירט ר' לייזערן אויפן עולם האמת... וואָס־זשע איז דער ווייטיק?... אויף זיך אָדער אויף אים?... — דעם רבינס אויגן האָבן נישט זעענדיק געבלאָנדזשעט, ווי זיי וואָלטן ערגיץ געזוכט אַ תשובה, און באַלד האָט ער זיך אַליין געגעבן דעם ענטפער — ...נישט אויפן גיין אוועק וויינט מען, נאָר אויפן גיין פאַר דער צייט... טאָמער האָט מען עפּעס פאַר־פעלט, נישט משלים געווען, נישט געטון דאָס, וואָס מען האָט באַדאַרפט טון... און נישט ווייל מ'וויל נישט, נייערט, ווייל מ'קאָן, נעבעך, נישט... און מ'ווייסט נישט... מען דאַרף וויסן וואָס מען איז... קודם כל זיך אָנ־קוקן, זיך זען... און דאָס איז שווער... אַן עבודה קשה... עס איז אַמאָל אַ שרעק אויף זיך אַ קוק צו טון... און מען ווייסט נישט, וואָס מען איז און צוליב וואָס מען דרייט זיך אַרום אויף דער וועלט... אפילו דער גרויסער ווייסט נישט שטענדיק... אפילו דער מנהיג קאָן בלאָנדזשען... מ'וויל שטענדיק זיין דאָס, וואָס מען איז נישט... מ'איז זיך נישט מסתפק מיט דעם, וואָס מען איז באמת... צו וואָס מ'קאָן דער־גרייכן... און דערפון קומען די ירידות... דאָס פאַרפּלאָנטערן זיך אין פרעמ־דע בגדים... די בלאָנדזשענישן ביים זוכן פרעמדע כתרים... און וואָס גרע־סער דער מענטש, אַלץ גרעסער דער נסיון...

און פּלוצים נעמט די שטים זיך אָן מיט כּוח, מיט זיכערקייט און פעסטקייט:

— איך בין מעיד אויף ר' לייזערן, אַז ער האָט משלים געווען... דאָס איז געווען זיין כּוח... ער האָט געוווסט, ווו ער געהער... אַ יידישער סוחר... אַ סוחר פון גזשיבאָוו... דאָס איז ער געווען... און ביי דעם זיך געהאַלטן... נישט געלאָזט זיך אָנשיכורן פון געלט און גדולה... און די נסיונות זענען געווען גרויסע... חסידות, צדקות, חכמה... געלט קאָן אַלע כּתרים זיך אָנמעסטן... און ער האָט זיך געהאַלטן ביי ס'זייניקע. נישט געלאָזט זיך אַראָפּפירן פון ס'זייניקע... געווען אַ יידישער סוחר. אַ פּשוטער סוחר פון גזשיבאָוו...

די שטים איז מיטאַמאָל אַראָפּגעפאַלן אַ מידע, אַ דערשעפּטע, אַ צעבראָכענע: „...און אויף ווי ווייט ס'איז געווען כּוח, האָבן מ י ר ב י י א י ם געלערנט די מידה פון האַלטן זיך ביי ס'זייניקע..."

אין דער שטוב איז אויסגעבראָכן אַ געוויין. די ערשטע האָבן זיך צעכליפּעט די ווייבער. זיי זענען אפילו געזעסן אין דער צווייטער שטוב און קיים געקאָנט הערן דאָס שוואַכע קול פון רבין. דער ווייבערישער חוש פאַר טרערן דערגרייכט אָבער אויך פון דערווייטנס...

באַלד האָט זיך צעוויינט אויך דער מענערישער עולם. עס האָבן גע־וויינט ר' לייזערס זין און איידעמס, און עס האָבן געוויינט ר' לייזערס מענטשן, און עס האָבן געוויינט די רבנים אין די אַלטע זשיפּיצעס, און עס האָבן מיטגעוויינט אַלע, דער גאַנצער עולם.

זיי האָבן געוויינט, ווי זיי וואָלטן זיך ערשט איצט אָפּגעגעבן אַ חשבון פון דעם גרויסן אומגליק, וואָס האָט זיי געטראָפן, ווי זיי וואָלטן ערשט איצט זיך דערוווּסט, וועמען זיי האָבן אין ר' לייזערן אָנגעוווירן, ווי זיי וואָלטן ערשט איצט זיך דערפילט פאַריתומט און אַליין...

און זיי האָבן געוויינט אויך אויף זיך אַליין, אויף זייער אייגענער אָרימקייט און נעבעכדיקייט. ווי אָרים און לידיק וועלן זיי אוועק פון דער וועלט און עס וועט נישט זיין קיינער, וואָס זאָל אויף זיי מעיד זיין...

זיי ווייסן דאָך גאָרנישט, ו ו ו זיי געהערן און ו ו ע ר זיי זענען... זיי האָבן מורא באַקומען אַ קוק צו טון אויף זיך, אויף זייערע פּנימער... און עס האָט זיך געדאַכט, אַז דער רבי זעט זייער נעבעכדיקייט,

זייער אָרימקייט און זייער שפלות, און זיי האָבן זיך געשעמט צו קוקן איי־נער אויפן אַנדערן, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט, אַז איינער וועט פון אַנ־דערנס פּנים אַלץ אַרויסלייענען. און זיי האָבן נאָך העכער געוויינט. אין דעם געוויין געוואָלט זיך פאַרגעסן, פאַרטרינקען אַלע שווערע דאגות און טרויעריקע רעיונות...

אַ שווייגנדיקער איז דער רבי געזעסן מיט פאַרמאַכטע אויגן, ווי ער וואָלט זיך געהאַט איבערטראָגן אין גאָר אַנדערע עולמות, ווי ער וואָלט נישט געהערט דאָס געוויין אַרום זיך, ווי ער וואָלט נישט געזען די מענ־טשן, וואָס באַקלאָגן זייער נעבעכדיקייט און פאַריתומטקייט. ענדלעך האָט ער זיך אויפגעשטעלט. אַ שווייגנדיקער איז ער געגאַנגען פון איין פענסטער צום אַנדערן, פון איין ווינקל צום אַנדערן, ווי ער וואָלט זיך געזעגנט מיט דער שטוב, וווּ ער האָט טישן געפּראַוועט און תורה געזאָגט, ווי ער וואָלט געוווסט, אַז מער וועט ער שוין דאָ נישט זיין, אַז דאָס הויז אויף גזשיבאָוו וועט שוין אויף אייביק בלייבן פאַריתומט...

מער האָט ער נישט גערעדט. אומזיסט האָט געוואַרט דער עולם. אַ שווייגנדיקער איז ער אַרויס פון דער שטוב און נאָך אים זענען אַרויס די רבנים און די „דייטשן" פון דאָזער שטיבל און דער גאַנצער עולם.

דניאל עפּשטיין איז צוזאַמען מיט אַנדערע אַראָפּ אין גאַס. ער האָט אַ בליק אַרויף געטון צו די פענסטער פון גזשיבאָווער הויז. די פענסטער זענען געווען פאַרהאַנגען מיט טונקעלע ראָלעטן און עס האָט געיאָגט פון זיי אומעט און שרעק.

דניאל עפּשטיין האָט גענומען האַסטיקער גיין און דעם רבינס ווער־טער האָבן אים נאָכגעיאָגט. ער איז נישט געוואָרן פרומער, און אוודאי נישט חסיד. אָבער די תורה פון רבין איז אים אַריין אין בלוט. ער האָט געדענקט יעדעם וואָרט, און נאָך מיט יאָרן שפּעטער וואָלט ער די רייד געקאָנט נאָכזאָגן מיטן ניגון, מיט יעדן קרעכץ, מיט יעדער תנועה, נישט ערגער פאַר דעם קליינעם זעליקל.

ד ו ד   פ ל י נ ק ע ר

ק א פ י ט ל 2

די ירושה

אין די בתי־מדרשים און שטיבלעך אויפן גזשיבאָוו, טוואַרדע און אין אַלע אַרומיקע געסלעך און אַפילו אין מאַקאַטאָוו און פּעלצאָוויזנע, און אין פּראַגע און גראַכאָוו, און אויך אין די שטעט און שטעטלעך פון דער גאַנצער פּוילישער פּראָווינץ האָט מען נישט לאַנג געקאָנט טרויערן און פּראַווען אבילות נאָך ר׳ לייזערס טויט. ס׳איז פּשוט קיין צייט נישט געווען דערויף.

א גרויסע און שווערע דאגה האָט אַלע אַרומגענומען, האָט באַהערשט אָן אויסנאַם די גרויסע סוחרים פון גזשיבאָוו און די קליינע סוחרימלעך פון דער פּאַנסקע, און די פּישער־יידענעס אין די האַלעס און די מעקלער, וואָס האָבן זיך געדרייט ביי גאָלדפּעדערן און לאַנדען, און די מלמדים אין חדרים, און די חסידישע גבירים אויף דער פּראַסטע, און די פורמאַנעס און טרעגער־יונגען אויפן „פּלאַץ״, און די פרומע מקוה־יידענעס, און די פאַר־פּיומירטע טעכטער פון די נאַטאַנזאָנס, און די סטרוזשעס פון די יידישע הייזער, וואָס לעבן פון „פּיאַנטקאָווע״, און די שאַרפע חסידים, אנשי־מעשה, וואָס געדענקען פּשיסכער צייטן. קורץ, נישט געווען אין וואַרשע א מענטש, וועמען עס זאָל לאָזן צו רו די שווערע און ביטערע דאגה: וואָס וועט זיין מיט ר׳ לייזערס ירושה?...

די זאָרג וועגן ר׳ לייזערס ירושה איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַפילו די חדר־ייִנגלעך, די עזות־פּנימער, טרעפנדיק ווי יעדן טאָג ר׳ געצלען „די פעטע זופּ״ מיטן טלית־זאַק אונטערן אָרעם גיין דאַווענען, האָבן אים פאַר־געסן אָפּצושטעלן און פרעגן מיט ממזריש תמימותדיקע פּנימער:

— גוט מאָרגן, ר׳ געצל, נו, ווי האָט אייך געשמעקט רייזעלעס זופּ?...

און דאָס איז געווען אַזאַ וווּנדער, נישט קיין קלענערער, למשל, ווי איוואַן דער סטאַיקאָווי פון צירקל זאָל זונטיק א שיכורער זיך נישט יאָגן נאָך די חסידישע יונגעלייט, ווען זיי גייען אַרויס פון „שטיבל״ און נישט וועלן זיי אָפּשערן די פּאות.

וואָרום פּונקט ווי איוואַן דער שיכור איז געווען די שרעק פון די־

„קעסט־איידעמס" אויף טוואָרדע, אַזוי איז ר' געצל „די פעטע זופּ" געווען צוליב אַ מעשה שהיה דער ליבלינג פון די וואַרשעווער קונדסים.

אָן אָרנטלעכער ייד געווען ר' געצל, אַ ייד אַ נגיד. זיין הויז אויף גזשיבאָוו אונטערן סקווער איז געווען אַ גרויסע דריי־שטאָקיקע געביידע און האָט געהאַט נאָך אַ גרעסערן הויף, וואָס האָט זיך געצויגן אַזש ביז באַנגנע. דער הויף האָט געברענגט, ברוך השם, פּרנסה נישט ווייניקער ווי דאָס הויז. די פּראָווינצער בעלי־עגלות, קומענדיק צו ר' לייזערן נאָך סחורה, זענען פאַרפאָרן אין ר' געצלס הויף און אים טאַקע געצאָלט „שטיי־געלט".

פּרנסה האָט דאַנקען גאָט ר' געצלען נישט געפעלט, ער האָט אָבער נישט געקאָנט, ווי מען שמועסט, צוליב אַ קללה פון קוזמירער, זכרונו לברכה, האָבן הנאה פון זיין געלט. אַזאַ קאַרגשאַפט, מ'זאָל אָפּגעהיט ווערן, אַז מ'האָט ביי אים אין שטוב נישט קיין ייד געגעבן צו עסן און אַליין אויך נישט געגעסן. אַזוי ווייט, אַז יעקעלע לץ האָט דאָס אויף אים גע־זאָגט, אַז על פּי דין איז געצל מחויב צו עסן אין תשעה באב אַ סעודה מיט פיש און פלייש און טאַקע אויך אַ גלעזעלע וויין און טאַקע פאַר דעם אַלעם באַצאָלן, ווייל אַ גרעסערע פּיין פאַר ר' געצלען קאָן גאָרנישט געמאָלט זיין...

ר' געצל האָט שטאַרק אָפּגעהיטן, אַז די פורמאַנעס זאָלן אים, חלילה, נישט באַגנבענען. פלעגט ער יעדן טאָג אינדערפרי אַראָפּ אין הויף און איינקאַסירן דאָס שטיי־געלט.

פון די פורמאַנעס האָט אָבער געלעבט און געהאַט פּרנסה נישט בלויז ר' געצל, נאָר אויך רייזעלע די אלמנה. זי האָט געוווינט ביי ר' געצ־לען אין הויז, אין אַ קעלער־שטוב, און האָט געקאָכט פאַר די פורמאַנעס קאָכעדיקע זופּ. דער פּרייז איז געווען אַ האַלבע קאָפּיקע פאַר אַ שיסעלע. דער ריח פון דער קאָכעדיקער זופּ האָט געררייצט ר' געצלס נאָז, האָט אים פאַרקלעמט ביים האַרץ און איינמאָל האָט ער נישט אויסגעהאַלטן און אַ זאָג געטון צו רייזעלען:

— אַ פיינע זופּ, שמעקט אַ מחיה...

רייזעלע האָט זיך אַזש פאַררויטלט פון אַזאַ לויב און לייטיש אָפּ־געענטפערט:

— דער באַלעבאָס וועט אפשר פּאַרזוכן?

— נו, מאַ... — האָט ר׳ געצל געפּילט ווי דאָס שפּייעכץ קומט אים אין מויל, און מיט ציטערדיקע הענט גענומען דאָס שיסעלע זופּ.

און אַזוי האָט ער אָנגעהויבן צו עסן רייזעלעס זופּ און נישט פאַר־געסן צו זאָגן:

— עס שמעקט, אַ מחיה...

נישט מער, צו באַצאָלן די האַלבע קאָפּיקע האָט ער פאַרגעסן, אָבער וועגן דעם האָט רייזעלע זיך נישט געקימערט. נישט קשה, ביי ר׳ געצלען מעג מען זיך זאַמלען, מסתמא וועט ער עס שוין באַרעכענען, ווען עס וועט קומען צום דירה־געלט.

עס איז געקומען צום דירה־געלט און ר׳ געצל האָט נישט באַרעכנט. זעט אויס, ווייטער פאַרגעסן. רייזעלע די אַלמנה האָט נישט געוווּסט, וואָס צו טון. מאָנען ביי געצלען האָט איר אי נישט געפּאַסט, אי זי האָט נישט געוואָגט. נישט געבן דאָס שיסעלע זופּ ר׳ געצלען, האָט דאָך אוודאי קיין חן נישט...

רייזעלע האָט זיך נישט געקאָנט געבן קיין עצה. דערפאַר האָבן שוין די פורמאַנעס געוווּסט, וואָס זיי האָבן צו טון. אַזאַ דבר אחר... אַ רוח אין ז... אַן אָרימע אַלמנה אָפּצוּעסן די ביינער... מירן אים שוין געבן זופּ... זיי האָבן זיך צוזאַמענגעלייגט. יעדער האָט געוואָלט האָבן אַ חלק אין דער מצווה פון אָנלערנען אַ דבר אחר און געקויפט אַ קוואַרטירל ריצינאייל און נישט געזשאַלעוועט צו באַשמעלצן ר׳ געצלס שיסעלע... ר׳ געצל האָט געסמאַקעוועט:

— אַזאַ פעטע זופּ... אַזעלכע „אויגן"... אַ מחיה...

און די פורמאַנעס זענען געשטאַנען נעבן אים און געזאָגט:

— צום געזונט, ר׳ געצל, צום געזונט...

מילא, האָט זיך דאָס דעם טאָג אָפּגעטון אין ר׳ געצלס הויף!... די היינט־מאָדישע וויגאַדעס זענען נאָך נישט געווען אין אַ סך וואַרשעווער הייזער, און ר׳ געצל איז יעדע פאָר מינוט געלאָפן איבערן גרויסן הויף זיינעם, צוקרעכצנדיק, און יעדעס מאָל איז אים אַן אַנדער פורמאַן אַקעג־נגעקומען און געפרעגט:

— נו, ווי האָט אייך געשמעקט די זופּ, ר׳ געצל?...

ר׳ געצל האָט טייער באַצאָלט פאַר רייזעלעס זופּ. ער האָט מער זיך נישט געקאָנט באַווייזן אין הויף און געמוזט דינגען אַ מענטש, איינצו־קאַסירן דאָס שטיי־געלט. דאַוועגען אָבער מוז דאָך אַ ייד גיין, און דאָ האָבן אים שוין אָפּגעטשאַטעוועט די חדר־יונגאַטשעס און מעשה־תם אים געפרעגט:

— גוט מאָרגן, ר׳ געצל, ווי האָט אייך עפּעס געשמעקט רייזעלעס פעטע זופּ?...

„ר׳ געצל די פעטע זופּ" האָט סוף כל סוף געמוזט שלום מאַכן מיט דעם דאָזיקן גוט מאָרגן. מיט דער צייט האָט ער זיך צוגעוווינט צו דער לאָבעסעריי און שוין מיט אַ פריינטלעכן שמייכל געטריבן פון זיך די קליינע קונדסים:

אין חדר אַריין, שקצים.

און דעריבער, ווען ער איז מיטאַמאָל אַרויס אין גאַס און געזען, ווי די חדר־יינגלעך, האַלטנדיק זיך ביי די הענט, פאַרטיפּטע אין אַ שמועס, לויפן אים פאַרביי און שענקען אים צומאָל נישט אַ בליק, האָט ער זיך דערפילט אומהיימלעך, פרעמד, ווי ער וואָלט, חלילה, מיטן טלית־זאַק אונ־טערן אָרעם פאַרבלאָנדזשעט צווישן גויים.

ער האָט אפילו געוואָלט אָפּשטעלן אַזאַ קונדס, אים אַ קניפּ טון אין באַק און פרעגן:

— נו, און ווו איז דער גוטמאָרגן?

באַלד אָבער האָט ער זיך דערמאָנט אָן ר׳ לייזערס ירושה, איז אים גלייך קלאָר געוואָרן, אַז די חדר־יונגאַטשעס האָבן איצט וויכטיקערע זאַכן אויפן קאָפּ און ער האָט גענומען גיין מיט שנעלערע טריט אין בית־המדרש, מורמלענדיק צו זיך אַליין:

—אַ קשיה אויף אַ מעשה, איבער נאַכט האָט דאָך געקאָנט עפּעס פּאַסירן...

אין בית־המדרש און אין שטיבל האָט מען טאַקע גענוי געוווסט אַלץ, וואָס עס טוט זיך אָפּ אַרום דער ירושה. ר׳ לייזערס קינדער האָבן אפילו געמיינט, אַז זיי טוען אַלץ, כדי נישט אַריינצופאַלן אין מענטשנס מיילער. זיי האָבן זיך אָפּגעשלאָסן מיט די בוררים בחדרי חדרים, און פון אַלעם געמאַכט אַ גרויסן סוד... דער עולם אין די שטיבלעך האָט זיך אויס־

געלאַכט פון אזעלכע סודות, און די קלענסטע פּרטים פון דער גרויסער ירושה־מחלוקת זענען אים גוט באַקאַנט געווען.

ווען אלעם האָט מען געוווסט. קיין שום זאַך האָט זיך נישט געלאָזט באַהאַלטן. די מינדסטע קליינינקייט איז ברייט ארומגערעדט געוואָרן.

מען האָט געוווסט, אז אלע וואַרשעווער רבנים פּאָרען זיך ארום דער ירושה. איז עס אָבער געווען צו ווייניק. האָט יעדער פון די פינף זין און צוויי איידעמס זיך גענומען צו הילף אַ גרויסן רב פון דער פּראָווינץ. אַזש פון אויסלאַנד — פון קראָקע און לעמבערג האָט מען אראָפּגעבראַכט רבנים. און אויך דאָס איז צו ווייניק געווען. זענען געקומען צו הילף דעם רבינס קינדער, זייַנע זין און איידעמס. און יעדער יורש האָט געהאַט אויף זיין צד אַן אנדער „קינד" פון רבין זאָל לעבן.

ווען אָבער אויך די רבנים און רביים האָבן זיך נישט געקאָנט קיין עצה געבן, האָט מען שוין געמוזט ברענגען „פּאמאָץ" אויך פון די גויאישע גאַסן, און מען האָט שוין געזען קומען צו די „סעסיעס" נישט בלויז רבנישע שטריימלעך, נאָר אויך צילינדערס פון די גרעסטע וואַרשעווער אדוואָקאַטן, פון די קירשרוויטס און עטינגערס.

הא, הא, הא!... וואָס עס האָט זיך אויף די סעסיעס אָפּגעטון!... עולם איז געווען מלא התפעלות פון די אויפטון פון קירשרוויטן און פון עטינגערס קלוגע איינפאַלן. ממש לומדישע פשטלעך... וואָס דען, פּאָרט גמרא־קעפּלעך... ועל כולם האָט מען נישט אויפגעהערט זיך אָנצודערציילן מיט וואָסער דרך ארץ די גרעסטע אדוואָקאַטן הערן זיך צו צו יעדן וואָרט פון רבין, וועלכער האָט זיך, אמת פון דערוויטנס, באַנוגנט מיט צושיקן פון צייט צו צייט אַ קורץ בריוול, ביז וואַנען ער וועט נישט איינזען, אז ער מוז אליין ארויסטראָגן דעם פּסק...

עולם האָט אָבער נישט געהאַט געדולד צו וואַרטן אויפן פּסק פון רבין און אליין בלייבן פּאַסיווע צוקוקער. האָט מען זיך גענומען צו דער ארבעט. עס האָבן זיך געשאַפן צדדים, וועלכע האָבן געפירט צווישן זיך פאַרביטערטע מלחמות. איין צד איז געשטאַנען שטאָל און אייזן פאַר ר' לוין. דער צד איז געווען דער גרעסטער. נישט דערפאַר, ווייל ר' לוי זאָל האָבע געווען אזוי באַליבט ביי קהל. „נאָר וואָס איז דאָ אסך צו רעדן" — האָבן זייַנע אָנהענגער געטענהט — ר' לוי איז דער עלטסטער זון, דער בכור,

און עס איז אַ בפירושער דין... און ר׳ לייזער האָט אויך אַזוי פאַרשטאַנען. נאָך בחייו געוואָלט אים מאַכן פאַר זיין ממלא מקומו. ער האָט זיך אָן אים נישט געריררט. נישט קיין אַנדערן, נאָר דווקא אים, ר׳ לוין, געשיקט אין דאַזער שטיבל. אים אפילו דערלויבט אויסצוטוישן דאָס פירקאַנטיקע יידישע היטעלע אויף אַ דייטשישן צילינדער, ווען ער האָט באַדאַרפט גיין צו די „דייטשן" אויף אַ „סעסיע", הגם מ׳האָט אין שטיבל קרום געקוקט אויף אַזעלכע דרכים..."

די טענות פון ר׳ לוים צד זענען נישט געווען אַוועקצומאַכן מיט דער האַנט. פונדעסטוועגן האָבן אָבער די אַנדערע בשום אופן נישט געוואָלט מסכים זיין אויף אַזאַ פּסק. זיי האָבן געשריגן, אַז די אַלע רייד זענען שקר וכזב. ר׳ לוי איז טאַקע אַ בכור, יאָ, דאָס וויל אים קיינער נישט פאַרלייקענען. דערפון איז אָבער נאָך נישט געדרונגען, אַז אַלץ קומט אים, אַז ער דאַרף זיין דער מושל בכיפּה. איז וואָס שייך דעם דין, איז עס גאָר נישט אַזוי פּשוט, ווייט נישט אַזוי פּשוט... מיר זענען אויך יידן, מיר זענען ברוך השם אויך נישט עמי־הארצים, כע, כע... אויך אַמאָל געעפנט אַ יידיש ספר און מיר ווייסן פון אַנדערע דינים... לאָמיר זשע גלייבער נישט טשעפּען דעם דין. אלא וואָס — מענטשלעכקייט? נו, אדרבה, זאָגט אַליין, צי ר׳ הערשעלעס איין פינגער איז נישט שקול קעגן דעם גאַנצן ר׳ לוי: אַ ייד אַ מזג טוב, קאָן נישט ארויסרעדן אַ הויך וואָרט, אַ ייד אַ חסיד, איז בלב ונפש אָנגעקניפּט אָן רבין. מ׳קאָן זאָגן ממש אַ בעל מדרגה. איי ער איז נישט אַזוי אויסגעקאָכט מיט די „דייטשן"? על כן איז וואָס? נישט קשה, ר׳ לייזערס אַ קינד וועט זיך שטענדיק און אומעטום קאָנען אַן עצה געבן...

נישט אַלע קעגנער פון ר׳ לוין האָבן אָבער געקאָנט איינגיין אויף ר׳ הערשעלען. מ׳קאָן נישט זאָגן, אַ טייערער ייד, נישטאָ אַסך אַזעלכע, אָבער פאָרט אַ בטלן. זעט איר, ר׳ שמואל יוסף איז שוין גאָר עפּעס אַנדערש. דער קאָפּ איז אַ פייער, ממש אַ ברען... אמת, ער איז דער ייִנגסטער, נו, איז וואָס? בן פורת יוסף...

פאַרשטייט זיך אַז ר׳ חיים, דער מיטלסטער, האָט געהאַט זיינע חסידים, וואָס זענען גרייט געווען צו גיין פאַר אים אין פייער. און אויך ר׳ שמועלע האָט געהאַט אַ צד, וואָס האָט געליאַרעמט, געשריגן און אָנ־

געוויזן באותות ובמופתים, אז נאָר ר׳ שמעולע דער שווייגער איז ראוי צו ר׳ לייזערס גדולה...

האָבן זיך ווידער געפונען יידן, וואָס קאָנען נישט פאַרטראָגן עוולות, און זיי האָבן זיך אָנגענומען די קריוודע פון ר׳ לייזערס צוויי איידעמס ר׳ יצחקל און ר׳ אברהמעלע, טייערע יידן, בני תורהס און בר־דעת...

שווער געווען דורכצוקומען מיט די יידן. יעדער האָט זיך געהאַלטן ביי ס׳זייניקע, האָט זיך פאַרעקשנט און נישט געוואָלט הערן פון אַ פשרה.

אַזעלכע צוויי גוטע פריינט, ווי דער קליינער זעליקל און דער הויכער משה זענען זיך געוואָרן צוליב דער ירושה דם־שונאים.

— דו מחוצף און גראָבער יונג —האָט דער קליינער זעליקל זיך געקאָכט— ביסט דאָך נישט ווערט צו נעמען אין מויל אַריין אַזאַ ייד ווי ר׳ הערשעלע! אַזאַ תכשיט פון אַ ייד... נאָר גיי גיב עס צו פאַרשטיין אַ גראָב נפש... האַלט זיך דווקא ביי ר׳ לוים פאָלע. וואַרט, ער וועט דיך אפילו אונטערן טיש נישט לאָזן...

און דער הויכער משה האָט געקלאַפּט אין טיש און געשריגן:

— בהמה בצורת אדם!... זע נאָר ווי דאָס רייסט זיך דעם גאָרגל, און דעם דין האָסטו פאַרגעסן, עם הארץ!... דעם דין... אַ בכור... און וועגן אונטערן טיש זאָלסטו נישט זיין מיין פאַרזאָרגער! יונגה סאַרווער איז מען, ברוך השם, בייגעקומען, וועט מען זיך ווייטער אויך אַן עצה געבן...

יאָ, שווער געווען צו דערגיין אַ טאָלק און פונאַנדערוויקלען דעם פּלאָנטער, וואָס האָט זיך עפּעס פאַרקניפּט, מ׳ווייסט אייגנטלעך נישט ווי אַזוי און פאַר וואָס, אַרום ר׳ לייזערס ירושה.

און שווער איז געווען, ווייל אַלע האָבן געוווסט, אַז עס האַנדלט זיך דאָ נישט בלויז וועגן געלט. די צען מיליאָן —אין די שטיבלעך האָט מען געוווסט, אַז גאָלדפעדער אַליין שאַצט אַזוי הויך דעם ווערט פון ר׳ לייזערס פאַרמעגן— וואָלטן, ברוך השם, געסטאַיעט פאַר אַלע. פאַר די פינף אָן עין הרע זין און צוויי איידעמס. אוודאי וואָלט עס געסטאַיעט. הלוואי אויף אַלע יידישע קינדער געזאָגט...

יאָ, מכוח געלט וואָלט מען שוין ווי ס׳איז דורכגעקומען. ס׳זענען דאָך יידן, וואָלט מען זיך געזעצט צום טיש, געזוכט אַן עצה. פריער צי שפּעטער געפונען אַן אויסוועג, אויסגעקלערט עפּעס אַ קלוגע פשרה. באַין

ברירה וואָלט מען „אוועקגעזעצט נאָך עטלעכע בוכהאַלטערס״, מען וואָלט געמאַכט אַ געגויען חשבון. אַ האַלבן מיליאָן אַרויף, אַ האַלבן מיליאָן אַראָפּ, און עס וואָלט געגומען אַן עק...

ביטער אָבער איז, ווען מען רעדט נישט דאָס, וואָס מען מיינט, ווען רעדן רעדט זיך כּלומרשט נאָר ווענן געלט און מיינען מיינט מען גאָר עפּעס אַנדערש.

און גאָר שלעכט איז, ווען דאָס, וואָס מען מיינט באמת, איז אַ זאַך, וואָס מ׳קאָן נישט אויסחשבונען. אַ זאַך וואָס אַז איר ווילט, איז עס אַ פּרוטה נישט ווערט, און אַז איר ווילט, איז אפילו ר׳ לייזערס פאַרמעגן צו קליין צו קאָנען דערפאַר באַצאָלן. אַ זאַך אַן איידעלע, וואָס אַז דו נעמסט עס אין האַנט, צעקריכט עס דיר צווישן די פינגער און דו ווייסט עס אפילו נישט, ווו צו זוכן. אַ זאַך, וואָס נישט מ׳קאָן עס אָנטאַפּן, נישט מ׳קאָן עס אָנרופן מיט אַ נאָמען, נישט מ׳קאָן זיך דערמיט טיילן. אַ זאַך, וואָס מ׳קאָן בלויז אַרויספילן, אַז מען מיינט דערמיט ר׳ לייזערס שטול, זיין שם אין דער וועלט, זיין אָנזען און זיין גדולה.

מיט כּל טוב איז ר׳ לייזער געבענטשט געווען: מיט עשירות, און מיט גדולה, און מיט רחבות, און מיט מנוחה, און מיט פינף געראָטענע זין און צוויי טעכטער אָן עין הרע.

ער איז געווען אַ גוטער טאַטע צו זיינע קינדער און בחייו האָט זיי גאָרנישט געפעלט. אויף אַלע יידישע קינדער געזאָגט... נישט מער וואָס די בערד, וואָס זענען ביי ר׳ לייזערס זין און איידעמס געוואַקסן, האָבן שוין אפילו אָנגעהויבן גראָ צו ווערן, און זיי זענען נאָך אַלץ „ר׳ לייזערס קינדער״. לעבן נאָך אַלץ אין זכות פון טאַטנס יחוס. אַן איי־גענעם נאָמען האָט מען נאָך אַלץ נישט. מ׳הערט נישט אויף צו זיין „ר׳ לייזערס״.

ר׳ לוי גייט אין דאַזער־שטיבל, ווייל ער איז ר׳ לייזערס זון. אויף ר׳ הערשעלעס וואָרט מען מיטן דאַווענען, ווייל ער איז ר׳ לייזערס קינד; ר׳ שמואלן גיט מען אָפּ כּבוד אין באַנק, איז ער דאָך עפּעס ר׳ לייזערס יינגסטער. און אַזוי מיט ר׳ חיימען און מיט ר׳ שמעולע, און מיט ר׳ אברהמעלע, און מיט ר׳ יצחקל... ווען מען איז יונג, איז מען אפילו צו־פרידן, אָבער שפּעטער, ווען מ׳האָט שוין אַליין קינדער אויסצוגעבן, הייבט

מען אַן בענקען נאָך אַן אייגענעם נאָמען, ווערט עס דערעסן כסדר צו זיין „ר׳ לייזערס קינד”...

און באַקוועם איז עס אויך נישט. דער טאַטע וויל פון אַלעם וויסן. ער פאַרלאַנגט אַ חשבון פון יעדער קלייניקייט, ווייל מען שיקן דאָס ווייב אין באָד קיין פראַנצעסבאַד, מוזן מאַן און ווייב גוט זיך פאַרקלערן: „וואָס וועט זאָגן דער טאַטע?” און דאָס זעלבע מיט דינגען אַ נייע דירה, און מיט קויפן נייע מעבל. אפילו אויף די ווייבערס נייע קליידער קוקט קרום דער טאַטע... ר׳ לוין אַליין האָט דאָס האַרץ גוט געקלאַפּט ביי קויפן די נייע „סאַלע”, ווו ער זאָל קאָנען פאַרבעטן אויף אַ גלעזל טיי די שררות פון דאָזער שטיבל...

אוודאי איז מען זיי מקנא, און עס איז דאָ פאַרוואָס מקנא צו זיין. זיי אליין, ר׳ לייזערס זין און איידעמס, האָבן אָבער גוט געוווּסט, אַז עס איז נאָרנישט אַזאַ לייכטע זאַך צו זיין, ביי עטלעכע און פערציק און טאַטע שוין קרוב חמישים, נאָך אַלץ, צו זיין — ר׳ לייזערס קינד...

מ׳קאָן נישט זאָגן, זיי זענען געווען געטריייע און איבערגעגעבענע קינדער.

און ווען דאָס אומגליק איז געשען, האָבן זיי זיך געפילט ווי הילפס־לאָזע עלענטע יתומים.

נישט מער, וואָס ווען מען איז אויפגעשטאַנען פון דער שבעה, האָבן זיי זיך געפילט אַזוי, ווי אַ ייד, וואָס קומט אַהיים מוצאי יום־כיפור נאָכן מעת־לעתדיקן תענית. דער טיש איז געדעקט מיט אַ שניי־ווייס טיש־טעך, דער סאַמאָוואַר גיט פון זיך אַרויס אַ באַטעמטע וואַרעמקייט, פון דער קיך דערטראָגט זיך דער ריח פון די געפילטע פיש און געבראָטענע גענזנס, די קאַראַפקע מיט בראָנפן גיט אַ ציי ביים האַרץ. אַ ייד איז אָבער פאָרט אַ ייד. ער וואַרפט זיך נישט ווי אַן עשו, צו דער אכילה. ער לייגט בנעימותדיק צונויף דעם טלית, ברומט זיך צו אין דער טיל דעם „מאָ־ראַלישן” כבקרת, גלייכצייטיק זעט ער אָבער, אַז דער פּאַ־ער־שטול שטייט אַן אַרויסגערוקטער און וואַרט אויף אים. און עס וואַרטן אויף אים די געפילטע פיש, און דאָס פעטע צימעס, און די קאָכעדיקע יויך, און דאָס באַטעמטע גענזנס.

און הגם אַן אורח איז שטענדיק אפילו צו דער מוצאי יום־כיפור־

סעודה אָן אָנגעלייגטער גאַסט, ווערט אָבער דעם ייד שווער אויפֿן האַרץ, ווען עס פֿאַלט פּלוצים אַריין צו אים אין שטוב אַ מחנה אומגעבעטענע געסט, צעלייגן זיך ברייט ביים טיש, מעשה באַלעבאַטים, אַזוי, אַז עס בלייבט פֿאַר דיר איבער קוים אַ ווינקל זיך אַריינצושטופּן... די מאכלים וועלן אפֿילו סטאַיען פֿאַר אַלע. קיינער וועט דיר נישט צונעמען דעם קאָפּ פֿיש, דיין חלק גענזנס וועט בלייבן, אויך דעם טעלער צימעס וועט מען דיר נישט אַוועקנעמען. דו וועסט זאַט ווערן. אָבער עס האָט שוין מער נישט קיין טעם און קיין חן, דו פֿאַרלירסט דעם אַפּעטיט צו דער גאַנצער סעודה, דו קאָנסט מער נישט די הענט צענעמען און עס ווערט ענג און איבערדריסיק...

אַזאַ געפֿיל האָט געהאַט יעדער איינער פֿון ר׳ לייזערס זין און איידעמס, ווען מ׳האָט זיך באַדאַרפֿט אַוועקזעצן ביים טיש און אַ טראַכט טון וועגן דער ירושה. עס איז געוואָרן ענג. דער אַפּעטיט איז פֿאַרגאַנגען. עס איז געוואָרען איבערדריסיק. און יעדער פֿון די יורשים האָט געפֿילט, אַז ער וועט נישט אויסהאַלטן דאָס זיצן מיט זיי אַלע ביי איין טיש, אַז עס פֿעלט אים איינפֿאַך לופֿט צו אָטעמען...

שוין דאָס צונויפֿברענגען ר׳ לייזערס קינדער ביי איין טיש איז נישט געווען פֿון די לייכטע זאַכן. די שאלה איז געווען: ו ו ו ? ביי וועמען קומט מען זיך צונויף?

פֿון דעם וואָרט פּרעסטיזש האָבן ר׳ לייזערס יורשים אפֿילו נישט געהאַט געהערט. און אין די „שטיבלעך״ האָט מען אוודאי וועגן דעם קיין אַנונג נישט געהאַט. פֿונדעסטוועגן איז די „פּרעסטיזש־פֿראַגע״ ווי אַ שווערער וואָלקן געהאָנגען איבער גזשיבאָוו.

ר׳ לוי האָט אָנגעבאָטן זיין „סאַלע״. אייגנטלעך האָבן אַלע פֿאַרשטאַנען, אַז אַזוי דאַרף אויך זיין. ר׳ לוי איז דער עלטסטער ברודער, האָט אַליין אָנזען אין דער שטאָט, גייט שוין זינט יאָרן אין דאַזער שטיבל, ביי אים אין שטוב פֿלעגט מען זיך ביז איצט טאַקע צונויפֿקומען און ער האָט אויך די שענסטע „סאַלע״...

אָבער טאַקע דערפֿאַר ווייל אַלע האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז אַזוי דאַרף עס זיין, אַז צונויפֿקומען דאַרף מען זיך נישט ביי קיין אַנדערן, נאָר ביי ר׳ לוין, האָבן די יינגערע ברידער און שוועסטער און איידעמס בשום אופֿן

דערויף נישט געוואָלט מסכים זיין. זיי האָבן גלייך רעוואָלטירט (ווי מ׳דריקט זיך אוים אויפן היינטיקן לשון) קעגן לוים פּאַרכאַפּעריש׳ן ווילן און פּה אחד געענטפערט:

— ניין, צו לוין גייען מיר נישט. מוחל די טובה. און זאָל ער זיך האַלטן די „סאַלע״ פאַר זיינע „צילינדערס״ פון דאַזער שטיבל...

ר׳ לוי איז געוואָרן מלא חימה, ווען ער האָט זיך דערוווסט פון די ברידערס תשובה און געענטפערט:

— מילא, אויב זיי שטייט נישט אָן מיין שטוב, איז נישט. איך קאָן וואַרטן, איך וועל זיך פון אָרט נישט רירן...

מחמת גרוים כעס האָט ער נישט געוואָלט הערן פון דער פשרה, אַז מען זאָל זיך צונויפקומען אין אַלטן הויז אויפן גזשיבאָוו, וואָס זיינע פענסטער קוקן איצט אַרוים, ווי אבלים, אויף דער פּריציזשער קרולעווסקע. פריער וואָלט ער מסכים געווען, נאָר איצט, ווען „זיי״ שטייט נישט אָן צו קומען צו אים, ר׳ לוין, אין שטוב, ווי עס פּירט זיך צווישן מענטשן, זאָלן זיי טון וואָס זיי ווילן. ער וועט אַנדערש נישט מאַכן...

אין די שטיבלעך האָט מען פאַרשטאַנען, אַז די זאַך ווערט ערנסט, אַז די גרויסע מחלוקת הייבט זיך אָן. ווען ר׳ לוי עקשנט זיך איין, איז נישט דאָ וואָס צו מאַכן. גיי ריר אַ וואַנט...

זענען שליחים געלאָפן אַהין און צוריק, און עס האָט גאָרנישט געהאָלפן. ווען גבירים שפאַרן זיך איין, קאָן עס חלילה דערגיין צו סכנת נפש. זענען יידן צווישן מנחה למעריב, אין שול, געווען שטאַרק באַזאָרגט: ס׳איז נישט גוט...

ערשט אַ שליח מיוחד פון רבין האָט פאַרענדיקט די ערשטע שלאַכט צווישן ר׳ לייזערס קינדער. ר׳ לוי איז דער עלטסטער — אַזוי האָט דער רבי אַליין באַפוילן — און די יורשים דאַרפן זיך צונויפקומען ביי אים, אין זיין שטוב, און עס זאָל נישט זיין מער קיין מחלוקת צווישן ר׳ לייזערס קינדער.

ר׳ לוי האָט בנעימותדיק געגלעט זיין בלאָנד-גראָלעכע באָרד. ער האָט זיך געפילט, ווי אַ גענעראַל, להבדיל, נאָך דער ערשטער געוווּנענער שלאַכט. מיטן אויבערשטנס הילף וועט ער אויך געווינען די ווייטערדיקע. ווער ווייסט אָבער, צי דער דאָזיקער נצחון האָט אים נישט צו

טייער געקאָסט... באַזיגטע האָבן טאַקע נישט קיין אַנדערן אויסוועג ווי אונטערגעבן זיך. אין זייערע הערצער הייבן אָן אָבער שפּראָצן קערנדלעך פון שנאה, עס יערן זיך די ביטערע סאָקן פון דער געליטענער באַליידי־קונג און ביי דער ערשטער געלעגנהייט — פלאַקערט זיך פונאַנדער דאָס פייער פון בונט...

גרויסמוטיק, ווי עס פּאַסט פאַר אַ זיגער, האָט ר׳ לוי אויפגענומען זיינע געסט. ער האָט פריינטלעך געשמייכלט צו זיינע ברידער און שוואָ־גערס, האָט געהאַט פאַר יעדן פון זיי אַ גוט וואָרט און זיי אַריינגעפירט אין דער גרויסער „סאַלע", ווו עס האָבן געברענט אַלע זשיראַנדאָלען און די טישן זענען געווען סערווירט לויט דער נייער מאָדע, וואָס די נאַטאַנ־זאָנס האָבן אַראָפּגעבראַכט קיין וואַרשע.

מיט די ברידער און שוואָגערס זענען מיטגעקומען זייערע ווייבער, אויסגעפּוצטע אין מאָדעלן פון ווין. די בריליאַנטן אין די אויערן, אויף די הויכע ביוסטן און אויף די פינגער, האָבן פאַרלויכטן די שטוב מיט פינקעלדיקע קאָלירן און האָבן מיט זייער שיין דערציילט די רומפולע גע־שיכטע פון ר׳ לייזערס הויז.

מיט די פרויען האָט זיך אָפּגעגעבן דבורהלע, ר׳ לויס ווייב. זי האָט זיי אַריינגעפירט אין דער קלענערער סאַלע. די טירן צו דער גרויסער זענען געשטאַנען אָפן אַזוי, אַז מען האָט אַלץ געקאָנט זען און הערן און דאָך נישט זיין אינעווייניק און מאַכן דעם אָנשטעל, אַז מען מישט זיך נישט און מ׳וויל גאָרנישט וויסן פון די מאַנסבילס עסקים, ווי עס פּאַסט פאַר פרויען פון גוטע יידישע שטיבער.

ר׳ לוי און דבורהלע האָבן זיך געמיט צו דערהייטערן די געסט, געשען איז אָבער פונקט פאַרקערט. וואָס פריינטלעכער עס זענען געווען די באַלעבאַטים, אַלץ שטייפער און פאַרשלאָסענער זענען געווען די געסט, אַלץ פאַרכמורעטער זענען געוואָרן זייערע פּנימ׳ער און שטעכיקע־ די בליקן פון זייערע אויגן.

באַלד זענען אָנגעקומען די רבנים אין נייע גלאַנציקע אַטלאַסענע כאַלאַטן מיט הויכע קאַלפּאַקעס אויף די קעפּ. שווייגנדיק און ערנסט האָט מען זיך געזעצט צום טיש און אפילו אַ בליק נישט צוגעוואָרפן צו די אַלע באַטעמטע זאַכן, וואָס האָבן זיך אויף אים געפונען.

שווייגנדיקע און ערנסטע האָבן די רבנים איינמאָל און נאָכאמאָל גענומען אין האנט די חשבונות, איבער וועלכע ר' הענעך בוכהאלטער האָט וואָכנלאַנג געאַרבעט ספּעציעל פאַר דער אסיפה וועגן. מיט ווייסע איידעלע הענט האָבן די רבנים בעת מעשה זיך געריבן זייערע הויכע גמרא־שטערנס, ווי עס וואָלט זיי געווען שווער תופס צו זיין דעם פאַרנעם פון ר' ליזערס פאַרמעגן. זייערע אויגן האָבן זיך האַלב פאַרשלאָסן, ווי זיי וואָלטן נישט געקאָנט אויסהאַלטן דעם בליאַסק פון דעם גאָלד, וואָס האָט צו זיי אַרויסגעלויכטן פון די חשבונות...

אין דער שטוב האָט געהערשט אַ שווערע שטילקייט. די מענטשן האָבן איינגעהאַלטן דעם אָטעם, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט, אַז באַלד וועט זיך דאָ באַווייזן דער אַלטער ר' ליזער און וועט זיי אַלעמען פונאַנ־דעריאָגן, די יורשים און זייערע ווייבער, און די רבנים, וואָס זענען דאָ אַהערגעקומען באַלעבאַטעווען מיט זיין האַרעוואַניע...

ר' יצחקל מתנגד, דער עלטסטער פון די רבנים, האָט זיך אָנגעטון אַ כוח און איבערגעריסן די שטילקייט, וואָס איז געוואָרן מיט יעדער מי־נוט אומדערטרעגלעכער. אין פאַרזיכטיקע ווערטער מיט אַ שטילער קוים הערבאַרער שטימע האָט ער גערעדט. מ'דאַרף היטן די ירושה. ס'וואָלט געווען אַ זינד אַזאַ יידיש פאַרמעגן צו צעטרענצלען, צו צערייסן אויף שטיקער, עס וואָלט געווען אַן עבירה מיט אייגענע הענט אַ תל צו מאַכן פון דעם גזשיבאָווער הויז... על כן לייגט ער פאָר די ברידער און די שוועס־טער און די שוואָגערס זיך צו האַלטן ווייטער צוזאַמען. נישט צעגיין זיך, נישט מאַכן שבת פאַר זיך... זאָל זיך דאָס גזשיבאָווער הויז ווייטער פירן ווי בחייו... אַ פּראָבע אויף אַ יאָר... און דערנאָך וועט מען זען. וועלן אַלע צופרידען זיין, איז דאָך נישטאָ וואָס צו רעדן, טאָמער, חלילה, נישט, מילא, וועט מען זיך דאַמאָלס צעגיין. מ'איז דאָך עפּעס נישט צווישן פרעמדע... ברידער, שוואָגערס... עס וואָלט געווען אַ שיינע זאַך, באמת אַ דבר גדול...

ר' לוי האָט האַסטיק פאַרמאַכט די אויגן, ווי ער וואָלט מורא גע־האַט, אַז זיי וועלן אים פאַרראַטן. ווי שטאַרקן ווייִן האָט ער געטרונקען די רייד פון ר' יצחקלס מויל. ער האָט זיך שוין געזען זיצן אין קאַנטאָרל

אויף ר׳ לייזערס שטול. ער האָט שוין געהערט זיין אייגענע שטים, ווי ער־גיט ארויס באַפעלן די „מיענטשן״.

ער נעמט אויף די קופּצעס פון מאָסקווע. ער רעדט מיט די „דייטשן״ און מיט די רבנים און מיט די כלל־טוער... ער האָט שוין ווי אין חלום ארויסגעגעבן דעם באַפעל איינצופירן נייע „פּאַזשאַנדקעס״. מ׳קאָן דאָך נישט דערלאָזן, אַז יעדעם פּראָווינצער יידל זאָל אים, ר׳ לוין, דולן אַ קאָפּ מיט נאַרישקייטן...

ער האָט פאָרזיכטיק געעפנט די אויגן, ווי ער וואָלט מורא געהאַט, אַז דער זיסער חלום וועט מיטאַמאָל פארשווינדן. זיין בליק איז אַ דער־שטוינטער געפאַלן אויף די פּנימער פון זיינע ברידער און שוואָגערס. וואָס באַדייט דער גליקלעכער שמייכל, וואָס שיינט אַראָפּ פון זייערע געזיכטער? וואָס באַדייטן זייערע פארחלומטע אויגן?

מיטאַמאָל איז ר׳ לוין קלאָר געוואָרן, אַז יעדער פון זיי חלומט דעם זעלבן חלום וואָס ער. אַז יעדער פון זיי מעסט זיך צו ר׳ לייזערס לבוש. אַז יעדער פון זיי טרוימט וועגן ר׳ לייזערס שטול...

און דאַמאָלס האָט ר׳ לוי פארשטאַנען, אַז דער וועג צום קאָנטראָל שטייט נאָך נישט פאַר אים אָפן. עס איז אים געוואָרן ענג און דושנע. עס האָט אים פארפעלט אָטעם: וואָס ווילן זיי פון אים?... ווער האָט נאָך זיי געשיקט? ווער דאַרף זיי דאָ האָבן? זייערע צעוואַקסענע קערפּערס יאָגן אויף אים ארויס אַ קאַלטן שוויים. זייערע פעטע לייבער ליגן אויף זיין ברוסט ווי אַ קלעפּיקע משא...

די יורשים האָבן נישט געקוקט איינער אויפן אַנדערן. זייערע הענט האָבן געבלאָנדזשעט נערוועז איבערן טיש, ווי זיי וואָלטן נישט געקאָנט געפינען זיך אַן אָרט. זיי האָבן געשוויגן און געוואַרט. און אַליין נישט געוווּסט אויף וואָס מען וואַרט.

אויך די ווייבער אין דער קליינער סאַלע זענען מיטאַמאָל אַנטשוויגן געוואָרן. מיט דעם אויסגעפּרוּווטן הוש פון סוחרישע יידישע טעכטער האָבן זיי דערפילט, אַז די אַנטשיידענע שעה האָט אָנגערוקט, און זיי דאַרפן זיין גרייט צו קומען צו הילף די מענער.

ר׳ שמואל יוסף, דער יינגסטער, האָט מער נישט געקאָנט אויס־האַלטן דאָס שווייגעניש. ער האָט מיט ביידע הענט זיך אָנגעהאַלטן אָן

טיש, ווי די כוחות וואָלטן אים אויסגעגאַנגען, זיין בלאָנדע צוגעקעמטע באָרד האָט זיך ווי אַ שטעל אויף געטון. ער האָט שווער אָפּגעאָטעמט און נישט קוקנדיק אויף קיינעם, הייזעריקלעך אַ פרעג געטון:

— און ווער וועט זיין דירעקטאָר?...

אַלעמען ביים טיש איז עפּעס לייכטער געוואָרן.

אַ שווערן שטיין האָט דער הייך־קאָפּ שמואלעק אַלעמען פון האַרץ אַראָפּגענומען. ער האָט געזאָגט דאָס, וואָס מען דאַרף, דאָס וואָס איז יעדן געלעגן אויפן האַרץ פון דער ערשטער מינוט און דאָס, וואָס עס האָט קיינעם פון די יורשים נישט געגעבן קיין מנוחה און נישט געלאָזט צו רו בייטאָג און ביינאַכט. נישט דאָס וואָרט „דירעקטאָר" איז, פאַרשטייט זיך, געווען דער עיקר, נאָר דאָס וואָס מ'האָט דערמיט געמיינט צו זאָגן. יעדער איינער פון די יורשים האָט דאָס געוואָלט פרעגן, נאָר עס האָט זיך עפּעס נישט געלייגט אויף דער צונג. אשטייגער הכל יודעים למה הכלה נכנסת לחופה... שמואלעק איז אָבער שמואלעק... פאַרט באַקוועם, ווען ער איז דאָ...

ר' יצחקל מתנגד האָט אומגעקערט זיין פּנים צו ר' שמואל יוספן. ער האָט ווייטער גערעדט זייער פּאַרזיכטיק און שטיל. אוודאי איז ר' שמואלס שאלה אַן ערנסטע. געוויס, געוויס... מ'דאַרף פריער אַלץ באַרעכענען, קלאָר מאַכן, סוף כל סוף זענען עס דאָך פאַרט ברידער און שוואָגערס... וואָס קאָן שוין זיין נעענטער... פּירט מען זיך ווי ביי יידן אין אַזאַ פאַל. דער עלטסטער... הזקן שבחבורה... נישט חלילה קיין מושל, נאָר עלעהיי זאָל זיך דאַכטן, אַז ר' לייזער לעבט... איז דעריבער מיין איך, אַז דאָס גלייכסטע וואָלט געווען, ווען ר' לוי...

וואָס לענגער ר' יצחקל האָט גערעדט, אַלץ מער האָבן די יורשים געפילט, אַז עס איז נישטאָ קיין עצה, אַז מען מוז מסכים זיין מיט זיינע ווערטער. אַז לוי וועט סוף כל סוף ווערן דער גאַנצער מאַכער. אויך ר' שמואל האָט מיט אַ שווער האַרץ אַזוי געטראַכט און ער ווייסט אַליין נישט ווי אַזוי, נאָר נישט ווילנדיק האָט זיך פון זיין מויל אַרויסגעריסן ווי אַ קרעכץ, ווי אַ ווײ־געשריי איבער אַ חלום, וואָס איז פאַרשוווּנדן:

— אַלץ ער!...

ר׳ לוי, שוין זיכער אין אַנטגילטיקן נצחון, האָט מיט איינמאָל גע־וואָלט ליקווידירן דעם געפאַלענעם קעגנער, און מיט אַ שטעכיק אײדל שמייכעלע אַ פרעג געטון:

— אפשר דו, שמואלעק?... האָסט דאָך עפּעס געפירט וואַזשנע עסקים מיט וועלוול ווײנשענקער...

דער עולם ביים טיש האָט זיך צעשמייכלט. אפילו אין אַזאַ ערנסטער מינוט איז נישט מעגלעך געווען נישט אַ שמייכל צו טון, הערענדיק, ווען שמואלעקס געשעפטן מיט וועלוועלע ווײנשענקער. אין דער ווייבער־שטוב האָט שמואלעקס פרוי אַרויסבאַקומען אויפן פנים רויטע פלעקן...

ר׳ שמואל יוסף האָט דערפילט, אַז ער ווערט אינגאַנצן צעזעצט פון כעס. זיינע אויגן האָבן אויפגעפלאַקערט. ער האָט האַסטיק אַ רוק אַוועק פון זיך געטון די שטול. אַ דראָענדיקער האָט ער זיך איבערגעבויגן איבערן טיש און צווישן די ציין אַרויסגעקריצט:

— דו נישט! ביי מיין לעבן — נישט!...

ניין! ער וועט זיך מער נישט לאָזן טרעטן מיט די פיס! גענוג! לוי וועט מער נישט זיין פאַרזאָרגער. באַדאַי אַלץ זאָל פאַרברענט ווערן, אַבי נישט ער!... אים, ר׳ לייזערס ייִנגסטן זון צו מאַכן ללעג ולקלס אין די אויגן פון פרעמדע מענטשן, פון רבנים!... אים וואַגן איצט אַזעלכעס צו דערמאָנען!... אָן וועלוול שענקער!... ווייניק צרות, ווייניק חוזק געהאַט אויסצושטיין זינט יענעם שבת... און וואָס האָב איך דען געטון?! וואָס?!... געמאַכט אַ קידוש פאַרן טאַטן, און באַשטעלט ביי וועלוול שענקער דעם טייערסטן וויין. צען רובל אַ פלעשל. איז וואָס?... קאַרגן אפשר פאַרן טאַטן?... און דער וויין האָט אים טאַקע געשמעקט, נאָר ווי דען, אַז מען שמועסט דאָס אמתע ביסל וויין, האָט ער זיך אָנגעגאָסן נאָך אַ גלעזל און געוואָלט וויסן דעם פּרייז. וואָס זשע איז געווען צו טון? זאָגן אים צען רובל? עס וואָלט דאָך געוואָרן אַ געוואַלד... און לוי האָט אויסגעזאָגט דעם טאַטן וויפיל ער האָט באַצאָלט פאַר זיין סאַלע?... יעדער האָט דאָך דער־ציילט דעם טאַטן, אַז מ׳האַנדלט איין רק מציאות. נו, האָב איך געזאָגט אַ רובל אַ פלעשל... איך האָב מיר גלייך אַ בים געטון די צונג, שוין אַ צו גרויסע מציאה... עס איז אָבער שוין געווען פאַרפאַלן. און דאָ הייבט דער טאַטע אָן שיקן צו וועלוולען נאָך שמואלעקס וויין און צאָלט אַ רובל פער

שטיק... וואָס־זשע האָב איך געקאָנט טון? געמוזט צוצאָלן ניין צו יעדער פלאַש... בדלות געוואָרן און קוים געפּועלט ביי וועלוועלע יונגאַטש, אַז דער ווייַן, וואָס איז אַזאַ מציאה, זאָל איינמאָל פאַר אַלע מאָל פאַרשווינדן פון דעם ווייַנקעלער... און דערפאַר האָט מען אויך געמוזט צאָלן, און די „בראַטשיקעס״ האָבן געלאַכט אין די פויסטן און געמאַכט חוזק... ווייל הייסט לוי ווייטער טרייבן פון אים חוזק... נו, יאָ, וועט מען זען... זיין שוועל טרעט ער מער נישט איבער. זאָל אַלץ גיין אין דער ערד אַריין. און לוי וועט ביי מיר נישט זיין דער מאַכער, ביי מיין לעבן — נישט!...

אַן אויפגעברויזטער איז ר׳ שמואל שוין געשטאַנען אין פּאַלטאָ און געזוכט דעם שטעקן. נעבן אים האָט זיך גלייך געפונען זיין פרוי, די בלאָנדע שיינדעלע אין גרויסן הוט מיט דער שטרויס־פעדער און מיט אַ טיכעלע זיך געווישט די אויגן.

ר׳ שמואלס אויפשפּרינגען פון טיש, זיין געשריי „ביי מיין לעבן נישט״ איז געווען פאַר די אַנדערע ברידער און שוואָגערס אַ דערלייזונג און דערמוטיקונג און אַ סיגנאַל און אַ קאַמפּס־אויפפאָדערונג. מען טאָר זיך נישט אונטערגעבן, מען דאַרף זיך נישט לאָזן פירן פון לוין ביי דער נאָז. מען טאָר אים נישט איבערגעבן דעם טאַטנס שטול. נישט רעדנדיק מער אַ וואָרט, האָבן זיי גענומען רוקן די שטולן און אויפשטעלן זיך...

איינער אַליין איז ר׳ לוי געבליבן זיצן ביים טיש מיט צעטומלטע און צעשראָקענע אויגן. ערשט איצט האָט ער זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון, וואָס ער האָט געטון. צו פרי אויסגעשריען דעם נצחון, צו פרי... פּעטש דאַרף ער זיך אַליין געבן פאַר דעם יינגלישן אַרויסשפּרינגען מיט וועלוול שענקער... אַ צו הויכן פּרייז באַצאָלט פאַר דעם פאַרגעניגן אויסצולאַכן דעם חוצפּהדיקן שמואלעק...

צו שפּעט האָט ר׳ לוי אָנגעהויבן באַגרייפן, אַז נאָר אויפן וועג פון חניפה און כלומרשטער הכנעה קאָן מען דערגרייכן מאַכט... ער האָט פאַר־שפּילט, מיט די אייגענע הענט. צונישט געמאַכט אַלץ, מיט די אייגענע הענט... זיי האָבן דאָך נאָר דערויף געוואַרט. אין האַרץ האָט דאָך יעדער פון זיי זיך געשוווירן ווי שמואלעק: „נישט ביי מיין לעבן״ און געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט... און ער, ר׳ לוי, האָט זיי טאַקע געגעבן די געלעג־נהייט.

זיין בליק איז געפאַלן אויף די רבנים. זיינע אויגן האָבן געזוכט ר׳ יצחקלען און אין זיי איז געלעגן געבעט צו ראַטעווען, צו העלפן, צו זוכן אַן עצה, צו געפינען אַן אויסוועג.

די רבנים האָבן זיך צוגעבויגן איינער צום אַנדערן. זייערע קאָלפּאַ־קעס האָבן זיך אויף אַ ווײַלע ווי צוזאַמענגעגאָסן. באַלד אָבער האָבן זיי זיך צעשײדט.

ר׳ יצחקל האָט אַ רעזיגנירטער אַ מאַך געטון מיט דער האַנט. ניין, ער גלויבט מער נישט אין זיינע פריערדיקע רייד. אוודאי איז עס אַ רים אין הארץ. עס גייט אָבער נישט צו מאַכן. צופיל שנאה זיך אָנגעזאַמלט. צופיל קנאה ברענט אין די הערצער פון ר׳ לייזערס קינדער...

אַזוי איז עס אויף דער וועלט. אַזוי איז געווען און אַזוי וועט עס בלייבן. צוליב אַ נאַרישקייט ווערט פון אַלעם אַ תל... מעשה שטן..

ר׳ יצחקל האָט שווער אָפּגעזיפצט. יאָ, יאָ, ווער וואָלט דאָס געקאָנט זיך צוגלייבן. צוליב אַ וועלוול שענקער זאָל חרוב ווערן ר׳ לייזערס הויז. און אין דער אמתן איז עס אפשר גאָרנישט אזא פּלא, אַזוי האָט זיך דאָך שטענדיק אָנגעהויבן ביי יידן. (ווי עס איז ביי די גויים האָט ר׳ יצחקל געננוי נישט געוווסט, אָבער ער האָט גערעכנט, אז אויך ביי זיי איז נישט אַנדערש). יעדער גרויסער ענין ווערט צונישט צוליב אַ טפשות. צוליב אַ קמצא בר קמצא ווערט חרוב מלכות ישראל... און אַזוי ציט עס זיך פון דור צו דור. יעדער דור האָט שוין זיין קמצא... ער האָט פאַרשידענע נעמען דער קמצא... היינט למשל האָט ער געהייסן וועלוול שענקער... יאָ, נעמען טראָגט ער כלערליי. זיין פּעולה, זיין טועבץ איז אָבער שטענדיק די זעלבע. שנאת חנם און קנאה. און דווקא צווישן אייגענע. וואָס נענטער, אַלץ גרעסער די קנאה. מעגן עס זיין ברידער. מעגן עס זיין שוועסטער. מעגן עס זיין אָפּגעהיטענע יידן... אַזוי איז געווען און אַזוי וועט זיין, ביז...

ר׳ יצחקל האָט זיך אַ רייב געטון דעם הויכן לומדישן שטערן. אָבער דאָס זענען שוין חקירות. אין אַזעלכע ענינים טאָר מען נישט צו טיף פאַרקריכן. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און נאָך אים האָבן זיך אויפגע־שטעלט די אַנדערע רבנים.

דער פיין סערווירטער טיש אין ר׳ לוים סאַלע איז געבליבן אַ „פאַר־שעמט״-אומבאַריערטער. מען האָט זיך אויף אים אפילו נישט אומגעקוקט.

מען איז זיך צעגאַנגען מיט גאָרנישט. די זשיראַנדאָלן אין דער סאַלע האָבן, ווי פריער, ליכטיק געברענט. און ר׳ לוי האָט מיטן ציגאַר אין מויל גע־וואַנדערט אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב. שעהן לאַנג האָט ער אַזוי אַ שווייגנדיקער געוואַנדערט איבער דער סאַלע און דבורהלע איז געגאַנגען אויף די שפּיץ־פינגער און מורא געהאַט אַ וואָרט צו אים אַרויסצורעדן.

די שפּעטערדיקע פּרוּוון צו האַלטן זיך צוזאַמען און נישט לאָזן פאַלן דאָס הויז אויף גזשיבאָוו האָבן זיך אויך נישט איינגעגעבן. קיינער האָט נישט געוואָלט זיין לוים נאָכשלעפּער. נישט געווען קיין אַנדערע עצה, ווי צעטיילן די ירושה.

רבנים און רבישע קינדער, אַדוואָקאַטן און בוררים, בוכהאַלטערס און גלאַט קאָכלעפל האָבן חדשים לאַנג געאַרבעט, זענען זיך צונויפגעקו־מען און צעגאַנגען מיט גאָרנישט, זענען געפאָרן אויפנעמען „רעמאַנענט״ אין די אייזן־גיסערייען אין קינסק, אין די פאַבריקן אין ראַדאָם, האָבן געשוויצט איבער די חשבונות פון די הייזער אין וואַרשע, האָבן געשאַצט די וועלדער, וואָס ר׳ לייזער האָט אַזוי ווי, דרך אגב, געקויפט ביים כראַ־ביע בראַניצקי, האָבן זיך געאַמפּערט וועגן דער צוקראַווניע אין זביערסק און האָבן געשטריט וועגן דער פּאַפּיר־פאַבריק אין נײַ־שטאָט.

צענדליקער מאָל האָט עס געהאַלטן דערביי, אַז מען זאָל זיך צעגיין מיט גאָרנישט, אַז ר׳ לייזערס פאַרמעגן זאָל בלייבן הפקר און עס זאָל חלילה פון אַלעם ווערן אַ תל.

סוף כל סוף האָט דער רבי אַליין געמוזט זיך אַריינמישן, האָט גע־מוזט רעדן הארבע דבורים צו די יורשים, און אין זיין שטוב טאַקע האָבן ר׳ לייזערס קינדער געגעבן זיך די הענט. מען האָט געמאַכט אַ חשבון און זיך צעטיילט מיט דער ירושה.

אין די שטיבלעך און בתי־מדרשים אויף דער טוואַרדע האָט דער עולם לייכטער אָפּגעאָטעמט. אַ קלייניקייט עפּעס: אַראָפּגעפּטרט אַזאַ עול פון קאָפּ. פּטור געוואָרן פון אַזאַ שווערער דאגה, דערפירט צו אַ טאָלק ר׳ לייזערס ירושה. דער קליינער זעליקל און דער הויכער משה האָבן שלום געמאַכט, האָבן לכבוד דעם גרויסן געשעעניש גענומען דעם אמתן טרונק בראָנפן און גלייך אויפן אָרט געפּרוווט אויסחשבונען, וואָס דאָס דינ־תורהלע האָט אָפּגעקאָסט... אוי האָט עס אָפּגעקאָסט!...

יאָ, עס האָט נישט ווייניק געקאָסט. די מעקלערס האָבן גלייך גע־קומען לויפן איבער דער שטאָט און געזוכט הייזער פאַר די אדוואָקאטן. די רבנים האָבן געפּראַוועט חתונות פון זייערע קינדער און טאַקע אויך געגעבן נגידישע נדנים. די רבישע קינדער זענען אוודאי נישט געוואָרן באַעוולט און די בוררים און גלאַט נאָכשלעפּער האָבן זיך געוווּנטשן יעדעס יאָר אַזאַ סעזאָן.

אַזוי איז זיך צעפאַלן ר׳ לייזערס הויז אויפן גזשיבאָוו. זיינע פינף זין און צוויי איידעמס האָבן גענומען אויפשטעלן מיט גרויס השק איי־גענע הייזער. און הגם זיי זענען אַלע געווען חסידישע יידן, האָבן זיי אָבער שוין געהאַט גרויס דרך ארץ פאַר די „דייטשן", און געוואָלט זיי נאָכמאַכן, געוואָלט זיי ווייזן, אַז ר׳ לייזערס קינדער זענען נישט עפּעס בטלנים און פירן געשעפטן אויפן היינטיקן שטייגער.

אין זייערע געשעפטן האָבן זיי געהאַלטן פּראָוואַלטערס און בוכ־האַלטערס מיט געגאָלטע פּנימער, אמתע „דייטשן" און ביי דער טיר זענען געשטאַנען ספּעציעלע מענטשן, אמת אָן מונדירן און אָן מעשענע קנעפּ, און ביי זיי האָט מען זיך פריער געמוזט אָנמעלדן, וואָרום עס קאָן דאָך נישט זיין, אַז יעדעס יידל זאָל דולן אַ קאָפּ...

אַ שטילע פאַרעקשנטע מלחמה האָבן ר׳ לייזערס קינדער צווישן זיך געפירט. איינער האָט געוואָלט איבערשטייגן דעם אַנדערן און אַלע צוזאַמען — לוין. איבערשטייגן מיט אַלעם. מיט גרויסע שיינע ביוראָען, מיט צאָלן הויכע פענסיעס די פאַרוואַלטער און דירעקטאָרן, מיט דעם „שטאַב" מענטשן און דער עיקר מיט גרויסע גוואַלדראַוואַנע געשעפטן...

ווי די מענער אין געשעפט, האָבן די ווייבער די מלחמה געפירט אין שטוב: מיט די בריליאַנטן און אויסשטייערס, מיט שיינע דירות און אויס־לענדיש מעבל, מיט שניידערינס און אויסלענדישע מאָדעלן, מיט אויפ־נאַמען און שמחות, מיט פאָרן אין די אויסלענדישע בעדער און מיטן צונעמען די בעסטע מלמדים און טייערסטע לערער פאַר די קינדער, און מיטן געבן צדקה און מיטן מהנה זיין דעם רבינס קינדער און דער עיקר מיטן טון שידוכים און געבן נדנים.

דער חסידישער עולם אויף טוואַרדע האָט זיך נישט געהאַט וואָס צו באַקלאָגן. פון אַזוי פיל קידושים און שמחות של מצוה האָט וואַרשע

נאָך נישט געוווּסט... מ'קאָן נישט זאָגן, אָן אָפּענע טיר איז ברוך השם בײַ ר' לײַזערס קינדער... און אַז מען זאָל שוין זאָגן דעם גאַנצן אמת, מאַכן זײ עס אפשר נגידישער ווי דער טאַטע... וואָס איז דאָ אסך צו רעדן, זײ פֿירן זיך אַזוי, ווי געלט וואָלט בײַ זײ אינגאַנצן נישט געהאַט קײן חשיבות...

פונדעסטוועגן האָט מען אויף טוואַרדע געדרייט מיטן קאָפּ. חסידים האָבן אַ חוש הריח. און די חסידישע נאָז האָט אַרויסגעפֿילט, אַז עפּעס איז דאָ נישט אַזוי, ווי עס דאַרף צו זײַן. שווער אײַנגנטלעך צו זאָגן פֿאַרוואָס. חסידים, ייִדישע ייִדן... האַלטן זיך בײַם רבין, שבת איז אַ חיות אויף זײ אַ קוק צו טון, אויף זייערע זײַדענע זשופּיצעס און טײַערע שטרײַמלעך.. און דאָך... די פּריצישע גענג... דער שומר בײַ דער טיר מיטן אָנמעלדן זיך... די געגאָלטע נאַטשאַלסטווא... הלוואי זאָל פֿון דעם עפּעס גוטס אַרויסקומען...

ר' לײַזערס קינדער האָבן זיך צעטיילט מיט זייער פּאָטערס פֿאַרמעגן מיטן געלט און מיט די אַקציעס, מיט די הײַזער און מיט די וועלדער און מיט די פֿאַבריקן, נאָר מיט דעם שמאָלן הויז אויפֿן גזשיבאָוו האָט קיינער נישט געוואָלט זיך אינגאַנצן שיידן. מורא געהאַט די שוועל פֿון דעם הויז צו פֿאַרלאָזן. האָבן זײ עס געלאָזט בשותפֿות. איבערגעלאָזט אַ דינעם פֿאָדים, וואָס האָט זײ נאָך אַלע פֿאָרט צוזאַמענגעהאַלטן.

דאָס חיות אָבער האָבן זײ פֿון דעם גזשיבאָווער הויז אַרויסגעצויגן, אויסגעזאָגט פֿון אים אַלע לעבעדיקע סאָקן, איבערגעלאָזט בלויז די שילד, די אַלטע מיוחסדיקע פֿירמע.

און כדי זיך אַליין אײַנצורעדן, אַז דעם טאַטנס געשעפֿט פֿירט זיך ווי אַמאָל, האָבן זײ דאָס געשעפֿט אויסגעפּוצט, איבערגעבויט די סקלאַדעם, צוגעגעבן אַ ליטיש אויסזען די ביוראָ. די נײַע „פּאַזשאַנדקעס" האָבן אָבער נישט געקאָנט געבן חיות דעם הויז אויף גזשיבאָוו.

ווי אַן אַלטער דעמב איז געבליבן שטיין אויף זײַן אָרט דאָס הויז אויף גזשיבאָוו, מיט איין אָרעם אָנגעשפּאַרט אויף דער חסידישער טוואַרדע און מיטן אַנדערן אַרומגענומען די בעל־הבתישע גראַניטשנע, מיט די שמאָלע פֿענסטער, וואָס קוקן אַרויס אויף דער פּריצישער קראָלעווסקע,

די וואָרצלען פון דעם דעמב זענען אָבער שוין געווען פאַרדאַרט און אָפּגעשטאָרבן.

די נייע באַלעבאַטים האָבן דעם אַלטן ר׳ בונם קאַסירער געגעבן רשות אַליין צו דערליידיקן די אַלע, וואָס פלעגן קומען אין קאַנטאָרל בעטן הילף ביים טאַטן... ר׳ בונם האָט טרויעריק געשאָקלט מיטן קאָפּ און אינגיכן געקאָנט פעסטשטעלן, אַז מיט יעדן טאָג ווערט קלענער די צאָל פון די אַמאָליקע באַזוכער.

אפילו די דאָרע אָרימע רבנימלעך מיט זייערע חבורים אונטערן אָרעם, אפילו די רבילעך אָן מזל, נעבעך, וועלכע האָבן אינדערהיים אירערגעלאָזט בוגרתן, וואָס האַלטן זיך אין איין אַרומקריגן מיט דער שטיפמאַמע, האָבן אויפגעהערט קומען. אויך די וויזיטן פון די אַלטע מקוהיידענעם זענען געוואָרן זעלטענער. נישט אַלע יורשים האָבן דערפון געוווסט. זיי זענען זעלטן אַריינגעפאַלן אין דעם הויז אויף גזשיבאָוו. פאַרטון אין די אייגענע גרויסע עסקים, האָט זיי אפילו נישט געאַרט, וואָס לוי האָט זיך ווי באַזעצט אין קאַנטאָרל, ווי ער וואָלט געווען דער אייגציקער באַלעבאָס...

דאָס הויז אויף גזשיבאָוו, וואָס האָט ערשט נישט לאַנג ווי מאַגנעט געצויגן צו זיך די יידן פון ווארשע און פון דער גאַנצער פוילישער פראָווינץ, האָט מיטאַמאָל גענומען טרייבן פון זיך מענטשן, האָט ווי אַרויסגעגעבן פון זיך ריחות פון צעפוילונג, פלואידן פון איינדאַרונג. פון אָפּוועלקן, פון טויט...

די דאָזיקע פלואידן פון פאַרוועלקונג און שימל האָבן פּאַראַליזירט די הענט פון ר׳ לייזערס אַמאָליקע מענטשן. דער יונגער עולם האָט זיך גענומען איינציקווייז אַרויסרוקן און געזעגענען זיך מיטן גזשיבאָווער הויז. אַ טייל פון זיי האָבן זיך געלאָזט אין חדשים לאַנגע נסיעות איבער דעם גרויסן רוסלאַנד און דאָרט זיך צונויפגעטראָפן מיט די קופּצעס, וואָס פלעגן קומען צו ר׳ לייזערן. אַנדערע האָבן אין ווארשע געפּרוווט פאַרלייגן אייגענע פירמעס...

נאָר די אַלטע לייט מיט ר׳ בונם קאַסירער און ר׳ הענעך בוכהאַלטער בראש זענען געבליבן געטריי דעם הויז אויף גזשיבאָוו. זיי האָבן נישט

געהאט וווהין צו גיין. זיי האָבן געלעבט אין ר׳ לייזערס שאָטן און זיי וועלן נאָך זיין טויט אים נישט פאַרלאָזן. זיי וועלן נישט פאַרראַטן ר׳ לייזערס אָנדענק. אין זיין הויז האָבן זיי אַ לעבן אַ גאַנצעס פאַרבראַכט און דאָ וועלן זיי שוין אויך זייערע לעצטע יאָרן אויסלעבן. זיי וועלן וועלקן און דאַרן צוזאַמען מיט דעם הויז.

ר׳ בונם קאַסירער האָט אָפּט איבערגעריסן זיין אַרבעט און זיינע אויגן האָבן טרויעריק געוואַנדערט צו דעם טירל פון דעם קאַנטאָרל, ווי זיי וואָלטן דאָרט געזוכט אַ טרייסט. זיי האָבן געזוכט ר׳ לייזערס שאָטן, און זיך געטראָפן מיט די בליקן פון ר׳ הענעך דעם הויפּט־בוכהאַלטער, וועלכע האָבן דורכגעמאַכט דעם זעלבן וועג, דעם וועג צו דעם פאַריתומ־טן קאַנטאָרל...

די צוויי אַלטע לייט האָבן אַוועקגעבויגן די קעפּ, ווי זיי וואָלטן זיך געשעמט איינער פאַרן אַנדערן, געשעמט מיט זייער טרויער און מיט זייער בענקשאַפט. ר׳ הענעך האָט זיך טיפער איבערגעבויגן איבערן גרויסן בוך און ר׳ בונמס הענט האָבן לייכט געציטערט ביים „מאַכן קאַסע"...

פון דרויסן האָט זיך געטראָגן דער טומל פון גזשיבאָוו, די געשרייען פון די טרעגער און פורמאַנעס, דער געפּילדער פון די פּראָווינצער סוחרים־לעך און שפּיליטערס און דאָס קלינגען פון דעם טראַמוואַי. וואָרשע לעבט ווי אַמאָל און מאַכט זיך ווייניק דערפון, וואָס ר׳ לייזערס פירמע שלאָפט איין, וואָס דאָס הויז אויפן גזשיבאָוו איז אַרומגעהילט מיט טיפן טרויער, וואָס ר׳ בונם און ר׳ הענעך בענקען נאָך די אַמאָליקע גוטע צייטן.

קאַפּיטל 3

די גרינע גאָס

דניאל עפּשטיין איז געווען איינער פון די יונגע „שרייבערלעך", וועלכע האָבן נאָך ר׳ לייזערס טויט פאַרלאָזט דאָס הויז אויף גזשיבאָוו.

אַ קליינער, דאַרער יונגערמאַנטשיק מיט אַ פּאָר קורצזיכטיקע קלוגע אויגן, וואָס האָבן אַביסל פאַרחידושט אַפּערגעקוקט פון אונטער צוויי דיקע גלעזער, האָט ער אין משך פון אַ שיינע פּאָר יאָר שטיל און אומבאַמערקט

געטון זיין אַרבעט אין די האַלב־טונקעלע חדרים פון ר׳ לייזערס געשעפט.

ר׳ לייזערס קינדער האָבן קיין אַכט נישט געלייגט, נישט אויף זיין אַרבעט און אויך נישט אויף זיין פאַרלאָזן די פירמע. און באמת, מיט וואָס און מיט וועמען איז דאָ געווען זיך צו באַשעפטיקן און אינטערע־סירן? מיט וועמען?

גענוג, אַז ר׳ לוי האָט אים געקאָנט פון פנים און צוריקגעשאָקלט אויף זיין גוט מאָרגן. גענוג, אַז ער, ר׳ לוי, האָט געוווסט, אַז דניאל איז יעקב עפשטיינס זון.

אין אָרנטלעכער ייד געווען ר׳ יעקב. בעת די קעסט, צוזאַמען גע־לערנט מיט ר׳ לייזערן, צוזאַמען געפאָרן צום רבין, צוזאַמען סעודהלעך געגעסן. אַמאָליקע חברים געווען. נישט געהאַט אָבער קיין הצלחה. אַ גע־דריקטער ייד געווען פון אייביק אָן, ר׳ יעקב. אַ מטופל מיט קינדער. און דערצו כסדר געקרענקט און יינגערהייט געשטאָרבן, נעבעך.

נישט קיין חידוש, וואָס דניאל האָט זיך פרי געזעגנט מיט דער גמרא. אַז דער טאַטע איז קראַנק און פּרנסה איז אין שטוב נישטאָ, איז אויך נישטאָ אַ רעכטע השגחה אויף קינדער. חברט מען זיך מיט שלעכטע חברים. הייבט מען אָן לייענען ספרים חיצוניים. טוט מען זיך אָן „דייטש״ און נאָך אַזעלכע נאַרישקייטן.

פון רחמנות וועגן האָט ר׳ לייזער אַריינגענומען דניאלן צו זיך אין געשעפט. פאַרט יעקב, עליו השלום, קינד. עלעהיי, אפשר וועט אויך זיין פון אים אַ נוצן. ער שרייבט פּויליש און רוסיש און אפילו דייטש. אין געשעפט קומט עס היינטיקע צייטן צונוץ. זאָל אויך ער זיך פאָרען ביי די ביכער און צוהעלפן ר׳ העניכן, דעם הויפט בוכהאַלטער.

אַזוי אַרום האָט דניאל עפשטיין פאַרגרעסערט די מחנה יונגע שריי־בערלעך אין דעם הויז אויף גזשיבאָוו. זיינע חברים זענען אויך געווען אַזעלכע ווי ער, געגאַנגען האַלב אָדער שוין אינגאַנצן „דייטש״, האָבן זיך געפּאָרעט מיט טריף; פּסולע ביכלעך, קוריץ, געווען, ווי חסידים זאָגן, „גע־כאַפּט אין דער מעשה״...

אין שטיבל האָבן זיך אפילו געפונען אַזעלכע, וואָס האָבן מתרעם געווען אויף ר׳ לייזערן, הלמאי ער איז מקרב די דייטשן און לאָזט זיי איבער די שוועל פון גזשיבאָווער הויז. מען האָט זיי אָבער משתיק געווען.

ר׳ לייזער ווייסט שוין גוט, וואָס ער טוט, און אויב ער איז עמיצן מקרב, ווייסט ער פאַרוואָס. נישט קשה, מען מעג זיך אויף אים פאַרלאָזן. אלא מאי, זיי מאַכן זיך צו נאַר און איינער פון זיי שרייבט אפילו גראַמען אין זשאַרגאָן, מילא לײדיקע קעפּ!...

אין ר׳ לייזערס זכות האָט מען די „דייטשלעך" געדולדעט, אָבער מיט ביטול צו זיי זיך באַצויגן. מילא, אויף די אמתע „דייטשן", די גאָלד־פעדערס און די נאַטאַנזאָנס, און די אייגערס, וואָס האָבן די שווערע מי־ליאָנען, וואָס זענען יוצאים ונכנסים ביי די כראַביעס און גובערנאַטאָרן, איז קיין קשיא נישט. „וואָס זאָל טון דער זון און נישט זינדיקן"... אָבער צו זיין אַן אָרימער בעל־עבירה!... אויך מיר אַ פאַרגלוסטעניש!...

די אָרימע בעלי עבירהניקעס האָבן זיך אָבער נישט שטאַרק גענומען צום האַרץ דעם ביטול. עס איז געווען זייער גליק, ממש אַ נס מן השמים, וואָס מ׳האָט זיך אויף זיי נישט אומגעקוקט. אַך און ווי וואָלט געווען צו זיי, די „אָרימע בעלי עבירהניקעס", ווען אין די שטיבלעך און בתי־מדר־שים דערוויסט מען זיך, אַז די דאָזיקע משרתים־יונגען לייקענען, רחמנא ליצלן, אין רבונו של עולם, גרייטן זיך מלחמה צו האַלטן מיטן קיסר און לייענען ביכלעך, אין וועלכע עס ווערט בפירוש געשריבן, אַז נישט דער אויבערשטער האָט באַשאַפן אדם הראשון, אַז יידן, די קינדער פון אברהם, יצחק און יעקב שטאַמען גאָר אָפּ פון מאַלפּעס!... אַ זכר וואָלט פון אַזוינע עוכרי ישראל, פון אַזעלכע ירבעם בן נבטס נישט געבליבן!...

צו זייער גליק האָט אָבער קיינעם אויפן רעיון אַזעלכעס נישט גע־קאָנט קומען. מ׳האָט געוווּסט, אַז זיי האָבן זיך געמאַכט אַ חברה. אויף דער גרינער גאַס זיך געדונגען אַ דירה, נו, איז וואָס?... די שוסטער האָבן זייער חברה, די שניידערס האָבן זייער חברה, די קצבים האַלטן זיך צוזאַ־מען, פאַרוואָס זאָלן די משרתים זיין געמינערט און נישט האָבן אַן איי־גענע חברה?...

אויף דער גרינער גאַס איז אַזוי אַרום געווען רואיק און זיכער. און נאָכדעם, ווי מען האָט נאָך אָפּגעחורשט דעם פריסטאַוו און אים געצאָלט אַ רעגולאַרן חודש־געהאַלט, האָבן זיך די אָרימע בעלי־עבירהניקעס גע־פילט אויף דער גרינער גאַס, ווי ביי זיך אין דערהיים.

הייסע פּלאָמיקע וויכוחים האָבן זיך דאָרט געצויגן ביז שפּעט אין דער נאַכט איבער יעדן וואָרט פון מאַרקסן, איבער יעדער שורה פון דאַר־ווינען. די צוויי גרויסע רבים, אין וועלכע אַלע האָבן געגלויבט באמונה שלמה, פּונקט, ווי עס גלויבט א ייד, א חסיד, אין רבינס תורה. נאָר מתווכח געווען האָט מען זיך וועגן טייטש, וועגן מיין פון יעדן אות, וועגן דער כוונה פון יעדן רעיון; און אין די וויכוחים האָבן, ווי ראַקעטן, געלויכטן די נע־מען פון בעבעל און פון קאַאוטסקי און פון נאָך און נאָך...

צו די וויכוחים האָבן אָנגעהויבן אַרויפקומען סטודענטן מיט לאַנגע האָר און אויסגעבלייכטע פּנימער פון ישיבה־בחורים. עס האָבן זיך אָנ־געהויבן ווייזן די יונגע טעכטער פון די רייכע „דייטשן". שפּעטער האָבן זיך גענומען אַריינגנבענען מיידלעך פון גבירישע חסידישע שטובן, וועלכע האָבן, מיט שוואַרצע פינקלדיקע אויגן, איינגעזאַפּט אין זיך די אַלע רייד וועגן א נייער שיינער וועלט... טײלמאָל האָבן זיך דאָרט אויך באַוויזן צעשראָקענע פּנימער פון חסידישע בחורימלעך מיט די היטעלעך אויפן קאָפּ, און זיי האָבן בעת די וויכוחים זיך פרום צעשאָקלט, ווי זיי וואָלטן געזעסן ביי דער גמרא.

ביסלעכווייז האָבן אויף דער גרינער גאַס אָנגעהויבן זיך ווייזן פרעמ־דע פּנימער. גויאישע צורהס. אין אָנהייב האָט מען זיך טאַקע געפילט נישט באַקוועם. נישט געוווינט געווען צו אַזעלכע זאַכן. מ'וווינט טאַקע בשכנות, וואַנט ביי וואַנט און טיר ביי טיר, אָבער פאַרט נישט אויסגע־מישט. טוואַרדע איז טוואַרדע און מאַרשאַלקאָווסקע איז מאַרשאַלקאָווסקע. שעטנז זענען יידן נישט גורס... אָבער ביי מאַרקסן שטייט אַנדערש גע־שריבן, האָט מען זיך צוביסלעך צוגעוווינט. און צום סוף געוואָרן היימיש. אייגענע חברה. ביי זיי איז אויך נישט אַנדערש. אויף קראַקאָווער פאַר־שטאָט קוקט מען אויף זיי אויך פון אויבן אַראָפּ מיט ביטול און גרינג־שעצונג. גויאישע אָרימע בעלי־עבירהניקעס!...

דניאל עפּשטיין און זיינע חברים די „שרייבערלעך" פון גזשיבאָ־וווער הויז זענען געווען אָפטע געסט אויף דער „גרינער גאַס" און טאַקע די הויפּט־מאַכערס דאָרט.

דניאל האָט ערלעך און פרום געגלויבט אין זיינע צוויי רבים. ער

האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ כופר בעיקר און איז גרייט געווען מלחמה צו האַלטן מיטן קיסר.

פונקט ווי זיין פאָטער יעקב איבער דער גמרא, אַזוי איז דניאל האַלבע נעכט געזעסן איבערגעבויגן איבער דעם שלחן־ערוך פון קאַרל מאַרקס און דער האַרבער תורה פון דאַרווינען. און פונקט ווי זיין טאַטע איז גרייט געווען מקיים צו זיין אַלע מצוות פון דער שווערער יידישער תורה, אַזוי האָט אויך ער, דניאל, אויף זיך גענומען דעם שווערן עול מקיים צו זיין אַלע געבאָטן פון דער נייער אמונה.

די גרינע גאַס איז געוואָרן דאָס „שטיבל" פון די אָרימע בעלי־עבירהניקעס. דאָרט, אויף דער גרינער גאַס, האָבן זיי אויסגעטון זיך פון אַלע גשמיותן, האָבן זיך איבערגעטראָגן אין אַ נייער ליכטיקער וועלט. אַ וועלט, ווו עס זענען נישטאָ קיין אומגערעכטיקייטן. אַ וועלט פון יושר און צדק. פון אמת און שיינקייט. עס דאַכט זיך, אַז עס איז אַזוי לייכט אַנצוקומען אין דער דאָזיקער ליכטיקער וועלט. מען דאַרף נאָר וועלן און — דער גרויסער נס וועט געשען. און פאַרוואָס זאָל מען נישט וועלן? אויב מען פאַרשטייט נאָר, ווי קאָן מען גאָר נישט וועלן. קאַרל מאַרקס און ענ־געלס און קאַאוטסקי און בעבעל און אַלע אַנדערע ביכער גיבן עס דאָך אַזוי קלאָר צו פאַרשטיין, אַז אפילו בלינדע מוזן דאָך אָנהייבן זען, אפילו טויבע מוזן דאָך אָנהייבן הערן... אַלא וואָס? דער קיסר אין פעטערבורג לאָזט נישט? ער פאַרשטעלט דעם וועג צו דער נייער וועלט? אין דער תורה פון קאַרל מאַרקס און זיינע תלמידים — איז אויך אויף דער פראַגע געווען אַ תשובה. אַ תשובה וואָס האָט אַזוי וונדערבאַר געקלונגען אין די אויערן און געהייסן: ר ע ו ו אָ ל ו צ י ע.

גאַנצע נעכט איז מען אויף דער גרינער גאַס געזעסן און געטרוימט, און זיך מתווכח געווען, און זיך געאַמפּערט און עקשנותדיק צווישן זיך געקעמפּט וועגן דעם, ווי אַזוי מען דאַרף זיך גרייטן צו דעם גרויסן טאָג, ווען דאָס וונדערבאַרע באַשעפעניש —די רעוואָלוציע— וועט אָנקלאַפּן אין טיר.

ניין, מ׳קאָן נישט זאָגן, אַז מען איז געזעסן אויף דער גרינער גאַס מיט פאַרלייגטע הענט. פאַרקערט. מען האָט זיך דאָרט ענערגיש געגרייט

צו דער מלחמה מיטן קיסר. ווען אָבער די מלחמה וועט זיך אָנהייבן, האָט קיינער נישט געוווּסט.

דאָס גרייטן זיך איז, זעט אויס, געווען צו ווייניק פאַר דער ענערגיע פון יונגע מענטשן. האָבן זיך געפונען אַזעלכע, וואָס האָבן אַלע עסקים אָוועקגעוואָרפן, און זיך געזעצט קנעלן יומם ולילה די דינים פון דער רעוואָלוציע. צו זיין גרייט, ווען עס וועט שלאָגן די שעה און דער גרויסער טאָג וועט קומען.

האָבן זיך געפונען אַנדערע, וואָס האָבן שטיל זיך אָפּגערוקט. זיי האָבן געהאַלטן, אַז פון בלויז לערנען וועט מען נישט געהאָלפן ווערן, נאָר מען מוז אָנהייבן באַצייטנס טון. מען מוז קאָנען די מלאכה גופא... מ'האָט ווענן דעם נישט גערעדט, נאָר אַזוי בלויז אַ שושקע געטון:

— באָיוווקעס...

געווען זענען אָבער אויך אַזעלכע, וואָס זענען מיד געוואָרן פון קנעלן די דינים פון דער רעוואָלוציע און צו יענע ווענן, ווענן וועלכע מ'שושקעט זיך אין דער שטיל, האָט דאָס האַרץ נישט געצויגן, האָבן זיי צוביסלעך פאַרשעמטע לגבי זייערע חברים גענומען אויף „דערוויילי" עוסק זיין בישיבו של עולם. פּשוט גערעדט: געטון דאָס וואָס זייערע טאַטעס און זיידעס האָבן געטון: געמסחרט. צו די לעצטע האָט אויך געהערט דניאל עפּשטיין.

קאַפּיטל 4

די נייע פירמע

דניאל עפּשטיין האָט צו דער ריכטיקער צייט פאַרלאָזט דאָס הויז אויף גזשיבאָוו.

קיין בעסערע צייט צום מסחר האָט מען זיך נישט געקאָנט ווינטשן. געלט איז „געלעגן אין די גאַסן". בייג זיך אַראָפּ און נעם וויפל דיין האַרץ גלוסט...

די גרויסע באַנקירן פון לאָנדאָן, פּאַריז און בערלין האָבן ווי פלוצים אַנטדעקט די אימפּעריע פון די לעגענדאַרע רוסישע צאַרן. און זיי

האָבן גענומען אויף זיך די הייליקע מיסיע צו באַקענען די הונדערט און זעכציק מיליאָן רוסישע מוזשיקעס מיט די רייכטימער און שיינקייטן פון דער אייראָפּעאישער ציוויליזאַציע. די מיסיע איז געווען אַ דערהויבענע און די האָפענונג אויף גוטע רווחים איז געווען נאָך דערהויבענער.

אין פּעטערבורג איז מען געווען צופרידן. דער דורכגעטריבענער גראַף וויטע, אויף וועמען די יידישע שטיבל־פּאָליטיקער האָבן מעיד גע־ווען, אַז ער האָט אַ יידישן קאָפּ, האָט זיך פאַרשטאַנען אויף געשעפט. ער האָט געמאַכט אַ וואַרע און פיינעם קבלת־פּנים פאַר דעם הויכן גאַסט — דעם אייראָפּעאישן קאַפּיטאַל. ער האָט אויך געהאַט אַ ברייטע רוסישע נשמה, אַ פּריצישן זשעסט און אויסגעצייכנט תופס געווען די לאָזונג פון דער נייער צייט: לעבן און לעבן לאָזן.

אפילו די פרישע גבירים פון דער וויטער אַמעריקע האָבן זיך אָנ־געהויבן אינטערעסירן מיט די רוסישע סטעפּעס, רוסישע קוילן, רוסישן נאַפט און רוסישן גאָלד. זיי זענען צוגעטראָטן צום שותפות מיט די ראָטשילדס און בלייכפּעלדערס. די רוסישע פּאַפּירן האָבן גענומען גיין באַרג אַרויף אויף די בערזעס אין בערלין און פּאַריז, אין לאָנדאָן און ניו־יאָרק.

איינצייטיק מיט דער האָסע אויף דער בערזע איז רוסלאַנד אַריין אין דער מאָדע אין די פּאַריזער סאַלאָנען, אין די אייראָפּעאישע פּאַרלאַ־מענטן און אין די רעדאַקציעס פון די גרויסע וועלט־צייטונגען, וואָס האָבן אָנגעזאָגט זייערע לייענער, אַז אין גרויסן רוסלאַנד שפּאַצירן נישט בלויז ווייסע בערן פראַנק און פריי איבער דער גאַס, אַז דאָס לאַנד פון די צאַרן איז נישט בלויז באַרימט מיטן סאַמאָוואַר, נאָר עס איז דאָרט אויך פאַראַן אַ הערלעכע פּאָעזיע און אַ פּרעכטיקע ליטעראַטור.

די עסטעטן און ליטעראַטור־קריטיקער האָבן מיטאַמאָל אַנטדעקט פּושקינען און לערמאָנטאָוון, האָבן זיך אַנטציקט מיט טורגעניעוון, האָבן גענומען איבערזעצן טשעכאָוון, האָבן דערקלערט גאָגאָליען פאַר דעם רו־סישן מאָליער און האָבן פּראָקלאַמירט דעם מערקווירדיקן רוסישן גראַף לעוו טאָלסטאָי פאַר דעם נביא פון דער נייער צייט.

אין די פּאַריזער קאַפע־שאַנטאַנען האָט מען געזונגען „וואָלגאַ, וואָלגאַ", אין די בערלינער נאַכט־לאָקאַלן האָט מען געטאַנצט קאָזאַקישע

טענץ. אין לאָנדאָן האָבן ענגלישע לאָרדן געטרונקען ברודערשאַפט מיט רוסישע אָפיצירן, וואָס יעדער צווייטער פון זיי איז אַ „קניאַז" און זיינע גיטער זענען גרעסער ווי די גאַנצע מלוכה פון אַ דייטשישן פירשט. און די אַמעריקאַנער פריש־אויפגעקומענע יידישע ביזנעס־לייט מיט שיפן בראש האָבן געחלומט צו מאַכן נישט בלויז גוטע ביזנעס (דאָס איז, פאַרשטייט זיך, דער עיקר), נאָר אין איין וועג טון אויך אַ מצוה, ווערן מאָדערנע מאָנטעפיאָרעס און אויסלייזן דעם צאַרס יידן פון אַלע זייערע צרות...

ווי אַזוי אָבער וועלן דייטשע באַנקירן, פראַנצויזישע געלט־מאַגנאַטן און ענגלישע דזשענטעלמענער זיך צונויפרעדן מיט די הונדערטער מיליאָן רוסישע מוזשיקעס? אויף וואָסער שפּראַך וועלן זיי רעדן מיט די ברייט־פּלייציקע מאָסקווער קופּצעס, מיט די באַוואַלדעוועטע פּנימער, מיט הענט גרויסע און באַוואַקסענע, ווי בערישע לאַפּעס? ווער האָט געהערט פון זייערע געוווינהייטן? ווער קאָן זייערע מנהגים? ווער ווייסט זייער געשמאַק און זייער אופן פון האַנדל?

די גאָלדפעדערס און לאַנדאַס, די בערגסאָנס און די נאַטאַנזאָנס, די אייזמאַנס און די אייגערס און די אַלע אַנדערע גרויסע וואַרשעווער „דייטשן" האָבן שנעל פאַריאָגט די כמאַרעס פון דאגות, וואָס האָבן פאַרוואָלקנט די פּנימער פון די בלייכפעלדערס אין בערלין, פון די ראָטשילדס אין פּאַריז און פון זייערע קוזינען אין לאָנדאָן. דער וועג קיין מאָסקווע און פּעטערבורג, קיין אוראַל און קיין באַקו, קיין ניזשני נאָווגאָראָד און קיין אַרכאַנגעלסק פירט ד ו ר ך וואַרשע. וואַרשע וועט זיין די בריק. וואַרשע וועט פאַרבינדן איין עק וועלט מיטן אַנדערן. וואַרשע וועט טראָגן די פאָן פון ציוויליזאַציע אין ווייטן קאַלטן סיביר. וואַרשע וועט טרעפן צו די קאָזאַקן און צו די טשערקעסן, און צו די גרוזינער, און צו די טאַ־טאַרן, און צו די אוזבעקן, און צו די אַלע שבעים אומות, וואָס זענען צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גרויסער רוסישער אימפּעריע.

אין די קאַנצעלאַריעס פון די גרויסע באַנקירן האָט מען נישט גע־צווייפלט אין די גוטע עצה פון די וואַרשעווער יידישע „דייטשן". עס איז געגאַנגען געווען צו וואַרפן אַ קורצן בליק אויף דער מאַפּע, כדי זיך איבער־צייגן, אַז אַנדערש קאָן עס נישט זיין. אַז מען מוז אָנקומען צו וואַרשע, אַז

נאָר וואַרשע קאָן העלפן אייראָפּע אַריינצודרינגען אין די רוסישע סטעפּעס...

און אַזוי איז אין געדעכעניש פון דער גרויסער וועלט ווידער אויפגעשווומען אַן אַלטער, כמעט ווי פאַרגעסענער נאָמען.

וואַרשע. די רעזידענץ פון די פּוילישע מלכים מיט אירע פּריציש פּאַלאַצן, מיט אירע שטורמישע סיימען; מיט אירע ריטערס און קאַנטושן און לאַנגע שווערדן, מיט די לאַזשענקעס, ווו נאַפּאָלעאָן טראַכט צום לעצטן מאָל דורך זיין מאַרש אויף מאָסקווע, וואַרשע פון דער שיינער וואַלעווסקאַ און פון די אַלע אַנדערע רייצנדע פרויען-געשטאַלטן, באַזונגענע פון טרובאַדורן און דיכטער. און שפּעטער — אַ טרויעריקע פּראָווינץ־וואַרשע, אַ שטומע, אַ געשענדעטע. אין דער טיפעניש ברענט צאָרן. זידט נקמה. יערט בונט. און אין אַ נאָוועמבער־נאַכט צעטרייסלט זיך אַ שטורעם. יונגע אָפיצירן פאַלן אַרוים פון בעלוועדער, אין די הענט פלאַקערס פון פרייהייט — וואַרשע פון די פּאָוסטאַניעס, פון העראָאישע אויפטרייסלונגען, פון לאָזונגען „פאַר אונדזער און אייער פרייהייט” און דאַן ווידער — וואַרשע פון גאַלאָפּירנדיקע קאָזאַקישע פערד מיט אויפגעשטעלטע פּיקעס און שנעען אין די אויגן...

דער ווילדער גאַלאָפּ פון די קאָזאַקישע פערד האָט פון צייט צו צייט אָפּגעהילכט אין די אַריסטאָקראַטישע פּאַריזער סאַלאָנען און לאָנדאָנער קלובן. האָט מען זיך דאָרט מיט גוט געפלעגטע פינגער פאַרשטאָפּט די אויערן און בכלל נישט געוואָלט הערן מער דעם נאָמען פון דער רעזידענץ פון די פּוילישע מלכים. דער נאָמען האָט אַמאָל אַ רים געטון אין געוויסן, האָט דערמאָנט אַן אייגענע זינד און איז בכלל נישט געווען באַקוועם. דער צאַר האָט נישט ליב, אַז מען רעדט וועגן זיין מלכות און זיינע אַמבאַסאַדאָרן שרייבן שטרענגע פּראָטעסט־נאָטעס. גלייכער צו פאַרגעסן אָן דער סירענע שטאָט. אז העלפן קאָן מען נישט און מ'וויל אויך נישט. אָט פרעגט יעדעס יאָר אין סטאַמבול דער האַר פון די טערקן זיין גרויס וועזיר: „ווו זענען די שליחים פון די ליאַכן?” — און באַקומט נישט קיין תשובה...

איצט האָט דער הייליקער טעמפּל פון דער נייער צייט —די בערזע—

אַראָפּגענומען דעם חרם פון װאַרשע. און צו די פּריסטער פון דעם טעמפּל האָט קיינער קיין טענות נישט געהאַט. אפילו אין דעם צאַרס רעזידענץ איז מען נישט געווען אין כעס. דער קלוגער וויטע איז אפילו געווען צו־פרידן. אַ פיינע שטאָט װאַרשע און בכלל דאָס וױיסל־לאַנד. עס וועט זיין פּרנסה. עס וועט זיין מסחר. און עס וועט פאַרגעסן ווערן די לעגענדע פון דער פּאַוסטאַניע...

װאַרשע האָט נישט אַנטוישט. האָט זיך שנעל צוגעפּאַסט צו די פּאָדערונגען פון דער נייער צייט. האָט אָן װאַקלעניש אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די פּראָווינצער קליינשטעטלדיקייט און איז געוואָרן מיט לייטן גלייך.

די שטילקייט און געמיטלעכקייט פון דער האַלב דרימלדיקער שטאָט איז מיטאַמאָל פאַרשוווּנדן. טומל, גערויש און איילעניש האָבן אָנגעפּולט די גאַסן. ווי איבערנאַכט איז אַ נייע שטאָט אויסגעוואַקסן. אַ בוי־משוגעת איז די מענטשן באַפאַלן. נייע גאַסן זענען געבוירן געוואָרן, און אויך די אַלטע זענען געוואָרן נישט צו דערקענען.

אין די שולן און שטיבלעך האָט מען זיך שנעל אָפּגעפּאַרטיקט מיטן דאַווענען. די גרויסע סוחרים און פאַבריקאַנטן זענען נאָך ווייטער אַוועק. זיי האָבן זיך שוין מתיר געווען אינדערוואָכן אינגאַנצן נישט קומען צום דאַווענען. קיין צייט מער נישט געווען אויף אַזעלכע זאַכן.

ביי גאָלדפעדערן און לאַנדאַ איז געווען אַזאַ יריד, אַז מען האָט זיך קוים געקאָנט דערשטופּן צום באַנק־פענסטערל. אין וואָליע האָט מען גענומען שטעלן פאַבריקן, איינע נאָך דער אַנדערער, מכל המינים, מיט הונדערטער אַרבעטער אין יעדער פאַבריק.

פויערים האָבן אָוועקגעוואָרפן דאָס אַקעראייזן און דאָס דאָרף און זענען געלאָפן אין דער שטאָט, ווו מען דאַרף נישט מורא האָבן פאַרן פּריץ, מ׳ווערט גלייך אַ מענטש מיט מענטשן צוגלייך און מ׳פאַרדינט טאַקע אין איין חודש מער ווי אין אַ יאָר אין פּריצס גוט...

מיט יעדן יאָר האָבן אָנגעהויבן אָנקומען אַלץ מער יידן פון די קליינע שטעטלעך. אַמאָל איז אַ נסיעה קיין װאַרשע געווען פאַר זיי אַן ענין פון וואָכנלאַנגע טראַכטעניש און וואַקלעניש, איצט האָבן זיי זיך מיטן גאַנצן חשק פון זייערע אויסגערוטע לייבער אַ וואָרף געטון אין

דעם גרויסן טומל, און מערקווירדיק, נישט פארלוירן זיך אין רעש פון דער גרויסער שטאָט, נישט פארבלאָנדזשעט אין לאַבירינט פון די וואַר־שעווער גאַסן און געסלעך, נישט געפאלן פון די פיס אין די צעשטורעמ־טע כוואַליעס פון דעם נייעם לעבן, נאָר ארויסגעוויזן זיך גאָר פאַר אויס־געצייכנטע שווימער מיטן שטראָם. מיטן מעכטיקן שטראָם, וואָס האָט געהאַט די העזה צו וועלן באַוועלטיקן דאָס גרויסע רוסלאַנד.

אפילו די גרויסע פוילישע פּריצים, וואָס מסחר איז געווען פאַר זיי א מיאוסע און נידעריקע זאַך, וואָס האָבן נישט געוואָלט וויסן פון קיין „שאכער־מאכער", ווי זיי האָבן גערופן די סוחרים, און זענען גע־ווען פארטון אין „פּאַלאַוואַניעס" אָדער געזעסן אין פאריז און מיט שיק־סעם פארהוליעט דעם טאַטנס פארמעגן, האָבן נישט אויסגעהאַלטן און זענען מיטגעריסן געוואָרן מיטן אַלגעמיינעם שטראָם.

אמת, מיט זייערע איידעלע אייגענע הענט האָבן זיי זיך נישט צו־גערירט צו דעם ברודיקן עסק. דערפאַר אָבער האָבן זיי באַוויליקט צו באַשיינען די שמחה ביי די נאַטאַנזאָנס און בערנסאָנס. די ערשטע און די אַנדערע האָבן נישט דערלייגט צום עסק. אין דעם צאַרס רעזידענץ האָט מען גערן אויפגענומען די פוילישע כראַביעס, מ'האָט נאָר אַביסל געשמייכלט איבער די „פּאַליאַטשקעס", אָבער געטון געפעליקייטן האָט מען זיי...

די וואַרשעווער באַנקירן האָבן געצאָלט מיט א ברייטער האַנט, און די כראַביעס האָבן באַוויליקט צו קומען צו די „סעסיעס", האָבן זיך גע־לאָזט וויילן פאַר פּרעזעסן אין די באַנק־ראַטן און זענען געקומען צו דער איבערצייגונג, אז דער ריח פון יידישע ציבעלעס איז גאָרנישט אזוי שרעק־לעך, אויב, פארשטייט זיך, די טאַנטיעמע איז א געהעריקע און די אַר־בעט איז נים קיין צו שווערע און באַשטייט בלויז אין אונטערשרייבן פּאַ־פּירן, וואָס מ'דאַרף צומאָל נישט איבערלייענען, ווייל ווער קען זיי דען סיי ווי פאַרשטיין, די זשידאָווסקע קאָמבינאַציעס!...

הויכע געסט פון ווין און בערלין, פון פאַריז און לאָנדאָן, האָבן אָנגעהויבן אָפּגעבן אָפטע וויזיטן דער שיינער וויסל־שטאָט, וואָס פאַר־שטייט זיך אויך אויף געשעפט.

און ווען איגנאַצי פּאַדערעווסקי, וועמענס שטערן עס האָט אָנגעהויבן אַזוי שיינען, וועלכער האָט געשפּילט בחצרות מלכים און פירשטינס און קעניגינס האָבן צו אים גנעדיק געשמייכלט, האָט געוואָלט עפּעס טון פאַרן פאַרקנעכטן פאָטערלאַנד מיט דעם הון רב, וואָס ער האָט פאַרדינט פון די אַמעריקאַנער קאָנצערטן, האָט ער געלאָזט אויפשטעלן אויף קראַקעווער פאַרשטאָט די געביידע פון האָטעל בריסטאָל און באַשטעלט אַרכיטעקטן און מאַלער פון פּאַריז. זאָל די שיינע רעזידענץ פון די פּוילישע מלכים אין די אויגן פון די אויסלענדישע געסט נישט האָבן אַ פּנים פון עפּעס אַן אַזיע...

און פירשט טשעטווערטינסקי, וואָס אין זיינע אָדערן פליסט קעניגלעך בלוט, וואָס איז אַ מחותן מיטן שפּאַנישן הויף, און זיינע עלטערזיידעס זענען געווען פּוילישע העטמאַנעס, האָט אויך באַוויזן, אַז ער פאַרשטייט דעם גייסט פון דער נייער צייט און איבערגעבויט זיין פּרעכטיקן פּאַלאַץ נעבן דעם זאַקסישן גאָרטן אויף דעם האָטעל אייראָפּע, וואָס האָט מיט עלעגאַנץ, שיק און פיינעם געשמאַק אַפילו איבערגעשטיגן פּאַדערעווסקיס „בריסטאָל".

די יידן פון גזשיבאָוו און טוואַרדע האָבן, פאַרשטייט זיך, נישט געקאָנט דערלאָזן, אַז עפּעס אַ פּריץ צי גאָר אַ שפּילער זאָל זיי איבעריאָגן.

האָט משהלע קליינמאַן, וואָס זיין טאַטע איז ערשט מיט אַ יאָר צוואַנציק צוריק געקומען קיין וואַרשע פון גראַדזיסק, אויפגעשטעלט אַקעגנאיבער דער ווינער באַן אַן אַכטשטאָקיקע געביידע, וואָס די וועלט האָט נאָך אַזעלכעס נישט געזען!...

און דער גענעראַל גובערנאַטאָר סקאַלאָן אַליין איז מיט זיין קאָטש צוגעפאָרן צום פּאַלאַץ און דערלאַנגט די האַנט דעם צעטומלטן משהלע, וואָס האָט נישט געוווּסט וואָס צו טון און וואָס צו זאָגן און עפּעס געשטאַמלט אונטער דער נאָז פון גרויס איבעראַשונג.

נישט קשה, די אורחים פון אויסלאַנד האָבן זיך נישט געהאַט צו קלאָגן אויף דעם קבלת פּנים פון וואַרשע...

און וואַרשע האָט געפיבערט. די אַלטע יחסנטע, וואָס האָט זיך שפּאַצירט בנעימותדיק מיט לאַנגזאַמע שטילע טריטלעך, האָט מיטאַמאָל גענומען שפּרינגען ווי אַ יונגע קאָזע. האָט פאַרקאַטשעט די אַרבל און

זיך געשטעלט ארבעטן מיט אזא אימפעט און געאייל, מיט אזא רעש און ברען, ווי זי וואָלט געוואָלט דעריאָגן דאָס אַלץ, וואָס זי האָט אין משך פון לאַנגע יאָרן פאַרשפּעטיקט.

דער טומל און רעש איז נאָך גרעסער געוואָרן, ווען איבער די וואַר־שעווער גאַסן האָבן זיך באַוויזן די ליטוואַקעס. פון אַלדע גוטע יאָר זענען זיי געקומען מיט הויכע טשעמאָדאַנעס און גרויסע סאַמאָוואַרן, מיט פעטע שרייעוודיקע ווייבער, מיט צוואַקסענע טעכטער און חוצפּהדיקע יונגאַ־טשעס.

מחנותוויז זענען זיי אַ פאַל אַראָפּ געטון אויף וואַרשע און גע־רעדט מיט עפּעס אַ לשון, וואָס איז אייגנטלעך יידיש, נאָר וואָס גרילצט פאָרט אַזוי מוראדיק אין די אויערן...

דער יוסטער גזשיבאָוו האָט זיי קוים דערלאַנגט אַ שפּיץ פינגער, די מיוחסדיקע טוואַרדע האָט זיך געקרימט, זענען זיי אַוועק, די ליטוואַ־קעס, אויף די נאַלעווקעס און גלייך געוואָרן דאָרט גאַנצע באַלעבאַטים!...

אין די שטיבלעך און בתי־מדרשים האָט מען געקוקט קרום אויף די פרישע געסט. זיי וועלן וואַרשע, חלילה, „איבערפירן" — האָבן אַלטע לייט צונויפלייגנדיק די טליתים שטיל געקרעכצט. ווער ווייסט, צי זיי דאַ־ווענען כאָטש... ערשט מיט כשרות... זיי פאָרן דאָך צומאָל נישט צו אַ רבין... יידן אָן אמונת חכמים, געהערט אַזעלכעס..." יונגוואַרג אָבער האָט גענומען אין שוץ די ליטוואַקעס. מזיקים! הא, הא!... וואָס אַ ליטוואַק קען!... ער ווערט אין פייער נישט פאַרברענט!... קלוג!... און אייזן שטאַרק!...

די ליטוואַקעס האָבן אויך נישט געהאַט צו גרוים צוטרוי צו די פּוי־לישע. חסידאַקעס... האַלטן זיך אין איין שאָקלען... אסור, וואָס מ'טאָר זיי נישט טרויען... גאָט־סטראַפּטשעס... קוק נאָר אָן זייערע גנבהשע היי־טעלעך מיט די פאַררוקטע פּיאהלעך...

ביידע מחנות, די אַלטגעזעסענע און די נייגעקומענע, האָבן זיך איינע די אַנדערע באַטאַפּט מיט די אויגן, האָבן זיך באַשמעקט מיט די נעזער, האָבן זיך געזידלט און אויסגעלאַכט.

ביידע אָבער האָבן פאַרשטאַנען, אַז ביי געשעפט טאָר מען זיך מיט אַזעלכע זאַכן נישט רעכענען. זאָל זיין פון אַ קאָזאַק אַבי צום לעבן...

און די חסידים און די ליטוואַקעס האָבן זיך גענומען בשותפות צו דער אַרבעט, און עס איז איבער די וואַרשעווער גאַסן שטאַרקער גע־וואָרן דאָס געאייל, עס איז גרעסער געוואָרן דער טומל. עס האָט זיך פאַר־פילפאַכט דער אימפּעט.

וואַרשעווער יידן, וואָס אויסער אויף שבת אָדער יום־טוב צום רבין האָבן זיי נישט זייער ליב געהאַט זיך רירן פון אָרט און צו זען וואָס עס טוט זיך אויף יענער זייט „ראַגאַטקע", האָבן מיט קלאַפּעדיקע הערצער זיך געזעגנט מיט ווייב און קינדער, געשיקט אַ קוויטל און פּדיון דעם רבין און זיך געלאָזט אין פּאַניעס ווייטע מקומות.

און די נסיעות האָבן זיי קענטיק אַזוי פאַרשמעקט, אַז זיי האָבן אָנגעהויבן פאָרן וואָס אָמאָל אָפטער, זענען געוואָרן גאַנצע מחותנים מיט פּאַניען, און האָבן זיך אָנדערציילט נסים ונפלאות פון די אויסטערלישע קאַצאַפּישע מנהגים.

אַ טייל פון זיי זענען נתעשר געוואָרן, און יאָסעלע סוכאַטשאָווער, אַ פלינק יידל, וואָס האָט זיך נישט געקאָנט אונטערשרייבן אויף גויאיש, איז אָפּגעזעסן גאַנצע חדשים אין עפּעס אַ טורקעסטאַן און פון דאָרט באַ־זאָרגט וואַרשע מיט ראָזשינקעס און מאַנדלען, מיט פייגן און טייטלען. האָט זיך שוין געשטעלט אַ הויז און גענומען טראָגן אַ האַרטן קראַגן און שוואַרצן שניפּס. און אין „שטיבל" האָט מען שוין געמורמלט, אַז ער פּוצט זיך שוין דאָס בערדל אויך...

אין אַזאַ שטורעמדיקער צייט האָבן ר' לייזערס יונגע שרייבערלעך זיך געזעגנט, נאָך זייער שעפּס טויט, מיט דער אַלטער מיוחסדיקער פירמע אויפן גזשיבאָוו. קיין בעסערן שעת הכושר „צו ווערן לייט" האָבן זיי זיך נישט געקאָנט ווינטשן. געטריבענע חברה געווען, און טאַקע אויך מיט דער „פּען אין דער האַנט". זיי האָבן אַפילו פאַר די ליטוואַקעס נישט מורא געהאַט. נישט קשה, ר' לייזערס „אַ מענטש" וועט שוין קיינער נישט פירן ביי דער נאָז...

מיטן גאַנצן אימפּעט פון זייערע יונגע אַמביציעס האָבן זיי זיך אַ וואָרף געטון אין די כוואַליעס פון דער צעשטורעמטער ווייסל־שטאָט, האָבן ברייט און פריי פונאַנדערגענומען די אָרעמס, און זיך געשפּילט מיט די פאַליעס ווי גוטע, געניטע שווימער.

און דאַמאָלס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז דער קליינער, דאַרער יונגערמאַנטשיק מיט די קורצזיכטיקע קלוגע אויגן, וואָס קוקן שטענדיק מיט אַ שמייכל אַפער פון הינטער די צוויי דיקע גלעזער, גייט אין סאַמע שפּיץ פון דער חברה שווימער, אַז דער מרחק צווישן אים און זיינע חברים ווערט וואָס אַמאָל גרעסער אַזוי ווייט, אַז באַלד וועט שוין גאָר אוממעג־לעך זיין זיך צו פאַרמעסטן מיט דניאל עפּשטיינען...

דניאל עפּשטיין האָט זיין פירמע פאַרלייגט נישט ווייט פון גזשי־באָווער הויז, אָבער אויך נישט צו נאָענט. די נייע פירמע האָט זיך גע־פונען אויף דער שכנותדיקער גזשיבאָווסקע.

אין אָנהויב האָט זיך קיינער דערויף אפילו נישט אומגעקוקט. און אוודאי האָבן ר׳ לייזערס קינדער געהאַט בילכערע געשעפטן, ווי זיך צו קימערן צוליב עפּעס אַ קרעמל פון דעם טאַטנס געוועזענעם משרת.

גאָר אין גיכן האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז ר׳ לייזערס קינדער וואָלטן גלייכער געטון, ווען זיי קוקן זיך יאָ אום אויף דער נייער פירמע, ווען זיי אינטערעסירן זיך כאָטש צו ביסלעך מיט דעם געוועזענעם „משרת” פון זייער פאָטער, ווען זיי לאָזן נישט אַראָפּ פון אויג דעם זון פון ר׳ יעקב עפּשטיין...

דעם אמת געזאָגט האָבן די יורשים פון גזשיבאָווער הויז באַדאַרפט טון פיל מער, ווי בלויז זיך אינטערעסירן מיט דניאל עפּשטיינס פירמע. זיי האָבן באַדאַרפט נישט רוען בייטאָג און נישט שלאָפן ביינאַכט, זיי האָבן באַדאַרפט מרעיש עולם זיין. גאַנץ וואַרשע האָבן זיי באַדאַרפט ביי די אויערן אויפשטעלן, קברים רייסן... וואָרום, ווו איז דאָס געהערט גע־וואָרן און ווען האָט פּאַסירט, אַז אַ משרת־יונג זאָל וועלן ירשענען דאָס גזשיבאָווער הויז, זאָל האָבן די העזה צו טראַכטן וועגן ר׳ לייזערס שטול, זאָל וואַגן צו גיין אין וועג פון ר׳ לייזערס אַ קינד!...

מ׳קען נישט זאָגן, אַז דניאל עפּשטיין זאָל האָבן עפּעס אַרויסגעטראָגן פון ר׳ לייזערס געשעפט. חלילה. ר׳ יעקב עפּשטיין, דניאלס פאָטער, איז געווען אַן אָרנטלעכער ייד און זיינס אַ קינד טאָר מען נישט חושד זיין אין אַזעלכע זאַכן.

דניאל עפּשטיין האָט פון גזשיבאָווער הויז, אַז מען זאָל נעמען די זאַך אויבן אויף, קיין פּאָדים נישט גענומען.

די הייזער און די ליסטעס, און די פאַבריקן, און דאָס גאַנצע פאַר־מעגן ר׳ לייזערס האָט געהערט צו זיינע פינף זין און צוויי איידעמס. ר׳ הענעך בוכהאַלטער האָט געמאַכט אַ גענויען רעמאַנענט. די גרעסטע רבנים, דעם רבינס קינדער, די בעסטע בוררים, די אדוואָקאַטן קירשרויט און עטינגער האָבן חדשים לאַנג זיך געאַמפּערט, ביז וואַנען מ׳האָט די ירושה איינגעטיילט, כדת וכדין. פאַר דער שווערער האָרעוואַניע האָבן זיי באַקומען שיין באַצאָלט, עטינגער און קירשרויט האָבן זיך געקויפט הייזער אויף מאַרשאַלקאָווסקע, די רבנים האָבן, ברוך השם, נגידיש חתונה געמאַכט די טעכטער, דעם רבינס קינדער האָבן גענומען זוכן אַ געשעפט און פאַרלוירן דערביי דאָס פאַרדינטע געלט... קורץ, עס איז געטון גע־וואָרן אַלץ, וואָס דאַרף ביי יידן אין אַזעלכע פאַלן געטון ווערן.

און דאָ ווייזט זיך גאָר אַרויס, אַז די גאַנצע אַרבעט איז געווען אַן אַרויסגעוואָרפענע, אַז די גאַנצע חכמה פון די גרעסטע רבנים און אַלע אויפטועון פון קירשרויטן זענען געוואָרן צו גאָרנישט, אַז אומזיסט האָט זיך געשטעלט עטינגער, אומזיסט זענען זיך געשפּרונגען אין די אויגן דער קליינער זעליקל און דער הויכער משה. אומזיסט איז געווען זיך דאָס אַריינמישן פון רבין, וואָרום די אמתע ירושה פון ר׳ לייזערן האָט אָן אַ פּאַרוואָס און אָן אַ פאַרוועגן זיך צוגעשאַרט עפּעס אַ משרת־יונג. און גיי שריי חי וקיים!...

געהערט אַ מעשה: יעקב עפּשטיינס בנאַק גאָר ווערט דער יורש פון ר׳ לייזערן!... נישט ר׳ לוי, נישט דער מזג טוב ר׳ הערשעלע, נישט דער מיזיניק ר׳ שמואל יוסף, נישט די צוויי איידעמס, נאָר עפּעס אַ שרייבערל קומט און פרעגט נישט ביי קיינעם, מאַכט זיך נישט וויסן פון אַ דין תורה, ביי וועלכער עס זיצן טעג און נעכט די גרעסטע רבנים און די גרעסטע אַדוואָקאַטן און קאָפּ־מענטשן, און ער ווערט גאָר דער מחותן מיט דער ירושה!...

און דאָס ערגסטע איז, וואָס לכתחילה האָט מען נישט געזען און נישט געהערט. וואָס אין אָנפאַנג וואָלט מען דאָך געלאַכט אין די פויסטן, ווען עמיצער קומט צוגיין מיט אַזאַ מעשה, וואָס אפילו אין „שטיבל״ האָט מען נישט געהאַט די מינדסטע השגה, אַז מען דאַרף גאָר מורא האָבן פאַר יעקב עפּשטיינס בנאַק!...

און צוריקגעשמועסט, ווען מען וואָלט אפילו יאָ געוווסט, וואָלט מען דען געקאָנט עפּעס טון? עפּעס העלפֿן? וואָס? גיין אין די „סאַנדעס"? רופֿן פּאָליציי? אוועקזעצן פֿרישע רבנים? ברענגען אויף „פּאַמאַץ" פֿער־טערבורגער אַדוואָקאַטן? הייסן ר' הענעך בוכהאַלטער מאַכן אַ פֿרישן „רעמאַנענט"?

אַז סך הכל האָט עס זיך געהאַנדלט וועגן אַ זאַך, פֿאַר וועלכער עס איז נישטאָ קיין נאָמען. אַ זאַך וואָס מען קאָן מיט דער האַנט נישט אָנ־טאַפּן. אַ זאַך, וואָס דאָס שאַרפֿסטע אויג קאָן עס נישט דערזען. אַ זאַך אַ משונהדיקע און פּשוטע צוגלייך: ר' לייזערס מזל ברכה האָט פֿאַרלאָזט דאָס אַלטע הויז אויף גזשיבאָוו און האָט זיך פֿאַרקליבן אין דער נייער פֿירמע, האָט זיך באַזעצט אין דניאל עפּשטיינס געשעפֿט.

און גיי שריי געוואַלט... אפילו די נייעסטע אַמעריקאַנער שלעסער וואָלטן דאָ נישט געקאָנט העלפֿן. אפשר, ווען מ'גייט באַצייטנס צו גוטע ייִדן... אָבער ווער האָט עס געקאָנט וויסן? ווער האָט געקאָנט זיין אַ נביא?

די ערשטע האָבן עס דערשנאַפּט די קליינע סוחרימלעך. די קרע־מערלעך פֿון גאַרוואָלין און סאָבין, פֿון גריצע און וואַרקע און נאָך אַזעל־כע מקומות האָבן ליב אַלץ צו וויסן, צו באַטאַפּן און באַשמעקן. זענען זיי אַריינגעפֿאַלן אין דער נייער פֿירמע און אַזוי אַ שמעק געטון, כאַפּן אַ בליק, נישט מער, און — זענען שוין אַרויס ווי געשווירענע קונדן פֿון דניאל עפּשטיינען.

זיי האָבן זיך צוגעקלעפּט צו דער נייער פֿירמע, ווי מ'וואָלט זיי דאָרט אַ כישוף אָנגעטון. האָבן זיך דערפֿילט דאָרט היימיש, ווי אין אַן אייגענער שטוב. עס האָט זיך זיי געדאַכט, אַז דאָ, אין עפּשטיינס פֿירמע, שטייען אויף תחית המתים די אַמאָליקע צייטן, די צייטן פֿון ר' לייזערן, עליו השלום. אפילו דאָס קאָנטאָרל אין דער נייער פֿירמע האָט דערמאָנט אָן ר' לייזערן. עס איז אַ מחיה אַריינצוקומען. קיינער יאָגט דיך נישט, קיינער בייזערט זיך נישט. עס הערט זיך נישט די שטרענגע שטים פֿון ר' לוין, „שנעלער, ר' ייִד, נישטאָ קיין צייט אויף אַזוינע נאַרישקייטן". אדרבה, דאָ קען מען זיך אַ מינוט אָפּרוען, כאַפּן דעם אָטעם, זיך צוזעצן אויף אַ ווײַלע.

דניאל עפּשטיין ענטפערט גוט מאָרגן און אַ שמייכל צו אַ ייד קאָסט נישט ביי אים אַ קערבל.

דער בעלעבאָס פון דער נייער פירמע הערט זיך צו געדולדיק צו יעדן, פרעגט זיך אויס נישט בלויז וועגן מסחר, נאָר בכלל ווי אַזוי עס גייט, וואָס עס הערט זיך אין שטעטל, וויל וויסן וועגן דער מחלוקת מיטן רב, אינטערעסירט זיך מיטן סוחרס קראַנקער ווייב, עצהט צו גיין צו אַ גוטן דאָקטאָר, געדענקט מיטן נאָמען יעדעס קינד, איז בכלל אַ „לודזקער" מענטש און מ׳קען מיט אים אויך אַ רעד טון וועגן ר׳ לייזערס צייטן...

בלויז „אויף אַ שמעק טון" האָבן זיי געעפנט די טיר פון דער נייער פירמע און זענען שוין דאָרט געבליבן. און זיי האָבן די ערשטע פונאַנדערגעטראָגן עפּשטיינס רום. אַ מחיה מיט אים צו פירן מסחר. ווי ר׳ לייזער וואָלט געלעבט, בנאמנות... און שטילער צוגעגעבן: הערט וואָס איך זאָג, ער האָט אין דער האַנט ר׳ לייזערס מזל...

נאָך די קליינע קרעמערלעך האָבן זיך אין דער נייער פירמע אָנגעהויבן ווייזן די גרויסע סוחרים, די הורטאָווניקעס. אייגנטלעך זענען זיי געקומען בלויז אַ טאַפּ טון דעם דופק, אָבער פאַרברענגנדיק אַ פערטל שעה, האָבן זיי אָנגעהויבן פילן, אַז דאָס טאַפּטן זיי גאָר אַרום עפּשטיין און זיי זענען געקומען צום אויספיר, אַז דער דניאל וועט נאָך ווייט אַוועק...

עפּשטיין אַליין האָט אָבער נאָך קנאַפּ געהאַלטן פון זיך און זיין פירמע. ער האָט געוווּסט, אַז ער מאַכט ערשט די ערשטע טריט.

ערשט ווען די קופּצעס פון מאָסקווע און יעקאַטערינאָסלאַוו, פון ניזשני נאָווגאָראָד און אַרכאַנגעלסק האָבן זיך מיט זייערע שווערע לייבער גענומען אַריינשטופּן אין דער טיר פון דער נייער פירמע, האָט עפּשטיין אַליין אויך אָנגעהויבן טראַכטן, אַז ר׳ לייזערס מזל גייט איבער צו אים...

עפּשטיין האָט פיין אויפגענומען די פרעמדע געסט. ער האָט געטון אַלץ, אַז זיי זאָלן זיך פילן ביי אים נישט ערגער ווי זייערע טאַטעס האָבן זיך געפילט אין ר׳ לייזערס קאַנטאָר.

די מאָסקווער קופּצעס האָבן זיך נישט געהאַט וואָס צו באַקלאָגן. עפּשטיין האָט פאַרשטאַנען, אַז די צייטן זענען איצט אַנדערע, אַז מען קאָן שוין מער נישט יוצא זיין מיטן כיבוד פון קאָכעדיקער טיי און הייר־

מישע איינגעמאַכטס, ווי עס האָט זיך געפירט ביי ר׳ לייזערן. ער האָט זיינע קופּצעס געפירט אין גרויסן טעאַטער און שפּעטער אין רעסטאָראַן „אונטערן באַכוס״. אַליין האָט ער, וואָס דער אמת, וויניק געטרונקען. ער האָט געשיקט און אומבאַמערקט געגאָסן די גלעזלעך קאָניאַק אונטערן טיש. די פּאַנישע זולל וסובאניקעס זענען אָבער געווען צו שטאַרק פאַרטון מיטן אייגענעם פּרעס און זויף, אז עפּשטיינס אונטערטישעדיקע מאַכינאַציעס זאָלן זיי קאָנען ווערן פאַרדעכטיק און זיי האָבן פון דעם פאַן עפּשטיין געהאַלטן עולם ומלואו.

ווען די פּראָווינצער יידישע סוחרימלעך האָבן דערזען די הויכע מאָסקווער קופּצעס אין דער נייער פירמע, האָבן זיי פאַרשטאַנען, אַז זיי האָבן קיין טעות נישט געהאַט, אַז די נייע פירמע האָט צוגענומען דאָס מזל פון דעם אַלטן גזשיבאָווער הויז און זיי האָבן דאָס נייעס צעטראָגן איבער דער גאַנצער מדינה. ביי די מנחה־מעריב שמועסן אין שול־הויף איז מפורסם געוואָרן דער נאָמען פון דניאל עפּשטיין.

דער קליינער יאָסעלע, דער גריצער אייזנקרעמער, האָט אין גריצער בית־המדרש דער ערשטער אַנטדעקט דעם סוד.

— וואָס זאָל איך אייך זאָגן, יידן — האָט דער אייזנקרעמער גע־רעדט, — מיט א ניגון ווי ער וואָלט מגלה געווען עפּעס א וויכטיקן סוד — ר׳ דניאלס געשעפט וואַקסט, א „זשאַב״ אָן עין הרע. און עס איז קיין חידוש נישט, ער ווייסט, ווי אַזוי צו רעדן מיט א סוחר. און איר וועט געדענקען מיינע ווערטער — האָט זיין שטימע געקלונגען געהיימניספול — עס וואַקסט א נייער ר׳ לייזער, געדענקט מיינע ווערטער... נאָר... דאָ האָט דער קרעמער איבערגעריסן מיט א קרעכץ.

— נאָר וואָס? — האָט עולם פאַרשטאַנען, אַז עס איז נישט גלאַט, אַז מען קרעכצט נישט סתם אַזוי זיך, גלאַט אין דער וועלט אַריין — נאָר וואָס פאַרט?... מיר זענען דאָך היימישע אייגענע מענטשן...

— ע... ע... — האָט דער קליינער יאָסעלע זיך געקווענקלט, ווי ער וואָלט מורא געהאַט צו באַגיין א פאַרראַט לגבי א נאָענטן מענטש — גאָר־נישט... גלאַט אַזוי...

— וואָס הייסט גלאַט אַזוי? — האָט עולם צוגעדריקט צו דער וואַנט, אדרבה, לאָמיר הערן — קלאָרע דבורים.

— פאַרשטייט איר מיך —האָט דער ייד נישט געקאָנט גובר זיין דעם יצר הרע פון וועלן דערציילן. ער האָט נאָכאַמאָל אַ שווערן קרעכץ געטון צוליב דעם פאַרראַט, וואָס ער גרייט זיך צו באַגיין און אַרויסגע־וואָרפן פון זיך — אָבער עס איז פאָרט נישט ר׳ לייזער...

— נאָר וואָס דען! —האָט עולם לייכטער אָפּגעאָטעמט— באַלד דיר אַ ר׳ לייזער!...

— כ׳מיין נישט דאָס —האָט עפּשטיינס סוחר געשטאַמלט און נישט געקאָנט געפינען דאָס פּאַסיקע וואָרט— נאָר פאַרשטייט איר מיך... ר׳ לייזער איז דאָך פאָרט געווען אַ ייד אַ חסיד...

— און דער עפּשטיין איז אַ גוי גמור! — האָבן די שאַרפע יונגע־לייט נישט אויסגעהאַלטן.

— שאַ... שאַ... — האָט דער עולם זיי גלייך שטיל געמאַכט. נישט ווייל מ׳האָט מיט זיי נישט מסכים געווען, נאָר ווייל מ׳האָט שוין נישט געהאַט קיין כוח לענגער צו וואַרטן און מ׳האָט שוין געוואָלט איינמאָל פאַר אַלעמאָל וויסן דעם גאַנצן ביטערן אמת — זע נאָר ווי זיי האָבן זיך צעקאָכט... שאַ...

— באַלד אַ גוי גמור —האָט עפּשטיינס סוחר זיך געפילט טיף גע־קרענקט פון די יונגעלייטס ווערטער— גיי האָב צו טון מיט יידן... פאַל אַריין אין יידישע מיילער... שוין אַ גוי גמור...

— אדרבה... לאָמיר הערן — האָט עולם אָנגעהויבן ווערן אומגע־דולדיק.

— וואָס דער אמת איז אמת —האָט דער קרעמער שוין אַ טיפן קרעכץ געטון— אַ באָרד ווי אַ ייד, טראָגט ער נישט...

— כ׳וויים, אפשר מיט אַ סם, האָט עמיצער פון עולם נישט אַזוי ווייט געוואָלט זוכן אַ זכות, ווי ווייזן, אַז ער האָט אַ ידיעה אין דער היינ־טיקער וועלט.

— ס׳קאָן זיין —איז עפּשטיינס סוחר לייכטער געוואָרן אויפן האַרץ— עס קאָן גרייליך זיין... נאָר פאָרט... ווען מ׳האָט געקאָנט ר׳ לייזערן, עליו השלום, מיט דער לאַנגער באָרד און מיטן הויכן קאַפּל אויפן קאָפּ...

— און דער גייט בגלוי ראש?... — איז א מורמל דורכגעלאָפן דעם עולם.

— נו, יאָ... — האָט דער טרענער פון עפשטיינס רום נישט גע־קאָנט לייקענען. באַלד אָבער האָט ער זיך געשטאַרקט און אויסגערופן — אָבער א יידיש האַרץ האָט ער, אַ אמת יידיש האַרץ!...

דאָס יידיש האַרץ האָט עפשטיינען באַגלייט אויף טריט און שריט. ער האָט אליין געגנוי נישט געוווסט פאַרוואָס. אָבער אַזוי איז עס געווען. אַזוי האָבן יידן געוואָלט. און אַז יידן ווילן אַזוי, קאָן נישט זיין אַנדערש. גייט טאָקע בגלוי ראש, גאָלט זיך די באָרד, ווער ווייסט, צי ער לייגט כאָטש תפילין... ער איז נעבעך נישט שולדיק. דער פּאָטער זיינער, ר׳ יעקב, איז געווען אַ טייערער ייד... צוזאַמען מיט ר׳ לייזערן קעסט געגעסן, נאָר קיין הצלחה נישט געהאַט... פון שטענדיק אַן געקרענקט, און פּרנסה איז קיינמאָל נישט געווען... יונגערהייט, נעבעך, אַוועק פון דער וועלט... און אַז אַ טאַטע האָט נישט השגחה אויף אַ קינד, לאָזט עס זיך אויף קרו־מע דרכים, ווייסט מען נישט פון יידישקייט און דער יצר הרע לאַקערט אויף אַלע ראַגעס... פונדעסטוועגן זעט מען דאָך בחוש, אַז ער האָט אויבן עפּעס אַ גרויסן זכות... אַזאַ הצלחה, אָן עין הרע... אַז מען שמועסט ס׳מזל ברכה פון גזשיבאָווער הויז... לאָ כל אָדם זוכה!... מסתמא, איז דאָך דאָ אַ טעם, מסתמא זיך פאַרדינט. יאָ, דאָרט אויבן איז דאָך אַן ערלעכע וועלט. דאָרט קען מען דאָך נישט אָפּנאַרן. עס איז דאָ אַ חשבון צדק... דאָרט זיצט דאָך, מסתמא ר׳ לייזער צוזאַמען מיט ר׳ יעקבן און זיי לער־נען ווי ביי די קעסט... זיי וואָלטן דאָך נישט דערלאָזט אַן עוולה. איז מסתמא דאַרף אַזוי זיין... מסתמא האָט דניאל עס זיך פאַרדינט. אוודאי זיך פאַרדינט... גאָר קיין שאלה נישט, גלאַט אין דער וועלט גייט מען נישט אַזוי אַרויף... אפילו ווען מ׳האָט דעם פייערדיקן קאָפּ, אפילו ווען מ׳קען אַלע גויאישע לשונות... חכמה אָן ערלעכקייט איז גאָרנישט שבגאָרנישט. מאַכט נאָך קאַליע, קען אַמאָל פאַרשלעפּן אין תהום... און ערלעכקייט אַליין איז נאָך אויך נישט אַלץ... לפנים משורת הדין איז די אמתע יידי־שע מידה... און דערצו מוז מען האָבן אַ האַרץ... און אויב אַזוי איז קיין קשיא נישט. איז דאָך אַלץ קלאָר...

אַזוי האָבן יידן חסידים זיך פאַרטייטשט דעם וווּנדערלעכן אויפ־

שטייג פון דער נייער פירמע, האָבן פאַר זיך אַליין קלאָר געמאַכט די משונהדיקע זאַך, אַז עפּעס גאָר אַ געוועזענער משרת זאָל האָבן געירשנט די מזל ברכה פון ר׳ לייזערן.

קאַפּיטל 5

די מלחמה מיטן קיסר

ווי אַ דונער אין מיטן העלן טאָג איז די מלחמה אַראָפּגעפאַלן אויף די קעפּ פון די יידן אין דער ווייסל־מדינה.

נישט די מלחמה מיטן יאַפּאַנטשיק. פאַר דער מלחמה האָבן די יידן זיך נישט געהאַט וואָס צו שרעקן. וועמען גייען עס אָן פאָניעס מלחמות!...

וואָס דען זאָל עשו טון? פון אַ פּרשה חומש ווייסט ער נישט, ביי אַ בלעטל גמרא דאַרט אים נישט דער קאָפּ, חתונה מאַכן קינדער זאָרגט ער נישט. פרעסט ער, זויפט ער און וואַרפט זיך שלאָגן. און די גנענערע־לער זענען נישט אַנדערש. עשו אין עפּאָלעטן איז דערזעלבער עשו. שטעכן זיי זיך נישט מיט מעסערס פאַר די שענק, גאָר פירן מלחמות. זאָלן זיי זיך שלאָגן, די פאָניעס, קאָפּ אין וואַנט. אַבי עס זאָל נאָר צו יידן נישט אויסגיין. מילא וועלן די וואַיעננע נאַטשאַלניקעס זיך ווידער אָנפרעסן מיט יידיש געלט. געלויבט דער אויבערשטער, וואָס זיי ווערן נישט מיד צו נעמען אין יד... מ׳וועט דאָך צוליב געלט נישט דערלאָזן, אַז יידישע בחורים, באַלעבאַטישע קינדער זאָלן חלילה, צוליב געלט, פאַרשיקט ווערן אין די מדבריות און זיך שלאָגן דאָרט מיטן יאַפּאַנטשיק.

אין די שטיבלעך און בתי־מדרשים איז מען אפילו געווען צופרידן פון דעם עסק מיטן יאַפּאַנטשיק. נישט קשה, דער קליינער יאַפּאַנטשיק, וועט שוין געבן פאָניע גנב פּולווער צו שמעקן. אַ מצוה אויף פאָניען. זאָל ער אויך אַמאָל דערפילן דעם טעם פון באַקומען קלעפּ. אפשר וועט ער שוין נישט האָבן דעם קאָפּ יעדן טאָג אויסצוטראַכטן אַ פרישע גזירה אויף יידן...

און בכלל איז עס אַ גאַנץ טשיקאַווע מעשה די מלחמה מיטן יאַ־

פּאַנטשיק. עס איז דאָ וועגן וואָס אַ שמועס צו טון, מ׳קען טרעפן די גענג פון קוראַפּאַטקינען. מ׳קען פּרווון פּאַראויסזען די שפּיל פון דעם מאַרשאַל נאָגאַ, וואָס זעט אויס צו האָבן אַ יידישן קאָפּ (אַ קשיא אויף אַ מעשה), אפשר שטאַמען זיי טאַקע, די יאַפּאַנטשיקעס, פון די עשרת השבטים... מ׳קען זוכן אויף דער מאַפּע אין דער הצפירה גענעראַל שטעסלס פּאָרט־אַרטור.

ניין, וואַרשעווער יידן האָבן זיך נישט באַדאַרפט דעם קאָפּ ברעכן צוליב דער מלחמה מיטן יאַפּאַנטשיק. און שרעקן זיך איז אוודאי נישט געווען קיין שכל. אין וואַרשע וועט מען זיך דאָך נישט שלאָגן, פּרנסה פעלט ברוך השם נישט, די געשעפטן הלוואי קיינמאָל נישט ערגער און די „רויטע בילעטניקעס" האָבן זיך, גאָט צו דאַנקען, אויסגעקויפט פון גויאישע הענט.

ווען נישט די נייע מאַרשן צו „לכה דודי", וועלכע די חסידישע משוררים האָבן גלייך איבערגעכאַפּט פון די זעלנערישע אָרקעסטערס, וואָס האָבן מיט פּאַראַד געפירט די פּאָלקן צו דער טערעספּאָלער באַן, מלחמה צו האַלטן מיטן יאַפּאַנטשיק, וואָלטן יידן נישט געגלויבט אפילו דער „הצפירה", אַז עס איז אַ מלחמה אויף דער וועלט און זיי וואָלטן חושד געווען סאָקאָלאָוון, אַז די גאַנצע מעשה איז לא היה ולא נברא און אַז דאָס האָט ער מיט זיין שאַרפן מוח צוגעטראַכט די גענג פון מאַרשאַל נאָגאַ און די אויפטוען פון קוראַפּאַטקינען.

ניין, נישט וועגן יאַפּאַנטשיק האָבן יידן זיך געזאָרגט. עס איז געווען אַן אַנדערע צרה, אַן אַנדערע מלחמה, צוליב וועלכער יידן זענען גראָ און אַלט געוואָרן. אַזאַ אָנשיקעניש. אַזאַ ביטער מזל! ווו און ווען איז דאָס געהערט געוואָרן, אַז יידן אַליין זאָל זיך גאָר פאַרגלוסטן צו פירן מלחמות? און קענען וועמען? קעגן מלכות. באַהיט און באַשירעמט זאָל מען ווערן.

זייט וועלט איז וועלט איז דאָך אַזאַ מעשה נורא נישט געהערט געוואָרן. יידישע קינדער הערט מיטאַמאָל אויף צו געפעלן ניקאָלאַי... קינ־דער פון באַלעבאַטישע יידישע הייזער האָבן שוין נישט קיין אַנדערע דאגות, רק דער צאַר אין פּעטערבורג זאָל אויפהערן צו זיין קיסר. בפּי־רושע מורדים במלכות. זיי ווילן גאָר לערנען די מיניסטאָרן שכל, קאָנס־

טיטוציעס גיב זיי, פרייהייט דערלאַנג זיי צום טיש!... געהערט אַ מעשה, אפילו וויטע געפעלט זיי נישט, וויטע, מיט וועמען ראָטשילד אַליין אין פאַריז עסט מיטאָג!...

איינגאַנצן אַ צעטרייסלטער איז ר׳ יאָשקע פּאַדריאַטשיק מיט דער ברייטער בלאָנדער באָרד, וועמען די „דייטשן" אפילו זענען מקרב צוליב זיינע גרויסע קאַנטשאַפטן און עסקים מיט די רוסישע שררות, אַריינגע־פאַלן אין „דאַזער שטיבל".

ער האָט קוים געקאָנט רעדן, יאָשקע, קוים געקאָנט דעם אָטעם כאַפּן. פאַן מיכאַל, דער אַלטער פּרעזעס, האָט אים אָנגעגאָסן אַ גלאָז וואַסער פון דער קאַראַפקע, וואָס איז געשטאַנען אויפן לאַנגן טיש, באַדעקט מיטן טונקל גרינעם טישטעך. און ביי יאָשקען האָבן די ציין געקלאַפּט פון אויפ־רעגונג, ווען ער האָט געוואָלט אַ זופּ טון פון גלאָז, כדי צו קומען צו זיך. אַ קליינינקייט עפּעס!... צו הערן אַזעלכע דבורים פון סקאַלאַנס רעכטער האַנט, דעם פּולקאָווניק קאַמאַראָוו אַליין!... און זיין געשריי, זיין טופּען מיט די פיס!... וואָס מיינען זיי די יעוורעיטשיקעס מיט זיך!... מיט די פּוילישע פּאַנעס וועלן זיי גיין!... האַ!... עס איז שוין זיי צו גוט אין רוס־לאַנד... הייזער און פאַבריקן זיך אויפגעשטעלט!... באַנקירן און מיליאָנ־שטשיקעס געוואָרן!... איצט געפעלט זיי שוין נישט דער צאַר; דער באַ־טיושקאַ פון הייליקן רוסלאַנד געפעלט זיי נישט!... דעות גייען זיי שוין זאָגן!... מלחמה מיטן קיסר וועלן זיי ביי מיר פירן!... גוט... זאָלן זיי נאָר פּרוּוון... זאָלן זיי נישט מיינען, די יידעלעך... די הויט וועל איך שינדן!... מ׳וועט זיך מיט זיי אַן עצה געבן... די קאָזאַקלעך וועלן זיך צו זיי אַ נעם טון!... אַ, וועלן זיי!...

ר׳ יאָשקע פּאַדריאַטשיק האָט זיך איינגעשטעלט דאָס לעבן. איז געווען גרייט אויף קידוש השם. ער האָט געוואָלט אויפקלערן, פאַרענט־פערן, איינשטילן דעם גוי... ווי אַזוי אָבער רעדט מען אַרוים אַ וואָרט, אַז דער עשו שטייט מלא חימה, טופּעט מיט די פיס און רק ער געוואַל־דעוועט: פּאַשאָל, פּאַשאָל, פּאַשאָל!... אַז עשו צינדט זיך אָן... אוודאי וואָלט ער נישט געשוויגן, ר׳ יאָשקע פּאַדריאַטשיק. מען דאַרף אים ברוך השם נישט לערנען רעדן מיט די צאַרסקע גענערעלער. קלאָרע דבורים וואָלט ער גערעדט. ווי איר זעט אים אַ ייד!... וואָס הייסט?... ווי קאָן זיין

פרעוואסכאדיטעלסטווא רעדן אזעלכע רייד... ווי קומען יידן צו אזעלכע זאכן... יידן חסידים, וואָס טוען נישט די מינדסטע זאך נישט פרעגנדיק ביי דעם רבין. יידן, וואָס זיצן יעדן טאָג ביי א בלאַט גמרא... יידן, וואָס זשאַלעווען נישט קיין געלט פאר די בעסטע מלמדים, אבי די קינדער זייערע זאָלן זיין בני תורה און זאָלן וויסן צו שאַנעווען ס׳מלכות... יידן סוחרים, גבירים, פאַבריקאַנטן און באַנקירן, וואָס שאָקלען מיט דער וועלט!... זיי וועלן חלילה גיין מלחמה האַלטן מיטן קיסר?!... ווי קאָן זיין פרעוואָסכאדיטעלסטווא גאָר קומען אויפן רעיון אזא זאך?... אלא, וואָס דען? אַלע צרות שטאַמען פון די ליטוואַקלעך... זיי, די יונגאַטשעס, זענען שולדיק אין אַלע אומגליקן. אָבער ווער האָט נאָך זיי געשיקט? ווער האָט זיי געבעטן? און ווער דאַרף זיי צו האָבן דאָ אין וואַרשע?... אדרבה... אפשר וויל זיין פרעוואָסכאדיטעלסטווא זיך צוריקנעמען זיינע ליטוואַקעס... אפשר וועט ער זיי הייסן צוריקפאָרן פון דאַנען אהין, פון וואַנען זיי זענען געקומען... דאַמאָלס וועט מען זען, צי אין וואַרשע וועט נישט באַלד זיין שטיל און רואיק, צי וואַרשעווער יידן וואָלטן געטשעפּעט א פליג אויפן וואַנט...

יאָ, ער וואָלט שוין געוווסט וואָס צו זאָגן, ר׳ יאָשקע פּאַדריאַטשיק, נאָר גיי רעד מיט א גוי, אַז עס קאָכט אין אים די פּאַנישע יוכע און ער האַלט אין איין טופען מיט די פיס, האַלט אין איין שרייען: פּאַשאָל און נאָכאַמאָל פּאַשאָל און ווידער אמאָל פּאַשאָל...

א פחד און אַן אימה איז באַפאַלן וואַרשע. אין די יידישע שטיבער זענען טאַטע־מאַמע געגאַנגען אויף די שפּיץ פינגער און מיט שרעק און ציטערניש געקוקט אין די אויגן פון זייערע שיינע געבילדעטע טעכטער, וואָס האָבן געענדיקט די פּוילישע פענסיעס (מיטעלע לערן־אַנשטאַלטן), האָבן נאָכגעקוקט מיט פאַרטייעטן חשד יעדן שריט פון זייערע דערוואַקסענע בחורים, וואָס שטייען אין פיינע שידוכים. ווער ווייסט, צי א ליאדע שעה קאָן נישט געשען אַן אומגליק? א מגפה ממש האָט זיך פאַרשפּרייט איבער דער שטאָט. האָט נישט געשוינט אָרים און רייך. האָט נישט אויסגעמיטן די פיינסטע יידישע הייזער, די שטילסטע קינדער, כלה־מיידלעך און חתנים פאַר דער חופּה כמעט...

וואָס דאַרף מען מער, אפילו די טעכטער פון די רייכע וואַרשעווער

„דייטשן" זענען געוואָרן פאַרכאַפּט אין דעם עסק. אַזוינע „פּאַננעס", וואָס רעדן פראַנק און פריי פראַנצויז, וואָס אין די בענק ליגט פאַר זייערטוועגן אַנגעגרייט נדנים, אויף אַלע יידישע טעכטער געזאָגט, זאָלן זיך גאָר נע־מען חברן מיט דינסט־מיידן, זאָלן זיך שלעפּן איבער די פאַבריקן מיט געזעלן־יונגען, זאָלן טיילן פּראָקלאַמאַציעס אין די גאַסן און באַקומען קלעפּ פון קאָזאַקישע נאַהייקעס...

און חסידישע בחורים, גוטע און טייערע קינדער, פייערדיקע קעפּ, מתמידים וואָס זיצן טאָג און נאַכט איבער דער גמרא און עס דאַכט זיך, אַז אין וועלט־זאַכן קענען זיי קיין צוויי נישט ציילן, און פּלוצים ווערסטו גאָר געוויר, אַז אויך זיי זענען, דער אויבערשטער זאָל שומר ומציל זיין, פאַרכאַפּט געוואָרן פון דעם אומגליק. האָבן אויך צו טון מיט אַזעלכע עסקים, ווילן אויך נישט אַנדערש, נאָר מלחמה האַלטן מיטן קיסר...

און וואָלט מען כאָטש געוווסט צוליב וואָס און צוליב ווען. וואָלט עס כאָטש זיין אַ תאוה... אַ תענוג אַזעלכער. אַן עבירה של ממש. אַן עסק מיט אַ שייגעץ, מחזוקות מיט אַ שיקסע... אַן ענין מיט אַן אשת איש, רחמנא ליצלן... מ'איז דאָך פאָרט נישט מער ווי אַ זינדיקער מענטש... און דער יצר הרע קאָן ברענגען נישט צו איין אומגליק... אַן אומגליק וואָס מ'קאָן פאַרשטיין, מ'קאָן עס משיג זיין מיטן שכל. און מ'קאָן אויך גע־פינען אַן עצה, אוועקשיקן אין דער פרעמד, יונג חתונה מאַכן, היטן ווי אַן אויג אין קאָפּ...

וואָס טוט מען אָבער צו אַזאַ ווילד אַנשיקעניש, וואָס לייגט זיך גאָרנישט אויפן שכל, צו אַזאַ יצר הרע גאָר צו ווערן אליין געפייניקט, צו ווערן געשלעפּט אין תפיסות, צו באַקומען מכוח רצח פון פאָניעס, זיך אַליין אומגליקלעך צו מאַכן פאַר גאָרנישט און ווידער נישט?... אַזאַ שטראָף פון גאָט...

און דער עיקר, מ'ווייסט צו מאָל נישט, ווי אַזוי עס איז דערצו געקומען... און ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן... מ'וווינט מיט אַן אייגן קינד אונטער איין דאַך, מ'עסט ביי איין טיש — וואָס הייסט טאַטע מאַמע זאָלן נישט ווייסן, וואָס עס טוט זיך אין דער אייגענער שטוב, זאָלן נישט זיין זיכער מיט אַן אייגן קינד... איז דער ווייטיק טאָפּלט גרויס, וואָס פּלו־צים שטעלט זיך אַרויס, אַז מען האָט טאַקע נישט געוווסט, אַז נישט

אין איין שטוב האָט מען געוווינט, נישט ביי איין טיש האָט מען געגעסן, נאָר אין צוויי באַזונדערע מדינות האָט מען געוווינט, אין צוויי באַזונדערע וועלטן האָט מען געלעבט מיט אַן איינן קינד... אַן איינן בלוט און פלייש אַנטפּלעקט זיך פּלוצים פאַר אַ ווילד פרעמדן מענטשן, וועלכן מ'קאָן צומאָל נישט פאַרשטיין, מיט וועמען עס איז שווער זיך צונויפצורעדן... וואָס קומט דאָ פאָר? וואָס איז מיטאמאָל געשען מיט וואַרשעווער קינדער?

און נישט בלויז מיט וואַרשע. אין לאָדזש ברעכן זיך יידן גבירים די הענט. אין לובלין און אין קיעלץ, אין ראַדאָם און אין קאַליש, שעמען זיך יידישע נגידיתטעס צו וויזן שבת אין דער ווייבער שול. אַז קינדער זאָלן אַזוי פאַרשעמען טאַטע־מאַמע... אפילו אין אַזוינע העק ווי סאַבין איז די מגיפה געקומען צו גאַסט...

דער גראָבער וואַרשעווער פּאָליציי מייסטער מייער, וועלכער האָט מער געלעבט פון קהל ווי פון צאַרס קאַסע און מיט וועמען מ'האָט געקאָנט, געלויבט דער אויבערשטער, מאַכן אַלץ, וואָס מ'האָט געוואָלט, איז אַליין אַוועק צו די רייכע „דייטשן" און מיט זיי גערעדט קלאָרע ווערטער. ער וויל נישט קיין שלעכטס טון, מ'קאָן דאָך אים אין וואַרשע נישט פון היינט, אָבער אַזוי ווייטער קאָן עס נישט גיין, אויף אַזעלכע זאַכן קאָן ער נישט דערלויבן, צו קיין בונטן וועט ער נישט צולאָזן. ער האָט נישט קיין עצה, און וואָרנט באַצייטנס, אַז ער וועט מוזן עפּעס טון.

און בכלל פאַרשטייט ער, מייער, נישט די יידן. וואָס ווילן זיי? וואָס האָט עס זיך זיי פּלוצים פאַרגלוסט צו שפּילן מיט פייער? און וואָס איז דאָס פאַר אַ חברן זיך מיט די פּוילישע פּאַנעס? ער, מייער, פאַרשטייט עס נישט, קאָן אַזאַ ווילדע זאַך איינפאַך נישט באַגרייפן, יעוי באגו... אין דער שטילער רואיקער וואַרשע זאָל אַזעלכעס פּאַסירן. עס איז דאָך אים פשוט אַ חרפה, אַז דאָס זאָלן טון זיינע יידן...

און ער האָט נאָך נישט פון אַלעם געוווסט, דער גוי, ווער ווייסט, וואָס ער וואָלט געזאָגט, ווען ער דערוויסט זיך, אַז די צרה איז נאָך פיל גרעסער, ווי מ'האָט זיך געקאָנט פאָרשטעלן. אַז נישט בלויז יונגוואַרג, נאָר אויך עלטערע יידן, טאַטעס פון קינדער, יידן מיט בערד און פּיאות, יידן פון „שטיבל" ווערן צובּיסלעך פאַרכאַפּט פון דער מגיפה, הייבן אָן רעדן עפּעס מאָדנע רייד, הייבן אָן צווישן זיך שמועסן מיט עפּעס אַ

מאָדנער התפעלות ווענגן יענער חברה. און ר׳ יצחק בער! ר׳ יצחק בער קאָצקער!... עס איז דאָך ממש אַ פּחד צו הערן זיינע רייד!...

פון שטענדיק אָן אפילו געווען עפּעס אַ מאָדנער, ר׳ יצחק בער. פון די אַלטע קאָצקער. נישט געשווינט קיינעם. נישט מורא געהאַט פאַר קיינעם. פלאַמט אינגאַנצן פון התלהבות... היינט זיין חכמה. ביים שלום נעמען גייט אים דער רבי אַנטקעגן, זעצט אים אַוועק נעבן זיך ביים טיש און איז עוסק מיט אים אין לאַנגע טיפע שמועסן, גאַרנישט ווי זיין שטיי־נער. איבער די שבעים שוין, אָן עין הרע, אָבער אַלע רמח איברים לעבן, ווי ביי אַ יונגנמאַנטשיק, אַז מ׳שמועסט פון די עכטע קאָצקער...

נאָר פון קיין מנוחה האָט ר׳ יצחק בער נישט געוווסט. נישט גע־קאָנט איינזיצן אויף איין אָרט. ווי מ׳וואָלט אים געטריבן, געיאָגט, האָט ער געוואַנדערט פון שטאָט צו שטאָט, פון אָרט צו אָרט. מ׳האָט געפּרווט פאַר אים עפּעס טון, פאַר ר׳ יצחק בערן וואָלטן חסידים נישט געקאַרגט, אָבער ער האָט נישט געלאָזט צו זיך רעדן.

— זע נאָר די פאַרזאָרגער מיינע —האָט ער געטריבן פון זיך— און אַליין האָט עטץ זיך שוין פאַרזאָרגט, שוין אַ טראַכט געטון וועגן תכלית, שוין אַ קלער געטון, אַז אייביק לעבט מען נישט. און דאַמאָלס, אוי דאַמאָלס, ווײַ וועט זיין צו אייערע היינטיקע תכליתים!...

ר׳ לייזער ע״ה אַליין האָט געפּרווט עפּעס טון פאַר יצחק בערן, זאָל ער זיצן אַ פּאָר שעה ביי אים אין געשעפט, עס וועט אים נישט שטערן עוסק צו זיין אין חסידות. האָט אים ר׳ יצחק בער שאַרף אָנגע־קוקט און געענטפערט:

— וואָס ווילסטו, לייזער, אַז יצחק בער זאָל דיר זיין אַ קמיע? אַ?... אַ סטרוזש ווילסטו האָבן? די קאַסע דיר היטן?...

האָט ר׳ לייזער מער נישט גערעדט. און אַלע האָבן פאַרשטאַנען, אַז אַזוי מוז עס זיין, אַז מסתמא ווייסט ר׳ יצחק בער, וואָס ער טוט. מסתמא זעט ער, אַז זיין גורל איז צו וואַנדערן און אין לעבן קיין מנוחה נישט צו געפינען.

אַלטע חסידים האָבן געשמועסט, אַז געקומען איז עס אים צוליב אַ מעשה מיט ר׳ מרדכי יוספן. וועגן דאָס האָט פּאַסירט און ר׳ מרדכי יוסף האָט זיך געקליבן אַוועקצוגיין האָט גאַנץ קאָצק זיך באַהאַלטן

אין די קעלערס און ווו מ׳האָט נאָר געקאָנט. די גרעסטע חסידים האָבן מורא געהאַט דעם קאָפּ אַפּירצושטעקן פון אונטער די בענק. די הויט האָט אויף יעדן געציטערט. און ווער שמועסט זיך אַריינמישן צווישן אַזעלכע גדולים... די מינדסטע הקפּדה קאָן דאָך אומגליקלעך מאַכן אויפן גאַנצן לעבן. איז מען געלעגן פאַרשטעקט אין די מויז־לעכער און געשווידערט פון פּחד. נאָר איין ר׳ יצחק בער, דאַמאָלס נאָך אַ יונגערמאַנטשיק סך הכל, האָט נישט מורא געהאַט, האָט זיך נישט באַהאַלטן. איז אײנער אַליין אַרוים אויף דער גאַס, האָט אָפּגעשטעלט ר׳ מרדכי יוספן אין מיטן וועג און צו אים געזאָגט:

— אַ רבילע זיך פאַרגלוסט ווערן? האַ? און דאָס וועט זיין דער תכלית פון ר׳ מרדכי יוספן?...

האָט ר׳ מרדכי יוסף געטון אַ פינסטערן בליק אויף דעם יונגנמאַנ־טשיק און געענטפערט:

— דו וועסט לאַנג זוכן דיין תכלית, יצחק בער... — און איז ווייִ־טער געגאַנגען זיין וועג.

ר׳ יצחק בער האָט טעג און נעכט געקאָנט דערציילן וועגן קאָצק, אָבער וועגן ד ע ם האָט ער קיינמאָל נישט גערעדט, און איבערפרעגן האָט מען די העזה נישט געהאַט. נאָר פון דעם טאָג האָט ער, שמועסט מען, זיך מער קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. נישט געקאָנט איינזיצן לאַנג אין קיין שום שטאָט. ווי עס וואָלט אים עפּעס געטריבן — געוואַנ־דערט פון איין שטאָט אין דער אַנדערער, פון איין חסידים־שטיבל אין אַנדערן...

און אומעטום, ווו ער איז געקומען, איז געווען אַ שמחה ביים עולם. יונגעלייט זענען גאַנצע נעכט אָפּגעזעסן אין שטיבל און בייטאָג אוודאי נישט געהאַט קיין צייט צו קומען אין שטוב... מ׳האָט געפּראַוועט חסי־דות, די סעודהלעך האָבן זיך פאַרצויגן ביז פאַרטאָג, און פון ר׳ יצחק בערס מויל האָבן זיך געשיט פּערל פון קאָצק און פון פּשיסכע און נישט גלאַט עפּעס תורה, נאָר טאַקע בעיני ראיתי...

אין די לעצטע צייטן אָבער איז ר׳ יצחק בער עפּעס ווי נשתנה גע־וואָרן. נאָך אַ מעשה פון קאָצק האָט ר׳ יצחק בער מיט ביידע הענט זיך פאַרשטעלט דאָס פּנים און גענומען רעדן אַזוינע מאָדנע רייד, אַז אַ קעלט

איז דורכגעלאָפן די ביינער. ווו טוט מען זיך אהין? ווו באהאַלט מען זיך אוים? נישטאָ קיין אָרט ווו זיך צו פאַרשטעקן... נישטאָ קיין אָרט וווהין צו אַנטלויפן... ער קאָן מער נישט קוקן אויף די יידן... אַזעלכע אָנגע־פּרעסנע יידן... מיט אַזוינע בייכער... אַן אָנגעפּרעסנקייט שפּריצט ארויס פון זייערע פּנימער, פון זייערע לייבער, פון זייער גאַנץ טועכץ... און זיי ווייסן נישט מער, ווי געלט, געלט, געלט!... און שיינע יידן ווילן זיי זיין!... חסידים, טיש־זיצערס!... זיי דאַרפן שוין מער גאָרנישט, זיי ווילן גאָר־נישט, זוכן מער נישט... וואָס פעלט זיי דען? דעם רבונו של עולם ביי דער פּאָלע אָנגעכאַפּט!... און שוין!... עס קומט זיי נאָך אַ רעשט!... אַ, זוו נעמט מען די קאָצקער שטעקנס... ע ר וואָלט זיי שוין געטריבן!... מיט קאַנטשיקעס די זאַטקייט פון זייערע לייבער ארויסגעשלאָגן!... קאָצק וואָלט זיי געוויזן!... קאָצק!... זאַטע חסידים, אָנגעפּרעסענע חסידים, גע־הערט אַזעלכעס?!... און אומעטום זענען זיי דאָ... שטופּן זיך... נישט אָפּ־צושעפּן זיך פון זיי... ווי די פליגן קלעבן זיך צו...

ביים טיש זיצן חסידים גבירים, גרויסע סוחרים, פּאַרנומענע מענ־טשן, וואָס האָבן זיך פונדעסטוועגן אָפּגעריסן פון אַלע עסקים, אבי צו עסן אַ סעודה צוזאַמען מיט ר׳ יצחק בערן און צו הערן אַ גוט וואָרט פון קאָצק, זיצן מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן און ווייסן נישט, וואָס מיט זיך צו טון. וועמען מיינט ער, ר׳ יצחק בער, מיט זיינע מאָדנע רייד! מיינט ער טאַקע זיי? אָבער פאַרוואָס? וואָס וויל ער פון זיי? סאַרע טענות האָט ער?... פירן זיי זיך נישט ווי יידן דאַרפן זיך פירן? האַלטן זיי זיך נישט ביים רבין ווי חסידים דאַרפן זיך האַלטן?... אַז זיי פירן ברוך השם גרוי־סע געשעפטן און זענען מצליח, נו איז וואָס?... נעמען זיי דען נישט צו דעם רבינס קינדער פאַר שטיקלעך שותפים?... איז וואָס זידלט ער זיי? וואָס איז ער זיי מבזה פאַר מענטשן?...

זיי פילן זיך אומשולדיק די גבירים, פונדעסטוועגן קאָרטשן זיי זיך צונויף, ווי זיי וואָלטן וועלן, אַז מ׳זאָל זיי אינגאַנצן נישט ארויסזען, אַז מ׳זאָל נישט זען זייערע רונדיקע נגידישע בייכלעך. וואָרום מיט ר׳ יצחק בערן שפּילט מען זיך נישט. ער קאָן ביים נאָמען אָנרופן, ער האָט דאָך אפילו פאַר ר׳ לייזערן עליו השלום קיין דרך ארץ נישט געהאַט...

און ווען די מגיפה, רחמנא ליצלן, איז געוואָרן אַ גרויסע סכנה,

ווען אַ שרעק איז באַפֿאַלן אַלע ערלעכע יידן, איז ר׳ יצחק בער גאָר גע־וואָרן אויפגערוימט. אַט אַזוי דאַרף עס זיין, זיי, די יונגאַטשעס, זענען אים ליבער פֿאַר די זאַטע חסידים. אַזוי דאַרפֿן זיין יידן... אויסגעהונגער־טע נשמות... און גרייט זיך מקריב זיין... איז וואָס איז דאָס געשריי? וואָס געוואַלדעווען זיי אַזוי? וואָס ציטערן זיי אַזוי, די גבירים, איבער זייערע זינדלעך? אַביסל מסירת נפש וועט זיי בנאמנות נישט פֿאַרשאַטן...

און וואָס זיי רעדן, איז אויך גאָרנישט אַזוי קרום. פֿון ווען אָן האָבן חסידים אַזוי זיך צוגעקלעפּט צו פּאַניען?... קיסר, נו, איז וואָס? האָט מען זיך אין קאַצק עפּעס דערשראָקן פֿאַר זיין זיידן, דעם „אבי אבות״, ווען ער האָט, נעבעך, יידישע קינדער געכאַפּט? האָט זיך קאַצק מיט אים נישט אָפּגערעכנט, און נישט געשיקט צו אים אין חלום שליחים אָנזאָגן, אַז ער וועט האָבן אַ מיתה משונה?...

און זיין איצטיק אייניקל איז דען בעסער, איז נישט דער זעלבער שונא ישראל... אַלא וואָס דען, די גבירים שרעקן זיך. זאָלן זיי זיך שרעקן... נישט קשה, עס וועט זיי צונוץ קומען... אפשר וועלן זיי זיך אויך דער־שרעקן פֿאַר גאָט...

יאָ, די גבירים האַלטן מיטן קיסר. נאָר מיט וועמען זאָלן זיי האַלטן? מיטן אָרימען?... אַ טייער פֿאָלק יידן. אַז אַלטוואַרג ווערט זאַט און אָנ־געפרעסן, קומט יונגוואַרג און צעבונטעוועט זיך... נישט אָפּצושאַצן די יידישע נשמה. דאַכט זיך אַוועק אַזוי וויים, פֿאַרקראָכן, חלילה, אין די מ״ט שערי טומאה, פֿאַרבלאָנדזשעט אויפן דרך פֿון כפירה... אַ ניצוץ אָבער איז דאָ... און זיי זוכן... און מסירת נפש... מסירת נפש איז דער עיקר, אָ, ווען ער, יצחק בער, וואָלט זיין מיט אַ צען יאָר יינגער?... ער וואָלט צו זיי אַוועק... נישט קשה, אַ קאַצקער וועט אומעטום צונוציקומען...

אויפגעציטערט איז דער עולם געוואָרן פֿון אַזוינע רייד. די פּנימער פֿון די חסידישע יונגעלייט האָבן געפּלאַמט און זיי זענען געלאָפֿן אַרויף און אַראָפּ איבערן שטיבל פֿאַרמוחטע. די בחורימלעך האָבן זיך מאָדנע דורכגעווונקען און די עלטערע יידן האָבן דערשראָקענע אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערן און נישט געוווסט, אויף וועלכער וועלט זיי געפֿינען זיך.

ר׳ יאַשקע פּאַדריאַטשיק האָט געהאַלטן, אַז מען טאָר נישט שווייגן. אַז על פּי דין טאָר מען גאָר אַזוינע רייד אפילו נישט הערן. אַז מען וועט

נישט יוצא זיין, אויב מ'וועט אזא זאַך פאַרשווייגן. עס איז טאַקע ר' יצחק בער, אָבער, ווען עס גייט וועגן סכנת נפשות, טאָר מען אויך ר' יצחק בערן נישט פאַרשווייגן. אַ קליינינקייט עפּעס, ער קאָן דאָך חלילה מיט אַזוינע רייד איבערפירן די יונגעלייט... געהערט אַזעלכעס. זידלען יידן חסידים און לויבן די פושעים און מורדים במלכות... אַזוי איז עס... אַז מען האָט נישט דרך ארץ פאַר יידן נגידים, אַז מען האָט אַן אָפן מויל און מען רעדט וועגן אָנגעפּרעסנע, חלילה, חסידים, ווערט מען צום סוף אַ מורד במלכות אויך.

ר' יאָשקע פּאַדריאַטשיק האָט זיך אפילו אָנגעטון אַ כוח און איבערגעריסן ר' יצחק בערן אין מיטן די רייד:

— סטייטש — האָט ער געפרעגט — ווי מעג מען דאָס אַזוי זידלען יידן גבירים, אַז עס איז אַ בפירושע גמרא, רבי מכבד עשירים?

האָט ר' יצחק בער זיך אויסגעדרייט צו ר' יאָשקען מיט אַ צעשמייכלט, כמעט לאַבעדיק פּנים און געזאָגט:

— אוודאי, יאָשקע, האָסט דאָך געפרעגט גאָר אַ וואַזשנע קשיא... איז ווי מיינסטו, אַז רבי, דער הייליקער תנא, האָט נישט מכבד געווען קיין ערלעכע יידן, אנשי מעשה, חסידים און לומדים, נאָר גבירים האָט ער מכבד געווען, נאָר פּאַדריאַטשיקלעך האָט ער געשאַנעוועט? האַ?... די מעשה איז געווען אַביסל אַנדערש, יאָשקעלע. די מעשה איז געווען די, וואָס רבי הקדוש איז געווען אַזאַ לב טוב, אַז אפילו די פּאַסקודניאַקעס, די גבירים, האָט ער געשאַנעוועט, אפילו אין די פּאַדריאַטשיקלעך אויסגעזוכט עפּעס אַ גוטע זאַך, כדי זיי צו קאָנען שאַנעווען... איצט פאַרשטייסטו שוין, יאָשקע, דעם פּשט פון דער הייליקער גמרא...

יאָשקע האָט זיך פאַרשטעקט צווישן עולם, אַז מען זאָל אים נישט אַרויסזען, און ר' יצחק בער האָט מיט אַ טרויעריקן שמייכל פאַרענדיקט:

— מיר אָבער קענען זיך נישט פאַרגלייכן צו אַזעלכע קדושים וטהורים, און מיר זאָגן אויף אַ פּאַסקודניאַק — פּאַסקודניאַק!...

איז צומאָרגנס ר' יאָשקע פּאַדריאַטשיק עקסטרא אַריבערגעפאָרן צום רבין. מילא, אויף זיין כבוד וואָלט ער מוחל געווען. עלעהיי דאָס טשעפּן זיך צו יידן גלאַט אין דער וועלט אַריין איז נישט אַזאַ חסידישע מידה

און פאר אן אלטן קאצקער חסיד פאסט עס גארנישט. אבער וועגן דעם וואלט זיך נישט געלוינט צו רעדן. נאר דאס רעדן קעגן מלכות איז דאך ממש א סכנה פארן כלל ישראל. הענט און פיס ציטערן נאך ביי אים פון די געוואלדן און געשרייען פון סקאלאנס רעכטער האנט, דעם פולקאווניק קאמאראוו, און דא זאלן גאר חסידים רעדן אזעלכע דבורים... מ׳דארף זיך דאך קריעה צו רייסן... און די יונגעלייט הערן זיך צו און די בחורים... עס קאן דאך ווערן חלילה א תל עולם פון אלעם... זיי קאנען דאך גאר מיינען, אז עס איז חלילה א מצוה צו זיין א מורד במלכות... אז ר׳ יצחק בער רעדט אזוי און די „וועלט שווייגט"...

ר׳ יאשקע איז געווען א חשוב אין הויף. מ׳קען זאגן, אז אן אים האט מען זיך דארט נישט גערירט, האט מען נישט געטון די מינדסטע זאך. אלע עסקים מיט די גויים זענען דורך אים דערליידיקט געווארן, האט ער דעריבער גערעדט דרייסט און זיכער. ער האט אבער נישט באקומען די תשובה, וואס ער האט דערוואַרט.

— ר׳ יצחק בערן, חלילה, נישט טשעפען!... — און מער א ווארט נישט... כאטש ר׳ יאשקע האט זיך נישט געאיילט מיטן געזעגענען.

ר׳ יאשקע פאדריאטשיק איז אהיימגעפארן א האלב ברוגזער. מילא, מען טאר דאך נישט מהרהר זיין... ער האט זיך מטריח געווען, האט אוועקגעלייגט אלע געשעפטן, האט נישט געווארט אויף שבת, נאר אין מיטן דער וואך ארויסגעפארן... ווען עס איז א כלל-ענין, מוז מען די אייגענע געשעפטן אוועקליגן... ער האט דעם רבין אלץ איבערגעגעבן, דערציילט וועגן אלע סכנות, און דא אזא תשובה... מילא, זאל זיין אזוי. ער איז זיך נישט מחויב צו צערייסן... ער איז אויך נישט מהרהר... ער האט געטון ס׳זייניקע, ער האט געווארנט. איז, אויב מ׳הארכט אים נישט, מסתמא דארף אזוי זיין. ער וועט שוין מער א ווארט נישט רעדן. און הלוואי זאל פון דעם גוטס ארויסקומען.

קאַפּיטל 6

אין קורצן פרייטיק

אין קורצן פרייטיק איז עס גּעשען. אַ הויכער פּוכיקער שניי האָט זיך איבערנאַכט צעלייגט איבער די גאַסן. די סטרוזשעס, אָנגעטון אין שוואַרצע לאַנגע פּעלצן, האָבן מיט לאָפּאַטעס אין זייערע געפרוירענע הענט אָפּגערייניקט די טראָטואַרן פון דעם שניי און אים צונויפגעלייגט אין קליינע ווייסע בערגלעך נעבן די רינשטאָקן. די דראָשקאַזשעס האָבן אַראָפּגענומען די רעדער פון די דראָשקעס און ווילעריש זיך געגליטשט אין זייערע שליטנס איבער דעם ווייסן פּוכיקן שניי, און די גלעקלעך אויף די העלדזער פון זייערע פערדלעך האָבן אַרויסגעגעבן פון זיך מאָדנע בענקענדיקע טענער.

יידישע יינגלעך און שקצימלעך האָבן זיך געשפּילט מיטן שניי און זיך באַוואָרפן מיט ווייסע קוילן. פּראָווינצער סוחרים, איינגעהילטע אין פוטערס מיט אויסגעריבענע קעלנער, זענען פאַרסאָפּעטע געלאָפן פון איין געשעפט אין אַנדערן. ווייל אין קורצן פרייטיק מוז מען זיך איילן, כּדי צו באַוויזן אַהיימצוקומען פאַר שבת.

אַ ווייסע שטילקייט האָט זיך צעלייגט איבער דער שטאָט. די שווערע וועגענער מיט אייזן, קוילן און ציגל האָבן זיך מיט זייערע רעדער איינגעביסן אין דעם ווייסן ווייכן שניי און זענען געפאָרן שטיל ווי אַ קאָטש מיט גומענע רעדער.

אין דער דאָזיקער ווייסער שטילקייט האָט פּלוצים, ווי אַ שטורעם, זיך געטראָגן איבער די גאַסן די „טראָיקאַ“ פון דעם זשאַנדאַרמסקי נאַטשאַלניק איוואַנאָוו, דעם המן הרשע.

ווי די מחבלים זענען זיי געפלויגן, די דריי קאַשטאַנען-פערד און זייערע שטאַרקע און פלינקע פיס האָבן געהויבן אין דער לופטן כוואַליעס ווייסן שניי און ווי זילבערטראָפּנס זיי צעוואָרפן איבער דער גאַס.

מיט אַמאָל האָט עפּעס שווערעס, עפּעס שוואַרצעס דורכגעשניטן די לופט, האָט אָנגערירט די גזשיוועס פון די פערד און האָט זיך ווייך און רואיק אַראָפּגעלאָזט אין דער אָפענער קאָטש. באַלד האָט עפּעס אַ קראַך

געטון, ווי א הויז וואָלט צעזעצט געוואָרן. די פערד זענען א פּאָל אַנידער געטון, ווי עמיצער וואָלט זיי פלוצים די פיס אונטערגעהאַקט.

די קאָטש איז געלעגן אָן איבערגעדרייטע, און דעם קוטשערס הויכע פוטערנע פּאַפּאַכע האָט זיך געוואַלגערט אין שניי.

די גאַס האָט אין שרעק פאַרטאַיעט דעם אָטעם, איז געבליבן ווי פאַרשטיינערט. עטלעכע אָפּגעהאַקטע רעוואָלווער־שאָסן האָבן דורכגע־שניטן די לופט. עפּעס האָט זיך געדאַכט, אַז דאָ און דאָרט לויפן א פּאָר מענטשלעכע פיס...

די סוחרים האָבן מיט צעשראָקענע פּנימער גענומען פאַרהאַקן די לאָדנס פון די געוועלבער, די סטרוזשעס האָבן אין מיטן גאַס אַוועקגע־וואָרפן די לאָפּאַטעס און צלמענדיק זיך, מיט ציטערדיקע הענט גענומען שליסן די טויערן.

גלייך דערנאָך האָט זיך דערהערט א פייפן, א דין דורכדרינגענדיק פייפן. פון אַלע זייטן האָט זיך דאָס פייפן געטראָגן, ווי די רוחות און שדים וואָלטן זיך צוזאַמענגערופן. מיט רעוואָלווערן און שווערדן האָבן פון אַלע גאַסן אָנגעהויבן לויפן סטאַיקאָווים, גאָראָדאָווּאָים, פּריסטאַוועס. איבערן ווייסן פּוכיקן שניי האָט זיך פון אונטער דער איבערגעקערטער קאַרעטע אפער צעגאָסן א דינער רויטער שטראָם...

און באַלד האָט זיך דערהערט דער גאַלאָפּ. דער גאַלאָפּ פון די קאָ־זאַקן. ווי מחנות משוגענע הינט, אָפּגעריסענע פון דער קייט, האָבן זיי זיך א לאָז געטון אויף דער שטאָט מיט צעפּלאָשעטע לינקע פּיאות, מיט פּיקעס און שווערדן אין די הענט, האָבן זיי ווי רוחות זיך געטראָגן מיט א ווילדער הירזשעריי, צוגעוואַקסענע צו זייערע קליינע פערדלעך, איבער די גאַסן. זיי זענען מיט זייערע פערד אַרויף אויף די טראָטואַרן. מיט די פּיקעס האָבן זיי אויסגעזעצט די שויִ־פענסטער פון די געוועלבער, געשאָסן אין די פענסטער און מיט די שווערדן דערלאַנגט יעדן, וואָס האָט נישט באַוויזן אַריינצופאַלן אין א טויער. זענען מענטשן געפאַלן פון די שווערדן און די קאָפּיטעס און די קאָזאַצקע פערד האָבן איבער מענטשלעכע גופות געטראָטן...

א געשריי און געיאָמער האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם ווילדן קאָ־זאַצקען וואָיען. און נישט געוווּסט האָט מען ווער און ווו... פאַרשלאָסן

אין די שטיבער, מיט בלייכע פּנימער, זענען געזעסן יידן איבערן תהילים, און גויים, להבדיל, האָבן זיך געצלמט און אויף זייער שטייגער תפילה געטון.

אַן אויסגעוואַרעמטער איז ר׳ יצחק בער קאַצקער אַרויס פון דער מקוה. אויף דער גאַס האָט ער שוין געהערט, אַז המן הרשע האָט געהאַט אַ ווייסטן סוף, אַז חברה האָבן אים געמאַכט מיט אַ קאָפּ קירצער. מילא, וואָס גייט עס אים אָן... ווען זיי פרעגן אים, וואָלט ער נישט געהייסן און טאַקע אויך נישט דערלאָזט... שאַרף אַהין, שאַרף אַהער, אָבער פון אַזעלכע זאַכן האָט מען אין קאָצק נישט געהאַלטן... דיני מיתה געהער צו די סנהדרין. ניין, אַזעלכע זאַכן געפעלן אים נישט... נו, מאַ, מ׳האָט אים נישט געפרעגט... און צוריקגעשמועסט, מוז מען אויך צו אַזאַ זאַך האָבן מסירת־נפש... און נאָך וואָס פאַר אַ מסירת נפש... אַזאַ המן הרשע איז דאָך מסתמא געווען אַ מוראדיקער שיסער... נאָר ווי דען... הייסט עס, אַז זיי זענען גרייט געווען אויף אַלעם... און דערצו מוז דאָך שוין זיין אמונה... און נישט גלאַט עפּעס אמונה... היינט־זשע דאַרף מען דאָך לער־נען אַ קל וחומר...

ר׳ יצחק בער גייט רואיק איבער דער גאַס. ער טראַכט זיינע טראַכ־טענישן. פאַרשלאָסן, פאַרהאַמערט די געוועלבער... צוגעהאַקט די טויערן... אַי דורות, היינטיקע דורות. שוואַכע דורות... ווי זיי האָבן דאָס מורא פאַר אַ בשר ודם... פאַר אַ סטראַזשניק... ווען זיי זאָלן אַזוי מורא האָבן פאַרן רבונו של עולם... אַך... עס איז שוין נישט ווייט פון וועלוולס שענק... דער מעד, דער היינטיקער, איז שוין אויך אָן טעם און ווי לאַנג איז עס אינגאַנצן, זינט ר׳ איטשע מאיר איז יעדן פרייטיק געקומען אין שענק פון וועלוולס טאַטע... דעם טעם פון קאָצק האָט מען דאַרט געפילט... ר׳ איטשע מאיר האָט לאַנגזאַם געזופּט פון גלאָז מעד... די שבתדיקע פיש טועם זיין פרייטיק האָט ער נישט מסכים געווען... און איצט ז י י ן שמועס... קיין שום זאַך אין דער וועלט איז דאָך פאַר אים נישט פאַר־הוילן געווען... און אַצינד געבליבן אָן קאָצק און אָן ר׳ איטשע מאירן... היינט סאַרע טעם קאָן שוין האָבן דער מעד...

ר׳ יצחק בער קרעכצט שווער אָפּ. אַ ווייבעריש קול דערגייט צו אים פון ערגיץ:

— „ר׳ ייד, דערבאַרעמט איך, קאָזאַקן...״
א נאַרישע יידענע... פאַר קאָזאַקן גאָר מורא האָבן... אין קאַצק האָט מען פאַר גאָט מורא געהאַט... קאָצק...
ער דערטראַכט נישט זיינע טראַכטעניש, ווי א פייערדיקע רוט האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף זיין פּנים, אויף דער פּלייצע, איבערן גאַנצן גוף... ער ווייסט נישט, וואָס מיט אים טוט זיך, ער פילט נאָר, אַז ער פאַלט, גליטשט זיך אַראָפּ אין עפּעס א טיפן פינסטערן גרוב... ער וויל שרייען, וויינען ווי א קינד... ער דערזעט דעם רבין. דעם רבין פון קאַצק מיט דער לאַנגער גאַרטעל, וואָס נעמט אַרום זיין שמאָלן גוף. ער דערפרייט זיך, שטרעקט אויס צום רבין די הענט, וויל רופן... רבי, כ׳פאַל... דער־לאַנגט מיר די גאַרטל, רבי... אָבער ער קאָן נישט רעדן. ער קאָן נישט שרייען. ער קאָן נישט רופן. דאָס מויל, דער האַלדז איז אים פאַרשטאָפּט מיט אַזא קלעפּיקער בלאָטע...
ער איז אַוועקגעפאַלן אויפן טראָטואַר נעבן עפּשטיינס געשעפט. פון אונטער די שפּאַרעס האָט מען געזען, ווי די קאָזאַקן וואַרפן זיך אויף אַן אַלטן ייד.
ווען זייער גאַלאָפּ האָט זיך שוין געהערט פון דערווייטנס, האָט מען געעפנט די טיר פון געשעפט און עפּשטיין איז אַרוים אויף דער גאַס. ער האָט גלייך דערקאָנט ר׳ יצחק בערן. ער האָט פּאַרזיכטיק אים אַריינגע־טראָגן אין געשעפט, מ׳האָט אויף דער שנעל געמאַכט א שטיקל געלעגער, און עפּשטיין האָט אויפן טעלעפאָן אַלאַרמירט דאָקטוירים.
עס איז אָבער שוין נישט געווען וועמען צו ראַטעווען.
עפּשטיין איז געשטאַנען איבערגעבויגן איבער דעם ליגנדיקן ר׳ יצחק בער. דער אַלטער האָט עפּעס געריעדט צו זיך. עפּעס זיך אויסגע־טענהט מיט זיך אַליין. שווער געווען צו פאַרשטיין, וואָס ער מיינט. עפּעס מאָדנע רייד וועגן מסירת נפש און וועגן קאַצק, וועגן דעם רבינס גאַרטל, ביי וועלכער מ׳דאַרף זיך אָנהאַלטן און וועגן א נאַרישער יידענע, וואָס האָט מורא פאַר קאָזאַקן. ער האָט שטיל פאַרמאַכט די אויגן. אין מיטן די רייד איינגעשלאָפן ווי א קינד. די אַרויסגערופענע דאָקטוירים האָבן שוין נישט געהאַט וואָס צו טון.
דניאל עפּשטיין איז געשטאַנען א שווייגנדיקער ביי דעם אויף איי־

ביק איינגעשלאָפענעם ר׳ יצחק בער, און ער האָט זיך דערמאָנט אָן די אַמאָליקע צייטן פון אַלטן הויז אויפן גזשיבאָוו. האָט זיך דערמאָנט, ווי ר׳ יצחק בער פלעגט אַריינקומען מיט אַ ברייטן גוט מאָרגן אין געשעפט און ר׳ לייזער האָט געלאָזט שטיין די גרעסטע עסקים און איז אים אַנטקעגנגעגאַנגען...

צוויי מעת לעת האָבן די קאָזאַקן געוועלטיקט איבער דער שטאָט. צוויי מעת לעת האָבן זיי זיך געטראָגן איבער די גאַסן אויף זייערע פערדלעך; געטראָגן מיט אַ ווילדער הירזשעריי, ווי דאָס וואָיען פון הונגעריקע וועלף, האָבן געשאָסן אויף מענטשן און אויף וויוואַט, האָבן געשלאָגן און געממיתט, וועמען נאָר זיי האָבן אויפן וועג אָנגעטראָפן. צוויי מעת לעת האָט די גאַנצע שטאָט זיך געפילט הפקר, אויסגעליפערט צום חסד פון די דאָנער קאָזאַקן.

איז מען געזעסן פאַרשלאָסן אין די שטיבער און מורא געהאַט צוצוגיין צום פענסטער. שבת זענען די בתי־מדרשים און שטיבלעך געווען געשלאָסן. און דאָס זעלבע, להבדיל, מיט די קירכעס. ווי אויסגעשטאָרבן איז געווען די גאַס, און געהערט האָט מען נאָר דעם גאַלאָפּ פון פערד און ווילדע געשרייען פון די מחבלים...

אַ פינסטערער שבת געווען. און אין דעם שבת האָבן די יידישע שררות פון דאָזער שטיבל און די דריי עלטסטע רבנים מיט ר׳ יצחקל מתנגד בראש געמוזט גיין צו־פוס איבער דער גאַנצער שטאָט אַזש צו דער ווייסל־בריק, וווּ עס שטייט דער אַלטער שלאָס פון די אַמאָליקע פּוילישע מלכים.

אַזוי האָט געלאָזט באַפעלן זיין פּרעוואָסכאָדיטעלסטוואָ, דער גענעראַל־גובערנאַטאָר סקאַלאָן. די „דייטשן”, דער פּרעזעס, פּאַן מיכאַל, און דער וויצע־פּרעזעס פּאַן ראַפאַל האָבן לכתחילה געהאַלטן, אַז מען דאַרף פאָרן. און ר׳ לוי, ר׳ לייזערס עליו השלום עלטסטער זון, האָט אויך אַזוי געהאַלטן. אויך דער דין איז, וואָס דער אמת, געווען אויף זייער צד. פּיקוח נפש איז דוחה שבת. און ווי קאָן גאָר געמאָלט זיין אַ גרעסערע סכנת נפשות, ווי אַ קאָזאַקישע פּיקע... און ר׳ יצחקל האָט זיי געגעבן געזעצט. ער האָט בפירוש געפּסקנט:

— איר זאָלט פאָרן! איך בין מתיר... און איך נעם עס אויף מיר...

האָט דער פאַן מיכאל זיך אַ קוק איבער געטון מיט זיין אַלטן פריינט דעם פאַן ראפאל און געזאָגט:

— וועט די קאַטש מיינע פאַרפאָרן צום פאַן ראבין...

האָבן די דריי אַלטע רבנים גענומען אין האַנט אַריין זייערע לאַנגע ווייסע בערד, און ר׳ יצחקל האָט אין זייער אַלעמענס נאָמען געענטפערט:

— ניין, די קאַטש דאַרף נישט צו אונדז פאַרפאָרן... איר מעגט פאָרן, אָבער די רבנים טאָרן נישט פאָרן... רבנים טאָרן נישט מחלל שבת זיין און דערצו בפרהסיה... אפילו צוליב אַ סכנה טאָר מען אַזאַ זאַך נישט טון... עס וואָלט געווען אַ חילול השם, חלילה... וואַרשעווער רבנים זענען מחלל שבת... און אויף אַ חילול השם איז מען זיך בפירוש מחויב מוסר נפש צו זיין... די רבנים וועלן גיין צו־פוס. ס׳מאַכט נישט, מסירת נפש איז אַ גרויסע מצוה, און אַ ייד דאַרף האָבן כוח מקיים צו זיין מיט שמחה...

דער אַלטער פאַן מיכאל האָט מיט אַ טיכל זיך געווישט די אויגן, ווען ער האָט געהערט די תשובה. זיין פריינט, דער פאַן ראפאל, האָט אָוועקגעדרייט דעם קאָפּ און עפּעס ווי שווער אָפּגעהוסט. ר׳ לוי האָט זיך געחידושט אויף דעם מתנגד, וואָס רעדט מיטן לשון פון קאָצק.

דעם פאַן מיכאל איז שווער געווען צו געפינען די פּאַסיקע ווער־טער. זיי קאָנען שוואַך פּויליש, די רבנים פון וואַרשע, זיי פאַרשטייען נישט די היינטיקע צייט, אָבער פאַר אַזוינע רייד מעג מען אַלץ פאַר ליב נעמען, אפילו דאָס שוואַכע פּויליש אויך... ניין. ער וועט זיינע רבנים נישט לאָזן אַליין. נישט לאָזן הפקר. עס וואָלט דאָך געווען אַ בזיון און אַ בושה און אַ חילול השם, אַז די דאַזיקע פון וואַרשע האָבן מפקיר געווען זייערע רבנים צו די קאָזאַקן. אויב גיין, וועלן א ל ע גיין, און גאָט זאָל רחמנות האָבן...

און אַזוי זענען זיי געגאַנגען. צוויי אַלטע דייטשן און איין חסיד. אַלע אין שוואַרצע לאַנגע פּאַלטעס און אין הויכע גלאַנציקע צילינדערס אויף די קעפּ. און דריי אַלטע רבנים, אַרומגענומענע מיט ברייטע אַטלאַ־סענע כאַלאַטן, אונטערגענייטע מיט פוטער און שווערע געלבלעך ברוינע קאָלפּאַקעס געטראָגן אויף די קעפּ.

טריט ביי טריט זענען זיי געגאַנגען. פון איין גאַס אין די אַנדערע, אַרויס פון די יידישע מקומות און אַריין אין די גויאישע. איינער ביים

אַנדערן אין צוויי שרענגעס, פּאַראַוים די רבנים און נאָך זיי קהל, זענען זיי געגאַנגען איבער דער פּריצישער קרולעווסקע, און ר׳ לוי האָט זיך עטלעכע מאָל אומגעדרייט און טרויעריק געקוקט צו דעם הויז אויף גזשי־באָוו, וואָס איז געשטאַנען אַנטקעגן, מיט איין אָרעם אָנגעשפּאַרט אויף דער חסידישער טווארדע און מיטן צווייטן אָרעם זיך אָנגעלענט אויף דער באַלעבאַטישער גראַניטשנע.

די הויכע מויערן פון „סאַבאַר״ פאַרשטעלן זיי אינגאַנצן, טיילן זיי אָפּ פון יידן, ליפערן זיי שוין אינגאַנצן אויס אין גויאישע הענט...

ביי דער קראַקעווער פאָרשטאָט שטעלן זיי זיך אָפּ אויף אַ ווייל. ווען זיי אַמאָל דערגיין צום קעניגלעכן שלאָס? וועט זיי סטאַיען כוחות? די אַלטע פיס זענען מיד, קוים וואָס זיי שלעפּן זיך...

עס הערן זיך קולות. דער גאַלאָפּ פון די קאָזאַקישע פערד הערט זיך וואָס אַמאָל נענטער. באַלד וועט אויסברעכן דער שטורעם און ווער ווייסט וואָס...

ר׳ יצחקל פילט ווי דאָס האַרץ הייבט אָן האַסטיקער קלאַפּן, מען דאַרף זיך שטאַרקן... מסירת נפש קומט נישט לייכט אָן...

דער אַלטער פאַן מיכאַל זאָגט שטיל שמע ישראל. ניין, ער האָט נישט חרטה, איבערלאָזן די רבנים הפקר צו די קאָזאַקן, אַזאַ חרפּה פאַר דער שטאָט...

ר׳ לוי דערמאָנט זיך פּלוצים אָן ר׳ יצחק בערן, אַ טייערער ייד גע־ווען נאָך אַלעם... עפּעס אַ קליינינקייט, זיך געהאַלטן אָן דער קאַצקער קליאַמקע...

זיי גייען ווייטער, און מיט יעדן טריט ווערט גרעסער דער פּחד. פּלוצים ווערט שטיל. מען הערט נישט מער דאָס קלאַפּן פון די קאָפּיטעס פון די קאָזאַקישע פערד. נאָר גאַנץ פון דערווייטן דערטראָגן זיך שוואַכע אָפּקלאַנגען פון מענטשלעכע קולות. וואָס איז געשען? צי האָט דער רבונו של עולם בלינד געמאַכט די ווילדע אויגן פון די דאָנער קאָזאַקן? צי האָבן די שיכורע פּאַניעס זיך דערשראָקן פאַר די ווייסע זילבערנע בערד פון די רבנים און זייערע הויכע קאַלפּאַקעס?

זיי האָבן שוין מער קיין כוח נישט געהאַט זיך צו שרעקן. זיי האָבן שוין קיין כוח נישט געהאַט זיך צו פרייען. מיט שלעפּעדיקע פיס, מיט

די לעצטע כוחות בלייבן זיי שטיין ביי דעם ברייטן טויער פון שלאָס, אין וועלכן די פוילישע מלכים האָבן אַמאָל געקיניגט.

מיט האַלב פאַרמאַכטע אויגן לאָזן זיי זיך פירן איבער לאַנגע האַלב־טונקעלע קאָרידאָרן, איבער זאַלן גרויסע און אויסגעשטאַרבענע. זיי ווייסן שוין גאָרנישט און זעען גאָרנישט און פילן שוין גאָרנישט. נאָר די אַלטע פיס בעטן זיך רו... אין דעם גילדענעם זאַל פון די פוילישע מלכים האָט מען זיי געלאָזט שטיין. זיי האָבן זיך נישט גערירט פון אָרט, זענען גע־בליבן שטיין דאָרט, וווּ מען האָט זיי געלאָזט, אין אַ ווינקל פון דעם גילדענעם זאַל.

אַ לענגערע ווײַלע זענען זיי געשטאַנען מיט האַלב פאַרמאַכטע אויגן. מיד און דערשעפּט, האָבן זיי ווי גאָרנישט געדענקט, צוליב וואָס זיי געפינען זיך דאָ. זיי האָבן נישט געפילט אויף זיך די שטרענגע בליקן פון די פוילישע מלכים און העטמאַנעס, וואָס האָבן אַראָפּגעקוקט צו זיי פון די פּאָרטרעטן, מיט וועלכע די ווענט זענען געווען באַהאַנגען, איינ־געראַמט אין גילדענע ראַמען. זיי האָבן נישט געזען די גילדענע טישן און גילדענע שטולן און די גרויסע גילדענע שפּיגלען, פון וועלכע עס האָבן אַפּערגעקוקט אַלטע יידן מיט ווייסע זילבערנע בערד...

די מידע פיס האָבן צוריק באַקומען אַביסל חיות. און דאַמאָלס האָבן די אַלטע יידן זיך דערמאָנט, צוליב וואָס זיי געפינען זיך דאָ. זיי האָבן איינער דעם אַנדערן אָנגעקוקט, און דאַן מיטאַמאָל דערפילט, אַז זיי זענען נישט אַליין אין דעם זאַל. פּאָרזיכטיק האָבן זיי אויסגעדרייט די פּנימער און דערזען, אַז מ'האָט נישט בלויז יידן אַליין גערופן.

אין אַ צווייטן ווינקל איז געשטאַנען דער אַלטער בישאָף און נעבן אים דער אַכציקיעריקער פירשט לובאָמירסקי, און דער יונגער טשעטווער־טינסקי מיטן שוואַרצן קמץ בערדל, און דער הויכער גראַף בראַניצקי און דער פּרעזעס פון דער נייער האַנדלס־באַנק, גראַף פּאָטאָצקי. בלייכע, שווייגנדיקע זענען זיי געשטאַנען און די אויגן נישט געקאָנט אָפּרייסן פון די שווערע בליקן פון די מלכים, וואָס האָבן ביי זיי עפּעס געפאָדערט, עפּעס געמאָנט...

אַ טיר האָט פּלוצים זיך אַ פּראַל אויף געטון. אויף דער שוועל איז געבליבן שטיין אַן אָפיציר, וואָס זיין מונדיר האָט אינגאַנצן געפינקלט

פון גאָלד. ער האָט נישט ארויסגערעדט אַ וואָרט, נאָר מיט דער האַנט אַ וואָרף געטון צו דער זייט, ווו דער אַלטער ביסקופּ איז געשטאַנען.

ארומגערינגלט פון די כראַביעס האָט דער אַלטער ביסקופּ גערירט, מיט שווערע לאַנגזאַמע טריט, צו דער אָפענער טיר.

די טיר איז געבליבן שטיין האַלב אָפן.

— מיט אַ כיוון — האָט דער אַלטער פאַן ראַפאַל ווי צו זיך אַליין אַ מורמל געטון, און אַלטע יידישע אויגן זענען מיט שרעק געהאָנגען איבער דער האַלב אָפענער טיר...

באַלד האָבן זיך פון דאָרט דערטראָגן הייזעריקלעכע קולות. וואָס מיינען זיי עפּעס די פּוילישע פּאַנעס?... פרישע פּאַוסטאַניעס זיך פאַרגלוסט?!... שוין פאַרגעסן, זעט אויס, דעם טעם פון די אַלטע... אויף דעם צאַרס געטרייע דינער וועלן זיי שיסן, באָמבעס וועלן זיי וואַרפן?... מוראַוויעוו האָט זיי ווייניק געלערנט?... עס בענקט זיך זיי שוין ווידער נאָך סיביר?! ניין! ער וויל מער נישט הערן קיין תירוצים. ער קאָן שוין די פּוילישע גוטע ריידעלעך... די קאַזאַקן וועלן זיי שוין ווייזן, וואָס עס הייסט מלחמה האַלטן מיטן גאָט געזאַלבטן קיסר!... און ווי שעמען זיי זיך נישט, די שטאָלצע פּוילישע פּאַנעס, זיך צו חברן מיט יידישע לאַפּסערדאַקעס!... ווו איז אייער האָנאָר, פּוילישע פּאַנעס?! מיט זשידעס פאַן בראַט?! מיט די, וואָס האָבן געקרייציקט קריסטוסן?! ביז היינט האָט ער זיי געשוינט, געמיינט, געמיינט אַז זיי זענען שוין קליגער געוואָרן. פון היינט אָן וועט ער אַנדערש האַנדלען. פון בונטאָווש טשיקעס וועט ער די הויט שינדן, די ביינער ברעכן!... זאָלן זיי וויסן און געדענקען!... און מיט אַ זעץ אין טיש, קלינגענדיק מיט די שפּאָרן פאַרשווונדן הינטער דער שווערער רויטער קאַטאַרע.

מיט אַראָפּגעלאָזענע צו די טייערע פּערסישע דיוואַנעס קעפּ זענען די פּוילישע כראַביעס ארויסגעקומען, זיי האָבן זיך אויף קיינעם נישט אומגעקוקט. אפילו צו די פּאָרטרעטן פון די פּוילישע מלכים אַ בליק נישט געוואָרפן.

און דאַמאָלס האָט מען אויך די יידן געהייסן גיין. מ'דאַרף זיי נישט, די זשידעס. מיט זיי רעדט מען צומאָל נישט. אויף זיי שרייט מען

אפילו נישט. זיי האָבן שוין דורך דער האַלב אָפענער טיר געהערט דאָס, וואָס זיי האָבן באַדאַרפט הערן.

אויפן הויף האָבן זיך די גויים מיט די יידן צוזאַמענגעטראָפן. האָבן זיך אַ ווײַלע שטום געקוקט אין די אויגן, און דער אַלטער פירשט לובאַמירסקי האָט געבעטן די רבנים אים אָנטון דעם כבוד און איינשטייגן אין זיין קאַטש.

אין נאָמען פון די רבנים האָט פאַן מיכאל געדאַנקט דעם פירשט. זיי קאָנען אָבער זיין פאַרלאַנג נישט טון, עס איז היינט שבת און אַ ייד טאָר נישט פאָרן. דער אַלטער ביסקופּ האָט געדריקט די הענט פון די רבנים און דאַזערעם און אויף לשון קודש זיי געבענטשט, אַז זיי זאָלן בשלום אַהיימקומען...

און די אַלטע יידן זענען פאַרשעמטע און דערשלאָגענע געגאַנגען אַהיים. זייערע אַלטע פיס האָבן זיי געטראָגן פון איין גאַס אין די אַנדערע און צו זייערע אויערן האָט זיך דערטראָגן דער ווילדער ברום פון קאָזאַקישן גאַלאָפּ.

ווען די נאַכט איז צוגעפאַלן און די ערשטע שטערן האָבן זיך באַוויזן, און אַראָפּגעקוקט אויף די דעכער פון די וואַרשעווער הייזער, האָט דער גאַלאָפּ פון די קאָזאַקן אויפגעהערט. די מלאכי חבלה זענען צוריק אַוועק אין זייער רו.

צוויי לוויות

איבער די גאַסן האָבן זיך באַוויזן די גאַראַדאַוואָיס. מיט אימפּעט און געבייזער זענען זיי געלאָפן איבער די גאַסן און אָנגעזאָגט: די פענער מוזן הענגען איבער די באַלקאָנען און הייזער. נישט צעפלאַטערט פרייַדיקע, נאָר אין דער העלפט אַראָפּגעלאָזענע, צוזאַמענגעלייגטע און מיט שוואַרצער קרעפּע אַרומגענומענע. באַווייַנען זאָל מאָרגן די שטאָט דעם טויט פון דעם צאַרס געטרייען דינער, דעם העלדישן זשאַנדאַרמסקען פּולקאָווניק איוואַנאָוו. כבוד זאָל מען אים אָפּגעבן!...

אַ גאַנצע נאַכט האָבן די סטרוזשעס געריייניקט די גאַסן. אַ גאַנצע נאַכט האָט מען געהערט דאָס קלאַפּן פון די מאַגיסטראַט־וועגענער, וואָס האָבן צוזאַמענגענומען דעם שניי און געפירט אַראָפּ צו דער ווייסל צו. אַ גאַנצע נאַכט האָבן טויזנטער אַרבעטער געקלעטערט איבער די גאַסן־לאַמטערנעס און באַהאָנגען זיי מיט שוואַרצער קרעפּע.

די לאַמטערנעס האָט מען פאַרטאָג נישט אויסגעלאָשן. פאַרהאָנ־גענע מיט קרעפּע האָבן זיי געברענט בייטאָג, און זייער געל ליכט האָט געוואָרפן אויף די גאַסן אומהיימלעכע שאָטנס.

אין אויסגעפּוצטע יום־טוב מונדירן האָבן די פּולקן פון צאַרס אַר־מיי פאַרפלייצט די ווייסל־שטאָט. אָן אויפהער האָבן זיי מאַרשירט, שעהן לאַנג האָבן זיך זייערע רייען געצויגן אָן איבעררייס. איבער דער גאַנצער לענג פון די גאַסן האָבן זיי זיך אויסגעשטעלט אין אומענדלעכע געדיכטע שפּאַלערן אויףביידע זייטן פון טראָטואַר פון די אויאַזדאַווער אַלעען ביז העט צו פּאַוואַנזעק צו.

אין דער גאַנצער באַוואָפענונג, ווי גרייט צום קאַמף, זענען זיי גע־שטאַנען, מיט די גרויסע שטיוואַליעס זיך איינגעגעסן אין די שטיינער און געבילדעט אַ וואַלד פון ביקסן און שווערדן, פון פּיקעס און באַגנעטן. גאָט אין הימל! ווער קאָן אַזאַ מחנה רירן פון אָרט. אַ וועלט קאָנען זיי דאָך חרוב מאַכן כהרף עין!... ווי שטאַרק זענען זיי, די חיילות פון צאַר, און ווי קאָן מען גאָר קלערן מלחמה צו האַלטן מיט זיי!...

די מיט גאַס איז געווען אויסגעליידיקט, פּוסט, אויסגעשטאָרבן. דער אָטעם פון טויט האָט פון דאָרט געדעכעט. און ווי שומרים פון טויט זענען געשטאַנען די לאַנגע שפּאַלערן פון די סאָלדאַטן. ווי סטאַטוען זענען זיי געשטאַנען שעהן גאַנצע, נישט אַ שאָקל געטון מיטן קאָפּ, אַ צוק נישט געטון מיטן פּנים, אַ ריר נישט געגעבן מיט אַ פוס.

אין דער טויטער שטילקייט האָבן זיך דערהערט די ערשטע טענער פון טרויער־מאַרש. טענער, וואָס האָבן געצויגן ביים האַרץ, טענער, וואָס זענען געקומען ווי פון י ע נ ע ר ז י י ט , קלאַנגען ווי פון אַן אַנ־דער וועלט.

טריט ביי טריט זענען געגאַנגען די מוזיק־קאַפּעלעס, ווי זיי וואָלטן גע־וויזן דעם וועג צום עולם האמת. און נאָך זיי האָבן זיך אַ שיט געטון גאַנצע

מחנות פון לאנג־בערדיקע פּאָפּן, אין שווארצע לאנגע פּעלערינעס ביז צו די קנעכל זענען זיי האלב געגאנגען, האלב געלאָפן, און עס האָט זיך גע־דאכט, אז דאָס האָט דער מלאך המות אליין ארויסגעשיקט זיין גווארדיע צו פארפינסטערן די שטאָט.

ערשט נאָך זיי האָט אין פיר פערד־געשפּאַן לאנגזאם זיך גערוקט דער אָרון פון פּולקאָווניק איוואנאָוו, און איינגאנצן זיך געטונקען אין א ים בלומען. ביי זיין זייט איז טריט ביי טריט געגאנגען המן הרשעס פערד, איינגעהילט אין שווארצער קרעפּע. געשפּאַנט ווי צום רייטן איז דאָס פערד געווען, נאָר אויף דעם זאָטל איז נישט געזעסן דער רייטער, א רויט קישעלע איז דאָרט געלעגן מיט די מעדאלן פון דעם העלדישן זשאנדארמ־סקי נאַטשאַלניק.

הארט נאָכן אָרון האָבן ווי אויף א פּאראד געשטעלט די פּיס די הויכע צארישע שררות מיט סקאלאנעס אין דער שפּיץ. זייערע מונדירן האָבן געפינקלט פון גאָלד און אויף זייערע בריסטן זענען געווען אויסגעשטעלט ווי סאָלדאטן מחנות גאנצע פון מעדאלן.

ווי פארלוירענע אין ים הגדול האָבן דאָרט אויסגעזען די קליינע אינדזעלעך פון די פּוילישע גלחים און אביוואטעלעס. נאָך קלענער און נעבעכדיקער האָבן דאָרט אויסגעזען די אלטע רבנים, די „דייטשן" פון דעם דאָזער שטיבל און די עטלעכע גרויסע יידישע סוחרים.

אזוי האָט באפוילן דער פּאָליציי־מייסטער מייער. די שענסטע „אביוואטעלעס" זאָלן קומען אָפּגעבן כבוד דעם קרבן פון „מיאטעזש". זענען זיי געקומען, די „אביוואטעלעס", און זיך פארלוירן אין ים פון מונ־דירן. מונדירן כלערליי און מיט כלערליי כלי־זיין, אזעלכע, וואָס ווארשע האָט נאָך נישט געהאט געזען.

כחול הים זענען זיי געווען. שעהן לאנג האָט זיך דער טרויער־צוג געצויגן און געדאכט האָט זיך, אז ער וועט זיך קיינמאָל נישט ענדיקן, אז דעם צארס מונדירן קלייבן זיך גאָרנישט צו פארלאָזן די ווארשעווער גאסן, אז זיי רייצן זיך מיט דער שטאָט און שפּעטן פון איר. זאָלן זיי וויסן, די נארישע פּאָליאקעלעך און חוצפּהדיקע יידעלעך, וואָס עס הייסט מלחמה האלטן מיטן צאר! מיט איין ריר קאָנען זיינע חיילות ווארשע

צעטראָגן. און נישט בלויז וואַרשע. מיטן גאַנצן ווייסל־לאַנד קאָנען זיי זיך אַן עצה געבן.

מיט צעשראָקענע פּנימער האָבן יידן און גויים געקוקט פון די פענסטער און זיך געטרייסלט פון פּחד. ווי קאָן מען מיט אַזאַ כּוח טשעפּען!... משוגעים מענטשן!... דער בלויזער קוק פון אַזעלכע מחנות איז דאָך געגוג...

אין דער זעלבער צייט האָט מען אויפן גענשער בית־עלמין געברענגט צו קבורה ר׳ יצחק בער קאַצקער. באַלד אינדערפרי האָט מען אים „אַרויס־געכאַפּט". געוווסט, אַז שפּעטער וועט קיין וועג נישט זיין; און לענגער וואַרטן קאָן מען דאָך בשום אופן נישט. זעלטן ווער עס האָט געוווסט פון דער לויה און זעלטן ווער האָט געוואַגט אין אַזאַ טאָג זיך צו ווייזן אין גאַס.

אַ קליינער עולם, קוים עטלעכע מנינים זענען געקומען אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד ר׳ יצחק בער קאַצקער. אַזעלכע צייטן, נעבעך. די גאַסן האָבן דאָך באַדאַרפט זיין פול, אַלע שטיבלעך וואָלטן דאָך געוועזן „נאַ פּלאַצו". פרעמדע חסידים וואָלטן זיך אויך צוגעשטעלט. דער רבי וואָלט געקומען צופאָרן... אַ קלייניקייט עפּעס, ר׳ יצחק בער קאַצקער... אַזוי נעבעך גע־שטאָרבן, און אַזאַ לוויה...

אַ קליינער עולם געוועזן. האָט מען יעדן מענטש אָנגעזען. האָט מען אויך דערקענט דניאל עפּשטיינען. עולם האָט זיך שטיל אַ שושקע געטון:

— זעסטו, ר׳ לוי איז נישטאָ און דניאל איז געקומען... נישט גע־גאַנגען צו המן הרשע, נאָר געקומען צו ר׳ יצחק בערן; אַ שיינע זאַך באמת...

צום אָפּענעם קבר זענען צוגעקומען אויך יענע חברה, די לייט, וואָס מען דערקענט זיי אויפן ערשטן קוק, מיט גרויסע טשופּרינעס און ברילן. אין די בלויזע קעפּ האָבן זיי זיך אוועקגעשטעלט. הא, הא!... וואָס איז דאָס פאַר אַ פאַרשייטקייט?... ביים קבר פון ר׳ יצחק בער קאַצקער מיט אַ בלויזן קאָפּ!...

און עפּעס האָבן זיי אַ ברום געטון. קוים וואָס מען האָט געהערט, אמת, אָבער פאָרט אַ ברום פון יענע ניגונים, איר ווייסט דאָך שוין, מיט די שבועות זייערע... אוודאי האָט עס געהאַלטן ביי פּעטש. וואָס מיינען

זיי דאָס מיט זיך, די יונגאַטשעס!... עס איז נאָך נישט הפקר די וועלט...
אַזעלכע זאַכן ביי ר׳ יצחק בערן!...

ניסים, וואָס עפּשטיין איז געווען און זיך אַריינגעמישט. ער האָט עפּעס אַ רעד געטון מיט יענע לייט. און פּאָר אַ נגיד האָבן אַלע דרך ארץ. דאָס ברומען פון דעם ניגון איז אָפּגעהאַקט געוואָרן אין דער מיט און די קאַפּעליושן האָבן באַדעקט די גרויסע טשופּרינעס פון יענע לייט.

— אדרבה —אַזוי האָט שטיל עפּשטיין אַ זאָג געטון צו יענער חברה— אפשר קאָנט איר מיר דערמאָנען כאָטש אַ רמז צו מאָל ביי מאַרקסן, אַז אין אַ ווינטער טאָג טאָר מען נישט טראָגן אַ היטל אויפן קאָפּ...

האָבן יענע לייט זיך צעשמייכלט און עס איז געוואָרן שטיל. זיי זענען צו נענטער צום קבר. מילא, פאַרוואָס נישט. זאָל זיין, ווי זיי זאָגן, אָפּגעבן כבוד אַ קרבן פון די קאָזאַקן. פּאַרט נאָך אַלעם יידישע הערצער... נאָר מען האָט זיך צוגעאיילט. שנעל פאַרשיט דאָס קבר. שנעל אָפּגעזאָגט קדיש. און גלייך זיך צעגאַנגען. מאַלע, וואָס עס קאָן נאָך געשען, ווען אַזוינע לייט שטייען דערנעבן...

נאָכמיטאָג האָבן די סטרוזשעס אַראָפּגענומען די פענער פון די הייזער. ווידער האָבן אַרבעטער געקלעטערט איבער די גאַסן־לאַמטערנעס און אַראָפּגענומען די שוואַרצע קרעפּע. די געוועלבער מיט שפּייזוואַרג האָבן זיך געעפנט. דער טראַמוואַי האָט זיך ווידער צעקלונגען איבער די גאַסן. די שטאָט האָט שנעל צוריקבאַקומען איר אַלט באַקאַנט פּנים. די יידן האָבן לייכטער אָפּגעאָטעמט. געלויבט דער אויבערשטער פאַר דעם. אַבי אַריבער. אפשר וועט שוין פון איצט אָן זיין אַ סוף צו די צרות.

נישט אַזוי שנעל נעמט אָבער אַ סוף צו די צרות. עס איז צוגע־פאַלן די נאַכט. אוי, איז דאָס געווען אַ נאַכט!... באַהיט און באַשירמט זאָלן יידן זיין פון אַזעלכע נעכט...

און צוגעגאַנגען איז עס אַזוי שטיל, אַז קיין שאָרך האָט מען נישט געהערט. אַ ביטערע שטילקייט געווען, אַ ביטערע ווי דער גאַלאָפּ פון די קאָזאַקן. אַזאַ נאַכט, אַזאַ נאַכט... הונדערטער יידישע שטיבער באַפאַלן, דערוואַקסענע זין אין קייטן געשמידט, יידישע טעכטער, כלה־מיידלעך, פון די בעטן אַרויסגעשלעפּט. אַזאַ חורבן איז נאָך נישט געווען. און דאָס

אומגליק איז נאָך גרעסער געווען, ווייל מ'האָט זיך אויף גאָרנישט גע־ריכט, ווייל איינער פון אַנדערן האָט גאָרנישט געוווסט, ווייל יעדער האָט געמיינט, אַז נאָר אים האָט דאָס אומגליק געטראָפן, אַז נאָר זיין קינד איז געוואָרן אין קייטן געשמידט, אַז נאָר זיין טאָכטער האָט מען, נעבעך, אַזוי פאַרשעמט...

אין דער פינסטערער נאַכט האָט ר' חיים שוחט ס'ערשטע מאָל אין זיין לעבן זיך צונויפגעטראָפן פּנים אל פּנים מיט „פּאַניען".

ער איז שפּעט אהיימגעקומען פון ר' יצחק בערס לוויה. זיין זון אברהמל האָט אים נישט געלאָזט גיין אַליין און האָט אים אויך שפּעטער אָפּגעפירט אַהיים און איז שוין געבליבן אין שטוב.

א מחיהדיקע וואָרעמקייט איז געווען אין שטוב. ר' חיים האָט אַ גאַנצן טאָג געפאַסט. פאַר דער לוויה נישט געוואָלט טועם זיין און שפּע־טער שוין געוואַרט ביז איבער מעריב. אַ תענית קאָן קיינמאָל נישט שאַ־דענען. אין אַזאַ ביטערע צייט אוודאי נישט. דער טיש איז געווען געגרייט. דער סאַמאָוואַר האָט מחיהדיק געזידט. און די שבתדיקע מאכלים זענען איבערגעבליבן. אין אַזאַ פינסטערן שבת האָט מען רעכט נישט טועם גע־ווען. די קאַלטע שבתדיקע פיש האָבן געהאַט טויזנט טעמים. איז מען נאָכן עסן געבליבן זיצן ביים טיש און געשמועסט.

און צו שמועסן איז געווען וועגן וואָס. האָט מען זיך טאַקע ברייט צערעדט וועגן דעם מיאוסן סוף פון „המן הרשע", און וועגן דעם „פּאַנ־זשעב". מען האָט געטרונקען איין גלאָז טיי נאָכן אַנדערן און גערעדט וועגן די קאָזאַקן, און וועגן דעם גיין אין שלאָס, און וועגן די געשרייען און געוואַלדן פון שונא ישראל אויף די פּוילישע כראַביעס, און דער עיקר האָט מען, פאַרשטייט זיך, גערעדט וועגן ר' יצחק בער קאַצקער. אַזאַ ייד, אַזאַ ייד... און אַזאַ לוויה, נעבעך... קוים אַ פּאָר מנינים יידן געווען... און אַזאַ מיתה, באַהיט זאָל מען ווערן... און ד ע ר דניאל עפּשטיין איז געקומען... פאָרט זיך געדרייט ביי ר' לייזערן...

אַזוי איז מען געזעסן און געשמועסט און צומאָל נישט געהערט, אַז דער זייגער האָט געשלאָגן צוועלף...

אַ לאַנגער דינער קלונג ביי דער טיר האָט איבערגעריסן דעם שמועס. מען האָט געכאַפּט אַ בליק צום וואַנט־זייגער. אַוואַ, שוין נאָך צוועלף,

אזוי זיך צעשמועסט... דער קלונג האָט זיך איבערגעחזרט בייז, אומגע־דולדיק... אָ?... וואָס איז דאָס? אין מיטן דער נאַכט? אַ דעפּעשע?... פון וועמען... איז נישט אַמאָל רייזעלע אין לובלין נישט עפּעס מיט אַלעם?...

ר׳ חיים שוחטס ווייב עפנט אויף מיט ציטערדיקע הענט די טיר, און דאָ גיט זיך אַ שיט אַריין אַ גאַנצע מחנה זשאַנדאַרמען, און אויך ציווילע לויפן פאַראויס.

ר׳ חיים שוחט איז פון די אומגעריכטע געסט געוואָרן אזוי צעטו־מלט, אַז ער האָט אפילו פאַרגעסן אויסצוטון דאָס הויכע יידענע היטל און בלייבן אין סאַמעטענעם קאַפּל. ער האָט זיך צומאָל נישט געכאַפּט, אַז ער דאַרף פאַרשטעקן הינטער די אויערן די לאַנגע פּיאות, אזוי צע־שראָקן האָבן אים די פּאָניעס.

— דאָ וווינט אַדאָלף פּערעץ? — האָט אַ זשאַנדאַרמען אָפיציר שטרענג אַ פרעג געטון.

— אַ טעות — האָט ר׳ חיים שוחט דערפילט, ווי אַ שווערער שטיין פאַלט אים אַראָפּ פון האַרץ און ער האָט האַלב פויליש, האַלב רוסיש געזאָגט:

— סאַרער אַדאָלף?... ווו קומט דאָ אהער אַן אַדאָלף?

אַן ערל אין ציוויל איז אָבער שוין געשטאַנען ביי אברהמלען און געזאָגט:

— דאָס איז ער... איך דערקען אים...

האָט ר׳ חיים שוחט געזען, אַז דער פּאָניע איז אַ שונא ישראל און אַ שקרן דערצו, וואָרום ווי קומט זיין אברהמל צו עפּעס אַן „אַדאָלף״, האָט ער זיך אָנגענומען מיט קוראַזש, איז צו צו דעם עלטסטן אַליין און צו אים געטענהט:

— פּאַנאַוויע... איר זענט אייך טועה... עס איז דאָך מיין אברהמל...

פון אזוינע רייד האָט דער זשאַנדאַרמען אָפיציר זיך צעשמייכלט און געענטפערט:

— מיר וויסן שוין גוט, וואָס מיר טוען, הער ראַווין, אים, אייער זון, זוכן מיר, ער פירט מלחמה מיטן קיסר — און ווענדנדיק זיך צו אברהמלען שוין שטרענגער געזאָגט: נו, קלייבט אייך צונויף!...

ר׳ חיים האָט מיט האָפענונג און שרעק געקוקט אויף זיין זון. פאַר־

וואָס שווייגט ער? פאַרוואָס שרייט ער נישט געוואַלד, אַז מען האָט אויף אים אויסגעטראַכט אַ בלבול? פאַרוואָס זאָגט ער נישט, אַז ער הייסט אברהמל און נישט עפּעס אַדאָלף?

אָבער אברהמל שווייגט. רעדט נישט אַ וואָרט. ער שטעלט זיך נאָר אויף, הייבט אָן צונויפפּאַקן עפּעס אַ רענצל, זוכט עפּעס אָדער מאַכט זיך זוכן, ווי ער וואָלט זיך געריכט, ווי ער וואָלט מסכים געווען מיט דער משוגענער שטות פון דעם זשאַנדאַרם, ווי ער וואָלט טאַקע אַליין מודה געווען, אַז ער פירט מלחמה מיטן קיסר...

אָן אָרנטלעכער פּאַניע געווען, אפשר גאָרנישט אַ שונא ישראל, ער האָט נישט געשריען, נישט געזידלט, נישט געשאָלטן מיט מיאוסע קללות, ער האָט אַליין געהייסן זיין אברהמלען מיטנעמען וואַרעמע וועש און נישט געטריבן און נישט געשטויסן.

אברהמל האָט נאָך באַוויזן עפּעס אַ שטעק איין צו געבן דעם פאָ־טער און גאַנץ שטיל אַ זאָג געטון:

— טאַטע, באַזאָרג עס צו דניאל עפּשטיינען... למען השם... עס קאָן קאָסטן יידישע קעפּ...

אינסטינקטיוו האָט ר׳ חיים שוחט דאָס דערלאַנגטע פּאַפּירל פאַר־שטעקט אונטערן גאַרטל און ערשט דאַן זיך געכאַפּט, אַז אברהמל איז אַזוי צעטומלט, אַז ער רעדט נישט צו דער זאַך... וואָס הייסט גיין צו דניאל עפּשטיין?... ווי קומט עפּשטיין פון דער „נייער פירמע" צו אַזעלכע זאַכן... אָבער דער זון האָט אים אומגעדולדיק איבערגעהאַקט:

— פרעג נישט... טו, ווי מען הייסט... געדענק, עס קאָן קאָסטן לעבנס...

אַ סך רעדן האָט מען נישט געקאָנט. די זשאַנדאַרמען האָבן נישט קיין צייט. זיי האָבן אויף היינט נאָך גענוג אַרבעט. און אברהמל איז אָן אַ זיי געזונט פאַרשוואונדן פון שטוב.

פאַרשעמט איז אויפן טיש געבליבן שטיין דער סאַמאָוואַר. אויף זיין זינגענדיק זידן האָט זיך קיינער נישט אומגעקוקט. איז ער מיד גע־וואָרן און איינגעשלאָפן. נאָר ר׳ חיים שוחט האָט איינשלאָפן נישט גע־קאָנט. מיט אָפענע אויגן איז ער געלעגן אויף זיין בעט. פאַרכאַפּט גע־וואָרן דער בן־יחיד... און פאַרוואָס? וואָס האָט מען פון אים געוואָלט?

עס קאָן דאָך נישט זיין, אז זיין קינד זאָל געהערן צו יענע לייט און אפשר?... ער האָט דאָך פּאָרט געשוויגן... נישט געוויינט... נישט געבעטן רחמים, ווי א ייד דאַרף טון, ווען מען טראַכט אוים אויף אים א בלבול... און וואָס־זשע טוט מען... פאַרלוירן א קינד... ניין, עס איז מער נישט אויסצוהאַלטן... אזא אומגליק און זיין אברהמל מוז זיין אין דער מיט... די וועלט דרייט זיך אום קאַפּויער. ס'וועט א תל־עולם... יידישע קינדער זאָלן מלחמה האַלטן מיטן קיסר... און אברהמל, זיין אברהמל... און וואָס האָט ער פון אים געוואָלט... גיין צו עפּשטיינען... איז אויך עפּשטיין... א ייד א סוחר, א גביר... ווי קומט ער צו דער חברה?... א משוגענע וועלט...

קאַפּיטל 7

שיעור נישט א ליבע

די נייע פירמע האָט געמאַכט וואָס אמאָל גרעסערע עסקים. איר אייגנטימער האָט, ווי עס פּאַסט פאַר א סאָלידן גזשיבאָווער סוחר, זי געהיטן ווי דאָס אפּל פון אויג. דניאל עפּשטיין האָט געזאָרגט, אז די ירושה פון ר' לייזערן זאָל אין זיינע געניטע הענט האָבן דעם ריכטיקן תיקון. און עס וועט נישט זיין א גוזמא, ווען מיר וועלן זאָגן, אז ר' לייזער האָט געפונען דעם געטרייסטן תלמיד און נאָכפאָלגער גראד אין דעם געוועזענעם משרת פון גזשיבאָווער הויז.

דערפון איז אָבער כלל נישט געדרונגען, אז דניאל עפּשטיין זאָל האָבן פאַרגעסן זיין אַלטע אמונה, זאָל זיך האָבן אָפּגעזאָגט פון זיינע אמאָליקע רבים, זאָל האָבן בוגד געווען אין מאַרקסן און דאַרווינען.

אזא באַשולדיקונג וואָלט געווען א נישט ריכטיקע. דער אמת איז געווען נישט אזא פּשוטער, אָבער פּאָרט אָן אמת. דניאל עפּשטיין האָט זיך צו זיינע פריערדיקע צוויי רבים צוגעקליבן א דריטן, און דער דריטער איז געווען נישט קיין אַנדערער ווי ר' לייזער עליו השלום, דער פאַר־שטאָרבענער אייגנטימער פון אַלטן גזשיבאָווער הויז.

דער צוגעקומענער דריטער רבי האָט טאַקע נישט געפּאַסט צום דומל, איז ווייט געווען פון די צוויי פריערדיקע רבים, ווי הודו איז ווייט פון כוש, אָבער אַזוי איז עס פּאָרט געווען. און אפשר איז עס גאָרנישט אַזאַ חידוש, ווי עס דאַכט זיך אויבנאויף; הודו און כוש זענען דאָך אויך געווען איין מלכות און זענען, זעט אויס, זיך נישט געגאַנגען אין וועג. אַזוי האָט אויך דניאל עפּשטיין זיך געהאַלטן אָן זיינע דריי רבים. און אַלע דריי האָבן אין זיין האַרץ, לפּחות אין דער ערשטער צייט, געלעבט בשלום.

איינער פון זיי איז געווען אַ גוי, אָבער טאַקע אַ גוי גמור, און די אַנדערע צוויי, הגם זיי האָבן איינער פון אַנדערן נישט געוווּסט און אוודאי נישט געקאָנט האָבן מיט זיך קיין שום מחזקות, האָבן זיי אָבער פּאָרט געטראָגן צוויי לאַנגע יידישע בערד.

דניאל עפּשטיין איז זיי אַלע דריי געווען געטריי און איבערגעגעבן. יעדער פון זיי האָט געהאַט ביי אים זיין באַשטימטע צייט און אָרט, אַזוי, אַז זיי זענען זיך נישט געשטאַנען אין וועג און נישט געווען אייפערזיכ־טיק איינער אויפן אַנדערן. זיי האָבן געקאָנט לעבן מיטאַנאַנדער אין פרידן און זיך נישט באַדאַרפט אַרומרייסן און מלחמה פירן צוליב דער נשמה פון דעם געוועזענעם משרת פון גזשיבאָווער הויז.

ווי געזאָגט, האָט דניאל עפּשטיין יעדן פון זיינע רבים צוגעטיילט זיין צייט, און געטון האָט ער עס אויף אַ פּראַקטישן באַלעבאַטיש סוח־רישן אופן, ווי די אינטערעסן פון דער נייער פירמע האָבן געפאָדערט.

דער טאָג האָט באַלאַנגט צו ר׳ לייזערן. אַזוי איז געווען, ווען ער איז געווען נישט מער ווי עפּעס אַ שרייבערל אין דעם גזשיבאָווער הויז, און אַזוי איז געבליבן, ווען ער האָט אַליין געגרינדעט די נייע פירמע. דער טאָג איז געווען און געבליבן כולו חול. רק מסחר. גאַנצע טעג האָט דניאל עפּשטיין פאַרבראַכט אין זיין קאַנטאָרל, וואָס האָט כמעט אַזוי אויסגעזען, ווי ביי ר׳ לייזערן. ער האָט אַלע זיינע יונגע כוחות אַוועקגע־געבן דער נייער פירמע, איז געווען אויסגעקאָכט מיט זיינע קונים, האָט זיך אינטערעסירט מיט זייערע פאַרלאַנגען און קאַפּריזן, האָט נישט בלויז געוווּסט, ווען זיי גרייטן זיך אָנצוזעצן, נאָר האָט אויך געדענקט די מיחושן פון זייערע ווייבער, דעם געזונט צושטאַנד פון זייערע קינדער און די טער־

מינען פון זייערע טעכטערס חתונות. (דאָס לעצטע האָט געהאַט גאָר אַ נאָענטע שייכות מיט די טערמינען פון די באַנקראָטן, אַזוי, אַז מען קאָן זאָגן, אַז נישט בלויז פון גוטסקייט וועגן האָט עפּשטיין אַרויסגעוויזן אַזאַ וואַרעמען אינטערעס צו די בוגרות פון זיינע סוחרים.)

ווי עס פּאַסט פאַר אַ גזשיבאָווער סוחר, איז ער געווען ראשו ורובו אַריינגעטון אין זיינע עסקים, האָט זיך געכאַפּט צו די גרעסטע געשעפטן און האָט אויך די קלענערע נישט פאַרנאַכלעסיקט. מיט איין וואָרט, עס איז געווען מיט וואָס אויסצופילן דעם טאָג.

ר׳ לייזערס קינדער האָבן סוף כל סוף באַוויליקט אַ קרומען בליק צו טון צו דער נייער פירמע, נאָר רעדן האָט זיי, פאַרשטייט זיך נישט געפּאַסט, האָבן זיי זיך געמאַכט נישט זען און נישט וויסן, ווי אַזוי זייער טאַטנס משרת פאַרברענגט זיינע טעג.

די נייע פירמע, די געשעפטן, דאָס רעדן מיט די סוחרים, די האַנדלס־ביכער, די בערזע, זענען געווען נאָר איין טייל פון דניאל עפּשטיינס לעבן. דער וואָכעדיקער טייל. דער טאָג, וואָס איז כולו חול. די נאַכט אָבער האָט דניאל עפּשטיין אָוועקגעגעבן, ווי פריער, זיינע אַלטע צוויי רבים מאַרקסן און דאַרווינען. אין די אָוונטן איז זיין אָרט געווען אויף דער גרינער גאַס און ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט ער עוסק געווען, צוזאַמען מיט זיינע אַלטע חברים, אין ליידנשאַפטלעכע וויכוחים וועגן איינאָרדענען די נייע ליכטיקע וועלט. די נייע וועלט פון גליק און גערעכטיקייט, פון יושר און פרידן. די נייע וועלט, פון וועלכער עס וועלן פאַרטריבן ווערן דער קיסר און דער רבונו של עולם. די נייע וועלט, אין וועלכער דער ייד מיט דער לאַנגער, וויסער, רבנישער באָרד, מאַרקס און דער גוי — דאַרווין וועלן קעניגן אין פרידן און פריינטשאַפט.

מיט דער דאָזיקער איינטיילונג פון זיין צייט אין אַ וואָכעדיקן טאָג און יום־טובדיקער נאַכט איז דניאל עפּשטיין נישט געווען עפּעס אַן אויסנאַם. פיל פון זיינע אַמאָליקע חברימלעך, געוועזענע „שרייבערלעך" ביי ר׳ לייזערן האָבן זיך אויך נישט אַנדערש געפירט. זיי האָבן אויך שוין געפירט גרויסע עסקים, אָבער אויף דער גרינער גאַס זענען זיי ווייטער געקומען, און עס איז קיינעם פון זיי נישט איינגעפאַלן, אַז זיי באַלאַנגען

איצט צו אַן אַנדערן לאַגער, אַ לאַגער, וואָס דאַרף היטן דעם קיסר און נישט איינרייסן מיטן רבונו של עולם.

די דאָזיקע התנהגות איז אין תוך געגומען נישט געווען אַזאַ פּלא, ווי עס קאָן זיך עמיצן אין פלוג אויסדאַכטן. אַזוי האָבן זיך יידן אייגנט־לעך פון שטענדיק אָן געפירט. צווישן קודש און חול אַוועקגעשטעלט אַ וואַנט. נישט אויסמישן, נישט צוזאַמענפּאָרן. בייטאָג האָט מען געמסחרט, איז מען געווען אַריינגעטון אין די הבלים פון דער וועלט, האָט מען אפילו זיך נישט אָפּגעשטעלט פון אויסכאַפּן דעם צווייטנס געשעפט, האָט מען גאַנץ אָפט נישט געלעבט בשלום מיטן אמת און נישט איינמאָל שיעור נישט פאַרלוירן דעם צלם אלקים. איז אָבער צוגעפאַלן די נאַכט, איז מען געוואָרן אַן אַנדערער מענטש, איז מען אַוועק אין בית־המדרש אָדער אין שטיבל, האָט מען ביי דער גמרא פאַרגעסן אַלע נאַרישקייטן פון די פּוסטע טעג, האָט מען זיך מחיה געווען מיט אַ שכלדיקן מהרש״א און געשעפּט נחת פון תוספת שאַרפער קשיה...

ר׳ יעקב עפּשטיינס זון האָט נישט מער ווי אויסגעטוישט די גמרא אויף די ספרים פון מאַרקסן. אַסך מחדש געווען האָט ער נישט, הגם סיי אין בית־המדרש, סיי אויף דער גרינער גאַס וואָלט מען נישט אויפגענו־מען דעם פאַרגלייך מיט צופרידנהייט. ביידע צדדים וואָלטן אויך געהאַט געגוג מאָטיוון אָפּצוּוואַרפן דעם פאַרגלייך, וואָלטן געהאַט אפילו געגוג טעמים זיך צו פילן באַליידיקט און געקרענקט פון אַזאַ פאַרגלייכעניש. און איינער פון די הויפּט־טעמים, וואָס ביידע צדדים וואָלטן אַרויסגע־רוקט, וואָלט געווען איין און דער זעלבער. אין בית־המדרש וואָלט מען זיך, חלילה נישט געזעצט לערנען אויף איין באַנק מיט אַן אשה. די גרינע גאַס דאַקעגן האָט נישט געמאַכט קיין אונטערשיד צווישן מענטשן, האָט הייס געקעמפט פאַר דער פרייהייט פון דער פרוי און האָט זייער גערן אויפ־געגומען נשים.

די גמרא איז געווען פאַרשלאָסן פאַר נשים, מאַרקס אָבער האָט פאַר זיי ברייט געעפנט די עמודים פון זיין „קאַפּיטאַל״. און די יונגע שיינע טעכטער פון די וואַרשעווער גבירים האָבן זיך מיט ברען אַ וואָרף געטון צו די ווונדערלעכע עמודים און באַלד אויך באַוויזן, אַז זיי זענען נישט בלויז טרייע און איבערגעגעבענע שילערינס, נאָר זיי פאַרשטייען נישט

ערגער פון די מאַנסבילן די אַלע וויכטיקע ענינים, וואָס זענען אַרומגע־רעדט געוואָרן אויף דער גרינער גאַס.

אויף דער גרינער גאַס האָט דניאל עפּשטיין געשלאָסן אויך זיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט לאַניא פרענקעל, ר' לוים טאָכטער און ר' לייזערס אייניקל.

גאַנץ וואַרשע האָט געוווּסט, אַז ר' לוי האָט אַ געראָטענע און שיינע טאָכטער. ר' לוי אַליין האָט עס אויך געוווּסט און ליב געהאַט דאָס צו הערן. אָפּגעבן זיך מיט זיין לאהלע האָט ער, פאַרשטייט זיך, קיין צייט נישט געהאַט. עס האָט אים אפילו נישט געקאָנט איינפאַלן, אַז ער דאַרף עס טון. ווי קומען אַזעלכע זאַכן צו ר' לייזערס זון?... ער האָט, פאַר־שטייט זיך, געטון ס'זייניקע. נישט געקאַרגט חלילה קיין געלט פאַר זיין איינציקער טאָכטער. די טייערסטע פּענסיאָן און די בעסטע פּראָפעסאָרן האָבן שוין געזאָרגט, אַז לאהלע זאָל ווערן לייט. און ער האָט זיך נישט געגאַרט אין די פּראָפעסאָרן. לאהלע האָט גערעדט אַ פּויליש, אַז נאַטאַנזאָנס טעכטער האָבן זיך געמעגט באַהאַלטן. און ערשט רוסיש און פראַנצויזיש, און דייטש!... ר' לוי איז געוועזן שטאָלץ מיט זיין טאָכטער. נישט גלאַט עפּעס אַ יפת־תואר, נאָר אַ מענטש!... אַ פייערדיקער קאָפּ!... זיצט גאַנצע טעג און האַלבע נעכט איבער די ביכער... נישט קשה, מיט ר' לייזערס אייניקל וועט מען זיך קאָנען ווייזן אין דער וועלט... אלא מיט יידישקייט? מילא, וואָס דאַרף דען אַן אשה וויסן... אַז דער אויבערשטער וועט העלפן און מען וועט מיט מזל אַ שידוך טון, וועט ר' לייזערס אייניקל זיין אַ כשרע יידישע טאָכטער. נאָר ווי דען...

ר' לוים טאָכטער האָט געגעסן ביי איין טיש צוזאַמען מיט איר פאָטער, איז געשלאָפן מיט אים אונטער איין דאַך, האָט פון זיין געלט זיך אָנגעטון ביי די טייערסטע שניידערינס, האָט געלאָזט ר' לוין צאָלן פאַר די פּראָפעסאָרן, האָט זיך געלאָזט באַוווּנדערן פון איר טאַטע־מאַמע מיט איר געלערנטקייט, אָבער דאָס האָט איר נישט געשטערט צו לעבן אין אַ וועלט, וועלכע האָט נישט געהאַט קיין שום געמיינזאַמעס (ריכטיקער: זי האָט אַזוי געמיינט) מיט דעם אַלטן הויז אויפן גזשיבאָוו. אַ וועלט, צו וועלכער איר פאָטער האָט נישט געהאַט קיין שום צוטריט. אַ וועלט, אין וועלכער סלאַוואַצקי און מיצקיעוויטש האָבן ריוואַליזירט וועגן דעם דיכ־

טער־טראָן. אַ וועלט, צו וועלכער עס האָבן געהערט די פיין געבילדעטע מעכטער פון די חסידיש גבירישע הייזער.

די נייע לידער פון קאַמף און טראַץ האָבן זיך מיט שטורעם אַריינגעריסן אין דער דאָזיקער וועלט פון אידיליע און נבואישער פּאָעזיע און לאַניא (אַזוי האָט מען זי אין דער דאָזיקער נייער וועלט גערופן) מיט אירע חברטעס האָבן אָנגעהויבן אויך אַרויפקומען אויף דער גרינער גאַס. זייערע שיינע שוואַרצע אויגן, פון וועלכע דאָס גבירישקייט האָט נישט געקאָנט פאַרטרייבן דעם אַלטן גלות־טרויער, האָבן זיך פאַרטיפט אין די ערנסטע בלעטער פון פּראָלעטאַרישן קאַמף, און זייערע איידעלע פּנימער פון צניעותדיקע יידישע טעכטער האָבן זיך לייכט גערויטלט ביים צוהערן זיך צו די הייסע וויכוחים, אין וועלכע דאָס וואָרט רעוואָלוציע האָט זיך אָן אויפהער איבערגעחזרט.

דאָרט טאַקע אויף דער גרינער גאַס האָט לאַניא, ר' לייזערס אייניקל, געשלאָסן גוטפריינטשאַפט מיט איר זיידעס משרת.

שווער צו זאָגן, וואָס עס האָט לאַניאן און דניאלן נאָענט געמאַכט. אויף דניאלן איז אייגנטלעך קיין קשיא נישט. לאַניא האָט געהערט צו די מיידלעך, וואָס אַן אויג פון אַ מאַן קאָן גלייכגילטיק נישט פאַרבייגיין. אפילו יידן חסידים, וואָס קוקן נישט אויף אַן אשה, האָבן געוווּסט, אַז ר' לוים טאָכטער איז אַ יפת־תואר. אָבער וואָס האָט לאַניא געזען אין דעם נישט הויכן און נישט שיינעם דניאל? האָבן זיינע קלוגע לאַכעדיקע אויגן זי גערופן? האָט דער גוטער שמייכל פון זיין פּנים איר אויפמערקזאַמקייט צו זיך געצויגן?

שווער צו וויסן פאַרוואָס צוויי יונגע מענטשן זאָגן זיך מיט אַמאָל: דו און נאָר דו... אפשר האָט פאַר יעדן פון זיי געהאַט אַ באַזונדערן רייץ אויך דאָס, וואָס אַזאַ מעכטיקע וואַנט ווי אָרים און רייך האָט זיי צעטיילט... אפשר האָבן זיי אין זייער נאָענטקייט אויסגעדריקט דעם טראַץ קעגן דער וועלט, וועלכע זיי האָבן פאַראורטיילט צו אונטערגאַנג? אפשר האָבן זיי אין זיך געזען דעם אָנזאָג פון דער נייער צייט, וואָס רוקט אָן?

שווער אויף די שאלות צו ענטפערן, אָבער נישט שווער איז געווען פעסטצושטעלן, אַז עפּעס ציט די ביידע צו זיך, און הגם גערעדט האָבן זיי צווישן זיך נישט „פּערזענלעך" נאָר וועגן מאַרקסן, לאַסאַלן, ענגעלס און

נאָך אזוינע ענינים, האָט זיך אָבער דאָס פּערזענלעכע וואָס אַמאָל מער אַריינגעריסן אין זייערע באַציאונגען.

זיי האָבן קיינמאָל נישט באַוויזן צו פאַרענדיקן זייער שמועס אין דער דירה אויף דער גרינער גאַס, זענען זיי שפּעטער צוזאַמען אַראָפּ און עפּשטיין האָט לאַניאַן אָפּגעפירט אַהיים. אַזוי האָט עס געהייסן. הגם גאַנץ גענוי איז עס אַזוי נישט געווען. ביז צו דער גאַס, וווּ ר׳ לוי האָט געוווינט, זענען זיי עפּעס קיינמאָל נישט דערגאַנגען. צוקומענדיק נאָענט צו דער גאַס, האָבן זיי פאַרקירעוועט צוריק, און אַזוי האָט דאָס אָפּפירן אַהיים זיך פאַרצויגן אויף שעהן גאַנצע.

אָפט איז דער שמועס איבערגעריסן געוואָרן און דאַמאָלס זענען זיי געגאַנגען הארט נעבנאַנאַנדער און געשוויגן. און דאָס שווייגן איז געווען אַנגענעם און גוט און האָט נאָך נענטער געמאַכט איינעם צום אַנדערן, ווי דאָס רעדן. טיילמאָל האָט עפּשטיין בעתן שווייגן אָנגענומען לאַניאַס אָרעם און עס האָט זיך אים דאַמאָלס געדאַכט, אַז דער אָרעם אירער ציטערט לייכט.

וועגן עפּשטיינס אַרבעט אין דער גזשיבאָווער פירמע האָבן זיי קיינמאָל נישט גערעדט. צי ווייל זיי האָבן געהאַט וויכטיקערע ענינים, צי ווייל זיי האָבן געפילט, אַז דאָס איז אַ זאַך, וואָס מוז זיי דערווייטערן פון זיך. און דאָס זעלבע איז געווען, ווען עפּשטיין האָט זיך געזעגנט מיטן גזשיבאָווער הויז און פאַרלייגט די נייע פירמע.

זיי האָבן בכלל ווייניק גערעדט וועגן זייערע אייגענע ענינים. האַלבע ווערטער, רמזים זענען קוים צווישן זיי געפאַלן וועגן זייער נאָענטקייט.

צעבונטעוועטע קעגן דער אַלטער פאַרשימלטער וועלט, ווי עס האָט אין די שטורמישע דיסקוסיעס געהייסן, און קעגן אַלעם, וואָס איז מיט איר פאַרבונדן, איז אָבער די יידישע שעמעוודיקייט געלעגן צו טיף אין זייערע ביינער, און אַזוי ווייט אַריינגעדרונגען אין זייער בלוט, אַז זיי זאָלן זיך קאָנען פון איר מאַכט באַפרייען. האָט ביי האַנט מיטן בונט קעגן קיסר איז אויך געגאַנגען דער אויפשטאַנד קעגן דער מאָראַל פון דער אַלטער וועלט, קעגן די „קאָנווענציאָנעלע ליגנס" פון דער אַלטער פאַרפוילטער געזעלשאַפט. אין דער נייער ליטעראַטור און אין די דיסקוסיעס האָט די פרייע ליבע געפייערט איר גרויסן טריאומף צוג.

לאניא און עפּשטיין זענען געווען, פאַרשטייט זיך, ווי אַלע זייערע פריינט און באַקאַנטע, דורכגענומען מיט די דאָזיקע אידעען, זענען גע־ווען איבערצייגט אין זייער ריכטיקייט און אמת. דאָס אַלץ איז געווען, ווען מ׳האָט גערעדט אין כּלל אריין, אין דער טעאָריע. אין דער פּראַקטיק אָבער איז עס נישט געווען אַזוי לייכט צו באַזייטיקן די אַלע נאַרישע און אומזיניקע פאַראורטיילן פון דער אַלטער אָפּשטאַרבנדיקער וועלט. פאַר ר׳ יעקב עפּשטיינס זון און ר׳ לויס טאָכטער איז געווען שווער, אומבאַקוועם, יאָ, כּמעט פיזיש אוממעגלעך אָנצומעסטן די אַלע שיינע און ריכטיקע אידעען טאַקע צו זיך אַליין. און אפשר האָט עס אַנדערש אויך נישט גע־קאָנט זיין. אַ בונטאַר איז נאָר דער קנעכט, וואָס זיינע הענט זענען גע־בונדן אין קייטן. באַפרייט, הערט ער אויף צו רעוואָלטירן.

די יידישע שעמעוודיקייט האָט לאניאן און דניאלן אפשר אַמ־שטאַרקסטן געפּענטעט, געפּענטעט אַזוי ווייט, אַז זיי האָבן אפילו נישט געטראַכט, אַז עס קאָן אַנדערש זיין און, נישט אָפּגעבנדיק זיך אַ חשבון, האָבן זיי וועגן די זאַכן גערעדט אפשר נישט גאַנץ אַנדערש, ווי טאַטע־מאַמע אין געוויסע נאַכט־שעהן...

עס איז אָבער זיי גוט געווען מיט די האַלבע ווערטער און רמזים. און טיילמאָל האָבן זיי זיך נישט געקאָנט דערוואַרטן דעם סוף פון די אומענדלעכע דיסקוסיעס אויף דער גרינער גאַס, זיי האָבן זיך שטילער־הייט אַרויסגערוקט פון דער טיר מיט עפּעס אַ פאַרלעגענעם שמייכל, זיי זענען שנעל אַראָפּגעלאָפן פון די שמאָלע טרעפּ, ווי זיי וואָלטן מורא גע־האַט, אַז עמיצער וועט זיי נאָכיאָגן. און זיי האָבן שווייגנדיקע שפּאַצירט, צוגעבויגן איינער צום אַנדערן.

דאָס שפּאַצירן איבער דער גאַס איז שפּעטער געוואָרן פאַר ביידע צו ווייניק. האָבן זיי אָנגעהויבן צו גיין צוזאַמען אין טעאַטער.

מיט האַרץ־קלאַפּעניש און גלייכצייטיק מיט שטאָלץ איז לאניא גע־זעסן אין טעאַטער נעבן עפּשטיינען. מ׳קאָן „זי דאָך זען" און „אָפּטראָגן" דעם פּאָטער. עס האָט לאניאן פאַרקלעמט ביים האַרץ דער בלויזער גע־דאַנק, וואָס עס וואָלט זיך אין שטוב אָפּגעטון. גיין אין פּוילישע שולן, לערנען זיך ביי פּראָפעסאָרן, לייענען ביכלעך, גיין מיט פריינדינס אין טעאַטער, דאָס אַלץ איז געווען כּשר אין חסידיש־נגידישע שטובן. אָבער

„ארומשלעפן זיך מיט יונגען!"... לאניא האָט ביי דעם געדאַנק אויפגע־שווידערט. זי איז אָבער אויך געווען צופרידן פון זיך, פון איר „טאַט". זי האָט געפילט, אַז מיטן גיין מיט עפשטיינען אין טעאַטער. פירט זי אַ קאַמף, אַ שווערן און אָפּערווייליקן קאַמף קעגן דער פינסטערניש. און זי איז גרייט געווען פאַר דעם קאַמף צו ליידן, גרייט געווען, ווי עס האָט זיך איר געדאַכט, ביז צו מסירת נפש.

וועגן דעם, וואָס מיט זיי ביידע וועט זיין, האָבן זיי צווישן זיך נישט גערעדט. אָבער לאַניא האָט געוווּסט, אַז ביים גיין אין טעאַטער און שפּאַצירן קאָן עס נישט בלייבן. זי מוז סוף כל סוף רעדן אָפן אינדערהיים. זי מוז זיי דערציילן וועגן אַלעם און אויך וועגן עפשטיינען, פאַרשטייט זיך, זי וועט זיי זאָגן אָפן, אַז זי וויל נישט זייער נדן, זי דאַרף נישט... זי וועט אַוועק פון שטוב, אַוועק... יאָ, זי מוז אָפן רעדן... און שפּעטער ערשט וועגן אַלעם דערציילן עפשטיינען...

אָבער מיט וועמען רעדן? לאַניא וואָלט אַמבעסטן געוואָלט רעדן מיט דער מוטער. דבורהלע איז ווי אַ שטילע טויב. איר מאַנס גרויסקייט האָט זי אינגאַנצן צוגעדריקט, צו שטויב געמאַכט. מיט איר וועט עס זיין לייכטער... געווים... לאַניא האָט זיך פאַרשעמט פון אַזאַ פּחדנות... אַ שיינע קעמפערין, וואָס וויל זיך גלייך באַהאַלטן אונטער דער מאַמעס פאַרטוך... מ'קאָן פירן אַ קאַמף מיט אַזעלכע העלדינס!... נישטאָ וואָס צו רעדן... ניין! דווקא מיטן טאַטן וועט זי רעדן, נאָר מיט אים! עס איז דאָך אַ רחמנות אויף דער מאַמע... זאָל געשען, וואָס עס וויל. ער מוז עס וויסן!...

פאַרשידענע טערמינען האָט זי זיך שוין געהאַט באַשטימט צו רעדן מיט ר' לוין, נאָר יעדעס מאָל אָפּגעלייגט. נישט צוליב פּחדנות... נאָר עס האָט זיך שוין אַזוי געמאַכט... יעדעס מאָל האָט זיך געמאַכט אַן אַנדערע סיבה. און מיט ר' לוין איז נישט אַזוי לייכט צו רעדן. אינדערוואָכן האָט ער דאָך קיינמאָל קיין צייט נישט. אַ גאַנצן טאָג געשעפטן און געשעפטן, און אויב נישט געשעפטן, איז סעסיעס, אסיפות און נאָך אַזעלכע ענינים.

אַמבעסטן איז שבת. נאָכן עסן. די אורחים גייען אַוועק. דער טאַטע

לענט זיך צו. שפּעטער זיצט ער ביי אַ ספר, איז עפּעס טועם... יאָ, דאַ־מאָלס איז די בעסטע צייט, דאַמאָלס וועט זי אַריין צו אים און אים זאָגן.

לאַניאַ האָט געפילט, ווי אַ האַלבע לאַסט איז איר אַראָפּגעפאַלן פון איר׳ע פּלייצעס, קוים האָט זי שוין באַשטימט דעם טאָג. איצט דאַרף מען נאָר פעסטשטעלן, וואָס מ׳דאַרף רעדן. אָבער וועגן דעם האָט לאַניאַ נישט קיין דאגות. זי האָט זיך גענוג אָנגעלייענט און גענוג אָנגעהערט אויף די פאַרזאַמלונגען, אַז זי זאָל וויסן, וואָס זי האָט צו זאָגן. זי וועט שוין וויסן ווי אַזוי אָנצוהייבן, מיט וועלכע אַרגומענטן אַרויסצוטרעטן אין דער אַנטשיידענער שעה און ווי אַזוי צו ענדיקן... רואיק, נישט אויפרעגן זיך, למען השם, אַ טרער נישט לאָזן.

לאַניאַ איז שוין געווען פאַרטיק מיט אַלעם, מיטן שבתדיקן טאָג, מיט דעם, וואָס זי דאַרף רעדן, מיט דער גענויער שעה, ווען ר׳ לוי וועט זיצן בײַם מדרש נאָכן מנוחהדיקן שבת־דרימל, נאָר עפּעס האָט זיך שטענ־דיק געמאַכט אַזוי, אַז גראַד ד ע ם שבת האָט זי „נישט געקאָנט״, האָט זי קיין צייט נישט געהאַט, איז עפּעס נישט מעגלעך געווען. אַמאָל האָט זי פאַרגעסן און איינגעלאַדן צו זיך אַ פריינדין, אַמאָל האָט זי גע־מוזט, אומבאַדינגט געמוזט, עפּעס דערליידיקן אין גאַס. אַמאָל איז די מאַמע געזעסן אין דער זעלבער שטוב, אַמאָל איז גלאַט נישט געווען קיין שטימונג. קורץ, לאַניאַ האָט זיך אַליין מער נישט געקאָנט נאַרן. זי האָט געוווּסט, אַז זי האָט איינפאַך מורא דאָס מויל צו עפענען. זי האָט זיך אַליין געזידלט פאַר פּחדנות און איינמאָל פאַר אַלע מאָל באַשלאָסן, אַז ד ע ם שבת מוז עס געשען. איר באַשלוס האָט זי געהאַלטן פאַר אַ גרויסן סוד. האָט מיט קיינעם וועגן דעם אַ וואָרט נישט גערעדט. מיט עפּשטיי־נען אוודאי נישט. אירע פריינדינס האָט זי בלויז געגעבן אָנצוהערן, אַז זי גרייט זיך צו עפּעס, אַז זי וועט זיי ווייזן ווי אַזוי מ׳פירט דורך אַ טאַט, אַז אַזוי ווייטער קאָן עס נישט גיין, אַז עס איז אַ חרפּה פאַר דער היינ־טיקער פרוי צו שטיין פון דערווייטן און זיך בלויז צוקוקן צום קאַמף. מען מוז אַליין טון, מען מוז זיין האַרט און דרייסט און מען טאָר זיך נישט רעכענען מיט קיינע סענטימענטן.

דער פּריסטאַוו פון זיבעטן צירקל, דער הויכער גוי גאַלוכאָוו, וועל־

בער רירט זיך נישט א טריט אָן זיין כלב, האָט מיטאמאָל צונישט געמאכט אַלע דרייסטע פּלענער פון ר׳ לוים קעמפּעריישער טאָכטער.

אין דעם הויכן ברייטן אַנלען־שטול אויבן־אָן ביים גרויסן שבת־דיקן טיש איז געזעסן ר׳ לוי און האַלב געדרימלט. די קינדער זענען זיך שוין געהאט צעגאנגען, די אורחים זענען אוועק, נאָר דבורהלע האָט די ברעקלעך פון דער שבתדיקער חלה אָפּגעשעארט מיט א קליין זילבערן בער־שטל פון ווייסן טישטעך און זיי צונויפגענומען אין א זילבערן טעצל.

א גוטע, זאטע מידקייט האָט זיך נאָך דער שבתדיקער סעודה צע־גאָסן איבער ר׳ לוים גוף. ער איז פויל זיך צו רירן פון אָרט. עס ווילט זיך אים נישט אויפהייבן און צוגיין צו דער סאָפע אין שלאָף־צימער. דער האַלב דרימל ביים טיש האָט אין זיך עפּעס א באזונדערן עונג שבת.

דער בייזער חלום

פּלוצים קומט אים פאָר, ווי דער הויכער פּריסטאוו גאלוכאָוו מיט זיין כלב שטייט נעבן אים. אַלע בייזע חלומות אויף די גויימס קעפּ!... שבת נאָך מיטאָג זאָל אים גאָר קומען צו חלום דער פּרצוף פון א קאצאפ... ר׳ לוי רייסט מיט געוואַלד אויף די אויגן. צייט אויפצושטעלן זיך און אוועקלייגן אויף דער סאָפע. אָבער זע נאָר זע!... עס איז גאָר נישט געווען קיין חלום. גאלוכאָוו אין מונדיר שטייט טאקע דאָ נעבן אים, אין זיין עס־שטוב. דבורהלע בעט אים שוין זיצן. גאלוכאָוו האַלט זיך אין איין אַנט־שולדיקן און דריקט אוים זיין פּארדרום, צי ער האָט חלילה נישט געשטערט און דערביי צעלייגט זיך א שמייכל אויף זיין ברייט־קאצאפּיש פּנים.

דער שלאָף פארשווינדט מיטאמאָל פון ר׳ לוין. דערפאר באהערשט אים א פּארדרום. האָ? וואָס איז דאָס? שבת נאָך דער סעודה דער פּרים־טאוו ביי אים אין שטוב?... האָבן שוין יידישע עזות־פּנימער ווידער עפּעס אָנגעבראָיעט? נישט אויסצוהאַלטן מיט די יידעלעך, א מינוט מנוחה נישט צו האָבן צוליב זיי.

ר׳ לוים פּנים ווערט שטרענג, בייז, פארכמורעט. אָבער באַלד דער־מאָנט ער זיך, אז די יידישע עזות פּנימער זענען דאָ נישטאָ, אז נעבן אים שטייט גאָר דער פּריסטאוו פון זיבעטן צירקל, גאלוכאָוו מיט זיין כלב,

און ר׳ לוי צעשמייכלט זיך מיט אַ נעצוואונגען זויער שמייכעלע. ביטע, זאָל דער גאספאדין פּריסטאוו זיך צוזעצן, זייער אנגענעם, זייער...

גאלוכאָוו זעצט זיך צו. זיין שווערד, וואָס הענגט אים נאָך ביי דער זייט, טוט אַ דראָענדיקן קלונג, אָנקלאפּנדיק זיך אָן דער פּאָדלאָגע. דער כלב זיינער צעלייגט זיך ברייט אונטערן טיש ביי זיין אדונס פיס. געזען אזא אָנשיקעניש. אַ סוף צו ר׳ לוויס שבתדיקן שלאָף.

גאלוכאָוו פילט זיך אין דער ערשטער מינוט אויף עפּעס נישט באַקוועם. זיין באַסאָווע שטים, פאַר וועלכער די פּורמאַנעס און סטרוזשעס ציטערן אימת מות, קלינגט דאָ, אין ר׳ לויס צימער, ווייך און צוגעלייגט. אָ, ניין... ראדי באָגא... אָן כיבוד... ער בייגט זיך אלע ווײַלע פאַר דבורה־לע... ער וועט נישט טועם זיין... גאָט באַהיט... אין אַ פּראזדניק שטערן... ארײַנגעפאלן בלויז אויף אַ ווײַלינקע... ווי צו אַ שכן...

אויפן טיש שטייט שוין אַ קאראַפקע פון געבלימלטן גלאָז, פון וועלכער עס שיינט אַרויס דער גאָלדענער בענעדיקטין. דאַמאָלס הייבן אָן גאלוכאָווס אויגן צו פינטלען, און, ווען צו זיין נאָז דערגרייכט דער ריח פון דעם געפילטן העכט און זיין שאַרף אויג דערזעט דעם גרויסן קאַרפּן־קאָפּ, וואָס טוליעט זיך צו דער פּעצענע העכט, פילט גאלוכאָוו, אַז ער איז נישט אימשטאַנד מער צו קעמפן. דער בענעדיקטין איז ווערט, אַז מען זאָל פאַר אים קאַפּיטולירן, און די פיש האָבן אוודאי דאָס רעכט צו פאַרלאַנגען פון אַ צאַרסקי אָפיצער זיך אונטערצוגעבן. איז ער מסכים. אַ גאַלאַנטער קאַוואַליר מוז אויספירן אַלע באַפעלן פון דער מאַדאַם. ער וועט אָבער נאָר טועם זיין, נישט מער... פון מבינות וועגן... וואָרום אויף פיש איז ער, גאלוכאָוו, גאָר דער אמתער מבין... כע, כע, כע... נאָר אַז מ׳וויל פילן דעם אמתן טעם פון פיש, מוז מען קודם כל דורכשווענקען דעם האַלדז מיט בענעדיקטין נישט וואָר, פאַן לוי?

ר׳ לוי שאָקלט צו מיטן קאָפּ און גאלוכאָוו גיסט זיך אָן אַ כוסה, זאָגט לחיים ביי דער צווייטער און צעוואַרעמט זיך ערשט ביי דער דריטער.

ערשט דאַמאָלס איז געקומען די צייט אויף די פיש. ווי אַן אמתער פאַכמאַן איז ער צוגעטרעטן צו דער אַרבעט איבער דעם פּאַלמיסעק פיש. מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן, צום פּאַלמיסעק, קאָפּ, האָט ער געאַרבעט סיסטעמאַטיש, אָן געאייל. ער האָט געאַרבעט שווער, ערנסט, מיט כוונה, איז

געווען אַזוי פאַרטון אין דער אַרבעט, אַז דער שמייכל איז פאַרשוואונדן פון זיין געזיכט. גאַלוכאָוו האָט געטונקען די ווייכע, פעטע חלה אין דער פיש־יוך, און זיין ברייט קאַצאַפיש פּנים איז געוואָרן ערנסטער, קאָנצענ־טרירט. ער האָט געשטופּט די חלה אין מויל האַסטיק, אָן אויפהער. ער האָט נאָכדעם מיט דער חלה אויף ריין אויסגעשאַרט דעם פּאַלמיסעק און ערשט דאַן זיך גענומען צו די פיש. מיט אַ מעסער האָט ער געשניטן די פּעצענעם העכט, געשיקט זיי מיטן גאָפּל אויפגעכאַפּט און מיט כוונה צו־געטראָגן צום מויל.

ווען ער איז דערגאַנגען צום קאַרפּן־קאָפּ, איז ער שוין געווען כמעט ביי די לעצטע כוחות. דער בענעדיקטין איז אָבער געקומען צו הילף, און האָט אים צוגעגעבן פרישן קוראַזש און כוח און סוף כל סוף איז ער אויך דעם קאַרפּן־קאָפּ בייגעקומען. איבערן פּאַלמיסעק זענען געבליבן ליגן, ווי נאָך אַ געוווּנענער שלאַכט, די צעבראָכענע ביינער פון באַזיגטן שונא.

מיט דער סערוועטע האָט ער זיך אָפּגעווישט דאָס מויל, דאַן דאָס פּנים און דעם שטערן, אויף וועלכן שפּריצן פון דער פיש־יוך האָבן זיך צונויפגעמישט מיט טראָפּנס שווייס פון דער שווערער האָרעוואַניע.

ער האָט זיך נאָכאַמאָל דורכגעשווענקט דעם האַלדז מיט אַ כוסה, וואָס האָט געזאָלט זיין אַ מין פּריז פאַר דעם אָפּגעהאַלטענעם זיג, און ערשט דאַן האָט ער צוריקבאַקומען לשון. יעי באָגו, מאַדאַם... ווי לאַנג ער לעבט, נאָך אַזעלכעס נישט טועם געווען... יעי באָגו... אין מאָסקווע וועט מען אַזאַ פיש נישט באַקומען...

לאַנג רעדן האָט גאַלוכאָוו קיין צייט נישט געהאַט. נאָכן אָפּגעהאַל־טענעם נצחון איבער די שבתדיקע העכט און קאַרפּן, האָבן זיך אויפן טיש באַוויזן פּיס, אַרומגענומען ווי מיט אַ גירלאַנדע מיט צעהאַקטע צי־בעלעם, פון וועלכער עס האָט זיך געטראָגן אַזאַ אַראָמאַט, אַז גאַלוכאָוו האָט זיך מער נישט געלאָזט בעטן, האָט ברייט צעעפנט דאָס מויל און גענומען אכלען מיט אַזאַ געאייל און אימפּעט, ווי ער וואָלט מורא געהאַט צו פאַרשפּעטיקן און נישט באַוויזן עפּעס דעריאָגן.

ר' לוי האָט געקוקט אָן אַ זייט. פרעסט ווי אַ דבר אחד... אָבער נאָך וואָס איז ער געקומען? עס קאָן דאָך נישט זיין, אַז בלויז צוליב דער אכילה... פרעגן אָבער פּאַסט נישט. איבעריגנס, פּאַניע וואָלט סיי ווי נישט

פאַרשטאַנען, וואָס מען רעדט צו אים. אַז מען איז אַזוי אַריינגעטאָן אין פּרעס...

ווען עס איז געקומען די רייע פון טשאָלנט און קישקע, האָט גאַלאָ־כּאָוו געמוזט אָראָפּנעמען דעם פּאַסעק פון זיין מונדיר. זיין אַרבעט האָט ער אָבער ווייטער געטון בשלימות, אויך שפּעטער מיטן צימעס און מיטן געגנזס. ביים קאַמפּאָט האָט ער אָפּגעאָטעמט ווי אַ באַרג־גייער, וואָס האָט ענדלעך דערגרייכט דעם שפּיץ. פון גרויס התפעלות האָט ער גענומען קושן דבורהלעס הענט. גאָלדענע הענט, האָט ער געפּראַלט, אַזעלכע מאכלים... יעי באָגו... אַזעלכעס נאָך נישט טועם געווען. די צונג האָט זיך אים גע־פּלאָנטערט. שכור ווי לוט. ר׳ לוי האָט נישט געוווסט, צי ער זאָל זיין צופרידן אָדער נישט. דער ערל ווייסט דאָך שוין גאָרנישט, וואָס מיט אים טוט זיך.

מיט ציטערנדיקע הענט האָט גאַלוכאָוו גענומען גלייכמאַכן דעם מונדיר. קוים מיט צרות פאַרקנעפּלט דעם פּאַסעק. ער האָט זיך אויפגע־שטעלט און צוזאַמען מיט אים האָט זיך אויך אויפגעשטעלט דער כּלב.

די ווערטער האָבן זיך קוים אַרויסגעריסן פון זיין מויל, פון וועלכן עס האָט געזעצט אַ הייסע פּאַרע. פונדעסטוועגן האָט ער געזאָגט דאָס, וואָס ער האָט געהאַט צו זאָגן. הערט די עצה פון אַ גוטן פריינט, פּאַניע לעווי, פון אַן אמתן גוטן פריינט... טוט אכטונג אויף זייער טעכטערל לאַניאַטשקאַ, ראַדי באָגאַ, טוט אכטונג אויף דער דאַטשקאַ...

ווען נישט ער, גאַלוכאָוו, ווער ווייסט, וואָס עס וואָלט שוין היינט געשען... אַ באַפעל געקומען, אַן אַביסק צו מאַכן. און ביי וועמען? ביים פּאַן לעווי... הינטישע זין, ביים פּאַן לעווי צו מאַכן אַן אַביסק... נישט דערלעבן וועלן זיי! אַזאַ חרפּה וועט ער דעם פּאַן לעווי נישט אָנטון. וואָס, ער ווייסט נישט, ווער דער פּאַן לעווי איז? אַסך אַזעלכע אַביוואַטעלעס פאַראַן אין וואַרשע, וואָס?... און פון פּאַן לאַזאַר האָט ער, גאַלוכאָוו, נישט געהערט, וואָס?... וועט ער גיין און דערלאָזן צו אַזאַ בושה? ניין, נישט ביי זיין, גאַלוכאָווס, לעבן...

געווים, באַפעל איז באַפעל, און ער, גאַלוכאָוו, איז אַ געטרייער די־נער פון באַטיושקאַ, גאָט זאָל אים היטן. איז ער טאַקע געקומען, גאַלו־כאָוו, און אַליין אויסגעפירט דעם באַפעל. כע, כע, כע — דער כּלב זויי־

נער איז אן עדות... הע, הע, הע!... מען מעג זיך אויף אים, גאלוכאָוון, פאַרלאָזן. ער ווייסט, וואָס ער האָט צו טון.

די הענט האָבן זיך ביי אים געוואָרפן, ווען ער האָט פון דער טאַש אַרויסגעצויגן עפּעס א פּאַפּיר. נאַט, לייענט... איר זעט, גאלוכאָוו האָט נאָך, גאָט צו דאַנקען, א קאָפּ אויפן קאַרק. אין קאַנצעלאַריע האָט ער אליין, מיט דער אייגענער האַנט זיינער צוגעגרייט די „בומאַגע", אַז ביים פּאַן לעווי איז אַלעס אין אָרדענונג און די פּאַננא לאַניא האָט זיך מיט גאָר־נישט פאַרזינדיקט...

נישט טויט נישט לעבעדיק האָבן ר' לוי און דבורהלע באַגלייט ביז צו דער טיר גאלוכאָוון. וואָס פּלעטשעט עפּעס דער ערל? זייער לאהלע? טויט שכור מסתמא... ווי דען...

ביי דער שוין אָפענער טיר האָט גאלוכאָוו זיך געטון א בויג צו צו ר' לוין. ווי ער וואָלט זיך אָן עפּעס דערמאָנט, און א מורמל געטון. עס וואָלט נישט געשאַדט א זוך צו טון צווישן די גרויסע „ביבליעס"... אַזוי איז געוועזן אינעם „דאַנאָס"... צווישן די גרויסע ביבליעס, פּאַניע לעווי... און אויפן טעכטערל אכטונג געבן, אוי אכטונג געבן... דער טייוול שלאָפט נישט...

אויף די שפּיץ פינגער איז ר' לוי און זיין ווייב אַריין צוריק אין דער עס־שטוב. פאַרלוירענע האָבן זיי איינער דעם אַנדערן אָנגעקוקט. וואָס האָט ער געפּלאַפּלט דער שיכורער עשיו? צווישן די גרויסע ביבליעס זוכן?...

מיט בלייכע פּנימער האָבן זיי גענומען שלעפּן פון די ספרים־שענק די שווערע גמראָס, די גראָבבייכיקע רמב"מס, די גרויסע חושן משפּטס. שוואַרץ און פינסטער איז זיי געוואָרן פאַר די אויגן. דער ערל האָט גע־ ווּסט, וואָס ער רעדט. אוי האָט ער געוווּסט...

אין א ווינקל איז עס געלעגן. א גאַנצער פּאַק מיט יידישע און גוי־ אישע שריפטן אויסגעמישט. וואָס טוט מען? וואָס מאַכט מען מיט אַזאַ צרה? ווי אַזוי ברענגט מען דאָס אַרויס פון שטוב?

— פאַרברענגען — האָט ר' לוי שווער אָפּגעזיפצט.

דבורהלע האָט דערמאָנט:

— שבת...

— ר׳ לוי האָט אַ צעפּאַר געטון מיט ביידע הענט:

— וואָס הייסט שבת... און סכנת נפשות... עס איז גאָר קיין שאלה נישט...

— אָבער ווי מאַכט מען עפּעס פייער אין שבת... די דינסטן וועלן דאָך מיינען, ווער ווייסט וואָס...

מיט צעטרייסלטע הענט האָט ר׳ לוי דעם פּאַק פאַרשלאָסן אין זיין פייער־קאַסע. ווי נאָר מ׳וועט אָנצינדן אַ ליכט, נאָך פאַר הבדלה, וועט מען עס מבער זיין.

און דאַמאָלס איז ר׳ לוי אַרויס מיט דעם אמתן געשריי. ניין, אַזעלכע קולות האָט מען נאָך אין ר׳ לויס שטוב נישט געהערט. אַ צעשראָקענע איז דבורהלע אַריין אין קיך און משלח געווען די משרתים אויף דעם שבת־שפּאַציר.

לאַניאַ איז אַ דערציטערטע געקומען צו לויפן פון איר צימער. ווי אַ טיגער האָט ר׳ לוי זיך אויף איר געוואָרפן. אַזוינס טאַטע־מאַמע אָנצוטון? אַזאַ בושה! אַזאַ חרפּה! צו אים מיט אביסקן!!... געוואַלד געשריען!!!... ר׳ לייזערס איניקל וועט זיך אַרומשלעפּן מיט שטרייקערס!... מיט סיבירניקעס! מיט קאַטאָרזשניקעס זיך אַרומשלעפּן!... אַן אייגן קינד זאָל נישט האָבן קיין יאַדעס?!... אַ גוי האָט זיך אויף אים מרחם געווען... אַן עשיו האָט אים נישט געוואָלט אָנטון בזיונות... אַ שיכורער פּאָניע ווייסט ווי צו שאַנעווען ר׳ לייזערס זון און אַן אייגענע טאָכטער נישט?!... אויף וואָס וואַרט זי? וואָס וויל זי נאָך פון אים? זאָל זי נעמען אַ מעסער און איינמאָל מאַכן אַ סוף צו זיין לעבן. ער וועט עס דאָך סיי ווי נישט איבערהאַלטן... זאָל ער כאָטש די בזיונות נישט האָבן.

דבורהלע האָט ספּאַזמירט. ר׳ לויס ייִנגערע זין האָבן נישט געוווּסט, וואָס עס איז געשען און זענען אַרויס אין אַ ביטער געוויין. און ר׳ לוי איז געלאָפן פון איין שטוב אין דער אַנדערער און געשריען:

— שעכטס!... ווייַ און ווינד צו מיר!... מערדער!!...

אין דעם טאָג, ווען ר׳ לייזער איז געשטאָרבן, איז ביי ר׳ לוין אין שטוב נישט געווען אַזאַ חורבן ווי דעם שבת.

עס האָט אויסגעזען, ווי די וועלט ווערט חרוב, ווי אַלץ צעפאַלט זיך, ווי עס איז שוין נישטאָ מער קיין האָפענונג און קיין לעבן. אויב אַזאַ

חרפה האָט געהאַט די העזה איבערצוטרעטן די שוועל פון ר׳ לוים הויז, איז אַ סוף, צו אַלעם אַ סוף...

דאָס געפיל פון קאַטאַסטראָפע האָט באַהערשט נישט נאָר ר׳ לוין, נישט בלויז די שטילע דבורהלע, נישט בלויז די יינגערע קינדער, וואָס האָבן נישט געוווסט, וואָס עס איז געשען; דאָס זעלבע געפיל האָט אויך באַוועלטיקט לאַניאַן. די בונטאַרין האָט מיט אַמאָל דערפילט, אַז זי, איר גאַנץ וועזן, באַלאַנגט צו דעם אַלטן הויז אויף גזשיבאָוו, צו דעם ייִד, וואָס לויפט אַרום איבער די שטיבער, ווי אַ באַנומענער, צו דער שטילער דבורהלע און צו די בחורימלעך אין זיידענע קאַפּאָטקעס, וואָס שטייען אין די ווינקלען און כליפּען.

אַ בלייכע האָט לאַניאַ זיך געוואַקלט אויף די פים און נישט גע־קאָנט זיך אָן אָרט געפינען. מיט דערשראָקענע אויגן, אויגן, וואָס האָבן אין דער מינוט אויסגעזען צו געהערן צו איר מוטער, האָט זי געקוקט אויף זיך און אויף דעם, וואָס זי האָט געטון. זי האָט זיך געפילט ווי אַ מענטש, וועלכער באַגייט אַ שווער פאַרברעכן און זיצט איצט אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק. צוליב איר איז צו דעם אַלעם געקומען. זי האָט געברענגט אין שטוב דעם חורבן. זי ברענגט אים אין הויז. זי...

דער מוח איז ווי מיטאַמאָל אויסגעליידיקט געוואָרן. אַלע אַרגו־מענטן און אַלע קלוגע רייד וועגן דער אָפּשטאַרבנדיקער וועלט זענען עפּעס ווי אויף צו להכעים אַרויס פון קאָפּ. זי האָט מיטאַמאָל פאַרגעסן אַלע טענות צום פאָטער, וואָס זי האָט צוגעגרייט, פאַרגעסן דעם היינטיקן טערמין, וואָס זי האָט באַשטימט,פאַרגעסן אַלע אָנצוהערענישן צו אירע פריינדינס וועגן דער טאַט, פאַרגעסן אַלע דערהויבענע רייד וועגן די פליכטן פון דער היינטיקער פרוי. זי האָט זיך מיטאַמאָל דערפילט ווי אַ קליין הילפלאָז קינד, און זי האָט זיך אפילו נישט געשעמט צו וויינען. ווײ־בעריש צו כליפּען.

באַלד ווי מען האָט אָנגעצונדן אַ ליכט, האָט דבורהלע אַליין אונ־טערגעצונדן דעם אויוון, און ר׳ לוי האָט „דאָס" אַריינגעוואָרפן אין פייער און איז, פונקט ווי ערב פסח ביים חמץ פאַרברענען, געשטאַנען און גע־וואַרט, ביז עס וועט פון דעם קיין שריד ופליט נישט בלייבן.

פרי איז מען דעם שבת צו נאַכט געגאַנגען שלאָפן ביי ר׳ לוין. מען

איז געלעגן שווייגנדיק אין די בעטן, אָבער שלאָפן האָט מען נישט געקאָנט. לאַניא האָט דאָס פּנים באַהאַלטן אין קישן און די טרערן זענען שטיל געפלאָסן, און זי האָט שוין אַליין נישט געוווּסט, צוליב וואָס זי וויינט.

אין שלאָף־צימער האָט ר׳ לוי שטיל גערעדט מיט זיין ווייב. דבורהלעס דעה איז ר׳ לוין געפעלן געוואָרן.

מען מוז מיטן קינד קודם כל אַוועק פון דער שטאָט. און טאַקע קיין אויסלאַנד. די נאַטאַנזאָנס פאָרן יעדן ווינטער קיין זאַקאָפּאַנע צו די שנייִיקע בערג, וועט זי, דבורהלע, מיט לאַהלען אויך פאָרן. ר׳ לייזערס קינדער האָבן זיך אַפילו געפירט ביז אַצינד צו פאָרן קיין מאַריענבאַד, נאָר זומער. נו, מילא, מען מעג דאָך אַמאָל פּרוּוון ווינטער אויך. וועט מען זיך וווּנדערן, נו, זאָל מען. זיי זענען דאָך נישט מחויב עמיצן אָפּגעבן אַ חשבון... און זאַקאָפּאַנע איז נישט ווייט פון קראָקע. איינוועגס וועט מען מאַכן אַ זעעכץ מיט ברוידעס זון. אפשר וועט דער אויבערשטער העלפן אין אַ מזלדיקער שעה... עס וואָלט שוין געווען צייט צו מאַכן אַ שמחה... אפשר וועט עס נאָך זיין צום גוטן... אַ ווויִלער בחור, זאָגט מען. חסידיש און קאָן אַ בלאַט גמרא, און רעדט אַ פיינעם פּויליש אויך... מ׳קאָן דאָך נישט לאַהלען אָנהענגען אַבי וועמען... יאָ, עס איז נישט קרום. די ברוידעס זענען גאַנץ פיינע מחותנים. שפּילן אין קראָקע אַ גרויסע ראָלע. פירן געשעפטן מיט ווין. שטאַמען פון שענסטן יחוס. דעם שייכס אַ רעכט אייניקל. און זיי חלשן משדך זיך צו זיין, שיקן כסדר שליחים... נאָר ווי דען... איז עס טאַקע אַ גלייכע זאַך. מענדעלע שדכן זאָל גלייך פאָרן קיין קראָקע. ער וועט שוין וויסן, וואָס ער האָט צו טון. זאָלן די ברוידעס אויך קומען קיין זאַקאָפּאַנע. וועט מען זיך אָט אַזוי צופעליק טרעפן... אַזאַ טרעפן זיך קאָן דאָך געוויס נישט שאַדטן. מ׳שרייבט דאָך נישט אַ קאָנטראַקט. מילא, וועט זיין מן השמים, וועט ר׳ לוי אויך אפשר אַ כאַפּ אַראָפּ זיך טון קיין זאַקאָפּאַנע.. אַלאַ מאַי, אַלע דערציילן זיך אָן וועגן די שנייִאיקע בערג, זאָל ער אויך זען...

שנעל, אין געאייל האָט מען דאָס מאָל ביי ר׳ לוין געמאַכט די הכנות צו דער רייזע קיין אויסלאַנד. די שניידערינס האָבן געיאָגט פון זיך די כוחות, פּאַרטיק צו מאַכן צו דער צייט די קליידער פאַר דבורהלע און לאַ־

ניאַן. דבורהלע ווידער האָט געטון אַזוי, אַז לאַניאַ זאָל נישט האָבן אַ מינוט איבעריקע צייט און אומעטום מיט איר מיטגעוועזן, נישט אָפּגעלאָזט אַן אויג פון דער טאָכטער, נישט איבערגעלאָזט זי אַ מינוט אַליין... וואָרום ווער ווייסט, וואָס עס קאָן נאָך געשען. צי היטן זי אַמאָל נישט די געהיימע... זי האָט זיך געהיטן, אַז לאַהלע זאָל זי עפּעס חושד זיין, זאָל זען, אַז מ'היט זי... חס וחלילה... ס'קינד האָט זיך שוין גענוג אָנגעליטן... נישט מער, פאַר אַזאַ רייזע האָט מען טויזנטער זאַכן צו דערליידיקן און אַז דער אויבערשטער העלפט און מ'האָט שוין אַ דערוואַקסענע טאָכטער, פאַוואָס זאָל מען זי נישט מיטנעמען אומעטום, פאַוואָס זאָל מען זיך נישט מיישב זיין ביים איינקויפן און פאַרוואָס זאָל מען נישט הערן איר מבינות...

מיט אַ טרויעריקן שמייכל האָט לאַניאַ זיך געגרייט צו דער רייזע, איז געגאַנגען מיט דער מוטער אין די מאַגאַזינען, האָט אָנגעמאָסטן די קליידער און די מאַנטלען און די היטן, האָט געהאָלפן איינקויפן די טויזנטער זאַכן, וואָס מען מוז האָבן. זי האָט טרויעריק געשמייכלט, זעענדיק ווי די מוטער טרעט פון איר אַ טריט נישט אָפּ, לאָזט זי נישט אויף אַ מינוט אַליין, ווי זי וואָלט זיך געפונען אין תפיסה. זי האָט זיך אָבער נישט געבונטעוועט קעגן דער דאָזיקער תפיסה. זי האָט נישט געהאַט דעם ווילן צומאָל צו וועלן זיך באַפרייען.

אַ זיס געפיל פון רעזיגנאַציע האָט איר וועזן באַהערשט, אַ געפיל פון אַ קרבן, וואָס זי איז געפאַלן און באַצוואונגען געוואָרן דורך עפּעס זייער מעכטיקע כוחות און וואָס קאָן נישט און וויל אויך נישט זיך ווערן און אַנטקעגנשטעלן. זי איז געוואָרן שטיל, ווי איינגעפאַלן אין זיך, איר שטים האָט באַקומען אַ מאָדנעם ווייכן קלאַנג, און ווען זי איז געגאַנגען איבער דער שטוב, האָט עס זיך אויסגעדאַכט, אַז אירע פיס באַרירן נישט דעם באָדן... אירע אויגן זענען געוואָרן גרעסער, טיפער און אויף איר פּנים האָט זיך צעלייגט אַן איידעלע בלייכקייט. אַ בלייכקייט, וואָס דערציילט וועגן טרויער און אַנטטוישונג, וועגן רעזיגנאַציע און הכנעה, און וואָס האָט איר צוגעגעבן אַזאַ ווייבערישן רייץ, אַז דבורהלע האָט די אויגן פון איר נישט געקאָנט אָפּרייסן און שטילערהייט געזאָגט אַלע אָפּשפּרעכענישן, וואָס זי האָט אַמאָל געהערט, אַז אַ בייז אויג זאָל איר שיינער טאָכטער קיין שלעכטס נישט טון.

אין די דאָזיקע טעג האָט לאַניאַ ווייניק גערעדט. מיט אַ לאַקאָנישן „יאָ״ אָדער „ניין״ געענטפערט, ווען מען האָט צו איר גערעדט. וועגן וואָס האָט זי געטראַכט? וועגן שיינע חלומות, וואָס זענען פאַרשווונדן? וועגן מוטיקן קאַמף, פון וועלכן זי האָט זיך אַזוי פּחדנותדיק אָפּגעזאָגט? וועגן די אָוונט־שפּאַצירן מיט עפּשטיינען און די שטילע רמזים און האַלבע ווער־טער, וואָס זיי האָבן אַזוי ליב געהאַט, ווי מ׳האָט ליב דעם ערשטן פרי־לינגס־סוד? לאַניאַס לאַנגע זיידענע ברעמען האָבן באַהאַלטן פון פרעמדע בליקן אירע אויגן און זאָרגפעלטיק געהיטן זייער געהיימניש...

ר׳ לוי אַליין האָט דאָס מאָל אויך זיך באַשעפטיקט מיט דער רייזע צו די שנייאיקע זאַקאָפּאַנער בערג. וואָס זאָל מען טון, אַז עס איז געקומען אַזאַ צייט, אַז ער דאַרף זיך פאָרען מיט אַזעלכע ווייבערישע נאַרישקייטן. דאַנקען גאָט דערפאַר. ס׳זאָל נאָר דורך בשלום. ר׳ לוי האָט מיט אומגע־דולד שוין געוואָלט זען די ווייבער אין וואַגאָן, און ער אַליין האָט מיט זיין קאַטש אָפּגעפירט זיין פרוי און טאָכטער צו דער ווינער באַן. ער איז געשטאַנען אַ צופרידענער פאַר דעם פענסטער פון וואַגאָן און אפילו אַ שמייכל געטון צו זיין ווידערשפּעניקער טאָכטער. נישט קשה, עס וועט נאָך אַלץ גוט ווערן, און דינע בלעטלעך שניי זענען געפאַלן אויף זיין פעלץ און מיט ווייסקייט באַדעקט דעם ברוינעם קאַמטשאַטקע קאָלנער.

דער צוג האָט גערירט פון אָרט. דבורהלע און לאַניאַ האָבן פון פענסטער אַרויסגעפאָכעט מיט ווייסע טיכלעך. ערשט דאַן האָט ר׳ לויס פנים זיך ברייט צעשמייכלט. געלויבט דער אויבערשטער. אַצינד קאָן מען שוין רואיק זיין. באַצייטנס פאַרכאַפּט. גאַלוכאָוון דאַרף מען אַרויפשיקן אַ שיינע מתנה. אומבאַדינגט. ער האָט עס זיך פאַרדינט. פאַרהיטן ממש פון אַן אומגליק... גאָרנישט געוווּסט, אַז אַן עשיו זאָל האָבן אַזאַ דרך ארץ... אַ נס מן השמים... ווען ער שעמט זיך נישט, וואָלט ער דערציילט דעם רבין. אַ שיינע זאַך פון אַן ערל... ניין, גלייכער כּלל וועגן דעם נישט צו רעדן. עס איז גאָרנישט געווען. גאָרנישט געשען. מענדעלע שדכן איז שוין אין קראָקע. ער וועט שוין וויסן, וואָס ער האָט צו טון. מ׳האָט אים געענוי אָנגעזאָגט. נישט, פאַרשטייט זיך, בעטן ביי די ברווידעס... נאָר געבן צו פאַרשטיין, אַז ס׳איז איצט אַ שעת הכושר... די מחותנים זענען גראָד אין זאַקאָפּאַנע, איז אים, מענדעלען, איינגעפאַלן, אַז די ברווידעס דאַרפן

זיך אויך אהינכאפן... און אויב ס'וועט זיין מן השמים, וועט ער, לוי, אויך א קוק טון אויף זייערע בערג דארט... יא, שוין צייט צו מאכן א שמחה.

דער צוג איז פארשוווּנדן אין די ווייסע שניי־פעלדער. ר' לוי האט אויפגעשטעלט דעם קאלנער פון זיין פוטער, און זיך געלאזט צום ארויס־גאנג.

לאניא איז געשטאנען ביים וואגאן־פענסטער. אירע אויגן האבן געבלאנדזשעט איבער די פעלדער און פויערים־כאטקעס, איינגעהילטע אין שניי. טרערן האבן זיך געשטעלט אין אירע אויגן. עס האט זיך איר אויס־געדאכט, אז אונטער די ווייסע בערגלעך ליגן איינגעשלאפן אירע שיינע חלומות פון אמאל, איינגעשלאפן אויף אייביק. עס איז איר פארגעקומען, אז אונטער דעם קאלטן געפרוירענעם שניי האט זי איבערגעלאזט אלץ, וואס איז איר געווען טייער, אז א שטיק פון איר וועזן ליגט באגראבן אונ־טערן שניי... זי וועט שוין מער נישט גיין אין די אוונטן ביי עפשטיינס זייט, זיי וועלן שוין מער נישט שמייכלען צו זיך פארלעגן און גליקלעך, איר ארעם וועט שוין מער נישט לייכט אויפציטערן פון דער בארירונג פון עפשטיינס האנט...

קאפיטל 8

א וואַרשעווער באַלעבאָס

דניאל עפשטיין איז געזעסן, ווי געוויינלעך אין אוונט, אין דעם גרויסן צימער — דעם זאל — אויף דער גרינער גאס. ער איז געזעסן מיט צעטומלטע אויגן. די וויכוחים האבן זיך געפירט, ווי געוויינלעך, מיט ברען און עקשנות. די רעדנער האבן זיך געהיצט, האבן זיך געבייזערט, האבן געדרייט און געקלאפט מיט די פויסטן אין טיש, האבן האסטיק געטרונ־קען פון גלאז וואסער, וואס איז געשטאנען אויפן טיש און מיט טעמפעַ־ראמענט זשעסטיקולירט. דניאל עפשטיין האט דאס מאל נישט גענומען אנטייל אין די וויכוחים, ער האט אפילו רעכט נישט געהערט די רייד פון די רעדנער. זיינע קורצזיכטיקע אויגן האבן געקוקט ארום מיט שטוינונג,

זוי ער וואָלט נישט געוווּסט, וועגן וואָס מ׳שפּאַרט זיך מיט אַזאַ עקשנות און וועגן וואָס מ׳דיספּוטירט מיט אַזאַ ברען. און ווען חברים האָבן זיך געווענדט צו אים, האָט ער זיי אָנגעקוקט מיט פאַרחידושטע אויגן, ווי ער וואָלט נישט פאַרשטאַנען און נישט געהערט, וואָס מ׳רעדט צו אים. ער האָט מיט אַ טיכעלע כסדר געווישט די דיקע גלעזער פון זיינע ברילן און זיך געהאַלטן אין איין אַרומקוקן איבער דעם צימער, ווי ער וואָלט עמיצן געזוכט אָדער דערוואַרט.

דניאל עפּשטיין איז געווען אומרואיק. וואָס איז געשען מיט לאַניאַן? פאַר וואָס האָט זי אויפגעהערט צו קומען אויף דער גרינער גאַס? פאַרוואָס איז זי זונטיק נישט געקומען אין טעאַטער, ווי עס איז געווען אָפּגעשמועסט? קראַנק. געוויס, קראַנק... און ער קאָן צו איר נישט אַרויפגיין. ער קאָן זי נישט זען. ער קאָן זי נישט פרעגן, וואָס עס איז מיט איר. עס וואָלט שוין מער נישט געפעלט, נאָר אַ מאַנסביל זאָל קומען אויפן גזשיבאָוו און זיך פרעגן אויף אַ חסידישער טאָכטער... און ערשט נאָך צו ר׳ לוים טאָכטער!... און דערצו נאָך, ער, עפּשטיין, דער געוועזענער משרת!...

עפּשטיין האָט זיך קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. ערשט איצט האָט ער דערפילט, אַז לאַניאַ פעלט אים. אַז ער בענקט נאָך איר, ערשט איצט האָט ער אָנגעהויבן באַגרייפן, אַז די ליבע-לידער פון די דיכטער קאָנען אויך ווערן אָנגעמאָסטן צו אַ פשוטן מענטש, אפילו צו אַ געוועזענעם משרת אויפן גזשיבאָוו...

נישט לאַנג האָט געדויערט עפּשטיינס אומרו און דערוואַרטונג. פון לאַניאַס חברטעס האָט ער זיך דערוווּסט, אַז זי איז צוזאַמען מיט דער מוטער אָפּגעפאָרן קיין אויסלאַנד. עפּשטיין האָט מער נישט געזוכט אירע בערן זאָל. ער האָט מער נישט געריבן די דיקע גלעזער פון זיינע ברילן און נישט געווענדט זיין פנים צו דער טיר.

מיטן פנים געווענדט צום רעדנער איז ער געזעסן, ערנסט, קאָנצענטרירט און נישט פילנדיק. געביסן די אונטערשטע ליפּ. אַזוי הייסט עס... איז זי גאָר געפאָרן קיין אויסלאַנד... ר׳ לוים טאָכטער מוז ווינטער באַוונדערן די זאַקאָפּאַנער בערג... געוויס, אויב די נאַטאַנזאָנס און די אייגערס פאָרן, טאָר אויך ר׳ לוי נישט בלייבן הינטערשטעליק. אין עפּשטיינס

אויגן האָט אויפגעבליצט אַ נישט גוטער גלאַנץ... און צו אים האָט זי קיין וואָרט נישט געזאָגט. נישט געזעגנט זיך. אוועק אָן אַ זיי געזונט, ווי ער וואָלט בכלל פאַר איר נישט עקזיסטירט. אַ בריוול צומאָל פון וועג נישט צוגעשיקט. דער גבירישער טאָכטער איז אפשר גאָר אויפן געדאַנק נישט געקומען, אַז ער איז אומרואיק, אַז ער קאָן זיך קיין אָרט נישט געפינען, אַז ער קוקט יעדע ווײַלע צו דער טיר און זוכט...

וואָס דער אמת, האָבן זיי אַנטקעגן זיך קיין שום פאַרפליכטונגען נישט גענומען. זיי האָבן וועגן דעם קיינמאָל נישט גערעדט. ער האָט נישט קיין טענות. זי איז אַנטלאָפן פון דער חברשאַפט מיטן געוועזענעם משרת־יונג... זאָל זײַן... ר' לייזערס געוועזענער משרת וועט זיך לערנען באַגיין אָן דער גבירישער טאָכטער.

דניאל עפּשטיין איז אין דער צײַט נישט געווען ענלעך צו די אומגליקלעכע העלדן פון די ליבע־ראָמאַנען. זײַנע אויגן זענען נישט געוואָרן ווילד פון פאַרצווייפלונג. ער האָט נישט „פאַרשאָלטן די אכזריותדיקע וועלט און די גלײַכגילטיקע מענטשהייט" און זיך נישט אַרומגעטראָגן מיט זעלבסטמערדערישע רעיונות. ער האָט אַזוי ווײַט נישט געהאַט אין זיך די אייגנשאַפט פון אַן אומגליקלעכן ליבע־העלד און עס איז אים נישט געקומען אין קאָפּ דער געדאַנק, אַז זײַן לעבן איז געוואָרן אומזיניק און איבעריק. עס איז אים אפילו נישט אײַנגעפאַלן, אַז ער זאָל איצט זוכן אַ רעוואָלווער און אַ סוף מאַכן צו זײַן אומגליקלעך לעבן. אפשר האָט ער געהערט פון אַזעלכע זאַכן. יאָ, געווים געהערט. ביי די פּריצישע זינדלעך פירט זיך אַזוי. זיי, די זין פון די פּוילישע מאַגנאַטן, קאָנען פאַרשפּילן מאַיאָנטקעס אין קאָרטן, קאָנען פאַרהוליען די ירושה פון זייערע אָבות אין פּאַקערס, ווײַן־קעלער און אין די פּאַריזער קאַפע־שאַנטאַנען. זיי קאָנען זיך אַרײַנשיסן אַ קויל אין קאָפּ צוליב אַ שיקסע.

ר' לייזערס געוועזענער משרת און ר' יעקב עפּשטיינס זון האָט זיך צוגעקוקט צו אַנדערע גענג, צו אַנדערע דרכים און אַנדערע מענטשן. אין זײַן מוח קאָנען גאָר אַזוינע רעיונות נישט קומען. דערצו נאָך אין אַ צײַט, ווען ער איז פאַרטון אין אויפשטעלן די נײַע פירמע. ער מוז רעדן מיט סוחרים, ער מוז זיך פאַרטיפן מיט אַלע חושים אין כלערליי חשבו־

נות און קאַלקולאַציעס. ער קאָן אוודאי נישט צופיל צייט אַוועקגעבן אַן אומגליקלעכער ליבע.

עפשטיינס פּנים איז נאָר בלייכער געוואָרן, די אויגן איינגעפאַלע־נער. ער האָט זעלטענער גענומען אנטייל אין די וויכוחים אויף דער גרי־נער גאַס און ווען ער האָט שוין יאָ גערעדט, האָבן עפּעס טרויעריקע טע־נער געקלונגען אין זיינע רייד. ער האָט שוין נישט געלאַכט אזוי האַרציק פון אַ גוטן וויץ.

מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער האָט מען זיך אין וואַרשע דערוווּסט, אַז ר׳ לוי האָט זיך משדך געווען מיט די רייכע קראָקעווער ברוידעס. לאַ־ניאַס תנאים זענען פאָרגעקומען טאַקע אין זאַקאָפּאַנע.

דניאל האָט נערוועז מיט אַ טיכעלע געריבן דיביידע גלעזער פון זיינע ברילן. דער גוטער שמייכל איז אינגאַנצן פאַרשוואונדן פון זיינע קלוגע קורצזיכטיקע אויגן. צוליב דעם, הייסט עס, איז זי אַנטלאָפן, די גזשיבאָ־ווער יחסנטע, פון אים, דעם משרת־יונג, צוליב דעם...

דניאל האָט פעסטער פאַרביסן די ליפּן און דאָס איז געווען אַלצ־דינג, וואָס ער האָט געטון, און אויך דאָס האָט קיינער נישט באַמערקט. יידן האָבן ברוך השם וויכטיקע דאגות אויפן קאָפּ.

מיט אַ קורצער צייט שפּעטער האָט מען זיך אויפן גזשיבאָוו דער־וווּסט, אַז דניאל עפשטיין האָט אַ שידוך געטון. קיינער האָט זיך נישט געחידושט. עס איז קיינעם נישט איינגעפאַלן צו זוכן עפּעס אַ שייכות מיט די תנאים פון ר׳ לוים טאָכטער. פאַרקערט, עס איז געווען אַ וווּנ־דער, וואָס דניאל וואַרט אזוי לאַנג מיט פאַרלייגן אַן אייגענע שטוב. אויפן גזשיבאָוו פירט מען זיך פריער חתונה צו האָבן און שפּעטער זוכן אַ מסחר. מילא, די אויפגעקלערטע פאַרלייגן זיך פריער פירמעס און שרייבן שפּע־טער תנאים, נו, זאָל זיין אזוי. נישטאָ וועגן וואָס צו רעדן.

ביי עפשטיינען אַליין האָט דער ענין אויך קיין סך צייט נישט פאַר־נומען. נישט בלויז גבירישע טעכטער טוען שידוכים. מ׳מוז אַליין אויך אַמאָל חתונה האָבן. און בערטאַ איז אַ וווּיל מיידל. אַ ווייטע קרובה. פון אַ באַלעבאַטישער שטוב. קרובים האָבן אים צוגערעדט. ער וועט ערשט איצט, האָבן זיי געזאָגט, דערפילן פון אַ לעבן און ער וועט קאָנען מיט אַ רואיקן קאָפּ אַרבעטן אין געשעפט.

דניאל עפשטיין האָט נישט געהאַט וואָס חרטה צו האָבן אויפן שידוך. בערטאַ האָט געפירט אַ פיינע באַלעבאַטישע שטוב. זי האָט גע־זאָרגט וועגן איר מאַן, ווי אַ יידישע פרוי דאַרף טון. זי איז אים געווען געטריי און איבערגעגעבן, ווי אַ קינד פון אַ באַלעבאַטיש יידיש הויז דאַרף זיין צו איר מאַן. זי האָט געוווסט, אַז די נייע פירמע מאַכט גוטע געשעפטן, אַז איר מאַן פירט פאַרצווייגטע און גרויסע עסקים, וועלכע זענען פאַר־בונדן מיט שווערע דאגות און קאָפּ־דרייעניש. זי האָט אויך געוווסט, אַז ווען ער קומט אהיים, דאַרף ער אין שטוב געפינען מנוחה און אָפּרו, טאָר מען אים נישט הייסן וואַרטן אויפן עסן, דאַרפן אים דערוואַרטן די שטעק־לאַטשן און אַ גוטער שמייכל פון דער פרוי.

זי האָט אים געבוירן צוויי יינגעלעך און איין מיידעלע, געזונטע שוואַרציניקע עופהלעך, און זי האָט אויך געזאָרגט דערפאַר, אַז די קינדער זאָלן נישט שטערן די רו פון איר מאַן, וואָס אַרבעט שווער, אַז דער קינ־דערישער געוויין, זאָל אים נישט אויפוועקן פון שלאָף און אַז ער זאָל קאָנען אַ צופרידענער זיך מיט זיי שפּילן און פרייען אין אַ פרייער מינוט.

דניאל עפשטיין האָט געוווסט אָפּצושאַצן דעם לעבנס־קאָמפאָרט, וואָס בערטאַ האָט אים פאַרשאַפט. ער איז געווען אַ גוטער מאַן און גע־טרייער טאַטע. נישט געהאַט, וואָס דער אמת, צייט און חשק זיך אָפּצו־געבן מיט דער שטוב. דערפאַר האָט ער נישט געקאַרגט קיין געלט פאַר דער ווירטשאַפט. בערטאַ האָט געהאַט פרייען צוטריט צו זיין קאַסע, ער האָט קיינמאָל פון איר נישט געפאָדערט קיין חשבונות. זי האָט געקאָנט זיך נייען קליידער אין די בעסטע מאַגאַזינען, פאָרן אין די קור־ערטער, זיין אויף יעדער פרעמיערע אין די ערשטע רייען און איינאָרדענען טיי־אָוונטן פאַר זיינע פריינט און אירע פריינדינס.

בערטאַ האָט איר באַלעבאַטישקייט געפירט אַזוי, אַז גאָר אין גיכן האָט מען אין דער שטאָט שוין געוווסט, אַז ביי דניאל עפשטיין איז אַן אָפענע יידישע שטוב. פון זיין הויז גייט אַ ייד נישט אַרויס אָן אומצו־פרידענער. אויפן גזשיבאָוו און אויף דער טוואַרדע און בכלל אין די יידי־שע גאַסן איז עפשטיינס שטוב געוואָרן גאָר שנעל אַ שם דבר. סיי בערטאַ און סיי דניאל האָבן געגעבן מיט אַ ברייטער האַנט. נישט אויסגעפרעגט זיך צופיל, נישט געוואַרט, אַז מען זאָל זיך ביי זיי בעטן רחמים, נישט

געוואָלט צו שטאַרק וויסן, צי מיט זייער געלט וועט מען מאַכן תכלית אָדער נישט.

די גבאים פון די צדקה־חברות פון אַלטן פּאַרציייטישן שטייגער און די פּרעזעסן פון די מאָדערנע פילאַנטראָפּישע געזעלשאַפטן זענען געוואָרן אָפטע אַריינגייער אין עפּשטיינס הויז, און ביי יעדער „אַקציע" שוין פאַר־אויס גענומען אין חשבון זיין נתינה.

אויך די פרומע גבאיטעס. האָבן אָנגעהויבן זיך אָפּט ווייזן ביי דער מאַדאַם בערטעלע און זיי האָבן גאַרנישט געהאַט געגוג ווערטער פון אָפּ־לויבן. זי טראָגט נעבעך נישט קיין שייטל, אָבער אַ כשרע יידישע נשמה. טראָגט אַנטקעגן די נדבה. און מיט אַ שמייכל און מיט אַ גוט וואָרט און בעט זיצן און דערלאַנגט אַ גלאָז טיי. עס שטייט איר אָן צו רעדן יידיש. נישט ווי די היינטיקע טעכטער פון די חסידישע הייזער, וואָס אַז מען רעדט צו זיי ווי אַ מענטש, טוען זיי זיך אַ קרום און ענטפערן אויף גוי־איש. בערטעלע איז אַ טייער מענטש. זי קאָן מסתמא די גויאישע לשונות נישט ערגער פאַר אַנדערע. פונדעסטוועגן שעמט זי זיך נישט אויסצו־שמועסן מיט די אַלטע גבאיטעס, אויסצופרעגן זיי וועגן יעדער זאַך און בעטן קומען נאָכאַמאָל.

ווי עס איז מיט כשרות ווייסן זיי אפילו נישט גאַנץ גענוי. דער פּראַגער רב וואָלט דאָרט נישט געגעסן, אוודאי... אָבער אין אַ כשרער יאַטקע קויפט זי און שבת ברענען אויפן טיש גרויסע זילבערנע קאַנדע־לאַבערס, אויף אַלע יידישע קינדער געזאָגט אַזאַ שטוב. איי, מיטן יידיש־קייט איז נישט אַזוי, ווי עס דאַרף צו זיין, נו, מילא, וואָס קאָן מען טון. צייטן אַזעלכע... און ביי די טעכטער פון די חסידישע גבירים איז דען בעסער?... ס'וואָלט געוועזן פיל צו רעדן, נאָר גלייכער איז, אַז מען שווייגט.

מיט גרעסערע זאַכן איז מען געגאַנגען צו עפּשטיינען אין קאַנטאָר. וואַרשעווער כלל־טוער האָבן דערשנאַפּט דעם וועג צו אים, און צוביסלעך האָבן אויך אָנגעהויבן קומען יידן פון דער פּראָווינץ. אַ שריפה אין אַ שטעטל — איז אַ דעפּוטאַציע געקומען צו די וואַרשעווער גבירים און טאַקע אויך צו עפּשטיינען. נישט קשה, עס האָט געלוינט דער גאַנג, מילא, די וואַרשעווער איז אָפּגערעדט. זיי האָבן געקלעפּט אָן עפּשטיינס קאַנטאָר.

אויך די „דייטשן" פון דאָזער שטיבל האָבן זיך גענומען רעכענען

מיט דער נייער פירמע. זיי זענען, וואָס דער אמת, נישט געגאַנגען צו עפּ־שטיינען, ווי אַמאָל צו ר׳ לייזערן... אַזוי נידריק געפאַלן זענען זיי נאָך נישט... אָבער אויף אַן עקסטרא סעסיע האָבן זיי אים שוין גערופן און זיך נישט געמאַכט זען ר׳ לוים כעס, וואָס מ׳צווינגט אים צו זיצן ביי איין טיש מיט זיין טאַטנס משרת...

די רבנימלעך פון די קליינע שטעטלעך און די משולחים פון די ישיבות האָבן געהאַט גרוים ישוב הדעת. פאַרט אַ גלוח, גייט בגלוי ראש און בכלל „נישט אונדזער ס׳גאַל". ווי קומט ער צו אַזעלכע זאַכן? נאָך לאַנגע קווענקלענישן האָבן זיי ריזיקירט און געמאַכט אַ וויזיט אין עפּ־שטיינס קאַנטאָר. און זיי האָבן נישט באַדויערט דעם גאַנג, וועלכן זיי האָבן געהאַלטן פאַר אַן ארויסגעוואָרפענעם. אויף אַזאַ פיינער אויפנאַמע האָבן זיי זיך נישט גערעכנט, זענען זיי געוואָרן איבערראַשט און אַנגע־הויבן אָפּטער קומען. פאַר וואָס זאָל מען טאַקע נישט מהנה זיין אַ ייד מיט אַ מצוה... זיי זענען געווען מלא התפעלות און ווען זיי זענען געקו־מען צו אַ חסידישן גביר, האָבן זיי זיך פאַררופן אויף עפּשטיינען... אדרבה, זעט, וואָס אַ יידישע נשמה איז ווערט...

דניאל עפּשטיין אַליין איז אין אמתן קיין צדיק דורך דער צייט נישט געוואָרן. ער האָט אין דאַרווינס תורה נישט געלייקנט, אָבער צו געלט געבן קומט דאָס נישט. אין יענע נאַאיווע קינדישע צייטן האָבן נאָך מענ־טשן זיך געהאַלטן ביי דער מיינונג, אַז אַ קעגנער דאַרף מען באַקעמפן מיט אידעען, מיט אַרגומענטן, אַז די פינסטערניש און אָפּגעשטאַנענקייט וועט מען ליקווידירן מיט לאָגישע שכלדיקע אויפקלערונגען, אַז צו מלחמה האַלטן מיטן רבונו של עולם וועט געניגן די „זון פון דער וויסנשאַפט", וואָס האָט אַזוי הערלעך אויפגעשיינט, אָבער געלט געבן — ביטע זייער...

איבעריקנס, האָט עפּשטיין געגעבן געלט אויך אויף אַנדערע זאַכן, אויף דער נייער מוזיק־געזעלשאַפט און אויפן פּרווו צו שאַפן אַ יידיש טעאַטער און אויף אַרויסגעבן ביכלעך אין „זשאַרגאָן". ער האָט ווייניק געגלויבט אין די זאַכן, ער האָט געגלויבט נאָר אין די רעצעפּט, וואָס מאַרקס און זיינע תלמידים האָבן פאַרשריבן, אָבער אָפּגעזאָגט האָט ער נישט, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט ביי געלט.

אין די גרויסע סוחרישע הייזער איז געוואַקסן דער דרך־ארץ פאַר

דער נייער פירמע. שוין נישט אָרימע פּראָווינצער סוחרימלעך, נאָר גרויסע וואַרשעווער חסידישע גבירים האָבן גענומען מאַכן פאַרגלייכענישן מיט דער אַלטער פירמע אויפן גזשיבאָוו. ווער האָט אַזוינס גאָר געקאָנט דער־וואַרטן... ר׳ לייזערס געוועזענער משרת זאָל זיך אַזוי אַרויפאַרבעטן... און אַזוי שנעל... מ׳ווייסט נישט ווען און ווי אַזוי... און דאָס אויפפירן זיינס... ווי אַפּקאָפּירט ר׳ לייזערס התנהגות...

ר׳ לייזערס קינדער אָבער האָבן נישט ליב געהאַט צו הערן דער־מאָנען די נייע פירמע. ביי ר׳ לוי איז דער נאָמען עפּשטיין געווען לא יזכר ולא יפקד. נישט מחמת וואָס די פירמע פון דעם משרת־יונג שטייט אים אין וועג, נאָר עפּעס האָט זיך אים געדאַכט, אַז עפּשטיין האָט אים באַגזלט, האָט זיך פאַרגנבעט אין זיין טאַטנס קאַנטאָרל און אַלע אוצרות פון דאָרט אַרויסגעטראָגן... און מ׳קאָן גאָרנישט טון דערצו, מען קאָן אפילו נישט שרייען, ווייל מ׳וועט זיך נאָר מאַכן צו נאַר... און אַלע ווייסן עס, ווייסן פון דעם משרת־יונגס געמיינקייט און זענען צופרידן און רייצן זיך מיט אים, לוין, לאָזן אים צו צו די גרויסע געשעפטן, העלפן אים, דעם חוצפּהדיקן שרייבערל צו ווערן א באַלעבאָס איבער די גרעסטע פאַבריקן, מאַכן פאַר אים אַ וואַרע אויף דער בערזע און אין די בענק...

ר׳ לוים גערעכטער כעס האָט אָבער גאָרנישט געקאָנט העלפן. די אַלטע פירמע אויפן גזשיבאָוו האָט געדאַרט פון זיקנה און דער גלאַנץ פון דער נייער פירמע האָט זי וואָס אַמאָל מער געשטעלט אין שאָטן.

אין דעם פינסטערן שבת, ווען די קאָזאַקן האָבן גאַלאָפּירט איבער די וואַרשעווער גאַסן, איז דניאל עפּשטיין, הגם נאָך אַ יונגערמאַנטשיק, שוין געווען אַ יוסטער וואַרשעווער באַלעבאָס מיט אַ פיינער יידישער שטוב, מיט אַ געשעפט, וואָס איז אָן עין הרע געוואַקסן פון טאָג צו טאָג און מיט אַ נאָמען ביי יידן און להבדיל ביי גויים.

אַ נישט דרייסטער איז ר׳ חיים שוחט געשטאַנען אין עפּשטיינס געשעפט. סוחרים זענען געגאַנגען אַריין און אַרויס. די אָנגעשטעלטע האָבן זיך געאיילט פון איין שטוב אין די אַנדערע. די לופט איז געווען אָנגעפולט מיט היימלעכן טומל. מ׳איז אַזוי פאַרטון אין די עסקים, אַז קיינער קוקט זיך נישט אום אויף ר׳ חיים שוחט. ער קאָן אַזוי אָפּשטיין שעהן און קיינער וועט אים אפילו נישט פרעגן, וואָס ער וויל.

און באמת, וואָס טוט ער דאָ? וואָס שטייט ער אויף איין אָרט און פטרט צייט? וואָס וויל ער אין עפּשטיינס געשעפט?

ר׳ חיים שוחט צעקנייטשט אין האַנט דאָס פּאַפּירל, וואָס זיין אברהמל האָט אים דערלאַנגט, ווען די זשאַנדאַרמען זענען נאָך אים געקומען, און ווייסט נישט, וואָס צו טון. ער איז באַשטימט נישט געווען ביים קלאָרן געדאַנק, אברהמל, ווען ער האָט אים געהייסן גיין מיט דעם פּאַפּירל צו עפּשטיינען. פון שרעק, נעבעך, נישט געוווסט, וואָס מיט אים טוט זיך. אַנדערש קאָן דאָך גאָרנישט געמאָלט זיין. ער, חיים שוחט, האָט באַלד דאָס זעלבע געוווסט, נאָר איצט, ווען ער שטייט אין געשעפט און קוקט זיך צו צו דעם טומל און געאייל, איז שוין ביי אים נישטאָ דער מינדסטער ספק, אַז זיין אברהמל האָט גערעדט פון וועג. וואָרום ווי קומט עפּשטיין צו אַזעלכע זאַכן? אַז מ׳פירט אַזוינע עסקים, אַז מ׳האָט אונטער זיך אַזאַ מחנה, אָן עין הרע, מענטשן, אַז מען דאַרף באַזאָרגן און צופרידנשטעלן אַזוי פיל קונים, האָט מען נישט קיין פּוסטן קאָפּ אָפּצוגעבן זיך מיט אַזעלכע נאַרישקייטן, ווי צו וועלן מלחמה האַלטן מיטן קיסר. וועלכן וואַרשעווער באַלעבאָס קאָן גאָר קומען אויפן רעיון אַזאַ פאַרגלוסטעניש?...

און וואָס זשע שטייט ער דאָ, ווי אַ גולם? אויף וועמען וואַרט ער? אַמבעסטן אַרוים פון געשעפט און אַהיימגיין. זיך נישט מאַכן צו נאַר. עפּשטיין וועט דאָך אים אויסלאַכן. וועט דאָך נישט וועלן מיט אים רעדן, און ער וועט גערעכט זיין. אָ, אַז דער רבונו של עולם שטראָפט מיט אַזאַ קינד!... און פאַרוואָס קומט עס אים? צי האָט ער נישט געהאַלטן צו זיין אברהמלען די בעסטע מלמדים? צי האָט ער אַליין, הגם אַ פאַרנומענער מענטש, נישט געטון אַלץ, אַז פון זיין זון זאָל אויסוואַקסן אַ ירא שמים? צי האָט ער אים נישט מיטגענומען צום רבין; צי האָט ער מיט אים נישט געלערנט די הייליקע ווערטער פון חובת הלבבות?... און דאָ אַזאַ צרה און אַזאַ אומגליק און אַזאַ בושה... ער קאָן דאָך נישט אויפהייבן דעם קאָפּ פאַר מענטשן. חיים שוחטס זון אין פּאַוויאַק, צוזאַמען מיט גנבים, מיט גזלנים, רחמנא ליצלן... וואָס זאָל ער אַליין זיך פאַרשעמען דאָס פּנים פאַר עפּשטיינען...

ר׳ חיים שוחט פאַרשטייט, אַז שטיין אין עפּשטיינס געשעפט האָט קיין זין נישט, אַז אַמגלייכסטן וואָלט געווען אַהיימצוגיין. פונדעסטוועגן

רירט ער זיך פֿאַרט נישט פֿון אָרט. ניין, עפּעס איז דאָ נישט גלאַטיק. זיין אברהמל האָט דאָך פֿאַרט אים געהייסן גיין צו דניאל עפּשטיינען. בפירוש אָנגערופֿן זיין נאָמען און נאָך צוגעגעבן: „געדענק טאַטע, עס קאָן קאָסטן יידישע קעפּ"... אַ קלייניקייט עפּעס, יידישע קעפּ. נו, וועט ר' חיים שוחט האָבן אין זין זיין שעמען זיך, מורא האָבן, אַז מ'וועט אים אויסלאַכן... אוי, חיים, חיים, דו ביסט דאָך שוין גאָרנישט קיין לייט. אויב דו האָסט אין זין נאַרישע בושה, ווען חלילה אַ נפש מישׂראל קאָן זיך געפֿינען אין סכּנה... האָ? אַזוי פֿאַרשטייסטו חסידות, חיים?... זאָל ער פֿון דיר לאַכן, עפּשטיין, זאָלן פֿון דיר לאַכן צען עפּשטיינס, און דו טו ס'דייניקע... האָסט געהערט, אַז עס קאָן געשען אַן אומגליק, שטיי און וואַרט, וואַרט שעהן און זיי מתפּלל, אַז דיין שליחות זאָל זיין ס'ריכטיקע.

ר' חיים שוחט רוקט זיך צו צו דער טיר פֿון עפּשטיינס קאַבינעט. ווען ער וועט זען עפּשטיינען אַרויסגיין, וועט ער צו אים צו און דאַמאָלס וועט מען שוין זען...

ער האָט ריכטיק אויסגערעכנט, ר' חיים שוחט. זיין לאַנגע גראָע באָרד און הויכער קאַשקעט זענען געווען אויפֿפֿאַלנדיק. עפּשטיין אַליין איז צו אים צוגעגאַנגען, מיט אַ גוטן שמייכל פֿון זיינע קורצזיכטיקע אויגן האָט ער אים אַריינגענומען צו זיך אין קאַנטאָרל. ר' חיים שוחט האָט עפּעס אַרויסגעשטאַמלט און דערלאַנגט עפּשטיינען אברהמעלעס פּאַפּיר. און אַ טשיקאַווע זאַך! עפּשטיין האָט אים נישט אויסגעלאַכט, ער האָט אפֿילו קיין זאַך נישט איבערגעפֿרעגט, ווי ער וואָלט פֿון פֿריער אַלץ אַליין געוווסט. עפּשטיין האָט זייער אויפֿמערקזאַם דורכגעלייענט דאָס בריוול, און ערשט דאַן אַ קוק געטון אויף דעם אַלטן צעקנייטשן פּנים פֿון ר' חיים שוחט, האָט אַ ווײַלע געוואַרט און מיט אַביסל פֿאַרווונדערט קול געפֿרעגט:

— איר זענט דער פֿאָטער?...

— אוודאי... חיים שוחט... און אברהמל איז מיין איינציקער... ער האָט מער נישט געקאָנט רעדן, ווי עס וואָלט אים עפּעס געשטיקט אין האַלדז...

— נו, זייט נישט באַזאָרגט, ר' חיים — האָט עפּשטיין אַרויפֿגעלייגט זיין האַנט אויף ר' חיימס אָרעם און לייכט אַ גלעט געטון זיין שוואַרצע

דיפסענע קאפאטע — איר וועט זען, דער אויבערשטער וועט העלפן און אייער אברהמל וועט בקרוב אהיימקומען.

— איז, הייסט עס, דא א האפענונג... האט ר׳ חיים שוחט דערפילט א לייכטקייט אויפן הארץ.

— געוויס, ר׳ חיים — האט עפשטיין געשמייכלט — איר ווייסט דאך בעסער פאר מיר... א ייד דארף האבן בטחון... און איר האט גלייך געטון, וואס איר זענט אריינגעקומען צו מיר, זייער גלייך...

— איז וואס זשע — האט ר׳ חיים שוחט געמיינט זיך דערוויסן עפעס גענויערס.

— מ׳וועט טון, וואס מ׳קאן — האט עפשטיין זיך נישט געוואלט אריינלאזן אין פרטים און, קווענקלענדיק זיך א ווײַלע, א פרעג געטון — און אפשר דארפט איר דערווייל עפעס אין שטוב?

— חס וחלילה! — האט ר׳ חיים שוחט אויסגערופן, און איז פונדעסטוועגן צופרידן געווען, וואס עפשטיין האט אויך דאס אין זין.

ביז צו דער טיר האט אים עפשטיין באגלייט און נאכאמאל פארזיכערט, אז מיטן אויבערשטנס הילף וועט נאך אלץ ווערן גוט.

ר׳ חיים שוחט איז מיט לייכטע טריט געגאנגען איבער דער גאס. עפשטיין האט אין אים נײַ חיות אריינגעגעבן. זאל אים דער אויבערשטער דערפאר באצאלן. מענטשן זענען געגעבן א טייערער ייד. ווען ער וואלט נאר געטראגן א היטל — זאל זיין א קאפעליוש, אבי נישט בגלוי ראש, און די בארד — אבער וואס איז דא צו רעדן — פארט א ייד... און ווי ער האט צו אים גערעדט, א גלעט געטון איבערן ארבל, געוואלט אפילו ארויסהעלפן...

ער, חיים שוחט, דארף, דאנקען גאט, צו קיינעם נישט אנקומען, אבער דער עיקר איז דאך דער רצון... מיטן אויבערשטנס הילף וועט נאך אלץ גוט זיין... אזוי האט ער בפירוש געזאגט. און מען מעג זיך אויף אים פארלאזן. דניאל עפשטיינס ווארט איז מער ווי געלט.

פונדעסטוועגן איז פארט עפעס קשה: ווי קומט אזא עפשטיין צו אזעלכע זאכן? סארע געשעפטן האט ער מיט דער חברה? ווי פאסט עס גאר פאר א ווארשעווער באלעבאס צו האבן מחזוקותן מיט די לייט, וואס ווילן מלחמה האלטן מיטן קיסר?

מיט דער האַרבער שאלה האָט זיך ר׳ חיים שוחט נישט געקאָנט קיין עצה געבן. סוף כל סוף האָט ער אָבער געפונען די ריכטיקע תשובה: פדיון שבויים. דאָס איז זיין, עפשטיינס, עובדא. און ביי פדיון שבויים קלערט מען נישט, ווער און וואָס. מען מאַכט נישט קיין חילוק. יעדער ייד איז טייער. יעדעס יידיש נפש מוז אויסגעלייזט ווערן פון גויאישע הענט. אַזוי האָבן זיך יידן שטענדיק געפירט. פאַרמעגנס גאַנצע אוועק־געגעבן פאַר פדיון שבויים. פאַרצייטנס האָט מען געשיקט עקסטרא שלי־חים אין די ווייטסטע מקומות, געוואָר ווערנדיק, אַז מען קאָן ערגיץ מקיים זיין די מצוה פון פדיון שבויים. לעצטנס האָט מען פון אַזוינע זאַכן נישט געהערט. אַנדערע דורות. אַנדערע מענטשן. שוואַכערע יידן. און אפשר איז עס גאָרנישט אַזוי ווי מיר מיינען. אפשר זענען יידן די זעלבע, ווי אַמאָל, נאָר מיר ווייסן נישט... וואָרום, אדרבה, וואָס האָט ער, חיים שוחט, ביז היינט געוווסט פון דניאל עפשטיינען? ער האָט געוווסט, אַז דניאל איז אַ ייד אַ גביר, פירט עסקים מיט מאָסקווע און אפילו מיט אויסלאַנד און גיט אויך אַ שיינע נדבה. נו, איז וואָס? קומט אים דערפאַר אַ יישר כוח? ער, חיים שוחט, איז נישט קיין גביר, פירט נישט קיין עסקים מיט אויסלאַנד, פונדעסטוועגן גייט אויך פון זיין שטוב נישט אַרויס אַ ייד ליידיקערהייט חלילה...

ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז דניאל עפשטיין טוט יאָ עפּעס, איז גאָר עוסק אין גאָר הויכע זאַכן. אין פדיון שבויים. דאָס איז שוין יאָ אַן ענין פאַר אַ וואַרשעווער באַלעבאָס... און שטעלט זיך איין, וואָרום פאַניע טאָר דאָך מסתמא נישט ווייסן... און ער, חיים שוחט, האָט גאָר אַזאַ ייד חושד געווען אין חברן מיט יענער חברה, וואָס פירט מלחמה מיטן קיסר... ווי לייכט מ׳קאָן אַ טעות האָבן און חושד זיין אומזיסט אַ ייד... געלויבט דער אויבערשטער, אַז עס זענען נאָך דאָ אַזעלכע יידן. לא אלמן ישראל. אַז עס געפינען זיך נאָך אַזוינע יידן... און נישט דווקא חסידים... טראָגן צומאָל נישט אַ באָרד... פלא פלאים... און זענען עוסק אין אַזעלכע ענינים... אפשר וועט אין זייער זכות דער אויבערשטער העלפן און מיין אַברהמל וועט בקרוב טאַקע אויסגעלייזט ווערן פון גויאישע הענט.

קאפיטל 9

דער איידעם

אין שטיבל אויף גזשיבאָוו איז מען געווען מלא התפעלות פון ר׳ לוים איידעם, משהלע ברוידע פון קראָקע. דער קליינער זעליקל און דער הויכער משה האָבן דאָס מאָל בפה אחד נישט געפונען גענוג ווערטער פון לויב פאַר דעם נייעם מיטגליד פון גזשיבאָווער הויז.

— א תכשיט פון א יונגנמאַן —האָט דער קליינער זעליקל זיך גע־היצט— ביי אונדז זעט מען גאָר נישט אַזעלכעס —און פאַרענדיקט מיט א קרעכץ— גבירים האָבן צו אַלעם הצלחה...

און דער הויכער משה האָט צוגעגעבן:

— דאָס איידלקייט שיינט אים אַראָפּ פון פנים... און וואָס איז פאַר א חידוש — א קינד פון די קראָקעווער ברוידעס... עפּעס א קליינִי־קייט — דעם „שכם" א רעכט איניקל!...

ר׳ חיים שוחט האָט זיך אַריינגעמישט אין שמועס:

— און דער עיקר — א בן־תורה... איך האָב נאָר מיט אים א שמועס געטון אויף דער גיך און איך זאָג אייך, אַז ר׳ לוי האָט אַן איי־דעם — א למדן!...

— און מ׳זאָגט —האָט דער קליינער זעליקל געערדט מיט א גע־היימניספולער שטימע, ווי ער וואָלט אַנטפּלעקט עפּעס א גאָר וויכטיקן סוד— אַז ער איז א „קענער" אויך, אָבער פון די גאָר גרויסע קענערס!... נעמט אין אַרבל אַריין אַלע אונדזערע וואַרשעווער „דייטשן" מיט זיין פּויליש און דייטש...

— און זעט א פּלא —האָט דער הויכער משה נישט געלאָזט ענדיקן זיין פריינט— און עס האָט אים, חלילה, נישט פאַרשאַדט צו יידישקייט... אַט דאָס הייסט קראָקע!... נישט אַזוי ווי ביי אונדז...

דער אַלטער שמחהלע האָט מיט א קנייטש פאַרמאַכט די גמרא, האָט גענומען א שמעק טאַבאַק פון דעם זילבערנעם פּושקעלע, וואָס ר׳ לייזער ע״ה האָט אים געברענגט א מתנה פון קאַרלסבאַד און שווער אָפּגע־זיפצט:

— אַ שאָד, אוי ווי אַ שאָד, וואָס לייזער האָט נישט דערלעבט... ער וואָלט דאָך געהאַט דעם אמתן נחת פון אַזאַ אייניקל... אָך... אָך...

— פונדעסטוועגן איז מיר אביסל קשה. אַז מ׳נעמט זיך אַזאַ איידעם, אַז מען איז זיך משדך מיט די קראַקעווער ברוידעס, איז וואָס זשע האָט ר׳ לוי געדאַרפט לויפן אין עפּעס אַ זאַקאַפּאַנע דאָרט?... ווי מאַכט מען נישט עפּעס תנאים אויפן גזשיבאָוו, ווי פּרייט מען זיך נישט צוזאַמען מיטן „עולם” — דער רבי, זאָל לעבן אַליין, וואָלט דאָך צו אַזאַ שמחה געקומען...

— מילא, תנאים, ווי תנאים —האָט דער הויכער משה זיך גע־קאָכט— אָבער די חתונה?! באַהאַלטן זיך אין אָטוואָצק און יונה סאַר־ווער האָט געמוזט אַזש אַהין פאָרן!... ווו איז דאָס געהערט געוואָרן?

— ווער ווייסט זיי, די גבירים, מיט זייערע נייע גענג —האָט ר׳ חיים שוחט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט— אפשר איז היינט שוין אַזאַ מאָדע אַזוינע?...

ר׳ לוי האָט געוווסט, אַז מען האָט אויף אים תרעומות אין די שטיבלעך אויפן גזשיבאָוו. גיי זיי דערציילן אַ מעשה מיטן פּריסטאַוו גאַלוכאָוו מיט „יענע זאַכן”, רחמנא ליצלן... ס׳האַרץ האָט אים גוט גע־קלאַפּט, ביז וואַנען ער האָט זוכה געווען צו זען זיין לאַהלע אונטער דער חופּה. אַז מען האָט מחזקות מיט יענע לייט, ווער ווייסט, וואָס עס קאָן געשען...

נאָך דער חופּה איז ער רואיקער געוואָרן. איצט איז זיין לאַהלע אַ כשרע יידישע טאָכטער, געלויבט דער אויבערשטער... אָנגעטון אַ שייטל —אמת קוים צו דערקאָנען— ווי עס פּאַסט פאַר ר׳ לייזערס אייניקל... ער האָט אָבער געוווסט, אַז ער איז שולדיק דעם עולם אַ חוב. אַ גרויסן חוב פאַר די תנאים און פאַר דער חתונה און פאַר די שבע ברכות. אָבער נישט קשה, ער, לוי, דער בכור פון גזשיבאָווער הויז, וועט באַצאָלן דעם חוב. באַלד דעם ערשטן שבת וועט ער באַצאָלן. און ביד רחבה, ווי עס פּאַסט פאַר ר׳ לייזערס זון.

ר׳ לוי האָט אַריינגערופן צו זיך אין קאַבינעט יונה סאַרווער און צו אים געזאָגט:

— הער, יונה, זאָלסט מיר נישט פאַרשלים די טירן! אַלעמען אַריינ־לאָזן! דעם גאַנצן „עולם״!

פון אַזעלכע דבורים האָט יונה סאַרוועט געפּילט, ווי זיין הויכער זיידענער קאַפּל הייבט אים אָן שווערן אויפן קאָפּ, ווי א משא כבדה. ער האָט זיך נאָך געפּרווט ווערן:

— אָבער ווו נעמט מען אָרט פאַר אַזאַ עולם?

— אין אַלע שטיבער זאָלן זיי זיין, אין אַלע שטיבער... ס'איז דאָך עפּעס א שמחה פון מיין בת־יחידה, יונה...

— און די יונגעליטלעך? — האָט יונה סאַרוועט זיך פאָרט נישט געוואָלט אונטערגעבן — די עזות־פּנימער?!...

— אויך זיי, אַלע, אַלע! — איז ר' לוי שוין געוואָרן אומגעדולדיק.

— אָבער זיי וועלן דאָך צעברעכן די טיש און בענק —האָט יונה סאַרוועט געוואָלט כאָטש עפּעס אָפּדינגען— זיי וועלן דאָך פון דער סאַלע א תל מאַכן!...

— זאָלן זיי א תל מאַכן— האָט ר' לוי א מאַך געטון מיט דער האַנט— זאָלן זיי ברעכן די טישן און די בענק!... אַז דער אויבערשטער האָט געהאָלפן אַזאַ שמחה!...

—מילא, זאָל זיין ווי ר' לוי וויל —האָט יונה סאַרוועט ענדלעך קאַפּיטולירט— אָבער ווו נעמט מען אַזוי פיל אָנצוגרייטן... פאַר אַזאַ עולם אָן עין הרע...

— נו, וועגן דעם מעג מען זיך אויף דיר פאַרלאָזן יונה —האָט ר' לוי געשמייכלט— נו, געגוג, געגוג...

און יונה סאַרוועט האָט געוויזן, אַז מען מעג זיך טאַקע אויף אים פאַרלאָזן. שוין איבער די שישים געוועזן, פונדעסטוועגן האָט ער געהאַט אַן אויג אויף אַלעם, אויף דער גאַנצער מחנה סאַרוועלעך־שניעקעס און אויפן גאַנצן עולם.

אָ, אַזאַ שבת איז נאָך אויפן גזשיבאָוו נישט געוועזן.

באַלד נאָכן דאַווענען האָט מען פון אַלע שטיבלעך און בתי־מדרשים גענומען גיין צו ר' לוין.

אין אַלע שטובן זענען געוועזן אויסגעשטעלט לאַנגע טישן און לאַנגע

בענק. פונדעסטוועגן האָט אויסגעפעלט אָרט. מילא, איז מען געשטאַנען. ס׳האָט געלויכטן. סאַרע קידוש! סאַרע וויינען און ליקערן און בראָנפנס אַלערליי! און איצט די לעקעכער און די טאָרטן! ר׳ לוי אַליין, אין דער זיידענער זשיפּיצע מיטן שטריימל אויפן קאָפּ, איז ארומגעגאַנגען צווישן עולם, פון איין טיש צום אַנדערן און געמונטערט דעם עולם:

— לחיים, יידן, לחיים, אם ירצה השם ביי אייערע קינדער...

האָט דער עולם געפּאָלגט און געטרונקען איין מאָל און נאָך אַמאָל לחיים, האָט טועם געווען פון אַלע ווייגען, האָט געזאָגט מבינות אויף די משונהדיקע בראָנפנס און פאַרביסן מיט די צענערליי טאָרטן, וואָס ביי גראַף פּאָטאָצקי זעט מען אַזעלכעס נישט.

באַלד האָט יונה סאַרווער אַ קאָמאַנדע געטון און די שניעקעס, די סאַרווערלעך, האָבן אָנגעהויבן דערלאַנגען טאַצן מיט אייער־קיכלעך און מיט הערינגס, און מיט לאַקסן און אַנדערע געוויכערטע פיש, וואָס אַזעלכעס האָט מען נאָך אין ווארשע נישט געזען.

— און איצט וואַשן זיך! — האָט ר׳ לוי באַפוילן. זענען די טרעגער פון גזשיבאָווער הויז, אָנגעטון לכבוד דער גרויסער שמחה אין שוואַרצע געהאַקטע קאַפּאָטעס, ארומגעגאַנגען צווישן די טישן מיט קופּערנע עמערס און קופּערנע שיסלען מיט גרויסע קופּערנע שעפּער, מיט האַנטעכער איבערגעוואָרפן איבער די אַקסלען.

ביי די פיש איז דער עולם שוין געווען פאַרמאַטערט פון דעם קידוש, אָבער דער טעם פון יונה סאַרווערס העכט און קאַרפּן איז געווען אַזעלכער, אַז מען האָט באַקומען פרישע כוחות און קוראַזש.

ר׳ שמחהלע האָט נאָך דאַמאָלס געלעבט. איז ער געזעסן אויבנאָן, און נאָך די פיש נאָכגעזאָגט ווערטער פון קאָצק און פּשיסכע אויף זיין שטייגער.

ערשט הייבט אָן יונה סאַרווער דערלאַנגען די ציבעלע מיט די פיס. ר׳ לויס איידעם מיט דעם איידעלן פּנים, מיטן שוואַרצן הויכן שטריימל אויפן קאָפּ, טוט גאָר אַ רוק אַוועק פון זיך דעם טעלער מיט די ציבעלעס.

קיינער האָט עס נישט באַמערקט. אָבער אַ קאָצקער אויג זעט אַלצדינג. ר׳ שמחהלע רייסט איבער די קאָצקער תורה, שטעלט אָן זיינע שאַר־

פע אויגן אויף משהלע ברוידעס הויכן שטריימל און טוט א זאג אויף זיין שטייגער:

— מ׳זאל נישט שפירן פון מויל האט א יונגערמאן מורא? הא? ביי אונדז אין קאצק האט מען געלערנט, אז מורא האבן דארף א ייד, אז מ׳זאל נישט שפירן פון נפש!...

— שוין געהערט דאס ווארט! — האט ר׳ לוים איידעם כלאחר יד און מיט ביטול א מאך געטון מיט דער האנט.

האט ר׳ שמחהלע אויפגעהויבן זיינע געדיכטע ברעמען, זיינע אויגן האבן לאנג און שווער און פון אלע זייטן באקוקט ר׳ לוים איידעם, און נאכדעם האט ער ווי מיט רחמנות געזאגט:

— א קאצקער ווארט הערט מען נישט מיטן אויער, יונגערמאן!...

א קאצקער ווארט הערט מען מיטן הארץ —און ווענדנדיק זיך צו ר׳ לוין, א שאקל געטון פארחידושט מיטן קאפ— אזש פון קראקע געברענגט אויסלענדישע סחורה... הא...

ביים טיש איז שטיל געווארן. די פרייד איז מיטאמאל פון אלעמענס פנימער פארשוואונדן, און ר׳ חיים שוחט האט גענומען זאגן א ניגון...

נאכן זינגען איז ווידער געווארן פריילעך, מען האט געטאנצט ביי ר׳ לוין ביז נאך הבדלה, נאר ער, ר׳ לוי אליין, האט עפעס שוין נישט געפילט קיין פרייד.

משהלע ברוידעס האט געגעסן קעסט און זיך געפירט, ווי אלע אנדערע איידעמס פון די ווארשעווער חסידישע גבירים. אין פלוג האט עם יעדנפאלס אזוי אויסגעזען. ר׳ לוי האט אים אפגעגעבן צוויי שטיבער אין פליגל פון זיין הויז מיט א באזונדערן איינגאנג, ווי עס פאסט פאר א גבירישן איידעם.

זענען צו אים געקומען די איידעמס פון אנדערע חסידישע גבירים, געשמועסט אין לערנען, אין חסידות, געטרונקען טיי און אפגערעדט זיך צוזאמען צו פארן צום רבין. יעדן ראש־חודש האט משהלע ברוידעס גע־געסן צוזאמען מיטן עולם, שבת האט ער אנגעטון די ברייטע זיידענע קא־פאטע מיטן גרויסן געבלימלטן גארטל, וואס ער האט מיטגעבראכט פון קראקע און איז געגאנגען מיט ר׳ לוין אין שטיבל. קורץ, עס איז אלץ געווען אזוי, ווי עס באדארף צו זיין.

פונדעסטוועגן האָט ר׳ לוי אונטערגעקרעכצט אין דער שטיל. און די שטילע דבורהלע האָט אַמאָל אַ זיפץ געטון.

און עס איז געווען אויף וואָס צו קרעכצן און צו זיפצן...

זייער אָפט, ווי נאָר די נאַכט איז צוגעפאַלן, האָט משהלע ברוידעס זיך פאַרשלאָסן מיט לאַניאַן אין שטוב און זיך אָנגעטון „דייטש״. לאַניאַ האָט מיט אַ פאַררויטלט גליקלעך פּנים אים צוגעהאָלפן, האָט אים גלייך געמאַכט דעם שניפּס, האָט אים פון דער מארשאלקאָווסקאַ גאַס איינגע־שאַפט אַ קורצן ראָק און קאַפּעליוש. און ביידע האָבן, ווי גנבים, זיך ארויס־געגנבעט פון שטוב, זענען גיך געלאָפן אויף דער גאַס, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט, אַז מ׳וועט זיי נאָכיאָגן. זיי זענען האַסטיק אַריינגעפאַלן אין אַ „דראָזשקע״ און זיך געהייסן פירן צום גרויסן טעאַטער.

זיי זענען געזעסן צוגעטוליעט איינער צום אַנדערן אין די ערשטע רייען און לאַניאַ האָט אַ גליקלעכע, אַ שווייגנדיקע צומאָל אַ בליק נישט געוואָרפן צו דער זייט, וווּ עס איז געזעסן דניאל עפּשטיין מיט בערטאַן.

שפּעט אין דער נאַכט זענען זיי מיט פאַרטייעטע טריט צוריקגעקו־מען, גליקלעכע און זאָרגלאָזע. משהלע האָט אויסגעטון דעם שניפּס און דעם ראָק און דעם קאַפּעליוש און לאַניאַ האָט די אַלע טריפענע זאַכן באַ־האַלטן אין שאַנק.

ביידע זענען געווען זיכער, אַז קיינער ווייסט נישט, וואָס זיי האָבן געטון און פונוואַנען זיי זענען געקומען.

ר׳ לוי אָבער האָט געוווּסט און דבורהלע האָט געוווּסט. און ביידע האָבן זיך אָנגעקוקט מיט דערשראָקענע טרויעריקע אויגן.

ר׳ לוי האָט אָבער נישט ליב געהאַט אַזעלכע זאַכן צו פאַרשווייגן. ביינאַכט, אין שלאָף־צימער, האָט ער זיך געבייזערט אויף דבורהלען:

— אַ שיינעם „געניידעם״ זיך איינגעשאַפּט!... שלעפּט זיך אַרום אין די טעאַטערס, טוט זיך אָן „דייטש״ — דער יונגאַטש!... איך וועל אים שוין מאָרגן ווייזן!...

די שטילע דבורהלע, וואָס האָט אַ הויך וואָרט נישט געקאָנט אַרויס־רעדן, האָט אָבער דאַמאָלס, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן איר בת־יחידהס גליק, זייער אַרויסגעוויזן שטאַרקער פאַר ר׳ לוין.

— דו װעסט נישט רעדן, לוי — האָט זי געזאָגט מיט אַן אַנטשלאָ־סענער שטימע, גאָרנישט אױף איר שטײגער — און אפשר איז ער גאָר נישט שולדיק, אפשר װײל זי אַזױ, לאַניאלע...

— דאַרפסטו דאָך מיט איר רעדן, ביסט דאָך אַ מאַמע...

— לאָז מיר צו רו דאָס קינד —איז דבורהלע געבליבן אַנטשלאָסן— זי איז שױן דאַכט זיך „אױף דער צײט", װעל איך איר אָנטון עגמת־נפש!... און דאַנק גאָט דערפאַר, לוי, — מיט די שטרײַקערס דאָס חברן װאָלט שױן גוט געװען?...

דאַמאָלס איז ר' לוי אַנטשװיגן געװאָרן. און עס האָט קײנער נישט געשטערט דאָס גליק פון דעם יונגן פּאָר.

ר' לוי האָט אָבער נאָך נישט געװוּסט אַלץ. ער האָט נישט געװוּסט, אַז זײַן אײדעם „שרײַבט". שרײַבט פּאָעזיע. משהלע האָט מיט אַ גערירט קול געלײענט זײַנע „געדיכטע" לאַניאַן. זי, לאַניא, האָט נישט געגנוי פאַר־שטאַנען „זשאַרגאָן", אָבער אירע אױגן האָבן געלױכטן און מיט ליב־שאַפט און באַװוּנדערונג געקוקט אױף איר מאַן. משהלע האָט אָנגעהױבן אַרױפברענגען צו זיך יונגעלײַט, װאָס האָבן אױסגעזען װי נזירים מיט לאַנגע שװאַרצע האָר, מיט ברײטע שװאַרצע פּעלערינעס און גרױסע שװאַר־צע הים. לאַניא האָט נישט פאַרשטאַנען גענוי, װאָס זײ רעדן, זי האָט דערלאַנגט טײ און אײַנגעמאַכטס, און איז געװען גליקלעך, װאָס איר מאַן איז נישט עפּעס אַ „קופּיעץ", נאָר אַ פּאָעט...

נישט לאַנג האָט אָנגעהאַלטן משהלעס חברן זיך מיט די שװאַרצע פּעלערינעס.

— זײ זענען מיך מקנא —האָט משהלע פאַרזיכערט לאַניאַן— דע־ריבער װילן זײ מיך נישט אַנערקענען. לאַניא אָבער האָט געגלױבט משה־לען. זי האָט געגלױבט אין זײַן טאַלאַנט און אין זײַן קומענדיקן רום.

אײנמאָל האָט ר' לוי געפונען ליגן אין זײַן אײדעמס שטוב אַ פּאַ־פּיר. ער האָט עס אױפגעהױבן און עס איז אים פינסטער געװאָרן אין די אױגן. האַ! װאָס איז דאָס?! מײַן אײדעם איז גאָר עוסק „ראַם גראַם מאַך מיר אַ שטראַם"?! און רעדט װעגן נשים... ניבול פּה... מילא, װאָלט עס באַטש זײַן אַ „שער" (שיר)... אַ בעל־לשון, הײסט עס... איז עס אױך אַ שטות זיך צו פאַרדרײען דעם קאָפּ, אָבער אַזעלכעס!...

— וואָס איז דאָס אַזוינס, לאָהלע?! — איז ער צו צו דער טאָכ־טער— ווי קומט דאָס צו דיין מאַן.

אָבער לאַניא האָט אַ גליקלעכע געשמייכלט, זי האָט דאָס בייגעלע פּאַפּיר אַרויסגענומען פון איר פאָטערס האַנט און געזאָגט:

— דער טאַטוש פאַרשטייט זיך נישט אויף די זאַכן... משהלע שרייבט פאָעזיע, געדיכטע...

ר׳ לוי האָט האַסטיק צוגעקלאַפּט די טיר און זיין גאַנצן כעס אויס־געלאָזט צו דער שטילער דבורהלע.

הינטער ווארשע האָט ר׳ לוי געהאַט אַ גוט — לאַסקאוו. קיין נחת האָט ער פון דעם גוט קיינמאָל נישט געהאַט. דער יידישער שרייבער און דער גוויאישער „עקאָנאָם" האָבן געמאַכט אַזעלכע חשבונות, אַז ר׳ לוי האָט געשריגן, אַז צוליב לאַסקאוו וועט ער בדיל הדל ווערן.

אויף אַלע טענות האָט ר׳ יידל שרייבער געהאַט איין ענטפער

— וואָס זאָל איך טון, ר׳ לוי, אַז גאַנץ סאַבין האָט נאָך פון ר׳ לייזערס צייטן חזקות, דער רב און דער שוחט און דער בעדער און די מלמדים און גלאַט יידן האָבן שוין אַ חזקה אויף קאַרטאָפל און אויף האָלץ און אויף מעל... זאָל איך די חזקות מבטל מאַכן?...

ר׳ לוי אַליין פלעגט זעלטן אַהינקומען אין לאַסקאוו. איינמאָל האָט ער דאָרט געטראָפן אַזאַ „חזקה־מאַן", ר׳ כאַסקעלע מלמד, וואָס איז גע־קומען, ווי געוועינלעך, פאַר ווינטער נאָך אַ פורל האָלץ.

ר׳ לוי האָט אויף אים גוט אָנגעשריגן און געהייסן גיין.

איז ר׳ כאַסקעלע אַ דערשראָקענער אַוועק. ר׳ לוי האָט זיך אָפּגע־קילט פון כעס און זיך דערמאָנט, אַז ער האָט מבטל געמאַכט ר׳ לייזערס אַ חזקה. האָט ער באַפוילן דעם עקאָנאָם תיכף ומיד צוריקצוקערן כאַס־קעלען.

דער עקאָנאָם האָט ר׳ כאַסקעלען געכאַפּט נעבן וואַלד און אים גע־ברענגט אַ דערציטערטן צו ר׳ לוין.

ר׳ כאַסקעלע מלמד האָט מורא געהאַט אַ קוק צו טון אויף דעם בייזן יידישן פּריץ.

— הער, כאַסקל —האָט ר׳ לוי אים געזאָגט— איך וויל, דו זאָלסט מיר מוחל זיין...

— וואָס הייסט מוחל זיין —האָט ר׳ כאַסקל נישט געוווּסט, וואָס מען וויל פון אים— ווי קום...

— דריי מיר נישט א קאָפּ מיט פּשטלעך! —האָט ר׳ לוי זיך צע־שריגן— דו באַקומסט א פינפאונצוואַנציקער און זאָג בפירוש: „איך בין אייך מוחל במחילה גמורה״.

האָט ר׳ כאַסקעלע מיט ציטערנדיקע ליפּן נאָכגעזאָגט:

— איך בין אייך מוחל במחילה גמורה און איז אַוועק מיט א פינפ־אונצוואַנציקער און א פּורל האַליץ דערצו.

אַזעלכע גליקן האָט ר׳ לוי געהאַט פון לאַסקאַוו. פאַרקויפן אָבער האָט ער נישט געוואָלט. פאַרט א ירושה פון טאַטן...

איז דבורהלען איינגעפאַלן, אַז לאַניאַלע מיטן מאַן זאָלן אַרויס־פאָרן קיין לאַסקאַוו. ס׳קינד איז אויף דער צייט. פאַרוואָס נישט?...

— ס׳איז א גלייכע זאַך — האָט ר׳ לוי מסכים געווען.

האָט מען איינגעשפּאַנט די קאַטש און לאַניאַ מיט משהלע זענען געפאָרן קיין לאַסקאַוו.

משהלע ברוידעס איז פון דער נסיעה געווען גליקלעך.

— דו וועסט זען —האָט ער אין דער קאַטש גערעדט צו לאַניאַן— אויף דער שוים פון דער נאַטור וועט זיך גאָר אַנדערש אַרבעטן... דו וועסט הערן מיינע נייע געדיכטע...

אין לאַסקאַוו האָט אָבער משהלע געהאַט אַנדערע פּלענער. ער האָט אַראָפּגעבראַכט א גאַנצע כאַליאַסטרע קעסט־איידעמלעך פון די וואַרשע־ווער חסידישע גבירים, וועלכע האָבן בשתיקה שוין זיך אַריינגעכאַפּט אין טעאַטער. אין לאַסקאַוו האָבן זיי זיך געפילט פריי, אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם שווערן יאָך פון שווער און שוויגער, פון שטיבל, פון מאַכן אַן אָנ־שטעל פון חסידישע יונגעלייט. איז טאַקע געווען פריילעך אין די טעג אין לאַסקאַוו.

מיטאַמאָל איז משהלען איינגעפאַלן א ניי פאַרגלוסטעניש:

— חברה —האָט ער א זאָג געטון— מאָרגן זאָלט איר אויפשטיין פרי, אָבער טאַקע בהשכמה.

— וואָס איז?

— מיר גייען אויף פּאַלאַוואַניע — האָט משהלע אַ צעשטראַלטער אויסגערופֿן.

— וואָס הייסט אויף פּאַלאַוואַניע? —האָבן די וואַרשעווער קעסט־איידעמלעך נישט געקאָנט משער זיין— אויף פּאַלאַוואַניע דאַרף מען דאָך שיסן...

— וועט מען טאַקע שיסן! — האָט משהלע געלאַכט.

— וואָס הייסט שיסן? ווער וועט שיסן?

— איך וועל שיסן, איך! —האָט משהלע נישט געקאָנט איינזיצן פֿון שמחה— און איך פֿאַרשטיי נישט, וואָס איר חידושט זיך. פֿאַרוואָס קומט אַלץ די גויים? זענען מיר נישט די זעלבע מענטשן, וואָס זיי? טאָרן מיר טאַקע נישט הנאה האָבן פֿון לעבן?

צומאָרגנס פֿאַרטאָג איז טאַקע געווען אַ „פּאַלעוואַניע". די חברים האָבן משהלען אין דער ערשטער מינוט נישט דערקענט. ער האָט אויסגעזען ממש ווי אַ פּריץ. אין הויכע „אָפּיצערסקע" שטיוול, אַ קורצע גרינע קורטקע און „אָפּיצערסקע" הויזן מיט אַ גרינעם הוט, פֿון וועלכן עס איז אַרויסגעשפּרונגען אין דער זייט אַ לאַנגע פֿויגל־פֿעדער און מיט אַ ביקס אין דער האַנט —ממש אַ ביקס— האָט משהלע ברוידעס נישט געהאַט קיין צורה פֿון אַ ייִד.

דער גוייִשער עקאָנאָם מיט אַ חברה הינט איז געגאַנגען פֿאָראויס, נאָך אים איז געגאַנגען משהלע מיט דער ביקס, און אַביסל אָפּגערוקט, האָבן האַלב דערשראָקענע זיך גערוקט די וואַרשעווער קעסט־איידעמלעך.

די פּאַלאַוואַניע האָט זיך, וואָס דער אמת, נישט שטאַרק איינגעגעבן. משהלע האָט נאָר איינמאָל אויסגעשאָסן. דערנאָך האָט זיך עפּעס פֿאַרהאַקט. משהלע אַליין האָט זיך אויך פֿון דעם שאָס דערשראָקן. איבעריקנס האָט מען געמוזט גיין אַהיים צום פֿרישטיק. איז מען אַרויס פֿון וואַלד; דער עקאָנאָם האָט צוגענומען די ביקס און מ'האָט לייכטער אָפּגעאָטעמט. משהלע אָבער האָט שוין דעם יענער קאָסטיום נישט אויסגעטון. איינמאָל האָט ער דאָך אויסגעשאָסן און מ'וועט ווייטער מאַכן פּאַלאַוואַניעס.

דבורהלע האָט געוואָלט מאַכן די קינדער אַ „ניעספּאָדזשיאַנקע" (איבעררAשונג), האָט זי צוגערעדט דעם מאַן, אַז מען זאָל פּריוויטיק אינדערפֿרי אַרויספֿאָרן קיין לאַסקאָוו. האָט מען איינגעשפּאַנט די קאַטש און בערל

קוטשער האָט אונטערגעטריבן די צוויי קאַשטאַנגען־פערד, ווי ער האָט דאָס ליב געהאַט, ווען ער איז אַרום אויפן פרייען פעלד. מ'איז ברוך השם באַצייטנס אָנגעקומען אין גוט. אָבער ווי נאָר ר' לוי האָט דערזען זיין איידעם אין אַזאַ „הולך" מיטן יעגער־קאָסטיום און יעגער־הוט מיט דער פעדער, האָט ער אַ געשריי געטון צו בערל קוטשער:

— בערל, איינשפאַנען די פערד!...

ס'האָט נישט געהאָלפן, נישט דאָס געבעט פון דבורהלע און נישט דאָס געוויין פון לאַניאַן. מ'האָט איינגעשפאַנט די פערד, משהלע ברוידעס האָט זיך געמוזט געזעגענען מיטן יעגער־קאָסטיום, וואָס דער עקאָנאָם האָט אים פאַרשאַפט און צוריקפאָרן מיטן בייזן שווער קיין וואַרשע.

ר' לוי האָט שוין געוווּסט, אַז פון דעם קראָקעווער יונגנמאַנטשיק וועט קיין נחת נישט זיין. ס'איז אָבער נישטאָ קיין עצה. ס'קינד איז שוין „אויף דער צייט", וואָס־זשע קאָן מען טון. אָבער געוווּסט האָט ער, ר' לוי, אַז ער האָט זיין איינציקער טאָכטער, נעבעך, פאַרפינסטערט דאָס לעבן אויף אייביק.

יאָרן זענען געלאָפן. משהלע ברוידעס האָט אויפגעהערט מיטצונע־מען לאַניאַן אין טעאַטער. זי האָט שוין געהאַט צוויי קינדער צו באַזאָרגן. ר' לויס זין זענען אונטערגעוואַקסן. חסידישע בחורים געווען, און ר' לוי האָט מיט זיי גוטע שידוכים געטון. נאָר פון משהלע איז נאָך אַלץ קיין לייט נישט.

האָט ר' לוי זיך לאַנג מיישב געווען מיט דבורהלען אוןביידע האָבן מיט אַ קרעכץ מסכים געווען, אַז מען מוז מיט געוואַלד משהלען מאַכן פאַר אַ לייט. האָט ר' לוי געלאָזט אויסמעבלירן פאַר זיין איידעם אַ שיינע דירה און געזאָגט צו אים:

— כ'מיין, משהלע, אַז עס איז צייט זיך צו נעמען צו מסחר.

— געוויס — האָט משהלע גלייך מסכים געווען.

— וועסטו זיין ביי מיר אין געשעפט —האָט ר' לוי געזאָגט— נישט קשה, ביי מיר איז דאָ גענוג צו טון.

משהלע ברוידעס האָט אָבער געהאַט אַנדערע פאַרלאַנגען. ער וויל נישט ביי קיינעם זיין אַ „מענטש", אפילו ביי אַן אייגענעם טאַטן אויך נישט.

זוו איז עס געהערט געוואָרן, אַז אַ ברוידע זאָל זיין אַ משרת. מילא אַ שותף איז עפּעס אַנדערש.

פון אַזאַ רעדן האָט ר' לוי אויפגעקאָכט. ער וואָלט מיט פאַרגעניגן אויסגעפּאַטשט דעם קראַקעווער יונגנמאַנטשיק, איז אָבער דערביי געזעסן לאַניאַלע און די אויגן אירע זענען געווען רויטלעך און ווי פאַרוויינט, האָט ער בלויז פאַרביסן די ליפּן און געזאָגט:

— נו, זאָל זיין אַ שטיקל שותף...

משהלע ברוידעס האָט אָבער געהאַט אַ צווייטע פאָדערונג:

— מיין נאָמען מוז זיך געפינען אויף דער פירמע און אַן אַקט...

ר' לוי האָט גאָרנישט געענטפערט. ער האָט נישט געקאָנט ענטפערן. ער האָט זיך געשטיקט פאַר כעס. אַך, ווען ער קאָן אים אָננעמען ביים קאַרק און אַראָפּוואַרפן פון אַלע טרעפּ... לאַניאַ אָבער האָט שוין נישט געקאָנט שווייגן און זי האָט מיט טרערן זיך געבעטן:

— וואָס טוט זיך מיט דיר, משהלע?... די פירמע ענדערן...

משהלע האָט זיך איינגעקשנט. אַנדערש וויל ער נישט. פאַר קיין שום פּרייז נישט. אַ באַהאַלטענער שותף וויל ער נישט זיין. עס פּאַסט אים נישט. און מיט די ברוידעס איז זיך נישטאָ וואָס צו שעמען. אפילו אין ווין ווייסט מען, ברוך השם, ווער די ברוידעס זענען.

ר' לוי האָט געפילט, ווי דאָס בלוט אַנטלויפט אים פון פּנים און ער האָט קוים דורך די ציין אַרויסגעקריצט:

— האַנדל שוין גלייכער אַליין...

און משהלע ברוידע האָט גענומען האַנדלען. אַן אייגענע פירמע פאַרלייגט, ווי עס פּאַסט פאַר די ברוידעס, וועלכע מ'קען אפילו אין ווין. אין פּיאַסעטשנע אַ ציגל-פאַבריק אויסגעבויט מיט אַ קוימען, וואָס אַזעלכן האָט מען נאָך נישט געזען. און אויף וואָליע אָפּגעקויפט בחצי חינם אַ גיסעריי. איז דאָס געווען ווייניק, האָט ער אויף דער סאַמע מאַרשאַלקאָווסקע פאַרלייגט אַ האַנדלס-הויז און אַ גרויסע מעשענע שילד האָט אַראָפּגעשריגן, אַז דאָ געפינט זיך ברוידעס עקספּאָרט און אימפּאָרט-פירמע. און אויב דאָס איז געווען צו ווייניק, האָט משהלע ברוידע נאָך צוגעהאַנדלט אויף דער בערזע מיט ליסטעס און אַקציעס.

ר' לוי האָט פונדערווייטנס זיך צוגעקוקט צו דעם מסחר פון זיין

איידעם און ביי זיך געטראַכט, אַז אפשר האָט ער פּאַרט אַ טעות געהאַט, אפשר וועט טאַקע עפּעס ארויסוואַקסן פון דעם קראָקעווער יונגגמאַנטשיק, ביי די ברוידעס איז קראָקע ווייסט מען דאָך סוף כל סוף ווי אַזוי צו פירן מסחר. איז פאַרוואָס זאָל משהלע זיך נישט האָבן עפּעס אויסגעלערנט. נאָר ווען ער האָט זיך דערוווּסט, אַז חיימל פרענקל, ר׳ לויס שוועסטער־קינד איז געוואָרן די רעכטע האַנט פון זיין איידעם, האָט ר׳ לוי זיך דער־שראָקן. פאַר חיימלען האָט מען אין הויז אויפן גזשיבאָוו מורא געהאַט. מען האָט געדענקט די רייד פון ר׳ לייזערן:

— ווען חיימל קומט צו מיר אריין מיט אַ געשעפט, ווייס איך, אַז איך דאַרף אַרויפגיין אין שטוב און אַרומוויקלען זיך דעם קאָפּ מיט אַ נאַסן האַנטעך און קלערן אַזוי לאַנג, ביז וואַנען איך וועל פאַרשטיין, וואָס חיימל מיינט באמת. נאָר ווען חיימל קומט צו מיר אריין מיט אַ שמיי־בעלע און זאָגט: „גוט מאָרגן פעטערשי״, דאַמאָלס ווייס איך, אַז דאָס נאַסע האַנטעך וועט מיר נישט העלפן, איך וועל שוין סיי ווי גאָרנישט ווייסן...

און מיט אָט דעם חיימלען פירט דאָס זיינע עסקים משהלע. דאָס קאָן זיך נישט גוט ענדיקן. ר׳ לוי האָט געוואָרנט זיין טאָכטער. זי איז אַ ווייב און זי טאָר אַזעלכעס נישט דערלאָזן. אַז דער זיידע האָט געהייסן זיך היטן פאַר חיימלען, איז דאַכט זיך גענוג. משהלע ברוידע האָט זיך אויסגעלאַכט. ער דאַרף נישט קיין עצות. זאָל זיך יעדער היטן זיינע עסקים. און הלוואי וואָלטן אַלע אַזוי פאַרשטאַנען אַ געשעפט ווי חיימל.

האָט ר׳ לוי זיך מער נישט געמישט, ביז וואַנען לאַהלע איז צו אים אריינגעפאַלן מיט אַ געוויין. ס׳איז געשען אַן אומגליק מיט דער „מציאה״ אויף וואָליע און מיטן גרויסן קוימען אין פיאַסעטשנע... משהלע האָט עפּעס אונטערגעשריבן און מ׳קאָן אים נאָך חלילה „זעצן״.

ר׳ לוי האָט דעם מאַן פון זיין איינציקער טאָכטער נישט געלאָזט זעצן. און פון דאַמאָלס אָן ציט עס זיך. יעדעס יאָר דאַרף מען ראַטעווען. און עס העלפן נישט זיינע וואָרענונגען. און דער קראָקעווער יונגערמאַנ־טשיק איז נאָך ברוגז. ער אַליין קומט נישט. ער שיקט לאַניאַלען. עס איז אַ רחמנות אויף איר אַ קוק צו טון. זיין איינציקע טאָכטער, נעבעך. און

דבורהלע מורמלט עפּעס אונטער דער נאָז. און פון דעם מורמלען פאַר־שטייט ר׳ לוי, אַז עס זענען נישט בלויז די פוילע געשעפטן. אַז לאַניאַס איינגעפּאַלענע באַקן האָבן צו טון מיט נאָך עפּעס... עפּעס אַ שיקסע פון טעאַטער... און זיין איידעם שיקט איר קוישן בלומען... ער וויל נישט אי־בערפרעגן. ער קאָן נישט איבערפרעגן. זיין לאַניאַלען זאָל אַזעלכעס פּאַ־סירן, אַזעלכעס... ס׳האַרץ קאָן דאָך פּלאַצן... און מען מוז שווייגן, שווייגן...

ר׳ שמחהלע קאַצקער האָט מער נישט געלעבט. אַ צייט שוין אַוועק נאָך דעם בלוטיקן פּריטיק. אָבער זיינע ווערטער געדענקט ער גוט, ר׳ לוי:

— פון קראָקע אַזש געברענגט אַזאַ סחורה?... האַ?...

קאַפּיטל 10

אויף דער וואַך

דניאל עפּשטיינס פונאַנדערגעוואַקסענע עסקים האָבן אומבאַמערקט צוגענומען וואָס אַמאָל מער צייט ביי ר׳ לייזערס געוועזענעם שרייבערל.

די נייע פירמע, קוים וואָס זי האָט זיך דערפילט זיכער און איינ־געפונדעוועט, האָט מער נישט געקאָנט מסכים זיין מיט עפּשטיינס אַמאָ־ליקער איינטיילונג פון מעת לעת אין אַ וואָכעדיקן טאָג און יום־טובדיקער נאַכט. זי, די פירמע, האָט מער נישט געוואָלט מוותר זיין אויף די אָוונט־שעהן, וועלכע עפּשטיין האָט אַמאָל געווידמעט אויסשליסלעך דער גרינער גאַס. די אידיליע צווישן עפּשטיינס דריי רבים איז צעשטערט געוואָרן. און שולדיק אין דער צעשטערטער אידיליע איז געווען נישט קיין אַנדע־רער, ווי דער וואָכעדיקער רבי ר׳ לייזער, וועלכער האָט מער נישט גע־וואָלט דולדן, אַז מאַרקס און דאַרווין זאָלן אויך האָבן צוטריט צו עפּ־שטיינס צייט. זאָל ער גלויבן אין אייך, וויפיל ער וויל, דאָס אַרט מיך נישט, נאָר אַז ער זאָל גאַנצע שעהן האַלטן אין איין דאַווענען פון אייער סידור, וועל איך נישט דערלאָזן... אַ גזשיבאָווער סוחר פּאַלט אַריין אין שול היינטיקע צייטן אויף אַ מינוט צוויי, איז יוצא מיט אַ תפילה קצרה און

גייט צוריק אין דער קראָם. וואָס־זשע ווילט איר, אַז צוליב אייער דאַ־ווענען זאָל דניאל, חלילה, אָנזעצן?...

און ער האָט ס׳זייניקע אויסגעפירט, ר׳ ליזער. דניאלס וואָכעדיקער טאָג איז געוואָרן אַלץ גרעסער און לענגער און די נאַכט — וואָס אַמאָל קירצער און קלענער.

בערטאַס ברייטע באַלעבאַטישע שטוב האָט אויך געפאָדערט ס׳איי־ריקע. עפּשטיין האָט באַדאַרפט גיין מיט דער פרוי אין טעאַטער, האָט געהאַט צו טון מיט וויזיטן צו פריינט און געשעפטס־באַקאַנטע. דערצו זענען אין שטוב שוין געווען דריי קינדער, וואָס וואַקסן אונטער. און הגם עפּשטיין האָט נישט געהאַט קיין שום נייגונג צו ווערן אַ „באַנע", און דערמיט זיך נישט אויסגעטיילט פון אַנדערע גזשיבאָווער סוחרים, פונ־דעסטוועגן האָט אויך דאָס נישט ווייניק צייט צוגענומען.

דניאל עפּשטיין איז געוואָרן גאָר אַ פּאַרנומענער מענטש. ער איז געווען אַזוי באַשעפטיקט, אַז ער האָט אויך קיין צייט נישט געהאַט צו באַמערקן, ווי זעלטן ער קומט איצט אויף דער גרינער גאַס. אויך זיינע פריינט און קאָלעגן האָבן דאָס נישט באַמערקט צוליב דער פּשוטער סיבה, וואָס מיט זיי איז געשען כמעט דאָס זעלבע. גאַנצע טעג געווען פאַרטון אין עסקים און קיין צייט נישט געהאַט צו די עסקים פון דער גרינער גאַס.

גראַד דער פלאַטער־קאָפּ אַדעק ווישינסקי, וואָס האָט שוין געהאַט טויזנטער געשעפטן און אין דער אמתן געהאַט אַלע עסקים טיף אין דער אדמה, ווייל זיין הויפּט־געשעפט איז געווען צו דרייען זיך אַרום שיקסעס און מיידלעך, האָט דער ערשטער תופס געווען, אַז אויף דער גרינער גאַס קומען פאָר עפּעס גרויסע און וויכטיקע ענדערונגען. און איינמאָל, ווען מ׳איז דאָרט געזעסן אין אַ היימישער חברה און געפירט אַ גאַנץ וואַרימע דיסקוסיע וועגן רוזשאַ לוקסעמבורגס דרכים, טוט זיך אַדעק פון דער העלער הויט אַ רוף אָן:

— צי האַלט איר נישט, חברה, אַז עס איז שוין די העכסטע צייט צו מאַכן אַ נייע שילד און ענדערן דעם נאָמען פון אונדזער פאַראיין?

— וואָס עפּעס, פלוצים? — האָבן די אַנדערע געצויגן מיט די אַקסלען.

— איך מיין — האָט אדעק גערעדט מיט אַ געמאַכטער ערנסטקייט — אַז די שילד איז געוואָרן פאַרעלטערט און אַנשטאָט פּאַראַיין פון האַנ־דלס־אָנגעשטעלטע, וואָלט פּאַר אונדזער חשובער געזעלשאַפט גיכער גע־פּאַסט דער נאָמען פון הערן, וואָס גרייטן זיך צו ווערן מיליאָנערן...

— כאַ, כאַ, כאַ!... — האָט דער עולם געלאַכט — בראַוואָ, אַדעק! אַ פיינער וויץ — און דער וויכוח וועגן רוזשאַ לוקסעמבורג איז פאַרגע־זעצט געוואָרן. אָבער שוין אָן דעם פריערדיקן ברען און ער איז אויך שנעל פאַרענדיקט געוואָרן.

עפּעס האָט דער עולם זיך געפילט אומהיימלעך און אומבאַקוועם פון אדעק ווישינסקיס וויץ. עס איז געווען אַזאַ געפיל, ווי מ׳טוט פּלוצים ערנסטע מענטשן אַ דערלאַנג אונטער דער נאָז אַ שפּיגל. מ׳קוקט זיך אָן און מ׳דערקענט זיך נישט: ווי אַזוי איז מען דאָס, נישט ווילנדיק, עפּעס פאַרשלעפּט געוואָרן אין אַ מאַסקאַראַד צווישן חברה פּורים־שפּילער...

די אַלטע גוואַרדיע האָט אָן קאַמף אָפּגעטרעטן איר אָרט אויף דער גרינער גאַס דעם יונגן עולם. דער גימנאַזיע־לערער שטרוים מיט דער גרויסער שוואַרצער טשופּרינע האָט וואָס אַמאָל אָפטער פאַרנומען דאָס אָרט פון הויפּט־רעדנער. זיין ריוואַל איז געווען דער לעגענדאַרער זון פון אַ גענעראַל, וואָס האָט פּלוצים אַוועקגעוואָרפן די פּאַלאַצן פון זיין פּאָטער, איז אַוועק צו די יידישע אַרבעטער און אַפילו זיך אויסגעלערנט „זשאַרגאָן". עלעגאַנט און טעמפּעראַמענטפול האָבןביידע געקעמפט ווי פאַרצייטנס די ריטער אויף אַ טורנע. נישט געוואָלט בלייבן הינטערשטע־ליק האָבן דער יונגער אינזשיניער הײמאַן און דיקלעכער דאָקטאָר ליפּ־שיץ מיט דער פּעך שוואַרצער באָרד, צו זיי איז צוגעקומען דער געהילפס־אַדוואָקאַט פּערסקי, וועלכער האָט דאָרט אויף דער גרינער גאַס אָנגעהויבן ווייזן די וואונדער פון זיין אָראַטאָרישן טאַלענט.

עס האָבן זיך געשאַפן קרייזלעך, פראַקציעס, סעקציעס, גרופּעס, אַלע האָבן זיי געגלויבט אין דעם גרויסן רבי מאַרקס, אָבער יעדער האָט אַנ־דערש פאַרשטאַנען זיין דין און זיינע געבאָטן, און זיי האָבן געפירט צווישן זיך פאַרביטערטע קאַמפן, האַרטנעקיקע מלחמות, האָבן זיך אַרויסגערופן אויף ליידנשאַפטלעכע ווערטער־דועלן, אין וועלכע די מפרשים פון מאַרקסן,

די ראשונים ואחרונים, זענען ברייט און אויספירלעך ציטירט געוואָרן און וועלכע האָבן זיך פאַרצויגן ביז שפּעט אין דער נאַכט.

זיי אַלע אָבער. האָט, פּונקט ווי אַמאָל די אַלטע גוואַרדיע, פאַר־אייניקט איין געדאַנק: נאָכן קיסר איז דער רבונו של עולם דער געפער־לעכסטער שונא און דאָס זעלבע זיין קלער, די כלי קודש פון אַלע אמונות. מיט זיי מוז געפירט ווערן אַ מלחמה אויף טויט און לעבן. בנוגע זיי זענען נישט פאַראַן קיין חילוקי דעות. צו מאַרקסן קאָן מען דאַוועגען פון כלערליי סידורים. דאַרווין אָבער האָט איין סידור פאַר אַלע.

עפּשטיינען זענען די דאָזיקע מלחמות געוואָרן פרעמד. ער האָט פאַרגעסן, אַז אויך אין זיין צייט איז אַנדערש נישט געווען, זענען געווען די זעלבע וויכוחים און רייסעניש. די זעלבע ציטאַטן און כמעט די זעלבע רייד. די זעלבע פאַרביטערטקייט און די זעלבע עקשנות. איצט האָט זיך אים געדאַכט, אַז אין זיין צייט איז עס גאַנץ אַנדערש געווען, האָט אויף דער גרינער גאַס געהערשט אַן אידיליע און אַלע האָבן געדאַוונט פון איין סידור.

ער האָט געבענקט נאָך דער אידיליע פון אַמאָל. די אידיליע וואָס האָט קיינמאָל נישט עקזיסטירט. די אידיליע וואָס זיין פאַנטאַזיע האָט זיך אַליין אויסגעקלערט. און ער האָט אויפגעזוכט זיינע פריינט פון יענע אידילישע צייטן אין דער זשיעמיאַנסקע, אין דער אריסטאָקראַטישער איי־ראָפּאַ, אין פאַרטער פון פּוילישן טעאַטער און אויף דער בערזע.

אָן דער גרינער גאַס האָט ער פונדעסטוועגן נישט פאַרגעסן. ווי אַ חסידישער גביר, וועמען די וויכטיקע עסקים דערלויבן מער נישט אָפּצו־זיצן טעג און נעכט ביים רבין און ער הייבט אָן יוצא זיין מיט געבן גרויסע פּדיונות, אַזוי האָט אויך עפּשטיין אָנגעהויבן געבן געלט מיט אַ ברייטער האַנט פאַר אַלע „אַקציעס" פון דער גרינער גאַס.

ער האָט נישט געפרעגט פאַר וועמען און פאַר וואָס. ער האָט נישט געוואָלט וויסן, וואָס מ'טוט מיט זיין געלט. אפשר איז עס אים אויך נישט אָנגעגאַנגען. ער האָט געגעבן פּדיון נפש. און דער עיקר האָט ער געזאָרגט, אַז עס זאָל דער גרינער גאַס קיין בייז נישט געשען. דאָס צאָלן רעגולער חודש־געלט דעם פּריסטאַוו איז געוואָרן נישט גענוג. די מלחמה מיטן

קיסר האָט אָנגענומען אַזאַ פּאַרנעם, אַז דער פּריסטאַוו איז געווען אַ צו קנאַפּע שמירה. ער אַליין, דער פּריסטאַוו, האָט עס גאַנץ קלאָר געגעבן אָנצוהערן. אַזאַ צייט, פּאַנאָווע, ווען אין צירקל אַליין ווייסט מען נישט, וואָס מ׳וועט אין אַ מינוט אַרום דאַרפן טון... די באַפעלן קומען פון אויבן. אַזאַ צייט, פּאַנאָווע...

נאָך אַזעלכע אָנצוהערענישן איז געווען קלאָר, אַז מען מוז ביי דער גרינער גאַס אָוועקשטעלן אַ שטאַרקערע שמירה.

ווי שטענדיק אין אַזעלכע פאַלן האָט גראָד דער פּלאַטער־קאָפּ אדעק ווישינסקי געגעבן די ריכטיקע עצה.

— נישט אַנדערש נאָר די שיינע העלענאַ! —האָט ער זיצנדיק ביי אַ טישל אין איירָאָפּאַ זיך צוגעבויגן צו עפּשטיינען און אים איינגערוימט אין אויער— העלענאַ, נאָר די שיינע קאָן עפּעס טון!...

— איך פאַרשטיי נישט... —האָט עפּשטיין געצויגן מיט די אַקס־לען— ווי קומען מיר...

— עס איז נישטאָ וואָס צו וועלן פאַרשטיין —האָט אים ווישינסקי איבערגעריסן— נאָר אַזוי איז עס. די פּאַננאַ העלענאַ קאָן היינט טון, וואָס זי וויל... אַלץ קאָן זי... נישט דער גראַבער מייער טראָגט די שליפעס, נאָר העלענאַ... און מען שמועסט, אַז אויך „ער" אַליין גייט פאַר איר די כפרה. פאַרשטאַנען?...

דניאל עפּשטיין האָט פאַרשטאַנען אדעקס ווונק. זיין מוח האָט אָבער די זאַך אַזוי לייכט נישט געקאָנט באַנעמען. אוודאי האָט ער גע־וווּסט, ווער די פּאַננאַ העלענאַ איז. גאַנץ וואַרשע האָט זי געקאָנט. ער, עפּשטיין, זעט אָפּט אין דער אָפּערעטע די שיינע פּרימאַדאָנע פון פּוילישן טעאַטער און ער באַוווּנדערט איר טאַנצן און זינגען, איר שטורמישן טעמפּעראַמענט און איר שטיפערישן חן. פּונקט ווי דער גאַנצער שטאָט זענען אויך אים באַקאַנט די אַלע מעשיות וועגן איר לעבן און אויפפירן זיך, וועגן גראַפישע מאַיאָנטקעס, וואָס זענען צוליב איר געגאַנגען צו גרונט, וועגן אירע ברילּיאַנטן און פּערל, וואָס זאָלן שטאַמען פון די מיור־חסדיקע פירשטלעכע משפּחות, וועגן דועלן און זעלבסטמאָרדן...

געווען אפילו אַ צייט —און אויך דאָס האָט עפּשטיין געוווּסט— ווען די פּוילישע גאָלדענע יוגנט איז גרייט געווען פאַר איר צו קעמפן,

האָט זיך איינגעשפּאַרט און בשום אופן נישט געוואָלט דערלאָזן, אַז די רייצנדיקע פּרימאַדאָנע זאָל אַריינפּאַלן אין קאַצאַפּישע אָרעמס. שיעור נישט אַ פּאַטריאָטישן קאַמף צוליב איר געפירט.

סוף כל סוף אָבער האָט פּאָניע אויך אויף דעם פראָנט געזיגט. דעם קיסרס העלדישע אָפיצירן האָבן מיט שטורעם גענומען אויך די פעסטונג, און עס איז נישט געווען צו מערקן, אַז די שיינע העלענאַ זאָל זיך דאָס האָבן גענומען צום האַרץ.

און ווען מ׳האָט זיך דערוווּסט, אַז דער פּאָליציי־מייסטער מייער שיקט בלומען דער שיינער פּרימאַדאָנע, און ווען מען האָט אויך געהערט, אַז דער קאַצאַפּישער הער פון פּוילישן קעניגלעכן שלאָס, סקאַלאָן, באַוויזט זיך, אין באַגלייטונג פון זיינע אַדיוטאַנטן, הינטער די קוליסן, האָט מען פאַרשטאַנען, אַז דער קאַמף איז פאַרלוירן.

מיט פאַרביסענע ציין האָט די פּאַטריאָטיש געשטימטע גאָלדענע יוגנט זיך אָפּגערוקט אָן אַ זייט. עס שמעקט מיט סיביר און מ׳קאָן זיך נישט העלפן. דאָס אַלץ האָט דניאל עפּשטיין געוווּסט, ער האָט אָבער נישט פאַרשטאַנען, ווי קומט ער, אַ סוחר פון גזשיבאָוו, צו אַזעלכע זאַכן. ווי קומט עפּעס אַ ייד פון דער יידן־גאַס צו אַ פּרימאַדאָנע, אַרום וועלכער עס דרייען זיך גוואַרדיע־אָפיצירן, און ווי רעדט מען מיט אַזאַ איינער וועגן דער גרינער גאַס.

אַדעק ווישינסקי איז געווען געצוואונגען צו געבן דניאל עפּשטיינען גאַנץ גענויע אויפקלערונגען. קודם כל האָט ער עפּשטיינען גאַנץ קלאָר געזאָגט, אַז ער האָט קיין שכל נישט פאַר אַ גראָשן. עס איז אים, אַדעקן, בכלל אַ פּלא, ווי אַזוי אַ מענטש אָן קאָפּ, ווי דניאל, פירט גאָר גרויסע עסקים און מאַכט אַזאַ זשמאָניע מיט געלט. ווי קאָן אַ מענטש אין היינטיקער צייט זיין אַזוי טעמפּ...

צי ווייסט ער נישט, אַז מיט דער פאַרמיטלונג פון דער פּאַננאַ העלענאַ מאַכט מען היינט די גרעסטע געשעפטן, אַז קיין שום „דאָסטאַווע" באַקומט מען נישט, אויב די שיינע פּרימאַדאָנע וויל נישט. און ווי אַזוי מען מאַכט, אַז די יפה־פיה זאָל וועלן, איז דאָך קלאָר: ווי שטייט אין פּסוק, והכסף יענה את הכל. צי האָט ער, עפּשטיין, דעם פּסוק פאַרגעסן?...

איז פאַרוואָס זאָל מען מיט איר נישט אַ רעד טון?... ער, אַדעק,

נעמט עס אויף זיך. ער וועט עס שוין באַזאָרגן. מ׳קען זיך אויף אים פאַר־לאָזן אין אַזעלכע זאַכן. ער איז אַמאָל געווען הינטער די קוליסן און מיט איר אפילו גערעדט. אַלזאָ, נישטאָ וועגן וואָס צו רעדן. מ׳וועט איר קודם כל אַרויפשיקן אַ קויש בלומען, אָבער בלומען, אַז זי זאָל גלייך די נכפּה קריגן. זאָל זי וויסן, אַז גזשיבאָוער סוחרים, ווען זיי ווילן, זענען זיי מבֿי־נים אויך אויף בלומען. מ׳וועט אָנזאָגן אַ וויזיט, און ווייטער — דו וועסט זען, „דאַניעלו קאַבאַני", עס וועט גיין ווי געשמירט.

טראַץ ווישינסקיס אויספירלעכע אויפקלערונגען האָט עפּשטיין גע־דרייט מיטן קאָפּ און געהאַט ערנסטע ספיקות, צי עס וועט טאַקע גיין ווי געשמירט. ער האָט אפילו געצווייפלט, צי אַדעק בלאָפט נישט וועגן זיין וויזיט הינטער די קוליסן און עס איז בכלל אַ גרויסע פראַגע, צי דער שיי־נער העלענאַ וועט אָנשטיין אויפצונעמען צוויי זשידקעס.

אַדעק ווישינסקי האָט זיך ברייט צעלאַכט. אוי וועט זי אויפנעמען, און אויב דו וועסט וויסן, ווי אַזוי מ׳דאַרף רעדן, נישט בלויז אויפנע־מען!... כאַ, כאַ, כאַ!... כלומרשט אַ מאָדערנער מענטש, דער עפּשטיין, און אין אמתן פּאַרט גישט מער, ווי אַ זשידעק פון גזשיבאָוו... צי זי וועט אויפנעמען... נישט דיין דאגה, דאַניעלו קאַבאַני. דער עיקר זאָל דיין טיים־טער זיין אין אָרדענונג. וועגן דעם איבעריקן וועט ער, אַדעק, שוין זאָרגן. נישטאָ מער וועגן וואָס צו רעדן, די זאַך איז דערלייִדיקט. נאָך היינט שיקט ער די בלומען און מאָרגן גייט מען. געמאַכט?

— נו, זאָל זיין —האָט עפּשטיין זיך אונטערגעגעבן— נאָר געדענק, רעדן וועגן אַלעם — וועסטו!...

— נאָר ווי דען... —איך וועל וואַרטן אויף דיר— האָט ווישינסקי אַ צופרידענער געשמייכלט — וועסט זען... מיטן ערשטן שטורעם וועט די פעסטונג גענומען ווערן...

דניאל עפּשטיין האָט צומאָרגנס געמוזט מודה זיין, אַז אין אַזעלכע זאַכן מעג מען זיך פאַרלאָזן אויף ווישינסקין.

די פאַננאַ העלענאַ האָט זיי פיין אויפגענומען, זי האָט זיי נישט געלאָזט וואַרטן, מיט אַ שמייכל זיי אַנטקעגנגעגאַנגען, האָט זיי אַריינגע־פירט אין איר בודואַר, האָט זיי אַוועקגעזעצט אויף מיניאַטור־בענקעלעך,

וואָס זענען געווען נישט גאַנץ באַקוועם, אָבער מסתמא דאַרף אַזוי זיין אין אַ קינסטלערינס שטוב.

אַליין איז זי האַלב געזעסן, האַלב געלעגן, פאַרלייגט איין פוס אויפן אַנדערן אויף אַ קליינער סאַפקע, און אַדעק האָט שפּעטער דערציילט, אַז ער האָט שיעור נישט געקריגן די נכפּה, ווייל דאָס בענקעלע איז געווען אַזוי נידעריק און העלענעס פיס אַזוי הויך, אַז אַ בלינדער וואָלט פאַרכאַפּט געוואָרן...

די פאַננאַ העלענאַ האָט גערעדט זייער פיין און איידל, ווי עס פּאַסט פאַר אַ גרויסער קינסטלערין. זי האָט די הערן ווארים באַדאַנקט פאַר די הערלעכע בלומען. — פאַר אַ קינסטלער זענען בלומען עפּעס מער ווי פאַר אַנדערע, נישט וואָר, פאַנאָוויע... די בלומען זענען פאַר איר אַ טרייסט און אַ פרייד, אַז מען פאַרשטייט איר קונסט, אַז מען שאַצט אָפּ איר שאַפן, אַז מען פילט איר מיט...

ווישינסקי האָט געוווסט, וואָס אַן עלעגאַנטער קאַוואַליער דאַרף ענטפערן. ער און זיין פריינט דניאל עפּשטיין זענען אירע פאַרערער. זיי באַוווּנדערן מיט יעדן טאָג אַלץ מער איר קונסט. אַזאַ זינגען און אַזאַ טאַנצן האָט וואַרשע שוין לאַנג, לאַנג נישט געזען... מאָדנע געפילן נעמען אים אַרום, ווי נאָר די גרויסע קינסטלערין באַווייזט זיך אויף דער בינע, געפילן, פאַר וועלכע ער קאָן נישט געפינען קיין ווערטער. ער איז נישט קיין פּאָעט. אפשר וועלן די בלומען איר קאָנען זאָגן, וואָס ער פילט...

די פאַננאַ העלענאַ איז געווען טיף גערירט פון ווישינסקיס ווער־טער. זי איז געווען זייער באַשיידן, ווי עס פּאַסט פאַר אַן אמתער קינסטלע־רין. מ'שאַצט זי איבער, אָבער זי איז גליקלעך, וואָס מיט איר שפּילן ברענגט זי אַריין אַביסל פרייד און פרייליכקייט אין די הערצער. וואַרשע, די ליבע האַרציקע וואַרשע, איז היינט אַזוי טרויעריק... די צייט איז אַזאַ שווערע, אַזאַ אומעטיקע... מענטשן פאַרשטייען זי נישט... מיינען, אַז ווען זי לאַכט און טאַנצט, איז איר אַזוי גוט אויפן האַרץ...

ווישינסקי האָט מיטביידע הענט זיך אָנגעכאַפּט ביים האַרץ, ווי ער וואָלט געוואָלט באַליינגן אַ פייערלעכע שבועה. ער פאַרשטייט די געפילן פון אַ גאָט געבענטשטער קינסטלערין. ער פילט איר מיט... ער ווייסט, אַז

ווען זי לאַכט און זינגט, איז עס נישט גלאַט קיין פריילעכקייט און נישט זאָרגלאָזיקייט. עס איז אַ געלעכטער דורך טרערן, יאָ, דורך טרערן...

די פאַננאַ העלענאַ האָט צוגעוואָרפן אדעקן אַ לאַנגן דאַנקבאַרן בליק און ער האָט פאַרשטאַנען, אַז די גוט־דערצויגענע העפלעכקייט האָט שוין באַקומען פון ביידע צדדים, וואָס איר געהערט, און אַז עס איז שוין געקומען די צייט צוצוטרעטן צום ענין.

ער האָט אָנגעהויבן רעדן זייער פאָרזיכטיק און צוריקגעהאַלטן. ביי אַזעלכע זאַכן מוז מען פריער אַ טאַפּ טון דעם דופק. וואָרום טאָמער גייט עס נישט, צו קענען באַצייטנס אָפּהאַקן און זיך צוריקציען. ער האָט דער־ריבער געגעבן לייכטע אָנצוהערענישן וועגן דער גרינער גאַס. פיל פון אירע פאַרערער קומען זיך דאָרט צונויף. אינטעליגענטע מענטשן ווילן זיך טרעפן ביי אַ גלעזל טיי. שמועסט מען זיך דורך. שפּילט מען אַ שאַך. אַמאָל טאָקע קאָן מען הערן אַ גאַנץ אינטערעסאַנטן שמועס וועגן טעאַטער, קונסט, ליטעראַטור און אַמאָל אויך וועגן אַנדערע פּראָבלעמען...

די שיינע פּרימאַדאָנע האָט לייכט אַ הויב געטון אירע זיידענע ברע־מען. נו, נו... ווער האָט זיך געקאָנט דערויף ריכטן. געמיינט, אַז עס גייט וועגן אַ געשעפט... צוויי יידישע סוחרים, איז מסתמא עפּעס אַ „דאַסטאַ־ווע"... און דאָ גאָר אַזאַ זאַך... פּאָליטיש... איז וואָס מיינען זיי מיט איר?... מען דאַרף הערן...

זי האָט פילזאָגנדיק געשמייכלט צו ווישינסקין און אויך צו עפּ־שטיינען, וואָס זיצט די גאַנצע צייט, ווי שטום. אָ, זי פאַרשטייט... ווי דען... איר האַרץ בלוטיקט... דאָס האַרץ פון אַ קינסטלער איז אַזוי עמפּינדלעך צו די ליידן פון פאָלק... זי איז אַ גוטע פּאַטריאָטין... און דאָס, וואָס די קאַצאַפּעס שלאָגן אָפּ ביי איר די שוועלן, טוט זי נישט פון פאַרגעניגן... אָ ניין... זי קאָן אויף זיי נישט קוקן. מנוולים... שיכורים... סאַטראַפּן... נאָר זי מוז. מוז זיך אָפּערן פאַרן כלל. זי האָט שוין נישט איין זאַך גע־טון. זי סימפּאַטיזירט מיט דער „באַוועגונג" און ווי זי קאָן, העלפט זי.

ווישינסקיס פּנים האָט געשיינט, און אויך עפּשטיין האָט שוין גע־שמייכלט. דאַמאָלס האָט זי, פאַננאַ העלענאַ, נאָך דרייסטער גערעדט. טאָ־מער דאַרפן זיי עפּעס פון איר, וועט זי גערויים טון. מ'דאַרף צו איר אַסך נישט רעדן. אין אַזעלכע ענינים פאַרשטייט מען זיך אויפן ווונק. וואָס

זאָל מען טון? צייטן אַזעלכע. ווו זי קאָן, ראַטעוועט זי. געלויבט צו גאָט, וואָס די קאַצאַפּעס ליגן ביי אירע פיס. וואָס זי וויל, מאַכט זי מיט זיי. זי ווייסט, ווי מיט זיי זיך אומצוגיין. שטרענג מוז מען זיי האַלטן, די חזירים.

ווישינסקי האָט זיך געכאַפּט קושן די לאַנגע ווייסע פינגער פון דער פּאַננאַ העלענאַ. אָט אַזעלכע ווערטער האָט ער דערוואַרט פון איר צו הערן. אַזוי קאָן נאָר רעדן אַ קינסטלערין פון גאָטס גענאָד. אָבער ער, ווי־שינסקי, איז, צום באַדויערן, נישט קיין קינסטלער און ער מוז אויך אין אַזאַ דערהויבענער מינוט געדענקען אָן די אַכזריותדיקע פאָדערונגען פון וואָכעדיקן לעבן... ער פאַרשטייט, אַז קוים האָט מען צו טון מיט די קאַ־צאַפּעס, מוזן זיין גרויסע אויסגאַבן. זאָל־זשע די פּאַננאַ העלענאַ אים נישט נעמען פאַר אומגוט, ווען ער רעדט מיט איר מכוח אַזאַ פּראָזאַאישן ענין, אָבער וואָס זאָל מען טון, אַז די פּראָזאַ איז היינט דעצידירנדיק... קורץ, זיי זענען גרייט צו דעקן אַלע, אַלע אויסגאַבן.

די פּאַננאַ העלענאַ האָט אַ לייכטן זיפץ געטון. דער זיפץ האָט באַ־דייט אי אַ צושטימונג צו דעם, וואָס ווישינסקי האָט געזאָגט, אי אַ באַ־דויערן, וואָס מ׳צווינגט זי זיך אָפּצוגעבן מיט אַזעלכע וואָכעדיקע ענינים.

ווישינסקי האָט צוגעוואָרפן אַ בליק עפּשטיינען. די שיינע פּרימאַ־דאָנע האָט דעם בליק אויפגעכאַפּט, און האָט מיטאַמאָל פאַרשטאַנען, אַז די הויפּט־פיגור איז דאָ נישט דער וויציקער פּלאַפּלער ווישינסקי, נאָר דער שווער־שווייגנדיקער עפּשטיין. אָ, דער מוז זיין אַ האַרט יידל. מיט דעם וועט מען מוזן אוועקוואַרפן אַלע הויכע רייד און זיך דינגען, ווי אויפן מאַרק. אַנדערש קאָנען זיי דאָך נישט די קרעמער. ערשט אַז זיי דינגען זיך גוט אויס, באַקומען זיי אַ רואיק געוויסן און מיינען, אַז זיי האָבן זיך נישט גענאַרט. און אַ יידישער קרעמער איז שוין גאָר אַ האַרטע נוס... זי איז נישט קיין יידן־פיינט. נאָר וואָס זאָל זי טון, אַז זי קאָן פּאָרט זייער קרעמערישקייט נישט פאַרטראָגן. און זי האָט אַ צווייטן, שוין שווערן זיפץ געטון. אָ, וואָס אַ קינסטלערין מוז אין דער קרעמערישער וואַרשע אויסשטיין... אַך, ווען זי שפּילט אין פּאַריז!...

אין צימער איז איינגעטרעטן אַ נישט באַקוועמע שטילקייט. דניאל עפּשטיין האָט לייכט אָפּגעהוסט און שטיל אָנגערופן אַ סומע, אַז די פּאַננאַ

העלענאַ האָט אַזש אָראָפּגעלאָזט די לאַנגע זיידענע ברעמען איבער אירע שיינע אויגן, וועלכע האָבן אויפגעבליצט פון פריידיקער איבערראַשונג.

איצט וועט זי שוין קאָנען קויפן די ברילִיאַנטענע קאַליע ביי בערנאַרדן, נאָר זי מוז זיך פריער גוט אויסדינגען מיט דעם כיטראַק...

אירע האַלב־פאַרמאַכטע אויגן האָבן זייער אויפמערקזאַם נאָכגעפאָלגט עפּשטיינען. זי האָט געזען, ווי ער נעמט אומגעשיקט אַרויס די הונדערטער באַנקנאָטן פון טייסטער און פאַררוקט זיי אונטערן כינעזישן וואַזאָן. ניין, זי וועט זיך מיט אים נישט דינגען. אויף אַזאַ סומע האָט זי זיך נישט געריכט. דער ייד פאַרשטייט זיך אויף אַן עסק און געלט מוז אים נישט פעלן. זי וועט אים צופרידנשטעלן. זי וועט צוהיטן, אַז אַלץ זאָל זיין אין אָרדענונג. אַלע אירע סימפּאַטיעס געהערן דאָך צו דער באַוועגונג. מיטן גאַנצן האַרץ איז זי מיט זיי.

זי האָט איצט גערעדט מיטן פּנים צו עפּשטיינען. די הערן קאָנען זיין פולשטענדיק רואיק. זיי זענען פון היינט אירע פריינט און זי וועט זאָרגן, אַז עס זאָל זיי קיינער נישט שטערן. און טאָמער זאָל, גאָט באַהיט, עפּעס מוזן געשען, וועט זי עס וויסן פיר און צוואַנציק שעה פריער און מודיע זיין...

עפּשטיין האָט זיך אויפגעשטעלט, ער וויל מער נישט שטערן. ער האָפט, אַז עס וועט זיין אַלץ גוט. די פּאַננאַ העלענאַ איז געווען צו אים זיס און רייצנד. זי באַדויערט זייער, וואָס ער פאַרלאָזט זי אַזוי שנעל. אין דער היינטיקער טרויעריקער צייט איז אַ פאַרגעניגן צו פאַרברענגען אין געזעלשאַפט פון מענטשן, וועלכע טוען זייער שווערע פליכט.

עפּשטיין פון זיין זייט האָט אויך אויסגעדריקט זיין טיף באַדויערן. לײדער, מוז ער שוין גיין. ער האָט נאָך דרינגענדיקע ענינים צו דערלײדיקן. ער האָט אַ קוק געטון צו אַדעקן.

ווישינסקי אָבער איז געבליבן זיצן אויף דעם פּיס־בענקעלע, ווי אים מיינט מען נישט. ער וויל היינט מער נישט וויסן פון געשעפטן. — ער האָט גערעדט פייערלעך. — דער היינטיקער טאָג וועט בלייבן אין זיין זכרון. און אויב די פּאַננאַ העלענאַ וועט דערלויבן, וועט ער נאָך בלייבן. מ'דאַרף נאָך געגויער זיך דורכרעדן וועגן די איינצלהייטן.

די פּאַננאַ העלענאַ האָט זיס געשמייכלט צו ווישינסקין און אָפּגע־פירט עפּשטיינען ביז צו דער טיר. עפּשטיין האָט געוואָרפן אַ זייטיקן בליק דורך דער אָפענער טיר פון בודואַר און געזען, ווי אַדעק שפּאַצירט שוין אַרום איבערן צימער ווי אַ בן־בית...

אין אָוונט האָט אים ווישינסקי אויפגעזוכט אין דער זשיעמיאַנסקע. זיין פּנים האָט געשיינט.

— נו, וואָס האָב איך דיר געזאָגט, דאַניעלו קאַכאַני! —האָט ער אויסגערופן— מ'קאָן זיך אויף אַדעקן פאַרלאָזן!... וואָס?...

— און דו האָסט נישט געקאָנט גיין —האָט עפּשטיין געשמייכלט— געמיינט צו באַקומען פּראָוויזיע?...

— און טאַקע באַקומען!... האָט ווישינסקי געקלאַפּט עפּשטיינען איבער די קני און שטילער צוגעגעבן — און גלייך אויפן אָרט קאָנסומירט...

— דער זעלבער באַרימער ווי געווען —האָט עפּשטיין געטראַכט— ער אַליין וועט באַלד אָנהייבן גלויבן, אַז אַזוי איז עס טאַקע געווען... און הויך צוגעגעבן: איז געפעלט זי דיר, די שיינע העלענאַ?

— שאַ... —האָט ווישינסקי צוגעלייגט אַ האַנט צום מויל— אַ דזשענטלמאַן געניסט און שווייגט — און מיט אַ שעלמישן ווונק צוגע־געבן: דו ווייסט, דאַניעלו, די פּאַננאַ העלענאַ האָט גאָרנישט קיין ווערטער פאַר דיר... זי וואָלט זיך קיינמאָל נישט געגלויבט, אַז אַ ייד זאָל האָבן אַזאַ זשעסט... אַ פאַרקערטע וועלט, זאָגט זי, איז היינט. די כראַביעס ווערן קרעמער, מאַכן ספּולקעס און די יידן האָבן פאַנטאַזיע... זי איז פון דיר אַנטציקט, יאַק באַגאַ קאַכאַם...

— אָבער צי מעג מען זיך אויף איר פאַרלאָזן? —האָט עפּשטיין געוואָלט וויסן— צי וועט זי מאָרגן נישט פאַרגעסן?

— זיי רואיק, דאַניעלו —האָט ווישינסקי פאַררויכערט אַ ציגאַר— זי האָט אַ יידישן קאָפּ אויף זיך... זי האָט אין זין אַלע געשעפטן... און זי וועט אויך אונדזער זאַך צוהיטן.

די פּאַננאַ העלענאַ האָט געהאַלטן וואָרט. זי איז געשטאַנען אויף דער וואַך פון דער גרינער גאַס. זי איז געווען שטאַרק באַשעפטיקט, די פרימאַדאָנע פון גרויסן טעאַטער, זי האָט יעדן טאָג געשפּילט, געזונגען און געטאַנצט, זי האָט שפּעטער געטרונקען שאַמפּאַניער מיט דעם קיי־

סערם העלדישע גוואַרדיע־אָפיצירן. זי האָט געגלעט דעם גלאַנציקן פּליך פון גראָבן מייער און איז געווען פול מיני אומשולדיקער מיידלערישער שעמעוודיקייט, ווען אין איר בודואַר איז געזעסן דער הער פון שלאָס.

זי האָט זיך ווי אַ געניטער סוחר געדונגען מיט די פּאַדריאַטשיקעס וועגן פּראָוויזיע און טראָץ דעם אַלעם געטריי און געוויסנהאַפט געטון איר אַרבעט פאַר עפּשטיינען. זי האָט געקויפט די קאַליע ביי בערנאַרדן, אירע טואַלעטן האָבן נאָך מער איבערראַשט ווי אַמאָל, און זי האָט זיך נישט באַדאַרפט רעכענען מיטן גראָשן, ווייל עפּשטיין איז שטענדיק גרייט געווען מיטן טייסטער.

איז זי געווען ווי אַ גוטער מלאך צו דער גרינער גאַס, האָט אָפּגעהיטן פון אַלע צאַרישע שדים און זשאַנדאַרמסקע רוחות. און טאָמער האָט זיך עפּעס געמאַכט, טאָמער האָט זיך איר נאָר געדאַכט, אַז עס איז דאָ אַ שאָטן פון סכנה, האָט זי גלייך געגעבן צו וויסן ווישינסקין, וועלכער איז שוין געווען מיט איר פאַן־בראַט און עפּשטיין האָט געמיינט, אַז איצט קאַסירט אַדעק אפשר שוין אויף אַן אמת איין די פּראָוויזיע פון דער רייצנדער פּרימאַדאָנע...

די פאַננאַ העלענאַ האָט זיך מיט דער צייט נישט באַנוגנט מיטן בלויזן היטן די גרינע גאַס. זי איז געווען אַ פאַכמאַן אויך אויף אַן אַנדער געביט. זי האָט געקאָנט אַרויסבאַקומען פון פּאַוויאַק און אויך פון פּאַוויליאָן. אין די פאַלן איז ווישינסקי נישט געגאַנגען אַליין. עפּשטיין איז געזעסן צוזאַמען מיט אים אין דעם בודואַר פון דער פאַננאַ העלענאַ און געדולדיק אויסגעהערט אירע רייד וועגן אירע טיפע סימפּאַטיעס צום „רוד” און שנאה צו די קאַצאַפּעס. שפּעטער האָט ער זיך גענומען צום טייסטער און פאַררוקט די באַנקנאָטן אונטערן כינעזישן וואַזאָן.

מיט דער צייט האָבן די אַריינגעפאַלענע אויך פון פּוילישן „רוד” געוווּסט, אַז מען דאַרף זיך ווענדן צו עפּשטיינען. די פאַננאַ העלענאַ האָט מיט קיין אַנדערן נישט געוואָלט רעדן. עפּשטיינען גלויבט זי. צו עפּשטיינען האָט זי צוטרוי. עפּשטיינס וואָרט איז ביי איר הייליק. פאַר עפּשטיינען איז זי גרייט צו גיין אין פייער. און פון אַנדערע וויל זי נישט הערן און נישט וויסן...

עפּשטיין און דער פּלאַטער־קאָפּ אַדעק ווישינסקי האָבן געהאַלטן

אין שטרענגן סוד דעם נאָמען פון דער שיינער פאַננאַ העלענאַ. נאָר פאַר די גאָר היימישע האָט אַדעק געגעבן אָנצוהערן, אַז ווען זיי וואָלטן גע־ווּסט, ווער עס היט די גרינע גאַס און ווער עס ראַטעוועט אונדזערע מענ־טשן פון אַלע צרות, וואָלטן זיי מויל און אויער געעפנט.

און איינמאָל אין אָוונט, ווען ר׳ חיים שוחט איז אַהיימגעקומען נאָך מנחה און מעריב פון שטיבל, האָט ער געטראָפן זיצן ביים טיש זיין אברהמלען און עסן אָוונט־ברויט.

ר׳ חיים שוחט האָט פאַר דעם נס געדאַנקט און געלויבט דעם רבונו של עולם און דערנאָך דניאל עפשטיינען, וועלכער איז מקיים אַזאַ גרויסע מצוה ווי פּדיון שבויים, און דערביי טוט ער עס אַזוי בסתר, אַז קיינער ווייסט צומאָל נישט וואָסערע גרויסע זאַך ער טוט. עפשטיינס זכות איז דעריבער נאָך גרעסער און עס איז זיך גאָרנישט משער צו זיין, וואָסער שכר עס דערוואַרט אים אויף יענער וועלט, הגם ער גייט בגלוי ראש און טראָגט צומאָל נישט אַ באָרד. נישט געוווּסט אָבער האָט ער, ר׳ חיים שוחט, אַז אחוץ עפשטיינען דאַרף ער אויך דאַנקען דער שיינער פאַננאַ העלענאַ, וועלכע האָט זיך נישט וויניק געמיט, אַז זיין אברהמל זאָל אויסגעלייזט ווערן פון גויאישע הענט...

קאַפּיטל 11

די דירה

ר׳ יאַשקע פאַדריאַטשיק מיט דער ברייט־צעקעמטער בלאָנדער באָרד, וועלכער איז אַ חשוב אין רבינס הויף און, להבדיל, ביי די פּאַנישע שררות, איז נערעכט געווען. פון דער מלחמה מיטן קיסר איז קיין גוטס נישט אַרויסגעקומען. ביטער האָבן באַצאָלט די אַלע, וועלכע האָבן זיך איינגע־רעדט, אַז זיי זענען שוין בייגעקומען פאָניען.

פאַרן טויער פון ר׳ יאַשקע פאַדריאַטשיקס הויז, אויף דער פּראָסטאַ גאַס, ליגט פויל אויסגעשפּרייט אַ גרויסער געלער כלב „דיאַבעל". שעהן לאַנג ליגט ער אַזוי האַלב דרימלענדיק, נישט רירנדיק מיט אַן אבר פון פוילקייט, און פרעגלט זיך אין דער זון. די פליגן שפּאַצירן פראַנק און

פריי איבער זיין פעל, פאַרקריכן אים אונטער די אויערן, קיצלען אים אונ־טער די פיאַטעס, פאַרקלייבן זיך חוצפּהדיק צו זיינע שליפיעס, און „דיאַ־בעל" ליגט אַ גלייכגילטיקער און שטילער, אַ פוילער און לאָזט מיט זיך טון אַלץ, ווי ער וואָלט שוין זיין אַ פּגר. אַזוי ווייט אַז אַפילו די חדר־יינגלעך נעמען זיך אָן מיט קוראַזש און רייצן זיך מיט אים, ציען אים ביים אויער, קאָפּען אים מיטן פוס.

נאָר פּלוצים גיט זיך „דיאַבעל" —מ'ווייסט נישט פאַרוואָס און פאַר ווען— אַ ריס אויף אויף די פיס, טוט זיך אַזאַ צעשאָקל, אַז די פליגן צעפליען זיך אין שרעק און טוט אַ לאָז אַרויס אַזאַ ביל, אַז די חדר־יינג־לעך שרייען „מאַמע" און פאַרגעסן אַפילו פון שרעק דעם פּסוק, וואָס איז אַ סגולה בדיקה קעגן בייזע הינט.

אַזאַ כלב איז פאָניע. ער, יאָשקע, ווייסט, וואָס ער רעדט. ער קאָן פאָניען נישט פון היינט. לעבט פויל אין רינשטאָק. דאַכט זיך שוין גאָר אַ פּגר. טו מיט אים, וואָס דו ווילסט, שטרייקן איז — שטרייקן. רויטע פענער איז — רויטע פענער. פאַרשייטע לידלעך — זאָל זיין פאַרשייטע לידלעך. קאָנסטיטוציע — איז קאָנסטיטוציע. שיסן אַ זשאַנדאַרם — שיס. די שליפיעס האַלט ער צוגעמאַכט. זעט גאָרנישט, וואָס עס טוט זיך. זעט אַפילו נישט, ווי די יידעלעך האָבן זיך צעבריקעוועט. הפקר אַ וועלט, און עס גייט אַוועק אַ חודש און צוויי און דריי, אַ יאָר אַ גאַנץ. גיי און רוף בלויז דעם היצעל, די פעל פון אים אָפּצושינדן. אַז מען שמועסט אַ פּגר... נאָר אָט טוט ער זיך פּלוצים אַ שטעל אויף, גלייכט זיך אויס, טוט זיך אַ צעשאָקל, גיט אַרויס פון זיך אַ מריטש, ווי דאָס וואָיען פון אַ וואָלף און די „קנאַקערס" און „ל"ג בעומר־גבורים" צעלויפן זיך אין שרעק, ווי חדר־יינגלעך — גיי כאַפּ און רוף צו הילף די מאַמע... נישט מער וואָס אַנטקעגן פאָניען קאָן די מאַמע בלויז קלאָגן און וויינען, בלויז שלאָגן קאָפּ אָן וואַנט, בלויז פאַרשילטן אירע פינסטערע יאָרן.

אַזוי האָט ר' יאָשקע פּאָדריאַטשיק מיט שכל געגעבן צו פאַרשטיין, ווען פאָניע האָט זיך גענומען מאַכן אָרדענונג מיט די אַלע, וואָס עס האָט זיך זיי פאַרגלוסט מלחמה צו האַלטן מיטן קיסר. אין פּאָוויאַק איז נישט געווען מעגלעך אַפילו אַ שפּילקע אַריינצוּוואַרפן. צום ציטאַדעל האָבן שוואַרצע פאַרמאַכטע קאַרעטקעס געהאַלטן אין איין פירן מחנות „בונ־

טאָוושטשיקעס״. גאַנצע צוגן האָבן זיך געשלעפּט טעג און נעכט איבער פעלדער און סטעפּעס צו דעם ווייטן און קאַלטן סיביר. און די מענטשן אין די פאַרהאַמערטע וואַגאָנעס האָבן אפילו נישט געטאָרט צוגיין צום פענסטער אַ קוק טון צום לעצטן מאָל אויף דעם פּאַרוויינטן פּוילישן הימל, זיך געזעגענען מיט דער. אין ווייסן איינגעהילטער, בעריאָזע, שיקן אַ לעצטן „זיי געזונט״ מיטן ווינט טאַטע־מאַמע, וואָס זיצן פאַרשטיינערט ביים טיש און וואַגן זיך נישט צו קוקן אין די אויגן.

די קלוגע און פּראַקטישע מענטשן האָבן צוריק באַקומען קוראַזש און לשון. אין די אויף טוואַרדע האַלב טונקעלע עס־שטובן מיט די וועט־נעצקע פענסטער און אין די שיינע סאַלאָנען, אין די אויאַזדאַוווער אַלעען זענען זיי איצט ברייט געזעסן און גערעדט הויך און זיכער. מ׳מוז דאָס יונגוואַרג צוריקנעמען פעסט אין דער האַנט. געגנוג געפּוסט און פּאַסטעווען. צייט אַן ענדע צו מאַכן צו די אַלע נאַרישע חלומות. געגנוג געשפּילט זיך ווי קינדער אין מלחמה מיטן קיסר. די ראָמאַנטישע צייטן פון די פּאַוזסטאַניעס וועלן שוין תחית המתים נישט אויפשטיין. זאָלן די דיכ־טער עס באַזינגען. זאָלן די שרייבער עס באַשרייבן. עס איז זייער פיין צו לייענען. נאָר צום פּראַקטישן לעבן האָט עס נישט. די דאַמף־מאַשין האָט דאָס לעצטע וואָרט. און דאָס אַנטשיידענע וואָרט. צו דער אַרבעט, אַלזאָ, יונגעלייט. צו דער אַרבעט. שטעלט פאַבריקן. ברענגט פון אויס־לאַנד נייע מאַשינען. לאָזט אייך אַוועק אין די גרויסע רוסישע מערק. און חתונה מאַכן קינדער דאַרף מען. מאַכן זיי פאַר לייט. און דער עיקר — לעבן רואיק און שטיל.

אויף פאַרשידענע לשונות האָבן די דאָזיקע פּראַקטישע און קלוגע מענטשן גערעדט. טייל פון זיי האָבן גערעדט אַ פּיינעם ליטעראַרישן פּויליש מיט ציטאַטן פון באַרימטע געלערנטע, מומחים פון סאָציאָלאָגיע און פילאָזאָפיע, אַנדערע האָבן גערעדט אַ זאַפטיקן וואַרשעווער יידיש, פאַר־פלאָכטן מיט פּסוקים פון חומש און מאמרים פון דער גמרא. זיי האָבן איינער פון אַנדערן מסתמא נישט געוווסט און דאָך האָט עס אויסגעזען, ווי זיי וואָלטן זיך געהאַט צונויפגערעדט, אַזוי ענלעך זענען געווען זייערע רייד. אַ טייל האָט געפּאַלגט און געוואָרן לייט. אַ טייל האָט פאַרגרעסערט די מחנה פון דער גאָלדענער יוגנט און געפינען אַ טרייסט אין די נאַכט־

לאָקאַלן און קאָרטן־שפּיל. נאָר גאַנץ ווייניקע זענען געבליבן טויב און שטום צו די פאַרנונפטיקע און קלוגע רייד. פאַרביסנקייט און עקשנות זענען געלעגן אין זייערע פינסטערע בליקן, און זייערע מיילער זענען גע־ וועזן פאַרשלאָסן, ווי זיי וואָלטן אַ נדר געטון צו שווייגן.

די שטיבער אויף דער גרינער גאַס זענען געשטאַנען פּוסט און ליי־ דיק. די שמירה פון דער פאַננאַ העלענאַ איז אויך שוין געווען צו ווייניק.

ספּעציעלע שמעק־הינט פון צאַרס רעזידענץ זענען אַראָפּגעקומען אין דער ווייסל־שטאָט און זיי האָבן געטון זייער זאַך אַזוי שטיל און גע־ היים, אַז דער גראָבער מייער האָט קוים אין דער לעצטער מינוט זיך דער־ זוווסט און געהאַט צייט צו וואָרענען די שיינע פּרימאַדאָנע.

אַ בלייכע איז די פאַננאַ העלענאַ צוגעפאַלן צום טעלעפאָן און נישט געקאָנט זיך דערקלינגען צו עפּשטיינען. דער פאָרהאַנג אין טעאַטער האָט זיך שוין באַדאַרפט אויפהייבן, דער רעזשיסער יאַנקאָווסקי האָט עלעגאַנט דערלאַנגט דעם אָרעם דער רייצנדיקער אַרטיסטין און געוואָלט זי צופירן צו דער סצענע און — איז מיט שרעק אָפּגעשפּרונגען. העלענאַ האָט אים געגעבן גאָר נישט קיין איידעלן שטויס און האָט זיך געלאָזט לויפן איבער די קוליסן.

פאַננאַ העלענאַ! — האָט דער אַלטער יאַנקאָווסקי געפּרוווט איר נאָכלויפן, זיכער אַז דער שטערן פון דער אָפּערעטע איז אַראָפּ פון זין.

העלענאַ האָט אים נישט געהערט. ווי אַ שטורעם איז זי אַרויסגע־ פאַלן פון טעאַטער, איז אַריינגעפאַלן אין אַ דראָזשקע און באַפוילן דעם פורמאַן צו טרייבן דאָס פערד.

דורך דער הינטער־טיר איז זי אַריין אין עפּשטיינס געשעפט און נישט קאָנענדיק כאַפּן דעם אָטעם, אים איבערגעגעבן דאָס, וואָס ער האָט באַדאַרפט וויסן.

מיט גאַנצע פופצן מינוט פאַרשפּעטיקונג האָט דער פאָרהאַנג אין טעאַטער זיך אויפגעהויבן אין דער אָוונט. דער אַלטער יאַנקאָווסקי האָט זיך די לעצטע האָר פון קאָפּ געריסן. אָבער עפּשטיין האָט נאָך געהאַט צייט צו באַזאָרגן, וואָס מען דאַרף. די גרינע גאַס איז אין דער לעצטער מינוט אָפּגעראַטעוועט געוואָרן.

נישט יעדן טאָג אָבער טרעפן זיך ניסים. נישט יעדן אָוונט קאָן די

פאננא העלענא לאַזן וואַרטן אַ פּול טעאַטער. האָט מען אויף דערוויילן אויפגעהאַנגען אַ שלאָס אויף דער גרינער גאַס. און דער דערווייל האָט זיך געצויגן לאַנג, זייער לאַנג. חדשים גאַנצע.

די גרינע גאַס איז געשטאָרבן. איז אויסגעגאַנגען שטיל, ווי אַ ליכט. און קיינער האָט אפילו נישט באַוויינט איר טויט, קיין הספד נישט געהאַלטן און קיין קדיש נישט געזאָגט.

מ'האָט אויפגעהערט טראַכטן וועגן איר. מ'האָט כמעט ווי פאַרגעסן, אַז זי האָט עקזיסטירט.

עפשטיין און זיינע פריינט האָבן זיך צוגעוווינט וואָס אמאָל מער צו טרעפן אין קאַפע, אין פאַיע פון גרויסן טעאַטער און אין דעם טומלדיקן זאַל פון דער בערזע אויף דער קראָלעווסקע. נאָר זעלטן, ווען מען איז געווען אין שטימונג, האָט מען, ווי נאָך אַ מת, לייכט אָפּגעזיפצט: „געדענקסט, יענע אָוונטן פון דער גרינער גאַס?... יאָ... אַ פיינע צייט געווען..."

דאָס איז געווען אַלץ. אויף לאַנגע טראַכטענישן איז קיין צייט נישט געווען. די נייע פירמע האָט אין איר רשות גענומען אַלע כוחות, די גאַנצע ענערגיע און אויפמערקזאַמקייט און דניאל עפשטיין האָט מיט צופרידנהייט דערפילט אַלע אירע פאָדערונגען.

דער איינציקער, וואָס האָט לאַנג און אויפריכטיק באַדויערט די גרינע גאַס, איז געווען דער אַלטער הויז־וועכטער וואַלענטי. מיט טויטע קללות האָט ער געשאָלטן די „נייע פאַזשאַנדקעס", צוליב וועלכע ער האָט פאַרלוירן זיין פרנסה פון עפענען דאָס טויער פאַר די „פּאַנעס", וועלכע זענען געווען נאָך ביים טויער אַזוי פאַרטון אין שמועס, אַז זיי האָבן אים געגעבן אַ גאַרשט קליינגעלט, נישט ציילנדיק צומאָל...

איין מענטש אָבער איז געווען, וועלכער איז אין האַרצן געווען צופרידן פון דעם אומגליק, וואָס האָט פּאַסירט מיט דער גרינער גאַס. דאָס איז געווען דניאל עפשטיינס פרוי, די שטילע בערטאַ.

מיט אַ שטיל, רואיק, אויסגעבלייכט פנים, מיט אויגן עטוואָס גרינלעכע, שטילע און רואיקע, מיט אַ גלאַט צוגעקעמטן קאָפּ בלאָנדע האָר, האָט זי זיך שאַרכלאָז אַרומגעטראָגן איבער אירע גרויסע שטיבער. זי איז געווען אומעטום. זי האָט אַלץ געטון. זי איז געווען אין דער קינדער־

שטוב און אין דער קיך, אין עס־צימער און אין דער סאַלע, און האָט נאָך געהאַט צייט צו רעדן מיט די ווייבער, וועלכע זענען געקומען נאָך אַ נדבה. זי איז שטענדיק געווען גרייט, ווען עפּשטיין האָט געוואָלט גיין אין טעאַטער און האָט זיך קיינמאָל נישט פאַרשפּעטיקט, ווען איר מאַן האָט זיך אָפּגערעדט צו טרעפן אין שטאָט. און געטון האָט זי אַלץ מיט אַזאַ רואיקייט און שטילקייט, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז אַלץ טוט זיך אַליין, ווי זי, בערטאַ וואָלט זיך אין שטוב נישט געפונען...

בערטאַ אַליין האָט זיך אַזוי צוגעוווינט צו איר צוריקגעהאַלטנקייט, אַז זי האָט געמיינט, אַז אַנדערש קאָן עס גאָרנישט זיין. טיילמאָל האָט זיך געדאַכט, אַז זי איז צופרידן און גליקלעך, וואָס מ'זעט זי אין שטוב ווי נישט אָן.

אַמאָל אָבער איז איר בלייך פּנים נאָך בלייכער געוואָרן. עס פּלעגט זיך איר דאַמאָלס דאַכטן, אַז אויך פאַר איר אייגענעם מאַן עקזיסטירט זי נישט. ער זיצט מיט איר ביי איין טיש און זיינע אויגן וואַנדערן עפּעס אין דערווייטן, זיינע אויגן זעען זי נישט, שטעלן זיך נישט אָפּ אויף איר, ווי זי וואָלט זיך אין שטוב נישט געפונען. אפילו ווען ער רעדט צו איר, קומט איר פאָר, אַז ער זעט זי נישט.

בערטאַס פּנים ווערט אין אַזאַ מינוט בלייך, זייער בלייך. זי דער־שטיקט אין זיך דעם ווייטיק. ניין, ניין, זי האָט נישט צו דניאלן קיין טענות. זי קאָן גאָרנישט צו אים האָבן. ער טוט אַלץ, וואָס אַ מאַן דאַרף טון. זי האָט פון אים געבוירן שוין דריי קינדער, וואָס פילן אָן מיט וואַ־רימקייט די שטוב. ער האָט נאָך אַ הויך וואָרט צו איר נישט גערעדט. איז וואָס קאָן זי צו אים האָבן? בערטאַ ווייסט, אַז זי איז נישט גערעכט, אָבער זי קאָן זיך נישט העלפן. אין האַרץ פּרעסט אַ שווערער שטיין. און טיילמאָל, ווען זי זיצט האַרט נעבן אים, קאָן זי זיך נישט באַפרייען פון געפיל, אַז דניאל זעט זי נישט, אַז פאַר אים עקזיסטירט זי נישט...

טיילמאָל דאַכט זיך איר, אַז שולדיק זענען די געשעפטן, וואָס ווערן וואָס אַמאָל גרעסער. די נייע פירמע צעוואַקסט זיך מיט יעדן טאָג אַלץ מער. „גאַנץ וואַרשע" רעדט שוין פון עפּשטיינס הויז. בערטאַ אַליין פרייט זיך נישט מיט דעם דערפאָלג פון דער נייער פירמע. פאַרקערט, אָפט קומט איר פאָר, אַז די פירמע איז איר פאַרזענלעכער שונא, אַז באַלד וועלן די

פאַרצווייגטע עסקים אינגאַנצן איר צורויבן דניאלן, אַז ער וועט אינגאַנצן פאַרלוירן גיין פאַר איר.

טײַלמאָל איז זי בייז אויף דער „גרינער גאַס". עס דאַכט זיך איר, אַז די רעשטלעך, וואָס די פירמע לאָזט איבער, פאַרשלינגט די גרינע גאַס.

בערטאַ שאַצט אפילו אָפּ די אַרבעט פון איר מאַן פאַר דער גרינער גאַס. טײַלמאָל גייט זי מיט אים מיט אויף די אסיפות און הערט זיך צו צו די הייסע וויכוחים. זי ווייסט זייער גוט, אַז די פרויען פון אַנדערע לײַדן פיל מער צוליב די ענינים פון דער גרינער גאַס. זי ווייסט, אַז אַנדערע מענער זיצן אין די טורמעס אָדער ווערן גאָר פאַרשיקט קיין סיביר. יאָ, זי פאַרשטייט דאָס אַלץ, זי ווייסט דאָס אַלץ. זי זידלט זיך אַליין פאַר אירע נאַרישע איינרעדענישן און עגאָאיזם. זי קאָן זיך אָבער נישט העלפן. זי פילט זיך פאַרט געקריוודעט פון דער גרינער גאַס. זי באַהאַלט שטיל אין זיך איר ווייטיק, אַזוי אַז קיינער זעט נישט און אַנט נישט.

און אַזוי שטיל איז אויך געווען איר פרייד, ווען פון דער גרינער גאַס איז געבליבן בלויז אַ גוטע דעראינערונג. עפּשטיין האָט די אָוונטן אָפּטער פאַרברענגט אין שטוב, דאָס יונגוואַרג האָט פריילעך און מיט געלעכטער זיך געשפּילט מיט זיינע ברילן און גאָלדענעם זייגער. אַ לייכטע רויטקייט האָט דאַמאָלס אַרויסגעשלאָגן אויף בערטאַס בלייך געזיכט און איבער איר מויל האָט זיך פאַרצויגן אַ גוטער מילדער שמייכל.

אין איינעם פון די דאָזיקע שטילע, רואיקע אָוונט: איז דער גימנאַזיע־לערער שטרוים, מיט דער גרויסער שוואַרצער טשופּרינע, וועמענס מויל עס האָט אויף דער גרינער גאַס געשפּריצט מיט פייער, געקומען צו גאַסט צו די עפּשטיינס.

דניאל עפּשטיין האָט פון פאַרוווּנדערונג אַ ציי געטון מיטן אַקסל. ער האָט געוווּסט, אַז שטרוים האָט נישט ליב די גבירים, אפילו ווען זיי חברן זיך מיט דער גרינער גאַס. ער האָט נישט צו זיי קיין צוטרוי. ער גלויבט נישט אין זייער פּראָלעטאַרישער ליבע און האַלט, אַז מען דאַרף זיי גוט קוקן אויף די פינגער, אפילו ווען זיי טוען אַ גוטע זאַך. ס'ערשטע מאָל וואָס ער קומט אַרויף צו עפּשטיינען...

פון בערטאַס מויל איז פאַרשוווּנדן דער גוטער שמייכל. איר פּנים

איז געוואָרן בלייך און אָנגעצויגן. וואָס וויל דאָ דער שליח פון דער גריי־נער גאַס? קומט ער אָנזאָגן, אַז זי שטייט אויף תחית המתים?...

זי באַרואיקט זיך באַלד, דער גימנאַזיע־לערער שטרוים האָט איצט נישט אין זין די גרינע גאַס. ער האָט איצט אַנדערע דאגות. ער זופּט האַסטיק די טיי, ברייט זיך די ליפּן און פּילט עס אפילו נישט. מיט וויק־טאָרן איז שלעכט. די הינט וועלן זיך אַ ליאַדע מינוט אויף אים וואַרפן. זיי נעמען אים אַרום וואָס אַמאָל ענגער. און די צרה איז, וואָס ער איז קראַנק. דורכגעשאָסן. דאַרף זיך קורירן און קאָן נישט עוקר זיין. דער־ווייל קאָן גאָר קיין רייד דערפון נישט זיין.

ער, שטרוים, האַלט נישט פון וויקטאָרס דרכים. ער האַלט זיך ביי ס׳זייניקע. די אַלע פּריציִשע זינדלעך פאַרשטייען נישט מאַרקסן. האָבן נישט די מינדעסטע אנונג וועגן אמתן פּראָלעטאַרישן קאַמף. עס ליגן נאָך זיי אין די קעפּ פּריצישע פאַנטאַזיעס. זיי מיינען נאָך אַלץ צו זיגן מיט די אַלטע פּאַוסטאַניע־מעטאָדן. באַפאַלן אונטער וואַרשע אַ לאַסט־וואַגאָן. ליקווידירט די וואַך און צוגענומען די קאַזנאַ־געלטער. וויקטאָר האָט אָנ־געפירט און פאַרוואונדעט געוואָרן. ער, שטרוים, וועט פאָדערן אַ סוף צו די מעטאָדן. ער וועט דעם ענין אַוועקשטעלן אין „צעק" מיט דער גאַנצער שאַרפקייט. דערווייל אָבער מוז מען ראַטעווען. די אַנדערע זענען שוין באַזאָרגט. זענען אַריבער אויף „יענער זייט". איין וויקטאָר איז געבליבן. מיט אַ דורכגעשאָסענעם פוס קאָן מען נישט אַריבער די גרעניץ. מ׳האָט אים שוין אַ פּאָר מאָל איבערגעפירט פון איין דירה אין די אַנדערע. פאַר־דעכטיקע פאַרשוינען האָבן אים אויפן אויג...

איז אים, שטרויסן, דעריבער איינגעפאַלן: אפשר ביי אים, ביי עפּ־שטיינען?... דער אייגנטימער פון דער נייער פירמע איז דאָך אויסער יעדן חשד... די צאַרישע הינט וועט דאָך נישט איינפאַלן אַ שמעק צו טון אין אַזאַ הויז...

שטרוים וואַרפט אַ שאַרפן בייזלעכן בליק אויף עפּשטיינען. ער בעט, אים נישט שלעכט צו פאַרשטיין. ער וויל גאָרנישט איינרעדן, אַז די זאַך איז נישט פאַרבונדן מיט געפאַר. פאַרקערט. לויט זיין מיינונג איז די סכנה נישט קליין. דער רוח ווייסט זיי, די כלבים!... אפשר זענען זיי שוין אויף וויקטאָרס שפּורן... אפשר וואַרטן זיי בלויז, כדי פרישע מענטשן

ארײַנצוציען. עפּשטײן אַלײן זאָל זיך אַנטשלאָסן!... יאָ, פֿאַרגעסן צוצו־געבן, אַז װיקטאָרס פּאַפּירן זענען אין אָרדענונג. ער הײסט עפּשטײן, אַ סוחר פֿון לובלין... און אַן אײגענער דאָקטאָר איז פֿאַראַן. דער יונגער מיכאַלסקי װעט יעדן טאָג אַרױפֿקומען און טאָן אַלץ, װאָס מען דאַרף. אַ געפֿאַר אָבער איז, פֿאַרשטײט זיך, פֿאַראַן אַן ערנסטע...

עפּשטײן װאַרפֿט צו זײַן פֿרױ אַ לאַנגן נישט אַנטשלאָסענעם בליק. ער שװײַגט, װי ער װאָלט געװאַרט אױף בערטאַס ענטפֿער.

בערטאַס מױל צעשמײכלט זיך. אירע גרינע אױגן לײַכטן אױף. ס׳דאַכט זיך איר, אַז דניאל האָט זי צום ע ר ש ט ן מ אָ ל דערזען, צום ערשטן מאָל געזוכט איר עצה און הילף, צום ערשטן מאָל זיך אײַ־בערגעגעבן אין אירע הענט און געװאַרט אױף איר ענטפֿער.

זי ענטפֿערט אים אָפּ מיט אַ באַרואיקנדיקן שמײכל און אַזױ רואיק זענען אױך אירע װערטער. זאָל ער אַרױפֿקומען, װיקטאָר. עס װעט אים דאָ גאָרנישט פֿעלן. ער זאָל קומען מיט אַ װאַליזע װי פֿון דער באַן. אַ װײַטער קרוב געקומען פֿון לובלין זיך הײלן אין װאַרשע. די שטוב־מענ־טשן מוזן דאָך װיסן...

דניאל עפּשטײן רײַבט מיט אַ טיכעלע די דיקע גלעזער פֿון זײַנע ברילן, װאָס ער טוט שטענדיק אין מינוטן פֿון גערירטקײט. שטרױם שטרעקט אױס זײַן האַריקע האַנט צו בערטאַן.

מיט נישט געשיקטער פֿאַרזיכטיקײט דערהײבט ער אירע לאַנגע דינע פֿינגער צו זײַנע ליפּן. ער געזעגנט זיך. מען דאַרף גלײַך די זאַך דערלײ־דיקן. יעדע מינוט קאָן זײַן צו שפּעט...

עטלעכע װאָכן האָט דער גאַסט פֿאַרבראַכט אין עפּשטײנס דירה.

מיט אַ בלײַך לענגלעך פּנים, אַרומגענומען מיט אַ פּעך־שװאַרצער באָרד, מיט אַ פּאָר גרױסע שװאַרצע טרױעריקע אױגן האָט װיקטאָר דער־מאָנט נישט אַ מורד במלכות, נאָר אַ ישיבה־בחור, װעלכער זיצט יומם ולילה איבער דער גמרא. און װען עמיצער קומט דערצײלן, אַז זײַן װיגל איז געשטאַנען אין פּירשטלעכן פּאַלאַץ, װאָס זײַן יחוס ציט זיך אַזש צו די פּױלישע מלכים, װאָלט מען אים נישט גאַנץ העפֿלעך געבעטן, נישט צו פֿאַרדרײען ערנסטע מענטשן דעם קאָפּ מיט נאַרישע װיצן.

עפּשטײן האָט זיך מיט װיקטאָרן צונױפֿגעטראָפֿן אין אָװנט, און

אָפּט אויך דאָס נישט. וויקטאָר איז געווען בערטאַס גאַסט. זי האָט זיך צו אים באַצויגן אַזוי, ווי מ׳האָט אַמאָל אין אַ יידישער שטוב באַהאַנדלט אַן אייגענעם מענטש. נישט געצאַצקעט זיך מיט אים, נישט אַרומגעטאַנצט אַרום אים, נישט אַרויסגעוויזן צופיל אייפער און געטריישאַפּט. און אַז מען וויל זיין גאַנץ גענוי, מוז מען צוגעבן, אַז בערטאַ האָט זיך כמעט נישט אָפּגעגעבן מיט איר גאַסט, האָט זיך געפירט אין שטוב אַזוי, ווי זי וואָלט קיין גאַסט נישט געהאַט, האָט געטון איר אַרבעט, ווי שטענדיק, האָט וויקטאָרן געלאָזט זיצן ביי זיך אין שטוב גאַנצע טעג, און נישט פאַר־ברענגט מיט אים און כמעט ווי נישט גערעדט.

נאָר געמאַכט האָט זי עס עפּעס אַזוי, אַז דער שטענדיק פאַרשלאָ־סענער אין זיך וויקטאָר האָט גראַד אין עפּשטיינס שטוב זיך געפילט היי־מיש, ווי אַ בן־בית. זיין אייביק פאַרכמורעט געזיכט האָט עפּעס ווי אויפ־געטאַיעט און זיינע שוואַרצע טרויעריקע אויגן האָבן אפילו גענומען שמייכ־לען, ווי נאָר זיי האָבן נעבן זיך דערזען בערטאַן. און ווען ער האָט זיך אין לעצטן אָוונט געזעגנט, האָט זיין שטים געקלונגען מאָדנע ווייך און זאַנפט.

ער וועט קיינמאָל אין זיין לעבן נישט פאַרגעסן די טעג און נעכט, וועלכע ער האָט אונטער ד ע ם דאַך פאַרברענגט. אַזאַ וואַרימקייט פון אַ שטוב האָט ער געפילט נאָר דאַמאָלס, ווען ער איז נאָך גאַנץ יונג גע־ווען, ווען זיין מוטער האָט נאָך געלעבט. עס איז אים ווי שווער געווען ווייטער צו רעדן, ער האָט בלויז לאַנג און וואַרים געדריקט עפּשטיינס האַנט און ווי מיט יראת הכבוד צוגעטראָגן בערטאַס האַנט צו זיין מויל...

פון דאַמאָלס אָן איז עפּשטיינס דירה פאַרוואַנדלט געוואָרן עפּעס ווי אין אַן אינסטיטוציע פון גיבער און זיכערער הילף.

דער גימנאַזיע־לערער שטרוים איז געוואָרן כמעט אַן אייגענער אין עפּשטיינס שטוב. ער האָט זיך אויפגעהערט בייזערן, ווען בערטאַ איז גע־זעסן ביים טיש. און יעדעס מאָל נאָך זיין קומען האָט אַ פרישער אורח זיך באַוויזן אין עפּשטיינס דירה.

אַמאָל איז עס געווען אַ גאַסט, וועלכן מ׳האָט באַדאַרפט משלח זיין, און אַמאָל אַ שליח פון „יענער זייט". אַמאָל איז עס געווען אַ יונגערמאַנ־טשיק, וואָס דער טאַטע זיינער האָט נאָך געטראָגן אַ שוואַרצע געהאַקטע

קאַפּאָטע און אַמאָל — אַ זון פון אַ בייזן פּוילישן פּריץ, צו וועמען אַ ייִד מעג אָנקומען נאָר דורך דער קיך־טיר. אַמאָל אַ ברייטפּלייציקער און אַ ברייטפּנימדיקער קאַצאַפּ און אַמאָל גאָר אַ שוואַרץ פלינק פאַרשווינדל, מיט וועלכן עס איז נישט לייכט געווען זיך צונויפצורעדן, און די עפּשטיינס האָבן אים געמוזט בעטן, אַז ער זאָל רעדן לאַנגזאַמער, ווייל ליידער זענען זיי נישט אַזוי „פּאַן־בראַט“ מיט פראַנצויזיש לשון. אַמאָל איז עס געווען אַ גאַסט אויף איין נאַכט און אַמאָל אויף טעג און וואָכן נאָכאַנאַנד.

עפּשטיינען האָבן די געסט נישט געשטערט אין זיינע עסקים. זיי האָבן געהערט צו בערטאַן און ער האָט געוווסט, אַז מען מעג זיך אויף איר פאַרלאָזן. ער האָט אויך געוווסט, אַז ווען נישט בערטאַ, וואָלט דער גאַנצער עסק נישט געקאָנט צושטאַנדקומען. ער האָט געוווסט, אַז די „דירה“ האַלט זיך נאָר אויף די שמאָלע פּלייצעס פון דער שטילער בערטאַ, וואָס איז שוין זינט יאָרן זיין ווייב, וואָס האָט אים געבוירן דריי שיינע און געזונטע קינדער און דאָך האָט ער, איר מאַן, ערשט איצט ווי אַנטפּלעקט זיין פרוי.

און עפּעס מאָדנע איינפאַלן האָט זי געהאַט. איינפאַלן, וואָס האָבן עפּשטיינען געשראָקן און מיטגעריסן גלייכצייטיק.

— דער שטאַרקסטער סוד —האָט זי איר האַנט אַרויפגעלייגט אויף עפּשטיינס אָרעם און רואיק געשמייכלט— איז, ווען ער איז אינגאַנצן קיין סוד נישט. ווען מען האַלט זיך נישט אין איין היטן, און אין איין שושקען אין דער שטיל, ווען מען מאַכט נישט קיין „שאַ“...

און זי האָט אויך אַזוי געטון. זי האָט געלאַדן צו זיך אירע פריינדינס גראָד אויף אַזעלכע אָוונטן, ווען אין איר שטוב האָבן זיך געפונען די נעפּערלעכסטע געסט, זי האָט נישט אָפּגעלאָזט עפּשטיינען, ביז וואַנען ער האָט נישט גערופן אויך צו זיך זיינע באַקאַנטע וואַרשעווער סוחרים.

אין די אָוונטן האָט מען אין עפּשטיינס שטוב פיין פאַרברענגט די צייט, מען האָט געלאַכט און זיך געוויצלט און געטרונקען טיי מיט קאַנפיטורן און גאַנץ אָפט געמאַכט אויך אַ היימיש סוחריש קערטל...

— דו שפּילסט זיך מיט פייער — האָט עפּשטיין געוואָרנט זיין פרוי.

— זיי רואיק, מיין טייערער —האָט בערטאַ פאַרזיכערט איר מאַן—

עס שטייט ביי קיינעם גאָרנישט אָנגעשריבן אויפן שטערן... אונדזערע געסט דאַרפן נישט וויזן קיינעם אַ פּאַטענט און קאָנען גאַנץ רואיק אָנגיין פאַר אונדזערע געשעפטס־פריינט אין גרויסן רוסלאַנד.

עפּשטיין האָט זיך געקווענקלט, אָבער געמוזט שפּעטער מודה זיין, אַז בערטאַ האָט רעכט.

די פּרימאַדאָנע פון דער פּוילישער אָפּערעטע האָט נישט וויניק זיך באַשעפטיקט ביים אָרויספּטרן בשלום עפּשטיינס געסט. זי האָט געבערענגט די ידיעות, ווען „זיי האָבן אויפן אויג" און זיך אויך געפּאָרעט ביים שאַפן די כשרות־פּאַפּירן.

אָבער ווי קומט עפּעס אַן אַרטיסטין אין דער שטוב פון אַ גזשי־באָווער סוחר? צי וועט עס נישט אַרויסרופן אַ חשד?

בערטאַ האָט געגעבן צו פאַרשטיין איר מאַן, אַז אויב מ'וויל אויס־מיידן פאַרדאַכטן, איז נישטאָ קיין אַנדערער אויסוועג, ווי זיך אָנהייבן בכלל חברן מיט דעם אַרטיסטן־עולם. זאָלן זיי אַרויפקומען און צוזאַמען פאַרברענגען מיט די גזשיבאָווער סוחרים, דאַמאָלס וועט מען קאָנען אומ־געשטערט רעדן מיט דער פּאַננאַ העלענאַ.

אַדעק ווישינסקי איז פון דעם אויפטו געווען באַגייסטערט.

— מירן עפענען אַ „סאַלאָן" — האָט ער עפּשטיינען געקלאַפּט אי־בער דער קני — מיר ווערן מיט מענטשן גלייך... אין אייראָפּע איז די בורזשואַזיע שוין פון לאַנג דער פּראָטעזשע פון דער קינסטלער־וועלט...

— דו פאַרגעסט — האָט אים עפּשטיין איבערגעריסן — אַז מיר פירן אַ רעוואָלוציאָנערן קאַמף...

— אין פּאַריז און אין בערלין — האָט ווישינסקי גערעדט מיט באַגייסטערונג — האָבן די סוחרים און פאַבריקאַנטן שוין זייט לאַנג סאַ־לאָנען... ווערסט זען, דאַניעלו קאַכאַני, בערטאַ וועט פיין פירן דעם סאַלאָן אונדזערן און די אַרטיסטלעך וועל איך שוין מיט העלענקאַ דיר ברענגען!...

און ער האָט זיי טאַקע געבערענגט.

עפּשטיין האָט איצט געהאַט די מעגלעכקייט אין זיין אייגענער שטוב צו פאַרברענגען מיט די גרויסע בינע־שטערנס, וועלכע ער האָט אַמאָל, אין ר' לייזערס צייטן, באַוווּנדערט פון דער גאַלעריע. די אַרטיסטן זענען נישט געקומען אַליין... זיי האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך די שרייבער און

די דיכטער און די צייטונגס־מענטשן. א פריילעכע כאליאסטרע געווען. און עס איז שווער געווען צו זאָגן, ווען און ביי וועמען די שטילע און צוריקגעהאַלטענע בערטא האָט זיך אויסגעלערנט אומצוגיין מיט אַזאַ עולם.

אַליין האָט זי זיך געהאַלטן ווי אין שאָטן, און גלייכצייטיק געווען אומעטום: ביי אירע פריינדינס, וואָס די קנאה האָט זיי אויפגעגעסן, ביי די שווערלייביקע גזשיבאָווער סוחרים, וואָס האָבן זיך געריסן צו ווערן מיט לייטן גלייך און ביי די מאָדנע פאַרשוינען מיט לאַנגע האָר, וואָס מאַכן חוזק פון זיך און פון דער גאַנצער וועלט.

די ערנסטע גזשיבאָווער סוחרים האָבן מיט מורא און פאַרדאַכט געקוקט אויף דער כאַליאַסטרע און די פריילעכע זאַרגלאָזע קבצנים האָבן מיט ביטול זיך באַצויגן צו די געלט־זעק.

בערטא האָט אָבער פאַרשטאַנען ווי אַזוי צונויפצובריענגען די ביידע פיינטלעכע מחנות און געהיטן, אַז עס זאָל צווישן זיי נישט קומען צו קיין צוזאַמענשטויסן. אירע אמתע געסט האָט זי אין אַזאַ אָוונט כמעט ווי נישט באַמערקט. זיי זענען ווי פאַרלוירן געגאַנגען צווישן ביידע לאַגערן. פונדערווייטנס האָט זי זיי בלויז אַמאָל צוגעוואָרפן אַ שמייכל, און זיי האָבן איר אויך מיט אַ שמייכל אָפּגעענטפערט.

עפּשטיין האָט אַ פאַרחידושטער געקוקט אויף זיין בערטא און נישט פאַרשטאַנען, ווי אַזוי זי וויסט דאָס אַלץ צו מאַכן. אדעק ווישינסקי האָט זיך געפריידט מיט בערטאַס דערפאָלג, ווי ער וואָלט געווען זיינער און קלאָר־בּנדיק עפּשטיינען איבער דער קני, אים פאַרזיכערט, אַז דאָס מין ווייבער איז אַזאַ „פאָלק״, וואָס איז אויף אַלעם פּעאיק.

וועגן עפּשטיינס „סאַלאָן״ האָט מען אָנגעהויבן רעדן אין ווארשע, אפילו צווישן די הויכע באַאַמטע אין נאַמעסטניק־פּאַלאַץ, מיט וועלכן די נייע פירמע איז געשטאַנען אין ענגע געשעפטלעכע פאַרבינדונגען. איינמאָל איז עפּשטיין אַהיימגעקומען אַ בלייכער און צעטראָגענער.

— וואָס איז געשען? — האָט בערטא דערקענט, אַז עפּעס נייעס אַנגענעמעס האָט פּאַסירט.

— אַ ביטער עסק! —האָט עפּשטיין אַרויסגענומען אַ טיכעלע און גענומען רייבן די דיקע גלעזער פון זיינע ברילן— איך מיין, אַז דו וועסט מעגן שליסן דיין סאַלאָן...

— אָבער וואָס איז געשען?

— עס איז געשען דאָס, וואָס האָט געמוזט געשען, אויב מען איז נישט פּאָרזיכטיק... די קאַצאַפּעס האָבן מיר געגעבן אָנצוהערן, אַז זיי וואָלטן גערן אָנגענומען אַן איינלאָדונג אויף אונדזערע אָוונטן, און איך ווייס נישט, ווי אַזוי מ'דרייט זיך פון דעם עסק אַרויס.

— וואָס דאַרפסטו זיך אַרויסדרייען —האָט בערטאַ זיך נישט איי־בערגענומען מיט איר מאַנס זאָרג— לאָז זיי טאַקע איין.

— איך פאַרשטיי דיך נישט, בערטאַ —האָט עפּשטיין זיך אַ ריס געטון פון אָרט— דו האָסט אפנים פאַרגעסן, וואָסערע געסט זיי וועלן ביי אונדז טרעפן...

— איך געדענק זייער גוט, דניאל!... —איז בערטאַ געבליבן רואיק— איך געדענק אָבער אויך, וואָס מיר האָבן גערעדט, אַז אויף די שטערנס פון אונדזערע געסט שטייט גאָרנישט אָנגעשריבן...

בערטאַ האָט גערעדט רואיק, ווי די דאגה פון איר מאַן וואָלט זי נישט אָנגעגאַנגען. זייער פיין, וואָס זיי ווילן אַרויפקומען. פאַרקערט. עס וועט נאָך זיין אַ טובה. אונדזער דירה וועט שוין זיין אַזוי כשר, אַז קיינער וועט נישט מער וואָגן צו האָבן דעם מינדסטן חשד. אדרבה, זאָל דניאל גלייך איינלאָדן די קאַצאַפּעס...

בערטאָס רואיקייט האָט אויך געווירקט אויף עפּשטיינען. ער האָט אפילו אַ שמייכל געטון. זי, בערטאַ, האָט זיך לעצטנס געמוזט אָנלייענען מיט דעטעקטיוו־ראָמאַנען און דעריבער קומען איר מסתמא אַזעלכע גע־דאַנקען אין קאָפּ. אין לעבן זעט עס אָבער אויס אַנדערש ווי אין שער־לאָק כאָלמס מעשיות. מען טאָר אויף זיך אַזאַ ריזיקע נישט נעמען. מען מוז אַרויסרופן שטרויסן. יעדנפאַלס אַן אים טאָר מען געוויס אַזאַ זאַך נישט טון.

נאָך אין דעם זעלבן אָוונט איז דער גימנאַזיע־לערער שטרויס געזעסן ביי די עפּשטיינס און ווי זיין שטייגער געזופּט האַסטיק די הייסע טיי, ברענענדיק זיך די ליפּן. ער האָט וואַרים געשמייכלט, קוקנדיק אויף בערטאַן. ניין, לויט זיין מיינונג, איז נישטאָ וואָס זיך צו שרעקן. אַ פּאָ־נישע „מזוזה" ביי דער טיר איז אַ טייערע זאַך. מאַדאַם בערטאַ האָט רעכט. עפּעס בעסערס האָט מען זיך גאָרנישט געקאָנט ווינטשן...

די קאַצאַפּעס האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן אין בערטאַס „סאַלאָן".
אירע פריינדינס האָבן שטעכיק צו זיך געשמייכלט. ווי כיטרע די שטילע בערטאַ איז. ווי אויסגערעכנט... חברט זיך כלומרשט מיט קינסטלער און מיינט דער עיקר דעם מאַנס געשעפט. אַריינגעצויגן צו זיך די נאַטשאַלסטוואַ און די קאַצאַפּעס וועלן שוין דעקן די קאָסטן פון פיינע אויפנאַמעס...

די יוסטע גזשיבאָווער סוחרים זענען אויך געקומען צו דער איבער־ציינונג, קוקנדיק אויף די נייע געסט, אַז דניאל וועט ווייט, ווייט אַוועק. נאָר די פריילעכע באַליאַסטרע איז אין אָנהויב געבליבן זיצן עפּעס שטי־לער און איינגעהאַלטענער. זיי האָבן זיך אָבער אויך שנעל צוגעוווינט צו די פּנים חדשות. וואָס זאָל מען מאַכן, עס גייט זיך נישט אויסצובאַ־האַלטן פון די קאַצאַפּעס. עלעהיי אין טעאַטער פאַרנעמען זיי דאָך אויך די ערשטע ערטער...

עפּשטיינס אמתע געסט האָבן ליב געהאַט זיך צו האַלטן נאָענט צו די קאַצאַפּעס. האָבן ליב געהאַט צו פירן מיט זיי לאַנגע שמועסן, צו טרינ־קען ברודערשאַפט און אפילו געשפּילט מיט זיי אין קאָרטן. די חברשאַפט מיט די קאַצאַפּעס איז געווען פאַר זיי אַ מין ספּאָרט, אַ מין שפּיל מיט פייער.

און שפּעטער, ווען אַלע זענען אַוועק און די עפּשטיינס זענען גע־בליבן אַליין מיט זייער איינציקן גאַסט, האָבן זיי אַלע געלאַכט, געפרייט זיך ווי קינדער, וואָס האָבן נאָר וואָס אָפּגעטון אַ קונדס־שטיק.

אין דער דאָזיקער שפּיל מיט די קאַצאַפּעס האָט באַזונדער פאַסמאַ־קעוועט דער עטלעכע און דרייסיק־יעריקער זיוקאָווסקי.

אַ מאָדנער מענטש געווען דער זיוקאָווסקי. זיין אמתן נאָמען האָט קיינער נישט דערמאָנט. דער נאָמען איז געווען אַזוי טריף, אַז עס איז גלייכער געווען נישט אַרויסצוברענגען אויף די ליפּן אפילו פאַר די פיר ווענט. אַ שווייגער מיט אַ פאַרכמורעט געזיכט מיט אַ פּאָר הויכע געדיכטע ברעמען, האָט ער געקאָנט אָפּזיצן גאַנצע שעהן מיט אַ פאַרשלאָסן עקשנות־דיק מויל. דעם קאָפּ האָט ער געהאַלטן האַלב אַראָפּגעלאָזט, ווי ער וואָלט געדרימלט. זיינע חברים אָבער האָבן געוווסט, אַז ער זעט אַלץ און הערט אַלץ און געדולדיק געוואַרט אויף זיין וואָרט. און ווען ער האָט ענדלעך אויפגעהויבן דעם קאָפּ און גענומען רעדן, האָט זיך געדאַכט, אַז אַלץ וואָס

איז ביז איצט געזאָגט געוואָרן, איז גאָרנישט מיט גאָרנישט, האָט נישט קיין שום באַדייטונג און קיין שום ווערט. ער האָט זיך אפילו נישט געגעבן די מי צו ענטפערן, צו וועלן איבערצייגן. ער האָט נישט גערעדט, נאָר געגעבן באַפעלן, און מיט אַזאַ טאָן, אַז עס קאָן גאָר אַנדערש נישט זיין, ווי ער וויל. ער האָט געהאַט אַ סך קעגנער. שטרוים האָט אים נישט געליטן. אַן אַקטיאָר פון אַ פּראָווינץ־טעאַטער. שפּילט די ראָלע פון אַ דיקטאַטאָר. אָבער אויך ער, שטרוים, האָט געמוזט מודה זיין, אַז זיוקאָווסקי באַזיצט עפּעס אַ מאַגנעטישע קראַפט, וואָס ציט צו צו אים מענטשן, אַז די וואָס גייען מיט אים, הענגען איינפאַך אָן אים, גלויבן אין אים, אַז פּשוטע ארבעטער און זין פון רייכע פּריצים און שווארצהאָריקע יידישע יונגעלייט וועלן זיך וואַרפן אין פייער, אויב נאָר זיוקאָווסקי וועט געבן אַ צייכן...

צו עפּשטיינען איז זיוקאָווסקי אָפט געקומען. נישט אויף לאַנג. אויף אַ טאָג אָדער צוויי, און אַמאָל נישט מער ווי אויף עטלעכע שעה. ער איז אַראָפּגעפאַלן אומגעריכט און אַזוי אויך אומגעריכט פאַרשוווּנדן. אָפט אפילו נישט באַוויזן זיך צו געזעגענען מיט די עפּשטיינס. זיינע מענטשן האָבן אָבער געוווּסט, ווו אים צו טרעפן. זיי פלעגן זיך אָפּשליסן מיט אים אין איין שטוב און ארויסגיין מיט פאַרשלאָסענע וויכטיקע פּנימער.

זיוקאָווסקי האָט זיך גוט געפילט ביי די עפּשטיינס. ער האָט באַזונדער ליב געהאַט דאָס חברן זיך מיט די קאַצאַפּעס. אין זייער געזעלשאַפט איז ער געוואָרן ווי אַן אַנדער מענטש, אַ צוגעלאָזענער, אַ באַרעדעוודיקער, אַ וויצלער. ער האָט גערעדט אַ גוטן פעטן רוסיש, האָט געהאַט שטענדיק גרייט נישט צניעותדיקע אַנעקדאָטן, פון וועלכע די קאַצאַפּישע בייכער האָבן זיך אַזש געטרייסלט פון פאַרגעניגן. ער האָט מיט זיי געטרונקען און אין קאָרטן געשפּילט, און ווען דער זאַל האָט זיך אויסגעליידיקט, האָט ער געלאַכט ווי אַ קליין קינד און מיט פאַרטרערטע אויגן געפרעגט בערטאַן:

— אָבער עס איז גוט געווען?... כא, כא, כא... גוט?...

די פריילעכקייט האָט לאַנג נישט געדויערט און זיוקאָווסקיס פּנים ווערט באַלד פאַרכמורעט און ערנסט, די געדיכטע ברעמען שטעלן זיך אויף העכער, ווי שטעכיקע שפּיזן און ער ווערט שווער אַנטשוויגן.

אין איינעם אזא אָוונט רייסט זיוקאָווסקי איבער זיין שווייגן, דרייט זיך אוים צו עפּשטיינען און זאָגט הארט:

— און וואָס וואָלט איר געזאָגט, ווען אזא איינעם, ווי איך, פאַלן מיטאמאָל איין אזוינע רעיונות, אַז עס וועט קומען אַ צייט און זיוקאָווסקי וועט זיצן אין קעניגלעכן שלאָס און דער בעלוועדער וועט זיין זיין זו־מער־רעזידענץ?...

בערטאַ און דניאל קוקן זיך שווייגנדיק איבער. זיוקאָווסקי וואַרט נישט אויף אַן ענטפער און רעדט ווייטער ווי צו זיך אַליין:

— און טויזנטער מענטשן פון אַלע עקן לאַנד וועלן קומען אַנקוקן די דירה, וווּ ער, זיוקאָווסקי, האָט געטרונקען ווײַן מיט די קאַצאַפּעס, וועלכע האָבן באַשטימט צען טויזנט רובל פאַר זיין קאָפּ?... העי?...

בערטאַ לאָזט אירע אויגן וואַנדערן איבערן טיש. ווי שווער עס איז אויסצוטראָגן זיוקאָווסקיס בליק. דעם בליק פון אַ מענטש, וואָס חלומט אויף דער וואָך. עפּשטיין שמייכלט שווייגנדיק און רייבט מיט אַ טיכעלע די בריל...

— משוגע?... העי?... טראָגט זיוקאָווסקי איבער זיין שווערן בליק פון דניאלן אויף בערטאַן.

— משוגע? —פרעגט עפּשטיין איבער אויפן יידישן שטייגער— אפשר יאָ און אפשר נישט... ווער ווייסט די גרעניץ... ווער קאָן דאָס וויסן...

עפּשטיין טראַכט אויפן קול. מאָדנע... זיוקאָווסקיס ווערטער האָבן אים, עפּשטיינען, דערמאָנט אָן עפּעס אַן אַלט יידיש ספר... אַ גמרא דוכט זיך...

— אַ גמרא? — זאָגט זיוקאָווסקי אַרוים שווער דאָס פרעמדע וואָרט און זיינע אויגן הענגען אויף עפּשטיינס ליפּן.

עפּשטיין שמייכלט פאַרלעגן. אַזוי קומט אים פאָר — אַ גמרא... און אפשר אַן אַנדער ספר... שווער צו געדענקען... שוין אַזוי פיל יאָרן פאַרביי... ער געדענקט נישט גענוי די ווערטער... נאָר דעם תוכן געדענקט ער... עפּעס אַ פאַסטוך געווען... געפאַשעט די שאָף פון זיין באַלעבאָס... אַן אָרימער באָרוועסער פאַסטוך... און רייכע ייִנגלעך האָבן פון אים גע־לאַכט... געשפּעט פון זיינע צעריסענע קליידער... שטיינער געוואָרפן אויף

זיינע רויטע באַרוועסע פיס... אַזוי דאַכט זיך שטייט דאָרט געשריבן... אין דעם אַלטן יידישן ספר... און ווייטער וואָס איז געשען? ער, עפּשטיין, געדענקט עס נישט געננוי. ער קאָן נישט דערציילן די גאַנצע געשיכטע מיטן אָרימען באָרוועסן פּאַסטוך... ער ווייסט נישט ווי אַזוי... נאָר דער פּאַסטוך ווערט מגולגל קיין רוים... די צעריסענע פּאַסטוך־קליידער פאַר־שווינדן... אין פּורפּור און גאָלד גייט דער אַמאָליקער פּאַסטוך... די גינ־גאָלדענע קרוין פון קיסר פון רוים פינקלט פון זיין קאָפּ... און ער שיקט רופן צו זיך די ייִנגלעך, וואָס האָבן פון זיינע באָרוועסע רויטע פיס גע־שפּעט און שטיינער אין אים געוואָרפן...

— און דער סוף? —פרעגט מיט אַ באַהאַלטענעם ציטער זיוקאָווסקי— וואָס איז געווען דער סוף פון דעם אָרימען פּאַסטוך?...

— איך געדענק נישט דעם סוף —רעדט עפּשטיין זייער טרויעריק— אפשר דערצייל איך שלעכט די מעשה...

— אפשר זאָלן מיר זיך אַליין דערציילן דעם סוף —רעדט זיוקאָוו־סקי און זיין שטים ציטערט לייכט— דער אָרימער פּאַסטוך האָט זיך אויפ־געכאַפּט פון שלאָף... און אומזיסט געזוכט די גינגאָלדענע קרוין פון קיסר פון רוים... זיינע פיס זענען געווען באָרוויס און קאַלט... און אַ בייזער ווינט האָט שפּאַצירט איבער זיינע צעריסענע קליידער...

— ניין, דאָס קאָן נישט זיין דער סוף —רעדט מוטערלעך בערטאַ— דער אָרימער פּאַסטוך האָט עס זיך נישט פאַרדינט... איך וויל נישט אַזאַ סוף, דניאל...

— איך געדענק נישט דעם סוף, מיינע טייערע —ווערט עפּשטיינס שטים טרויעריק— די ספרים פון דער נייער צייט האָבן ביי מיר דעם סוף צוגענומען... איך געדענק בלויז די וואָרענונג פון מיין אַלטן רבין...

— אַ וואָרענונג? — פרעגט איבער בערטאַ.

— יאָ, שמייכלט עפּשטיין — די גמרא דערציילט נישט גלאַט מעשיות פאַר חדר־ייִנגלעך. אַזוי האָט דער רבי אונדז געוואָרנט. פון דער גמראָס אַ מעשה דאַרף מען זיך עפּעס אָפּלערנען, דאַרף מען זיך אַראָפּנעמען אַ מוסר השכל, דאַרף מען געדענקען, אַז פון אַ באָרוויסן פּאַסטוך קאָן נאָך ווערן אַ קיסר פון רוים...

אַ שטילקייט האָט זיך צעלייגט אין צימער.

— אַ שאָד —האָט בערטאַ געזאָגט— וואָס די מעשה האָט נישט קיין סוף...

— איך ווייס נישט —האָט עפּשטיין פאַרלעגן געשמייכלט— וואָס איך האָב זיך גראָד דערמאָנט, גראָד...

זיוקאָווסקיס פּנים האָט זיך ווי אויסגעלייטערט, זיין מויל האָט זיך צעעפנט אין אַ האַלב קינדישן שמייכל.

— איר האָט געהאַט אַ גוטן רבין, פריינט עפּשטיין —און ער האָט שטיל און מיט נאָכדרוק איבערגעחזרט: פון אַ באָרוויסן פּאַסטוך — קיסר פון רוים...

קאַפּיטל 12

אַ שליחות צו דער אַלטער פירמע

די שטעכיקע בליקן פון בערטאַס פריינדינס זענען געווען נישט בלויז בייזוויליקע, נישט־פאַרגינערײַ. אין דער אמתן איז טאַקע געווען אַזוי, ווי זיי האָבן אויסגערעכנט.

בערטאַס סאַלאָן האָט גאָר אין גיכן באַוויזן צו ברענגען גרויס נוצן דער פירמע פון איר מאַן. דניאל עפּשטיין האָט שנעל, ווי אַ געניטער סוחר, זיך דערוויף דערקענט און אויסגענוצט לטובת דער נייער פירמע. פון דער געזעלשאַפט אין דער „סאַלע" פלעגן זיך אָפט אָפּטיילן עטלעכע פּערזאָן און פאַרשווינדן אומבאַמערקט אין עפּשטיינס קאַבינעט. ווען זיי זענען שפּעטער אַרויסגעקומען און זיך צוגעזעצט צו דער געזעלשאַפט, האָט אַ ברייטער צופרידענער שמייכל זיך צעלייגט איבער זייערע פּנימער, אַ שמייכל פון מענטשן, וועלכע האָבן נאָר וואָס אָפּגעטון אַ גוט שטיקל אַרבעט. אויך די קאַצאַפּישע געסט זענען גאָר שטאַרק צונוצגעקומען. אַדאַנק זיי האָט עפּשטיין פאַראויס געוווּסט אַלץ, וואָס זיין פירמע האָט באַדאַרפט וויסן. ביי זיך אין קאַבינעט האָט ער זיך צונויפגערעדט מיט דעם קיסרס הויכע שררות אויף דער שפּראַך, וואָס זיי האָבן גוט באַהערשט, די שפּראַך, וואָס סוחרים האָבן גערופן „חכמת היד".

דניאל עפּשטיין האָט אַזוי אַרום דער ערשטער זיך דערוווּסט, אַז

פון צאַרס רעזידענץ איז שוין אָנגעקומען די פאַראָרדענונג אויסצובויען די נייע ליניע פון דער טערעספּאָלער באַן און מען האָט אים טאַקע אויך פאַרזיכערט, אַז ער און נישט קיין אַנדערער וועט זיין דער צושטעלער פון די אַלע אייזנס און שינעס.

אין דעם אַלטן הויז אויף גזשיבאָוו איז מען געווען גאָר אין כעס אויף דער נייער פירמע. ר׳ לוי איז געווען אויפגעקאָכט פון דער חוצפה פון דעם משרת־יונג, אַלץ צו וועלן פאַרכאַפּן.

ווי אַ לעשנדיק ליכט צעברענט זיך פּלוצים ביים סאַמע סוף מיט אַ העלישן פלאַם, אַזוי האָט עפּעס אַ פיבערהאַפטע ענערגיע מיטאַמאָל באַהערשט ר׳ לוין. ניין, דערצו וועט ער נישט דערלאָזן. וואָס מיינט ער מיט זיך, דער משרת־יונג?! אַלץ איז אים צו ווייניק. אַלץ וויל ער פאַר־כאַפּן. די גאַנצע וועלט וויל ער איינשלינגען. ער פרעגט שוין ביי קיינעם קיין דעה נישט... ווי ר׳ לייזערס פירמע וואָלט שוין אויף דער וועלט נישט געווען... ווי ער, לוי, וואָלט שוין גאָרנישט געהאַט צו זאָגן.

יאָ. ער מעג איצט באַלעבאַטעווען, דער משרת־יונג. צעטיילן זיך מיט דער ירושה האָבן זיי געוואָלט, די בראַטשיקעס זיינע. האָבן זיי איצט אַלע נחת. אָ, ווען מען האָרכט אים, לוין... אַלץ דער שמואלעק... ניין, וואָס אמת, איז שמואלעק נישט אַזוי שולדיק. א היץ־קאָפּ. „זיי אַלע״ (געמיינט דערמיט אַלע ברידער און שוואָגערס) האָבן דאָך געוואָלט נישט אַנדערש ווי שמואלעק. נישט פאַרגינען אים, לוין, צו זיין דער ראש, צו זיצן אויף ר׳ לייזערס שטול. נו, האָבן זיי איצט... איצט ווייסן זיי שוין...

ר׳ לוי דערפילט אַ ביטערן טעם אין מויל. ער קאָן זיך צומאָל נישט פרייען. ער אַליין האָט נישט בעסער געמאַכט פון זיינע ברידער. אָבער וואָס האָט ער געקאָנט טון. אַז מען האָט גענומען אַזאַ הויז און צעריסן און צעפּיצלט און צעקרישלט... אָבער ער, לוי, לעבט נאָך, ברוך השם. ער האָט נאָך נישט געזאָגט „זיי געזונט״ דעם גזשיבאָוו. ער וועט נאָך ווייזן, וואָס ער קען. זאָל דער משרת־יונג נישט מיינען, אַז אַלץ איז הפקר. ער, לוי, פרעסט טאַקע נישט און זויפט נישט צוזאַמען מיט די קאַצאַפּעס. אָבער נישט קשה, די אַלטע פירמע אויפן גזשיבאָוו דאַרף צו אַזעלכע זאַכן נישט אָנקומען. די נייע ליניע פון דער טערעספּאָלער באַן מוז געהערן אים, לוין, און נאָר אים!...

ער האָט געשיקט רופן צו זיך יאָשקע פּאדריאטשיק מיט דער ברייט צעקעמטער בלאָנדער באָרד און זיך אָפּגעשלאָסן מיט אים אויף לאַנגע שעהן אין א חדר מיוחד.

ר׳ לוי איז געווען אומרואיק, אויפגעבראכט און אויפגעברויזט. ער האָט מיט אימפּעט ארויסגעוואָרפן פון זיך די ווערטער, ווי זיי וואָלטן אים געבריט די צונג.

ר׳ יאָשקע פּאָדריאטשיק איז געווען רואיק, קאַלט, געלאַסן. ער האָט בנעימותדיק זיך געגלעט די בלאָנדע באָרד, האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צו ר׳ לוים שטורעמדיקע רייד און געציילט יעדעס וואָרט זיינס ווי א רענדל.

יאָ, געוויס קאָן ער, יאָשקע, עפּעס אויפטון. די פּאָנישע שררות גייען, ברוך השם, פּאַר אים, יאָשקען, די כּפּרה. זיי טוען נישט א זאַך אָן אים. א שאָד וואָס ר׳ לוי האָט אים פריער וועגן דעם נישט מודיע געווען. איידער דער עפּשטיין האָט זיך צוגעכאַפּט... ער זאָגט נישט, חלילה, אז עס איז שוין איצט צו שפּעט, אז מען קאָן שוין גאָרנישט טון. חלילה... אוודאי דאַרף מען פּרוּוון. ר׳ לוי מעג זיך אויף אים פּאַרלאָזן. ער וועט שוין וויסן וואָס צו טון, און ווי אזוי מ׳רעדט מיט די לייט, ווייסט ער גוט, נאָר וואָס דען? ס׳דאַרף קאָסטן און אסך קאָסטן. ביי די זאכן, אז מען קאַרגט, איז גלייכער איינגאַנצן נישט אָנצוהייבן. ער, יאָשקע, איז דאַנקען גאָט, געניט אין די זאכן... איז ווי ר׳ לוי פאַרשטייט... ער, יאָשקע, רעדט נישט צו און זאָגט נישט צו... ר׳ לוי איז דאָך עפּעס יאָ דער געניטער סוחר, נו, פאַרשטייט ער דאָך אַליין אמבעסטן, אז ביי די זאכן קאָן מען גאָרנישט וויסן פאָראויס. מען מוז ריזיקירן. ער, יאָשקע, פּירט זיך אזוי. שלח לחמך על פּני המים. און ווייטער דאַרף דער רבונו של עולם העלפן.

ר׳ לוי איז גרייט זיך צו לאָזן קאָסטן. און ער וועט נישט קאַרגן. עס גייט אים שוין נישט אין פאַרדינסט. עס איז א כבוד זאַך. עס דאַכט זיך אים, ר׳ לוין, אז ער איז מחויב אַלץ צו טון פּשוט צוליב כיבוד אָב. בלויז צוליבן כבוד פון ר׳ לייזערן דאַרף ער מלחמה האַלטן מיט עפּשטיינען.

ר׳ יאָשקע האָט, פאַרשטייט זיך, דערמיט מסכים געווען און צוגע־זאָגט צו טון אַלץ, וואָס איז נאָך מעגלעך.

ער איז געוואָרן אַן אָפּטער איינגייער אין הויז אויפן גזשיבאָוו און

יעדעס מאָל, ווען ער איז געקומען, האָט זיך ר׳ לוי מיט אים אָפּגעשלאָסן אין אַ באַזונדער צימער. ר׳ יאָשקע האָט געברענגט גוטע נייעס. ער האָט ר׳ לוין באריכות דערציילט, ווען זיינע שמועסן מיט די גענערעלער. נישט מיט אבי וועמען לאָזן זיך אַזעלכע שׂררות אריין אין אַזעלכע שמועסן. ר׳ לוי אליין פארשטייט דאָך... און זיי זענען גרייט צו טון פאר אים אַלץ... און זיי פארשטייען אויך אַזוי, ווי ער, יאָשקע, זאָגט. זיי זענען מסכּים, אַז די נייע ליניע דאַרף געהערן צו דער אַלטער מיוחסדיקער פירמע אויפן גזשיבאָוו און נישט צו עפּעס אַן אויפגעקומענעם משׂרת־יונג. כאָטש פאַר־ניע, פארשטייט ער אויך אַ גערעכטע זאַך. ר׳ לוי האָט געמעגט הערן, ווי זיי רעדן מיט אַ דרך ארץ ווען ר׳ לייזערן עליו השלום. עס וואָלט געווען אַלץ גוט, נאָר דער עפּשטיין זיצט נישט אָפּ, ער ליגט ממש איין וועלטן און שיט מיטן געלט... עס וועט אים נישט העלפן. מיטן אויבערשטנס הילף וועט אַזוי זיין. ער, יאָשקע, זאָגט, פאַרשטייט זיך, גאָרנישט צו. אַזוי פירט ער זיך פון שטענדיק אָן... אָבער מיט גאָטס הילף... און דערווייל דאַרף עס קאָסטן און קאָסטן. מ׳קאָן גאָרנישט זאָט מאכן די פּאָנישע זוללי וסובאניקעס...

ר׳ לוי האָט שווער געזיפצט און געצאָלט. ער האָט אפילו געהאַט ערנסטע ספקות, צי זיין געלט קומט אינגאַנצן צו די שׂררות פון קיסר און צי יאָשקעלע קאָמבינאַטאָר וואַרט מיט זיין פאַרדינסט, ווי ער זאָגט, ביז דער אויבערשטער וועט העלפן און דער ענין וועט זיין דערליידיקט — וועט דאָך ר׳ לוי אַליין וויסן ווי אָפּצושאַצן.

איז אָבער יאָשקע אַ קאָמבינאַטאָר. ער וויל זיך נישט פאַרלאָזן אויף זיין, לוים, יושר. ער, לוי, ווייסט דאָס גוט פון פריער. אָבער ער האָט נישט קיין עצה. מ׳מוז דעם עפּשטיינען אָנלערנען. און כּדי דאָס צו דערגרייכן, איז ר׳ לוי גרייט אויף אַלעם.

דניאל עפּשטיינען האָט מען, פאַרשטייט זיך, גלייך צוגעטראָגן וועגן די סודות־שמועסן צווישן ר׳ לוין און יאָשקען. ער האָט זיי זיך נישט שטאַרק וענומען צום האַרץ.

ער האָט אפילו געשמייכלט, ווען מ׳האָט אים דערציילט, ווי ר׳ לוי זיצט שעהן לאַנג אין אַ חדר מיוחד מיט יאָשקען.

— און די טויזנטער פליען —האָט ווישינסקי מיט אַ שעלמישן זונק צוגעגעבן— פון ר' לוים קאַסע.

— יאָ, דאָס מעג מען גלויבן —האָט עפּשטיין מסכים געווען— נאָר עפּעס דאַכט זיך מיר, אַז ר' יאַשקע פּאַדריאַטשיק האַלט, אַז עס איז אַן עבירה, דער פּאַדריאַטשיק מיט דער ברייט צעקעמטער באָרד האַלט, אַז עס איז אַן עבירה, אַז יידיש געלט זאָל אַריינפאַלן אין גויאישע הענט און ער לאָזט דעריבער איבער ר' לוים טויזנטער ביי זיך אין טאַש.

אים, עפּשטיינען, גייט עס אייגנטלעך ווייניק אָן. ער איז זיך נישט מחוייב צו זאָרגן פאַר ר' לוין און זיינע עסקים. אויב ער וויל אָנשטאָפּן יאַשקעס טאַשן, איז עס זיין זאַך. נאָר עפּעס אַ געפיל פון שותפותדיקייט צו דער אַלטער פירמע אויפן גזשיבאָוו האָט אים פאָרט נישט געגעבן קיין רו. ער, עפּשטיין, ווייסט, אַז ר' לוי האַלט אים פאַר דעם שולדיקן אין דעם צעפאַלן זיך פון דער אַלטער פירמע. אַ פאַלשע באַשולדיקונג. אפילו ווען עפּשטיין זאָל ווערן, איז נאָך אַ פראַגע, צי יענץ געהיימנישפול ווען — מזל— וואָלט געבליבן אין דעם אַלטן הויז אויפן גזשיבאָוו. און ער, עפּשטיין, איז נישט שולדיק, וואָס דאָס דאָזיקע קאַפּריזנע און געהיימניש־פולע וועזן איז ווילגעפעלן זיך צו באַזעצן דווקא אין דעם געצעלט פון דער נייער פירמע. ניין, ער, עפּשטיין, האָט גאָרנישט וואָס זיך פאָרצו־וואַרפן.

די גערעכטע טענות האָבן אָבער נישט געהאָלפן, אַז טיף אין האַרץ זאָל ער, עפּשטיין, זיך נישט פילן ווי מיטפאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם גורל פון דער אַלטער פירמע. טיילמאָל איז אויך אים אַליין פאָרגעקומען, אַז עפּעס איז ער נישט אין אָרדענונג בנוגע ר' לייזערס יורשים, ווי ער וואָלט זיי באַשווינדלט אָדער אָפּגענאַרט, ווי ער וואָלט זיך באמת צוגענומען אַ טייל פון זייער ירושה. עס איז אים אַליין פאָרגעקומען קאָמיש, אָבער עס איז פאָרט אַזוי געווען, אַז ר' לוים עסקים מיט יאַשקען האָבן אים, עפּ־שטיינען, געמאַטערט. ער וואָלט אַליין אַריבער צו ר' לוין און אים גע־זאָגט, אַז ער האָט שוין אַלע פּאַפּירן אין טיש און צען יאַשקעס וועלן שוין דאָ גאָרנישט אויפטון. עס איז אַ שאָד יעדער גראָשן. ער גייט נישט, ווייל ער ווייסט, אַז ר' לוי וועט אים נישט גלויבן, ער וועט מיינען, אַז עפּשטיין האָט טאָקע מורא פאַר אים.

איז עפּשטיינען איינגעפאַלן פּאַרצוליייגן ר' לוין שותפות. ער האָט דעם ענין סוחריש ארומגעטאַפּט און די זאַך האָט אים אָנגעהויבן געפעלן ווערן וואָס אַמאָל מער. ר' לויס פאַבריק אין קינסק וועט אויסאַרבעטן די שינעס און ער, עפּשטיין, וועט נישט דאַרפן אָנקומען צו באַרקאָווסקין. ס'איז אַ געשעפט פאַר ביידע. און נאָך מער איז עפּשטיינען, וואָס דער אמת, גע־פעלן געוואָרן דער עצם געדאַנק פון שותפות מיט דער אַלטער גזשיבאָ־ווער מיוחסטע. ער, עפּשטיין, האָלט אפילו זייער ווייניק פון יחוס. ער גלויבט נאָך אַלץ אין דאַרווינען. וואָס מ'שטיינס געזאָגט איז זיך דאָ צו יחוסן מיט אונדזער מאַלפּישן עלטער־זיידע. און על פּי מאַרקסן איז די אַלטע פירמע אוודאי נישט אַזאַ חשובער מחותן. טראָץ דעם אַלעם אָבער האָט ער זיך פאַרט נישט געקאָנט באַפרייען פון דעם געפיל, אַז פאַר אַ גזשיבאָווער סוחר איז נישט אַוועקצומאַכן מיט דער האַנט, צו האָבן צו זאָגן אין ר' לייזערס הויז אויפן גזשיבאָוו. פאַר די אויגן האָט אים אויך אַ שוועב געטון דאָס געשטאַלט פון לאַניאַן, פון דער גזשיבאָווער טאָכטער, וואָס האָט אים, דעם משרת־יונג, אַוועקגעוואָרפן אָן אַ זיי געזונט. איצט וועט ער קומען אין גזשיבאָווער הויז, ווי אַ באַלעבאָס... כע, כע...

עפּשטיין האָט געהאַט אַ ניכטערנעם סוחרישן קאָפּ. דאָס האָבן אפילו זיינע שונאים אים אָנערקענט. פונדעסטוועגן האָט זיך די פאַנטאַזיע ביי אים צעשפּילט. און אפשר גיין נאָך אַ שריט ווייטער? איבערנעמען אין זיין האַנט די גזשיבאָווער פירמע? נישט חלילה ר' לוין באַזייטיקן. פאַר־קערט. ר' לוי וועט ס'זייניקע באַקומען. מער ווי ער האָט איצט. פון אַלע זייטן ר' לוין באַוואָרענען. נאָר אַריינגעבן פריש בלוט דער זקנה פון גזשי־באָוו. געבן חיות דעם איינגעדאַרטן דעמב. און דאָס וועט טון ער, ר' ליי־זערס געוועזענער משרת. ער, מיט ווענען ר' לויס טאָכטער... ער וועט זיצן אויף ר' לייזערס שטול. ער וועט צורעכט מאַכן דאָס, וואָס ר' לייזערס יורשים האָבן פאַרטאַכלעוועט. ער וועט דעם אַלטן הויז אויף גזשיבאָוו, וואָס שפּאַרט זיך מיט איין האַנט אָן אויף דער חסידישער טוואַרדע און מיטן צווייטן אָרעם אויף דער באַלעבאַטישער גראַניטשנע, וואָס זיינע שמאָ־לע פענסטער קוקן איצט אַרוים טרויעריק אויף דער פּריציישער קראָלעוו־סקע — צוריקגעבן איר אַמאָליקן גלאַנץ. ער וועט פון דעם אַלטן הויז

צוריק מאכן דעם צענטער און דעם אַנלען און דעם אדרעס, ווי אין ר׳ לייזערס צייטן. ער...

עפשטיין האָט אָפּגעטריבן פון זיך די אַלע פאַנטאַזיעס. נישט פאַרדרייען זיך דעם קאָפּ מיט נארישקייטן. נישט פארגעסן, אז דערווייל האַלט מען ביי דער נייער ליניע פון דער טערעספּאַלער באַן. דער חשבון איז א פּשוטער. ער, עפשטיין, האָט די „קאָנצעסיע" אין טאַש. מעג זיך יאַשקע שטעלן אויפן קאָפּ. און מאַטעריאַל וועט אים אויך נישט פעלן. און געלט אוודאי נישט. ר׳ לוי האָט די פאַבריק אין קינסק. ער איז נישט קיין יחיד. באַרקאָווסקי וועט מיט א שיינעם דאַנק ליפערן. ר׳ לוי איז קודמער, פאַרשטייט זיך... און זאָל זיין שותפות... וועגן פּראָצענטער וועט ער, עפשטיין, זיך נישט שטעלן. און דעם „אַלטן" מוז מען אַרויסראַטעווען פון יאַשקעס הענט. ווי א פּיאַווקע האָט ער זיך אויף דעם „אַלטן" אָנגעזעצט...

דאָס אַלץ האָט עפשטיין איבערגעגעבן אדעק ווישינסקין. דער פּלאַטער־קאָפּ אדעק האָט זיך נאָך אַלץ נישט געסטאַטקעוועט. ער האָט נאָך אַלץ אין זין געהאַט שיקסעס. גוטע ברידער האָבן אָן אים געדענקט. ער האָט פאַר זיי געשטעלט הייזער. און ער איז געווען דער שליח מיוחד ביי אַלע גרויסע עסקים. ער וועט גיין צו ר׳ לוין. אים געבן צו פארשטיין דעם עסק. און פאַרלייגן שותפות.

עפשטיין האָט גענוי איבערגערעדט מיט אדעקן. נישט אָנרירן דעם אַלטנס אַמביציע. פּאַרזיכטיק מיט אים רעדן. נישט צופיל בעטן. און וואַרענען פאַר יאַשקען. — נעם מיט אַלע פּאַפּירן. זאָל ער אליין זען.

אדעק ווישינסקי איז געווען צופרידן פון דער שליחות. ער וועט האָבן א לייכטע ארבעט און א פאַרדינסט ווי עס דאַרף צו זיין.

— ער וועט זיך אָנכאַפּן מיט ביידע הענט —האָט ווישינסקי געזאָגט צו עפשטיינען—. ס׳הייסט אזא געשעפט!... און דו, דאַניעלו, זע איך, האַלטסט שוין ביי מצוות טון. נו, נו...

דניאל עפשטיין האָט געשמייכלט. ער איז ווייט נישט אַזוי זיכער געווען ווי אדעק, אז דער אַלטער וועט איינגיין אויף שותפות. אָבער פּרווון דאַרף מען.

קאַפּיטל 13

ר׳ לויס דאגות

איינער אַליין איז ר׳ לוי געזעסן אויפן ברייטן פּאַטער־שטול אין זיין קאַבינעט.

אויף דעם גרויסן מאַסיוון שרייב־טיש זענען געלעגן אָנגעוואָרפן בריוו, חשבונות און כלערליי אַנדערע געשעפטס־פּאַפּירן. אַז מען וויל, האָט עס געקאָנט הייסן, אַז ר׳ לוי אַרבעט איצט ביי זיך אין שטוב, קוקט דורך די קאָרעספּאָנדענץ און פאַרטיפט זיך אין די חשבונות פון זיינע פאַרצווייגטע עסקים. אין דער אמתן אָבער האָט ער אפילו אַ בליק נישט געוואָרפן אויף די אַלע אָנגעוואָרפענע פּאַפּירן.

מיט האַלב פאַרמאַכטע אויגן, ווי דרימלענדיק, זיצט ער לעצטנס שעהן לאַנג אין זיין קאַבינעט. פאַרשלאָסן, אָפּגעזונדערט און זיכער פאַר פרעמדע אויגן, קאָן ער דאָ רואיק און אומגעשטערט זיך אָפּגעבן מיט זיינע דאגות. און די דאגות זענען שווערע, זייער שווערע. עס איז נישט געגאַנגען אַזוי ווי ער האָט זיך פאַרגעשטעלט.

אין גאַס, אין געשעפט, צווישן מענטשן, אין דאַזאַר־שטיבל, אפילו אין זיין אייגענער עס־שטוב היט ר׳ לוי, אַז דער שמייכל זאָל נישט פאַרשווינדן פון זיין פּנים, רעדט זיכער און באַפעלעריש, מיט אַ ברייטן זשעסט, ווי עס פּאַסט פאַר דעם יורש פון ר׳ לייזערן. ביי זיך אין קאַבינעט, ווען קיינער זעט נישט, באַקומט אָבער ר׳ לוי אַן אַנדער פּנים. אַ פּנים פון אַן אַלטן, מידן, האַלב צעבראָכענעם ייד. ער ווייסט נישט פאַרוואָס, ער פאַרשטייט נישט... ער האָט, דאַכט זיך, אַלץ געטון, וואָס ר׳ לייזערס עלטסטער זון האָט באַדאַרפט טון. ער האָט נישט געוואָלט בלויז עסן די פּירות פון זיין פאָטערס האָרעוואַניע. ער איז געווען שטרענג צו זיך און שווער געאַרבעט. ער האָט געפירט גרויסע געשעפטן, אפשר שוין צו גרויסע... און ער קאָן זיך אפילו נישט טרייסטן, ער קאָן זיך פאַר זיך אַליין נישט פאַרענטפערן, אַז די צייט איז אַ שלעכטע, פאַרקערט. דאָ ביי זיך אין שטוב, מעג ער דאָך זיך אַליין זאָגן דעם אמת. זינט לאַנגע צייטן געדענקט נישט וואַרשע אַזעלכע גוטע יאָרן... קבצנים, שלעפּערס, זעקל־יידלעך זענען ווי

איבער נאכט געוואָרן גבירים... יאָסעלע סאַכאַטשאַווער, וועלכער האָט ערשט נישט לאַנג געהאַנדלט מיט אַ האַלב זעקל צוקער, האָט זיך אויפֿגעשטעלט אַן אַכט־שטאָקיק הויז אויף דער נייער וועלט, פֿאַרט צוויי מאָל אין יאָר קיין לאָנדאָן און זאָגט שוין דעות אויף דער בערזע. און זיין טאַטנס געוועזענע משרתים... כראַביעס גאַנצע געוואָרן... און דער עפּשטיין...

ר' לוים הארץ ווערט פֿאַרקלעמט, ווען ער דערמאָנט זיך אָן עפּשטיינען... וואָס איז דאָ געשען?... ער פֿאַרשטייט נישט... פֿאַרוואָס איז זיין פֿאָטערס מזל מיט אים ברוגז... און וואָלט עס בלויז מיט אים אַליין געשען... מיט זיינע ברידער און שוועסטער איז נאָך ערגער... אַ שיינע כּפּרה אויף זיי!... ס'הארץ טוט אים ווי... פֿאַרט אייגן בלוט און פֿלייש. זיי זענען זיך אַליין שולדיק, אַליין... ר' יצחקל האָט זיי געוואָרנט. צעקרישלט נישט ר' לייזערס ירושה. נו, האָבן זיי!... יעדער האָט געוואָלט זיין אַ „סאַביע־פֿאַן". נו, האָבן זיי! איצט קומען זיי שוין צו אים. איצט שטייט שוין אָן שמואלעקן צו קרעכצן פֿאַר אים, לוין. איצט וויינט מען שוין פֿאַר אים... ער, לוי, האָט אפֿילו נישט באַדאַרפֿט וועלן וויסן פֿון זיי. זיי האָבן זיך אַלץ כּשר פֿאַרדינט. נאָר אָן ווערמען זאָל ער זיך נוקם זיין?... אָן דעם טאַטנס כּבֿוד? און זיין, לוים, כּבֿוד וועט דען געשווינט זיין?...

שיין וועט וואַרשע אויסזען, אַז ר' לייזערס אַ קינד וועט זיך אַרומדרייען איבער דער שטאָט — באַהיט און באַשירעמט זאָל מען זיין! — ווי אַ יורד. העלפֿט ער ווי ווייט ער קאָן. שלעפּט דעם וואָגן פֿון דער בלאָטע... אויף ווי לאַנג וועלן אָבער סטאַיען די כּוחות?... אין שטאָט ווייסט מען נאָך נישט. מען מיינט, אַז עס זענען די אַמאָליקע צייטן. נאָר ער, לוי, ווייסט דעם אמת. און ער האָט שוין נישט קיין כּוח. דער געראַנגל ווערט אים מיאוס. עס דאַכט זיך אים, אַז אַלץ איז איצט אָן טעם און אָן חן. און עס ווערט טאַקע ענג אויך. ער קאָן שוין נישט זאָרגן פֿאַר די ברידער. ער האָט שוין נענטערע זאָרגן. וואָרום מיט זיינע אייגענע קינדער איז אויך נישט אַזוי, ווי עס האָט באַדאַרפֿט צו זיין. ברוך השם, חתונה געמאַכט זיי, ווי עס פּאַסט פֿאַר ר' לייזערס זון. אָרנטלעכע קינדער. ער האָט זיך נישט וואָס צו שעמען מיט זיינע דריי זין. בני תורה און טאַקע „גאַנצע מענטשן". פֿירן שיינע הייזער, און טאַקע יידישע הייזער. און די אייניקלעך — אַ נחת אויף זיי צו קוקן. נישט מער, וואָס זיי

אַלע ליגן אויף זיינע פּלייצעס, ס'הייסט כלומרשט, אַז זיי זענען ביי אים אין געשעפט. נו, ווי דען... ער וועט דאָך נישט דערלאָזן, אַז מען זאָל אין שטאָט זאָגן, אַז ר' לויס קינדער דאַרפן, חלילה, צו עמיצן אָנקומען, אפילו צו אַן אייגענעם פאָטער... אָבער זיך אַליין, מעג ער זיך דאָך זאָגן דעם גאַנצן אמת. עס גייט פּאָרט פון איין קאַסע. און די הוצאות זענען אַזוי גרויס. אין ר' לייזערס צייטן האָט מען פון אַזוינע הוצאות נישט געוווּסט, און די געשעפטן זענען דאָך דאַמאָלס געווען גאָר אַנדערע!...

ער, לוי, האָט דאַמאָלס געהאַט אין זיך טענות צום טאַטן, געמוזט זיך היטן ביים קויפן די מעבל צו דער „סאַלע"... איצט זעט ער, ווי גע־רעכט דער טאַטע, עליו השלום, איז געווען... נישט קיין גוטס איז אַרויס־געקומען פון „פירן שטאַט"... נאָר געבליבן דער אויבערשטער דערפאַר. דערוויי́ל סטאַיעט נאָך. און אפשר וועט פּאָרט דאָס ראָד זיך טון אַ דריי צוריק. עס וואָלט שוין אַלץ גוט געווען. ער וואָלט שוין אַלץ פאַר ליב גענומען... ווען נישט לאהלע, ווען נישט לאַניאַלע, זאָל געזונט זיין (דער גוויאישער און יידישער נאָמען פון זייער איינציקער טאָכטער האָט ביי ר' לוי און זיין ווייב דבורהלע זיך שטענדיק צונויפגעמישט).

ווי אַ שווער קראַנקער באַטאַפּט פריער די געזונטע טיילן פון זיין קערפער און זיינע הענט דערנענטערן זיך ביסלעכווייז, לאַנגזאַם און פאָר־זיכטיק צו דער אָפענער ווונד, אַזוי האָט ר' לויס געדאַנק געוואַנדערט פאָרזיכטיק און לאַנגזאַם איבער אַלע זייטן פון זיין הויז און אַלץ גע־וואָלט אָפּשלעפּן די מינוט, ווען זיינע פינגער וועלן מוזן באַרירן די אָפענע ווונד פון זיין לעבן — דעם ביטערן מזל פון זיין טאָכטער לאַניא ברוידע.

סוף כל סוף האָט ער צו דעם אָרט געמוזט צוקומען. ר' לוי האָט צווישן די ציין אַ סיקע געטון פון דעם בריענדיקן ווייטיק. צעבערעכן העגט און פיס האָט ער פריער געמעגט, דער פּריסטאַוו גאַלוכאָוו, איידער ער האָט אין יענעם שבת איבערגעטרעטן די שוועל פון זיין שטוב. אַזאַ פּאַ־גיע, אַזאַ מנוול!... אַ שקר בילבול אויף זיין לאהלע אויסצוטראַכטן! ער האָט ביי דער גאַנצער שטוב דאָס לעבן צוגענומען פאַר שרעק און פאַר בושה...

איצט זעט מען דאָך סאַרע כשר קינד לאהלע איז. און וואָס האָט מען צו איר געהאַט? און אַז אין דער ספרים־שאַנק זענען געלעגן פאַר־

שטעקט עפעס אַ פּאָר נאַרישע בלעטלעך? איז וואָס? וועמען האָט דאָס געשאַדט? דער קיסר אין פּעטערבורג האָט זיך אפשר געשראָקן פאַר זיין לאַהלע? און וואָס האָט זי געטון? באַהאַלטן? אוודאי האָט אַזאַ גוטע נשמה ווי לאַהלע נישט געקאָנט אָפּזאָגן אַ טובה און — באַהאַלטן. מסתמא אפילו נישט געוווּסט, וואָס עס איז... מסתמא צומאָל נישט אַריינגעקוקט... ימח שמו זאָל דער עשיו ווערן!... צוליב אים זענען אַלע צרות געקומען. צוליב אים איז נעבעך פאַרפינסטערט געוואָרן לאַניאַלעס לעבן. צוליב אים האָט ער, לוי, כאַפּ־לאַפּ אָוועקגעשיקט דבורהלע צוזאַמען מיט דער טאָכטער אין אַ פּראָסט און אַ שניי קיין זאַקאָפּאַנע. צוליב אים איז מען־דעלע שרכן געלאָפן קיין קראָקע און געבּרענגט די ברוידעס. צוליב אים האָט מען אין אַזאַ געאייל, ווי עס וואָלט, חלילה, געברענט, תנאים גע־שריבן עפּעס אין אַ האָטעל אָן משפחה, אָן גוטע פריינט, אָן דעם עולם פון די שטיבלעך, ווי עס פּאַסט פאַר אַזאַ שמחה ביי ר׳ לוין.

ר׳ לוי ביילט די פויסטן. אָ, ווען ער באַקומט אין זיינע הענט דעם שיכורן עשיו, וואָס האָט אַזוינע צרות געבּרענגט. באַלד אָבער פאַלן אים די הענט אָנמעכטיק אַראָפּ. עס דאַכט זיך אים, אַז נישט בלויז דער פּרים־טאַוו גאַלוכאָוו איז שולדיק, אַז עס איז דאָ אויך אַ צווייטער שותּף צו דער שולד, און אַז דאָס איז טאַקע ער, לוי...

און ר׳ לוי פאַרענטפערט זיך, פּרוּווט קלענער מאַכן זיין שולד. ווער האָט געקאָנט וויסן? ווער האָט זיך געקאָנט אויף אַזעלכעס ריכטן? זענען דען די קראָקעווער ברוידעס נישט די פּאַסיקע מחותנים אפילו פאַר ר׳ לייזערס זון? דאַכט זיך אַ שענערן יחוס איז נישט צו געפינען. און נישט בלויז יחוס. אַ גביריש הויז. גרויסע מסחרים מיט ווין געפירט. און אַ פיינע חסידישע שטוב. אויפן קירהשן שטייגער טאַקע, אָבער חסידים, גבי־רים, לומדים... און דעם חתן משהלע איז דען געווען אָוועקצומאַכן? שיין און הויך און אַזאַ איידל פּנים... און טאַקע אַ שאַרפער קאָפּ אויך. אַ לומדיש פּשטל ביים פאַרהער געזאָגט און דערצו — אַ כתבא רבה... און ערשט סאָרע מתנות זיי האָבן דער כלה געשיקט... אים, לוין, גייט עס אפילו וויניק אָן. אָן די כלה־מתנות האָט זיין בת־יחידה, ברוך השם, אויך נישט געפעלט קיין בריליאַנטן. אָבער געפעלן איז עס אים. געפירט זיך אַזוי, ווי מחותנים דאַרפן זיך פירן...

ר׳ לוי זיפצט שווער אָפּ. ער דערמאָנט זיך דעם ערשטן שבת פון זיין איידעמס קעסט. אַ קליינינקייט געווען, אָבער אים, לוין, האָט באַלד אַ שטאָך געטון אין האַרץ. די שענסטע חסידים, מיט ר׳ שמחהלען, זאָל אַפּגעשיידט זיין, בראש, זענען ביים טיש געזעסן. יונה סאַרווער האָט דאַכט זיך צום לעצטן מאָל דערלאַנגט צום טיש. מען האָט געגעסן די פיש און געהערט די קאָצקער מעשיות, וואָס ר׳ שמחהלע הערט נישט אויף צו דערציילן. יאָ, ער, לוי, קאָן נישט פאַרגעסן ביז היינט ר׳ שמחהלעם ווערטער „... אַזש פון קראָקע, אויסלענדישע סחורה באַדאַרפט ברענגען, לוי...״

ר׳ לוי וויל זיך אויפרייסן פון טיש. ער וויל לויפן און כאַפּן דעם קראַקעווער יונגנמאַנטשיק ביים קאָלנער. אָבער ער האָט קיין כוח נישט זיך אויפצושטעלן. ער לאָזט נידעריקער אַראָפּ דעם קאָפּ. אַך, אַך, סאַרע צרות געהאַט אויסצושטיין פון דעם יונגאַטש... סאַרע בזיונות... דאָס שלעפּן זיך אין די „טריאַטערס״ און דער „ראַם גראַם מאַך מיר אַ שטראַם״... און ערשט משהלעס האַנדלען!... אוי, די גרויסע געשעפטן זיינע!... ער, לוי, האָט נישט געקאָנט אַזוי פיל פאַרדינען, כדי צו דערלייגן צו משהלעס עסקים...

און וואָס האָט ער, לוי, געקאָנט טון. לאָזן „זעצן אין פאַוויאַק״ דעם מאַן פון דער איינציקער טאָכטער?... אוודאי וואָלט עס געווען אַ מצוה אויף אים!... וואָס אָבער וואָלט געזאָגט דער גזשיבאָוו? גאַנץ וואַרשע וואָלט דאָך געקאָכט!... און זיין לאַניאַלע וואָלט עס דאָך נישט איבערגעהאַלטן...

סאַרע רחמנות ס׳איז אויפן קינד, נעבעך... ווי אַ ליכט גייט זי אויס. ער, לוי, זעט עס, און קאָן נישט העלפן. אַזוינע זאַכן אין גזשיבאָווער הויז!... אָנטון זיך דייטש, געוואָרן אַן עוכר ישראל... איז עס נאָך ווייניק... שלעפּט ער זיך נאָך אַרום מיט שיקסעס, רחמנא ליצלן... מ׳באַהאַלט פאַר אים אויס. זיי מיינען, אַז ער ווייסט פון גאָרנישט... אָבער ער, לוי, ווייסט, ער ווייסט אַלעס...

דבורהלע האָט שוין צום צווייטן מאָל געעפנט די טיר:

— קום אריין, לוי... וועסט טרינקען טיי.

— באַלד, באַלד — כאַפּט זיך ר׳ לוי אויף ווי פון אַ שווערן שלאָף.

— געגוג שוין אויף היינט מיט די געשעפטן — זאָגט דבורהלע מיט האַלב־געבעטן און האַלב־געבייזער.

זי זיפּצט שווער אָפּ. די פּאַפּירן אויפן טיש נאָרן זי נישט. זי ווייסט, אַז ר׳ לוי האָט אַנדערע דאגות. אַז ער קאָן גאָרנישט אין זין האָבן דאָס געשעפט. וואַרט זי און קוקט טרויעריק אויף איר מאַן.

— נו, גיי, גיי... איך קום גלייך — קאָן ר׳ לוי נישט אויסהאַלטן דעם טרויעריקן בליק פון זיין פרוי.

— פאַרטיק זיך אָפּ —זאָגט שטיל דבורהלע— ס׳קינד זיצט שוין אַ שעה... מעגסט דאָך כאָטש צו איר אַריינגיין...

— כ׳בין גלייך פאַרטיק —בייגט ר׳ לוי זיך איבער עפּעס אַ חשבון— זאָג לאַניאַלען, אַז איך קום גלייך.

ער האַלט דעם חשבון אין האַנט, אָבער ער זעט גאָרנישט. די אותיות טאַנצן אים פאַר די אויגן. ער הערט די שוואַכע שטים פון זיין טאָכטער. יאָ, צייט צו איר אַריינצוגיין. אפשר וועט פאַרט דער אויבער־שטער העלפן. דער עסק מיט דער טערעספּאַלער באַן וואָלט געווען אַ גלייכע זאַך. נאָר יאַשקע דרייט. האַלט אין איין ציען געלט און עס נעמט קיין סוף נישט... עפּשטיין... אין אַלעם איז ער שולדיק. אין אַלעם. אַזאַ עזות פון אַ משרת־יונג. שטעלט זיך אים אין וועג. אָן בושה. די לייט...

קאַפּיטל 14

שותפות מיט אַ משרת־יונג?

ר׳ לוי האָט אַ צופרידענער אויסגעשטרעקט די האַנט צו אדעק ווישינסקין. אדעקס ברייט־צעשמייכלט פּנים האָט צעטריבן די שווערע וואָלקנס, וואָס האָבן פאַרכמורעט ר׳ לויס געזיכט. ר׳ לוי האָט אפילו אויך אַ שמייכל געטון און מיט דער האַנט אוועקגערוקט די געשעפטס־פּאַפּירן, וואָס זענען געלעגן פאַר אים אויפן שרייב־טיש, מיט אַ זשעסט פון אַ מענטש, וועלכער האָט נאָר וואָס אָפּגעטון אַ שווערע און פאַראַנטוואָרט־לעכע אַרבעט און קאָן זיך איצט דערלויבן אַ געמיטלעכן שמועס.

אדעקס מויל האָט ווי זיין שטייגער זיך נישט פאַרמאַכט אויף אַ

רגע. אדעק קאָן גאַנץ וואַרשע. ער ווייסט, וואָס ביי יעדן טוט זיך און ער ווייסט אויך, ווי אַזוי מען דאַרף רעדן צו אַ מענטש.

ר׳ לוים פּנים האָט זיך וואָס אַמאָל מער צעשמייכלט. אדעקס מעשיות זענען פאַר אים געווען אַן אָפּרו און האָבן אים געמאַכט אויף אַ ווײַלע פאַרגעסן אָן די אייגענע דאגות. אדעקס ברייט געלעכטער איז געווען אָנשטעקיק און ר׳ לוי האָט אויך פון צייט צו צייט אַ לאַכעלע געטון. אַ יונגאַטש דער אדעק איז! און ווי ער ווייסט דאָס אַלצדינג...

ר׳ לוי האָט אדעקן מכבד געווען מיט אַן אויסלענדישן ציגאַר, פון יענעם סאָרט, וואָס איז באַשטימט פאַר גאָר חשובע געסט. אדעק איז ר׳ לוין וואָס אַמאָל מער געפעלן. ער ווילט זיך אויף אַלעמענס חשבון, אָבער ווען ר׳ לוין רעדט ער מיט אַזאַ דרך־ארץ און אפשיי, ווי עס דאַרף צו זיין. ר׳ לוי געדענקט שוין נישט, ווען ער האָט זיך אַזוי גוט געפילט. אפילו די דאגה וועגן לאַניאַלע האָט דער ווילער אדעק אויף אַ מאָמענט פאַרטריבן.

ער איז דאַנקבאַר אדעקן פאַר זיין קומען. ער וואָלט דאָך איצט געמוזט אַריינגיין אין עס־צימער צו דער טיי און ווידער קוקן אין די פאַרוויינטע אויגן פון זיין בת־יחידה און ווידער זיך זאָגן, אַז ער קאָן איר נישט העלפן, ער וואָלט ווידער געמוזט שילטן דעם פּריסטאַוו גאַ־לוכאָוו, וואָס הלוואי וואָלט ער פריער הענט און פיס צעבראָכן, איידער ער האָט אין יענעם שבת איבערגעטרעטן זיין שוועל.

פון דאַנקבאַרקייט פאַר זיין קומען האָט ר׳ לוי אפילו גענומען אויספרעגן ווישינסקין וועגן זיינע עסקים.

— דאַנקען גאָט, נישט צו פאַרזינדיקן —האָט אדעק גליקלעך געשמייכלט— עולם האָט זיך גענומען שטעלן הייזער. יעדער וויל האָבן אַן אייגענע מויער. איינגיכן וועלן שוין אויספעלן שכנים. אָבער דאָס איז שוין נישט מיין דאגה. איך שטעל זיי די הייזער און פּרנסה איז, ברוך השם, דאָ.

— עס פרייט מיך זייער, פּאַניע ווישינסקי —האָט ר׳ לוי אַ שאָקל געטון מיטן קאָפּ— עס פרייט מיך זייער, וואָס דער עסק ביי אייך גייט — באַלד אָבער האָט ער זיך דערמאָנט, אַז ער אַליין האָט שוין זינט

לאַנג קיין הויז נישט געשטעלט, און ער האָט דעריבער געפונען פאַר נויטיק צוצוגעבן:

— ווען איך וועל בויען, וועל איך אויך, פאַרשטייט זיך, אָן אייך נישט פאַרגעסן, פּאַניע ווישינסקי...

— בעסטן דאַנק, ר' לוי — האָט ווישינסקי געמאַכט דעם אָנשטעל ווי ער וואָלט זיך שטאַרק געפרייט מיט דעם צוזאָג.

— נאָר דערוויילּ האַלט איך נישט פון דעם גאַנצן בויען —האָט ר' לוי איינגעזען, אַז ער דאַרף ברייטער דעם ענין אויפקלערן— איך האָב אַ גענוג פאַרדרייטן קאָפּ מיט די אַלטע לאָקאַטאָרן מיינע... און עס קאַלקולירט זיך נישט... פיל בעסער זענען די „ליסטעס". אַנשטאַט בויען קויף איך טאַקע „ליסטעס"... (ווערט־פּאַפּירן).

ר' לוי האָט פון דער זייט אַ קוק געטון אויף אַדעקן. צי נעמט ער ערנסט זיין תירוץ? צי גלויבט ער טאַקע אין דעם קויפן ליסטעס?

אַדעק ווישינסקי האָט פאַריאָגט יעדן פאַרדאַכט פון ר' לויס פּנים.

— געוויס, געוויס —האָט אַדעק ענערגיש צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ— צווישן אונדז גערעדט זענען טאַקע „ליסטעס" בעסער... נישט קשה, אויף ר' לוין מעג מען זיך פאַרלאָזן און קיינער הערט דאָך נישט... איך אַליין קויף אויך צו ביסלעך „ליסטעס"... זאָלן אַנדערע בויען... כע, כע, כע... נאָר למען השם, נישט רעדן דערפון... טאָמער דערוויסט מען זיך אין שטאָט, אַז ר' לוי האַלט נישט פון בויען, בין איך אומגליקלעך... הערן זיי אויף...

פון אַזעלכע רייד איז ר' לוי געווען צופרידן. ער איז שיעור נישט אַריינגעפאַלן .אין ווישינסקים שטייגער רעדן און מיט אַ שמייכעל געזאָגט:

— נו, איך וועל קיינעם נישט זאָגן... עס וועט בלייבן צווישן אונדז — און געהייסן אַריינברענגען טיי.

אַדעק ווישינסקי האָט געטרונקען טיי און איז געווען צופרידן פון דעם אופן, ווי אַזוי ער פירט אוים עפּשטיינס שליחות. ער האָט נאָך אפילו נישט אָנגעהויבן צו רעדן וועגן דעם עיקר, אָבער דאָס איז נישט וויכטיק. דער אַלטער ליגט שוין ביי מיר אין האַנט. מיין באַגייסטערונג פאַר זיינע ליסטעס האָט אים שוין גאָר צעגומען. זאָל זיין אַזוי. זאָל זיין, אַז אַדעק

זוייסט נישט וועגן ברוידעלעס גאָלדענע געשעפטן און וועגן זיינע מחזקות מיט דער שיינער העלענקע און וועגן דעם, אַז אנשטאט בויען הייזער דאַרף ר׳ לוי יעדעס מאָל שלעפּן פון דער בלאָשע זיין גערעטענעם איידעם. זאָל זיין... דער עיקר איז, וואָס ר׳ לוי איז שוין אין גוטער שטימונג און מען קאָן שוין גאַנץ דרייסט צוטרעטן צו דעם עסק. עס וועט גיין, ווי געשמירט.

אדעק האָט אָנגעהויבן פאַרזיכטיק, מיט שכל, פון אַ זייט. ער איז ערשט נישט לאַנג געווען אין קינסק. אין דער ציגעלניע. פאַר איינוועגס נישט געקאָנט זיך צוריקהאַלטן און אַ קוק טון אין ר׳ לויס פאַבריק... אַזוי פיל זיך אָנגעהערט.

— נו? — האָט ר׳ לוי געפרעגט און זיך דערפילט יינגער מיט אַ יאָר צוואַנציגק

— ס׳הייסט אַ פאַבריק! —האָט זיך אדעק געקאָכט פון התפעלות— נישטאָ אין פוילן די צווייטע! צען באַרקאָווסקיס מעגן אַ כפרה גיין... אויף מיר מעגט איר זיך פאַרלאָזן, ר׳ לוי... איך קאָן זיך אויף די זאַכן... ערשט די סחורה! דער דייטש וועט קיין בעסערע נישט ארויסגעבן!

— וואָס הייסט —האָט ר׳ לוי זיך געפרווט ווערן קעגן אזא לויב— וועגן די דייטשן דערציילט מען דאָך...

— ווייל זיי זענען דייטשן —האָט זיך אדעק דערלויבט איבערצור־רייסן ר׳ לוין אין מיטן רעדן— אַז מען הערט נאָר „דייטש״, מיינט מען שוין ווער ווייסט וואָס... איך בין שוין געווען ביי די דייטשן אויך און געזען... ווי איך בין אַ ייד, ר׳ לוי, איר האָט זיך נישט וואָס צו שעמען...

— אַזוי מיינט איר? —האָט ר׳ לוי נישט געקאָנט אָפּרייסן זיינע אויגן פון אדעקס פנים— נו, וויניק אַרבעט האָט מען אריינגעלייגט...

— דאָס ווייס איך, האָט אדעק באַשלאָסן, אַז עס איז געקומען די צייט צו רעדן צום ענין — איז ווייסט איר ר׳ לוי, וואָס מיר איז איינ־געפאַלן?

— וואָס אַ שטיינער? — האָט ר׳ לוי שוין געפרעגט געשעפטסמע־סיק, אָפּגעבנדיק זיך גלייך חשבון, אַז אדעק איז געקומען מיט עפּעס אַן עסק.

— איך מיין טאַקע אקעגן דער נייער באַן־ליניע, ר׳ לוי... אַזעלכע

שינעם זענען צו נעמען נאָר פון קינסק. כ׳מיין, אז עס וואָלט דעריבער געווען...

— נו — האָט ר׳ לוי מיטאָמאָל דערפילט אַ ביטערן טעם אין מויל — איז ווי הייסט ער... דער עפּשטיין...

דערהערט דעם נאָמען עפּשטיין האָט ווישינסקי קורץ אַ זאָג געטון:

— מאַכט מען מיט אים שותפות און פּטור!...

ער האָט נישט באַקומען קיין תשובה. געמיינט, אז ר׳ לוי איז זיך מיישב. ער האָט פון דער זייט אַ קוק געטון אויפן אַלטן און זיך דערשראָקן.

ר׳ לוי איז געבליבן זיצן ווי פאַרשטיינערט. דאָס גאַנצע בלוט איז אַנטלאָפן פון זיין פּנים און זיין געזיכט איז געווען ווייס און זיך אויסגעקרימט אין אַ גרימאַסע פון טויט. מיט ביידע הענט האָט ער זיך קאָנוואָלסיוו אָנגעהאַלטן אָן טיש און קוים ווי אַ ברום געטון:

— וואָאָאָסס?! שות־פות??!! מיט אַ משרת־יונג???!!!...

אַדעק ווישינסקי איז געבליבן זיצן אַ צעטומלטער. אין צווייטן צימער האָט מען זעט אויס עפּעס דערהערט. דבורהלע און לאַניא זענען צעשראָקענע אַריינגעקומען.

— וואָס איז געשען? — איז דבורהלע צוגעלאָפן צו איר מאַן.

לאַניא האָט געבראַנגט וואַלעריאַן־טראָפּן און אַלע דריי האָבן ר׳ לוין צוגעפירט צו דער סאָפע.

ר׳ לוי איז מיט פאַרמאַכטע אויגן געלעגן אויף דער סאָפע. עס איז אים שווין בעסער געווען, נאָר פאַר חרפּה האָט ער די אויגן נישט געקאָנט עפענען. אזוי ווייט איז עס שוין דערגאַנגען. אזאַ פּנים האָט ער שוין, אז מען קאָן אים, ר׳ לייזערס עלטסטן זון, דעם באַלעבאָס פון דער גזשיבאָווער פירמע אָנשלאָגן שותפות מיט אַ משרת־יונג. אזוי ווייט...

אין צווייטן צימער האָט לאַניא טעלעפאָנירט צו ד״ר הערץ. יאָ, דורכאויס באַלד אַרויפקומען. דער פאָטער נישט מיט אַלעם. איר, פאַניע דאַקטאַזשע, קאָנט אים אָמבעסטן באַרואיקן. אַלזאָ ביטע...

ערשט אָוועקלייגנדיק דאָס טעלעפאָן־טרייבל, האָט זי ווישינסקין געפרעגט:

— וואָס איז געשען?

— איך ווייס נישט — האָט ווישינסקי פאַרלעגן געשמייכלט — איך

האָב אים פאַרגעשלאָגן שותפות מיט עפּשטיינען און דאָ... ער האָט נישט געפונען דאָס ריכטיקע וואָרט און זיך שנעל געזעגנט.

אַ לייכטע רויטקייט האָט אַ שלאָג אַרויס געטון אויף לאַניאַס בלייך געזיכט און אין אירע אויגן האָט עפּעס אַ בליץ־אויף געטון.

אַן אומגעריכטער גאַסט

אין אָוונט, ווען עפּשטיין איז געזעסן מיט בערטאַן אין עס־צימער און געטרונקען טיי, האָט זיך באַוויזן אַן אומגעריכטער גאַסט. ר׳ יאָשקע פּאַדריאַטשיק מיט דער בלאָנדער ברייט צעקעמטער באָרד האָט זייער וואַרעם געדריקט די שפּיץ־פינגער, וואָס עפּשטיין האָט אים קאַלט דערלאַנגט.

נישט געפרעגט, האָט יאָשקע ברייט און לאַנג דערציילט וועגן זיינע עסקים מיט די רוסישע שררות, און פון דעם דערציילן איז קלאָר אַרויס־געקומען, אַז אַן אים טוען זיי קיין זאַך נישט און אַז טאָמער קומט ער אַמאָל נישט, שיקט מען צו אים שליחים עקסטרא. ער האָט אויך געגעבן אָנצוהערן, אַז אויב ער, יאָשקע, האָט טראָץ זיינע גרויסע עסקים זיך מטריח געווען און געקומען אין אָוונט צו עפּשטיינען, איז עס נישט גלאַט אַזוי, איז עס מסתמא צוליב אַן ענין און טאַקע אַ וויכטיקן ענין.

די דאָזיקע אָנצוהערענישן און רמזים האָט ר׳ יאָשקע געמאַכט מיט דער כוונה, אַז עפּשטיין זאָל סוף כל סוף זיך אויפשטעלן פון אָרט און אים אַריינבעטן צו זיך אין קאַבינעט, וואָרום אין דער עס־שטוב און אין דער אָנוועזנהייט פון נשים איז נישט באַקוועם און עס שיקט זיך בכלל נישט צו רעדן וועגן ערנסטע זאַכן.

זעט אויס, אַז עפּשטיין האָט די אַלע רמזים נישט פאַרשטאַנען און זיך נישט גערירט פון אָרט. משרת בלייבט משרת. געלט איידלט נישט אויס. ווייסט זיך נישט ווי צו פירן... באין ברירה האָט ר׳ יאָשקע געמוזט איבערגיין צום ענין און רעדן וועגן זיין עסק אין עס־צימער, אין דער אָנוועזנהייט פון בערטאַן. ס׳האַנדלט זיך וועגן דער נייער באַן־ליניע. עפּ־שטיינס פירמע אינטערעסירט זיך דערמיט... נאָר ווי דען... נישט יעדן טאָג מאַכט זיך אַזאַ געלעגנהייט. יאָ... ער, יאָשקע, ווייסט אַלץ... די גויים

האָבן זיך מיט אים מיישב געווען... נו, איז אויב ער, עפּשטיין, וויל, קאָן מען צוהעלפן צוזיילן און, בכלל, איר פאַרשטייט דאָך...

— האָט איר נישט אַמאָל אַ טעות, ר׳ יאָשקע? — האָט עפּשטיין ווי נישט פאַרשטאַנען, וואָס מען וויל פון אים.

— וואָס הייסט אַ טעות? —האָט ר׳ יאָשקע זיך געגלעט די בלאָנדע באָרד— איך פאַרשטיי נישט, פּאַניע עפּשטיין...

— מיטן אַדרעס אַ טעות?... — האָט עפּשטיין קאַלט אַ זאָג געטון.

— מיטן אַדרעס? —האָט ר׳ יאָשקע געקוקט מיט שטוינען אויף עפּשטיינען— וואָס זאָל דאָס הייסן, קלאָר גערעדט?

— קלאָר גערעדט, הייסט עס —האָט עפּשטיין נאָך קעלטער גע־רעדט— אַז אויב איך האָב נישט קיין טעות, האָט איר שוין עמיצן אַנדערש פאַרזיכערט...

— כע, כע, כע —האָט ר׳ יאָשקע זיך צעשמייכלט— כ׳זע, אַז איר, פּאַניע עפּשטיין, ווייסט אַלץ... — כע־כע... וואָס הייסט צוגעזאָגט, פאַר־זיכערט?... אַז ר׳ לוי טשעפּעט זיך צו... לאָזט נישט אָפּ. איז וואָס... אַן עלטערער ייד... בפירוש אַ מצוה אים צו באַרואיקן... איר, פּאַניע עפּשטיין, האַלט אפשר נישט פון די זאַכן... כע־כע... מצוות... נאָר איך האָב נישט געקאָנט צוזען זיין צער... נו, האָב איך עפּעס אים דאָרט געזאָגט... מאַלע, וואָס מען זאָגט... דער עיקר, אויב איר, פּאַניע עפּשטיין, ווילט...

ר׳ יאָשקע האָט נישט באַוויזן צו ענדיקן. עפּשטיין האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט.

— וואָן! — האָט ער מיט דער האַנט אַ ווייז געטון צו דער טיר.

ר׳ יאָשקעס ברייט צעקעמטע בלאָנדע באָרד איז עפּעס מיטאַמאָל צוזאַמענגעפאַלן. אַ צעטומלטער איז ער געבליבן זיצן און נישט געקאָנט משיג זיין, וואָס עס קומט דאָ פאָר.

— וואָן! — האָט עפּשטיין איבערגעחזרט.

ר׳ יאָשקע האָט זיך אויפגעשטעלט. אַ פאַרלוירענער האָט ער געקוקט אויף בערטאַן, ווי ער וואָלט ביי איר געזוכט שוץ.

— וואָס הייסט —האָט ער געשטאַמלט— כ׳פאַרשטיי נישט... ס׳איז דאָך נישט סוחריש... וואָס איז דאָס אויפרעגן זיך... געמ י י נט...

עפּשטיין האָט מער נישט געענטפערט. ער האָט בלויז מיט דער האַנט אַ וויז געטון צו דער טיר.

ר' יאַשקע פּאַדריאַטשיק, וועלכער איז „פּאַן־בראַט" מיט די שררות און אויף וועמען סקאַלאַנס רעכטע האַנט, דער פּאַלקאָווניק קאַמאַראָוו, האָט אַמאָל געטופּעט מיט די פיס און געשריען „פּאַשאָל", האָט אָבער נאָך קיין פּעטש נישט באַקומען. דאָ אָבער דאַכט זיך אים, ווי עמיצער שטייט איבער אים, פּאַטשט אָן אויפהער און ער, יאָשקע, קאָן צומאָל נישט ענט־פערן, קאָן אפילו נישט שרייען, ער לויפט בלויז, לויפט... ערשט אין טויער האָט ער געקאָנט כאַפּן אָטעם.

ער איז אַרויס אויף דער גאַס און אַרויפגעקוקט צו עפּשטיינס פענ־סטער — וואָרט — האָט ער אַ רים געטון זיין בלאָנדע באָרד — דו וועסט נאָך זען... משרת־יונג...

קאַפּיטל 15

דער כוח פון אַ מיליאָן

אַ טויטע שטילקייט האָט געהערשט אין די האַלב טונקעלע חדרים פון ר' לוים פירמע. דער אַלטער ר' הענעך בוכהאַלטער האָט טרויעריק גע־שאָקלט מיטן קאָפּ.

— עס גייט בארג אראָפּ — האָט ער צו זיך אַליין געמורמלט — אויב די פאַבריק אין קינסק האָט זיך אָפּגעשטעלט, עקט זיך די וועלט...

ער, ר' הענעך, האָט נאָך געפּרווט ראַטעווען. ער האָט געוואָלט אַרי־בערגיין צו עפּשטיינען וועגן די שינעס פאַר דער נייער באַן־ליניע. אים, הענעכן, וואָלט דניאל נישט אָפּגעזאָגט. ר' לוין טאָר מען אָבער דעם נאָ־מען נישט דערמאָנען.

ר' הענעך פאַרשטייט אפילו נישט ר' לוים כעס. וואָס האָט מען צו דניאלן? וואָס וויל מען פון אים? ער זאָל אוועקוואַרפן פון זיך זיין מזל? פאַרוואָס? פאַרוועוען? ווייל ר' לוי וויל אַזוי?... ער, הענעך, האָט גאָרנישט צו עפּשטיינען. אַן אָרנטלעכער בחור געווען, און אַז דער אויבערשטער האָט אים געהאָלפן, זאָל אים וווּל באַקומען. ער פירט זיך זייער שיין,

דניאל. ווי א ייד דאַרף זיך פירן, ווען דער אויבערשטער העלפט אים. די גאַנצע שטאָט זאָגט דאָס זעלבע... און אים, הענעכן, וואָלט דניאל די באַשטעלונגען געווים געגעבן. וואָס קומט אָבער אַרויס? אַז מ׳קאָן מיט ר׳ לוין וועגן דעם נישט רעדן...

און איצט איז שוין סיי ווי צו שפּעט. אַ נייע צרה צוגעקומען. יידן ווערן בדיל הדל. סוחרים קאָנען נישט צאָלן. ער, הענעך, קאָן זיינע סוחרים דורך און דורך. ער ווייסט, אַז איצט מעג מען זיי גלויבן, אַז זיי זענען בדלות. די סחורה זייערע ווערט פאַרזשאַווערט אין די סקלאַדעס. די פּויערים ווייזן זיך מער נישט אין אַ יידיש געשעפט. און דאָס זעלבע איז מיט די שטאָטישע גויים. און טאָמער פאַלט שוין עמיצער אַריין אין אַ יידיש געשעפט, שטייט ער אויף איין פוס, קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטן, צי מען זעט אים, חלילה, נישט, קויפט נאָר דאָס נויטיקסטע און אויף אַלע שאלות הערט מען איין תשובה:

— עס איז אַ זינד צו קויפן ביי אַ ייד... די זשידעס זענען שונאים, נאָר ביי אייגענע דאַרף מען קויפן... דער גלח האָט אין דער קירך שטרענג אָנגעזאָגט...

איז וואָס־זשע זאָלן זיי טון, די יידן, נעבעך? פונוואַנען זאָלן זיי נעמען געלט צו צאָלן די וועקסלען? אומזיסט בייזערט זיך ר׳ לוי. אומזיסט שרייט ער אויף די איבערגעשראָקענע קונדן. אומזיסט קלאַפּט ער אין טיש. זיי קאָנען זיך נישט העלפן און די שטויסן פּראָטעסטן אין דעם הויז אויפן גזשיבאָוו וואַקסן מיט יעדן טאָג אין אַלץ גרעסערע בערג...

— און פאַר וואָס איז דאָס פּלוצים געקומען? —רייבט זיך ר׳ הענעך דעם הויכן שטערן— ווי אַזוי האָט די וועלט זיך איבערגעדרייט מיטן קאָפּ אַראָפּ?...

אַ מינוט לאָזט מען נישט די יידן במנוחה. פריער איז געווען אַ צרה מיט אַ רעוואָלוציע... איצט, געלויבט צו גאָט, פּטור געוואָרן, האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּריש אָנשיקעניש — אַ יאַגעלאַ...

ער, הענעך, האַלט נישט פון ר׳ יאָשקע פּאַדריאַטשיקס רייד, אַז אַלע צרות קומען פון די ליטוואַקעס און פון זייערע זשאַרגאָנישע גאַזעטן. ער, הענעך, ווייסט נישט, וואָס מען וויל פון די ליטוואַקעס. און אין אַ יידיש בלאַט אַריינצוקוקן, טוט טאַקע אויך אַ הנאה. און בכלל געפעלט אים,

הענעכן, נישט, וואָס ער, יאָשקע, ווערט אַזאַ מחותן מיטן אַלטן... מילא, אַזוי לאַנג ווי ער האָט צוגעזאָגט זיך משתדל זיין וועגן דער טעראַספּאַלער באַן, האָט מען געמוזט מיט אים רעדן, הגם ער, הענעך, האָט באַלד געהאַט אַ חשד, אַז יאָשקע מיינט נאָר צו ציען געלט פון אַלטן. איצט אָבער האָט דאָך שוין ר׳ לוי אַליין געדאַרפט איינזען, אַז יאָשקע האָט אים מיאוס גע־נאַרט. מעשה שטן, קלעפּט ער ווייטער אָן יאָשקען. יאָשקע, יאָשקע און יאָשקע... רירט זיך נישט אָן אים... האָט אים אפילו אַריינגעפירט אין דאָ־זאַר־שטיבל, הגם חסידים האָבן געשריען, אַז ר׳ יאָשקע איז אַ קל און בכלל קיין לייט נישט. וואָלט דער יאָשקע געזעסן בלויז און מיט דרך־ארץ געשוויגן. איז ער גאָר פון די ראשי המדברים, און האָט כסדר טענות צו יידן. רעדט אסור לדבר אויף די ליטוואַקעס, ווי זיי וואָלטן חלילה נישט זיין קיין יידן. ער, הענעך, קומט יעדן אָוונט אין חברה ש״ס, ליטוואַקעס טאַקע, אָבער וווילע יידן. לערנען אַ בלאַט גמרא און פירן זיך בכלל לייטיש... איז געוואָרן אָן עסק מיט אַ יאַגעלאַ... סאַרע מחותנים זענען וואָר־שעווער יידן מיט עפּעס אַ יאַגעלאַ?... זאָלן זיך די גויים „וויבאַראַוועץ" ווי אַזוי זיי ווילן; זאָלן זיי זיך אַליין רייסן ביי די נעז... דאָס איז זייער דרך. וואָס איז דאָס אונדזער עסק? ווי קומען יידן דערצו? אַ יידס זאַך איז מסחר און אין אָוונט — אין שטיבל און בית־המדרש. הלוואַי וואָלטן זיך יידן ביי דעם געהאַלטן און נישט פאַרדרייט זיך דעם קאָפּ מיט די פּאָנישע „דומעס", וואָלט צו די אַלע צרות נישט געקומען. וואָלט די גויים אין מיטן דרינען נישט איינגעפאַלן אויפצוהערן צו קויפן ביים יידישן סוחר, וואָלט עפּעס אַ רשע נישט אויסגעקלערט דאָס משונהדיקע וואָרט באָיקאָט. וואָלט אין דער פירמע אויפן גזשיבאָוו נישט געווען אַזאַ חשכות און עס וואָלטן זיך דאָרט נישט אָנגעזאַמלט בערג מיט פּראָטעסטן...

נישט אַלע אָבער האָבן זיך געהאַט צו קלאָגן אויף יאַגעלאַן. דניאל עפּשטיין האָט נישט געהאַט ר׳ הענעכס דאגות. ער האָט נישט געוווּסט פון די אַלע צרות. זיין רום האָט ער טאַקע געהאַט צו פאַרדאַנקען די יידישע סוחרימלעך פון דער פּראָווינץ, זיי זענען געווען די ערשטע, וואָס האָבן געעפנט די טיר פון דער נייער פירמע. איר שעף האָט אָבער שוין זינט אַ צייט זיך אויפגעהערט צו אינטערעסירן מיט זייער פּדיון.

דניאל עפּשטיין איז שוין געזעסן אין די גרויסע אַקציע־געזעלשאַפטן.

זיינע מסחרים זענען געווען אויסגעשטעלט אויפן גרויסן רוסלאנד, אויף בערלין און לאָנדאָן. ער האָט די יידישע פּראָווינצער סוחרימלעך ווייטער, וואָס דער אמת, פיין אויפגענומען, אָבער זייערע פּראָטעסטן האָבן אים נישט געארט. די גרויסע עסקים מיט מאָסקווע, בערלין און לאָנדאָן האָבן מיט אַן עודף געדעקט די קליינלעכע היזיקות. אים האָט שוין „יאגעלא״ גאָרנישט געקאָנט טון. פאַר אים און זיינע עסקים איז געווען וויכטיקער, וואָס עס איז שטיל און רואיק, וואָס קיינער האָט מער נישט אין זין מלחמה צו האַלטן מיטן קיסר, וואָס מען נעמט גערן די רוסישע פּאַפּירן אויף דער פּאַריזער בערזע.

די גרויסע אויסלענדישע באַנקירן האָבן געוווסט אָפּצושאַצן די פאַר־דינסטן פון עפּשטיינס פירמע ביים אויסנוצן די אומדערשעפּלעכע רייכ־טימער פון דעם צארס מדינות און באַזונדער האָבן זיי געוווסט אָפּצושאַצן, וואָס די סכנה פון איבערקערענישן איז סוף כל סוף פאַרשווונדן. אַז דער פּויער האָט אויפגעהערט צו קויפן ביים יידישן קרעמער, איז זיי ווייניק אָנגעגאַנגען.

און אין דער קאַנצעלאַריע פון וואַרשעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר אין קעניגלעכן שלאָס האָט מען זיך געפילט גוט און זיכער. סקאַלאָן האָט געשריבן האָפערדיקע ראַפּאָרטן קיין פּעטערבורג. ער האָט געשריבן, אַז די פּוילישע פּאַנעס איז מיאוס געוואָרן די געפערלעכע שפּיל, צו שיסן אויף זשאַנדאַרמסקע נאַטשאַלניקעס. זיי ווערן קליגער. זיי האַלטן איצט מלחמה מיט זייערע יידעלעך. די פּוילישע פּאַנעס ווילן אַליין ווערן קרעמער. זיי מאַכן „ספּולקעס״. זיי דרשהנען אין די קאַשטשאַלען, אַז די ערגסטע שונאים זענען די יידן. ער, סקאַלאָן, האָט גאָרנישט דאָקעגן. אין דער שטיל שטיצט ער זיי אפילו. די בענק האָבן באַקומען אַ ווונק צו געבן קרעדיטן און נישט שטאַרק בודק זיין, צי זיי וועלן דאָס געלט צוריקבאַקומען. זאָלן די הוצפּהדיקע זשידעס וויסן. איצט וועט אין דער מדינה זיין שטיל און רואיק. מען וועט מער נישט דאַרפן מורא האָבן פאַר באָמבעס און רע־וואָלווער־שאָסן. זאָל גאָט, וועלכער היט דעם טראָן פון די רוסישע צאַרן, צו זיך אין גן עדן אַריינגעמען דעם טייערן הער באַיקאָט פאַר זיין גוטן איינפאַל...

אין די גרויסע אַקציע־געזעלשאַפטן און באַנק־ראַטן זענען, ווי פרי־

ער, גענוסן צוזאַמען די פּוילישע פּריצים און די יידישע באַנקירן און פאַר־בריקאַנטן. ביידע צדדים זענען געבליבן פון זיך צופרידן. יאַגעלאָ האָט זייער שותפות נישט צעשטערט. די פּריצים האָבן ווייטער געחתמעט די פּאַפּירן מיט זייערע כראַביעשע טיטולן, נישט לייענענדיק, און זייערע רייזעס קיין פּעטערבורג אין שליחות פון די בענק האָבן זיי ווייטער געמאַכט; און די יידישע באַנקירן האָבן מיט אַ ברייטער האַנט געגעבן טאַנטיעמעס און זיך נישט געדונגען ביי די רייזע־הוצאות פון זייערע פּריצישע שותפים.

כדי צו באַרואיקן זייער פּויליש געוויסן, האָבן די פּריצים מיט די ברעקלעך פון זייערע געהעלטער געשטיצט די „ספּולקעס" און אויך זייערע יידישע שותפים זענען געווען אין אָרדענונג מיט זייער יידיש געוויסן, צו־וואַרפנדיק די שיריים פון זייערע הכנסות די אָרימע יידן נעבעך...

דניאל עפּשטיין איז צווישן די דאָזיקע גרויסע „דייטשן" געווען נאָך האַלב פּרעמד. מען האָט אים אויפגענומען און פונדעסטוועגן נאָך געקוקט אויף אים ווי אויף אַ האַלב־פּרעמדן. עפּעס האָט זיין פּירעכץ נישט דער־וועקט קיין צוטרוי. זיין ברייטקייט איז די אַלטע גבירים נישט געפעלן גע־וואָרן. וואָס וואַרפט ער זיך אַזוי מיטן געלט? וועמען וויל ער ווייזן זיין גבירישקייט? אַזוי פירן זיך אַלע אויפגעקומענע... דער גביר פון דור דורות וואַרפט נישט אַזוי מיטן געלט...

דער פאָרוואורף איז נישט געווען אַ פאַרדינטער. דניאל עפּשטיין האָט, זעט אויס, גוט געוווּסט ווי צו היטן זיין פאַרמעגן, און אין אַ געוויסן אָוונט האָט ער עפּעס מיט אַ באַזונדערן גלאַנץ אין די אויגן שטיל אַ זאָג געטון צו בערטאַן:

— געמאַכט חשבון... שוין דערגרייכט אַ מיליאָן...

עפּשטיין האָט די ווערטער אַרויסגערעדט מיט פרייידיקן ציטער פאַר דעם מיסטישן כוח פון אַ מיליאָן. אַ חלום איז געוואָרן ווירקלעכקייט און עס שרעקט און עס פרייט. און עס ווילט זיך אויסשרייען פאַר דער גאַנ־צער וועלט, און עס ווילט זיך באַהאַלטן נאָר פאַר זיך אַליין דעם גרויסן סוד. און עס גלויבט זיך נישט, און עס וווּנדערט, ווי פּשוט און איינפאַך די מיסטעריע פון איין מיליאָן זעט אויס אין קאַסע־בוך...

אינגיכן האָט וואַרשע שוין גערעדט וועגן דעם מיליאָנער עפּשטיין.

מען האָט שוין דערציילט, אַז עפּשטיין בויט זיך אוים אַ פּאַלאַץ אויף מארשאַלקאָווסקע און דאָרט אהין וועט ער אויך איבערטראָגן זיין געשעפט. די קלאַנגען האָבן זיך ארויסגעוויזן פאר נישט ריכטיקע. דאָס איז נאָר געווען אדעק ווישינסקים פּראָיעקט.

— ווי לאַנג נאָך וועסטו ליגן צווישן די פּיאות־יידעלעך — האָט ער איינגעטענהט מיט עפּשטיינען און געפּרוווט אויך אויף זיין זייט איבערציען די מאַדאַם בערטאַ — עס איז דאָך מיר אַ חרפּה און בושה פאר דיר... זע, ווי די גאָלדפעדערס און נאַטאַנזאָנס האָבן זיך איינגעאָרדנט...

— אָבער ווי קום איך צו די אַריסטאָקראַטן... — האָט עפּשטיין זיך געווערט.

— נו, נו, ברודערקע — האָט ווישינסקי גוטברודעריש געלאַכט — מיך וועסטו דאָך נישט נאַרן... אַז מען איז אַ מיליאָנער...

מער האָט ער נישט געזאָגט. נאָך דעם וואָרט מיליאָנער איז שוין מער נישטאָ וואָס צוצוגעבן.

עפּשטיין האָט זיך לאַנג געקווענקלט. ניין, ער וועט נישט אַנטלויפן צו די אריסטאָקראַטן. די מאַרשאַלקאָווסקע איז נישט זיין אָרט. ער וועט נישט נאָכמאַכן די „דייטשן". ר' לייזער איז געווען זיין רבי און נישט נאַטאַנזאָן. ער, עפּשטיין, איז אַ סוחר פון גזשיבאָוו. דאָס איז עס. און זאָל אים אדעק אויפהערן דולן אַ קאָפּ מיט דער מאַרשאַלקאָווסקע. אויב זיך איבערטראָגן וועט ער אויף — דער קרולעווסקע. נישט ווייט פון גזשיבאָוו און נעבן דער בערזע. דאָס איז סוחריש...

— זאָל שוין זיין קרולעווסקע — האָט אדעק מיט אַ שווער האַרץ מסכים געווען און זיך גענומען צו דער אַרבעט.

ר' לוי האָט יעדעס מאָל, גייענדיק פון דער בערזע, אוועקגעדרייט דעם קאָפּ. ער האָט נישט געוואָלט זען, ווי עפּשטיינס געביידע וואַקסט וואָס אַמאָל העכער ארוים. ער האָט עס נישט געקאָנט זען. אים האָט זיך געדאַכט, אַז אַלץ, וואָס עפּשטיין טוט, איז צו להכעיס אים, לוין, כדי זיך מיט אים צו רייצן, כדי אים צו ווייזן, אַז ער, דער משרת־יונג, איז דער בעל־דעה אויפן גזשיבאָוו. ר' לוי האָט אוועקגעדרייט דעם קאָפּ. עס האָט אים אָבער נישט געהאָלפן. ער האָט פאָרט געזען, ווי די אַרבעט גייט מיט

אַן אימפּעט, און יעדער נייער ציגל, וואָס איז צו עפּשטיינס געביידע צו־געקומען, איז געווען ווי אַ שטיין אין ר׳ לוים קאָפּ.

ר׳ לוי איז געווען אַ פרומער ייד. ער האָט, ווי זיין פאָטער, זיך געהאַלטן ביים רבין. פונדעסטוועגן זענען אים טיילמאָל געקומען אין קאָפּ מאָדנע רעיונות. נישטאָ עפּעס קיין יושר און גערעכטיקייט אויף דער וועלט. וואָלט זיין יושר, וואָלט מען דאָ צו אַזאַ חוצפּה פון אַ משרת־יונג נישט דערלאָזט... און אין דער שטילקייט פון האַרץ האָט ער מתפּלל געווען און געהאָפט אויף עפּעס אַ קאַטאַסטראָפע, אַ שריפה, צי גאָר אַן ערד־ציטערניש וועט מיטאַמאָל אַראָפּפאַלן אויף עפּשטיינס נייער געביידע און וועט אָנלערנען דעם משרת־יונג. ער האָט וועגן דעם נישט גערעדט מיט קיינעם, אפילו מיט זיין ווייב נישט. ביי זיך אָבער אין האַרץ האָט ער געטראַכט, אַז וואַרשע איז אַ שטאָט נישט פון יידן, נאָר פון גזלנים. וואָרום ווי לאָזט מען צו אַזאַ רציחה?... פאַרוואָס שווייגט מען אים, עפּשטיינען?... און וואָס האָט ער זיך אָנגעטשעפּעט אָן גזשיבאָוו?... אַלץ אין שכנות פון זיין טאַטנס פירמע?... קליין איז וואַרשע?! זאָל ער גיין באַדאַי אויף דער נייער וועלט!... וואָס האָט ער זיך דווקא אָן דעם זון פון ר׳ לייזערן עליו השלום, דער פּריקאַזטשיק, אָנגעטשעפּעט?!... ניין, אַזאַ זאַך וועט נישט פאַרשוויגן ווערן. טאָר נישט פאַרשוויגן ווערן...

ר׳ לוים תפלות זענען אָבער, זעט אויס, נישט אָנגענומען געוואָרן. די גרויסע נייע געביידע פון עפּשטיינס פירמע האָט זיך ברייט צעלייגט אויף דער פּריצישער קראָלעווסקאַ און פון אויבן אַראָפּ געקוקט אויף דעם שמאָלן הייזל אויף גזשיבאָוו.

ר׳ לוי האָט נישט געוואָלט זען און נישט הערן. אָבער פון אַלע זייטן האָט געזשימעט אים אין די אויערן... עפּשטיין, עפּשטיין, עפּשטיין... אַ מיליאָנשטשיק, סאַרע ביוראָס... סאַרע דירה... ר׳ לוי האָט זיך געפילט אַלט און קראַנק און ד״ר הערץ האָט אָפט איינגעטענהט אין דער שטיל מיט דבורהלען.

פונדעסטוועגן האָט ר׳ לוי זיך נישט אונטערגעגעבן. ער האָט זיך פאַרמאָסטן אויפן לעצטן געראַנגל. זאָל ער נישט מיינען, דער משרת־יונג, אַז דער כוח פון אַ מיליאָן איז שוין אַלץ. ער, ר׳ לוי, האָט שוין אויך גע־

זען א מיליאָן. און אויב די געשעפטן זענען היינט שוואַכער, איז ער, ר' לייזערס זון, און נישט דער משרת־יונג, פּאַרט אַן אַנגעזעענער וואַרשעווער באַלעבאָס און צו אים, און נישט צו דעם פּריקאַזטשיק, זענען געקומען די וואַרשעווער סוחרים און געבעטן, אַז ביי די „וויבאָרעס", זאָל ער, ר' לוי, וויטער זיי טון אַ טובה און זיין זייער פּאָרשטייער אין דאַזאָר־שטיבל.

ער האָט נישט געוווסט, ר' לוי, אַז מיט אַן אָוונט פריער זענען די זעלבע סוחרים געווען אין עפּשטיינס נייער דירה אויף קראָלעווסקא און אים געבעטן, אַז ער, עפּשטיין, זאָל זיי אָנטון דעם גרויסן כבוד און דער־לויבן אַרויסצושטעלן זיין קאַנדידאַטור אין דאַזאָר־שטיבל.

דניאל עפּשטיין האָט פיין אויפגענומען די געסט, האָט זיי געדאַנקט פאַר דעם כבוד און געזאָגט, אַז ערשטנס האָט ער נישט קיין שום „פּראַק־טיקע" אין אַזעלכע הויכע ענינים און צווייטנס מיינט ער, אַז ר' לוי האָט שוין דערווייף אַ חזקה נאָך פון ר' לייזערס צייטן און עס וואָלט פון אונדז סוחרים געווען נישט אָרנטלעך, ווען מיר זאָלן איצט, ווען זיין פירמע האָט געוויסע שוועריקייטן, אַן אים פאַרגעסן.

ווען ר' לוי וואָלט דערפון געוווסט, וואָלט ער אפילו מיט דער „דע־פּוטאַציע" פון די סוחרים נישט געוואָלט רעדן. ער האָט אָבער וועגן דעם קיין אָנונג נישט געהאַט און דעריבער האָט ער מיט אַ גערירטער שטים זיי געדאַנקט פאַרן כבוד און פאַרזיכערט, אַז ער וועט אַרבעטן פאַר זיי אין דאַזאָר־שטיבל מיט אַלע זיינע כוחות, ווי פריער. דעריבער האָט ער אויך געגלויבט, אַז די וואַרשעווער סוחרים זענען וויטער מיט אים און ווען ער וועט זיי רופן, וועלן זיי פירן מיט אים צוזאַמען מלחמה קעגן דעם חוצפּהדיקן משרת־יונג, וואָס גרייט זיך אַלץ צו פאַרכאַפּן.

און די סכנה איז געווען גרויס. אַ סינדיקאַט פון דער גאַנצער בראַנ־זשע וויל ער גאָר מאַכן, דער בנאַק פון קבצן יעקב עפּשטיין! נישט אַנ־דערש, ווי אַ סינדיקאַט און ער מסתמא וועט זיין דער מושל. נו, ווי דען? ניין! היה לא תהיה! ער, לוי, וועט רופן צו זיך די וואַרשעווער סוחרים. ער וועט זיי אויפקלערן, אַז דער משרת־יונג וויל זיי מיט זיין סינדיקאַט אַריינגנאַרן אין זאַק. אים, לוין, וועלן זיי גלויבן.

ער האָט זיך שטאַרק געפּאָרעט ר' לוי. ער האָט געשריבן בריוו צו

די סוחרים, געלאַדן זיי צו זיך אויף אַ גלעזל טיי. דבורהלע האָט פון די סערוואַנטקעס ארויסגענומען דאָס טייערע זילבער און די קרישטאָלן און אויסגעשטעלט אויף דעם טיש אין דער גרויסער סאַלע.

אַ יום־טובדיק אויפגערעגטער האָט ר׳ לוי מיט אַ ציגאַר אין מויל זיך געדרייט איבער זיינע ליכטיקע שטובן, האָט געשמייכלט צו לאַניאַן, וואָס איז געקומען העלפן דער מוטער צו דער „אויפנאַמע״. די צוויי זקנים, ר׳ בונם קאַסיר און ר׳ הענעך דער הויפּט־בוכהאַלטער, האָבן געהאַט דעם כבוד אויך איינגעלאַדן צו ווערן צו דער אסיפה און זיי זענען געקומען, מעשה היימישע מענטשן, פריער, זענען געזעסן ביי אַ טישל און אין שטילן שמועס דערמאָנט די אַלטע צייטן.

אויף 8 אַזייגער איז באַשטימט געוואָרן די אסיפה און פּונקט צו דער מינוט איז געקומען ר׳ יאָשקע פּאַדריאַטשיק מיט דער בלאָנדער ברייט־צעקעמטער באָרד. ר׳ לוי האָט אים פיין אויפגענומען. יאָשקע וועט אים איצט צוניץ קומען מיט זיין קאָנטשאַפּט מיט די שררות...

ר׳ יאָשקע האָט פאַררויכערט ר׳ לויס אַ ציגאַר און דערקלערט, אַז ווען די סוחרים וועלן זיך דערוויסן, וואָס ער, יאָשקע, ווייסט וועגן עפּ־שטיינען, וועלן זיי זיין שוועל נישט איבערטרעטן. ר׳ לוי האָט צופרידן געשמייכלט און געקוקט מיט פאַרווונדערונג אויפן זייגער. עס איז שוין אַ האַלבע שעה נאָכן טערמין און מ׳זעט נאָך קיין מענטש נישט... ער האָט אָנגעהויבן נערוועז צו שפּאַצירן איבער דער סאַלע און די קנוילן רויך פון זיין ציגאַר האָבן זיך גענומען שלענגלען האַסטיק אין דערשראָקן. דער זייגער האָט שוין געשלאָגן 10 און ביי דער טיר הערט זיך צומאָל נישט קיין קלונג. ווי זיי וואָלטן זיך אָפּגערעדט. ווי זיי וואָלטן יד אחת געמאַכט, אים, ר׳ לוין, צו דערנידעריקן. ער איז אריין צו זיך אין קאַבינעט, און שווער זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער שטול.

אַן אַלטער צעבראָכענער ייד איז ער געזעסן ביי זיין שרייב־טיש און מיטאַמאָל דערפילט, אַז ער האָט שוין נישט קיין כוח זיך מער צו ראַנגלען. ר׳ יאָשקע, נישט געזעגנענדיק זיך מיט קיינעם, האָט זיך שטיל ארויסגערוקט. און ר׳ בונם און ר׳ הענעך האָבן מיט טרויעריקע אויגן זיך צוגעקוקט, ווי דבורהלע און לאַניא רוימען אַראָפּ פון טיש, צו וועלכן

קיינער האָט זיך נישט צוגערירט און האָבן אין איין צייט ווי אַרויסגע־קרעכצט:

— מ׳דאַרף גיין...

אין האַלב פינסטערן טויער האָט ר׳ בונם שטיל ווי צו זיך אַליין אַ זאָג געטון:

— אפילו די אייגענע ברידער זענען נישט געקומען...

ר׳ הענעך האָט אַ שאָקל געטון מיטן קאָפּ:

— דאָס איז דער כּוח פון אַ מיליאָן...

קאַפּיטל 16

לאַניאַ ברוידע — מישט זיך אין געשעפט

ר׳ לוי האָט זיך געלייגט צו בעט. ד״ר הערצם רעצעפּטן האָבן ווייניק געהאָלפן. „די הויפּט־זאַך נישט אויפרעגן זיך״ — האָט ד״ר הערץ געהאַלטן אין איין אָנזאָגן. גיי רעג זיך נישט אויף, ווען וואַרשע ליגט צו די פיס פון עפּעס אַ משרת־יונג און אויף אים, ר׳ לייזערס עלטסטן זון, קוקט מען זיך אפילו נישט אום.

ר׳ הענעך און ר׳ בונם האָבן זיך נישט געקאָנט קיין עצה געבן. מיט ר׳ לוין קאָן מען נישט רעדן און דאָ ברענט די מינוט. מ׳קאָן נאָך, חלילה, איינגאַנצן בלייבן אין דרויסן. באין ברירה האָבן זיי זיך געמוזט שואל עצה זיין מיט דבורהלע און לאַניאַ. דבורהלע האָט זיך מיט אַ טיכל געווישט די אויגן און מיט צעשראָקענע אויגן געקוקט צו דער טיר פון שלאָף־צימער, פון וואַנען עס האָט זיך דערטראָגן פון צייט צו צייט ר׳ לוים אַ טיפער קרעכץ. אָבער לאַניאַ האָט זיך שנעל אַנטשלאָסן: ר׳ הענעך זאָל אַוועק צו זיי און מיטטיילן אין ר׳ לוים נאָמען, אַז ער טרעט צו צום סינדיקאַט. זאָל ער נישט מורא האָבן, ר׳ הענעך. מיטן טאַטן קאָן מען איצט נישט רעדן, אָבער זי נעמט עס אויף זיך. זי האָט גערעדט מיט אַ טאָן פון תקיף, ווי עס פּאַסט פאַר ר׳ לייזערס אַן אייניקל, און ר׳ הענעך האָט זי געהערט. ער איז אַוועק צו ווישינסקין, וועלכער איז איצט געוואָרן

אַ „גאַנצער מאַכער" און געזאָגט דאָס, וואָס לאַניא האָט געהייסן. געמיינט, אַז ווישינסקי וועט זיך אָנכאַפּן מיט ביידע הענט, וואָס די מיוחסדיקע פּירמע אויף גזשיבאָוו באַוויליקט צו געבן איר הסכם. ווישינסקי איז אָבער געבליבן גאַנץ קאַלט און גלייכגילטיק.

— מ'וועט באַטראַכטן — האָט ער געענטפערט — די ווענדונג פון דער גזשיבאָווער פירמע, ערשט נאָכדעם ווי ר' לוי וועט ביילייגן אַ התחיבות בכתב...

ר' הענעך איז צוריקגעקומען מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ. וואָס טוט מען איצט? ווי אַזוי גייט מען אַריין צו ר' לוין און ווי אַזוי דערציילט מען אים, אַז מ'האָט אים אפילו פריער נישט געפרעגט, צי מ'זאָל גיין זיך בעטן...

דבורהלע איז אינגאַנצן געוואָרן צעטומלט, נאָר לאַניא איז געווען רואיק. זאָל מען איר אָנשרייבן אַזאַ התחיבות און זי וועט שוין זען, אַז דער פאָטער זאָל אונטערשרייבן.

מיטן פּאַפּיר אין דער האַנט און מיט אַ צעשמייכלט פּנים איז זי אַריין צו ר' לוין. אין דער צווייטער שטוב זענען געזעסן די צוויי זקנים און דבורהלע אַ שווייגנדיקע און צעשראָקענע. לאַניא האָט גערעדט מיטן פאָטער אין אַ זאַרגלאָזן, פרייען טאָן. זי האָט גערעדט וועגן געשעפט, וועגן די נייע פּלענער. זי האָט נישט אָנגערופן עפּשטיינס נאָמען, אָבער אַרויסגעקומען איז, אַז אַלע וואַרטן איצט אויף ר' לוין, אַז מ'קאָן זיך גאָר אָן אים קיין עצה נישט געבן, אַז מיט די שליחים מוזן רעדן ר' הענעך און ר' בונם און זי, לאַניא, האַלט אויך, אַז אונדזער פירמע דאַרף צוטרעטן צו דעם עסק.

ר' לוי האָט געקוקט מיט דאַנקבאַרקייט אויף זיין בת־יחידה. ער האָט געפילט, אַז עפּעס איז דאָ פאַרט פאַראַן אַ פּלאָנטער אין אירע רייד, אַז אפשר בעט מען אים גאָר נישט אַזוי שטאַרק, אַז אפשר גאָר וויל מען אים נאַרנישט. עס איז אים געווען צו שווער זיך אָקעגנצושטעלן לאַניאַן. אירע ווערטער האָבן אים איינגעוויגט. ער האָט געפילט, אַז עפּעס נאַרט מען אים, און ער האָט געוואָלט, אַז מ'זאָל אים נאַרן, ער האָט שוין נישט געשטרעבט נאָך מאַכט. די אילוזיע פון מאַכט איז פאַר אים געווען גענוג.

און ער האָט צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ, ווי ער וואָלט מסכים געווען. דאַמאָלס האָט לאַניא אים געבעטן אונטערצושרייבן.

ר׳ לוי האָט זיך געהייסן דערלאַנגען די בריל. א סוחר פון גזשיבאָוו שרייבט נישט גלאַט אונטער א פּאַפּיר, אפילו ווען די פּען דערלאַנגט אים אַן איינציקע טאָכטער. א סוחר פון גזשיבאָוו איז נישט קיין פּוילישער פּריץ און ער ווייסט די חשיבות פון א חתימה. ער האָט אויפמערקזאַם דורכגעלייענט דאָס פּאַפּיר און ווי עפּעס ברודיקס פון זיך אַוועקגעשאַרט.

— וואָס? —האָט ער א כריפּע געטון— מיין וואָרט איז פאַר זיי ווייניק... בכתב זאָל ער זיי געבן?! ניין!...

לאַניאס פּנים האָט אויפגעפלאַמט, זי האָט גענומען רעדן נאָך האַס־טיקער. זי, לאַניא, איז אין אַלעם שולדיק. זי האָט נישט פאַרשטאַנען און האָט צוגעזאָגט צו געבן אַזא פּאַפּיר. ווען נישט זי, וואָלטן זיי אפילו גאָר־נישט פאַרלאַנגט (זי האָט ווייטער נישט דערמאָנט עפּשטיינס נאָמען). אָבער איצט, ווען זי האָט שוין צוגעזאָגט, פּאַסט עס נישט, ווען עס הייסן, אַז זי, לאַניא ברווידע, האָט ביי איר פאָטער שוין גאָרנישט, וואָס צו זאָגן, אַז איר וואָרט האָט שוין אינגאַנצן קיין קראַפט נישט...

— גיב מיר די פּען! —האָט ר׳ לוי אויסגערופן —מיין טאָכטערס וואָרט איז א וואָרט — און ער האָט געגעבן זיין חתימה.

לאַניא האָט אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ. זי האָט נישט געוואָלט, אַז דער פאָטער זאָל זען אירע פאַרוויינטע אויגן. זי האָט געזאָגט נאָך שנע־לער. דער טאַטע וועט זען, אַז אַלץ, וואָס זי זאָגט, איז ריכטיק, אַז זיי אַלע וועלן איצט זיין גליקלעך, וואָס אונדזער פירמע טרעט צו צום עסק...

ר׳ לוי האָט טרויעריק געשמייכלט. און אין דער צווייטער שטוב האָט ר׳ הענעך זיך צוגעבויגן צו ר׳ בונמען און שטיל א מורמל געטון:

— נו, וואָלסטו זיך געגלויבט? וואָס נשים קאָנען!...

לאַניא האָט מיט א טריאומף־שמייכל איבערגעגעבן ר׳ הענעכן דאָס אונטערגעחתמעטע פּאַפּיר און איז אַריין אין די גרויסע סאַלע. זי איז לאַנג געשטאַנען פאַר דעם גרויסן גאָלדענעם שפּיגל. זי האָט זיך גלייך געמאַכט די האָר, און ווי א פרעמדע באַטראַכט איר אייגן פּנים. ווי א פרעמדע האָט זי געקוקט אויף זיך און אירע אויגן האָבן געזען א קליין

מיידעלע מיט צוויי לאַנגע גאָלדענע צעפּ, וואָס האָט ליב געהאַט לאַנג, לאַנג צו שטיין פאַר דעם גאָלדענעם שפּיגל און לאַכן צו זיך. דאָס מיידעלע איז פאַרשוווּנדן און זיך פאַרוואַנדלט אין דער פּאַננאַ לאַניאַ פּרענקעל, וואָס האָט איצט אין זינען וויכטיקע ערנסטע זאַכן, וואָס טרוימט בונטאַרישע חלומות, וואָס איז גרייט מלחמה צו האַלטן מיט דער אַלטער פאַרשימל־טער וועלט און האָט גלייכצייטיק ליב צו שטיין פאַרן שפּיגל און צו באַ־וווּנדערן זיך אַליין... און שפּעטער... שפּעטער... לאַניאַ האָט זיך אַ ריס געטון פון שפּיגל. קינדישע חלומות... אַ מאַמע פון קינדער... נו, צייט צו גיין, זי קאָן אים נאָך נישט טרעפן...

זי איז אַרויס אין גאַס און פאַרקירעוועט אויף דער קרולעווסקאַ. זי איז געגאַנגען טריט ביי טריט, ווי עס וואָלט איר פאַרפעלט כוח און טיילמאָל זיך אומגעקוקט, ווי זי וואָלט מורא געהאַט, אַז מ׳קוקט איר נאָך.

ביי דער קליינער מעשענער שילד פון עפּשטיינס פירמע איז זי גע־בליבן שטיין. נאָך וואָס אייגנטלעך גייט זי? און וואָס וויל זי? ער ווער דאָך זי מסתמא שוין נישט דערקענען. נאָך אַזוי פיל יאָרן... און וואָס וועט זי אים זאָגן? אין קאָפּ איז לעער און פּוסט און דאָס האַרץ קלאַפּט האַסטיק. און אפשר איז ער נישטאָ... אפשר איז ער באַשעפטיקט... אַהיים־גיין...

מיט האַסטיקע טריט איז זי אַריין אין ביוראָ און דערלאַנגט דעם וואַזשני איר וויזיט־קאַרטע. זי איז געבליבן שטיין אין קליינעם וואַרט־צימער און געבעטן שטיל אין האַרצן, אַז ער זאָל נישט זיין, אַז ער זאָל זיין באַשעפטיקט, און זי זאָל קאָנען צוריק אַהיימגיין. דניאל עפּשטיין איז אָבער שוין געשטאַנען נעבן איר און מיט זיין אַמאָליקן שמייכל זי געפירט אין זיין קאַבינעט.

ביידע האָבן אַ לענגערע ווײַלע, ווי אין פאַרלעגנהייט, געשוויגן. לאַניאַ האָט געקוקט אויף דעם קליינעם דניאלן. ער איז איצט פולער געוואָרן. דער בויך איז ביי אים געוואָרן רונדיק. וואָס האָט זי צו דעם מענטש? האָט זי אים דען אַמאָל געקאָנט? עפּשטיין האָט ווי פאַרשטאַנען איר בליק און געזאָגט ווי אַנטשולדיקט זיך:

— געוואָרן אַלט... ווי דען...

ער איז געבליבן שטיל. עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער זעט אין

לאניאס אויגן א באהאלטענע טרער, און ער האָט, אַוועקדרייענדיק דעם קאָפּ, געוואָלט אריבערגיין צו א זייטיקער טעמע און געזאָגט:

— וואָס מאַכט אייער פאָטער?

לאניא איז אים געווען דאנקבאר פאר דער פראגע, און זי האָט גע־נומען שנעל רעדן, ווי זי וואָלט מורא געהאַט, אַז באלד וועט זי חרטה האָבן און אנטשווייגן ווערן. דעם פאָטערס געזונטצושטאנד איז גאָרנישט צופרידנשטעלנדיק, און עס דאכט זיך איר, אַז עגמת־נפשן עסן אים בים־לעכווייז אויף... און צוליב דעם איז זי צו אים, עפּשטיינען, געקומען איצט... זי האָט געהערט וועגן סינדיקאַט... זי מישט זיך נישט אין פאָ־טערס געשעפטן... לאניא איז מיטאמאָל געבליבן שטיל, עפּעס האָט זי געהאַט דאָס געפיל, אַז זי דאַרף אָפּוואַרטן און הערן, וואָס עפּשטיין האָט צו זאָגן.

דניאל עפּשטיין האָט פארדרייכערט א פּאַפּיראָס. זיין בליק האָט שווער געוואַנדערט איבער לאניאס געזיכט. זי האָט דעם בליק נישט גע־קאָנט אויסהאַלטן און אראָפּגעלאָזט די אויגן. זי האָט עפּשטיינס פנים נישט געזען, ווען ער האָט גענומען רעדן און בלויז געהערט זיין קול.

— די לאגע פון אייער פאָטערס פירמע, מאדאם, איז זייער א שווע־רע, א פיל קריטישערע, ווי איר קאָנט זיך פאָרשטעלן... איך האָב אין דער פירמע יאָרן געאַרבעט און עס וואָלט פאר מיר פיינלעך געווען איר אונטערגאנג. אין דער סוחרישער וועלט קאָן מען זיך אָבער נישט רעכענען מיט סענטימענטן און איך זע שוין איצט כמעט נישט קיין אויסוועג...

— איר זענט אונדזער קעגנער? — האָט לאניא שטיל ארויסגערעדט און אויפגעהויבן אירע אויגן צו עפּשטיינען.

— אויב איר מיינט דערמיט צו זאָגן, מאדאם —האָט עפּשטיין געשמייכלט צו איר ווי צו א קינד— אַז איך וויל אייער פירמע שלעכטס טון, איז עס נישט ריכטיק. נאָר אויב דאָס הייסט, אַז מסחר באדייט אומ־אויפהערלעכע מלחמה פון אַלע קעגן אַלע, אנטשפּרעכט עס, ליידער, דער ווירקלעכקייט, און דאָ קען קיינער פון אונדז גאָרנישט העלפן, ווען אפילו מ'האָט דעם בעסטן ווילן... און... דאָ האָט עפּשטיין נישט פארענדיקט, ווי קווענקלענדיק זיך ווייטער צו רעדן.

— רעדט ביזן סוף! — האָט לאַניאַ געזאָגט.

— יאָ, מאַדאַם, עס איז מיר נישט אנגענעם, אָבער איך מוז עס זאָגן. לעצטנס האָט אייער מאַן, ה׳ ברוידע, צוזאַמען מיט ר׳ יאַשקע אָנ־געהויבן זיך צו מישן אין אייער פּאַטערס פירמע... איך קאָן נישט אייער מאַן פון דער נאָענט, אָבער איך האָב דעם איינדרוק, אַז ער האָט נייגונג צו אימפּראָוויזאַציע. אַרטיסטישע נייגונגען זענען אַ פיינע זאַך, אָבער אין אונדזער בראַנזשע קאָנען זיי ווערן געפערלעך...

— מיין מאַן וועט אוועק צוריק צו זיינע געשעפטן — האָט לאַניאַ געפילט ווי אַ רויטקייט שלאָגט איר אַרויס אויפן פּנים— צי וועט דאָס ראַטעווען מיין פאָטער?

— מירן זען, מאַדאַם... איך וועל איבעררעדן מיט גאָלדפעדערן... איין זאַך אָבער, מאַדאַם, מוזט איר ווייסן: טאָמער טרעט אייער פאָטער צו צום סינדיקאַט, הערט ער פּאַקטיש אויף צו זיין דער אייגנטימער פון זיין פירמע. די פאַרדינסטן, דאָס פאַרמעגן געהערן צו אים, אָבער צו זאָגן האָט ער גאָרנישט... ליידער...

— און... — האָט לאַניאַ זיך געפּלאָנטערט ביים געפינען דאָס פּאַ־סיקע וואָרט.

— איך פאַרשטיי, מאַדאַם, איך וועל זיך באַמיען, אַז די עמפינד־לעכקייט פון ר׳ לוין זאָל נישט ווערן גערייצט... פאַרקערט... דאָס איז אַלעס וואָס איך קאָן טון, מאַדאַם, און אפשר איז עס בעסער אַזוי, אויב אויסצומיידן אַ קאַטאַסטראָפע.

— איך דאַנק אייך, ה׳ עפּשטיין — האָט לאַניאַ זיך אויפגעשטעלט. עפּשטיין האָט זי באַגלייט ביז צו דער טיר.

— מיין פרוי וואָלט זיך ווירקלעך געפרייט, ווען איר קומט צו אונדז —האָט ער געקושט איר האַנט— יעדן דאָנערשטיק אין אָוונט קומען מיר זיך צונויף... איר וועט דאָרט טרעפן אַלטע פריינט, מאַדאַם, אויב איר האָט זיי נישט פאַרגעסן...

— טיילמאָל דערמאָן איך זיך אָן זיי —האָט לאַניאַ טרויעריק גע־זאָגט— און איך וועל זיך פרייען צו קענען זיך טרעפן מיט זיי ביי אייך. דניאל עפּשטיין האָט געהאַלטן וואָרט. אַלע כיבודים זענען ר׳ לוין אָפּגעגעבן געוואָרן. אין אַ העפלעכן בריוו האָט אים גאָלדפעדער געבעטן

קומען צו א דרינגנדיקער באראטונג און די ווירקונג פון דעם בריוו איז געווען אזעלכע, אז ר׳ לוי האט אוועקגעשטעלט ד״ר הערצם רעצעפטן, האט זיך אנגעטון דעם שווארצן ראק און צילינדער און מיט א יונג פנים איינגעשטיגן אין דעם איינגעשפאנטן פאיעטאן צו גאלדפעדערס פאלאץ.

ר׳ לוי איז געזעסן אויבן־אן, ביי דער רעכטער זייט פון גאלדפעדערן. מיט די אייגענע הענט האט גאלדפעדער צעריסן די געחתמעטע התחייבות און דאס צעריסענע פאפיר דערלאנגט ר׳ לוין מיט די ווערטער:

— אייער ווארט איז פאר אונדז גענוג... איך האב ווישינסקין גלייך געזאגט...

דער נאטאר האט געווארט אין צווייטן צימער. מ׳האט אונטערגעשריבן גאנצע פעק פאפירן, מ׳האט זיך געווונטשן מזל־טוב, ר׳ לוי האט אפילו געדריקט עפשטיינס האנט, און ער איז אהיימגעקומען א צופרידענער און אויפגעפרישטער.

ר׳ בונם קאסיר און ר׳ הענעך בוכהאלטער האבן קוקנדיק צום קאנטארל שטיל געשמועסט צווישן זיך.

— ווער האט זיך געריכט — האט ר׳ בונם געשמייכלט — אז אן אשה זאל באווייזן אזעלכעס...

— ניסים — האט ר׳ הענעך געזאגט — ס׳איז א נס מן השמים, וואס משהלע ברוידע מיט זיין קאמפאניע וועלן נישט האבן מער, וואס צו זאגן...

קאפיטל 17

די וועלט גייט אונטער

די כראניק פון דער ווארשעווער פרעסע האט אין בעסטן מיט פון „אונגערקעס־סעזאן" ווי פון הימל אראפ באקומען א מתנה. א סענסאציאנעלע גניבה פון בריליאנטן ביי דער טאכטער פון איינעם פון די אנגעזעענסטע ווארשעווער סוחרים. דער נאמען פון סוחר איז אנגעגעבן געווארן, נאר מיט ראשי־תיבות, אבער דערפאר זענען בפרטות אויסגערע־

כנט געוואָרן די צוגעגנבעטע שטיינער: אַ קאַליע, אַ משפחה־אַנטיק, אוי־רינגלעך און פינגערלעך...

קורנאַטאָווסקי, דער פּאָפּולערער שעף פון דער געהיים־פּאָליציי, האָט פאַרשטאַנען, ווי אַזוי זיך צו מאַכן רעקלאַמע. די צייטונגען האָבן אויספירלעך דערציילט, אַז קורנאַטאָווסקי איז שוין געפאַלן אויף די שפּורן. די דינסט איז אַרעסטירט, מ'האָט ביי איר געפונען געגנבעטע זאַכן... זי לייקנט, פאַרשטייט זיך, און טענהט, אַז דער באַלעבאָס האָט איר גע־שענקט... באַקאַנטע תירוצים אויפן ראָמאַנטישן באָדן... קורנאַטאָווסקי קען זיך אָבער אויף די גנבישע שטיק און אַ ליאַדע מינוט וועט ער אַנט־דעקן אירע שותפים און געפינען די גניבה...

ר' לוים דריי אויסגעגעבענע חסידישע זין זיצן אין דער עס־שטוב און טרינקען שווייגנדיק טיי. ר' לוי דרייט זיך אַרויף און אַראָפּ איבערן צימער. דבורהלע זיצט נעבן סאַמאָוואַר, אַ בלייכע און צעשראָקענע. אויפן טיש ליגט אַ צעקנייטשטע צייטונג. עס פעלט נישט קיין וואָרט. וואָס דאַרף מען רעדן? מען ווערט דאָך בזוי ומבוזה פון דעם משהלע ברוידע. מילא, אַזוי לאַנג ווי ער האָט געצויגן געלט ביים טאַטן און פאַרטאַכלעוועט, האָט מען געמוזט שווייגן. אָבער איצט? גאַנץ וואַרשע לאַכט דאָך... ווו איז עס געהערט געוואָרן, אַז ר' לוים נאָמען זאָל מען אַרומשלעפּן אין די צײַ־טונגען? פאַרמישט אין עפּעס אַ מעשה מיט גניבות און דינסט־מוידן?

ר' לוים חסידישע זין רעדן נישט. אַלס דרך ארץ פאַרן טאַטן וועלן זיי אַ וואָרט נישט זאָגן, אָבער זייערע בליקן מאַכן שווערע פאָרוווּרפן דעם אייגענעם טאַטן. וואָס האָט ער אַזש פון קראָקע אַראָפּגעבראַכט אַזאַ סחורה?

ר' לוי רויכערט נערוועז זיין ציגאַר, ער קוקט אויף זיינע שווייגנ־דיקע זין און דערמאָנט זיך אָן די צרות, ווען דער פּריסטאַוו גאַלוכאָוו איז דאָ ביי דעם טיש געזעסן... ער האָט געשיקט נאָך משהלען. אַזוי ווייטער קאָן עס נישט זיין. עס מוז נעמען אַ סוף, אַ סוף...

ר' לוי ווייסט נישט, וואָס אייגנטלעך ער וויל מאַכן, אָבער ער ווייסט, אַז עס מוז נעמען אַ סוף...

משהלע קומט אַריין אין שטוב אַ צעשמייכלטער, אַ פריילעכער, ער

זויל אראָפּנעמען דעם הוט, אָבער ער דערזעט די חסידישע היטלען פון זיינע שוואָגערס. ער דערמאָנט זיך, אַז זיין שווער געהער צו די „שוואַר־צע" און ער בלייבט שטיין אין קאפּעליוש.

ער צעזעצט זיך ברייט און באַקוועם און רעדט מיט אַ שמייכל:

— איך האָב נאָך היינט צו דערליידיקן אַ גאַנצע רייע ענינים, אָבער מ'האָט מיר איבערגעגעבן, אַז דער שווער דאַרף מיך דרינגענד...

— אַ יישר־כוח דיר, וואָס דו ביסט געקומען — ר' לוי פּילט, ווי דער ציגאַר אין האַנט ציטערט אים פאַר אויפרעגונג — אָבער עס וואָלט גלייכער געווען, איידער צו גיין אין פּאָליציי, פריער צו קומען צו מיר און פרעגן, צי איך דערלויב, אַז מ'גייט מיין נאָמען מאַכן צו בלאָטע!...

— איך האָב נישט געוווסט —שמייכלט משהלע ברוידע— אַז דער שווער זאָרגט אַזוי וועגן מיינע געשעפטן, אָבער איך דאַנק... איך דאַרף נישט קיינעמס עצות... איך אַליין וויים, וואָס איך האָב צו טון. און דאָס, וואָס די צייטונגען שרייבן, איז גאָרנישט קיין אומגליק... אין ווין קומען פאָר אַזעלכע זאַכן אין די שענסטע הייזער און די צייטונגען שרייבן, און קיינער פילט זיך נישט באַליידיקט. איך פאַרשטיי באמת נישט דעם שווער...

— מחוצף! — קאָן ר' לוי קוים אַרויסרעדן.

— נו, אויב מחוצף —הייבט משהלע העכער אויף זיין שטים— וואָלט איך געבעטן דעם שווער, אַז ער זאָל בעסער זאָרגן וועגן זיינע אייר־נענע געשעפטן.

— מיינע געשעפטן? — גייט ר' לוי האַסטיק צו צו זיין איידעם, ווי ער וואָלט זיך וועלן אויף אים וואַרפן.

— יאָ, אייערע, שווער —משהלע ברוידעס אויגן טרעפן זיך צוזאַ־מען מיט די פיינטלעכע בליקן פון זיינע חסידישע שוואָגערס— געוויס אייערע. מיך האָט איר נישט געוואָלט הערן. דערפאַר, איז אייער טאַטנס משרת, עפּשטיין, געוואָרן אייער אמתדיקער באַלעבאָס, און ער צאָלט אייך פּענסיע, יאָ!...

— יונגאַטש!!... — כאַפּט ר' לוי זיך אָן אַ שטול און ער פילט, אַז עס פאַרפעלט אים אָטעם.

— צו זידלען זיך יונגאַטש איז נישט קיין גרויסע חכמה — שטעלט זיך משהלע ברוידע אויף— אָבער איר וועט דאָך נישט לייקענען, אַז עס

איז אַנדערש ווי איך זאָג... כּע־כּע־כּע — די גאווה איז נאָך ביי אייך גע־בליבן, נישט מער... דאָס איבריקע איז דאָך איבערגעגאַנגען צו עפּשטיי־נען. ער איז דאָך דער יורש פון ר׳ ליזערן און ווי לאַנג ער וויל, צאָלט ער אייך פּענסיע און זעצט אייך אויבן־אָן!... כּע־כּע־כּע... כּראַביעס אין ספּאָדיקעס!...

משהלע ברוידע פאַרקלאַפּט הינטער זיך די טיר. ער איז פון זיך צופרידן. ער האָט דעם אַלטן שוין איינמאָל אָנגעלערנט, און די דריי בנים, די „גלאַמבעס", זענען געבליבן זיצן מיט אָפענע מיילער. זאָלן זיי ווּיסן!... ער, משהלע ברוידע, וועט זיך פון זיי נישט לאָזן פירן. ער ווייסט אַליין וואָס צו טון.

און כּדי צו ווייזן אַלע, אַז עס אַרט אים נישט, וועט ער היינט מיט לאַניאַן גיין צו עפּשטיינען. לאַניאַ וויל אפילו נישט, אָבער זי מוז. דווקא היינט מוז מען זיך ווייזן פאַר מענטשנס אויגן!... און צו עפּשטיינען איז גוט, אַז מ׳האַלט זיך נענטער... דורכאויס...

אין אַ געדונגענער קאַרעטע איז ער פאַרפאָרן פאַר עפּשטיינס הויז. ער איז לייכט אַרויסגעשפּרונגען אויפן טראָטואַר און געהאָלפן לאַניאַן אויסשטייגן. ער איז געווען פריילעך און אין אַ גוטער פאָרם. ער איז גע־ווען אין קרייז פון וואַרשעווער סוחרים און דערציילט פּיקאַנטע אַנעקד־דאָטן. די גראָבע בייכער פון די וואַרשעווער סוחרים האָבן געטאַנצט פון לאַכן און געקלאַפּט ברוידען גוטברודעריש אויף דער קני.

אַ זילבערנע פרויען־שטימע רייסט איבער דאָס געלעכטער:

— הער ברוידע!...

ברוידע שפּרינגט ווילעריש אויף פון שטול, וואַרפט צו אַ שעל־מישן בליק צו די סוחרים:

— אַך, פּאַננאַ העלענאַ...

— אויף איין מינוט, הער ברוידע! — די שטים פון דער פּאַננאַ העלענאַ האָט עפּעס אַזאַ קלאַנג, אַז ברוידע ווערט בלייך און זיין בליק זוכט איבערן זאַל לאַניאַן.

ער גייט צוויי טריט הינטער דער פּאַננאַ העלענאַ און טרעפט זיך צוזאַמען מיט עפּשטיינען.

— הער עפשטיין —זאָגט די פאננא העלענא— אפשר וועט איר אזוי גוט זיין און מיט אונדז אריין אין א צווייטן צימער.

דניאל עפשטיין ווערט אויף א מאָמענט דערשטוינט. באלד טרעפט זיך זיין בליק מיט די פאַרשנדיקע בליקן פון לאניא, וואָס שטייט אין א ווינקל און שמועסט מיט בערטאַן.

— גוט — ענפט עפשטיין אויף א טיר פון א זייטיק צימער.

די פאננא העלענא פארמאכט די טיר, ענפט אויף איר קוישל און לייגט אוועק אויפן טיש א קאַליע.

משהלע ברוידע ווערט בלייך און מאכט א באוועגונג, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט צוריקציען.

— שטיי! —העלענאַס שטים האָט עפעס א מעטאלענעם קלאנג און זי ווענדט זיך צו עפשטיינען— דאָס האָב איך באקומען א מתנה פון אָט דעם קאוואליער פאַר מיין טאלאנט און פאר דער האָפענונג צו באַקומען נאָך עפעס...

— אָבער... שטאַמלט עפשטיין.

— איין מאָמענט, ליבער פריינט —לייגט די פאננא העלענא ארויף איר האַנט אויף עפשטיינס אָרעם— צי האָט איר געלייענט אין דער ציי־טונג די געשיכטע וועגן א בריליאַנטן גניבה ביי דעם ה׳ ברוידע...

— כ׳וויים... ציט עפשטיין מיט די אקסלען.

— אָבער איך וויים יאָ, פאַניע עפשטיין —רעדט שארף די פאננא העלענא— אָט דער הער האָט באגנבעט זיין פרוי, כדי צו געבן א מתנה דער פאננא העלענא און כדי זיך רעכטצופארטיקן אין די אויגן פון דער פרוי, האָט ער געהייסן די פאָליציי ארעסטירן זיין דינסט. ריכטיק ה׳ ברוידע?...

משהלע ברוידע ענטפערט נישט. ער שטייט אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט און קוקט אויף דער פאננא העלענא ווי אויף א געשפענסט.

דער פאננא העלענאַס אויגן גלאַנצן:

— איר ווייסט, פאַניע עפשטיין, איך בין קיינמאָל נישט געוועזן קיין צנועה, אָבער גניבהשע מתנות נעם איך נישט, און אַן אָרימע דינסט ווארפן אין תפיסה!... אזא חזיר!... מעג איך אָנקלינגען צו וועמען?... — און מיט דער האַנט וויל זי אויפהייבן דאָס טעלעפאָן טרייבל.

— איין מאָמענט — נעמט איר עפּשטיין אַרויס דאָס טרייבל פון האַנט — איך וואָלט אייך נישט געשטערט, ווען עס זאָל זיך בלויז האַנדלען וועגן דעם הער... אָבער די מאַדאַם ברווידע...

— דעריבער דאַרף דאָס דינסט־מיידל...

— באַלד, פאַננאַ העלענאַ... די אַרעסטירטע וועט נאַטירלעך באַלד באַפרייט ווערן. דער הער וועט דאָ אויפן אָרט אָנשרייבן, אַז ער ציט צוריק די באַשולדיקונג... די בריליאַנטן האָבן זיך געפונען...

עפּשטיין זוכט אין דער טאַש זיין פעדער. ער דערפילט אויף זיך עמעס אַ שווערן בליק.

— אַך! — רופט ער אויס — מאַדאַם... — לאַניאַ וואַקלט זיך אויף די פיס און די פאַננאַ העלענאַ כאַפּט זי אַרום און פירט זי צו צו אַ שטול.

עפּשטיין דערלאַנגט ברווידען די פעדער און באַפעלט קורץ:

— שרייבט — ער דיקטירט און ברווידע שרייבט — און איצט וועט זיין בעסער, ווען איר וועט אויף אַ געוויסער צייט פאַרשווינדן פון וואַרשע. די פּאָליציי וועט זיין נייגעריק צו וויסן פאַרשידענע זאַכן.

ברווידע שטייט פאַר זיין פרוי אָביסל איבערגעבויגן, אָבער לאַניאַס אויגן קוקן אויף אים שטאַר און בלייך, ווי זיי וואָלטן אים נישט געזען.

עפּשטיין שטופּט ברווידען לייכט צו דער טיר:

— גייט... גייט...

ר׳ לוי גייט אויף די שפּיץ פינגער אין זיינע גרויסע פּוסטע צימערן. אַן אַלטער און איינגעבויגענער גייט ער פון דער קראַנקער דבורהלע צו דער קראַנקער לאַניאַ.

ר׳ הענעך גייט אים נאָך. ער וויל וויסן וואָס צו טון. די צייט איז אומרואיק. די שאָסן אין סאַראַיעוואָ האָבן אָפּגעהילכט אויך אויפן גזשיבאָוו. מ׳ווייסט נישט וואָס צו טון, טאָמער, חלילה, ברעכט אויס די מלחמה. ר׳ לוי שאָקלט מיטן קאָפּ, די ווערטער דערגייען נישט צו זיין באַוווסטזיין און ער האַלט ר׳ הענעכן אין איין ענטפערן:

— קלינגט צו עפּשטיינען... צו עפּשטיינען...

עפשטיין קלינגט עטלעכע מאָל אין טאָג. ער פרעגט זיך אויפן געזונטצושטאַנד פון די קראַנקע און גיט באַפעלן ר' הענעכן, ווי ער וואָלט שוין טאקע געווען, ווי משהלע ברוידע האָט געזאָגט, דער אמתער באַלעבאָס אין דער גזשיבאָווער פירמע. אָבער ר' לוין אַרט עס מער נישט. עס דאַכט זיך אים, אַז אַלץ גייט אונטער, אַז די וועלט צעפאַלט זיך, און ער שרעקט זיך נישט פאַר דעם אונטערגאַנג, האָט נישט קיין מורא, פאַרקערט, ער בעט, אַז דער אונטערגאַנג זאָל וואָס שנעלער, וואָס גיכער קומען...

די שטאָט פיבערט, די פּאָליציאַנטן קלעפּן אויס גרויסע רויטע פּאַפּירן אויף די מויערן פון די הייזער. מאָביליזאַציע —איילן אין שרעק די מענטשן איבערן גזשיבאָוו— מלחמה!... ווי קליינע טייוואָלאָנים לויפן די צייטונגס־ייִנגלעך אַרום איבער די גאַסן און זינגען אויס מיט זייערע קווי־טשיקע קולות דאָס ליד פון טויט און אונטערגאַנג.

— מלחמה!!... מלחמה!!...

ר' לוי שטייט ביים פענסטער און קוקט מיט גלייכגילטיקע אויגן אויף דעם טויט־אַנגסטלעכן טומל פון גזשיבאָוו. אים שרעקט שוין גאָר־נישט. עס איז רעכט, וואָס די וועלט גייט אונטער. דאָס הויז אויפן גזשי־באָוו פאַלט איין, ווי קאָן די וועלט האָבן אַ קיום?...

ווענן אלע ענינים, וואָס האָבן א שייכות מיט דער ביכער־סעריע
„דאָס פוילישע יידנטום" זיך ווענדן:

Unión Central Israelita Polaca en la Argentina

Pueyrredón 667 Buenos Aires

דאָס בוך האָט זיך געענדיקט דרוקן דעם
8טן אפּריל 1947 אין דער דרוקעריי
„ה יי מ אַ ן" — פּאַסטעור 333
טעלעפאָן 47-7752. בוענאָס איירעס.

Este libro terminóse de imprimir
el día 8 de Abril de 1947 en los
Talleres Gráficos H E U M A N,
Pasteur 333. Tel. 47-7752 - Bs. Aires